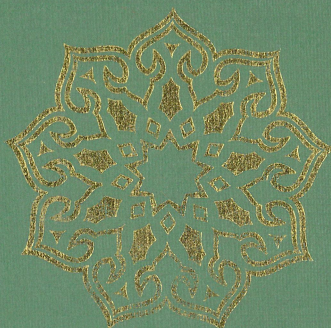

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

NİZAMİ GƏNCƏVİ

İSKƏNDƏRNAMƏ

1312 - 28/1 - 2006

2088 - 13/11 - 06

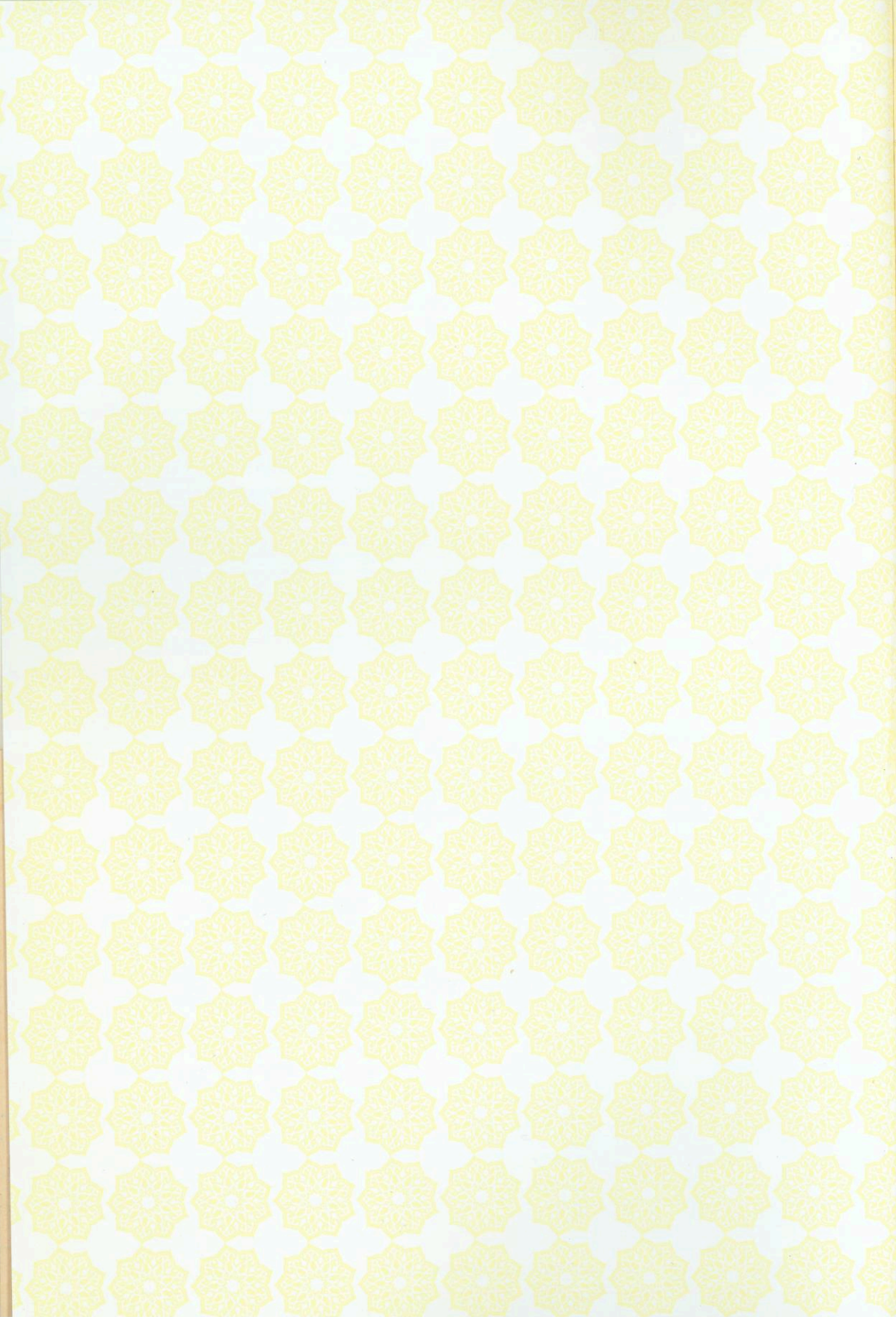
1656 - 11/X - 13

1787 - 14/IV - 14

ab. 2015

Azi	89556
N 75	N. Gancadi
	Israndardarna
Parti 2004	29.500m
1312 - 28/1 -	2006
2088 - 13/11 -	06
1656 - 11/X -	13

89556

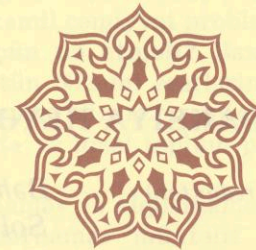

ÇAŞIROĞLU
2004

Prof. Dr. İsmail Hakkı
KARATOPRAK
KİTAPHANASI
INV. NO 89536

NİZAMİ GƏNCƏVİ

İSKƏNDƏRNAMƏ

ÇAŞIOĞLU
2004

F. Kəçərli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KITABXANASI
INV. № 89556

Az,
N75

REDAKSIYA ŞURASI

Misir Mərdanov (sədr)
Anar Rzayev
Ağamusa Axundov
Azad Nəbiyev
Bəxtiyar Vahabzadə
Bəkir Nəbiyev
Cəlil Nağıyev

Hikmət Hüseynov (naşir)
İsa Həbibbəyli
İsmayıl Vəliyev
Kamal Abdullayev
Qara Namazov
Nizami Cəfərov
Pənah Xəlilov

REDAKSIYA HEYƏTİ

Əsgər Quliyev (baş redaktor)
Nəcəf Nəcəfov
Bilal Həsənlı
Arif Məmmədov
Aida Soltanova

Bəhlul Abdulla
Soltan Əliyev
Teymur Kərimli
Yaşar Həmidov
Zaman Əsgərli

Şərəfnamə. Tərcümə edəni: Abdulla Şaiq
İqbalnamə. Tərcümə edəni: Mikayıl Rzaquluzadə
Ön sözün müəllifi: Azadə Rüstəмова
Redaktoru: Teymur Kərimli
İzahların müəllifi: Əkrəm Cəfər

Nizami Gəncəvi.

N65. İskəndərnamə. Bakı: Çarşıoğlu, 2004. – 552 s.

N 4702060000 – 820
082 – 04

© "Çarşıoğlu" nəşriyyatı, 2004

ÖN SÖZ

Yaradıcılığının fəlsəfi ruhu və bədii möhtəşəmliyi ilə zamanının fəvqünə yüksələn Nizami Gəncəvi bəşər mədəniyyətini humanist sənətin nadir nümunələri ilə zənginləşdirmişdir. Nizami humanizminin məhəvərində isə böyük hərfərlə nəqşlənmiş İnsan, onun əqli-əxlaqi təkamülü və sosial ədalət ideali durur. Bəli, Nizami şerinin «iç» mövzusu və hərəkətverici qüvvəsini hər növ çirkinliklərdən uzaq, təmiz insan həyatı, kamil şəxsiyyət və kamil şəxsiyyət toplumundan ibarət kamil cəmiyyət problemi təşkil edirdi. İnsan və toplumu səadətə çatdırmaq üçün **nə etməli?** Bax, bu sual Nizamidə öndədir, tutumludur, qabarıqdır. Bütün Nizami əsərlərindən keçib-gedən, bütövlükdə, bəzən açıq, bəzən dolayısı yolla, Nizami irsinin məntiqi vurğusu və baş çıxış nöqtəsi olan ideal «şəxsiyyət» və ideal toplum problemi Nizamının yaradıcılıq məqsədi idi.

İki hissədən – «Şərəfnamə» və «İqbalnamə»dən ibarət «Xəmsə» silsiləsinin son həlqəsi – «İskəndərnamə» müxtəlif tərkib üzvlərini birləşdirən, mürəkkəb kompozisiyaya malik hər hissə ayrılıqda müqəddimə və sonu olan müstəqil əsər təsiri bağışlayır, lakin eyni zamanda biri digəri ilə sıx surətdə bağlıdır.

Eradan əvvəl IV əsrdə yaşamış Makedoniyalı Aleksandrın – İskəndərin şəxsiyyəti hələ onun yaşadığı dövrdən başlayaraq yüzilliklər boyu istər Qərb, istərsə də Şərq aləmini maraqlandırmış, çox qısa bir müddət ərzində ölkələr fəth edən bu cahangir haqqında müxtəlif bioqrafik, tarixi əsərlər, əfsanə və rəvayətlər yaranmışdır. Şərq şer tarixində ilk dəfə böyük fars-tacik şairi Firdovsinin monumental «Şahnamə»sində biz İskəndər obrazı ilə qarşılaşırıq. Nizami müxtəlif dillərdə, saysız əlyazmalarına müraciət etdi, mövcud tarixi materiallardan və əfsanələrdən barındı, sələfi Firdovsidəki İskəndər obrazından da yan ötmədi və Makedoniyalı fəth haqqında o vaxta qədər misli görünməmiş bir abidə ucaltdı.

«İskəndərnamə»də Gəncə ustadı öz həyat fəlsəfəsinin magistral yollarını işıqlandırdı. Nizami bu əsərdə özünə qədərki bir çox nailiyyətlərə yiyələnən qədim hind və yunan mədəniyyətinin incəliklərinə belə alim-mütəfəkkir, Şərq intibahının görkəmli nümayəndəsi kimi parladi. İskəndər obrazı və İskəndər hekayəti Nizami şerində sözün əsl mənasında bir kəşf oldu. Nizami bu obrazı yeni məzmun, yeni məna, yeni rəng çalarları ilə zənginləşdirdi.

İskəndər bir çox düşüncə və hərəkətlərində şairin öz romantik ictimai-humanist görüşlərinin daşıyıcısıdır. Bununla belə Nizami həyatı İskəndərlərə xas həqiqətlərə işarələrdən də çəkinmir, «Xəmsə» silsiləsinin II və IV həlqələrində («Xosrov və Şirin» və «Yeddi gözəl») olduğu kimi «İskəndərnamə»də də obrazı – qəhrəmanını ziddiyyətlər qovşağında alıb oxucuya təqdim edir. Olur ki, İskəndər də yanılır, haqsız hərəkətlər edir. Onun hərbi səfərləri

də həmişə işığın zülmət, xeyirin şər üzərində qələbəsi kimi təqdim edilmir. Lakin bu büdrəmələr ideala, həqiqətə doğru can atan İskəndərin zamanın mürəkkəb burulğanlarında uğradığı maneələr kimi anlaşılmalıdır. İskəndər həyat okeanında bəzən hətta çox təhlükəli girdablardan keçərək həqiqət adlanan sahilə səmt alır. Xətalər, səhvlər mənəvi təmizlənmə yollarında ona dolayısı vasitələrlə kömək edir. Həm də diqqəti cəlb edən cəhət budur ki, xətalara, səhvlərə yol verən hökmdar İskəndərdir, elm və idraki təcrübələr vasitəsilə kamilliyə doğru yüksələn xətt üzrə inkişaf edən insan İskəndər yox. Nizami humanizminin işıqları «İskəndərnamə»də ideal cəmiyyət və ideal dövlət quruluşu ilə yanaşı, həm də mənəvi kamillik ideyaları üzərinə düşürdü. Nizami tarixi İskəndərdən çox-çox uzaq – öz bədii yaradıcılıq fantaziyası məhsulu olan İskəndərin həyat və fəaliyyəti fonunda insanı əsl insan olmağa çağırırdı. İskəndərin həyatının hər bir mərhələsi ideala doğru addımdır, bu addım üçün öyrənişdir.

«İskəndərnamə»nin II kitabı – «İqbalnamə»də şair məhz bu «iç» amalı işıqlandırmağı məqsəd götürür – qəhrəmanını mənəvi inkişafın yeni mərhələlərindən keçirir, onu, həqiqətə qovuşdurmaq üçün. Bu mərhələdə qəhrəmanın kamilləşməsinə bir tərəfdən qədim yunan və hind elminin böyük nümayəndələri, digər tərəfdən isə hikmətamiz həyat hadisələri, təcrübəli el ağsaqqalları yardım edir. Bəzən şair xəyalının məhsulu olan, çox zaman isə müxtəlif şifahi və yazılı mənbələrdən alınan nəfis illüstrasiyalar – hekayələr bu hissəni bəzəyir. İpək geyimli xanəndə haqqında hekayə, İskəndərlə dəllək hekayəsi, İskəndər və çoban, alim Arşimedislə çinli türk qızının hekayəsi, misirli Mariyanın hekayəsi, yoxsul çörəkçi haqqında hekayə, Əflatunun çalğı aləti qayırması, Sokrat hekayəsi, Hörmüz haqqında hekayə... Hekayələrdə təsvir edilən hadisələr və çıxarılan nəticələr İskəndərin mənəvi təkmilləşməsi prosesindəki pillələrdir. Yüksəlişin zirvəsini hindli həkimlə söhbət və daha sonra dövrün yeddi alimi – Ərəstu, Sokrat, Əflatun, Bəlinas, Porfiri, Fales və Hermeslə xəlvətə çəkilərək ağıl, idrak və cəmiyyətin kamilləşməsi yolları kimi elmi-fəlsəfi, ilk təkan, yaradılış, olum və ölüm, tale, qəzavü qədr kimi dini-idraki fikir mübadiləsi çevrəsindəki epizodlar gəlir. Artıq İskəndər mənəvi təkamülün ən yüksək səviyyəsinə çatmışdır. Bu mərhələdə ona göylər səltənətindən hətta peyğəmbərlik belə əta edilir və həqiqət axtarışlarında, yer üzərində Xeyir və Şəri tənzimləmək üçün İskəndər səfərə hazırlaşır. Bu, İskəndərin ikinci dünya səfəri olacaq və əlbəttə ki, onun birinci dünya səfəri ilə müqayisə edilməzdir. İlk səfərdə (I – kitab «Şərəfnamə») hərbi yürüşlər üstün idi və zaman-zaman öndə qeyd olunduğu kimi kamilliyə – ideala can atan İskəndəri fəth, bəzən də dağıdıcı İskəndər əvəz edirdi. İkinci hökmdar – cəngavər İskəndər yox, peyğəmbər İskəndərin dünyaya müdrikənə səyahətidir. Bu dəfə o müharibələr aparmaq niyyətində deyildir, xalqları mənəvi nura qovuşdurmaq, ağılın, idrakın qüdrətini onlara çatdırmaq əzmindədir. Gah quru, gah da su yolu ilə müxtəlif istiqamətlərə üz tutan İskəndər, keçib getdiyi hər yerdə, hər bucaqda müəyyən bir iz, işıq qoyub gedir, mürğüləyən düşüncələri oyadır, daşlaşmış beyinləri silkələyir, insanlara elmi və həyatı biliklər bəxş edir. Lakin uzaq-uzaq səmtlərdə – yollarda qəhrəmanın özü də müxtəlif möcüzələr, heyrətamiz hadisələrlə qarşılaşır, kükürlü çöllərdən, ilanlı-almazlı dərələrdən ötüb keçir, insanı adı ilə çağırır yox edən dağlara, qorxunc okean burulğanlarına təsadüf edir, susuz, qumsal səhralarda qərribə tayfalarla, vəhşisizlət yəucularla rastlaşır və s. və i.a.

Şimal səfərlərindən qayıdan ideal qəhrəman o vaxta qədər görüb eşitmədiyi qərribə bir ölkəyə gəlib çıxır. Çəsməli-sulu, bağlı-bağçalı, varlı bir diyar. Göz işlədikcə taxıl zəmiləri, meyvə bağları, yaşıl otlar. Lakin nə əkin yerlərində bir qoruqçu, nə bağlarda bir gözətçi, nə də sürülərin üstündə bir çoban var. Dükənlər hər cür nemətlərlə doludur və hər kəs istədiyi, ehtiyacı olduğu qədər bu nemətlərdən götürə bilər. Ən maraqlısı isə budur ki, bu ölkədə heç ideal hökmdara belə ehtiyac yoxdur. Cəmiyyətin bütün üzvləri bərabər hüquqlu vətəndaşlardır, ağa və qul, varlı və yoxsul məfhumları onlara yaddır. Burada hamı azad və xoşbəxttir. Hər kəs ümumun xeyri üçün çalışır, hamı bir-birinin qayğısını çəkir. Bu yerin adamları yalan danışmazlar, zülmə də dözməzlər, ədalət, sədaqət və Allaha inam onların tükənməz səadətlərinin rəhnidir. Burada qızıl-gümüş ağalıq etməz, insan qocalıqda ölür və ölənlər üçün ağlamazlar. Çünki yaranan ölməlidir.

İdeal qanun-qaydaların hökm sürdüyü bu ideal ölkəni görən İskəndər heyrətdədir:

Yol busa, bəs nədir başqa ayinlər?
Biz kimik, bəs adam bunlarsa əgər?..
Bunları əvvəldən görsəydim əgər,
Dünyanı bu qədər gəzməzdim hədə.

... Xoşbəxtlər ölkəsi İskəndəri sarsıtmışdı. O, insanlığı mənəvi nura çatdırmaq naminə az iş görməmişdi. Lakin bu ölkədə şahidi olduğu həqiqətlər ona çox yeni mənalər açırdı. Bu ölkə İskəndəri keçdiyi yollara dönüb baxmağa, öz həyat fəaliyyətinə bu ölkənin qanunları, adət və ənənələri işığında bir daha nəzər yetirməyə çağırırdı. Bu ölkədə insanlar mənəvi inkişafın yüksək zirvələrini fəth etmişlər. İskəndərin axtardığı, arzusunda olduğu əsl geniş, hamar həqiqət yolu buradadır. İndi ideal «mən» və peyğəmbər İskəndər həyatı tərki etsə də, qorxu yoxdur. O, axtardığını tapmış, bəşəriyyətin işıqlı sabahının müjdəçiləri ilə qarşılaşmışdır.

Bu, əlbəttə ki, insanpərvər bir şairin, qəlbi bəşəriyyətin səadəti üçün döyünən Renessans mütəfəkkirinin ideal ictimai həyat haqqında böyük qayğı və düşüncələrinin romantik məhsulu olan bir utopiya idi və üzvü surətdə onun əqli-əxlaqi təlim nəzəriyyəsi ilə bağlı idi. Həm də həqiqət, mənəvi gözəllik və ahəng axtarışlarında zirvə qənaəti idi. Bütün «Xəmsə» boyu şair bir silsilə ədalətli hökmdar surətlərinin bədii portretlərini yaratmışdı. İnanırsan ki, çağdaşı olduğu zaman çərçivəsində də iç dünyasında ədalət toxumu olan dövlət nümayəndələri ilə də o, qarşılaşmamış deyildi. Lakin tarix əsl həqiqətləri də ona pıçıldayırdı: Yalnız hökmdarın mənəvi sağlamlığı ilə bütünlükdə cəmiyyəti ictimai-əxlaqi bəlalardan xilas etmək olmaz. Cəmiyyətdə hamı – toplumun padşahı da, darğası da, vəziri də, əmiri də, rəiyyəti də mənən sağlam olmalıdır.

... Qaynaqlar hələ eradan əvvəl istər Qərb, istərsə də Şərq aləmində bəşəriyyətin «qızıl dövrü» haqqında xəbər verirlər. Antik yunan yazıçısı Hesiodun «Zəhmətlər və günlər» əsərində, ondan bir neçə əsr sonra yaşamış Roma şairi Ovidinin «Metamorfəza»sında bu baxımdan maraqlı hekayətlər vardır. Tarixi İskəndərin müasiri və onun yürüşlərinin çox güman müşahidəçisi olan Evmeger «Panixiya» adlı qeyri-adi gözəl bir adadan və onun xoşbəxt sakinlərindən söhbət açır. Konfutsi tarixin qırx iki əsr dərinliklərində – Çində imperator Şu zamanında onun qurduğu ideal cəmiyyət haqqında məlumat verir... Nizami öz son möhtəşəm əsərində – ideal toplumun nəqşəsini yaradarkən bu yöndə Qərb və Şərq təfəkkür tərzini və ənənələrini dahiyənə surətdə sintezləşdirərək bizə ideal

qurumun ona qədər misli olmayan, təkrarsız maketini təqdim etdi. Nizaminin sosial utopiyası bəşər tarixində mövcud bədii-ictimai utopiyalar içərisində, istər ondan əvvəl Platon, Farabi, istərsə də sonra yaranmış bu növ nümunələrindən (Tomas Mor, Kampanella) öz sağlam demokratizmi və xəlqiliyi ilə seçilir, Azərbaycan şairinin hüduzsuz humanizmindən xəbər verir.

* * *

Bədii obrazlar – məcazlar, simvollar, rəmzlər – poetik sözün bütün gizli və açıq zənginliklərindən Nizami «Xəmsə»nin digər əsərlərində olduğu kimi, «İskəndərnamə»də də məharətlə bəhrələnir və hər dəfə də yeni-yeni tapıntılarla möcüzələr göstərir.

Nizami epik üslubuna xüsusi süs verən, onu günün mövzusunə çevirən lirik ricət və haşiyələrin birer silsiləsi ilə əsərdə gen-gen və bol-bol qarşılaşmaq olar.

Budur, birinci kitab – «Şərəfnamə»də makedoniyalı cəngavər Azərbaycan gözəli Nüşabənin sahlıq etdiyi Bərdə torpağını Yer üzünün ən gözəl, abad guşəsinə çevirdiyi haqqında məlumatlardan xəbər tutub, bunu gözləri ilə görmək üçün Azərbaycana gəlir və şair öz səadətli günlərini keçirən Bərdənin təsvirini verir:

Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir...
Qırqovul yuvası hər sərvi ağacı,
Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
Səssizlik içində dincəlir gülşən,
Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
Reyhanı yaşıldır illər uzununu,
Hər çeşid naz-nemət bürümüş onu.

Nizami yuxarıdakı xoş hisslər təlqin edən bədii təsvirdən sonra gələn lirik ricətdə vətəndaş mövqeyindən çıxış edərək dövrünün sərt reallığına da toxunmağı vacib bilir. İndi artıq sevinc hissi kədərlə əvəz olunur. Poetik tənəkkürün zivərlədiyi qədim Bərdə ilə şairin yaşayıb-yaratdığı dövrün Bərdəsi qarşı-qarşıya gəlir və bu sonuncunun zavallı görkəmi oxucunu mütəəssir edir. Şair doğma yurdu pərişan hala salan zamanı sanki ittiham edir:

İndi o dərgahın taxtı alçalmış,
İpəyi, qumaşı küləklər çalmış.
Təzə nar gülləri tökülüb, solmuş.
O narlar, nərgizlər dönüb toz olmuş.
Bu gün əvəzində o gözəl yurdun
Var sel yumuş dəre, qurumuş odun.

Lakin şair bu ricətlə də kifayətlənmir, vətənin işıqlı gələcəyinə ümid hissi ilə aşağıdakı lirik haşiyədə günün hökmdarına üz tutaraq onu ölkənin abadlığı qeydinə qalmağa çağırır:

Yenə də o keçmiş yaşıl bitkilər
Ədalət toxmundan yəqin göyərər.
Yenidən qayğıyla bəslənsə diyar,
Get-gedə yaşıllıq, gözəllik artar.
Pədsahın əlinə keçərsə fürsət,
O taxta yenidən verilər zinət.

Beləliklə, kiçik lirik parçada obyekt üç tərəfdən işıqlandırılır. Şair Bərdənin keçmişini, bugününü və gələcəyini verməklə oxucuda mövzu ətrafında (Bərdənin təsviri) müxtəlif düşüncələr yaradır; şairin səsi gah qəlbi vüqarla doldurur, gah həyatı qırmaqlayır, gah da ümidləri işıqlı gələcəyə yönəldir.

Əsərdə (I kitab – «Şərəfnamə») «Daranın öz sərkərdələri tərəfindən öldürülməsi» hissəsində təhkiyədən sonra bədii haşiyə kimi vurulan ricət də maraqlıdır:

İnsanda insanlıq öləndən bəri,
İtmiş insanlığın parlaq gövhəri.
İnsanlıq nəqşini oxusan bir-bir,
Bilərsən bu günkü insanlıq nədir.
Gözlərin bəbəyi neçin qaradır?
İnsanlıq ölmüşdür, matəm saxlayır.

Nizami poetik dəst-xətti üçün onun bütün əsərlərində tez-tez müraciət etdiyi metafora – simvol, metafora – rəmzlərin xüsusi mövqeyi vardır. Həm də Nizami şerində metafora yalnız bədii fiqur mövqeyində deyildir. Burada o daha çox alleqoriya məqamındadır. Şair müstəqil bədii mətn kimi də əsərlərində metaforik alleqoriyadan bəhrələnmiş, onun gözəl nümunələrini yaratmışdır. «Sirlər xəzinəsi»ndəki hekayətlərin əksəriyyəti metaforik alleqoriyadır. «Xəmsə» silsiləsinin digər həlqələrində də biz bu kimi nümunələrə az təsadüf etmirik. Nizami yaradıcılığının «iç» mövzusu – onun ictimai-fəlsəfi-irfani düşüncələrinin oxucuya çatdırılması üçün metafora – simvol, metafora – alleqoriya vacib bədii zəmin rolu oynayırdı. Şair özü də əsərlərində sözarası dəfələrlə mətnlərindəki «iç» və «dış» məzmunu bir-birindən ayırmaq – metaforik simvollar arxasındakı mənaları üzə çıxarmağın vacibliyindən söz açırdı. «Yeddi gözəl»də bu yönümdə oxuyuruq:

Könül bağçasının barıdır bu, al
Sanki bəslənilib süd içində bal.
Bir əncir zövqü var hər danəsində
Durur badam içi miyanəsində
Zahir əhli üçün bir nöqsanı yox,
Batin əhli üçün mənaları çox.
Gövhər ilə dolu sandıqçası var,
Gözəl ibarələr o möhrü vurur.
Kim aç bilərsə ibarələri,
Ağıl rıftəsinə düzər gövhəri.
Vurduğum bu yaxşı və bu yaman fal
Rəməzi işarədir, yaradır kamal.

Və maraqlıdır ki, «Xəmsə» silsiləsində rəmzi-simvolik mənə-məzmun metaforaları ilə biz daha çox məhz «İskəndərnamə»də qarşılaşırıq.

Əsərin (II kitab – «İqbalnamə») son hissələri. Bu hissələri Nizami bir qədər tünd çalarlarla tamamlayır. Lakin məsələ burada bu tünd çalarların hansı problemlərin bədii həllinə yönəldilməsindədir, onların hansı ideyaların daşıyıcısı olmasındadır.

... Şimal ölkəsindən – «Xoşbəxtlər şəhərindən» qayıdan İskəndər yolda xəstələnir. Nə var-dövlət, nə kəsərli qılinc, nə də təbabət qəhrəmanı ölümün pəncəsindən ala bilmir. Ölüm həyatın öz qanunu kimi labüddür. İskəndər vəfat edir. Lakin bu hələ üst qatdır. Təhkiyənin arxasındakı mənaya diqqət yetir-

mək lazımdır. Əsl fikrini də şair məhz təhkiyənin arxasında gizlənən mənalarla izah edir.

Şair çağdaşlarına və ilk növbədə dövlət sükənini əllərində saxlayanlara bu mənani çatdırmaq istəyir. Tabeliyində olanlara əzab və işgəncə vermək yolu ilə bərli-bəzəkli saraylar və kaşanələr ucaldan, qiymətli daş-qaşlar içərisində yaşayan qolu və hökmü güclülər! İnsan dünyadan göçərkən heç bir şey aparmır. O, yalnız yaxşı adı ilə əbədilik qazana bilər. Ədaləti və səxavəti özünə bəyraq tut, xalqı xeyir və gözəlliklərə qovuşdur ki, adın ölməzlər sırasına yazılsın.

Qızıl və insan, sərvət və şəxsiyyət – Nizami romantizmindəki əxlaqi təkamül – paklaşma təlimində bu iki məfhumun biri digərinə nisbəti həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Şair mənəvi bələlardan təmizlənmə yollarında qızılın insan və cəmiyyət həyatındakı mövqeyi məsələsini bütün yaradıcılığı boyu izləyir.

«İskəndərnamə»nin lap başlanğıcında Nizami «Yeddi gözəl»dəki «qızıl açar» və «xəzinə» obrazlarına bir daha müraciət etməklə bu əsəri «dünya sirlərinin xəzinəsini gizləyən kitab» adlandırır. Metaforik-allegoriyadan bəhrələnmə «xəzinənin tilsimini qırmaq üçün» şairə yol göstərici oldu. Simvol-məcəzaların, rəmz-məcəzaların iç dünyasına müdaxilə oxucuya da «İskəndərnamə»dəki «xəzinənin sirlərini» açıqlamağa şərait yaradır.

Artıq öndə qeyd edildiyi kimi «İskəndərnamə» yalnız ecazkar bir sənət abidəsi deyil, həm də Yaxın Şərqi ictimai-fəlsəfi fikir tarixində böyük əhəmiyyət kəsb etmiş bir zəka uğurudur. Şair bu əsərdə öz qəhrəmanını həm də bir alim kimi yetkinləşmə prosesində götürür, həyat, varlıq, maddi və qeyri-maddi aləm haqqında elmi konsepsiyalar, düşüncələr, qənaətlər irəli sürür. Əsərdəki metafora-allegoriyaların da bir qismi bu yönündəki simvol-rəmzlərin açmalarına istiqamətlənmişdir. Bu baxımdan «İskəndərin dirilik suyu ardınca zülmətə getməsi» epizodu xüsusilə səciyyəvidir. Məclislərdən birində insanlara ölməzlik bəxş edən həyat çeşməsi haqqında rəvayəti eşidən İskəndər qoşunundan kiçik bir dəstə ilə yola çıxır, zülmətə çatır, lakin axtardığını tapa bilməyib, ilk dəfə bir növ məğlubiyyətə uğrayaraq geri, Ruma qayıdır. O, əbədilik arzusu ilə bu əfsanəvi sudan içmək istəyirdi. Əfsanəvi dirilik suyu və zülmət – hər ikisi simvol-metafora, rəmz-metaforadır. Birinci – elmin, idrakın, ikinci – cəhəlin, nadanlılığın. Nizaminin məşhur əfsanədən istifadəsində bu simvollara diqqət yetirmək lazımdır. Dirilik suyu – əbədilik anlayışlarından ağıl-idrakın metaforik rəmzi kimi şair hələ «Yeddi gözəl» əsərində bəhrələnməyə razı deyildi:

Tanı Xızır kimi özünü gəl sən,
Dirilik suyundan bəlkə içsən.
Düşünmə ki, bu su abi-heyvandır,
Can ilə ağıldır, ağılla candır,

Təsadüfi deyil ki, həmin epizod «Şərəfnamə»nin lap axırlarında verilir, sonra «İqbalnamə» başlanır. Dirilik suyu ardınca gedənə qədər İskəndər yalnız hərbi yürüşlər etmiş bir fəth idi. Döyüş meydanlarında qəhrəmanlıq və şücaət göstərsə də, hərəkətlərində naqis xüsusiyyətlər də yox deyildi. Zülmət ölkəsi ona çox mətləblər açdı. Bəs zülmət ölkəsindəki Zülmət mələyinin onun ovcuna basdığı, tərəzidə ölçüyə gəlməz ağırlığında olan və ölkələr fəthinin həyatı bürümələrinə metafora-rəmz səciyyəsi daşıyan kiçik daş – İskəndərin həyat və fəaliyyətinin ikinci mərhələsi məhz bu metafora – epizoddan sonra başladı.

İndi artıq İskəndər dirilik suyuna – əbədiliyə yalnız idrak yolu, elmi biliklərə və həyatı təcrübələrə yiyələnmək vasitəsilə qovuşmağın mümkün olacağını tam qət etdi. Yenə təsadüfi deyil ki, məhz zülmət ölkəsindən qayıdandan sonra biz İskəndəri daha tez-tez alimlərin və müdriklərin əhatəsində görürük.

* * *

«Xəmsə»nin son əsəri şairin şer-sənət çevrəsində ədəbi-nəzəri görüşlərinin işıqlandırılması baxımından da bizə maraqlı material verir.

Yaradıcılıq məsələlərinə olduqca tələbkər yanaşan şair sənətdə azad ilham tərəfdarı idi. Saraylardan kənarında yazıb-yaratması buna parlaq sübutdur. Sənətkarın azadlığı onun demokratik-xəlqi fikirlərini, humanist görüşlərini sənət dili ilə ifadə etmək üçün başlıca zəmindir, əsasdır – düşünürdü və yazırdı Nizami. Sənətkarın azadlığı şerin, sənətin azadlığıdır. Nizami sənətə ürək-dən bağlı, həqiqi sənət üçün yaşayan bir şair idi. Onun öz sənətkar adını ləkələyib, şeri – sənəti şöhrətə, mənəbə qurban verən söz dəllallarını əsərlərində tez-tez və amansız ifşa etməsi buna görədir.

Nizamiyə görə söz qəlbin məhsuludur, həssaslar məclisində, ariflər, bilicilər yanında sözün bayrağı hər bayraqdan ucadır. Qılıncların ala bilmədiyi ölkələri belə söz vasitəsilə almaq olar. Lakin o da unudulmamalı ki, şer-sənət öz yüksək mövqeyini asanlıqla əldə edə bilməz. Əgər düha da olsan, sənə axtarışlara, öyrənməyə meyl yoxsa, sönəcəksən. Söz sahibi – şair üzgüçüyə, söz – mirvariyyə bənzəyir. Mirvarini dənizin dərinliklərindən üzə çıxartmaq ağır zəhmət bahasına olduğu kimi, yaxşı söz də çox çətin ələ gəlir.

«İskəndərnamə»də oxuyuruq:

Şer yox, mənasız nəzm yazanlar
Çətinlik çəkməzlər, onlara nə var?
Daşlardan cəvahir çıxaran ancaq
Bilər ki, çətinidir gözəl söz tapmaq.

Şer-sənət haqqında mülahizələrində Nizami təqlidçiliyin əleyhinə çıxıb bütün yaradıcılığı boyu onu-bunu yamsılayan, həyat hadisələrinə özgə gözü ilə baxan «söz oğrularını» şiddətli tənqid edirdi. Şairə görə müştərək mövzuların istifadə zamanı belə sənətkar öz «mən»ini oxucusuna çatdırmalı, «sənət dağlarının Fərhadı olmalı», «qələmini külüng etməli», «daşdan insan yonmağı» bacarmalıdır.

Nizami şer-sənət haqqındakı görüşlərini çox zaman təcrübi fəaliyyətdən çıxış edərək yürüdü. Daha doğrusu, gözəl sənət nümunələri olan əsərlərində izahı vacib ədəbi-elmi problemlərin açılması zərurətindən onları qələmə alırdı. Demək, Nizaminin ədəbi-nəzəri görüşləri həm də şairin bədii yaradıcılığına nüfuz üçün bir açar rolu oynayır.

Nizamiyə görə sənət gərək öz başlıca mənbəyini reallıqdan alıb nəşvü-nüma tapsın. Həqiqilik prinsipinə bədii-romantik fikrin imkanları hüdunda riayət etmək – Nizami şeri bu yaradıcılıq meyarına rəğbət bəsləyirdi. Şair dövrünün ən çox mədhiyyə ədəbiyyatında tətbiq edilən və «bədii əsər həqiqətdən tam uzaq olmalıdır» şəklində formalaşan yanlış estetik konsepsiyanın əksinə olaraq yaradıcılıq prosesində hətta əfsanələrə belə müraciət edərkən, onlara öz sənət meyarı ilə yanaşır, onları həqiqətə yaxın şəkllə salmağa çalışır. Fikrimizi yenə elə «İskəndərnamə»dən aldığımız aşağıdakı şer nümunələri təsbitləndirə bilər:

Qələmə gərəkdir elə söz almaq,
Şüurdan, ağıldan olmasın uzaq.
Parlaq inci kimi düzülən sözlər
Ağla sığmazsa, yalana bənzər.

Ən doğru sözlər ki, oyadır marağ,
Tarixdən onları bir-bir alaraq
Düzdüm dastanıma, əsər yaratdım,
Ağla sığmayanı büsbütün atdım.

Nizami üçün şerdə, sənətdə, fikir, qayə başlıcadır, aparıcıdır. Söz məna-nı açmaq, şərh etmək üçün bir vasitədir. Lakin bu heç də şerdə bədiiliyə xələl gətirmək hesabına olmamalıdır. Sənət əsərində fikir, məzmun gözəl olduğu kimi, onun ifadə forması da qabil, tutarlı olmalı, qayenin daha canlı, parlaq təzahürünü təmin etməlidir. Bədiilik şairin oxucuya çatdırmaq istədiyi ideyanın təsir gücünü qüvvətləndirir, mündəricəni dolğunlaşdırır. Öz bədi çalarını tapmamış ideal-amal nə qədər qüdrətli olur-olsun əbədi sənət əsəri kimi yaşamaq hüququnu qazana bilməz.

Nizamiyə görə bədiilikdən məhrum ideya yetişməmiş meyvəyə bənzəyir, sənət nümunəsini onun yaradıcısı yalnız o zaman təqdim edə bilər ki, o, artıq hərtərəfli təkmildir. Elə sənətkarlıq məharəti də bu meyarla ölçülür:

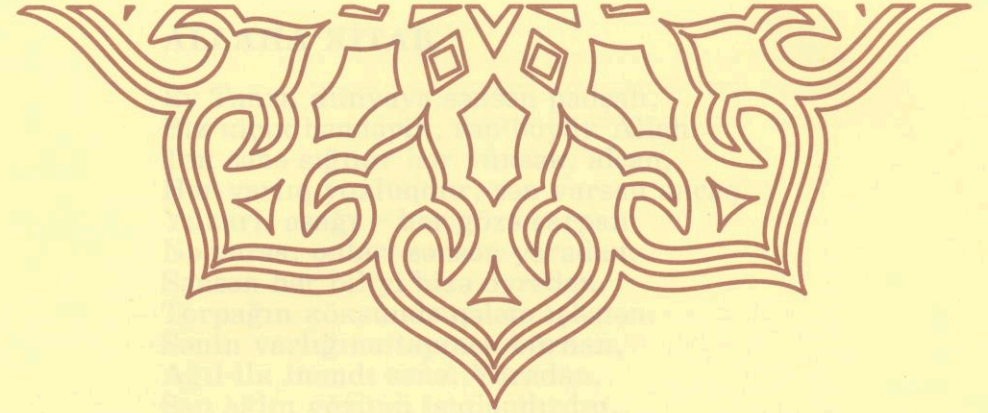
Xurmatək dəyməzsə, onu bil yəqin
Açmaram üzünü söz gəlininin.
Dəyməmiş bir meyvə gördüyün zaman
Ağacı tərپətsən, deyərlər kalsan...
Budaqda vaxtında gülərsə çiçək,
Ağacın meyvəsi bol olar, bişək.

Nizami əsərlərində, o sıradan «İskəndərnamə»də süjet quruluşu, bədi tərkib hissələri, təhkiyənin xüsusiyyətləri, poetik ümumləşdirmələr, şerin vəznı və s. çevrəsində də vacib nəzəri problemlər, ədəbi baxışlar müvəffəqiyyətlə öz elmi-nəzəri həllini tapır və onlar müasir ədəbiyyatşünaslıq baxımından da öz dəyərlərini saxlamışlar.

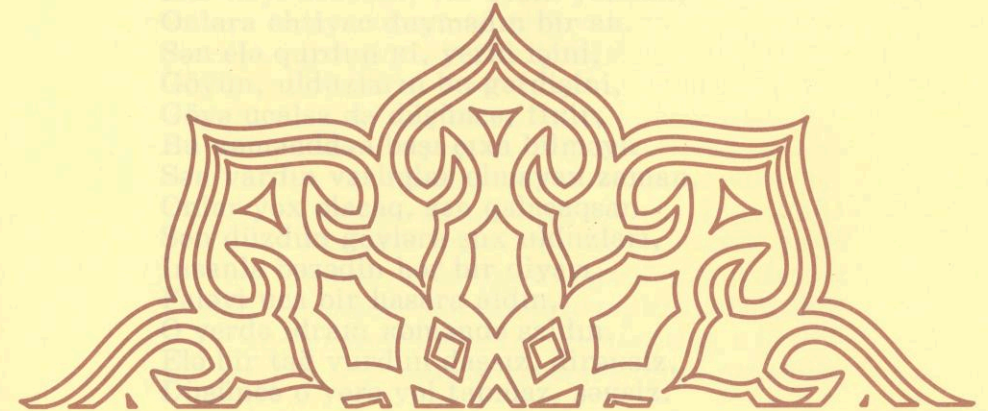
* * *

Yaxın Şər q şerinin Nizami elə bir dühadır ki, öz yaradıcılığında islami poeziyanın demək olar ki, bütün növ və janrlarının sintezini yaratdı. Nizami əsərlərində incə, zərif lirizm, qəhrəmanlıq motivləri, ictimai-fəlsəfi, irfani-əxlaqi və elmi-idrakı görüşlər ecazkarənə sənət telləri ilə bir-birinə naxışlandı. Nizami öz ədəbi irsi ilə insan qəlbinin mahir bilicisi, nadir psixoloq kimi çıxış etdi. Nizami həqiqətə-haqqa çatmağın ülvyyə və qüdsiyyət yollarını işıqlandırdı...

Azadə Rüstənova
professor

ŞƏRƏFNAMƏ

ALLAHA XİTAB

Ey Tanrı, dünyaya sən sən padşah,
 Biz kiçik bəndəyik, sən böyük Allah.
 Tək sənə sığınır hər yüksək, alçaq,
 Hər varlıq yoxluqdur, sən varsan ancaq.
 Yuxarı, aşağı – hər gözə çarpan
 Nə varsa, onları sən sən yaradan.
 Sən sən hər biliyi bizə öyrədən,
 Torpağın köksündə qələm işlədən.
 Sənin varlığına tapınca bürhan,
 Ağıl ilk inandı sənə, Yaradan.
 Sən ağılın gözünü işıqlandırdın,
 Sən doğru yollarda çıraq yandırdın.
 Göyləri sən qurdun, ucaldın, Allah,
 Ona yer üzünü etdin güzərgah.
 Sən sən bu aləmdə bir damcı sudan
 Günəşdən işıqlı gövhər yaradan.¹
 Gövhəri lütfünlə etdin aşıkar,
 Sərrafın əlinə sən verdin açar.
 Daşların bağına düzdün gövhəri,
 Rənglərlə boyadın hər bir cövhəri.
 Buludlar yağdırmaz, sən deməsən: «Yağ!»
 Sən «Bitir!» deməsən, bitirməz torpaq.
 Özün də kimsədən kömək almadan
 Yaratdın nə gözəl, səfalı cahan.
 İstidən, soyuqdan, qurudan, yaşdan
 Yoğurub yaratdın gözəl bir cahan.
 Nə gözəl naxışlar vurdun xilqətə,
 Ağıllar heyrandır bu məharətə.
 Bu sirri mühəndis axtarır hər an,
 Bilməyir ən əvvəl başladın hardan.
 Uca sənətini seyr edirik biz,
 Yeməkdir, yatmaqdır yalnız işimiz.
 Hər nəyi bəzədin, var etdin yoxdan,
 Onlara ehtiyac duymadın bir an.
 Sən elə qurdun ki, yerin işini,
 Göyün, ulduzların bu gərdisini,
 Göyə ucalsa da düşüncə, fikir,
 Bu kəmənddən başı çıxma bilməyir.
 Sən vardın varlıqlar olmayan zaman,
 Onlar yox olacaq, sən qalacaqsan.
 Sən düzdün göylərə şux ulduzları,
 İnsanla bəzədin hər bir diyarı.
 Fələyi uca bir hasara aldın,
 O yerdə idrakı kəməndə saldın.²
 Elə bir tağ vurdun daşsız, dirəksiz,
 Düşüncə o yerə yol tapmaz, şəksiz.

Zatına düşüncə, ağıl əl atmaz,
 Böyük qüdrətinə qüdrəti çatmaz.
 Sənin varlığındır o laməkəndan
 İdrak elçisini hər an daşlayan.
 Dağınıq deyilsən ki, birləşəsən,
 Artıq da deyilsən, əskiləsən sən.
 Xəyal da, nəzər də yolunda məhrum,
 Nə qədər axtarsa deyilsən məlum.
 Ey Tanrı, sən hansı başı ucaltsan,
 Əyə bilməyəcək onu bir insan.
 Qəhrinlə hər kimin əysən boynunu,
 Kimsənin köməyi dikəltməz onu.
 Biz sənə bəndəyik, sənindir fərman,
 Hər kömək səndədir, sənsən əl tutan.
 Fildə, qarışqada zəiflik, qüvvət
 Sənin əmrindədir, ey ulu qüdrət.
 Sənin qüdrətindən qüvvət alınca
 İlanı məhv edər zəif qarınca.
 Yollardan tüstünü qaldırsan əgər,
 Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər.³
 İstəsən əzilsin düşmənin beli,
 Quşlarla qırarsan əshabi-fili.⁴
 Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
 Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac.⁵
 Gah Xəlil alırsan bütخانələrden,
 Gah dost yaradırsan biganələrden.⁶
 Qiymətli cəvahir doğan bir evdən
 Əbutalibi də çıxaran sənsən.⁷
 Kimdə var cəsərət, qorxundan sən
 Təslimdən başqa bir kəlam söyləsin?
 Yanına yol tapmaz məxluqun əli,
 Gizli bir xəzinə sevməz məşəli.
 Əsrarın hər zaman qalmağın gizlin
 Bağlarsan dilini əsrar bilənin.
 Sən məni yaratdın qara torpaqdan,
 Sən verdin işıqlı ürək, təmiz can.
 Aludə olsam da, məndə yox təqsir,
 Torpağın peşəsi aludəlkdir.
 Günah yazılmasa qara torpağa,
 Bəs kim üz tutardı bağışlanmağa?
 Olmasaydı mənim günahım hərgah,
 Sənə kim deyirdi: «Ey qəfur Allah!»
 Gecələr, gündüzlər, hər axşam, səhər
 Qəlbimdə, dilimdə bir sənsən əzbər.
 Yuxuya getməzdən əvvəl, hər gecə
 Mübarək adını çəkərim öncə.

Gecələr yuxudan qalxınca başım,
 Anaram səni, hey axar göz yaşım.
 Sənə üz çevirrəm hər səhər erkən,
 Gecə də, gündüz də pənahım sənsən.
 Hər zaman köməyə çağıraram səni,
 Qapından ümitsiz qaytarma məni.
 Ey Tanrı, dərdimə sən eylə əlac,
 Bu möhtac kəslərə olmayım möhtac.
 Hər zaman bəndəlik yoluyla gedən,
 Zatına könüldən pərəstiş edən
 Olsun bu dünyada xəzinənlə şad,
 Qiyamət günündə əzabdan azad.
 İnsanı dünyaya sənsən gətirən,
 Öldürən də sənsən, dirildən də sən.
 Əldə nə hesabım, nə kitabım var,
 Yalnız sən bilirsən nə hesabım var.
 Yaxşının, yamanın açarı sənsən,
 Yaxşılıq səndədir, yamanlıq məndən.
 Bağışla, bir suçum varsa, ey Allah,
 Məndədir yamanlıq, məndədir günah.
 Nə ki ilk naxışın sərgüzəşti var,
 Səndədir, son söz də sənə qayıdar.
 Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
 Şeytanın gözünü tikməksə məndən.⁸
 Adın mehribanlıq etsə bir qədər,
 Mənimlə oynaya bilərmə divlər?
 Yararmı söz açmaq sənənlə məndən,
 «Sən» demək, sonra da söyləmək ki, «mən».
 Ya qayğı içində, ya sakit, aram,
 Nə cür yaratdınsa, o cür yaşaram.
 Ey Tanrı, ümidim bunadır ancaq,
 Bu köhnə dəzgahdan düşərsəm uzaq,⁹
 Elə ki, pozular tərkibim mənim,
 Dəyişər qurduğun tərtibim mənim.
 Əsdikcə tozumu dağıdar yellər,
 Pak olan canımı görməz bir nəfər.
 Halımı arayıb, edəndə heyret,
 Varıma yox deyə, edərkən töhmət,
 Sən yoxdan əlinə var elə açar,
 Bilsin ki, bu yatan ölməmiş, yaşar.
 Sənin varlığına bu gücsüz əlil
 Göstərmiş nə qədər tutarlı dəlil.
 Ölürsəm, bunu sən hamıya bildir:
 «Bədəni yatmışsa, canı diridir.»
 Elə bir mətanət qızıqdır məndə,
 Şad ürəklə gəlir sənə gələndə.

F. Kəçəri adına
 Azərbaycan Dövlət Uşaq
 KİTABXANASI
 İNV. № 89556

Mənimlə qapıya qədərdir dostlar,
 Məzara girdimmi, düşməndir onlar.
 Tərk edər məni bu gözüm, qulağım,
 Bədəndən ayrılar əlim, ayağım.
 Ey Tanrı, mənimlə yalnız sən varsan,
 Əliboş qaytarma məni qapından.
 Qapında üzümü sürtərəm yerə,
 Bir tacla əvəz ver bu səcdələrə.
 Bu başı qapından əsirgəmədim,
 Sən ona qılinc yox, tac ver, ey Rəbbim.
 Əzəldən verdiyin hökmlər sönməz,
 Yazdığın silinməz, qələmin dönməz.
 Hökmündə hazıram canla-başla mən,
 Təsəlli tapıram yalvarışla mən.
 Sən dedin: Dar gündə köməkçi mənəm,
 Hər dilək istəsən, qəbul edənəm.»
 Sənsən acizlərə hər zaman pənah,
 Mən də bir acizəm, kömək ol, Allah.
 Tək sənin işindir bəndəpərvərlik,
 Mənim vəzifəmdir etmək bəndəlik.
 Qırdı varlığını, əzdi bu fələk,
 Bütün şənliyimi sovurdu külək.
 Tək sənsən qurtaran bu sınıqlıqdan,
 Qırsan da yenə sən verirsən dərman.
 Zülmətin qəlbindən üzümə yol aç,
 Fəzilət ayından yoluma nur saç.
 Məni yolkəsəndən sən özün qurtar,
 Elə et, üstümə gülməsin əğyar.
 Əvvəl şükürə çatdır, sonra dövlətə,
 Əvvəl səbrə çatdır, sonra zillətə.
 Səbrimi tükədən bəlaları sən
 Uzaq et, ey Tanrı, sən ki adilsən.
 Məni hər bəlaya etsən mübtəla,
 Əvvəlcə səbr ver, sonradan bəla.
 Qırsan da, salamat qoysan da, ancaq
 Tələbin bir ovuc tozdur, ya torpaq.
 Çürüyüb toz kimi dağılsa bədən,
 Yenə əl çəkmərəm bəndəliyimdən.
 Düşsəm hər bucağa, səni anaram,
 Səni mən hər yerdə Tanrı sanaram.
 Bütün varlıqların heçlikdir sonu,
 Tək sənə biçilmiş varlığın donu.
 Kim səni arasa əlində açar,
 Əli boşa çıxar, dolanar naçar.
 Kim sənə gözünlə baxarsa əgər
 Bu boş vərələri yellərə verər.

Səni tapmaq olur səninlə ancaq,
 Boşdur hər qapıda yüyən parlatmaq.
 Mənzili göz seçir buraya qədər,
 Buradan keçdikdə taparsan xətər.
 Varımı, yoxumu tapşırıdım sənə,
 Hesabım aydındır o xələq edənə.

MİNACAT

Kimsəm yox, ey bizə böyüklük verən,
 Pənahım da sənsən, köməyim də sən.
 Çıl-çılpaq gəlmişəm, ey Pərvərdigar,
 Hər şeyim sənindir, mənim nəyim var?
 Sən verdin mənə bir işıqlı çıraq,
 Onu hər küləkdən özün et iraq.
 Əkməyə sən verdin sağlam bir qüvvət,
 Mənə əkdiyimdən ayır bir qismət.
 Təpələr ucadır, sellər çağlayan,
 Çevirmə yüyəni bəxtin yolundan.
 Məni bu sellərdən sən elə qurtar,
 Körpünü qırmasın bu daşğın çaylar.
 Gəlmişəm qapına, üzümdür qara,
 Bağışla, ey Tanrı, yaxma odlara.
 Üzümü ağ elə sən, ey Yaradan,
 Ümitsiz qaytarma uca qapından.
 Torpaqdan yoğurub yaratdın məni,
 Təmiz, natəmizdən etdin bədəni.
 Tiynətcə yaxşıyam, yamanamsa mən,
 Bu nəqsi sən mənə vurdun əzəldən.
 Biz aciz bəndəyik, sənsən Yaradan,
 Sənin qüvvətinlə yaşayır insan.
 Yaranmış hər bir şey baxıb görənə,
 Yaradandan verir xəbəri yenə.
 Mən sənə ağılımla salıram nəzər,
 Yolunu görməmək olarmı məgər?
 Hər bir yaranmışın sənsən mənası,
 O ancaq məxluqdur, sənsən ustası.
 Ağıl nəzərindən keçən hər surət
 Deyilmi nəqqəşi göstərən höccət?
 Arada məsafə olduqca uzaq,
 Səni tək səninlə mümkündür tapmaq.
 Yerlərdə, göylərdə qoyulan əsas
 Ağıl ölçüsündən kənara çıxmaz.
 Bələdçi olmağa cəhd edər xəyal,
 Əndazədən kənar yol tapmaz hər hal.
 Yaramaz payədən kənara çıxmaq,

Hədsizin sonuna qoyulmaz ayaq.
 Kainat hüdudu başa yetincə,
 O səmtə yol tapmaz aciz düşüncə.
 Düşüncə bu qədər yol tapar ancaq,
 Sən başqa bir şeydən, hüduddan uzaq.
 Ey Tanrım, umuram, öz hikmətinlə
 Işıq yol açarsa məsləhətinlə,
 Qarşıma elə bir yol çıxar, bundan
 Mən nicat tapım ki, razı qalasan.
 Başqa bir çarəm yox, təsliməm ancaq,
 Qəzadan olurmu boyun qaçırmaq?
 Etdiyim duadan yazaram bir xətt,
 Üstündə möhrünü qoysun Məhəmməd.
 Həm də dörd xəlifə şəhadətiylə,
 Yüzlərcə eşq olsun dördünə belə.
 Qanlı qurtaran xətt sənəd kimi,
 Qolumda qalar bir bazubənd kimi.
 Başlarkən qılınctək kəsən məhkəmə,
 Məhşərlə qiyamət qarşı gəlirkən,
 Hər kəsin boynunda nameyi-əmal,
 Mən də bu naməni çıxarram dərhal,
 Göstərrəm, insafla hökm verənsən,
 Bununla hökm ver, çün hakim sənənsən.
 Ümidim sənədir, ey ulu Tanrı,
 Qapından ümitsiz qaytarma barı.
 Atımı həddimdən uzaq salmışam,
 Yolunda mən yarı yolda qalmışam.
 Taxtımı qapında düşür, Yaradan,
 Məni azdırma öz doğru yolundan.
 Səndən yol göstərmək, məndən aramaq,
 Mən cana gəlmişəm, sən can ver ancaq.
 Sevdinin ayinlə, ey Pərvərdigar,
 Sən mənsiz bəzədin mənə bir bazar.
 Bu zinət naxşını salma rövnəqdən,
 Mənə öz xəznəndən bir pay ayır sən.
 Bu zəif varlıqdan nədir istəyin?
 Elə bil əvvəldən yoxmuş bu miskin.
 Sən əziz tutmusan, yandırma məni,
 Nəzərin məndəyəkən qovma bəndəni.
 Sən verdin mənə bu qoca rütbəni,
 Sən də bu zindandan gəl qurtar məni.
 İndi ki, vermişsən böyüklük, ad-san,
 Kömək ol mənə, ey adil Yaradan.
 Hər kimin başına qoydunsa küləh,
 Salma toz-torpağa, əziz tut, Allah.
 Qapının sirdaşı olan bir qəlbi

Qoyma hər qapıda dilənsin, Rəbb!
 Sən mənim işimi alma nəzərə,
 İşimə əncam çək ədlinə görə.
 Nizami bu uca dərğahda ancaq
 Ulu Mustafanı şəfi tutacaq.

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

Seçilmiş elçidir ulu Tanrıdan,
 Möhkəm hökmləri xalqa çatdıran,
 Qiymətli tacıdır azadələrin,
 Ən dəyərlisidir bütün bəşərin.
 Əzəldən əbədə bütün yaranmış
 Məhəmməd adından almışdır naxış.
 Əqlin qanadına tək odur çıraq,
 Varlığa işığı o verir ancaq.
 Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər,¹⁰
 Şəfaət edəndir qopunca məhşər.
 Kölgəli ağacdı din saçan bağda,
 Budağı göydədir, kökü torpaqda.
 Ziyarətgahıdır peyğəmbərlərin,
 Nemət verəndir bütün bəşərin.
 Bu yanar çırağa vermədən işıq,
 Dünyada bir işıq yox idi artıq.
 Xalını qaraldır Əbbasilərin,
 Gözünə nur saçır şəmmasilərin.¹¹
 Dodağı İsadın daha möcüzkar,¹²
 Zülmətin suyutək geyinmiş paltar.¹³
 Göy – ona dünyada dörd tağı quran,
 Yer – ona fələkdə beş növbət vuran.¹⁴
 Odur öz ağına eləyən təkyə,
 Ayı barmağıyla bölən ikiyə.¹⁵
 Ona bac verəndir bütün Rum və Rey,
 Xərac göndərəndir Kəsra ilə Key.
 Yağdıran buluddur o səməpeykər,
 Bir əlində qılınc, birində gövhər.
 Gövhərlə dünyaya vurmuşdur bəzək,
 Qılıncı din üçün çağırmış kömək.
 Padşahlar qılıncı çəkdiyi zaman
 Onun qılıncıyla tac düşər başdan.
 Bu isə əzməyə verərsə qərar,
 Qılıncı çəkmədən tökülər başlar.
 Hər iki dünyadan bir don tikərək,
 Onlardan düzəltmiş yeganə bəzək.
 O donu geyərkən pak vücuduna,
 Bir qarış az gəldi uca boyuna.¹⁶

Tanrı xəlq etdiyi qamətə gərək
 Vurulsun Tanrının qurduğu bəzək.
 Bağlı qapıların odur açarı,
 Onun adı aşmış hər bir hasarı.
 Dəvətə genişlik o vermiş yenə,
 Daşlar da şahiddir möcüzəsinə.¹⁷
 Əli boş, bu dərviş geyimli sultan
 Qulamliq alandır, şahlığı satan.
 O gecə meraca at səyirdərək
 Fələyin donuna vurdu min bəzək.
 Gecə –meracının sətrindən sayə,
 Göy – o nərdivandan kiçik bir payə.

PEYĞƏMBƏRİN MERACI

Göy gecə məclisi qızışdırmışdı,
 İşıqdan gecənin gözü qamaşdı.¹⁸
 O yeddi fələyə o yeddi ülkər
 Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər.¹⁹
 Cənnət keşikçisi huri, pərilər
 Hər köşkə vurmuşdu yaraşlıq, zivər.
 Bu taxtın sultanı olan Məhəmməd,
 Keçən elçilərdən odur vəliəhd.
 Müşkünü saçaraq «Beyti-əqsa»ya,
 Məkkədən ucaldı ərşi-ələya.
 Cismini qurtardı dünya bəndindən,
 Etdi ərş əhlinin qəlbində məskən.
 Yetmiş yollu yurddan köçünü vurdu,
 Çadırı yeddinci fələkdə qurdu.
 Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
 Göyün doqquzuncu tağına qalxdı.²⁰
 Yeddinci fələyə çapdığı zaman
 Dışarı atıldı dördkunc daxmadan.²¹
 Altında şimşəktək şığıyan Bürəq,
 Günəşə qər q olmuş yəhərlə yaraq.
 Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
 Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı.²²
 Dırnağı inci ydi, quyruğu ipək,
 İpəyin üstündə oynar incitək,
 Göbəyi müşk, ceyran deyildi, bişək,
 Bir düzüm inci ydi ceyran dişitək.
 Yüyəni xəyalə gələndən yumşaq,
 Yürüşü oxdan da kəskin və qıvraq.
 Ən kəskin, ən mətin xəyal şəhpəri
 Ondən yetmiş addım qalırdı geri.
 Aləmlər aşmaqda bir mələk ikən,

Aləm açan deyil, bir aləmçəkən.
 Gecə otlağından, sərxoş olaraq
 Ay kimi gəlmişdi əldə şəbcıraq.²³
 Onun yel sürətli addımlarından,
 Durmağı cəld idi sıçrayışından.
 Ən kəskin nəzərlə uçar yan-yana,
 Nəzəri alırdı ayaq altına.
 Məhəmməd peyğəmbər atı çapırdı,
 O səyyar dənizdən toz qoparırdı.²⁴
 Özü yol biləndi, atı yeri yən,
 Bu ata, o şaha olsun yüz əhsən.
 Evindən qapıya qalxdığı zaman
 Əlindən təzə don geydi asiman.
 Onunla qaranlıq göy oldu gülzar,
 Ondən nur alırdı sönük ulduzlar.
 Pak olan bu təmiz pərdədə gərək
 Vücuddan cismani tozları silmək.
 Çatdı hər dənizə yeddi ülkərdə,
 Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə,²⁵
 Cismindən verdi hər ulduza maya,
 Yuxu beşiyini buraxdı Aya.
 Ütarid ulduza verdi qələmi,
 Əlinə qələmi alarmı ümmi?²⁶
 Cismani şəhvəti Nahidə verdi,
 Şükr üçün kökəni Xurşidə verdi.
 Mərrixə buraxdı qəzəb və acıq,
 Acıq burda getməz irəli artıq.
 Müştəri ulduza kibri buraxdı,
 Üzüyə ən parlaq yeni qaş taxdı.
 O səyyar gəmini Keyvana verdi,²⁷
 Özüylə tərtəmiz cövhər götürdü.
 Hər mənzil başında bəxşiş verərək
 Qaldı varlığından yalnız bir ürək.
 Nəbilər hörmətlə baş əydi ona,
 Əl çəkdi yəhərin saf quncuğuna.
 At sürdü yollardan, dağlardan keçdi,
 Bir sıra tərəni bir anda biçdi.
 Yanında qasiddi Xızr ilə Musa,
 Atının önündə gedirdi İsa.
 Bir nəfəs alınca, kirpik vurunca,
 Yaxud bir göz açıb dərhal yumunca
 Göyün günbədini aşdı arada,
 Yerləri, göyləri qoydu arxada.
 Elə bir sürətlə parlatdı yüyən,
 Ətrafdən olmadı tozunu görən.
 Onun bu yürüşdə atdığı oxdan

Fələk neçə ox da geriydi çoxdan.
 O uzaq göylərdə nurani adı
 Ruhani kəslərə nur bağışladı.
 Cığırızsız bir yola, artıq yol saldı,
 Həm atı yoruldu, həm yükü qaldı.
 O yolda qol-qanad tökdü Cəbrail,
 Qorxudan durmayıb qaçdı İsrafil.
 Rəfrəfdən keçərək bir neçə fərsəng,
 Gördü o pərdədə müxtəlif ahəng.
 Sidrədən ərşin pak səqfinə qədər
 İsmətdən bir kilim döşədi dilbər.
 Ərş divangahına sürətlə keçdi,
 Dərcin də yolunu bir anda biçdi.²⁸
 Çatdı son nöqtəyə cəhət diyarı,
 Bitdi o nöqtədə dövrən pərgarı.
 Yer oğlu göylərdə hey at oynatdı,
 Yerləri, göyləri arxaya atdı.
 Mücərrəd dolanmaq çatdı bir yerə,
 Cismani varlığı itdi bilmərrə.
 Yoxluq yollarında edərkən cövlan,
 Büsbütün ayrıldı öz varlığından.
 Ruhani dairə gərdişlərində
 Başıyla ayağı düşdü bir bəndə.
 Çatdı altı, üstü olmayan yerə,
 Çünki alt-üst nədir bilməz dairə.
 Siyasət pərdəsi atıldı birdən,
 Hücrə təmizləndi biganələrdən.
 O yerdə ki, idrak tapmayıb məkan,
 Salam Məhəmməddən, qəbul Tanrıdan
 Ağızdan çıxmayan səsi eşitdi,
 Görünməz simanı ziyarət etdi.²⁹
 Elə pak göründü o sahibcəlal,
 Nə cəhət nəzərə çarpdı, nə xəyal.
 Vücudu nərgiztək bir göz oldu san,
 Bu gözün dövründə yoxdu bir tikan.
 Yoxsa bu bağdakı sırf nərgiz olan
 Gözünə bir sürmə çəkmiş «ma-zağ»dan.
 Keçdi bir dost kimi süfrə səmtinə,
 Yedi, pay ayırdı öz ümmətinə.
 Ürəyi Allahın nuruyla doldu,
 Bir yetim, bax necə padişah oldu.
 Dünyaya qayıtdı çöhrəsi parlaq,
 Hər elmə, hikmətə vaqif olaraq.
 O yolu tez getdi, tez döndü yenə,
 Bu sürət heç kəsin sığmaz fikrinə.
 Şimşəktək şığıdı elə sürətlə,

Dönərkən yatağı istiydi hələ.
 O gecə adi bir gecə deyildi,
 O bir gecəydimi, yaxud bir ildi?
 Bəs bizim ruhumuz məgər bir anda
 Dolaşa bilmirmi bu asimanda?
 Ruhumuzdan zərif olan bu insan
 Bir anda aləmi seyr etdi, inan.
 Gözəldir, səpərək can gövhərini,
 Tərifə başlasam dörd yavərini.
 Dörd gövhər satan var, dörd gövhər, inan,³⁰
 Füzulluq etməsin qoy gövhər satan.
 Əlinin eşqində olsam da möhkəm,
 Ömər sevgisindən uzaq deyiləm.
 Hər iki nur ilə nurlanır dimaq:
 Əbubəkər şamdır, Osman bir çıraq.
 Bu dərviş sifətli dörd böyük sultan,
 Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan.³¹
 Nəbilər önündə gedənə alqış,
 Üzrləri qəbul edənə alqış.
 Sənsən yaranışda birinci xilqət,
 Dövrənin sonunda sonuncu ayət.
 Hər iki aləmə mübarək sənsən,
 Sənə bir tay varsa, o da tək sənsən.
 Sənsən xəzinələr qıflına açar,
 Yaxşını, yamanı edən aşkar.
 Ən gözəl günündə «ümmətim» deyər,
 Şəfaət edirsən suçlu bəndəyə.
 Bir ovuc torpağam mən dərgahında,
 Artıq bir şikaram şikargahında.
 Nizami tutmuşdur Gəncədə məkan,
 O, məhrum olmasın salamlarından.

«ŞƏRƏFNAMƏ»Nİ YAZMAQ HAQQINDA

Gecə gündüz kimi bəzək vurmuşdu,
 Səhər duasına erkən durmuşdu.
 Yer üzü məhtabdan açmışdı çətir,
 Sanki yer nəfədə səpirdi ətir.
 Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
 Zıncırov səmindən dincəlmiş qulaq.³²
 Keşikçi dalmışdı şirin yuxuya,
 Dan yeri başını salmışdı suya.³³
 Dünyanın işindən çəkib əl-ayaq,
 Fikir zəncirində olmuşdum dustaq.
 Gözlərim örtülü, könülüm ayıqdı,
 Aramaq işində zəhnim sayıqdı.

Deyirdim ki, qurum elə bir tələ,
 Ən gözəl şikarı keçirim ələ.
 Baş qoydum dəlitək qəm boğa-boğa,
 Maral sağrısından yumşaq yastığa.
 Gah başım dizimin üstündə dalğın,
 Yer – başım altında, göy – ayağımın.³⁴
 Dayanmaz varlığım, rəqs edər bütün,
 Başım kürsü olmuş ayağım üçün.
 Düşüncəm yol ölçüb etsə də cövlan,
 Cismim böyrü üstə tozlara qəltan.
 Bədənimi artıq yana buraxdım,
 Canla can çölünə səfərə çıxdım.
 Gah gizlin lövhədən ibrətlər aldım,
 Gah keçmiş sözlərdən hikmətlər aldım.
 Şam kimi od düşmüş mənim bağıma,
 Bağım döndü mənim yanar dağıma.
 Günəş qarşısında əriyentək mum,
 O mumla gözümdən çəkildi yuxum.³⁵
 Cadugər məndənmi öyrənmiş, nədir,
 Gözlərdən yuxunu mum ilə çəkir.
 O müdhiş keçidlər başında bu an
 Pak olan əqlim də uçdu başımdan.
 Daldım xoş yuxuya coşarkən damaq,
 Gözümdə canlandı səfalı bir bağ.
 O rəngin bağçadan dəriridim xurma,
 Verirdim, kim çıxsa mənim qarşıma.
 O xurmadərən ki durdu yuxudan,
 Dimağı atəşdi, ağzı bir ümman.
 Müəzzin başlarkən birinci qunut:
 «Sübhanə həyyəlləzi layəmut»,³⁶
 Məndən də ucaldı bir acı nalə,
 Özümü untdum, daldım xəyalə.
 Uğurlu bir səhər doğunca fələk,
 Yenidən canlandım səhər yelitək.
 Gecələr nur saçan şamı yaxaraq,
 Fikrimdən şam kimi yanırdım ancaq.
 Başladı ürək, dil: «Şer yaz» deyə,
 Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə.³⁷
 Yetişər, bu qədər işsiz qalmayım,
 Şerə ən yeni bir üsul arayım.
 Yeni nəğmələrlə başlayım kəlam,
 Keçmişlər ruhuna göndərim salam.
 Bir çıraq yandırım bir pərvanədən,
 Bir ağac bəzəyim kiçik danədən.
 Bu barlı ağacdan kim meyvə dərsə,
 Söyləsin: xoşbəxtidir bu bağban kimsə.³⁸

Ancaq bir şərtim var: bir para dəcəl
 Qonşunun malına uzatmasın əl.³⁹
 Tutaq ki, huşyarlar padişahıyam,
 Dürr, gövhər satanlar şahənşahıyam.
 Xalq başaq yığandır, mən əkinçiyəm,
 Kirəci deyiləm, ev sahibiyəm.
 Bu bazarda necə büsat açım mən,
 Arxayın deyiləm yolkəsənlərdən.
 Varmı bu bazarda bir dükən açan,
 Varına dörd yandan dəyməsin ziyan?
 Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
 Buludum yağdırar ondan çox, şəksiz.⁴⁰
 Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
 Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ.⁴¹

HEKAYƏT

Eşitdim, bir yoxsul ciyər qanilə
 Köhnə bir əsrəfi keçirdi ələ.
 Ona söyləmişdi varlı kimsələr:
 «Zəri – zər, xəzinə – xəzinə çəkər.»
 Sürətlə üz qoydu bazar səmtinə,
 Köhnə əsrəfiylə tapsın xəzinə.
 Bir sərraf dükanı gördü, çox geniş,
 Bir yerdə bu qədər qızıl görməmiş.
 Bir yığın qızıl var Günəşdən parlaq,
 Hər yan əsrəfidir bir neçə qalaq.
 Xəzinə xülyası beyninə batdı,
 Qızılı xəzinə üstünə atdı.
 Əlindən uçunca dəyərli varı,
 Yüyürdü qalanmış qızıla sarı.
 Qızılı atmaqdan oldu peşiman,
 Birə yüz almağa tapmadı imkan.
 Qızılı atınca qəm çökdü gözə,
 Nə üçün bir qızıl qarışdı yüzə?
 Fəryada başladı «qızılım» deyə,
 Yalvardı cəvahir satan kişiyyə:
 «Bu ömrüm uzun hey çalışaraq,
 Əlimə bir qızıl keçirdim ancaq.»
 Mənə söyləmişdi axmaq bir nəfər:
 «Zəri – zər, xəzinə – xəzinə çəkər.»
 Həmin bu qızılı dükana çatdım,
 Qızılı qızılın üstünə atdım.
 Atdım ki, əsrəfi çəksin xəzinə,
 Çox qızıl onu da çəkdi özünə.
 Gülərək o sərraf, o azad insan

Söz açdı qızılın qarışmasından:
 «Çox gedə bilərmə azın üstünə?
 Yüz getməz, bir gedər yüzün üstünə.»
 Kim ki sərvətini çapmaq istəyir,
 Yolumda bu məsəl bir keşikçidir:
 Dəyirman bu qədər hay-küy qoparır,
 Muzdurdur, ununu divan aparır.
 Oğrudan əlmuzdum budur nəhayət:
 «Oğrudur» deməyə etməz cəsarət.
 Baxsana, yol kəsər quldur qaralar,
 Dünyanı ki, qara rəng ilə boyar.
 Gündüzlər: «Göz gözdən utanır» deyər,
 Talanı, qarəti qoyar gecəyə.
 Ancaq söz qulduru şafəq sökərkən,
 Qələmi yontaraq müşkin söyüddən
 Fikrimi qapırlar, könlüm əmindir,
 Buxaraya getsə o, Gəncənindir.
 Gizlində mətaha çıxmaz müştəri,
 Oğurluq bir malın olmaz dəyəri.
 Ayıblar açığa çıxdığı zaman
 Əlin də, qəlbin də dərdlənin bundan.
 Oğurluq maldan səs çıxmazsa, bişək,
 O malı darğalar aparmış demək.
 Göz yumdum bu işə, çünki ruzigar
 Hər yaxşı-yamanı edər aşıkar.
 Dövrünün çəkisi çəkər hər işi,
 Çəkiyə girməmiş qalmaz bir kişi.

ÖZ HALINA VƏ ZƏMANƏNİN GEDİŞİNƏ DAİR

O gülgün şərəbdən, saqi, ver nişan,
 Ver mənə sərxoşlar içən dərmandan.
 O acı dərmanla məst olum bu gün,
 Özümü unudum bəlkə büsbütün.
 Nizami, yetər bu şöhrət qazanmaq,
 Qocaldın, gəncliyi daha gəl burax.
 Qızmış aslan kimi pəncə aç, artıq
 Özünə tülkütək vermə yaraşlıq...
 Eşitdim, rəng sevən bir rus tülküsi
 Özünə verərmiş bir gəlin süsü,
 Qopunca toz, külək, yağış, burağan,
 Tükünü çıxarmaz o gün yuvadan.
 Qucaqlar deşiyin bir bucağını,
 Acından yalar öz əl-ayağını.
 Sorar öz qanını dəri altından,

O dəri becərər, başqa kəslər can.
 Elə ki, əcəli yetişər birdən,
 Dərisi canına kəsilər düşmən.
 Dərinin eşqinə edərlər şıkar,
 Bəslənmiş dərisi başından çıxar.
 Dünyada bir büsat qurmaq nə mümkün,
 Bu yurddan çarəsiz köçərsən bir gün.
 Özünə yaraşlıq verməyən heyvan
 Tamahkar kəslərdən görməz bir ziyan.
 Yeddirəng pərdədən qurtul birtəhər,
 Güzgü pas altında çirkin görünər.
 Qurduğun cadular yetişər, burax,
 Kimsəyə cadutək tor atma nahaq.
 Al kükürd deyilsən, ağ ləl deyilsən,
 Arayan ümitsiz qayıtsın səndən.
 İnsansan, insana qarış hər zaman,
 İnsanla yaşayır hər zaman insan.
 Əlçatmaz xəzinə olsan da, ancaq
 Çox belə xəzinə gizləmiş torpaq.
 Ağacdən uzaqsa meyvə qoparan,
 Fərqi yox, o, xurma versin ya tikan.
 Həyat yox, gəncliyi alınca xəzan,
 Gənclik qalmayınca qalmasın cahan.
 Gənclikdir insana gözəllik verən,
 Gözəllik sönərsə qəlb olurmu şən?
 Sümüyün çürüyüb, süst olsa arxan,
 Mərdlikdən, hünərdən qurma bir dastan.
 O gün ki, gəncliyin qüruru sönər,
 İş görməz daha bu cəsarət, hünər.
 Bağ, bağça gözəldir, şəndir gülüstan
 Sərv ilə lalələr güldüyü zaman.
 Elə ki, bağlara boz xəzan girər,
 Bülbül öz yerini qarğaya verər.
 Bağbanlar qəlbini dərdü qəm yaxar,
 Uca budaqlardan düşər yarpaqlar.
 Bostanlar pozular, reyhanlar qalmaz,
 Bağın açarını soruşan olmaz.
 Durma, gəl naləyə, ey qoca bülbül,
 Al güllər saraldı, tutuldu könül.
 Ucaboy sərvlər oldu ikiqat,
 Bağban da kölgədən çəkildi, heyhat.
 Əlliyyə çatınca dəyişir əhval,
 Dəyişir yaşayış, dəyişir hər hal.
 Baş, ağır yüklərdən daşa vuruldu,
 Bu dar keçidlərdə dəvəm yoruldu.
 Qollarım titrəyir qədəh tutarkən,
 Ayağım büdrəyir qalxıb durarkən.

Vücodum lacivərd rəng aldı artıq,
 Qırmızı güllərim saraldı artıq.
 Yollarda qaldı bu yürüyən atım,
 Baş düşdü yastığa, söndü həyatım.
 Çövkənlər atdığım yel ayaqlı at
 Yüz çövkən vursan da tərənəm, heyhat.
 İtdi meyhanada şənlik açarı,
 Tövbələr çulğadı bu ruzigarı.
 Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
 Ac torpaq ağzını kafurçün açdı.⁴²
 Gah könül köçməyə tərənəş edir,
 Gah başım yuxuya pərəstəş edir.
 Qulağım eşitmir gəlin qəmzəsi,
 Qədəh boş, kəsildi saqinin səsi.
 Qulaq eşitməkdən, baş kefdən qaldı,
 Köç vaxtı yaxındır, ömrüm azaldı.
 Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
 Qarətə əlini uzadar dövrən.⁴³
 Gecə şam nə qədər şən-şən gülümsər,
 Pərvanə seyri də o qədər sürər.
 Otaq boş qalınca işıqlı şamdan,
 Qalmaz pərvanədən daha bir nişan.
 Uşaqlıq və gənclik dövrü çatınca,
 Özümü göstərdim düşkün bir qoca.
 İndi bu dərd ilə göstərsəm şənlik,
 Qocaya uyarmı bu gənclik, mənlik?
 Düşmüşəm bir çürük çöp kimi bağda,
 Gecələr şam kimi parlar bucaqda.
 Atəşli bəcəklər gecələr parlar,
 Qaranlıq gecədə nurdan dəm vurur.
 Özümdə görseydim qüvvət və dayaq,
 Tapardım sevimli, sakit bir bucaq.
 Yenidən rahat bir ömür sürərdim,
 Dünyanı şadlığa girov verərdim.
 Yetişdi başa bu gənclik günləri,
 Məşriqdən ağardı daha dan yeri.⁴⁴
 Dincəlmək fikriylə nə tədbir töküm,
 Azalsın bir qədər zəhmətim, yüküm?
 Başına tac ilə kim vursa bəzək,
 Əmgəyi ağ deyil, müşk olsun gərək.⁴⁵
 Yeddi göy pərgarı etmədən cövlan,
 Ömrümün xəttini parçalamadan
 Vursun barmaqlarım mizrabıma dəm,
 Öz varlıq səsini saxlayım möhkəm.
 Hər incə sözə bir füsün bağlayım,
 Qoyduğum əsərə bir gün ağlayım.

Keçərsə körpüdən bu gilən atım,
 İnanma Gilana bir də qayıdım.⁴⁶
 Bu yerdə mən kimi yatanlar çoxdur,
 Onları xatirə salan ki, yoxdur.
 Təzə kəklik, yad et mənə ürəkdən
 Məzarım yanından ötüb keçərkən,
 Üstümdə görərsən göyərmiş otlar,
 Baş daşım uçulmuş, çökmüşdür məzar.
 Qəbrimin tozunu sovurmuş yellər,
 Dostlardan anan yox mənə bir nəfər.
 Qəbrimin daşına əl qoyan zaman
 O pak gövhərimi heç olmasa an.
 Uzaqdan sən mənə göz yaşı töksən,
 Mən sənə parlaq nur saçaram göydən.
 Duadan bir dilək istəsən əgər,
 Mən amin deyərəm, qəbula keçər.
 Salam ver, hörmətlə məndən salam al,
 Gəl qəbrim üstünə, edim istiqbal.
 Hər zaman diriyəm sənə kimi mən,
 Mən cana gələyəm sənə cana gəlsən.
 Bu yerdə sanma yar-yoldaşsız mənə,
 Mənə görməsən də, görürəm səni.
 Bu önlər ilə, gəl, danış barı,
 Unutma, yada sal bu yatanları.
 Qəbrimə gələrkən qədəhi doldur,
 Nizami yatdığı yerə qədəh vur.
 Ey uğurlu Xızır, sanma ki, mənəm
 Bu meydən içilən meydər məqsədim.
 O meydə özümü unudum dedim,
 Özümü unudub məclis bəzədim.
 Mey dalğınlıqdandır, səbuh xumardan,
 Mənə pak şərabi vəd etmiş Yəzdan.
 O böyük Tanrıya aydıdır bu iş,
 Ömrümdə dilimə şərab dəyməmiş.
 Bu dilim, dodağım görmüş isə cam,
 Olsun Nizamiyə hər halal – haram.

ÖZ NƏFSİNƏ ÖYÜD VƏ NƏSİHƏT

Ey saqi, yuxumu başımdan uçur,
 Aşiqəm, camı saf mey ilə doldur.
 Bir mey ki, suyu saf, axan gümüşdür,
 Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür.⁴⁷
 Ey könül, böyüklük almadan ələ,
 Böyüklər yerində oturma hələ.
 Dünyada böyüklük tapmaq istəsən,

Al ələ qələmi, yaz böyüklərdən.
 Dindirən olmasa danışma hədə,
 Kəsəri yavaş vur, sınmasın gövhər.
 Sormadan kim sözə başlasa, bişək,
 Sözüünü küləyə sovurmuş, demək.
 Gözsüzə yaramaz göstərmək çıraq,
 Görməyən bir gözə nə piltə, nə yağ?
 Söyləmək o zaman verər mənfəət,
 Aləmə səs sala, qazana şöhrət.
 Sözüünə almasan layiqli cavab,
 Dəyərli sözləri eləmə xarab.
 Boş söz söyləməkdən saxla özünü,
 Ağzına qıfıl vur, yandır sözünü.
 Sən ki, zövq alırsan yemək, yatmaqdan,
 Nə deyim sənə, ey qulaqsız insan.
 Bu gözəl sənətim məlumun deyil,
 Nə də ki, qapımda vurulan təbil.
 Ən ağır qiymətli mətahlarım var,
 İstəyən olmasa, etməm aşıkar.
 İnciyə sədəftək göz yummuş alan,
 Bu kasad bazara çıxarmı satan.
 Belə bir dəyərli gövhərlə, dostlar,
 Bir gövhər sevənə ehtiyacım var.
 Müəllimim mənə açan sirləri
 İstərəm danışım, dinləsin biri.
 Ondakı almazla qazım mədəni,
 Canına bağlayım can gövhərini.
 Belə alver geniş dünyada çox var,
 Biri inci alar, o biri satar.
 O hansı könüldür incildilməsin?
 O hansı kəmənddir tez kəsilməsin?
 Xəzinə üstündə yatmışdır ilan,
 Gözətçilik deyil məqsədi, inan.
 Xurmanın ağacı olmazsa uca,
 Uşaqlar çox ziyan verər ağaca.
 Yolu gözətçiylə olar qorumaq,
 Odsa kül içində saxlanar ancaq.
 Tinətim olduqca yumşaqdır, bundan
 Tarlama hər yandan yetişər ziyan.
 Sərtliliklə bu yolda başqa adamlar
 Özünü əyridən, oğrudan saxlar.
 Uşağı yolundan qaçıрмаq üçün
 Üzü zənci kimi qaraltmaq neyçün?
 O yol ki, getməkdir mənim sənətim,
 Məndən sovqat olsun xoş təbiətim.
 Bəzənmiş ruhum bu təbiətimlə,

Mən belə yaşadım, ölərəm belə.
 Hər kəsi mədhilə etdim şərəfraz,
 İndi də özümdən söyləyim bir az.
 Nə qədər şair var, söz var, şer var,
 Dünyada onlardan mənəm yadigar.
 Mənimlə canlandı, söz tapdı qüvvət,
 Yenə də mənimlə edər qiyamət.
 Mən söz gülşəninin bəzəyi sərvəm,
 Yeni fidan kimi təzəyəm, tərəm.
 Həsudun əlçatmaz fələyi mənəm,
 Başçıyam hamıya, ayaq öpənəm.
 Kim mənə kin etsə düşmən olaraq,
 Bərcistək oxum var, atmaram ancaq.⁴⁸
 Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm.⁴⁹
 Bəxşişə nə çəki, seltək tökərəm.
 Dərdliyə gülmərəm şimşək kimi mən,
 Canıma od düşər öz şimşəyimdən.
 Tikana gül kimi saçaram ətir,
 Hər yara ney kimi məni inlədir.
 Ürəyim odmudur, nədir ki, yanır.
 Tikanı yedikcə hey alovlanır.
 Mənəm dərya kimi hər eybi yuyan,
 Deyiləm güzgütək göstərən nöqsan.
 Elə mal verərəm istəyən şəxsə,
 Zəhmətə düşməyim geri verərsə.
 Arpanı göstərsəm, buğda verərəm,
 Arpanı buğdatək satan deyiləm.
 Günəşəm, ön, arxam birdir, fərqi yox,
 Azdır aldatmağım, işığımsa çox.
 Kimsənin dalınca demərəm yaman,
 Utanım üz-üzə gəldiyim zaman.
 Yamanlar sözünü almaram dilə,
 Peşiman edərəm mükafat ilə.
 Düşməne kinli söz demərəm, inan,
 O sözlə özümə olaram düşman.
 Pisdən yaxşılıqla qorunmaq mümkün,
 Dünyada yaxşılıq hər şeye üstün.
 Yaxşılığım üçün hər bir diyardan
 Salamdır hey gəlir namidarlardan,
 Yaxşılıqla atsam mən bu dəzgahı,
 Olaram yaxşılar ziyarətgahı.
 Bir dirhəm verənə inci ataram,
 Dikbaşlıq edənə qürur sataram.
 Bucığa girmədim hünərsizlikdən,
 Dünya yeldir, narınc qorxar küləkdən.
 Dünya şahlarından, bax, hansı biri

Tapmışdır mən kimi incə şairi?
 Bağçada, söyləyin, hansı qızılgül
 Görmüşdür mən kimi xoş səsli bülbül?
 Mənəm hər bilikdə dəftər bəzəyən,
 Hər incə nüktədə qələm işlədən.
 Bilikdən dünyada nur alaram mən,
 Mənəm hər bilikdə başlıca bir fənn.
 İstəsəm, hər kəsi mən güldürərəm,
 Bəzən də gözlərdən gülab çəkərəm.
 Hər kimi buludtək ağlatsam, yəqin,
 Günəştək güldürərəm, qoymaram qəmgin.
 Şer dövlətindən əldə var kəsər,
 O, bəzən ağladar, bəzən güldürər.
 İstəsəm, mümkündür bu zöhdü atmaq,
 Hər bir yığıncaqda məclis parlatmaq.
 Neyləyim, ağacım bitmişdir yandan,
 Tərpətsəm kökünə yetişər ziyan.
 Hər çillə qırx gündür, xəlvəti mindir,
 Bu yerdən məclisə girmək çətindir.⁵⁰
 Daşqın sel gəlirkən ağıllı kəslər
 Reydən Buxaraya eyləməz səfər.
 Bu kəskin küləkdən budur məsləhət,
 Gül kimi pərdədə eyləyə xəlvət.
 Az bələdcilik et xalqa, dur kənar,
 Humay az görünmə humayun olar.
 Yatmaqdan, çapmaqdan başım dönərkən,
 Başqa bir çarəm yox, gərəkdir ki, mən
 Hər sözdən yaradım incə bir çiçək,
 O gülə ağlayım dərli bülbültək.
 Görsəydim özümdən gözəl bir gülşən,
 Al, sarı gülünü dərməzdimmə mən?
 Hazıram budumdan kabab yeməyə,
 Günəştək getməyim dilənçiliyə.⁵¹
 Simürgtək çəkirim xəlvət bucağa,
 Şerimdən nəşələr verim qulağa.
 Məndən bu dünyanı aldı qəm, kədər,
 Mənimçün rahatdır xəlvət guşələr.
 Göy kimi qapıma qıfıl vuraraq,
 Oldum xalqdan uzaq, dünyadan uzaq.
 Bilmirəm nə sayaq keçir bu cahan,
 Dünyada nə vardır yaxşı-yamandan?
 Mən ölü olsam da, ən mərdlikdə varam,
 Karvanla getsəm də, ondan kənaram.
 Min könül dərdilə nəfəs alıram,
 Yatmayım deyə hey zəngi çalırım.
 Elə dost varmıdır, qızgın ürəklə

Əziz tutsun məni canından belə?
 Vəfasız kəslərdən çəkərək ayaq,
 Öz kimsəm özümü gördüm mən ancaq.
 Aşıqlər yanında olsa da yaman,
 Özümü sevməyim yaxşıdır ondan.
 Ruzi gəlməyirsə yadlar eşqindən,
 Ruzini o böyük Tanrıdır verən.
 Daha ehtiyacım qalmasın xalqa,
 Məni incitməsin qarışıq, dərğa.
 Elə bir ixtiyar olsaydı məndə,
 Qoymazdım bəndəyə möhtac bir bəndə.
 Tilsimli torpaqda qandan qorxaraq,
 Cızıqdan qırağa qoymaram ayaq.
 Elə bir tilsimdə yaşarmı insan,
 Olsun qanlı cızıq ona bir zindan.
 Xalq ilə söhbəti, ülfəti atdım,
 Dünyada dincliklə dövlət yaratdım.
 Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
 Qırx günün içində hazır olur gön.⁵²
 Çünki dörd balışda görmədim səbat,
 Dörd divar içində keçirdim həyat.⁵³
 Hər arpa ki, atdım bu dəyirmanı,
 Bir inci yaratdım gövhər alana.
 Eşq olsun, söz düzən böyük şairlər
 Kiçik bir arpadan yaradır gövhər.
 Saralmış çöhrəmdə quruyan yaşdan
 Çəkdim divarıma palçıqlı saman.
 Vücudum burada arpayla yaşar,
 Ürəyim orada xəzinə saçar.
 Dünyada boşuna keçmədi ömrüm,
 Yeməkdən, içməkdən başqa iş gördüm.
 Hər gecə biliyə qapı açmadan
 Başımı yadığa qoymadım bir an.
 Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
 Məryəmtək boyludur, bakirdir ancaq,
 Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
 Onun öz daşından öz odu çıxar.⁵⁴
 Bu bakir sözləri düşüncə ilə
 Olduqca çətindir gətirmək ələ.
 Bakir söz tapınca yontulur ürək,
 Hər kəsin işimi incə söz demək?
 Çoxları saxsını incitək dələr,
 Hamamda özünə səsi xoş gələr.
 Sən lakin bir geniş səhranı düşün
 Ki, səsdən yırtılır boğaz büsbütün.
 Şahlar sikkəsinə qızıl vurarkən,

Elə vur, qırılsa qırılmayasan.
 Yəhudi misləri qəlp qızıl etdi,
 Bu işdən dükkanı qarətə getdi.
 Hər meyvə yeyilməz əncir adına,
 Zübeydə deyilməz hər dul qadına.
 İki hindli çıxar Hind ölkəsindən,
 Biri darğa olar, biri yolkəsən.
 Mən təmizlədim bu gümüş suyunu,
 Ayırdım torpağın tozundan onu.
 Xurmatək dəyməzsə, onu bil yəqin,
 Açmaram üzünü söz gəlininin.
 Dəyməmiş bir meyvə gördüyün zaman
 Ağacı tərپətsən, deyərlər kalsan.
 Kal əncir əzməklə əldə yumşalır,
 Yedikdə boğazı dərhal qan alır.
 Budaqda vaxtında gülərsə çiçək,
 Ağacın meyvəsi bol olur, bişək.
 Çınqıllıq, kol-kosluq olursa torpaq,
 Yaramaz onda şən bir bina qurmaq.
 Vüqarla vuraram başa bu işi,
 Vüqarsız bir işi görərmə kişi?
 Taxıldan bir fayda gəlirsə ələ,
 Əkinçi əkinə başlar həvəslə.
 Taxılın azalsa qədri, qiyməti,
 Əkinçi buraxar işi, zəhməti.
 Dastanı sevənlər, şeri duyanlar
 Nəğmələr dinləmir bir çox zaman var.
 Yazmalı elə bir uğurlu dastan,
 Onda bir incəlik duysun oxuyan.
 Bildim ki, bu naxış bəyənər dostlar,
 Verdim bu dastanı yazmağa qərar.
 Doğrular yanında varmıdır bundan
 Daha xoş simalı, sevimli dastan?
 Başqa dastanları arasan bir az,
 Xalqın arasında doğru sayılmaz.
 Kəskin qələmlərlə ciddi yazılan
 Bu dastanda yoxdur azacıq yalan.
 Kəskin qələmlərin gücüylə bu gün
 Başqa dastanlara olmuşdur üstün.
 Şahanə şərəblə dolmuş badəsi,
 Adlanmış «Şahların Şərəfnaməsi».
 Köhnə söz ustası, o tuslu şair
 Söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
 Düzdü dastanlara çox inci, gövhər,
 Yenə də qaldı çox bakirə sözlər.
 Yazsaydı tarixdə bütün olanı,

Çox uzun sürərdi onun dastanı.
 Sevmədiklərinə etmədi hörmət,
 Bəyəndiklərinə göstərdi rəğbət.
 Dostlara o paydan ayırdı bir az,
 Halvanı təklidə yemək yaramaz.
 Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
 Qələmdən silindi qələm görənlər.⁵⁵
 Hansı bir incini keçirdi ələ,
 Onları çəkdi öz tərəzisiylə.
 Uğurla ucaltdı «Şərəfnamə»ni,
 Köhnəni bununla eylədi yeni.

XIZRIN NİZAMİYƏ TƏLİMİ

Ey saqi, amandır, ver gülgün şərab,
 Eylə mən sərxoşu o meylə xərab!
 O xərabəlikdə qoparım fəğan,
 Xərabət əhlini səsləyim burdan.
 Cismani qulaqla duya bilməyən
 Bu sirri mənə Xızr öyrətdi dünən:
 «Ey tədbirlərimə xas bəndə olan,
 Söz qədəhlərimdən dadımlıq alan.
 Süsəntək bəndəlik işini atan,
 Dirilik suyundan bir qətrə tapan,
 Eşitdim, şahları nəzmə çəkərək,
 Sözlər yaradırsan axıcı sutək.
 Dəyərsiz sözlərdən uzaq ol bir az,
 Əyri pərdələrdə çalğı çalınmaz.
 Ən incə sözlər tap, olasan dilbər,
 Görüncə bəyənsin söz bəyənənlər.
 Şübhəsiz, xoşdur hər sınaqlı şəxsə:
 Ən çirkin bir üzü görməkdən isə
 Ədjəhalar hücum etsinlər ona,
 Ya müdhiş bir nəhəng çəksin kamına.
 Keçmişlər deyəni eləmə təkrar,
 İnciyə, bax, iki dəlik açmazlar.
 Ancaq sözü sözə bağlamaq üçün,
 Bəzən, nə eybi var, təkrar da mümkündür.
 Ən yeni ustasan sən bu sənətdə,
 Köhnələr izində getmə, əlbəttə.
 Səndə ki bakir söz xəzinəsi var,
 Dul sözə əl atmaq nəyinə yarar?
 Darılma: «Bu ovu vurmadım» deyər,
 Vaxtında ona da tək sənənsən yiyə.
 Asan yaradılmaz daşda cəvahir,
 Onu daşdan almaq asan deyildir.

Hər şey parça-parça olunca belə,
 Bərk yerdən çıxar çox çətinlik ilə.
 Cəvahir asudə tapılmaz, bişək,
 Hər gümüş butada saflansın gərək.
 Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
 Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət.⁵⁶
 Gümüş küp, ya qızıl bir təst istəsən,
 İraq torpağından uzaq getmə sən.⁵⁷
 Reydən Cənd, Dehistan, Xarəzmə qədər
 Yoxdur sel izindən başqa bir əsər.
 Buxaralı, gilək, kürd və xəzərli
 Bir parça çörəyi tutmuş dördəlli.
 Başqa ot göyərməz Mazandaranda,
 Tikanlı qanqallar göyərir onda.
 Tək iki şey çıxar Mazandarandan:
 Biri div, o biri divqılıq insan.
 Yaşasın qəlb açan sevimli İraq,
 Ondən şerin səsi ucalmış ancaq.
 Ətirli çiçəklər atınca hicab,
 O güldən İraqda çəkilib gülab.
 Ey sənət qasidi, məsləhət budur,
 Dünyanı yel kimi dolaşma, otur.
 Cavahir yonmağa al kəskin kəsər,
 Söz gəlinlərinə saç noğul, şəkər.
 Gövhər qaz İskəndər mədənlərindən,
 Gövhəri İskəndər alacaq səndən.
 Gövhərə müştəri çıxar cahandar,
 Dünyada tezliklə diləyin parlar.
 Qapına qiymətlə gəlsə müştəri,
 Buraxma, sat ona, qaytarma geri.
 Dənizlər sultanı alsa bir gövhər,
 Hər daşa bir gəmi cavahir verər.
 Xəzinə gizlətmə belə dənizdən,
 Ondən dürr alaraq, cavahir ver sən.
 Ol doğru miyançı, düzəlsin hər iş,
 Ortada nə kabab yansın, nə də şiş.»
 Xızrın sözlərini eşidincə mən,
 Beynimdə bir xəyal doğdu yenidən.
 Qəlbimdə yer tutdu, qəbuldur, deyə,
 Ürəkdən doğan söz yatar ürəyə.
 Mənə bu saf öyüd əsər edincə,
 İnciyə dil açdım incidən-incə.
 Yaratmaq fikriylə yeni «Şahnamə»,
 Açdım hər şivədən böyük həngamə.
 O heyrət verici əfsanələrdən
 Şahların adına qitə çəkirkən
 Zehnimdə hər güzgü parlatdımsa mən,

İskəndər xəyalı keçdi önümdən.
 Boş baxma sən buna, uca şəhriyar
 Həm qılınc vurandır, həm də tacidar.
 Xalq ona taxt-tac sahibi deyir,
 Ölkələr fəth edən böyük cahangir.
 Vəziri həkim bir şəxs olduğundan,
 Ona da hikmətdən yazıldı fərman.
 Baxanlar görüncə onu dinpərvər,
 Ona da peyğəmbər adı verdilər.
 Bilənlər əkdüyü üç toxumdan mən
 Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən.⁵⁸
 Öncə söz açaram padşahlığından,
 Cahangirliyini edərəm elan.
 Hikmətlə bəzəkli söz yazaram mən,
 Köhnə tarixləri tazalaram mən.
 Döyərəm qapını peyğəmbərliyə,
 Tanrı da bəyənmiş «peyğəmbər» deyə.
 Üç qapı tikdim, üç xəzinə demək,
 Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək.⁵⁹
 Üç qapı, ya bu üç inciylə yenə
 Tökərəm dünyaya ağır xəzinə.
 Vuraram elə rəng, elə bir zivər,
 Bütün ölkələrdən işığı gələr.
 Dəftərlər topladım incidən parlaq,
 Hayıfdir üstünə çöksün toz, torpaq.
 Bir dövlət sarayı göstərin barı,
 Vurum divarına bu naxışları.
 Bu naxışlarımla durduqca dövrən,
 Qurtarın onu bu dünya tozundan.
 Şerimlə yaradım elə bir dastan,
 Əbədi həyata yaratsın imkan.
 Adını naməmlə edərəm uca,
 Adıyla yaşayım dünya durunca.
 Bu taxtdan sazlayım elə oturaq,
 Onunçün olsun bir əbədi otaq.
 Adına bağlayım elə naxışlar,
 Dövrən dövr etdikcə qalsın bərqərar.
 Zehindən silməsin onu bu fələk,
 Yumasın, pozmasın yağış və külək.
 Bu şərtlə: dünyada tutunca aram,
 Başını Günəşə, Aya ucaltsam,
 Mənə də qurulsun elə bir dəsəgah,
 Başım ölçüsündə verilsin külah.
 İşığı Günəşdən mümkündür almaq,
 Bu işdən kölgənin yolu çox uzaq.
 Qarğaya göyərçin olarmı şikar,

Bu ovu padşahın əl quşu ovlar.
 Nizami işidir incə söz düzmək,
 İncilər yaratmaq ona yarar tək.
 Vurar bu naməyə elə naxışlar,
 Bu naxış beyinə işıq bağışlar.
 Dostların qəlbinə nur damar ondan,
 Düşmənin gözündən qaçsın hər zaman.
 Bülbültək ötsə də düşmənin səsi,
 Qəlbimi dələn bir oxdur tənəsi.
 Mən bu dastanına vurarkən bəzək,
 Öz ulu Tanrımdan istədim kömək.
 Versin dastanıma əzizlik, şöhrət,
 Əziz tutanlara göstərim şəfqət.
 Açsın bu naməmə elə qol-qanad,
 O faldan doğsun ən uğurlu həyat.
 Ürəkdən sevensin hər bir oxuyan,
 Zövq alsın fikrimi dərinədən duyan.
 Hər qəlbi qırığa yeni can olsun,
 Hər ağır dərdliyə əltutan olsun.
 Hər xəstə ürəyə göstərsin şəfqət,
 Hər bağlı qapını açsın bu sənət.
 Oxumaq istərsə aciz bir nəfər,
 Haqq olsun ona bu diləkdə rəhbər.
 Əlinə alsın hər ümitsiz kimsə,
 Hər dilək, hər ümid gülsün o şəxsə.
 Hər dilək istədim, verdi, çox şükür,
 Öz uca Tanrıma etdim təşəkkür.
 Bu namə mübarək olacaq, bişək,
 Şahın məclisində olsa mübarək.⁶⁰

NÜSRƏTƏDDİN ƏBUBƏKR PADŞAHIN TƏRİFİ

Yaquta bənzəyən suyu, saqi, dur,
 Bu yaqut yağdıran qədəhə doldur.
 Bu saxsı cama mey həyat axıdır,
 Onun reyhanının öz torpağıdır.
 Ey uca Günəş, dur, bayrağını aç,
 Ey xuraman bulud, mişkin ətir saç.
 Gurla, ey ildırım, şahın təblitək.
 Dan dodağı kimi gül, gül, ey şimşək.
 Sən də saf qətrəni yağdır, ey bulud,
 Ey sədəf, qətrəni qucağında tut.
 Ey inci, üzə çıx söz dənizindən,
 Sultanın tacında get elə məskən.

Şah ki, yüksəlməni eyləyir arzu,
 Sənə şanlı tacdır yolunun tozu.
 İskəndər qurduğu dövlət, əzəmət,
 Ona verilmişdir indi o şövkət.
 Yerlərə, göylərə odur can verən,
 Böyük cahangirdir, düşmən devirən.
 Məğribdə mərdlikdə hökmü rəvandır,
 Məşriqdə hünərlə o, Qədər xandır.
 Cahan pəhləvan, Nüsrətəddin odur,
 Qılıncından düşmənləri qan udur.
 Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
 İstiqbal görəndir, ləqəbi Bişkin.⁶¹
 Qılınc sahibidir, tac verən şahdır,
 Üç növbət vurandır, beşə pənəhdır.
 Atını Rüstəmlər üstünə sürər,
 Həm taxtı bəzəyər, həm də tac verər.
 Adətdir, dünyanın ulu şahları
 Xəznəyə dəmirdən vurur açarı.
 Bunun tək qılıncdan xəzinəsi var,
 Dəmdir xəznəsi, qızıldır açar.
 Fərattək səmimi bir dostluğu var,
 Nil kimi düşməni gizlində boğar.⁶²
 Günəşə salsa o öz kölgəsini,
 Suyuyla söndürər od çeşməsinə.
 Bir nəzər salsa o, yeni hilalə,
 Bədirlənib o da yetər kəmalə.
 Onun bəxşişini sayan bir nəfər
 Nə qədər ömrü var ona şükr edər.
 Ona şükr etməklə neməti artar,
 Belə nemət verən, söylə, harda var?
 Fələktək hər kəslə girsə qovğaya,
 Atar qalxanını torpaqtək suya.
 Döyüşdə buluddur, elə ki, kükrər,
 Dağların başını qılıncla sökər.
 Meydanda açdığı hünərlər ki, var,
 Nə Rüstəm göstərmiş, nə İsfəndiyar.
 Bəxtiyar bir həyat başladı yerdə
 Bu günəş anadan doğan səhərdə.
 Altında ağ atı keçsə hər yerdən,
 Ayağı dəydiyi yer olur gülşən.
 Hansı bir qalada parlatmış yüyən,
 Düyümü açmışdır pərgar xəttindən.
 Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
 Qarun sərvətini əlinə almış.⁶³
 Bayrağı qalaya sancdığı zaman
 Bəyinin başını asmış qaladan.

Hamıda insanlıq bir təbiətdir,
 Bu, başqa insandır, başqa xilqətdir.
 Bildiyim ən adlı, sanlı kimsələr
 Bu insanlığına təşəkkür edər.
 Geniş ehsanı var, uca şövkəti,
 Adlanmış dünyanın vəlineməti,
 Dirilsə bir ölü, qalxsə məzardan,
 Şəhəri, bazarı tutar həyəcan.
 Min ölü dirilsə ədalətilə,
 Düşmənin ürəyi düzəlməz hələ.
 İsatək nə qədər ölü dirildi,
 Bu gözəl əxlaqla xalqı qul etdi.
 Gövhər mədənitək dağılan dünya
 Bu günəşlə tapdı həyat və ziya.
 Yer cəhənnəm idi – nə iş, nə tarla,
 Bir cənnət olmuşdur bu gənc baharla.
 Hər yeni nemətdən dağıdır xalqa,
 Neməti çay kimi axıdır xalqa.
 Yaxşılıq ardınca getsə hər zaman,
 Yaxşının adını unutmaz cahan.
 Demirəm dənizdir uca şövkətin,
 Bir mədən qədər var ağır qiymətin.
 Şahın da sarayı Günəş kimidir,
 Məşriqdən məğribə uzatmış kəndir.
 Cənnəti tutmuşsa Tuba ağacı,
 Hər budaq olmuşsa bir qəsrin tacı,
 Ehsanı Şərq ilə Qərbə kök salmış,
 Hər ev süfrəsindən bir nemət almış.
 Adı Keyxosrovlə olmuş bərabər,
 Nəsəbi ucadır Keyqubad qədr.
 Atını hansı bir səhraya çapmış,
 Hər qanqal etəyi əsrəfi tapmış.
 Yer, xəzinəsindən bir çuval tikmiş,
 Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş.⁶⁴
 Hansı xəzinəni açıb axtarsan,
 Onun sikkəsindən tapılar nişan.
 Tac ilə başını ucaltmış fələk,
 Başında bu tacı olsun mübarək.
 Dünyanın Xızrısı, İskəndərisən,
 Həm mülkün, həm həyat suyun var, əhsən.
 Fəth etdin İskəndər kimi dünyanı,
 Xızırtək doğrultdun yoldan azanı.
 Hər şeyin ucadır uca adıntək,
 Yalnız bir şeyin yox – tayın yox demək.
 Aslanlar ovuna çıxdığın zaman
 Bir oxla edərsən iki ov nişan.

Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
 Qənnucun şahını edərsən filbənd.⁶⁵
 Şir gur ovlayanda olsan orada,
 Şir nədir, ovlarsan Bəhram Guru da.
 Kim əyməz başını, əmr etsən: «Əyil!»
 Hansı dövlətdir ki, əlində deyil?
 Sən at oynadarkən, məğrur boyunlar –
 Yəhər qayıxtək yumşalar onlar.
 İki şəxs əmindir sən qəhr edərkən:
 Bir sənə qul olan, bir boyun əyən.
 Düşmən üzr istəsə, sən bağışlarsan,
 Bu mətin əhdinə qul olmuş dövrən.
 Dünyanın başına döndü ruzigar,
 Altı şahdan qalmış altı yadigar:
 Kəyümərs padşahdan tacıdır nişan,
 Cəmşiddən bir qılınc, taxt Firidundan,
 Camı Keyxosrovdan qalmış yadigar,
 Ulduzlar sirrini edər aşıkar.
 Ən parlaq bir güzgü, şəffaf bir gövhər
 Quraraq, yadigar qoymuş İskəndər.
 Ləldən düzülən o parlaq üzük,
 Süleyman möhrüylə çil-çıraq üzük.
 Saydığım altı şey məxsusdur sana,
 Adında altı hərf şahiddir buna.⁶⁶
 Səndə bundan başqa altı xislət var,
 Bunlarla olarsan daim bəxtiyar:
 Birinci – açıqdır xəzinən hər an,
 İstəməsələr də edərsən ehsan.
 İkinci – kərəmin hesaba gəlməz,
 Haqqını biləndən almazsan əvəz.
 Üçüncü – şefqətlə alarsan ürək,
 Hər zaman məzluma edərsən kömək.
 Dördüncü – taxmısan göylərə bayraq,
 Bir ordu yenərsən təklikdə ancaq.
 Beşinci – günahkar olsa peşiman,
 Suçundan keçərsən onun hər zaman.
 Altıncı – mətindir verdiyin qərar,
 Unudan deyilsən, gözəl vəfan var.
 Bəzəyindir sən bu altı cəhət,
 Səndən ayrılmasın bu altı xislət.
 İki tər lan gərək ölkə qurmaqda,
 Xəzinə yığmaqda, şıkar vurmaqda.
 İki ilan gərək sənə, onlardan:
 Biri dövlət, biri xəznə qoruyan.

PADŞAHA XİTAB

Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
 Beşinci ölkənin sənə pənahlı.⁶⁷
 Əmrində bu qədər ölkə, şəhər var,
 Qapında sütündür saraylı şahlar.
 Hər gecə göylərdə dolanır Qəmə, r
 Sənin çıraqına gəlib yağ tökər.
 Günəş də başında tacı, hər səhər
 Taxtının önündə köləlik edər.
 Sənə bu sahlığı bəxş edən kimse
 Vermişdir ürəyin nə istəmişse.
 Şahlıq et, verilmiş sənə ölkələr,
 Kömək ol, xalqlara ədalət göstər.
 Çibin qanadını qırmasın tərən,
 Fil də qarışqaya verməsin ziyan.
 Allaha min şükür, min şükür, əlbət,
 Şahda yazdığımından çoxdur ədalət.
 Şahdan bir diləyim var mənim ancaq,
 Mənim dastanıma nəzər salaraq,
 Sönük bir əfsanə görərsə artıq,
 Üstünə nə kölgə salsın, nə işıq.
 Rast gəlsə dalğalı incə gövhərə,
 Başımı ucaltsın uca göylərə.
 Bu «Şərəfnamə»də dünya sirrindən
 Çox xəznə açarı gizlətmişəm mən.
 Hər kimin əlində olsa bu açar,
 Bir çox xəzinələr, tilsimlər açar.
 Əgər gizli xəznə açma bilməsə,
 Verər qızıl açar şənlik o şəxsə.⁶⁸
 Bilirsən, bu yarım yonulmuş gövhər
 Qoynunda gizlətmiş nə xəzinələr?
 Bu gövhər yonmağım sənənlə şəndir,
 Afərin deməyim sənə sənəndəndir.
 Ağıl ki, göyləri endirər yerə,
 Afərin söylər bu afərinlərə.
 Şahdan alınmışdır belə bir əmr:
 «Adıma bir naxış bağla, ey şair!»
 Şahın sözlərindən ilham alaraq,
 Ağıla, şüura bərk sarı olaraq,
 Vurum bu gəlinə elə yaraşlıq,
 Şahın məclisini bürüsün işıq!
 Ona bu şux gəlin olsun bir kənim,
 Məclisdə, dünyada tutulsun əziz.
 Dünyanı parlardan çıraq nə qədər
 Yaxını, uzağı nuruyla bəzər,

Dünyanı parlatsın şahın gül bağı,
 Gündüz məşəl olsun, gecə çıraq.
 Ağzı qarğa kimi cırılısın gərək,
 Yansın düşmən dili çıraq dilitək.
 Uca dövlət kimi qonsun eyvana,
 Nizami afərin oxusun sana.

**DASTANIN XÜLASƏSİ VƏ
İSKƏNDƏRİN CAHANGİRLİK TARİXİ**

Saqi, gəl, ruhumu şənlədən mey ver!
 Xumarı atmağa səhərkən hey ver!
 Bu səhər şərabi kövsərə dəyər,
 Halaldır içsəm o, məhşərə qədr.
 Yaxşıyla, yamanla dolmuş ruzigar,
 O yaxşı-yamandan boynunda çox var.
 Hər gecə, gündüz bu niligun pərdə
 Min fitnə, min oyun açar hər yerdə.
 Məndən də bir oyun baş versə, inan,
 Onu da doğurmuş bu köhnə dövrən.
 Xəyaltək incəldim çərx hiyləsindən,
 Necə oynamaıyım xəyal ilə mən?
 İstəyim: pərdəni bütün boşaltmaq,
 Bir cadu xəyalı işlətmək ancaq.
 Bir xəyal yaradım bu naxışdan mən,
 Gəlməsin cadugər, canbaz əlindən.
 Mən elə başladım bu şux dastanı,
 Coşdurur sazımın səsi dünyanı.
 Ən doğru sözlər ki, oyadır maraq,
 Tarixdən onları bir-bir alaraq
 Düzdüm dastanıma, əsər yaratdım,
 Ağla sığmayanı büsbütün atdım.
 Seçdim hər düzümdən bir inci, gövhər,
 Vurdum bu gərdəyə yaraşlıq, zivər.
 Bərk təməl üstündə qurdum bir bina
 Ki, ziyan dəyməsin divarlarına.
 Təqdimi, təxiri tutmayın nöqsan,
 Nöqsana məcburdur hər tarix yazan.
 Bu Çin ipəyinin naxış evində
 Maninin fırçası düşmüşdür bəndə.⁶⁹
 Dastanı düzərkən fikrim açıqdı,
 Söz səlis olsa da, yol dolaşığıdı.
 İskəndər haqqında heç bir əsərdə
 Məlumat görmədim yığcam bir yerdə.
 Sözlərlə dolmuşdu xəzinə içi,

Ancaq hər nüsxə bir dağınq inci.
 Hər köhnə nüsxədən əsas alaraq,
 Onu öz şerimlə bəzədim ancaq.
 Ən qədim tarixi əsərlərdən mən,
 Yəhudi, nəsrani, pəhləvilərdən
 Ən incə sözləri əlimə saldım,
 Qabığı ataraq, məğzini aldım.
 Müxtəlif dillərdən yığdım çox sözlər,
 Bunlardan düzüldü yazdığım əsər.
 Saydığım dilləri ətraflı bilən
 Saxlar öz dilini mənə töhmətdən.
 Hansı bir pərdədə doğru söz gördüm,
 O sözün telini şerimlə hördüm.
 Bu işdə həqiqət arasan bir az,
 Nəzmdə həqiqət aramaq olmaz.
 Şerimdən atsaydım bəzəkli donu,
 Azacıq zəhmətlə yazsaydım onu,
 Bu böyük fatehin sərgüzəştindən
 Bir vərəq yazmaqla bitirərdim mən:
 Dünyanı dolaşan böyük İskəndər
 Yorulmaq bilmədən edirdi səfər.
 Dünyanı dolaşıb dörd yanı gəzdi,
 Bilmədiyi mülkü fəth eyləməzdi.
 Hansı bir dövlətə verdi nəhayət,
 Kəyan adətine göstərdi hörmət.
 Yalnız zərdüştlüyü qəbul etməmiş,
 Başqa adətlərə etdi pərəstiş.
 Dünyada ilk əvvəl o, zinət qurdu,
 Yunanda sikkəni qızıldan vurdu.
 İskəndər əmrilə vermiş hər zərgər,
 Qızılın suyuyla gümüşə zivər.
 Farscadan hər əsər keçmiş əlinə,
 Tərcümə etdirmiş yunan dilinə.
 Qapıda üç növbət təbil vurdurmaq
 İskəndər dövründən qalmışdır ancaq.
 Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər
 Qaranlıq içindən çıxardı gövhər.⁷⁰
 Sildi şurişləri köhnə dünyadan,
 Taxt aldı, tac aldı qoca Daradan.
 Hindin sövdasını, rus səfrasını
 Silərək parlatdı şən dünyasını.
 Rəyi bir güzgüdür çinlilər üçün,
 Odur Keyxosrovun taxtına üstün.
 Ömründən keçirkən tam iyirmi il
 Şahlığa ucadan vurdurdu təbil.
 İyirmi yeddiyə çatınca yaşı

Peyğəmbər olaraq, ucaldı başı.
 İskəndər o gün ki peyğəmbər oldu,
 Onun tarixinə naxış vuruldu.
 Dinə yol göstərən bir hikmət oldu,
 Dünyada mübarək bir dövlət oldu.
 Din üçün etdi çox dəlillər icad,
 Bu dünya üzünü elədi abad.
 Dünyanı gəzərkən döndü hər yana,
 Elədi çox böyük şəhərlər bina.
 Hinddən başlayaraq Yunana qədər –
 Hər yerdə tikdirdi böyük şəhərlər.
 Səmərqənd şəhrinə o verdi zivər,
 Cəndi də tikdirmiş böyük İskəndər.
 Həri də yadigar qalmışdır ondan,
 Varmıdır belə bir məmləkət quran?
 Dərbəndi, deyirlər, İskəndər qurdu,
 Əqliylə o şəhrə böyük səd vurdu.
 Bulqar şəhərini etdi bərqərar,
 O şəhrin adıdır əslində Bün-qar.⁷¹
 Bağlayıb dağları biri-birinə,
 Yəcuc hasarını o çəkdi yenə.
 Çox bina salmışdır bunlardan başqa,
 Onları saymaqla çatmaz ki, başa.
 Pak olan o vücud, ulu tacidar
 Yerləri təqsimə verincə qərar,
 Dünyaya gəlmədən əvvəl xaçpərəst,
 Çəkdi bu dünyada xaç kimi bir xətt.⁷²
 Həmin bu dördbucaq ətləsi xətlə
 Həndəsi ölçünü keçirdi ələ.⁷³
 Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
 Bu doqquz fələyə, beş növbət vurdu.⁷⁴
 Bir mıxı uzanmış Şimali qütbə,
 Bir kökü uzanıb getmiş Cənubə.
 İpinin bir ucu Məşriqə çatmış,
 O biri Məğribə qol-qanad atmış.
 Dünyada bu endə, uzunda böylə
 Uca bir barıqah kimdə var, söylə.
 O gün ki, istədi gəzsin dünyanı,
 Ölçüyə başladı əvvəl hər yanı.
 Hər bir məsləhətdən, mərhələlərdən
 Qalmadı bir qarış yer ölçülməyən.
 Bu işdə hesabsız yerölçən vardı,
 Yüzlərcə katiblər ölçü yazardı.
 Uzun iplər ilə ölçüldü çöllər,
 Hesaba alındı bütün mənzillər.
 Aldığı quruda o, saray qurdu,

Mənzil-mənzil yolu ölçüyə vurdu.
 Mavi dənizdən də edərkən səfər,
 Onu da ölçüyə vurdu İskəndər.
 Dənizdə yol ölçən iki gəmi var,
 Uzun bir ip ilə bağlanmış onlar.
 Birisi yerində salardı ləngər,
 O biri ip boyu irəli gedər.
 Sonra yol gedənə ləngər salaraq
 Ləngərli gəmiyə taxardı ayaq.
 Gah onu, gah bunu belə sürürdü,
 Qorxmadan dənizi yarıb ölçürdü.
 Belə bir yol ilə bu mühəndislər
 Ölçürdü sahildən sahilə qədər
 Dünyadan kədəri şah silə-silə
 Ölçüyə aldı bu həndəsə ilə.
 Yerləri, yolları bu İskəndərin
 Öz tədbir ölçüsü etmişdir təyin.
 O, rübi-məskunu etdi aşıkar,⁷⁵
 Yoxsa bu yerlərə başqa kim çatar?
 İskəndər hər yerə atını çapdı,
 O yerlər şənlandı, səadət tapdı.
 Dağda, çöldə tapdı hər şeyə çarə,
 Ölümün əlində qaldı biçarə.
 Tarixdə nə varsa İskəndər şahdan, -
 Yalnız bunlar oldu işə yarayan.
 Artıq mən nə yazsam bu şən dastanda,
 Az-çox, artıq-əskik olacaq onda.
 Hər tarix şer ilə alsa yaraşır,
 Şübhəsiz, olacaq bir az dolaşır.
 Çünki incəlikdir işim, sənətim,
 Haqlıyam, bu işdə çıxsa qələtim.
 Doğru görmədiyim sözlərdən qaçdım,
 Ondən üz çevirib başqa yol açdım.
 Düzdüm bu tarixdən elə bir dastan,
 Könlündə bir sevinc duysun oxuyan.
 Çox incəlik gəzsən, axtarsan, yəni
 Yalana aparar sözün yüyəni.
 Yazdığım sözlərə verməsəm zivər,
 Yenilik verməz o köhnə nəğmələr
 Qələmə gərəkdir elə söz almaq,
 Şüurdan, ağıldan olmasın uzaq.
 Parlaq inci kimi düzülən sözlər
 Ağıla sığmazsa yalana bənzər.
 Doğruya azacıq bənzəyən yalan
 Yaxşıdır yalana bənzər doğrudan.
 Nizami, yubanma, yoldaşlar getdi,

Sən qaldın, qəm qaldı, sirdaşlar getdi.
 Yeddi ölkə şahı getdi İskəndər,
 İskəndər qalmadı, qalmaz bir nəfər.
 Bu çayın başında tək içmə şərab,
 Köhnə dostlarını sən axtarıb tap.
 Gəlsələr, nuş olsun, əldə qədəh tut,
 Nizami, yoxsa bu hesabı unut.

BU ƏSƏRİN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Aç dehqan küpünü, sən ey saqi, dur,
 Badəmə şəkərdən şirin mey doldur.
 Vermə o meydən ki, din etmiş haram,
 Bir mey ver ki, ondan din olmuş tamam.
 Ey bağban, şənlik qur, qəm-qüssədən qaç,
 Bağına gül gəldi, dur qapını aç.
 Nizami şəhərdən gəlmişdir bağa,
 İpəkdən bəzək vur bostana, tağa.
 Bənövşə zülfündən bükümləri at,
 O sərxoş nərgizi yuxudan oyat.
 Qönçənin dodağı hələ süd qoxur,
 Qızılgül ağzından ona etir vur.
 Qoy sərvin qaməti göyə yüksəlsin,
 Qumruya xəbər ver, bahardır, gəlsin.
 Müjdə ver, nəğməyə başlasın bülbül,
 Beşiyində gəldi meyxaşayə gül.
 Sula çöl-çəmənə, uçsun toz, qubar,
 Lacivərd rəngini yuduqca parlar.
 Lalənin qəlbində coşan qan artır,
 Torpaqla ört onu, qanını yatır.
 Nəstərən saçından ağ tükləri at,
 Bidmişk kölgəsilə telini qaralt.
 Gülnar dodağını bulaşdır meyə,
 Xeyri gül torpağı zərlə bəzəyə.
 Səməne salam ver ərğəvan güldən,
 Suvar bağ-çəmənə, canlansın gülşən.
 O körpə güllərə göstər məhəbbət,
 Nazını çəkərək eyləmə qəflət.
 Mən kimi sövdası aşib-daşandan
 Salam ver gülzara girdiyin zaman.
 Hava çox ılıqdır, gözəldir bostan,
 Dostların qəlbi də xoşlanır bundan.
 Vermişdir ağaclar bağa yüz bəzək,
 Parlaq bir çıraqdır hər gül, hər çiçək,
 Ey bağban, xəbər ver o susan quşa:
 Ötərək başlasın yeni uçuşa.

Bahardır, bir daha nalə etsin çəng,
 Gətirsin qəlbimi rəqsə o ahəng.
 O dilbər zülfündən bir zəncir yarat,
 Zənciri yenidən, gəl, boynuma at.
 Gözəl dəstələr tut yaşıl reyhandan,
 Saç sərvini başına, şənlənsin hər an.
 Bahar çiçəyindən dağıt arxlara,
 Gümüşə bənzəyir ağ çiçəkpara.
 Hər gölün, çeşmənin ətəklərinə
 Süsəndən ipək bir xalça sal yenə.
 Şahanə məclisdə sən, ey saqi, dur,
 Şahanə bir meylə badəmi doldur.
 Dur, saqi, alışdım şərab içməyə,
 Atəşdən yanırım, ver bu təşnəyə,
 O köhnə dostları yad edim bu gün,
 Qalmamış bir nəfər, köçmüşdür bütün.
 Bu dövrən da gedər, qalmaz o bizə,
 Gələnlər içərlər xatirəmizə.
 Bostanın belə bir gözəl çağında
 Oturdum uca bir sərv ayağında.
 Çinar kölgəsindən, gül qoxusundan
 İlham aldı bülbül, başladı dastan.
 Bir gəlin gül üçün sallandı bağa,
 Gül üzü bənzərdi nurlu çırağa.
 Saçları tökülmüş topuğa qədər,
 Üzü gül səpərdi, dodağı şəkər.
 Şehli gül üzündən kam verdi mənə,
 İçi meylə dolu cam verdi mənə.
 Dedi: «Al, qəlbində nə varsa unut,
 Padişah eşqinə əldə qədəh tut.»
 Oturdum sınıanmış kəslərlə hər an,
 Böyüklər adından yazdım bir dastan.
 Beynimin, qanımın çeşmələrindən
 Bu qədər incə söz sıxıb süzdüm mən.
 Doymadım, ilhamım yenə də qaynar,
 Qılıncım kəskindir, hələ gücüm var.
 Nə qədər dəyərli xəzinə qurdum,
 Hər birində yeni nüktələr vurdum.
 Yorulmaq bilmədən gündüz və gecə
 «Məxzənül-əsrar»¹ yazdım əvvəlcə.
 İncəlik, şirinlik yığaraq ondan,
 «Xosrov və Şirin»² çin düzdüm bir dastan.
 Sonra başqa yerdə çadırı vurdum,
 «Leyli və Məcnun»³ un eşqini qurdum.
 Bitirdim dastanı, bir nəşə tapdım,
 Atımı «Həft peykər»⁴ üstünə çapdım.
 İndi söz mülkündə büsat quraram,

İskəndər dövründən təbil vuraram.
 Yazaram mən onun şən-şövkətindən,
 Taxtının, tacının əzəmətindən.
 Ölüb getmişsə də, dirildim onu,
 Verim axtardığı həyat suyunu.
 İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
 Dirilik suyunun dalınca getdi.
 Əbədi qalmaqçın həyat suyundan,
 Çox gəzdi, dolaşdı heç yorulmadan.
 Dirilik suyunun olmadı sonu,
 Ancaq indi tapdı həyat suyunu.⁷⁶
 Sözlər padşahının bir məsəli var,
 Nə gözəl söyləmiş: «Axtaran tapar.»
 Nizami, içərkən mey İskəndərlə,
 Bəxtiyar olmaqçın ədəbi gözle!
 Xızır bu məclisdə olmuş həmsüfrən,
 Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən!⁷⁷

DASTANIN BAŞLANĞICI

Saqi, dur, gətir o həyat suyunu!
 İskəndər şövkətli şaha ver onu.
 Şahın dövlətini öpsün o badən,
 Odur İskəndərin irsini yeyən.
 Şahnamə yazanlar saçaraq bilik,
 Vermiş söz nəzminə belə yenilik:
 Yunan ölkəsinin padşahlarından
 Vardı bir gənc dövlət, böyük hökmüran,
 Şöhrətli şah idi, adı Feyləqus,
 İtaət edərdi ona rum və rus.
 Yunanıstan idi onun məskəni,
 Makedoniyaydı doğma vətəni.
 Qanunlar qoyardı yeni və parlaq,
 Ulu babasıydı Eys ibn-İshaq.
 Ədalət o qədər yaxınmış ona,
 Qurduları bağlarmış qoyun buduna.
 Zülmün boğazını elə sıxmışdı,
 Dara həsədindən rəqib çıxmışdı;
 Üstün olmaq üçün qılıncı, tacı,
 Bir elçi göndərirdi, alsın xəracı.
 Ağıl sahibiydi rumlu hökmüran,
 Xəracı göndərirdi, olmadı düşman.
 Taleyi yar olan məsud kimsəyə
 Kim cesarət edər, düşmənəm deyər?
 Bəxşişlər göndərirdi böyük dərbara,
 Düşmənlük yolundan lə çəkdi Dara.

Rum şahı oldu bu bəxşişdən çox şən,
 Mumunu qorudu yanar atəşdən.⁷⁸
 İskəndər başlarkən fəthə hər yeri,
 Döndü birdən-birə çərxin işləri.
 Daraya nə dövlət qoydu, nə dövrən,
 Süngüsü keçirdi çaxmaq daşından.
 Bu dastan haqqında rəvayət çoxdur,
 Hər kəsi dinlərəm, inadım yoxdur.
 Belə nəql edir bu vəqəni rumlar:
 Bir qadın var imiş çox yoxsul, dindar,
 İkicanlı idi, tapmadı çarə,
 Yurdundan, ərindən düşdü avarə.
 Doğmağın zamanı yetişdi artıq,
 Kəsdi taqətini ikicanlılıq.
 Doğarkən can verdi bir xərabədə,
 Ölürkən körpəni andı yenə də:
 «Məndən sonra səni kim bəsləyəcək?
 Hansı bir canavar səni yeyəcək?»
 O zənn etməyirdi ki, Pərvərdigar
 Bir zaman edəcək onu tacidar.
 Nə qədər xəzinə güləcək ona,
 İqbal qonacaqdır şən qucağına.
 Həsərlər içində qadın verdi can,
 Köməksiz uşağa yar oldu Yəzdan.
 Şüurla, hünərlə işlətdi qafa,
 Dünyanı fəth etdi o, Qafdan-Qafa.
 Feyləqus çıxarkən ov üçün düzə,
 Qadın ölən yerlə gəldi üz-üzə.
 Gördü bir qadıncı – yurdsuz, yuvasız,
 Başının üstündə bir körpə yalqız.
 Sorur barmağını o körpə uşaq,
 Ana həsrətiylə dişləyir barmaq.
 Nökərlərə buyruq verdi tacidar;
 Qadının dəfninə məşğul oldular.
 Kimsəsiz körpəni götürdü yoldan,
 Daldı bu heyrətli işə bir zaman.
 Böyütdü, bəslədi, verdi tərbiyə,
 Vəliəhd eylədi: «Oğlumdur» deyə.
 Zərdüştilərdə var başqa rəvayət,
 Verir İskəndəri Daraya nisbət.
 Vurdum tarixləri mən bir-birinə,
 Baxdım Firdovsinin öz əsərinə.
 Hər iki rəvayət mənə pozuqdur,
 Uydurma sözlərdir, həqiqət yoxdur.
 Doğrusu budur ki, bilir hər diyar,
 Feyləqus oğludur böyük tacidar.
 Bunlarda həqiqət görmədim bir az,

Tarixçi bunları qələmə almaz.
 Ən yaxşı bir qoca rəvayət edir,
 O köhnə şahlardan hekayət edir:
 Feyləqus qəsində bir gözəl varmış,
 Bəzəkli gəlintək azad yaşarmış.
 Baxışı can alan, qaməti bülənd,
 Qaşları kamandı, saçları kəmənd.
 Sanki bir sərv imiş, yetirmiş çəmənd,
 Telləri bənövşə, çöhrəsi səmənd.
 Camalı parlaq bir günəşdən təmiz,
 O süzgün gözləri qəmzəli nərgiz!
 Qıvırcıq saçları qara bir ənbər,
 Saray bu dilbərlə olmuş müəttər.
 Rum şahı vurulmuş ayüzlü qıza,
 Dilinin əzbəri parlaq ulduza.
 Bir gecə bağına basdı hökmüran,
 Şahın xurmasından bar verdi fidan.
 Neysan buludundan sədəf tutdu bar,
 Ən parlaq bir inci oldu aşıkar.
 Keçdi bu vəqədən doqquz ay ancaq,
 Ananın bətnində tərpendi uşaq.
 Padşah əmr eylədi ki, münəccimlər
 Baxıb ulduzlara versinlər xəbər.
 Bir xəbər versinlər bu gizlin işdən,
 Rahatlıq versinlər bu tərənəşdən.
 Bilikli münəccim başladı işə,
 Baxdılar fələkdə olan gərdişə.
 Göyləri seyr üçün məclis düzəltdi,
 Ulduz tərəzisi ortaya gəldi.
 Taleyi göründü Əsəd bürcündən,⁷⁹
 Düşmənlər kor oldu onun gücündən.
 Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
 Gedirdi elmdən çatsın əmələ.⁸⁰
 Ütarid və Cövza qonmuş bir yerə,
 Surda məskən etmiş Ay ilə Zöhrə.
 Qövsü də Müştəri bəzəmiş gözəl,
 Mizanın bürcündə oynardı Zühəl.
 Altıncı xanəni tutmuşdu Bəhram,
 Xidmət göstərməyə olmuşdu qulam.
 Taleyi göründü nurdan da parlaq,
 Nə deyim, o, yaman gözlərdən iraq.
 Belə xoş fal ilə dünyaya gəldi,
 O bağda belə bir fidan yüksəldi.
 Təqvimdən bəxtini təyin etdilər,
 Qoyuldu uşağın adı İskəndər.
 Bu yeddi ölkərdən oldu aşıkar,
 Açarı verəcək ona ruzigar.

Münəccim taledən verincə xəbər,
 Feyləqus şükr etdi, silindi kədər.
 Bəxtiyar çocuğa etdi məhəbbət,
 Taxtına oturdu, payladı xələt.
 Artıq yol vermədi qəmə, kədərə,
 Cəvahir payladı istəyənlərə.
 O müşk ətirinin güləndə baxtı
 Meyi də, müşkü də seltək axıtdı.
 O sərvin budağı bəsləndi nazla,
 Turactək səkərək səsləndi nazla.
 Meydan axtarırdı beşikdə ikən,
 Yəhərə atıldı öz beşiyindən.
 Dayədən istədi ox ilə kaman,
 Kağızı, ipəyi hey aldı nişan.
 Böyüdü, öyrəndi qılınc vurmağı,
 Qızmış aslanlara qarşı durmağı.
 At minmək zövqündən ləzzət alınca
 Düşdü şəhriyarlıq, şahlıq dalınca.

İSKƏNDƏRİN TƏLİM ALMASI

Ey saqi, reyhandan çəkilmiş mey ver,
 Cənnəti yad etdim, dur, peyapey ver!
 Abad olsun gənim o badələrdən,
 Cənnətə düşərəm qərq olsam da mən.
 Nə qədər məsuddur şən həyat quran,
 Tamah süfrəsindən az bir şey uman.
 Malı olsa belə, kifayət qədər,
 Yenə iş adamı çalışar, işlər.
 Naz-nemət içində rahatlıq tapar,
 Tələsməz, atını astadan çapar.
 Nə həddindən artıq paylar malını,
 Nə də xəsisliklə pozar halını.
 Çətinlik çox xəsis olmaqdan doğar,
 Qapını qırsan, ev odunla dolar.
 Çox yaşa, ömürdən faydalan özün,
 Çalış özgəyə də ziyan dəyməsin.
 Tarixin yığılmış tumarlığından
 Keçmiş belə nəql edir bir dehqan:
 Elə ki, Feyləqus təzə gəlincək
 Vurdu bu dünyanın mülkünə bəzək,
 Ağillı övladla ata fəxr edər,
 Çünki mübarəkdir seçilmiş gövhər.
 Dünyada ataya varmıdır, gerçək,
 Ağillı oğuldan başqa bir istək,
 Oturdu öyrənsin ədəblə hünər,

Günəş eylər daşı qiymətli gövhər.
 Nekumaxus alim, biliklə dolu,
 Alimin oğluydu həkim Ərəstu.
 Təlim işlərində çəkdi çox əmək,
 Hikmətlər öyrətdi ona sevərək.
 Şahanə tərbiyə, hünər, nəzakət
 Ağıla nur verir, ürəyə qüvvət.
 Hər əqlə sığışan hünər, bilikdən
 Bir mənə çıxarır mənəni bilən.
 Ulduzlar bəzəyən kimi göyləri,
 Bəzədi pak olan yeni gövhəri.
 Çatdırdı onu hər gizlin biliyə,
 Hansı bir gənc almış belə tərbiyə?
 Şahzadə illərlə çox çalışdı, çox,
 Qulağı elm aldı, başqa heç nə yox.
 Öz ağı, zəkası olunca rəhbər,
 Tapırdı ən incə, mənalı sözlər.
 Hər incə mənəni edərəkən bəyan,
 Sözləri su kimi olurdu rəvan.
 Həmdərsi Ərəstu, bir qardaş deyə,
 Ürəkədən bağlıydı bu şahzadəyə.
 Ərəstu aldıqca bilik atadan,
 Ona öyrədirdi hər an, hər zaman.
 Yəqindi bilikli həkim ustadə,
 Tacidar olacaq bir gün şahzadə.
 Onun təliminə verdi çox diqqət,
 Kişini şad edər qorunsa sərvət.
 Bəxtini oxudu parlaq alından,
 Verdi oğluna da ondan bir ünvan.⁸¹
 Tale xidmətində duran zamanda,
 Söz qaşu möhrünü vuran zamanda
 Oğlunu tapşırdı gənc şahzadəyə,⁸²
 And verdi, söz aldı: «Peyman ver, - deyə, -
 Məktəbdən meydana sən at sürərkən,
 Şahanə başını göydə görərkən,
 Başını əyərəkən köhnə dünyanın,
 Hər səmtə gedərkən hökmün, fərmanın,
 Taxtını tacınla məsud edərsən,
 Xərac göndərərlər yeddi ölkədən.
 Dünyaya şövkətlə verərsən fərman,
 Padişah olarsan uzun bir zaman.
 Bu dərsi, təlimi tut xatirində,
 Qızıla, gümüşə çox olma bəndə!
 O zaman oğlumdan götürmə nəzər,
 Haqqıma, sözümə bir hörmət göstər.
 Onunla et çətin işdə məşvərət,
 Qılıncdan kəskindir gözəl məsləhət.

Səndə dövlət vardır, onda da hünər,
 Hünərlə dövlət bir çəkiyə girər.
 Harda ki, hünərə verilmiş qiymət,
 O yerdə gün-gündən ucalmış dövlət.
 Harda ki, şərəfli bir dövlət vardır,
 Ucalar fikrindən ucalanlardır.
 Ayda öz taxtını qurmaq istəyən,
 Gərəkdir yüksəlsin bu pillələrdən.»
 Şahzadə söz verdi öz ustasına:
 «Hər əmrin qəbuldur, - söylədi ona, -
 Taxtımla, tacımla olsam padişah,
 Ərəstu vəzirim olacaq, billah!
 Sözümdən, fikrindən dönməz İskəndər,
 Onun hər əmrinə bağlıdır kəmər.»
 Elə ki, taleyi oldu ona yar,
 İskəndər sözümdə qaldı bərqərar.
 Ustadı bilirdi: bir gün bu uşaq
 Dünya şahlarına fərman yazacaq.
 Bir şəkil çəkdi o, həndəsi hərfdən,
 Qalibi, məğlubu etdi müəyyən.
 Dedi: «Al, bir qəza üz versə sana,
 Hərfi say, həm düşmən, həm öz adına.
 Adın dairədə qalsa müzəffər,
 Əmin ol bəxtinə, sənindir zəfər.
 Bu sayda üstünlük göstərsə düşman,
 O qalib kişidən çəkin hər zaman.»
 İskəndər qocadan o şekli aldı,
 Bu faydalı işdən sevincə daldı.
 Yazanda həndəsi hərfi İskəndər,
 Hər zaman zəfərdən tutardı xəbər.
 Əqliylə bəxtiyar yaşardı hər an,
 Onun hər elmindən qaynardı qazan.
 Tədbirli, bilici olmaqla yenə
 Baş əydi bilici şəxsin fikrinə.
 Alimlər sözünü tutaraq getdi,
 Əqliylə özünü bəxtiyar etdi.
 Ustadın oğlu da alim bir kəsdi,
 Onunla həm yaşdı, həm də həmdərsdi.
 Şahzadə daima ona mehriban,
 O da şahzadədən ayrılmaz bir an.
 Ərəstu razılıq verməzsə işə,
 İskəndər bir quş da taxmazdı şişə.
 O, tədbir tökmədən tutmazdı bir iş,
 Hər işdə alardı ondan göstəriş.
 Bu çarxın pərgarı döndü çox zaman,
 Dünya çox seyr etdi dağdan, səhradan.
 Feyləqus dünyanı tərək etdi daha,

Taxtını tapşırırdı gənc padişaha.
 Gəl, qorx bu dünyanın fitnə, felindən,
 Qurtar öz canını onun əlindən.
 Ağacdır, dörd kökü, altı böyrü var,
 Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar.⁸³
 Şiddətli küləklər qopduğu zaman
 Düşər yarpağımız bir-bir ağacdən.
 Bu bağda əbədi yaşamaz bir kəs,
 Hər gələn burada çəkər bir nəfəs.
 Yetişər bu bağda hər gün bir nubar,
 Birisi gəlirkən o biri varar.
 Dünyadan gedərsən istər-istəməz,
 Bu tədbir, bu təlaş bir şeyə dəyməz.
 Bu dünya mülkündə yox belə bazar
 Varını özüylə alsın tamahkar.
 Dünya salmış tora, çünki borclusan,
 Borcunu tez ol ver, qurtul bu tordan.
 Nalbəndlə palançı eşşəyə bir gün:
 «Nal, palan pulunu ver, - dedi, - bütün,»
 Topal ayağından, yağır dalından
 Nalını, palanı atdı o heyvan.
 Eşşək öz borcundan olunca azad,
 Olduqca dincəldi, qəlbi oldu şad.
 Sən də, ey tozlara bulaşmış insan,
 Borcunu ver, qurtul bu toz-torpaqdan.

İSKƏNDƏRİN TAXTA ÇIXMASI

Ey saqi, dur məni qurtar mənlikdən,
 Işıqlı badəndən işıqlanım mən.
 Bir mey ki, dağıdar qəmi, kədəri,
 Sağaldar mummyatək bu xəstələri.
 Əlində tərəzi mahir söz ölçən
 Saxta əsrəfini saldı rəvnəqdən.⁸⁴
 Saxta olduğunu artıq bilincə,
 Elə bir sikkəni vermədim xərcə.
 Hər hərfin üstünə barmaq basam mən,
 Tapılmaz üstündə qələm işlədən.⁸⁵
 Elə ki, gücləndi arxam və adım,
 Kimsənin hərfinə barmaq basmadım.
 Yamanlıq görmədi məndən bir insan,
 Mənim də düşmənim vardır hər zaman.
 Tutduğum yol deyil, zəhər içməkdir,
 Hünər aramaqdır, eybi örtməkdir.
 Düzlükdə əvvəldən göstərdim hünər,
 Qədəmi düz atdım sonuna qədər.

Elə bir dabbaqlıq etdim bu gönə,
 Mətanət göstərsin hər ağır günə.⁸⁶
 O böyük Tanrıdan budur diləyim:
 Bir an da bu doğru yoldan dönməyim.
 Sizə nəql etdiyim həmin rəvayət
 Usta bir nəqqaşın işidir əlbət.
 Elə ki, Rum şahı taxta oturdu,
 Dünyaya mum kimi bir naxış vurdu,
 Bütün ölkələrə ədli səs saldı,
 Rum taxtı onunla yeni rəng aldı.
 Atadan gördüyü rəsmi, ayini
 Seçərək saxladı bəyəndiyini.
 Köhnə adətləri möhkəm saxladı,
 Keçmiş qanunları bərk qucaqladı.
 Daraya xəracı verirdi yenə,
 Ölkədə hakimdi köhnə ənənə.
 Feyləqus əmrində olan hər diyar
 Onun da əmrinə boyun qoydular.
 Dostluqda atadan daha da mətin,
 Düşmənin məhvində qılıncı kəskin.
 İgidlər qorxardı: «Güclüdür», deyə,
 Onunla girməzdi bir tərəziyə.
 Onda ki, qolunun gücün yoxlardı,
 Aslan qulağına düyün vurardı.
 Əlində nə qədər süst olsa kaman,
 Bir oxa bir nəfər edərdi qurban.
 Maral, ceyran ovlar həddindən kənar,
 Ovlaqda aslanı edərdi şıkar.
 Hər mərdə, igidə o, üstün gəldi,
 Bilici kəslərdən daha yüksəldi.
 Xətti, Gün üzünə xoş qələm vurdu,
 Rəna bir müşkədən xoş cədvəl qurdu.
 O müşkün cədvəli xəttinə fələk
 Həbəş səvadından vurmuşdu bəzək.
 Gördü ki, əlində acizdir cahan,
 Cahangir olmağa oxudu meydan.
 Ağılı, qüvvəti güldü baxtına,
 Bunlarla oturdu şahlıq taxtına.
 Hər işdə istərəkən qazansın şöhrət,
 Fələk də qoluna verərdi qüvvət.
 O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
 Reyhantək bəzəndi, şənləndi bağı.⁸⁷
 Hər evdə bir surət çəkildi ondan,
 Hər ölkə adına düzdü bir dastan.
 Gah açdı sirrini əncümənlərdə,
 Gah ulduz sirrindən götürdü pərdə.
 Gizlində bilənlər yoluyla getdi,

Zahirdə gənclərlə içib keyf etdi.
 İnsanın fikrinə sığmayan qədr
 Hamıya yaxşılıq etdi İskəndər.
 Kimsənin qəlbini o incitməzdi,
 Ədalət xəttindən uzaq getməzdi.
 Bütün tacirlərdən o, bac almadı,
 Ölkədə kimsədən xərac almadı.
 Dehqan vergisinə çəkərək qələm,
 Sərmayəsizlərdən almadı dirhəm.
 Zər saçdı, hər yeri abad edərək,
 Qırdı tikanları, əkdı gül-çiçək.
 Əlinə keçirdi bütün dünyanı,
 Ətri tutdu Misri, Həbəşistanı.
 İki açıq əli Günəşə bənzər,
 Biri qılınc vurur, biri tac verər.
 İki gözülü olur, bax, tərəzilər,
 Birində daş olar, birində gövhər.
 Hər işdə taleyə rəğbət göstərir,
 Qızilla qızıldır, dəmirlə dəmir.
 Ədli, səxavəti cahanı sardı,
 Hər kəs Rum mülkünə həsəd apardı.
 Ərəstu vəziridi uca dərgaha,
 Hər yaxşı-yamanda məhrəmdi şaha.
 Tökdü İskəndərə hər işdə tədbir,
 Az zaman keçmədən oldu cahangir.
 Elə padşahla, belə vəzirlə
 Bu dünya intizam almazmı belə?
 Dünyanı fəth etdi bacarıq, hikmət,
 Vəzirin rəyindən qazandı şövkət.
 Dünya şahlarından bac-xərac alan,
 Məlikşah və Mahmud həm Nuşirəvan,
 Öz vəzirlərindən öyüd aldılar.
 Onunla dünyaya zəfər çaldılar.
 Bizim şahımız da düşməne bu gün
 Vəzirin rəyilə olmuşdur üstün.
 Bizim ayağımız süst olsa hərgah,
 Zərər yox, ancaq ki, süst olmasın şah.
 Padşahın ayağı sürüşsə artıq,
 Çıxar məmləkətdə bir qarışıqlıq.
 Yaman göz şah ilə başlarsa oyun,
 Divlər fitnə ilə olar qolboyun.
 Dünya bir məzlumdur, şah dada çatan,
 Məzlum bir adilə möhtacdır hər an.
 Dünyaya sultandır, işıqlı çıraq,
 Yaman nəzərlərdən olsun o, uzaq.

ZƏNCİ QOŞUNUNUN GƏLMƏSİNDƏN İSKƏNDƏRİN XƏBƏRDAR OLMASI

Ey saqi, ver könül açan bir şərbət,
Dərdim var, getdikcə etmədə şiddət.
Olsun bu ürəyim o şərbətlə şad,
Məni dərdən-qəmdən eyləsin azad.
Gəldi qurd ağzından sübhün nəfəsi,
Keşikçi itinin kəsildi səsi.⁸⁸
Xoruzlar çırpındı, çaldı qol-qanad,
Təbillər səsindən canlandı həyat.
O dadlı yuxudan oyandım yenə,
Sarıldım cavahir düzmək fikrinə.
Cavahir istəyən qazar mədəni,
Gövhər ümidilə sökər bədəni.
Bir ləli zəhmətlə gətirər ələ,
Çarpışar daşların daş ürəyilə.
Nə sandın, ey asan eşidən insan,
Dinlənilməz zəngin kəlmələr asan.
Bağda çox olsaydı əncir yeyən quş,
Ağaclar əncirdən qalardı bomboş.
Bu ipək pərdəni nəqş edən insan
Belə nəql etmişdir öz ustadından:
Elə ki, fələyin çırağı səhər
Dünyanı nuruyla etdi münəvvər,
Günəş əlvan şəfəq saçdı hər yana,
Gəlintək oturdu qızıl taxtına.
İskəndər qədimki ayində durdu,
Eyvanda şövkətlə bir məclis qurdu.
Qol-qola tutaraq gözəl qulamlar
Taxtının yanında tutdular qərar.
Gah Kəyan adına qaldırır qədəh,
Gah gövhər saçaraq edirdi fərəh.
Bir nur çeşməsiydi, oturmuşdu şən,
Aman səsi gəldi uzaq ellərdən.
Məclisdə padşaha etdilər məlum:
«Amana gəlmişdir bir yığın məzlum.
Kömək istəyirlər Rum sultanından,
Deyirlər: Misrə çox dar oldu cahan.
Zəncilər axınla gəlmiş bu səfər,
Dolaşmaq çətindir, tutmayır çöllər.
Ordularla dolmuş bu böyük cahan,
Çöllərdə hakimdir qorxu, həyəcan.
Hamısı çöllüdür, qətrandan qara,
Çöllərin otu da çatmaz onlara.
Uşaq təbiətli hər yaşlı kosa

Şən həyat keçirir çirkin də olsa.
Nə bir utanacaq üzləri vardır,
Nə də sevgi saçan gözləri vardır.
Bunlar insan yeyər, ilantək sancar,
Misrin buna qarşı nə qüvvəti var?
Köməyə çatmazsa böyük tacidar,
Qarətə gedəcək o zəngin diyar.
Misir, Rum, Əfrəcə olar tarmar,
Mum kimi əriyər o dolu dağlar.
Bu haqsız axından pərakəndəyik,
Şah, fərman sizindir, bizlər bəndəyik.»
O dinin pənahı, adil hökmüdar
Bildirdi ki, Zəncidə hədsiz qoşun var.
O hədsiz ordudan qorxdu hökmüran,
Qorxusuz olurmu ağıllı insan?
İskəndər vəzirini tez dəvət etdi,
Onunla ətraflı məsləhət etdi.
Ağıllı, bilikli, hünərli vəzir
Müzəffər olmağa tökdü bir tədbir:
«Qalx, dedi, bəxtini sına, zamandır,
Belə əjdəhanı məhv etmək şandır.
Zəfərlər yaratsa ordunun əli,
Daha möhkəm olur şahlıq təməli.
Misir də, Zənci də olur sənə ram,
Mərdlikdə alarsan yenilməz bir nam.
Ölkədən silinsə azgın düşmənlər,
Xainlər kor olar, dostların gülər.»
Rəhbərin əmriylə o gənc hökmüran
Bayrağı ucaltdı Makedoniyadan.
Topladı süngülü, qılıncı əsgər,
Qılınc şəfəq atdı buluda qədr.
Dənizdən quruya çıxınca ordu,
Tərpəndi, bir daha Misirdə durdu.
Misir xalqı ilə silahlı əsgər
Bu işi uğurlu bir fal bildilər.
Padşah əmr etdi, Nil sahilindən
Keçərək, çöllərdə tutsunlar məskən.
Yedəkli at ilə axsın meydana,
Döyüşdə verməsin aman düşmana.
İgidlər düzüldü yola hər nə var,
Zəncinin kininə bel bağladılar.
O coşğun ordunu görünce zənci,
Gözündə qaraldı dünya sevinci.
Ordular çıxınca qarşı-qarşıya,
Üzlərdən büsbütün silindi həya.
O polad mismar atlar nalından

Kökündən titrədi o köhnə cahan.
 Meydandan o qədər ucaldı nərə,
 Sanki göy uçuldu, töküldü yerə.
 Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
 Əyildi öküzün, balığın başı.⁸⁹
 İnsanlar bağırır, kişnəyir atlar,
 Dünyanın gözü kor, qulaqları kar.
 Bu səs-küy elə bir qiyamət açdı,
 Vəhşilər qorxaraq çöllərdən qaçdı.
 Döyüşə başlarkən hər iki əsgər,
 Divləri sarsıtdı ucalan səslər.
 Döyüşçün seçildi elə bir məskən,
 Ki, toza döndürdü adam istidən.
 Kükürdün tozutək qupquru çöllər
 Cəhənnəm kimiydi, yanırdı ciyər.
 Sərin su yox idi ağudan başqa,
 Bir də Günəşdəki yanğıdan başqa.
 Baxırdı əjdəha kimi hər mağar,
 O yerdə hər fitnə açmışdı bazar.
 Divlər məskəniydi o dağ, o dərə,
 Div kimi cumurdu əsgər əsgərə.
 Ləli yer öküzü udduğu zaman
 Pusqudan sıçradı qarqara aslan.
 Gecənin zülməti dünyanı sardı,
 Aslanın dişitək ulduz ağardı.
 Gecənin göbəyi yayırdı ətir,
 İşıqdan dünyaya açmışdı çətir.
 Düşməni tanıyan növbətçi əsgər
 Yollara çıxaraq keşik çəkдилər.
 Ulduzlar yer-yerdən doğmuşdu parlaq,
 Xalq oldu zəhmətdən, kədərdən uzaq.
 Qaranlıq çöküncə Rum və Zəngibar
 Vuruşdan yorulub axşamladılar.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINA XƏBƏR GÖNDƏRMƏSİ

Ver, saqi, Rum üzli, gülgün şərabdan,
 Təbim zənci kimi şəndir bu zaman.
 Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng
 Olmasın Rum, zənci kimi ikirəng.⁹⁰
 Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
 Yeddinci fələkdə ancaq işıq var.⁹¹
 Bu yolda mələk də azar yolunu
 Çünki bir div gedər, qayıdar onu.
 Bu çarsubazarda qapan işlədən

Bir arpa almasa, çəkməz iki dən.
 Çalışar, hər yandan oğurlar bir az,
 Ondan da qaparlar işi olsa saz.
 Dənə-dənə alar qoca dehqandan,
 Divana göndərər o, batman-batman.
 Məndən uzaq olsun bu cürə dostlar,
 El məni bu sözdə üzürlü tutar.
 Əxlaqca yabançı bu dostları bil,
 İkiüzlülərdə arama bir dil.
 Tülkünün deşiyi ikidir əlbət,
 Birisi tamahdır, birisi şəhvət.
 Bir əqrəb kimidir, olsa da huşyar,
 Nə qulaq, nə də göz deşikləri var.
 Bu gizlin əsrarı təsvir edənler,
 Dehqan tarixindən vermişdir xəbər:
 Çin şahı atına qoyarkən yəhər,
 Zəncinin nalına od vurdu göylər.⁹²
 Günəş pusqudan fələk sıçratdı,
 Ulduzlar üzüyü əlindən atdı.⁹³
 Bu dünya ordular yıxan orlərdən
 Bir məclis bəzədi ulduz kimi şən.
 Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
 Sədəf şəvə doğdu, inci doğurkən.⁹⁴
 Fil təpiklərindən yer öküzünün
 Sümüyü qırılıb məhv oldu bütün.
 Şah Kəyan rəsmini edərəkən yeni,
 Doldurdu təblinin səsi ölkəni.
 Qurdu Rum rəsmiylə elə bir ordu,
 Sanki möhrü muma bir naxış vurdu.
 Bir rumlu var idi, olduqca insan,
 Natiqdi, bir neçə dildə danışan.
 Alimdi hər fikri, sözü qurmaqda,
 Mahirdi ox atıb, qılınc vurmaqda.
 Söhbəti tutini kəməndə salmış,
 Özü Tutiyanaş adını almış.
 O qədər kəskindi sözü, hünəri,
 Özünə çəkərdi dinləyənləri.
 Sarayda nədimdi, həm də arabir
 Ay, Günəş sirrindən söhbətlər edir.
 Yanına çağırırdı onu İskəndər,
 Elçilik edərək aparsın xəbər.
 Əmr etdi, hərəkət etsin durmadan,
 Zənci sərdarına yetirsin fərman.
 Kəskin qılıncını anlatsın ona,
 Qayıtsın bəlkə öz doğru yoluna.
 Zəncicə anlatsın, göstərsin tədbir,

Atəşi gördükcə yumşalar dəmir.
 Gül üzli, o şümşad boylu hünərvər
 Rumludan zənciyə apardı xəbər:
 «Taxtı var, tacı var bəxtitək parlaq,
 Qılıncın gücüylə ucaltmış sancaq.
 Şövkətli, qüvvətli, həm də sərkəşdir,
 Bəzən də acığı yanar atəşdir.
 Maral buynuzuna göndən zeh çəkər,
 Qarışqa başını dırnağa tikər.⁹⁵
 Onunla müdara eylə, ey salar,
 Ağlayıb üzr istə, get ona yalvar.
 İnan ki, bu atəş olsa şöləvər,
 Sönməz, üzərinə dəniz töksələr.
 Dostluqla yaxınlaş, kinindən çəkil,
 Onunla düşmənlik faydalı deyil.
 Kin ilə, sülh ilə sınıanmış cahan,
 Sülhündən xeyr almış, kinindən ziyan.»
 Bu fikri qaralar şahı eşitcək
 Dəhşətdən qıvrıldı qara ilantək.
 Kininin atəşi beynini yaxdı,
 Şimşəkli buludtək gurladı, çaxdı.
 Acıqlı əmr etdi: Tutıyanuşu
 Kəssinlər, bədəndən ayrılısın huşu.
 Div kimi qapdılar o pəhləvanı,
 Necə ki, kəhrəba qapar samanı.
 Qızıl təst içində kəsildi başı,
 Al qana bulaşdı şahın sirdaşı.
 Qızıl təst qan ilə dolduğu zaman
 Zənci şah su kimi içdi o qandan.
 Onunla gedənlər gözlərində yaş
 İskəndər yanına qayıtdı birbaş.
 Həsərlətlə döndülər şahın yanına,
 Bu qanlı xəbəri verdilər ona.
 O gözəl rumlunun zənci şahından
 Gördüyü dəhşəti etdilər bəyan.
 İskəndər o şümşad rəngli sərvi üçün
 Atəşdə ox kimi yandı ki, neçün
 Elə bir suçsuzun töküldü qanı?
 And içdi, məhv etsin azğın düşmanı.
 Çatınca qoşuna bu dəhşətli iş,
 Rumlular qorxaraq etdilər təşviş.
 Bu işdən zəncinin dişi ağardı,
 Rumlunun qəlbini bir qorxu sardı.
 Gecənin dişləri örtülməlidir,
 Ancaq ölən zaman o gülməlidir.
 İskəndər susaraq üç gün, üç gecə,

Kinini söndürdü parlaq düşüncə.
 Dağların üstünü alınca duman,
 Quşlar bu ahəngə düzdü bir dastan.
 Göylərin Harunu keşik çəkərək,
 Belinə asmışdı saysız qızıl zəng.⁹⁶
 Keşikçi zəng çalıb səsləndi birdən:
 «Yaşasın tacidar, qəhr olsun düşmən!»
 Dışarı çıxaraq kəşfiyyat qolu,
 Növbətlə qarovul güdərdir yolu.
 Ertəsi günü bu səbirsiz dövran
 Göstərdi Günəşi dağ arxasından.
 Nay, təbil gurladı şah qapısından,
 Zənglərin səmindən titrədi cahan.
 Təbilçi sürətlə qalın xam göndən
 Gecənin ağzına vurdu bir yüyən.
 Coşaraq inləyir neyin nəfəsi,
 Nağara əl çalır, yüksəlir səsi.
 Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
 Bu gözdən o gözə axıdırdı sel.⁹⁷
 Süngülər kaftanı dələrək hər an
 Çıxırdı göbəyin tam ortasından.
 Qılınc, ox yağarkən şaraqhaşaraq
 Parça-parça oldu geyim və qalpaq.
 Qılıncın dəhşətlə çalhaçalından
 Buludun qəlbində su olurdu qan.
 Üz-üzə gəlincə hər iki ordu,
 Elə bil iki qoç üz-üzə durdu.
 İgidlər döyüşdü uzun bir zaman,
 Meydana sel kimi axıtdılar qan.
 Rumları zəncilər əzdiyi zaman
 Sanki bir maralı ovlardı aslan.
 Rumlara zəncilər verdi tələfat,
 Hər yeri bürüdü dəhşətli heyhat.
 Zəncinin etdiyi Tutıyanuşa
 Rumları salmışdı böyük təşvişə.
 Kasaya doldurmuş günahsız qanı,
 Su kimi başına çəkmiş kasanı.
 Zəncilər oynayan qorxunc oyundan
 Qorxaraq, rumlara daraldı meydan.
 İskəndər bildi rum, zəncidən ürkmüş,
 Əsgərin qəlbinə bir qorxu çökmüş.
 Meydanda əsgərə üz versə qorxu,
 Cəza bir iş görməz, dağılar ordu.
 Çağırdı bilikli böyük vəziri,
 Gizləncə anladı ona bu sirri:
 «Müzəffər ordumuz olmuş pərişan,

Bir qılınc yemədən doymuş savaştan.
 Döyüşə qəhrəman bir ordu gərək,
 Bir atlı od olsa, verməz bir kömək.
 Elçinin qanını içərkən düşman
 Əskərim məhv olur can qorxusundan.
 Orduda apaydın qorxu izi var,
 Qorxaq kimsələrdən, söylə, nə çıxar?
 Meydanda düşməndən qorxarsa ordu,
 Su gətir, zəfərdən əllərini yu.
 Zəncilər hər yanda meydan sulayır,
 Qızmış fillər kimi hey baş bulayır.
 Yaratmaq gərəkdir elə bir dəstə,
 Zəncinin ordusu məhv olsun ondan.
 Ortaya elə bir sağlam fikir at,
 Bizə bu qorxudan versin bir nicat.»
 Sınanmış, ağıllı, hünərli vəzir
 Azacıq düşündü, tökdü bir tədbir:
 «Sərvərim, kamalın olsun sənə yar,
 Zəfər dostun olsun, düşmənlərin xar.
 Üzünü çevirsən dağ-daşa belə,
 Fələkdən səadət alasan ələ.
 Dünyanın pənahı ulu Yaradan
 Pənahın olsun, ey böyük hökmüran.
 Qaralar zəhərli ilandır, ilan,
 Bir divdir, şeytandır, deyil bir insan.
 Yeri var rumlular etsə qorxaqlıq,
 Zəncilər nəhəngdir, rumlular balıq.
 Qan içmək olduqca qorxulu bir iş,
 İnsanı yeməksə ondan da müdhiş.
 Onlardan sən barış gözləsən, inan,
 Bizə söyləməzlər ağıllı insan.
 Meydanı düşməne versək bu sayaq,
 Zəncilər göylərə sovurar torpaq.
 Rumlardan qorxsaydı vəhşi zəncilər
 Elçinin sözləri edərdi əsər.
 Elçi nə edəydi o vəhşilərə,
 Elçi yeyən desək, yetər bir kərə.
 Düşünmək gərəkdir elə bir fikir,
 İnsanı yeməkçin olsun bir tədbir.
 Yollardan bir neçə zənci tutaraq
 Onları dərğahda etsinlər dustaq.
 Sən otur yerində acıq, təmkinlə,
 Onları torpağa yıxsınlar kinklə.
 Birinin başını dərhal üzsünlər,
 «Yemək bişsin» deyə mətbəxə göndər.
 Zəncilər dililə hökm et durmadan:

«Bu başı al, bişir, yesin hökmüran!»
 Gizlində aşpaza başqa tövr anlat:
 «Bu başı göm yerə, torpaqlara qat!»
 Qara qoyun başın bişirsin bir az,
 Sümüksüz hüzura gətirsin aşpaz,
 Bişməmiş dərini hiddətlə, kinklə
 Tez götür, parçala, çeynə dişinlə,
 Çağır ki: «Beynini gətirin görək,
 Olmazmış belə bir ləzzətli yemək.
 Bilsəydim ki, zənci ətindən təam
 Edərmiş vücudu belə sapsağlam,
 Rum əsirlərini bəsləməzdim mən,
 Hər zaman yeyərdim zənci ətindən.
 Bilsin o adəmçil, müdhiş canavar,
 Ondan iti dişli insan yeyən var.»
 Bununla sönər o kin saçan ocaq,
 Dəmiri dəmirlə olar yumşaltmaq.
 Həyata keçirsək bu tədbiri biz,
 O güclü qolları yenərik şəksiz.
 Qurdluqla mümkündür qurtulmaq qurddan,
 Cəhlə qarşı verər cəhalət ziyan.»
 İskəndər əmr etdi: rum əskərləri
 Gizlində dolaşsın düşmən yerləri.
 Yollardan keçərkən məğrur zəncilər
 Əsir götürsünlər bir neçə nəfər.
 Əmrinə igidlər baş əydi bir-bir,
 Zəncidən aldılar bir neçə əsir.
 Döndülər şah olan xeyməyə sarı,
 Təslim eylədilər o düşmanları.
 Əsirlər hüzura gəldiyi zaman
 Üzləri qaraydı, başları al qan.
 Padişah yerindən tez kükrəyərek
 Şikar arxasınca düşən aslantək
 Əmr etdi, birini dərhal qapdılar,
 Başını dağ kimi vurub çapdılar.
 Verdilər mətbəxə ki, al bu başı,
 Padşaha hazırla bir zənci aşı.
 Aşpaza başqa tövr anlatdı bunu,
 Nə sayaq oynasın müdhiş oyunu.
 O biri zəncilər qorxaraq durmuş,
 Bu qanlı adətdən boynunu burmuş.
 Padişah əmr etdi: açılınsın süfrə,
 Hər çeşid yeməkdən düzölsün yerə.
 Qoyunun pörtülmüş ətindən aşpaz
 Süfrəyə düzdükə keyfi oldu saz.
 Ceyran dərisini yırtantək aslan,

Dişiyə didərək başı hökmüran,
 Başını oynadıb ləzzətlə yedi:
 «Ox, belə bir yemək yemədim – dedi.
 Nə qədər dadlıymış zəncinin eti,
 Verməz başqa ətlər böylə ləzzəti.
 Zəncinin ətindən kabab yaxşıdır,
 Yanında qırmızı şərab yaxşıdır.
 Tək zənci budundan yeyərəm kabab,
 Dadlıdır, duzludur, xoş gəlir şərab.»
 Zəncilər önündə qoyun başından
 Zənci başı deyib yedi hökmüran.
 Müdhiş əjdəhanı görüncə belə,
 O qara ilanlar dağıldı çölə.
 Ordunun içinə döndü zəncilər,
 O qara günlərdən verdilər xəbər:
 Əjdəha yeyənmiş bu insanxəyal,
 Nəhəngdir, bizlərə verdi çox zaval.
 Elə bir ləzzətlə yeyir zəncini,
 Sanki zənci yeyir badam içini.
 Bir zənci başını keçirsə ələ,
 Qoyunun başıtək yeyir ləzzətlə.
 Zəncinin qəlbinə çökmüşdü qorxu,
 «Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu!..»⁹⁸
 Alovlu şölələr get-gedə söndü,
 Qızgın atəşlərə soyuq göründü.
 Ertəsi günü quş qanad açınca,
 Fələyin başından duman uçunca,
 Gecəyə bağırdı xoruz hiddətlə,
 Təbillər gurladı, coşdu şiddətlə.
 Şeypurlar kin ilə gurlar, elə bil
 Məhşərdir, surunu çalır İsrafil.
 O öküzquyruğu şeypurlar ötdü.
 Göydəki Öküzün partladı ödü.
 Coşdu qurd gönündən olan nağara,
 Dünyanın beynini gətirdi zara.
 İgidlər köksündə çırpınan ürək
 Dərindən inlədi türkün nayıtək.
 Yer dimağındakı odlu zərbələr
 Çırağın beynində şöləyə bənzər.
 «Çəkil, çəkil» deyə o polad oxlar
 Fillərin belində tuturdu qərar.
 Hər polad qılıncdan parladi şimşək
 Buludlu gecədə axan ulduztək.
 Qalxaraq yerindən hər iki ordu
 Başqa bir təhərdə yenə səf qurdu.
 Sanki iki bulud baş-başa coşdu,

İki od dənizi köpürdü, coşdu.
 Rumlarla zəncilər hərbə girərək
 Qarışdı iki rəng alan qabantək.
 Quş kimi atların polad nalından
 Yer oldu igidlər qanıya əlvən.
 Qol qıran oxların vıyılısından
 Kimsədə nə bədən qalmışdı, nə can.
 Qılınc güzgüsündən şəfəqlər axdı,
 Bu şəfəq Günəşdən daha parlaqdı.
 Rumular elə bir bayraq ucaltdı,
 Yerə ox, göylərə kəməndlər atdı.
 Cəbhənin qəlbində durmuş İskəndər,
 Sağ-solu bəzəkli bir alay əskər.
 Qarşıda zəncilər kin ilə durdu,
 Çıxardı Bisütun kimi bir ordu.
 Qocaman fillərin ağır səfləri
 Elə bil uzanır bir dağ kəməri.
 Əqiq kimi gözlər, süngü kirpiklər,
 Dəmirdi xortumdan quyruğa qədər.
 Hər filin belinə taxt qoyulmuş – ac,
 Üstündə bir zənci, başında bir tac.⁹⁹
 Meydanda bir nərə vuranda filə,
 Atəşi canına salır vəlvələ.
 O qədər fil gəldi, dolaraq meydan
 Hər tərəf qaraldı fil ayağından.
 Fillərin yanınca gedən piyadə
 Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə.¹⁰⁰
 Meydanın ayini bitincə, artıq
 Ürəkdən silindi sevgi, insanlıq.
 Zərəcə adlı bir qara pəhləvan
 Ortaya atıldı, oxudu meydan.
 Fil kimi kükrədi toppuz əlində,
 Bir tutar qoymadı fillər belində.
 Bir qara ilandı qurddan hiyləkər,
 Qabarıq, şişkin bir böyük başı var.
 Geniş ağzı sanki qara bir qazan,
 Baxanın ağarır gözü qorxudan.
 Dəmir cövhərindən küpdür bu qaya
 İçinə tökülmüş qapqara boya.
 Sinesi bir polad qalxandan qurma,
 O div gövdəsini hələ heç sorma.
 Gördünmü başında qotaz bir bayraq?
 Bu zənci, bayrağın eynidir ancaq.
 Mahcası bənzərsə çevrilmiş tasa,
 Gözləriydi içi qan dolu kasa.
 Zənci çox öyündü: «Mən bir sərəkəşəm,

Tüstünün altında yanan atəşəm.
 Polad çeynəyən fil, Zərəcə mənəm,
 Fillərin belində şərab içənəm.
 Qədəhi vurunca, sərxoş olaraq
 Filləri zərbəmlə edərəm çolaq.
 Meydanda əl atsam kəskin qılınca,
 Dağları edərəm mən parça-parça.
 Qarşıma çıxarsa qızmış bir aslan,
 Şimşəkli buludam, qoparram tufan.
 Coşarsam, atından salaram Nili,
 Bu rüxüm piyada buraxar fili.¹⁰¹
 Silahım düzəlmiş aslan canımdan,
 Mənim öz vücudum silahdır, inan.
 Ürəyim almazdır, vücudum dəmir,
 Bu almaz, bu dəmir mənimçün nədir?
 Başımı qürurla qaldırısam əgər,
 Etmərəm atəşdən, dənizdən həzər.
 Yırtaram böyrünü hər pəhləvanın,
 Bağrını çeynədim kinli düşmanın.
 Qan tökmək peşəmdir, əjdər bədənəm.
 Tək qatil deyiləm, adamyeyənəm.
 Dünyada kimsədən utanmaram mən,
 Utanmaq nə gərək hər bə girərkən?
 İgidi hünərdən qoyar utanmaq,
 Eşşəyi ram edən palandır ancaq.
 Hər zənci mən kimi güldüyü zaman
 Gülər almaz dişli qara bir aslan.»
 Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
 Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan.¹⁰²
 Rumlardan bir igid girişdi işə,
 Özünü birinci atdı atəşə.
 Ürəyi çırpındı od söndürməyə,
 Döndü atəş görən bir pərvanəyə.
 O sınaqlı zənci bir hər bə ilə
 Başını qopardı bir zərbə ilə.
 Başqa bir pəhləvan çıxdı savaşa,
 Bu dövrən onu da vurdu bir daşa.
 Beləcə rumlardan yetmiş pəhləvan
 Zərəcə əlində keçdi qılından.
 Kimsədə qalmadı cəsərət, hünər,
 O qızmış zənciyə olsun bərabər,
 Yerindən oynayıb dər dər düşdü Rum,
 Sanki qızgın kürə əridirdi mum.
 Ordunu əzincə qara pəhləvan,
 Rumlardan olmadı qarşıya çıxan.
 O fələk şövkətli, igidlər yenən

Mərkəzdən ox kimi atıldı birdən.
 Döyüşçün vücudu yarağa batdı,
 Zənci öldürməyə süngü oynatdı.
 Belində gövhərlə bəzənmiş kəmə, r,
 Başında polad bir qalxan – ciltvəgər.
 Əynində zirehi mavi, qıvırcıq,
 Düyümü zəncinin saçından artıq.
 Yəməni qılınca içirmiş zəhər,
 Boynundan sallanmış belinə qədər.
 Kəməndi tamğacları qaşına bənzər,
 Çaqların qurduğu yay kimi çənbər.¹⁰³
 İpək bir çul salmış kəhər atına,
 O, fil gövdəsiylə çapdı meydana.
 Cilovu sürətlə atdı yəhərə,
 Hücuma keçirən çəkdi bir nərə.
 Necə bir kəkliyə şığıyar tər lan,
 Dünyaya al Günəş doğar ucadan,
 Elə bir sürətlə sər kəkş, fil bədən
 Düşmənin üstünə atıldı birdən
 Bağırıldı: «Ey qara qarğa, ol sayıq,
 Qarşında şahindir, sakit ol artıq.
 Noxtanı çəkməsən yoldan kənara,
 Dünyanı edərəm üzündən qara.
 Üz-gözün onunçun qaradır, inan,
 Qarşımda qaçarsan kəskin qılından.
 Gəl, getmə, qızardım qara üzünü,
 Saçından qıvırcıq edim özünü.
 Güzgütək parlayan qılinc pas tutur,
 Güzgüyəm, məndən hər zənci yas tutur.
 «Ağlıq» aqlıq alır xəstə gözlərdən,
 Qılincim qızartı alar üzlərdən.
 «Mən divəm deyirdin, - xörəyim adam»,
 Məni ye ki, divdən lətif adamam.
 Qılinc oynatmağı sizdə yox bilən,
 İndi gəl, qüvvətli qolumdan öyrən!
 Yerindən tər pənəm, çox gəlmə yaxın,
 Yoxsa ki, başını öpər ayağın.
 Mən ərəb huşlu bir Rum sərvəriyəm,
 Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm.¹⁰⁴
 Fil kəskin qolumdan bir qılinc yesə,
 Filban Nil küpünə atar əlbəsə.¹⁰⁵
 Daşlar oxlarımdan halqa geyəndə
 Qulağına halqa taxarsan sən də.»
 Sözləri bitincə qalxdı yəhərə,
 Cilovu buraxdı, çəkdi bir nərə.
 Sər xoş aslan kimi elədi həmlə,

Aslanca bir toppuz almışdı ələ.
 Toppuzu vurdu şah ələ qüvvətlə,
 Elburus dağına düşdü zəlzələ.
 Poladın açdığı dərin yaradan
 Qalmaqad abinus ağacında can.¹⁰⁶
 Qol, boyun, ayaq və köks, gövdə, baş
 Girdi bir-birinə, oldu xurdü xaş.
 Zərəcə həyatdan olunca rahət,
 Meydana atıldı başqa bir heybət,
 Xurma ağacından uca pəhləvan,
 Elə bir ağacdən qorxardı bağban.
 Hücuma keçincə o kinli qara,
 Padşaha buraxdı odlu bir yara.
 Zirehə təsiri olmadı, zənci
 Bulud tək bağırır, uçdu sevinci.
 O qara buluda qızdı hökmüran,
 Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından.¹⁰⁷
 Hücüm eləyəntək aslan ceyrana,
 Bir zərbə endirdi o pəhləvana.
 Xurma ağacının uçdu kəlləsi,
 Ağacdən düşdü bir zənci gövdəsi.
 Çıxdı bir başqası «Aslanam» deyə,
 Özünü o zənci durdu öyməyə:
 «Bir qara buludam, zənci dağından,
 Qılincim yağdırır əjdəha, aslan.
 Bu ağır dağların çəkisi mənəm,
 Qapqara zənciyəm, bir filbədənəm.
 Başından biçərəm qocaman fili,
 İçimə çəkərəm o daşqın Nili.
 Zəhərli dəmirim kimi dişləsə
 Qaradan biçərəm ona əlbəsə.»
 İskəndər gördü bu hədyan danışan
 Nafəni müşk ilə yağurdu qandan.
 Qılinci qaldırdı uca boyuna,
 Başından bir zərbə endirdi ona.
 Ondən da müdhiş bir qara hiddətlə
 Atıldı qarşıya çox cəsəretlə.
 Padşahın qılinci çıxdı birinci,
 Toz, torpaq içində fırlandı zənci.
 Meydana atıldı başqa bir qara,
 Onun da gözünü yumdu bir yara.
 Qorxaq zəncilərdən heç birçə nəfər
 Döyüşə çıxmadı axşama qədər.
 Şan, zəfər olunca şahın yoldaşı,
 Döndü ordugaha, ucaldı başı.
 Günəşin gül rəngli donu dönərəkən

Mavi bir rəng aldı Nilin küpündən.
 Alaca göylərə keşik çəkənlər
 Bənövüş ipəyə səpələdi zər.
 Keşikçi adəti üzrə ayıqdı,
 Ulduz sayanlardan daha sayıqdı.
 Zənci qarovulu, Rum qarovulu
 Keşikdə dayanıb güdərdir yolu.
 Günəş, dan sökərəkən gülümsəyərək
 Nilufər günbədə vurunca bəzək,
 Zərnişan xeymədən çıxdı İskəndər,
 Hərb üçün meydana çıxardı əsgər.
 Bir mahmız vurdu o, sərəkəş tər lana,
 O, suyu od kimi sürdü meydana.
 Mərkəzi aldı öz əlinə, sonra
 Cinahı tapşırır pəhləvanlara.
 Sağ-sola dəmirdən çəkdi bir hasar,
 Möhkəm bir təməldə düzüldü dağlar.
 Zəncilər, hərbəşlər hey ordu-ordu
 Əlində qılinc, ox meydana durdu.
 Cəbhənin qəlbində durmuş zəncilər,
 Sağında hərbəşlər, solunda bərbər.
 Boru gurlayınca şah qapısından,
 Zəncilər zəng çaldı, qızıqdı meydan.
 Qaramtil bir bulud gurlayıb çaxdı,
 Qılincin şimşəyi göylərə axdı.
 Ordular qopardı elə bir nərə,
 Dəhşətli bir qorxu çökdü divlərə.
 Toz, torpaq boğurdu saf boğazları,
 Qorxudan bənizlər oldu sapsarı.
 Qılincdən, toppuzdan, süngüdən, oxdan
 Sülh aradan çıxıb getmişdi çoxdan.
 Polad qalxanların toqquşmasından
 Göylərə çökmüşdü qorxu, həyəcan.
 Torpağın beynini yerdən oynatdı,
 Yer dağın məğzini başından atdı.
 Nağara gurlayır ildırım kimi,
 Qalalar uçur sıldırım kimi.
 Uzağa səs salır naylar, elə bil
 Məhşərdir, çalınır suri-İsrafil.
 Yer zindan olunca gürzə, əmuda,
 Köhüldən toz kimi uçdu buluda.
 O polad dimdikli uçan oxlardan
 Daşların bağrında laxtalandı qan.
 Kirpikdən ox atır əyriqaş kaman,
 Zireh məməsindən süd sağır hər an.
 Kəməndlər qıvrılır düyümlənərək,

Sarılr boyuna qara ilantək.
 Hindli bir oyunçu kimi qılınclar
 Havada oynayıb mayallaq vurur.
 Süngülərdən çıxan o mövzun səse
 Atlar da uyaraq gəlmişdi rəqsə.
 Arı neşteritək dəmir oxlardan
 Daşların üzündən axırdı al qan.
 Yerlər xəstələndi yaralılardan,
 Yorgun ahlər saçdı göylərə duman.
 Lacivərd rəngində olan bir dağtək
 Şah verdi cəbhənin qəlbine bəzək.
 O qılinc oynadan sərtqulaq zəngi
 Bağırdı, elə bil rusların zəngi.
 Dodaqlarında kin köpüklənərək
 Ağzını açmışdı bağa tasıtək.
 Canlanan mərkəzlər qalxdı ayağa,
 Durdular meydanda at oynatmağa.
 Hünər göstərməyə coşarkən mənlik,
 Baş verdi zirəklik, dəlilik, şənlik.
 Rumları yarışda yəndi zəncilər,
 Bunlar çox müdhişdi, onlar çox dilbər.
 İskəndər darıldı bu qorxunc işə:
 «İncələr yaramaz qızğın döyüşə.»
 Düşündü: «Mən özüm olaram aslan,
 Ayırram özümü bu qorxaqlardan.
 İndi ki, qorxmışdur qoşunun qəlbini,
 Mən özüm aparam gərək bu hərbi.»
 Dan yeri ağardı, şəfəq söküncə
 Sürətlə çəkildi qaranlıq gecə.
 Şahın zərbəsiylə bir neçə qara
 İt kimi gəbərdirə alınca yara.
 Şahın hünərini belə görənələr
 Kəskin qılincından etdilər həzər.
 Meydanda özünü şah yalqız gördü,
 Atını düşmənin qəlbine sürdü.
 Bu dünya Pələngər şaha oldu tənq,
 Düşündü: «Dənizdən çıxmış bu nəhəng.»
 Öz adamlarına dedi: «Bu şikar
 Toruma düşərsə, qurtuluşmu var?»
 Şahanə bir silah tərtib elədi,
 Qılıncla qalxanı tərkib elədi.
 Kərgədan gönündən geyindi köynək,
 Qızıldan vurulmuş ona çox bəzək.
 Güzgü, ya xam gümüş kimi parladi,
 Başında poladdan dəbilqə vardı.
 Qılinc maralın gözütək parlar,

Qarınca qanadı kimi cövhərdar.
 Atıldı, cürətlə girdi meydana,
 Ürəklə kim hücum edər aslana?
 Bağırdı: «Ey şikar arayan aslan,
 Özünə güvənmə, oxuma meydan.
 Getmə, gəl vuruşaq, görək kim kimi
 Meydanda basacaq bir aslan kimi?
 Görərsən kimdədir ucalıq, zəfər,
 Kimə yar olacaq səadət, hünər?..»
 Zəncinin sözündən coşdu İskəndər,
 Qan vurdu başına, qovruldu ciyər.
 Qarşıda kin ilə coşarkən düşman
 Rəqibin qəlbində cuşə gəldi qan.
 İskəndər bağırdı: «Güvənmə boş-boş,
 İgidlər önündə öyünmə, sərxoş!
 Söz açma mənə bu qəhrəmanlıqdan,
 Kölgəsindən qorxan, ey sərsəm, nadan!
 Qorx aslan yenəndən, aslansan əgər,
 İgidlər yenənə göstərmə hünər.
 Tərpədə bilməsən ağır gövdəni,
 Məhvini çalışmaq məhv edər səni!
 Aslanın böyrünə əl çəkmək üçün
 Üstün olmalıdır aslana gücün.
 Şahinlik göstərən, ey zəif sərçə,
 Özünü məhv üçün işlətmə pəncə!
 Xoşdur, gəl dolaşaq, məhəkdir meydan,
 Kimdədir üstünlük, edək imtahan!
 İgidlər yenənə bu tənə əbəs,
 Yenilər hər zaman tənə vuran kəs.»
 Padşahın sözündən o kükrəyərək,
 Yerindən tərpəndi qara tüstütək.
 Şahın üzərinə qılinc çəkdi,
 Buluda ildırım nə edəcəkdə?
 Padşahın tükələri qılınca döndü.
 O çirkin simadan qəlbini döyündü.
 Acıqla bir qılinc vurdu İskəndər,
 O polad qalxana etmədi əsər.
 Çox süngü oynatdı şah ilə qara,
 Süngüdən heç biri almadı yara.
 Qaranlıq çöküncə, çəkilincə Gün,
 Döyüşdə heç biri olmadı üstün.
 Zənci bu döyüşdən darıldı, ona
 Dedi: «Gün çəkildi dağın ardına,
 Davanı tərk edək, gecədir daha,
 Bu qanlı vədəmiz qalsın sabaha.
 Elə ki, ağarar qaranlıq gecə,

Dan atıb Günəşli səhər gəlincə,
Oxuyum sənə mən elə bir meydan,
İlan yuvasını satın alasan.
Bu şərtlə: ordunu çəkərkən səhər
Qarşımda ol səhər kimi cilvəgər.»
Bu sözlər bitincə döndü cəbhədən,
Şah dedi: «Razıyam bu şərtlərə mən.»
Razılıq verincə qısa möhlətə,
Meydandan döndülər istirahətə.

İSKƏNDƏRİN ZƏNGİBAR ŞAHINI MƏĞLUB ETMƏSİ

Elə ki, dan atdı, o parlaq Günəş
Dənizin suyundan qaldırdı atəş.
Meydanda rum, zənci təbil döyərək,
Ağ, qara qarışdı şahmat daşı tək.
Qırqovul rumlular, qarğa zəncilər
Tərmanın ikirəng köksünə bənzər.
Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü ancaq.¹⁰⁸
Bir qara buluda büründü cahan,
Gözündən axıtdı dənizlərə qan.
Başlardan aşan bir daşqın sel oldu,
Biri susuz qaldı, biri boğuldu.
İskəndər meydanda bir at oynatdı,
Ox kimi düşmənin gözüne batdı.
Qızıışdı cəbhədə döyüş bazarı,
Qalxdı asimana yerin tozları.
Geydi xam ipəkdən dar gözlü kaftan,
Özünü qorudu oxdan, qılıncdan.
Ən parlaq bir zireh geyindi göz-göz,
Çəsmətək qamaşır ona baxan göz.
Bir süngü götürdü, düz otuz qulac,
Varlığı ciyərin qanına möhtac.
Boynundan həmayıl bir qılınc taxdı,
Şəfəqi Günəşdən daha parlaqdı.
Başında dəbilqə Çin poladından,
Gövhərlər ondakı gövhərə heyran.
Belinə asdı bir zəhərli kəsər,
İlantək sancaraq tökərdi zəhər.
Bir ata oturdu, nə at, bir dağtək,
Görüşü sevimli, yerışı qəşəng.
Atını çaparaq hər bə yüyürdü,
Düşmən söz verdiyi yerə at sürdü.

Qarşıya çıxmadı miskin pələnglər,
Fikir dənizinə salmışdı ləngər.
Hiyləylə göndərdi başqa iyрэnci,
Şah gövhərlərini qapsın o zənci.
Şah böldü xəncərlə onu tən yarı,
Zəncinin qırıldı həyat damarı.
Dağ kimi bir qara div oynatdı at,
Baxanın gözündən çəkildi həyat.
Bu div də o zənci yeyəndən yedi,
Çoxunun başını torpaq çeynədi.
Müdhiş bir qara div ona yönəldi,
Qıvrılmış ilantək cümbüşə gəldi.
O divə Rum şahı vurdu bir xəncər,
Tüstüsü ucaldı göylərə qədər.
Atıldı ondan da müdhiş həbəşi,
Qan içən aslandan o daha vəhşi.
Ona da içirdi ölüm suyunu,
Zəmanə oynadı keçmiş oyunu.
O qızmış aslandan hamı qorxaraq
Heç biri meydana basmadı ayaq.
Rum şahı at sürdü, kinlə bağırdı,
O qaçan düşməni hər bə çağırırdı.
Pələngər görünə bu cəsarəti,
Bir yara almadan söndü qüvvəti.
Atını oynatdı istər-istəməz,
Meydana atıldı dinməz-söyləməz.
At sürdü o igid şahın üstünə,
Tələsə dolmuşdu onun qəsdinə.
Çox qılınc endirdi girincə hər bə,
Qeysərə bir əsər etmədi zərbə.
Aslan qüvvətiylə coşdu hökmüran,
Sanki bir ceyrana sarıldı aslan.
Dünyanın pənahı Tanrını andı,
Şanlı bir zəfərə artıq inandı.
Dəhşətli hücumu keçdi şəhriyar,
Mərkəzi nöqtədə sıxıldı pərgar.
Atəşli kin ilə hey vurdu ata,
Güldü şimşək kimi qara buluda.
On düyüm mızrağı elə bərk çaxdı,
Qan onun döşündən su kimi axdı.
Düşmənin gəmisini dağıldı yeksər,
Pələngər məhv oldu, qaldı tək lövbər.
Atından əmr etdi igid hökmüran:
Əskərlər hücumu keçsin durmadan.
Ordu hər tərəfdən bürüdü düzü,
Qatdı bir-birinə gecə-gündüzü.

Oxların inləyən qorxunc səsindən
 İpəkli geyimlər kəsildi kəfən.
 Qılıncın, qalxanın şaqqıltısından
 Aya baş vururdu buxarla duman.
 Qızdıqca Günəşdən qalxırdı şölə,
 Təndirtək yaxırdı öz atəşilə.
 Döyüş dəhşətindən sərsəmdi başlar.
 İşıqdan dünya da qaçırdı naçar.
 Baxdıqca zəncidir düşmüş yollara,
 Olmuş göy yanında yer üzü qara.
 Əqiqlər şəvədən qalamış ocaq,
 Zəncilər od tutub, kül qalmış ancaq.¹⁰⁹
 Şəvə yüngül oldu, ağırdı gövhər,
 Gövhərə sərraf da çox qiymət verər.
 Yasəmən bidmişkə etmişdi təsir,
 Qarğalar ağ şahin əlində əsir.¹¹⁰
 Heyrət baxışlara, ürəyə axmış,
 Əqlin mərkəzini bomboş buraxmış.
 Çovuşlar verdikcə ürək arxadan
 Ceyranlar qorxmada ovladı aslan.
 Yer-göy titrəyirdi hay-küy səsindən,
 Göylər də «ho» deyə səslər fələkdən.
 Getdikcə coşurdu hər iki yağ,ı
 Yazıldı birinə ölüm yarpağı.
 Biləyi güclüyə zəfər oldu yar,
 Zəncilər məcburən məğlub oldular.
 Hər yana at çapdı müzəffər əsgər,
 Zənci öldürməyə bağladı kəmər.
 Qılınc oynatdıqca böyük şəhriyar,
 Zəncinin bazarı oldu tarimar.
 Zəncilər çalınca təslim borusu,
 Şənliyə başladı zəfər ordusu.
 Göylərə ucaldı şahın bayrağı,
 Yollardan büsbütün çəkildi yağ.ı
 Mərhəmət buludu qopardı tufan,
 Zəncinin pasını sildi qılıncdan.
 Bayrağın altında durmuş hökmdar
 Əynində bənövşə rəngində paltar.
 Boynunda bir noxta, ayaqda zəncir,
 Hər aslan çəkirdi bir nəhəng əsir.
 Bayrağın altında yığdılar nə var,
 İskəndər əmr etdi kəsilsin başlar.
 Bir zənci qalmadı, boşaldı çöl, dağ,
 Qalanlar quzğunlar yemiydi ancaq.
 Barama qurdutək divbədən fillər
 Qarınca ayağı altında inlər.

İnsanın yükünü çəkən hər hammal
 Ya çıraq daşıyır, yaxud ipək mal.
 Zillətə düşüncə amansız düşman,
 Həbəşlər padşahdan dilədi aman.
 Həbəşə nisbəti olanlar o gün
 Padşahın əmriylə qurtuldu bütün.
 Zəhərli qılıncdan tapdılar aman,
 Şah bağışlayaraq vermədi ziyan,
 Əmr etdi həbəşə vuruldu damğa,
 O gündən həbəşlər quldur bu dağa.
 O qızğın damğadan nurlandı həbəş,
 Dağ ilə çırağı parlada atəş.
 Padşaha o qədər verdilər sərvət,
 Hüzura sığmadı böyük qənimət.
 Şah gördü verilən sərvət hədsizdir,
 Səhraya gövhərdən axan dənizdir.
 Gövhərli cam, qızıl, toppuz bir yana,
 Xalvarla müşk, ənbər axır meydana.
 Saf mədən qızıldan, incidən nə var
 Dolmuşdu meşindən iri çuvallar.
 Sığmayır o gümüş, kafur çöllərə,
 O kafur gümüşdən doldu dağ, dərə.
 Yüklənmiş fillərdi – qaya gövdəli,
 Cins erəb atları – tovuz cilvəli.
 Bərbəri, nubili gözəl əsirlər
 Önündə Müştəri həm Ay diz çökər.
 Daş-qaşla işlənmiş, qumaşlı çullar,
 Zürafə gönündən hədsiz xalı var.
 Səhrada doluydu hər cürə sərvət,
 Xəznəyə gövhərdən vurmuşdu zinət.
 Şah şanlı zəfərlə dolğun qarətdən
 Şənlənib qurtuldu qəmdən, zillətdən.
 Bir dünya cəmdəyə ibrətlə baxdı,
 Güldüə, qəlbindən gizlin qan axdı
 Ki, neçin döyüşdə bu qədər insan
 Məhv oldu zəhərli oxdan, qılıncdan?
 Yanlışıdır hər suçu bunlarda görmək,
 Özümdə görmək də xətədir, gerçək.
 Fələyin işi baş vurmaqdır ancaq,
 Qəzadan olurmu boyun qaçırmaq?
 Lacivərd örtülü Günəş kimi sən
 Başını qaçırma lacivərd göydən.
 Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
 Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar.¹¹¹
 Bu pozucq pərdədə oxuma nəğmə,
 Bu duzlu torpaqdan arama çeşmə.

Kim bilir, yığıntı, bu torpaq belə
Yoğrulmuş nə qədər ürək qanilə?
Görən göz yoxdur, yox, hər yan bir məzar,
Ya maral, ya ceyran gönüdür onlar.

İSKƏNDƏRİN MİSİRDƏN RUMA QAYITMASI

Dur, saqi, şərab ver ki, sərxoş olum!
Noğul ver, şərabla bir az xoş olum!
Elə bir şərab ver, könlümü açsın,
Girsəm cəhənnəmə od məndən qaçsın.
O meyvəli ağac olsun bəxtiyar,
Sərin kölgəsində dincəlmək olar.
Həm cana rahatlıq verər kölgəsi,
Həm bəzər süfrəni dadlı meyvəsi.
Dolğun bar vermişkən elə bir nihal
Daim qalsın cavan, tapmasın zaval.
Bar verən belə bir ağacı gerçək
Rəvamı baltanın ağzına vermək?
Qış getdi, yenə də ilk bahar gəldi,
Çaylar sahilindən otlar yüksəldi.
Yenidən yamyaşıl geydi hər budaq,
Bənövşə hər müşkə ənbər qataraq,
Nərgiz də yığmaqçın haman ətirdən
Kafurtək başını qaldırdı yerdən.
Xəzinə qapısını açaraq mən də
Bir bayraq ucaldım yaşıl cəməndə.
Yaşillıq hatifi o gizli dilbər,
Şairlər ona şer ilhamı deyər,
Şehirli səs ilə bağırdı: «Oyan!
Yaz xəzinə saçan xatiratından!
Nə yerdə zəncini əzmiş İskəndər,
Nə yerdə atına qoymuşdur yəhər?»
Bu köhnə dastanı nəql edən dehqan
Keçmiş bu sayaq etmişdir bəyan:
Şaha yar olunca o böyük zəfər,
Güldü nar gülütək, açıldı güllər.
Xəzinə ağzını açdı hökmüdar,
Payladı, varlandı bütün qoşunlar.
Vuruşma yerində bir həftə qaldı,
Şərabdan çöhrələr qızıl rəng aldı.
Külək fərraş kimi, yağış səqqatək
Yolları süpürüb suvardı qəşəng.
Yollardan silindi bütün toz-torpaq,
Yol tozsuz olanda bəzənir ancaq.

Toz-torpaq yollarda yatınca yenə,
İskəndər atıldı yəhər üstünə.
«Yol verin!» deyərək coşdu təbillər,
Bayraqlar ucaldı Pərvinə qədər.
Əfrəcə dənizi, Nil sahilləri
Köç təbli səsindən oldu sərsəri.
Coşduqca dəvələr zənginin səsi
Doldu boş səslərlə beyin kürəsi.
Yollarda qumrovlar səs-küy salaraq,
Cıncıraq səsindən tutuldu qulaq.
Çöllərdə axırdı o qədər əsgər,
Yox idi sayını bilən bir nəfər.
Kəkliktək oynayan atı İskəndər
Minərək, dalınca tərpendi əsgər.
Bir qədər yol getdi, ordu, şəhriyar,
Vadidən geniş bir çölə çıxdılar.
Al-sarı bayraqlar vardı o qədər,
Diş-diş şəkllə düşdü lacivərd göylər.
Çöllərdə dağ kimi keçir qənimət,
Yüklənmiş dəvələr çəkirdi zəhmət.
Qədərsiz cavahir yüklənmiş filə,
Yüz yerdən körpülər salınmış Nilə.
Güldü hökmüranın üzü, göz-qaşı,
Fərəhdən göylərə ucaldı başı.
Xalqa hörmət etdi girərkən Misrə,
Şəhrə nizam verdi adəti üzrə.
Dəniz sahilində endi oradan,
O yerdə sövkətlə qaldı bir zaman.
Bayrağı nə yerə sancdı tacidar,
O yerdə abadlıq oldu bərqərar.
Sərvətlə, fərmanla uzun bir müddət
Saldı Rum rəsmilə bir çox imarət.
Qumlara qum kimi sərvət səpərək
Abadlıq yolunda çəkdi bir əmək,
Dəniz sahilində böyük İskəndər
Təzə bahar kimi qurdu bir şəhər.
Bir cənnət kimi idi – işıqlı, abad,
Hər yerdə bazarı, bağçası gülşad.
Şəhəri İskəndər tikibdir deyər
Adını qoydular «İskəndəriyyə».
Şah bina etdiyi bu gözəl şəhər
Bağdada bərabər, Misrə bərabər.
Yunana dönməyə artıq əzm etdi,
Gəldiyi yollardan dönərək getdi.
Dənizdən keçincə Ruma dönərək,
Dünyalar əlində olmuşdu mumtək.

Hər zaman o muma etdikdə rəğbət,
 Hər nə istəsəydi edərdi əlbət.
 Yunanlar «afərin» dedilər ona,
 Cavahir saçdılar gövhər saçına.
 Padşahda görünəcə böyüklük, mənlik,
 Şəhərlər bəzəndi, quruldu şənlik.
 Mütrüblər oxudu, qızıl saçıldı,
 Xəyala gəlməyən məclis açıldı.
 Düşməni yenən şah güvəndi baxta,
 Şahanə baxtıyla oturdu taxta.
 Bəxtiyar dövlətin uca baxtından
 Ən gözəl şənliklər qurdu hökmüran.
 Zəncidən aldığı sərvətdən, maldan
 Çəkisiz hədiyyə alırdı hər yan.
 Dövrən Rum şahına verincə dövlət,
 Hər şaha göndərdi o maldan qismət.
 Elə ki, Daraya yetişdi növbət,
 Dəvə karvanına yükləndi sərvət.
 Yoldakı yüklərin çoxu qızıldı,
 Buxaraya qədər karvan düzüldü.
 Mərdliklə iş gördü, tədbirlər etdi,
 Köhnə ənənələr yoluyla getdi.
 Dəyərlə mallardan saçdı bir qədər,
 Dünyada görməmiş onu bir nəfər.
 Hər cür gözəl şeylər, cəvahiratlar,
 Növbənöv ətiqlər, ipəklər, atlar...
 Saf qızıldan başqa, xalis mötəbər,
 Bir xalvar müşk ilə bir sandıq ənbər,
 Bir xırman ərinmiş saf gümüş lay-lay,
 Bir otaq saf kafur, düzölmüş tay-tay,
 Üd yüklü dəvələr ucaldı dağdan,
 Hər yükün təxminən vəznə yüz batman.
 Bir çox gözəl qılınc cəvahirnigar,
 Zürafə dərisi kimi xalılar,
 Xidmətə yarayan, vücudu sağlam
 Gülçöhrə kənzilər, həm igid qulam.
 Fil sümüklərindən naxışlı taxtlar,
 Gövhərlə işlənmiş qədərsiz tac var.
 Uca fil gövdəli bir alay əsir,
 Qolunda, boynunda düyümlü zəncir.
 Yüzlərcə döyüşən, dağ heykəlli fil,
 Çarpışma zamanı ən coşğun bir Nil.
 Bu əntiq şeylərlə uca İskəndər
 Bir elçi göndərdi mətin, mötəbər.
 Daraya gətirdi qasid naməni,
 Çəkdi hüzuruna o xəzinəni.

Dara bu bəxşisdən olmadı dilşad,
 Qorxdu, həsəd etdi qəlbini bərbad.
 Bu qədər xəzinə, bu qədər sərvət
 Heyrət doğururdu, etmirdi rahat.
 Bir cavab göndərdi yersiz olaraq,
 İçində kin odu alovlanaraq.
 Cavabı götürüb elçilər getdi,
 İskəndəri bundan xəbərdar etdi.
 Bu işdən darıldı ona İskəndər,
 Qəlbinə yükləndi gizlin bir kədər.
 Çaldığı zəfərdən alaraq təmkin,
 Daraya yenə də bəsləmədi kin.
 Rumların Zənciyə çaldığı zəfər, –
 Dünyaya yayıldı bu şanlı xəbər.
 Qasidlər gəlirdi hər padişahdan,
 Təbrik edirdi bu zəfəri cahan.
 Tənənin qapısı bağlandı artıq,
 Rumların qəlbini sardı bir şadlıq.
 Acizlərə dövrən olsa mehriban,
 Qarışqa oxuyar ilana meydan.
 Çox dənələr görərsən bu dəyirməndə,
 Növbətlə üyüdür unu hər bəndə.¹¹²

İSKƏNDƏRİN OVDA XOŞ FAL VURMASI

Ey saqi, mübarək şərəbdən doldur,
 Mənə ver, igidlər dərmanı odur!
 O mey bir halvadır dərddilər üçün,
 Onu atəş deyil, bəsləmişdir Gün.
 Dünyada axtaran adamlar hədsiz,
 Biri inci arar, birisi dəniz.
 Dünyada görmürəm elə bir nəfər
 Öyrədən insana o salsın nəzər.
 Mən kimi bülbülə gərəkdir ancaq
 Qulaq tutanlardan çəkilsin uzaq.
 Oxuyum nəğməmi, saz çalım həzin,
 Dincəlim dərindən çayın, dənizin.
 Arabir çıxarkən bağdan dışarı,
 Əlimdə çıraqtək narınc sapsarı,
 Orda görməyirəm elə bir ayıq,
 Mən kimə verim bu narıncı artıq?
 qaçıram dostlardan yenə bir yana,
 qaçıram yenidən haman bostana.
 Seyr edim könlümü açan bağçanı,

Onunla şənlənsin könlümün canı.
 Sözün dəsgahına şəkər səpənlər
 Keçmiş möbidlərdən belə nəql edər:
 Zənci döyüşündən olunca azad,
 Dincəldi tacidar, qəlbi oldu şad.
 Meyl etdi bir zaman istirahətə,
 Əlinə mey aldı, daldı işrətə.
 Vaxtını keyfə sərf elədi bütün,
 Nəşəli çalğılar dinlədi hər gün.
 Xanəndə, gülgün mey, saqi, kamança
 Ondən ayrılmadı gecə yatınca.
 Dünyadan kam almaq onun muradı,
 Heç kəs ondan gözəl həyat qurmadı.
 Dünyanı şənlədən böyük İskəndər
 Gecəni şənliklə edərdi səhər.
 Filosoflar ilə edər məsləhət,
 Dünyaya ədlindən verərdi qismət.
 Ərəstu qədəhə, Əflatun cama
 Təzə mey töküdü qan dama-dama.
 Şanlı bir zəfərlə dönmüşdü qeysər,
 Xanəndə oxuyur yeni nəğmələr:
 «Ey dövlət pənahı, gənc olsun baxtın!
 Əbədi yaşasın bu tacın, taxtın!
 Həyatın olduqca əlinə cam al,
 Qədəhi al ələ, şərab iç, kam al!
 Ərgəvan şərəbdən bir büsat başla!
 Şənlik qur, gəncliyə murad bağışla!
 Gənclik var olduqca, iqbalın kömək,
 Çalğı, mey məclisi qurasan gərək!
 Qılinc meydanını qoydun bir yola,
 Cam üsuluyla də məclis hazırla!
 Taxtınla, tacınla get dünyanı al,
 Fələk də bəndədir, sənə yox zaval!
 Qaranı tutdun da, qalmasın ağılıq,
 Alaca görünmək verər yaraşlıq.
 Bayrağı göyə vur, cahan sənindir!
 Dövlətə sarıl ki, hər yan sənindir!»
 Misrin köməyindən, zənci hərbindən
 Şahın qolu güclü, çöhrəsi də şən.
 Zəfəri çox asan sanıb dururdu,
 Xorasan mülkündən xərac umurdu.
 Çıxmadı Şam ilə Rumdən bir nəfər,
 Onunla çəkide olsun bərabər.
 Daraya bir daha vermədi xərac,
 Əmr etdi qayıtsın göndərtdiyi bac.
 Coşurdu gəncliyin qızğın günləri,

Fəth etmək istərdi bütün kişvəri.
 Xor baxdı İranın igidlərinə,
 Hazırlıq başladı İran fəthinə.
 Adətdir, ağac boy atdığı zaman
 Başqa ağaclara yetirər ziyan.
 Gözəl gün seçərək şikara qoşdu,
 Həm ürəyi şaddı, həm də gün xoşdu.
 Çöllərdən keçərək uca hökmüdar
 Dağlarda, düzlərdə edirdi şikar.
 Fələyi andırır möhtəşəm başı,
 Gah çölü gəzirdi, gah da dağ-daşı.
 Bir dağa təsadüf etdi şəhriyar,
 O dağda var idi hər çeşid şikar.
 Gördü iki kəklik qonmuş bir daşa,
 Kəklik kəklik ilə girmiş savaşa.
 Bu onun başını deşər, dimdiklər,
 O bunun döşünü caynaqla dələr.
 İskəndər at sürdü onlara sarı,
 Nəzərdən keçirtti iki şikarı.
 Bir hesab götürdü bu çarpışmadan,
 Onlardan gözünü çəkmədi bir an.
 Kəkliklər çarpışır elə hiddətlə,
 Qorxmayıp padşahı görərəkən belə.
 Şah düşüb heyrətə, aradı tədbir:
 «Quşların başında bu sövdə nədir?»
 Birini fal vurdu uca adına,
 Bəxtinin falını bağladı ona.
 O biri kəkliyə ad qoydu Dara,
 Nəticə almaqçın baxdı onlara.
 Quşların vuruşu elədi şiddət,
 Kin ilə çarpışdı uzun bir müddət.
 İskəndər falını daşıyan kəklik
 Daranı yenərək göstərdi mərdlik.
 İskəndər görünəcə belə şən halı,
 Zəfərə yozdu bu uğurlu falı.
 Qalib kəklik qanad çaldı xuraman,
 Əzilən kəkliyin uçdu yanından,
 Qayaya qonmağa tapmamış macal,
 Kəkliyin üstünü aldı bir qartal.
 Üzərək başını öldürdü quşu,
 Pərişan oldu şah, dağıldı huşu.
 Fal olan kəkliyin şən uçmasından
 Qəlbindən silindi qorxu və duman.
 Bildi ki, taleyi ona yar olar,
 Daranı əzərək bəxtiyar olar.
 Lakin bəxtəvərlik çox uzun sürməz,

O da bu dövrədən bir vəfa görməz.
 Eşitdim, o yerdə uca dağ vardı,
 Onda göy şövkətli qövsi tağ vardı.
 O dağdan hər kimsə bir dilək istər,
 Sırrından haman dağ verərdi xəbər.
 O sirli qayadan ucalar bir səs,
 Sanki öz bəxtlə görüşər hər kəs.
 Bilici bir kəsə dedi hökmüran:
 «Bir xəbər soruşsan o uca dağdan.
 Nə qədər qan axar – soruşsan onu,
 Nə olur padşahın bəxtinin sonu?»
 O dağdan soruşdu fal üçün gedən:
 «Nə olur nəticə, bir xəbər ver sən
 Dünyanı alacaq böyük İskəndər?
 Daranı əzərək çalacaq zəfər?»
 Səsləndi əsrarlı qaya aşıkar,
 Söylənən sözləri eylədi təkrar.
 O faldan qeysərin coşdu ürəyi,
 Fal onun dağ kimi oldu köməyi.
 Kədəri silindi, çox şən göründü,
 O dağdan, təpədən saraya döndü.
 Çəmən ortasında uca sərvətək
 Oturdu məclisdə tədbir tökərək.
 Gələcək işindən söz açdı qeysər,
 Sülhmü, ya savaşımlı çox fayda verər?
 «Dünyalar pənahı olsa pənahım
 Fələyə ucalar qızıl külahım.
 Bu sələm yeyənə xərəcəmi vermək?
 Alçaqlıq deyilmi bu iş, nə demək!
 Daraya nə üçün getsin xərəcim?
 Ondan əskikmidir, xəzinəm, tacım?
 Onda tac, məndə də kəskin qılınc var,
 Qılıncı alınır bütün bu taclar.
 Üstümə gətirsə qoşun hər yandan,
 Mənə də köməkdir o böyük Yəzdan.
 Tanrının köməyi mənə təsəlli,
 Ordumsa həmrəydir, hər kəsə belli.
 Birlikdən yaranıb zəfər döyüşdə,
 Dostların birliyi gərək bu işdə.
 İki qəlb bir olsa dağı parçalar,
 Böyük bir kütləni edər tarmar.
 Bəxtimin gücülə qərar verdim mən,
 Taxt alım, tac alım zalım düşməndən.
 Daraya əlaltı olmaq nə demək?
 Nə üçün Daraya xərəcə göndərmək?
 İgidlər, söyləyin, fikriniz nədir?

Bu döyüş haqqında göstərin tədbir.
 Daramı haqlıdır, söyləyin, artıq?
 Şərh edin, vardırsa burda qaranlıq!»
 Bu işin sonunu duyan hər nəfər
 Yenidən baş əyib saha dedilər:
 «Nə qədər seyr edir ulduzlar, göylər,
 Onlarla həmahəng olur dörd gövhər.
 Vücudun dünyaya olsun bir çıraq,
 Olsun şahın üzü Aydan da parlaq.
 Səndədir biliyin qüvvəti, səndə,
 Xilqətin bəxtiyar şövkəti səndə.
 Hara sahib olsan sən, ey tacidar,
 Saçdığın toxumlar versin gözəl bar.
 İndi ki, istərsən bizdən məsləhət,
 Biz yeri gəldikcə verərik, əlbət.
 Şübhəsiz, çarpışma olacaq tez-gec,
 Ancaq bu döyüşdə tələmə sən heç.
 Sən otur, qoy Dara hər bəşirə sana,
 Qılıncın o zaman qalxsın düşmana.
 Sənə ancaq qılınc oynatmaq yetər,
 Düşmənin qılıncı və başı gedər.
 Bir maral aslanla çıxsa meydana,
 Özü yer təmizlər zəif qurbana.
 İşrətdir Daranın işi, oyunu,
 Üstünə gəlməkdə qan çəkir onu.
 Ordu bəsləməkdə artıqsan ondan,
 Zəifdən alınır xərəcə hər zaman.
 Sənin şəbxununu zəncilər bilir,
 Onun seyrəngahı hərəmxanədir.
 O bir kin bəsləyir, sən din bəslərsən,
 Sən bir firiştesən, o bir Əhrimən.
 Sən qılınc vuransan, o, qədəh tutan,
 O, taxt üstündədir, sən bir atlısan.
 Sən qüvvət ölçənsən, o, qızıl çəkən,
 Sən adil, o isə zalım, qantökən.
 O, şaşqın sərxoşdur, sən isə ayıq,
 O, yamanlıq edər, sən hey yaxşılıq.
 Arasan ölkəni, bütün ordunu,
 Bir nəfər tapılmaz ki, sevsin onu.
 Etdiyi zülümlər hey yana-yana
 Bir qıtlıq salacaq öz bazarına.
 Səndəki nəvaziş, uca tərbiyə
 Adını ucaldar yeddinci göyü.
 Haqsızlıq haqq ilə olursa düşman,
 Haqq tutar yerini, haqsız – peşiman.
 Hər zaman öz ayıq baxtından yapış,

Vuruşlarda yüksəl, taxtından yapış.
 Bağlanma bu fikrə, düşünmə belə,
 Dövlət mülk ilədir, nüsrət mal ilə.
 İnsana baş olmaq insanlıq istər,
 Yoxsa hər bir adam insandır bəşər.
 Böyüklük eyləmək hər kəsə asan,
 Ancaq baş olacaq şəfqətli insan.
 Heyvanlar onunçun sevirlər aslanı,
 O, qonaq sevəndir şikar zamanı.
 Qıfılı zəncirlə saxlanan vardan,
 Onu yəqin et ki, xoşlanmaz cahən.
 Səadət o zaman yar olar sana,
 Ondən aldığı verəsən buna.
 İnsanla yaşayan mərddir, kişidir,
 Kimsəni sevməmək namərd işidir.
 Xəmiri yoğrulmuş olan kimsəyə
 Bir çörək kim verməz «borc olsun» deyə?
 Rəhmin var, igidlik yaraşar sana,
 Xəzinə, əjdəha qalsın düşmana.
 Düşmən gurultudur, sən şimşəkəftər,
 Sən gövhər saçansən, o, xəzinədar.
 Aslandan güclüydü rəhmətlik atan,
 Lakin qılıncını çəkməzdi qından.
 Sən elə aslansən çarpışan zaman
 Qılıncından olar daşın bağı qan.
 Gördünmü zəncilər nə sayaq coşdu,
 Kinli divlər kimi üstünə qoşdu.
 Sənin qılıncına etdi sərkəşlik,
 Başını çeynədi qılınc və təpik.
 O seldən dağ kimi üz çevirmədin,
 Səni bu damcı da qorxutmaz yəqin.
 Filləri budayan qızmış bir aslan
 Qorxarmı ən aciz körpə ceyrandan?
 Qızmış bir aslana neylər bir maral?
 Qarışqa ilana verərmi zaval?
 İticaynaq qartal edərkən şikar
 Körpə quşlar ilə kef üçün oynar.
 Ulduzlar bəxtinlə dostdur, bu bəlli,
 Yolunun tozudur bu torpaq əhli.
 Dünyanı fəth etmək qismətdir sana,
 Hər fayda sənədir, ziyan düşmana.
 Sənə məxsus olan bu mübarək fal
 Düşməne verməzmi böyük bir zaval?
 Ulduzlarla fallar göstərir bütün,
 Bu qanlı döyüşdə olarsən üstün.
 Həndəsi rəqəmlər, cizgili xətlər

Bildirir, sənindir şanlı bir zəfər.¹¹³
 Zənci padşahı Pələngər, şəksiz,
 Güclü pəhləvandı, coşğun bir dəniz.
 Qaliblə məğluba bir fal vurarkən
 O, məğlub göründü, qalib idin sən.
 İndi ki, uğurlu çıxmışdır falın,
 Bundan da doğacaq mübarək halın.»
 Hər yerdən görüncə həmiyyət, zəfər,
 Fatehlik fikrinə düşdü İskəndər.
 Əlinə alırkən qılınc, ya qədəh:
 «Uğurdur» deyərək tapırdı fərəh.
 Hər işdə xeyrə yoz falı, ey filan,
 Mübarək fal olur xeyrə yozulan.
 Yaman fal vurma ki, doğar yaman hal,
 Bir kimsə vurmasın əsla yaman fal...

İSKƏNDƏRİN GÜZGÜ QAYIRMASI

Dur, saqi, əl uzat süzölmüş lələ!
 Könlümdən bulanıq dərdi təmizlə!
 O parlaq ləldən ki, reyhanlı bağ
 Asar qəndilindən işıqlı çıraq.
 Mübarək olursa səhərdən günün,
 Fikrində yaxşılıq olacaq üstün.
 Onunla dəyərli ayinlər qurar,
 Dövlətçin yaranır gözəl yadigar.
 Öz məsud bəxtiylə yaşar qol-qola,
 Ulduza fal vurur bəxtiyarlıqla.
 Ümidin sönməsin dünya olsa dar,
 Hər qara buluddan ağ yağış yağar.
 İmdad qapısını daim qoy açıq
 Ki, şirinlik alsın bir çox acılıq.
 Ömrünü ümitsiz keçirmə bir an,
 Qurtuluş verəndir böyük Yaradan.
 Ümitsiz qaş çatma, aç bir gözünü,
 Zəfər güzgüsündə gör öz üzünü.
 Bu rum qumaşına bəzək çəkənlər
 Bu dastan başına mürk, ənbər səpər.
 İskəndər dünyaya olunca açar,
 Qılıncından güzgü oldu aşıkar.
 Bəzənmək istərkən dünya gəlini,
 Güzgüyə uzatdı dilək əlini.
 Keçmişdə güzgüdə yox idi əsər,
 Güzgünü yaratdı böyük İskəndər.
 Başlanınca güzgü qayırmaq işi

Qalıba tökdülər qızıl, gümüşü.
 Nə əməl etdilər, vermədi səmər,
 Onda üzlerini düz görmədilər.
 Sonra əl atdılar hər cür gövhərə,
 Hər biri göstərdi başqa mənzərə.
 Elə ki, təcrübə dəmirə çatdı,
 Gövhər üzərində naxış yaratdı.
 Dəmirçi sənətkar rəssam olaraq
 Seyqəllə dəmiri elədi parlaq.
 Düzdüyü gövhərdə o rəssam artıq
 Gördü hər surəti təbii, açıq.
 Öncə bir şəkildə onu qurdular,
 Olmadı düzgün bir surət aşıkar.
 Güzgü enli olsa enlənir surət,
 Uzun olsa, surət uzanır əlbət.
 Dördbucaq göstərir qarışıq xəyal,
 Müsəddəs göstərir bambaşqa bir hal.
 Elə ki, dəyirmi düzəldi, inan,
 Əsla seçilmədi xəyalla insan.
 Hansı bir tərəfə çevrilsə güzgü
 Göstərdi necə var, eynilə, düzgün.
 Həndəsi yol ilə qara dəmirdən
 Güzgünü İskəndər parlatdı birdən.
 Sən də bu güzgüyə baxdığın zaman
 İskəndər dövründən xəbər alarsan.
 Gördüyü seyqəldən, rəngini atdı,
 Qapqara bir dəmir şəfəq yaratdı.
 İlk dəfə güzgüyə baxdı İskəndər,
 Bir əzəmət aldı gövhərdən gövhər.
 Güzgüdə görünəcəysən özünü,
 Güzgünün şadlıqdan öpdü üzünü.
 Gəlinlər bu rəsmə ehtiram üçün
 Güzgünü öpərlər baxarkən hər gün.

DARA ELÇİSİNİN İSKƏNDƏRİN YANINA GƏLMƏSİ

Dur, saqi, o güzgü camı ver yenə,
 Əlimdə tutum bir qədər yerinə!
 Keyxosrov ayınlı olum o camdan,
 Onunla gözümdə parlaşın cahan.
 Çəkinək sitəmdən, gəl zülmü ataq,
 Ədl ilə mümkündür bundan qurtulmaq.
 Dünyaya bağlama könül, yağıdır,

Həm quldur, həm qorxunc div yatağıdır.
 Dünya damcı versə, bir qədər çalır,
 Öz köhnə borcunu bir yerdə alır.
 Yağış damcı-damcı buluddan yağar,
 Böyük çay olunca dənizə axar.
 Nəyin var şən-şən ye, sevin bu günə,
 Qoyma bir dirhəmi dirhəm üstünə.
 Elə bil bir nəhəng bizə yan almış,
 Yemədiklərini əlinə salmış.
 Qarun da yığmışdı böyük bir sərvət,
 Bax, necə torpağa girdi nəhayət.
 Qızıldan bir saray tikdirdi Şəddad,
 Ölərkən almadı qəsrindən murad.
 Bu bağda bir ağac bitməmiş rahat
 Ki, balta dəyməyib, qalsın salamət.
 Şahların taxtına bəzək verənlər
 Belə nəql edir ki, böyük İskəndər
 Bir gün dincəldirdi ürəyi çox şən,
 Uzaqdı dünyanın həvəslərindən.
 Saf, duru şərəblə şahlıq camını
 Doldurur, boşaldır, alır kamını.
 Hikmət sahibləri gəlmiş yanına,
 Ağıl da, tədbir də köməkdi ona.
 Yüz nəğmə başladı çoxsədali çəng,
 Hər nazik nöqtədən söz aldı ahəng.
 Şah içdiyi camın hər damcısından
 Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan.¹¹⁴
 Parlayan saf şərəb şimşəkdən nişan,
 Qədərək şəkər saçan, şərəb qəlbaçan.
 Çalğıdan, şərəbdən, incə nəğmədən
 Yarımsərxoş idi içən, dinləyən.
 Qədəhin göz yaşsı, çalğının səsi
 Axıdır pərdədən bir qan çeşməsi.
 O şirin mizrabın hər yarasından
 Quru pərdələrdən axır seltək qan.
 O məclis cənnətdən daha bəzəkli,
 Mayısdan daha şux, daha çiçəkli.
 Məclisin başında böyük İskəndər
 Göydə bədirlənmiş bir Aya bənzər.
 Daradan bir elçi gəldi bu zaman,
 Ürəkli, həm nəcib, dilli, qəhrəman.
 Şahpərəstlər kimi göstərdi hörmət,
 Onu və Daranı öydü nəhayət.
 Adlı qəhrəmana etdi çox sənə,
 Daranın əmrini yetirdi ona.

Öncə öz şahından salam yetirdi,
 Köhnəlmiş xəracı dilə gətirdi:
 «Neçin şah əsirgər gövhəri, tacı,
 Çoxdandır verməyir bizim xəracı?
 Məndə bir acizlik görmüşmü? Nədən
 Başını qaçırmış pərgar xəttindən?
 Köhnə adətləri atsa boynundan,
 Sərkəşlik edərsə, çəkəcək ziyan.»
 İskəndər alovu şimşəktək çaxdı,
 Qəlbinin atəşi dilini yaxdı.
 Əyildi qaşının kaman guşəsi,
 Qorxudan elçinin söndü nəfəsi.
 Elə ki, eşitdi bu kinli sözü,
 Dimağı odlandı, parladı gözü.
 Acığı dilinə edincə əsər,
 Söylədi qasidə yaramaz sözlər.
 Şahın gözlərindən qəzəb yağdırdı,
 Qasidə dediği sözlər ağırıldı.
 Düşüncəsi, ağılı sağlam olan kəs
 Lüzumsuz sözləri söyləməz əbəs.
 Qızıqanda dili səbr etsə bir az,
 Tutduğu işindən peşiman olmaz.
 Min-min sərrast sözə tapsa da zəfər,
 Susmaq söyləməkdən çox fayda verər.
 Nə gözəl söyləmiş qoca bir ərən:
 «Dil ətdən yaranmış, qılınc dəmirdən.»
 Sözüünün mülkünə olmaz hökmüran
 Dilinə gələni söyləyən insan.
 Kəyana mənsub ən qoca bir nəfər
 Həmin hadisəni belə nəql edər:
 Qiymətli qılıncdan, gövhərdən, tacdan
 Daranın xəracı getdiyi zaman,
 Dəyərli gövhərlər içində, hətta,
 Varmış bir təbii, qızıl yumurta.
 O incə naxışlı şahənə büsat
 Verərdi görənə təzə bir nişat.
 Dilini o qasid edincə polad,
 Köhnəlmiş xəracı eləyincə yad,
 Bağırardı: «Möhkəmdir başımdakı tac,
 Qızılmış bir aslandan alınmaz xərac.
 Başqa bir ayinə girmişdir cahan,
 Qalmamış o qızıl yumurta doğan.
 O köhnə büsatı bu dövrən sildi,
 Keçmiş ayinlərə qələm çəkildi.
 Hər zaman cəvahir çıxarmı daşdan?

Dünya gah sülh istər, gah vuruş, gah qan.
 Bu qədər qürurla çəkmə boş nəfəs,
 Qılıncla cavab ver, danışma əbəs.
 Sevin ki, qılıncım – qan dama-dama
 Taxtını çəkməmiş mənəm altıma!
 Mənəm də var ikən qılıncım, taxtım,
 Lakin bu dünyanı sənə buraxdım.
 O qədər səndə var cəlal, təmtəraq,
 Mənə də belə bir guşəni burax.
 O yerə yetirmə «gücüm var» deyə,
 Səninlə çarpışım pəncə-pəncəyə.
 Ataraq hörməti, rəsmi, həyanı
 Kinimlə coşdurum qəlbimdə qanı.
 Şah eşitmədimi edərkən savaş
 Qopardım zəncidən mən nə qədər baş?
 Bir at çapmağımla getdim mən hara,
 Atdım dikbaşları toz-torpaqlara.
 Bir şah ki, şahlara verir taxt və tac
 Miskinlər kimi heç verərmə xərac?
 Məndən Misri istə, istəmə gövhər,
 Misir qızıltək sözə ver zivər.
 Bax, sərvət, dövlətim qalxmış nə yerə,
 Tələb et məndən öz rütbəmə görə.
 Qaldırma fitnəni, coşdurma kini,
 Gəl, viran eləmə İran mülkünü!
 Çatmışdır əlinə böyük məmləkət,
 Şükr elə, yetməzmi bu qədər dövlət?
 Zamanın meylini gəl dolandırma,
 Bu fikrə qələm çək, su bulandırma.
 İstəmə verilməz şeyi, padişah!
 Rəftar et, elə ki, edər şahla şah.»
 Qasid eşidincə bu sərt xəbəri,
 Zəhnindən silindi bütün sözləri.
 Dərgaha üz qoydu dərdlə, möhnətlə,
 Ateşli şimşəkdən daha sürətlə.
 Elə ki, açıldı qasidin dili,
 İkiqat büküldü o sərvin beli.
 Bu ağır cavabı eşitdi Dara,
 Bağrını dəldi ən kinli bir yara.
 «Kimdir o sikkəsiz, cəsarət etsin,
 Dara sikkəsilə rəqabət etsin?»
 Kinindən o andı bir neçə dastan,
 Saraldı eşidən kəslər qorxudan.
 Zəhərli gülüşlə dolaraq kinə,
 Dedi: «Bax bu azğın çərxin işinə,

Bu, zülüm deyilmi edir fələklər?
 Daraya kükrəyir miskin İskəndər.
 Qaf dağı olsa da, gözünü silsin,
 O kimdir mənimlə çarpışa bilsin?
 Bir tər lan yanında bir çibin nədir?
 Dəniz qarşısında kiçik qətrədir.»
 Başqa bir qasidi göndərdi Dara,
 Kin ilə gözünü dikdi yollara.
 Qasidə tapşırırdı bir top, bir çövkən,
 Bir cuval küncüd də verdi ərməğan.¹¹⁵
 Hədiyyə sirrini öyrətdi ona,
 Sevindi qurduğu incə oyuna.
 Daranın verdiyi tapşırıqları
 Bilərək, üz qoydu Yunana sarı.
 İskəndər qəsrinə basınca ayaq,
 Atəşdə mum kimi şölə saçaraq,
 Ədəblə qeysərə baş əydi öncə.
 Pərəstişlə ayin başa gəlincə
 Söz düyümlərini sürətlə üzdü,
 Söylənən sözlərdən bir inci düzdü:
 «Canlara hakimdir fərman verənlər,
 Buyruq qullarıdır göndərilənlər.
 Şövkətli padişah nə əmr versə,
 İtaət etməyə şərəfdir bizə.»
 İskəndər bildi ki, bu üzr istəyən
 Ağır bir fərmanla gəlmiş yerindən.
 Acıqlı gülürək dedi: «Ərz qıl!»
 Qasidin dilindən açıldı qıfıl.
 Qasidin Daradan gətirdiyi mal
 İskəndər önündə qoyuldu dərhal.
 Elə ki, mətahı ortaya saçdı,
 Daranın əmrindən qasid söz açdı.
 Başladı çövkəndən, topdan əvvəlcə:
 «Uşaqsan, sənə top olsun əyləncə,
 Məniməl vuruşmaq istəsən əgər,
 Boş yerə qəlbine dolar dərd-kədə.»
 Küncüdü saraya səpərək durdu:
 Qarşına çıxarram bundan çox ordu.»
 Dünyanı sarsıdan böyük İskəndər
 Gördü bu fallarda şanlı bir zəfər.
 Bir məsəl çəkdi ki, «qaçdığı zaman
 Hər şeyi qarşıma çəkər bu çövkən.
 Onunçun göndərmiş Dara çövkən,
 Özümə çəkim bu köhnə dünyanı.
 Yuvarlaq bu topu hər heyətşünas

Yerin kürəsiylə əyləmiş qiyas.
 Şəhriyar onunçun göndərmiş bunu,
 Çövkənla qazanım onun topunu.»
 Daranın fikrini bilincə salar,
 Kinini küncüddə etdi aşıkar.
 Küncüdü dağıtdı evə, eşiyyə,
 Quşları səslədi, dənləsin deyə.
 Darıya daraşdı saray quşları,
 Qalmadı bu yerdə bir dənə darı.
 Bu cavabda elə qəti məna var,
 Küncüdü yağını sıxıb çıxarar.
 Küncüddən çox olsa Dara qoşunu,
 Mənim də quşlarım dənləyər onu.
 Üzərlik doldurdu kiçik çuvala,
 Qasidə verincə dedi: «Çıx yola.¹¹⁶
 Dara küncüd qədər çıxarsa ordu,
 Mənim də ordumun qədəri, bax, bu!»
 Qasid İskəndərdən eşidib bunu,
 Yüklədi ulağa ağır yükünü.
 Daraya Yunandan gətirdi cavab,
 Bu ağır cavaba kim gətirər tab?
 Daranın cavabdan qızardı gözü,
 Çünki çox güclüydü düşmənin sözü.
 Ədavət bağladı hiddətlənərək,
 İranın xalqından istədi kömək:
 Çin, Xarəzm, Qəzneyn, Qur mahallarından,
 Yer dəmir kəsildi heyvan nalından.
 Bir ordu düzəltdi Qaf dağı qədər,
 Hamısı daş, dəmir çeynəyən əjdər.
 Bu böyük orduya san verən zaman,
 San verən qalmışdı bu işdə heyran.
 Döyüşkən ərlər ki, at oynadırdı,
 Təxminən doqquz yüz minə çatırdı.
 Böyük şəhriyarın böyük ordusu
 Bir coşğun dənizdi, yoxdu qorxusu.
 Kin ilə Yunana doğru yol açdı,
 Keçdiyi yerlərdə bayquş ulaşdı.
 Axdı dəniz kimi Ermənistana,
 Külək də çatmadı onun tozuna.
 Ölkələr aşırıdı Yunana qədər,
 Qurular titrədi, coşdu dənizlər.
 O dikbaş atların polad nalından
 Çöllərdə otlardan qalmadı nişan.
 Günəş də düşsəydi şahın ardına,
 Qalardı gəzdii yerlər virana.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏYƏ QOŞUN ÇIXARMASI

Ver, saqi, ruh verən parlaq şərabdan,
Ondan işıqlansın qəlbim hər zaman.
Mən onu içərsəm verər səadət.
O məni yeyərsə doğar fəlakət.¹¹⁷
Ayıqlıq nə böyük dövlətmiş, bilsən,
Əliboş olmamaq dünya nəqdindən.
Dünyada o şəxsin ucalar başı,
Çox sayıq davranır hər işə qarşı.
Şüurla ölçər bu həyat yolunu,
Oğrudan qoruyar öz var-yoxunu.
Bir şey ki, işini edəcək asan.
Yükündən götürüb atma heç zaman.
Köhnə görünmə də atma kürkünü,
Səni qar, soyuqdan saxlar qış günü.
Gədəkdə bir eşşək öldü soyuqdan;
Çulsuz çıxmış idi o tənbel heyvan.
Keçən padşahları öyrənmiş bir pir
Soruşan kimsəyə belə nəql edir:
Dara ordu çəkdi Ermənistanı,
Sanki bir qiyamət çökdü hər yana.
İskəndər bu işdən tutmadı xəbər,
Qarşıya çıxarsın qızgın bir məhşər.
Məzlumlar axaraq gəldi hər yandan,
Dedilər: «Coşğun sel qoparır tufan.»
Daranın ordusu edərəkən səfər,
Polad geyimlərdən qaraldı yerlər.
Bir casus söylədi: «Düşmən sərxoşdur,
Durdığı yerlərdə qafil olmuşdur.
İskəndər bir basqın etsə qəflətən,
Bir anda çıxarar onu mülkündən.»
İskəndər gülərək söylədi cavab:
«Gizlində qalmağı sevməz afitab.
Yararmı döyüşdə böyük İskəndər
Adi quldur kimi qazana zəfər?»
Başqa bir casus da belə dəm vurdu:
«Düşmənin gətirir hədsiz bir ordu.
Qoşun işlərini mükəmməl bilən
Ancaq saya bilər onu təxminən.»
Ən qısa bir cavab verdi İskəndər:
«Bir qılinc yüz öküz bağırını dələr.
Acıqlı canavar – o kinli heyvan
Qorxarmı qoyunun çox olmasından?»
Uca şəhriyarın mətin sözləri

İnandırıldı buna hər bir əskəri.
Get-gədə böyüdü bu qızgın xəbər:
Ölkəyə yaxındır o qorxunc əjdər.
İskəndər bildi ki, o bir buludtək
Gələcək, qılinc saçaq şimşək.
Bütün ölkələrə göndərdi xəbər:
«Durmada dərgaha yığılsın əsgər!»
Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Rusdan
Bir ordu bəzədi, gəlindən rəqsan.
Ordu toplanınca uca İskəndər
Əmr etdi sayından verilsin xəbər.
Sayçılar məlumat verdi padşaha:
Altı yüz min əsgər gəlmiş dərgaha.
Hər yandan yığılıb gəlincə ordu,
Çalğısız, içkisiz bir məclis qurdu.
Aqıllar yığılıb uca dərgaha,
Verdilər diqqətlə qulaq padşaha.
İskəndər söz açdı bütün işlərdən,
Daranın açdığı o döyüşlərdən:
«Şübhə yox, - dedi, - o, adlı tacidar
Bizimlə döyüşə vermişdir qərar.
Hərb üçün, sülh üçün fikriniz nədir?
Düşmən çox yaxındır, göstərin tədbir.
Çıxmasa bu kəskin qılinc qınından,
Bizə kişi deməz bir nəfər insan.
Tac-taxtı alarsam qoca Daradan
Zalim adlanaram bununla da mən.
Qıymaram çıxsın öz mülkündən Dara,
Yamanlıq etməyəm mən Kəyanlara.
Çünki qorxuram, bu əməlim bu gün
Düşməni çıxarsın bizlərə üstün.
Bu yolda düzgün bir tədbir göstərin,
Sonunda işimiz olmasın çətin.
Düşünüb söyləyin sağlam bir fikir,
Bu döyüş haqqında fikriniz nədir?»
Bilikli, şüurlu, ayıq, hünərvər
Başçılar diqqətlə çox dinlədilər.
Hörmətlə hamısı dil tökdü ona,
Padşaha etdilər çox dua, səna:
«Uğurlar doğsun bu yaşıl ağaca,
Kökləri möhkəmdir, adısa uca.
Taxtınla, tacınla dünya qurulsun,
Qapında düşmənin başı tac olsun.
Doğrudur təmamən şah buyuranlar,
Bir də biz onları edəkmi təkrar?
Əmrindən dönmərik, sözün fərmandır,

Padşahın yolunda canlar qurbandır.
 İndi ki, sorursan, ey alim, zəki,
 Bizim fikrimizə belə gəlir ki,
 Kinli bir ürəyə kin dolan zaman
 Keçdiyi yollarda göyərər tikan.
 Sən də kin odunu eylə şöləvər,
 Kin yaxan bir atəş tikan təmizlər.
 O, qoca söyüddür, sən gənc sənubər,
 Söyüdlə sənubər olmaz bərabər.
 Yenidən abad et bu köhnə bağı,
 Torpaqdan təmizlə köhnə alağı.
 Bu təzə dövlətin al qumaşından
 Gəlintək bəzənsin o köhnə cahan.
 Şübhəsiz, zalımdır amansız düşmən,
 Xalq boyun qaçırır onun zülmündən.
 Elə bir düşməndən niyə qorxursan,
 Evinin içi də özünə düşman?
 Zülmün ayinine birdən çək qələm,
 Xalqının qələbindən silinsin ələm.
 Düşməndən məmləkət doymuşdur cana,
 Atıl üzərinə mərdi-mərdana.
 İsti təndir artıq çörək istər, dur,
 Atının başına odlu yüyən vur.
 Baş qoyarıq, hara sən ayaq qoysan,
 Bizdə yox əmrindən boyun qaçıran,
 Sənin istəyini kim poza bilər?
 Əmrindən çıxmağa kimdə var hünər?»
 Sözləri bununla bitirdi: «Ancaq
 Sən bu qan tökməyə qoyma ilk ayaq,
 Kəyanın taxtına göstər sən hörmət,
 Öncə qan tökməyə gəl etmə cürət.»
 Hamının fikrini şah öyrənərək,
 Bildi, sərkərdələr edəcək kömək.
 Doğrular sözünü tutaraq getdi,
 Ordu yeritməyə o gün əmr etdi.
 Dövr edən günlərdən seçərək bir gün,
 Uğurlu taleyi olurkən üstün
 Mübarək fal ilə andı səfəri,
 Orduya verildi hərəkət əmri.
 Kəməri belində kin ilə sıxdı,
 Parlayan yüyəni Aydan işıqdı.
 Qızmış aslan kimi etdi tacidar
 Qılıncı dünyanın fəthinə açar.
 Neşətli arıydı qaynaşan ordu,
 Arı beçəsindən artıq idi bu.
 Firidun padşahdan yadigar qalan

O uca Dirəfşi tanırdı çoxdan.
 O uğurlu bayraq düzələn zaman
 Nazlardı dostunu bu qoca dövrən.
 Bayrağı «Dirəfşi-Gavə»dən yüksək,
 Çəkdi mahlıcına göy rəngli ipək.
 Tam əlli arşındı uca sütunu,
 Zinət öz qoynunda bəsləmiş onu.
 İpəyin üstündə müdhiş əjdəha,
 Baxanlar qorxudan baxmaz bir daha.
 Qıvırcıq qara bir qotaz başında,
 Sanki bir buluddur dağın qaşında.
 Bir qara qartaldı, qanadı nurdan,
 Görürdü onu hər uzaqdan baxan.
 Tərpəndi əjdəhaheybət əskərlər,
 Başında əjdəhəpeykər İskəndər.
 Dünya bu şurişdən dəhşət alaraq,
 Nə üçün? – Bir ovuc torpaqçün ancaq!
 Hiyləgər dünyaya aldanma, burax,
 Qurdu asanlıqla olur bağlamaq.
 Qapaqlı xonça bil köhnə dünyanı,
 Gah halva yedirir, gah ciyər qanı.
 Yer çüxür, göy isə uca və parlaq,
 Biri qan təstidir, o biri torpaq.
 Hər təştin üstündə yazılmış çoxdan
 Siyavuş qanıtək bir çoxlu dastan.
 Bir məhsul verər bu dünyanın bağı,
 Al qana batırır bütün torpağı.
 Bu təştə kimsənin girməz naləsi,
 Köməyə buraxmaz bu yol heç kəsi.
 İndi ki, fəryada yetişməz bir kəs,
 Kömək istəyənlər çıxarmasın səs.
 Səsinə pərdənlə çək mətin hasar,
 Sakit bir yaşayış eylə ixtiyar.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ İLƏ MƏSLƏHƏTİ

Dur, tövbə yandıran odu al, saqi,
 Başıma o meylə atəş sal, saqi!
 Xoşdur bu məclisdə parləsın Günəş,
 Şam kimi başımda yansın bu atəş.
 Aqillər kam alır yaxşılıqlardan,
 Tanrı köməyinə sığınır hər an.
 Ədalət mülkündən kim üz çevirsə,
 Ona aqıl deməz ağıllı kimsə.
 İnsana bu ağıl gözəl qonşudur,

Heyif ki, pislərlə oturur, durur.
 Ağılsız kəslərlə oturub duran
 Ağıldan, şüurdan deməsin dastan.
 Koxanın əlindən olanlar azad
 Bu kənddə ev tikib düzəldər abad.
 Sən də bu yükünü boynundan atsan,
 Qorxmazsan hər alçaq boyun vurandan.
 Ancaq öz varınla ol coşğun ümman,
 Götür öz faydanı öz varlığından.
 Özünə ölüncə özün ol qonaq,
 Ağac ol, özündən doğur qol-budaq.
 Yedi özgə malın barama qurdu,
 Nazildi barmaqtək, yediyin qusdu.
 Ən qoca bir möbid rəvayət edir,
 Ağillı kəslərə hekayət edir:
 Rum şahı gedirdi böyük şövkətlə,
 Qılıncla, qoşunla, varla, dövlətlə.
 Hər yerə yayıldı bu qızğın xəbər:
 Rum elindən gəlir qorxunc bir əjdər.
 Daranın məhvünə hazırlanaraq
 Hər çeşid silahla qaldırmış bayraq.
 Bu xəbər bayramtək sardı hər yanı,
 Çünki yaxmış idi Dara dünyanı.
 Bir sözlə, məmləkət, əhali, ölkə
 Zalımın əlindən gəlmişdi təngə.
 Daraya hər ölkə bəslərdi nifrət,
 İskəndərə isə məhəbbət, hörmət.
 Bu işdən Daraya verdilər xəbər:
 Dənizdən dağatək keçdi İskəndər.
 Sınaqlı kəsləri çağırdı Dara,
 Ağillı başlardan istədi çara.
 Nə sayaq girişsin düşmənlə hər bə,
 Düşməne nə sayaq çalsın qələbə?
 Nə tədbir göstərir qoca rəhbərlər,
 Döyüşdə basılsın rumlu İskəndər?
 Görmüşdür ənərkən düşmən ordunu,
 Döyüşün taleyi qorxutdu onu.
 Dərdinə bir çarə demədi bir kəs,
 Kimsədən çıxmadı bu barədə səs.
 O məclis bilirdi: Dara sərəkəşdir,
 Yaxmaqda amansız, qızğın atəşdir.
 Kimsənin sözünü tutmaz, dinləməz,
 Onunçun durmuşdur dinməz-söyləməz.
 Məclisdə vardı bir adlı pəhləvan,
 Həsəbi, nəsəbi – Zəngə-Şaviran.
 Adı Fəribürzdü, gövdəsi bir dağ,

Vücudu poladdı, qolu bir çomaq.
 Məclisə çağrılmış bu igid kişi
 Gözəlcə bilirdi bütün keçmiş.
 Daranın taxtına etdi çox sənə:
 «Uğurlu məclisin yar olsun sana,
 Dünyada hər zaman anılsın adın,
 Fələk dövr etdikcə gülsün muradın.
 Keçmişdə eşitdim ulu babamdan,
 Nəsihət yolunda etmişdi bəyan.
 Keyxosrov dünyadan edərkən səfər
 Cavahir camından vermişdir xəbər.¹¹⁸
 Yaxın bir zamanda dövlətin taxtı
 Alçalar və sönər ulduzu, baxtı.
 Rum elindən çıxar müdhiş bir sərəkəş,
 Hər atəşkədəyə vurur bir atəş.
 Bu İran büsbütün mal olar ona,
 Qürurla oturur Kəyan taxtına.
 Durmaz bir ölkədə, cahan fəth edər,
 Bir zaman özü də məhv olub gedər.
 Həmin şəxs olmasın rumlu İskəndər?
 Bu, düşmən olursa, ondan et həzər.
 Adını buza yaz, bizim torpağa
 Qoyma bu düşməni ayaq basmağa.
 Ondan bu ölkəmiz görməsin ziyan,
 Xəzinə yolunda yoxsul verər can.
 Bir hiylə qurmali, itaət etsin,
 Yalnız Rum mülkünə qənaət etsin.
 Xoş hiylə acıqdan xoşdur hər zaman,
 Su səpmək yaxşıdır atəş yaxmaqdan.
 Hər zaman qolunun gücünü yoxla,
 Tərəzi gözünü bərabər saxla.
 Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
 Dəmirə tez təsir etsin sükahin.¹¹⁹
 Aslanlıq heybəti getsə aslandan,
 Başını bir qatır əzər o zaman.
 Dünyanı namusla olur saxlamaq,
 Onunla ucalır dövlət və bayraq.
 Baş qoşma onunla, iş keçər, gedər,
 Dara rütbəsilə böyüklük edər.
 Qızıl öz vəznini versə arpaya,
 Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya.¹²⁰
 Çox zaman yırtıcı qızğın bir aslan
 Torpağa sərilir incə tikandan.
 Əqrəblə bağlasan düşmən kimi kin,
 Baxma çox ucadan, olma çox əmin.
 Neşətli çibindən gəl qorun sən də,

Nəmruda əmr etdi: «Mənə ol bəndə!»
 O şəxsə ram olmuş dünya əzəldən,
 Döyüşdə mərdliyi verməmiş əldən.
 Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,
 Tox adam kababdan düşəcək dərdə.¹²¹
 Hətta öz qadının, övladın olsa,
 Parçalar, ortaqlı paltarın varsa.
 Oğlunun boyuna gəlsə paltarın,
 Məhəbbət gözləmə, gedəcək varın.
 Olduqca boy atsa yeni bir fidan,
 Sərv ondan, şübhəsiz, görəcək ziyan.
 Yaramaz, böyükler sözündən qaçmaq,
 Ağillı sözlərə çevirmə yarpaq!
 Dünyanı təcrübə etdikcə bir-bir,
 Söylənən bu sözlər bilərsən nədir!
 Nəsihət eşitsə çarə arayan,
 Dərdinə bir açar tapar hər zaman.»
 Daranın ağıllı pirin sözündən
 Heyrətli şimşəklər çaxdı gözündən.
 Ancaq söndürmədi o, qızgın kini,
 Çox alçaq göründü sülhün ayini.
 Qocanın sözündən sarsıldı bir an,
 Torpaqda qıvrıldı sanki bir ilan.
 Qaşları çatıldı, heyrətə gəldi,
 Qəlbində kin coşdu, gözü bərəldi.
 Aslan kimi baxdı qocaya birbaş,
 Qorxudan vəznini itirərdi daş:
 «Kövrək bir demirmi gördün məndə sən?
 Onda ki poladı bəyəndin nədən?
 Qüvvətli söz açma hey nədir bu Rum!
 Odlu dağ yolunu bağlamaz bu mum.
 Şahinlər küllənşə, kəkliklər coşsa,
 Şahinlər şahini batmazmı yasa?
 O kimdir hər bə üçün bağlayım kəmə?
 Min kəmərbəstəm var ondan mötəbər.
 O miskin qorxağın gördüyü hünər
 Aslana naz edən ceyrana bənzər.
 Şahların tacında qızıl tacam mən,
 Namərdəm, qorxsam bir rumlu miskindən!
 O, qafil yuxudan ayılan zaman
 Şişə çəkmiş olar etini aslan.
 Yumurta ağırdır, bərklik var onda,
 Ancaq tab gətirməz çəkic altında.
 Bunu kim bilərdi, dünənki uşaq
 Böyüklə bəd rəftar edən olacaq?
 Birinci qədəhdə qanar o dəni

Mənim şövkətimi, həm öz səhvini.
 Mənə ar deyilmi belə sürünmək,
 Miskinlər yanında aciz görünmək?
 Zəhərlər içinə qər q olsa, inan,
 Nəhəng qurbağadan diləməz aman.
 Harada görünmüş, aciz bir yunan
 Belə bir gəmini çıxarsın sudan?¹²²
 Günəşin taxtını çevirə bilməz,
 Cəmşidin yerini o verə bilməz.
 İrani yıxmağa ucaltsın bayraq,
 Keyxosrov taxtını bacarmaz çalmaq.
 Kəyan şövkətini gərəkdir bilsin,
 Qədəminə görə irəliləsin.
 Nə itdir o qorxaq tülkü, saymadan
 Qızmış bir aslana yetirsin ziyan?!
 Aslan artığını tülküdür yeyən,
 Bulud ağlamasa gülərmi çəmən?
 Əliboş adamlar olarmı maldar?
 Hansı bir ayaqla qaçar çolaqlar?
 Məndədir, bilirsən, həm şövkət, həm şan,
 Kim deyər acizəm rumlu uşaqdan?
 Sərxoş qulamlara döydürəm onu,
 Çobanlarım qırar onun qolunu.
 Bir aslan köpəkdən qorxarsa, bişək,
 Ona şıllaq atar qoca bir eşşək.
 Qartal bir çibini sansa əjdəha,
 Qalxmasın düşdüyü yerdən bir daha.
 Qoca bir tülküdən qorxarsa aslan,
 Beynini oxla, dəl, heç vermə aman!
 Yaxında gücümü bildirirəm ona,
 Ataram başını ayaq altına.
 Kimdir bu bac verən rumlu İskəndər,
 Uca tacıdarla olsun bərabər?
 Kəyan taxtı olmuş mənə müyəssər,
 Başımda tacım var, belimdə kəmə.
 Heç kəsdə hünər yox, eyləsin cürət
 Babamın yurdunu almağa niyyət.
 Kəyanın külahı Kəyana yarar,
 Bu xəzin içinə sığarmı rumlar?
 Bəhmən nəslindənəm, Keyxosrov – babam,
 Namərdəm, arxasız rumludan qorxsam.
 Bir babam Ruyintən İsfəndiyardır,
 Bu taxt ondan mənə bir yadigardır.
 Dönməzsə fikrindən keçmiş yoluna,
 Qaranlıq olar bu işi – gün ona.
 Girsənəzənimə gəmissi əgər,

Başını ayağım altında görər.
 Cavabım acıdır, acı dənizdən,
 Ataram torpaqdan dənizlərə mən.
 Elə sel axıdım qanlı buluddan,
 Əli də Günəşə çatmasın bir an.
 Kin, inad edən bir kəndlidən, ancaq
 Sülhlə yox, ölümle xoşdur qurtulmaq!
 Eşşəyə yəhər yox, yaraşır palan,
 Yüknü onunla daşıyar aslan.
 Mən ucaltmışam bu ovun boynunu,
 Yenə mən salaram kəməndə onu.
 Ey başı çürümüş qoca pəhləvan,
 Daraya belə xor baxışdan utan.
 Olmaz söz atını belə oynatmaq,
 Qocaman bir dağı kəməndlə tutmaq.
 Səhrada çırağı yaxmaq nə gərək?
 Sınanmış fələyə şahlıq öyrətmək?
 Gövşəmə, çıxma öz həddindən kənar,
 Hər çeşid gövhərin başqa yeri var.
 Hər kəsin əyninə uymasa donu,
 Demək, özgələrdən almışdır onu.
 Qocalıq yerindən oynatmış səni,
 Çürütmüş fikrini, yemiş beynini.
 Arxana yorğunluq çökmüşdür, ey pir,
 Nizə yox, sənə bir əsa gərəkdir.
 Qocalanda ağıl olar pərişan,
 Bütün bilikləri çıxar yadından.
 Qocaya yalnız bu iki şey yarar:
 Birisi ibadət, birisi məzar.
 Dünyanı burax bu igid gənclərə,
 Qocaldın, ortadan çəkil bir kərə!
 Bir zəif qocadan umulmaz pənah,
 Nə kömək edəcək qırıq bir silah?
 Orduya igidlik yaraşır. Qoca
 Sülhə bir yol arar döyüş qızınca.
 Hər söz öz yerində olur çox gözəl,
 Çünki nar bar verməz vaxtından əvvəl.
 Hər vaxtsız banlayan xoruzun gərək
 Durmadan başını bıçaqla kəsmək.
 Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
 Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş.¹²³
 Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
 Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan.¹²⁴
 Dilini ağzında saxla daima,
 Yersiz heç bir zaman nəfəs çıxarma.
 Dil damaq evində otursun gərək,

Bəxtiyar yaşasın, gülsün hər dilək.
 Düzlükdə ad almış tərəzi dili,
 Milindən bir yana əyilməz beli.
 Milindən azacıq aşağı ensə,
 Enər başaşağı bir az tərpsənə.
 Elə söz vardır ki, yaramaz demək,
 Başqa bir dil ilə söyləmək gərək.
 Onu incə-incə söylərkən bir-bir,
 Ondən hər eşidən alar bir təsir.
 Xüsusən şahlara sözü yonaraq,
 Ölçərək deməli, həm də çox yumşaq.»
 Daranın acığı edincə tüğyan,
 Qoca üz istədi, oldu peşiman.
 Padşahlar işində qaynaşır qorxu,
 Kimsənin şahlarla tutmaz dostluğu.
 Kini cuşa gəlsə, acıqlansa şah,
 Rəhm etməz, oğlu da olsa o hərgah.
 Padşahın tinəti atəşdir, ancaq
 Yanğına yaxşıdır uzaqdan baxmaq.
 Padşaha o zaman öyüd bar verər,
 Yolunu qürurdan, kindən təmizlər.
 Padşaha nəsihət verən bir insan,
 Toxumu şor yerdə səpmiş o nadan.
 Daraya dəyərli nəsihət verən
 Bildi ki, şah qızmış nəsihətindən.
 Sözüne başqa bir cərəyan verdi,
 Dadlı bir dil ilə şahı dindirdi:
 «Şübhə yox, dünyada bir sənə Dara,
 Düşmənin nəyi var, səndədir dara!
 İskəndər kimdir ki, atını çapsın,
 Daranın başından küləhi qapsın?
 Sənə bu küləhi tikmiş Yaradan,
 Ulduzdur sənə bu çırağı yaxan.
 Dağın qapısına çıxarsa kəsək,
 Daş ilə əzilər quru torpaqtək.
 Atsa qabaq kolu uca qol-qanad,
 Çinara tay ola bilərmi, heyhat!
 Qabaq suyu içib doyduğu zaman
 Kəndirlə aşağı enər ağacdən.
 O da bir qabaqdır, başı ucalmış,
 Boynuna otlardan bir kəndir salmış,
 Otlardan toxunmuş ip də qırılar,
 Dolçası qırılıb quyuda qalar.
 Günəş məşəlindən işıqlansa bağ,
 Pərvanə yerinə can verər çıraq.
 Aciz, topal tülkü döyüş günündə

Nə iş görə bilər aslan önündə?
 Qaşında düyümü iki yana vur,
 Kamanın düyümü yanlardan xoşdur.
 Dünyanı tədbirlə əlinə gətir,
 Bu işdə tələsmək nəyə gərəkdir?
 Bir çıraq salmazsa qızğın alovlar,
 Nə özü, nə də ki, pərvanə yanar.
 Od təndir içində, xəmir sə gəlmiş,
 Çörəkdən ağıza çox yol deyilmiş.
 Hər bəndin açarı səbirdir, inan,
 Səbirli kimsələr olmaz peşiman.
 Ziyandır uduzmaq belə şahmatı,
 Çapdırmaq nə gərək «fil» ilə «atı».
 Mizraba barmaqlar hələ yatmadan,
 Çox çalğı qırılmış ağır yaradan.
 Sən şahsan, səndədir şövkət, təmtəraq,
 Belə bir hesabı kimdən aramaq?»
 Daraya hörmətçin qoca pəhləvan
 Söylədi bir neçə dəyərli dastan.
 Daranın ürəyi, beyni atəşdi,
 Bu dadlı söhbətlər gözündə heçdi.
 Acığı, atəşi sönmədi yenə,
 Od vurmaq istədi sözün məğzinə.
 Dara katibinə əmr etdi belə:
 «Müşk ilə ipəyi, durma, al ələ».
 Katib yubanmadan qələm götürdü,
 Dara deyənləri yazıb bitirdi.
 O, şəvə qələmi oynatdı şən-şən,
 Manini, «Ərjəng»i saldı qiymətdən.
 Bir məktub yazdı ki, olduqca dilbər,
 Məzmunu cənnətin bağçası qədər.
 Sözləri polad bir qılıncdan kəskin,
 Lisanı, üslubu incə və mətin.
 Katib o qiymətli məktubu yazdı,
 Dara imza atdı, möhrünü basdı.
 Daradan şahlara məktub apararı
 Oldu İskəndərin yanına rəvan.
 Məktubu verincə, açdı sürətlə,
 Oxudub dinlədi tamam diqqətlə.

DARANIN İSKƏNDƏRƏ MƏKTUBU

«İnsanı biliklə daim ucaldan
 Ən adil, ən böyük Tanrı adından.
 Elə bir Tanrı ki, əl tutar, bəslər,
 Tək ona sığınar çarəsiz kəslər.

İşıqlı ulduzu göydə parladır,
 Bu qara torpaqdan insan yaradır.
 Hər işdə bilikli, güclü, bacaran,
 Müstəhəq olanın keçir suçundan.
 Hər ruha ondandır hərərət, işıq,
 Hər əqlə o verir qüvvət, yaraşlıq.
 Birinə dövranı tutur elə təng,
 Təknədə tapmayıb bir parça çörək.
 Birinə dağ kimi xəzinə verər,
 Çəkiddə dağ olmaz ona bərabər.
 Nə yoxsul suçundan çəkmiş bir ziyan,
 Nə hünər göstərmiş xəzinə tapan.
 Nə istərsə, onun əlindən gəlir,
 Yaratmaq, öldürmək onunçün birdir.
 Hökmündən olurmu qurtarmaq yaxa?
 Bir hakim tapılmaz ona tay çıxa.
 Olsun haqq salamı elə bəndəyə,
 Acizlik göstərir aciz kimsəyə.
 Nə fayda nakəsə demək afərin,
 Sanar afərinə böyük bir nifrין.
 Düşmənin olsa qan içən zülümkar,
 Nəzakət göstərsən acizlik sanar.
 Xoş məsəl çəkmişdir igid bir kimsə:
 «Əlaltı olma bir əlaltı şəxsə».
 Sən ey, xam fikirli, sınaqsız uşaq,
 Aslanla çarpışma, inadı burax,
 Mənimlə döyüşdə zor pəncən hanı?
 Köməyin, qoşunun, sərkərdən hanı?
 Səndə əqrəb, ilan xasiyyəti var,
 Nəhənglə döyüşə yoxsa kim çıxar?
 Əjdəha qılıncım məhv edər səni,
 Gəl burax bu ilan təbitəini!
 Üstünə qılıncla kükrəsəm, yəqin,
 Ya ölüm, ya qaçmaq olar qismətin.
 And olsun atəşə, «Avest»ə, «Zənd»ə,
 And olsun Günəşə göy çəmbərində,
 And olsun yəzdana, uca behiştə,
 Əhrimən düşməni olan Zərdüşte.
 Rumdan və Yunandan qoymaram əsər,
 Başına yağdırram atəş, müxtəsər.
 Rumlular sərəsər geysə də dəmir,
 Atəşkədəmizdə mum, dəmir birdir,
 Nə çıxar rumludan, rum əskərindən,
 Atların nalında məhv olar ölkən.
 Əgər Rum üstünə çəksəm ordular,
 Tozundan Günəşin gözü kor olar.

Ey Rumun ağası, budur məsləhət:
 Daraya edəsən zəncitək xidmət.
 Xalvarla çıxarsan geyimlə qalpaq,
 Bir oxa dayanmaz, inadı burax.
 Qarətçi ordumun oxundan məgər
 Yemədin, üstümə çəkirsən ləşkər?
 Varmıdır Daraya verəcək başın?
 Mənimlə keçin, bu fikrindən daşın.
 Yay qır, oxundan çıxar yeləyi,
 Zirehi qatla, gey zərif ipəyi.
 Yoxsa qulağını buran zaman mən,
 Bilərsən ki, heçsən, heçdən də heçsən!
 Qorx ürək çeynəyən oxumdan mənim!
 Sevinmə bu dovşan yuxumdan mənim!
 Hər yatan dovşana xor baxma, zinhar!
 Tərpənsə yerindən, ox kimi uçar.
 Bacarram sənənlə edim xoş rəftar,
 Həddini aşanı döyməmək olar.
 Lakin bir məsəl var: «Şah olsa zəlil,
 Quyudur məskəni, yer üzü deyil.»
 Vergi ver, kini sil, qoy işə qədəm,
 Köhnə ayinlərə, gəl, çəkmə qələm.
 Hər il nə gərəkdir yeni kürk tikmək,
 Noxtayla bir yerdə satılır eşşək.
 Köhnə xanədana rəxnə vurma gəl,
 Bununla açarsan başına əngəl!
 Məcbur etmə məni qalxım yerimdən,
 Mən böyük bir filəm, sən bir çibinsən!
 Sevin ki, haq sənə vermiş dövlət, var,
 Aslan pəncəsindən alınmaz şikar!
 Bir qarğa kəkliktək səydi bir zaman,
 Öz yerışı belə çıxdı yadından.
 Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
 Firiştə qapını açmış göylərə.¹²⁵
 Keyxosrovun tacı səadət arar,
 Bilmirəm kim kimin başından qapar?
 Bu köhnə zamanə kimə olar yar?
 Ulduzlar kim ilə olar vəfadar?
 Bu göyə atdığıın tozdan, torpaqdan
 Mənə yox, özünə yetişər ziyan.
 Baş mənəm, başqalar mənə əl-ayaq,
 Nə gərək başını boş yerə qırmaq?
 Öz sillən toxunar öz yanağına,
 Baltanı vurarsan öz ayağına.
 Gənclik qüruruyla şaşmaq əbəsdir,
 Qəmənle boynunu qaşıma, bəsdir!

Qılıncım tək sənə açmamış oyun,
 Saysız dik başlardan qoparmış boyun.
 Mənimlə munisdir şahların baxtı,
 Cəmşidin əklili, Kavusun taxtı.
 Bərkliyi çəkməklə dəmir, poladam,
 Ruyintəndir mənim şöhrətli babam.
 Yağışdan qorxarmı qocaman qurdlar?
 Onların ipək yox, dəri kürkü var.
 Bəxtiyar kimsənin alınmaz baxtı,
 Satın almaq olmaz tac ilə taxtı.
 İsfəndiyar köçmüş dünyadan əgər,
 Nəsəbi yetişər Bəhmənə qədər.
 Bəhmən də şahlığı atdığı zaman
 Dünyaya mən oldum böyük hökmüran.
 Məndədir Bəhmənin aslan ürəyi,
 Həm İsfəndiyarın polad biləyi.
 Onlardan yadigar bu gün mənəm, mən!
 Zorda İsfəndiyar, ürəkdə Bəhmən!
 Kəyan nəslindənəm, mən yenilmərəm,
 Başqalar əlaltı, tək əsil mənəm!
 Böyük səhv etmişən məni ölçərkən,
 Bəhmən qüvvətiylə ölçməmişən sən.
 Babamın mülkünün sahibiyəm mən,
 Gəl öz sahibinə üsyan etmə sən.
 Tutduğun işlərdən tez ol peşiman,
 Düşün ki, bir fayda verməz sonradan!
 Çox igid olsan da, qızışma ancaq,
 Aslanın izinə, gəl basma ayaq!
 Gəl etmə qabalıq, həlim ol, yumşal!
 Oynatma yerimdən, öz yerində qal!
 Yurdunu talaram, kini tərpətsən,
 Ölkələr verərəm bir rica etsən.
 Dağ kimi ağırəm, mətanətliyəm,
 Hökmümdə amansız, həm də qətiyəm.
 Sən məni tərpətmə, tərpənər dünya,
 Bir kərə demişəm, dedim bir daha!»
 Dara məktubunu şaha oxuyan
 Kəskin sözlərini edincə bəyan,
 İskəndər əmr etdi: «Oynasın əlin!
 Ona bir cavab yaz bundan da kəskin.»
 Katibi qələmlə göstərdi hünər,
 Məktubu bəzədi hər çeşid gövhər.
 Yazdı bu məktubu elə sənətlə,
 Fələklər əlini öpdü hörmətlə.
 Dəyərli məktubun başı qapandı,
 Naməni alaraq qasid yollandı.

Daranın katibi məktubu açdı,
Hər rəngin nüktədən yüz gövhər saçdı.
Oxuyub gördü ki, gövhərdir hər söz,
Düzdüyü dürlərdən ayırlamaz göz.

DARANIN MƏKTUBUNA İSKƏNDƏRİN CAVABI

«Anaram Tanrını, haq qüdrətini,
Torpaqdan yaradır hər göyertini.
Bu uca göylərə ülviyyət saçan,
Ağıllı kimsənin gözünü açan,
Dünyanı yaradan hər şeydən qəni,
Kimsəsiz kimsənin kömək edəni.
Dünyaya insanla verdi yaraşığı,
Göyləri yerlərə bağladı artıq.
Suyun qılıncına yer oldu qılaq,
Günəş çeşməsitək parlatdı şəffaf.
Bəndəlikdən uzaq o Pərvərdigar,
Onda nə pozulmaq, nə qocalmaq var.
Ona şahiddir hər gözə görünən,
Varlıqlar hissədir onun mülkündən.
Hər varlıq isbata möhkəm bir dəlil,
Dünyada bir şeyə o, möhtac deyil.
Bir şeyi yaratmaq istəsək, əlbət,
Sənə də, mənə də gərəkdir alət.
O hər şey yaradır, lakin alətsiz,
İdraka bu aqlın gücü yox hərgiz.
Hər ağıl Tanrıdan öyrənir bilik,
Ürəklər tilsimdir, edər bəndəlik.
Hökmü, hikmətiylə doludur cahan,
Hökmə də aşkardır, hikmətdə nihan.
Bu sadə səhradan uçuşan ruhlar
Ondan gəlmiş, yenə ona qayıdar.
Hər qəlbə, hər gözə ondandır işıq,
Mənə də, sənə də o verdi şahlıq.
Hər varlıq, hər yoxluq onun hökmündə,
O, ulu Tanrıdır, biz kiçik bəndə.
Bəxşişi bol olan bu Pərvərdigar
Əcəbmi məni də etsə tacidar?
Söylə, ey şəhriyar, ey bəxti uca,
Anandan çatdınmı bu taxta, taca?
Sənə də şahlığı vermiş Yaradan,
Haq verən şeylərə baxma ucadan,
Nemətə xor baxmaq olmaz, tacidar!

Xor baxan bəndəni sevməz bir dindar.
Dünyada sərxoş da, huşyar da olsan,
Əmrindən boynunu qaçırma bir an.
Pənahım olursa o Pərvərdigar,
Əcəbmi məni də etsə tacidar?
Böyüklük etməyi bacarram mən də,
Qılınc oynadaram aslan önündə.
Qılıncla təxtü tac ala bilərəm,
Ayı da kəməndə sala bilərəm.
Cəmşid tarixini oxu bir daha,
O Ayı gör necə uddu əjdəha.¹²⁶
Haman əjdəhaya sonra Firidun
Əjdəha gücüylə açdı nə oyun?!¹²⁷
And olsun yer-göyü quran Tanrıya
Ki, ondan bu yer-göy almışdır maya.
Tanrıdan bir kimsə tutmasa xəbər,
Demək, yox başında şüurdan əsər.
And olsun keçmişin rəhbərlərinə,
Bizim dinimizin peyğəmbərinə,
And olsun İbrahim qoyan sühufə,
O dinçin Tanrıya şükür min dəfə.
O İran xalqına əl taparsam mən,
Silərəm Zərdüştün dinini yerdən.
Nə atəş qoyaram, nə atəşkədə,
Odlar da şölədən yanar bu dərdə.
Bu gözəl mərasim, bu ayın, bu yol
Ulu babalardan qalmış, əmin ol!
Bu müşkün qoxusu duyulmamaqçün
Onu çör-çöp ilə gizlətmək neçün?
Xurma ağacına kəməndi atan,
Əlbəttə, yeyəcəm xurmanı asan.
O gülün bostanda başı yüksəlir
Ki, gözəl rəngi var, həm saçır ətir.
Bilsə ki, mərdliyi, qol qüvvəti var,
O zaman başını maral dik tutar.
Aslanlar içində odur ən vəhşi:
Pəncəsi itidir, kəskindir dişi.
Bir maral budu var, iki ac aslan,
Kababı kim yeyər? Ən güclü olan!
İki fil xortumu çarpışır, demək,
Bunlardan ən güclü üstün gələcək.
Mən meydan əriyəm, sən də bir kişi,
Meydanda seçilir hər mərdin işi.
Bu yoldan o zaman çəkərəm yüyən,
Ya küləh qaparam, ya ölərəm mən.
Sandın, səndən başqa yoxdur bir nəfər,

Ancaq bir sənənmiş dünyada sərver?!
 Hər yarpaq altında təlaş edən var,
 Hər mənzil başına bir yol gedən var.
 Bu müdhiş ilanla şətrənc oynama,
 Qarşı çıx, hiyləydə bunca qaynama!
 Öz mülkündən mənə iqta göstərmə,
 Süheylə baratı Yəməndən vermə!¹²⁸
 Qoyuna verilməz dələmə suyu,
 Onda öz qanı var, görəcəm bunu.
 Qürurla bu qədər olma gərdənkəş,
 Torpaqdan yarandın, deyilsən atəş.
 Gəl burax bu kini, islahə yanaş,
 Qalaydan pozulur almaz kimi daş.
 Bir qab şərəbin var, saxla can-başla,
 Sındırarsan onu, çarpışma daşla.
 Unutma, neft ilə doludur cahan,
 Söyüdü qoru bu odlu tufandan.
 Xoş keçdi, ələ al nuş ilə eyşi.
 Xəracla cahanda şəxsən nə işi!
 Biri yoxsuldan bağ əsirgəməmiş,
 O biri verməmiş bağından yemiş.
 Get, elə bir ov tap, zəifdir məndən,
 Yağ çıxmaz sənə bu aslan böyründən.
 Heç mümkün deyilsə meyvəni dərmək,
 Budaqdan asılmaq nəyinə gərək.
 O zaman arzuna yetişərsən sən,
 Körpü sala bilsən böyük dənizdən.
 Bir düşün, bu qədər qürur nə gərək!
 Bəsləyirsən əbəs baş tutmaz dilək.
 Bax, gənclik nə yola çəkdi Bəhməni,
 Qorx bu əjdəhadan ki, dişlər səni!
 Yolunu div vurur İsfəndiyartək,
 Rüstəmlə döyüşə çıxasan gərək!
 Divlərlə oturub dursa Süleyman,
 Qalmaz barmağında üzüyü, inan!¹²⁹
 Çalış bu dünyada səhv eyləmə sən,
 Çox bizim kimilər yanmış səhvindən.
 Özünə verdiyin hesab düz deyil,
 Bu yanlış oyunu uduzdun, çəkil!
 Nədir bu xam xəyal, bu xam tərpeniş?
 Simurğu toruna kim sala bilmiş?
 Zəncidən deyilsən daha adamcıl,
 Bərbərdən igidmi çıxdın sən, ayıl!
 Kin ilə döyüşə başlayınca mən
 Nə qədər qan tökdüm zənci, bərbərdən.
 Qayıt bu kinindən artıq, yetişər,

İnsanı incitməz azad kişilər.
 Öncə sən bağladın kin mənə qarşı,
 İlk səndən göründü ilan başı.
 Ordunu sazladın qan içsin deyə,
 Üstümə gəlirsən basqın etməyə.
 Ölkəmə salırsan min fitnə, min kin,
 Atamın mülkünü almaqdır fikrin.
 Mənə də gərəkdir yığaraq əsgər,
 Belimə bağlayım hər b üçün kəmər,
 Ordumla bu dərin dənizdən aşmaq,
 Qılıncımla bir qan dənizi açmaq.
 Sanma mən sərxoşam, sən ayıq, huşyar,
 Mənim də başımda aqlım, huşum var.
 Taleyin gününü edibsə parlaq,
 Mən də xoşbəxtlikdən deyiləm uzaq.
 Sənə iş vermişsə köhnə ruzigar,
 O işdə mənim də məharətim var.
 Sənə tacın vardır, mənə qılınc var,
 Səndə tac vardırısa, məndə qılınc var!
 Güvənmə taxtına sən, ey tacidar!
 Hər taxtın önündə bir tabut da var.
 Güvənmə ki, dağlar çəkmiş daş hasar,
 Elə zənn etmə ki, qırılmaz daşlar.
 Döyüş zamanında işlərkən əllər,
 Dağlardan toz qopar, titrər təməllər.
 Bu dünya mülkünün gəlincə sonu,
 Asanca mənimsər axtaran onu.
 Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
 Ah, necə doymasın cana bu dünya?!¹³⁰
 Bilirəm, bax, budur fikrinin canı:
 Tutmaz bir tərəzi iki batmanı.¹³¹
 Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
 Bəhməni bununcün vurdu əjdəha.¹³²
 Cavabda daş, dəniz atsan ortaya,
 Dağ kimi daşımı ataram suya.
 Mən də zirepuşam, qılınc oynatsan,
 Sülhə də razıyam, sülhə əl atsan.
 Gövhərdən, qılıncdan, nəyin var, çıxar,
 Mənim də bunlarda məharətim var.»
 Elə ki, məktubu Dara dinlədi,
 Dimağı alışdı, kinlə inlədi.
 Durmadan topladı qədərsiz əsgər,
 Daradan qalmaqda geri İskəndər.
 Ortaya çıxardı güclü bir ordu,
 Silahdan onlara yaraşlıq vurdu.
 Dara anladı ki, qızmış əjdəha

Aslanın izini buraxmaz daha.
 Elə bir şövkətlə qalxdı yerindən,
 Dağlar da sarsıldı öz məhvərindən.
 Nəhayət, gəldilər qarşı-qarşıya,
 Kinin qapısını açmışdı dünya.
 Cəzirə ki, Musil adlı ölkədir,
 Səfalı bir yerdir, xoş düşərgədir, -
 Bu yerdə toqquşdu iki tacidar,
 Dəhşətdən, vəhşətdən titrədi dağlar.
 Çarpışan şahlardan əsər axtarsan,
 İndi də o yerdə sümük taparsan.

DARANIN İSKƏNDƏRLƏ MÜHARİBƏSİ

Ey saqi, şərabın ağzını dur aç,
 Vaxtı boş keçirmə, qədəhə mey saç!
 Xüsusi mey ilə xərab et, bir an
 Qurtarım canımı bu xərabatdan.
 Bu mavi göylər ki, daim seyr edər,
 Bu Günəş, bu Ay ki, dolaşib gedər,
 Bunları sanma bir oyun-oyuncaq,
 Sərsəri deyildir bu geniş afaq.
 Pərdədə hər telin vəzifəsi var,
 Bizə bu hikmətlər deyil aşikar.
 Kim bilir ki, sabah nələr olacaq?
 Kim sönüb gedəcək, kim sağ qalacaq?
 Kimin paltarını atarlar çölə,
 Kim qoyar başına tac gülə-gülə.
 Yaxşıdan, yamandan xəbər verənlər
 Pak, təmiz şahlardan belə nəql edər:
 Çin şahı səhərə nəfəs verərkən
 Ulduzu Günəşə dəyişdi Ədən.
 Toqquşma yerinə yetişdi ordu,
 Qaf kimi düz iki pərgarda durdu.
 Yollara töküldü dəmirdən tikan,
 Şeypurlar coşduqca qopdu həyəcan.
 Üz-üzə gəlirdi hər iki ordu,
 Nə ürəkdə dinclik, nə gözdə uyğu.
 Hər iki tərəfdə ordu qaynaşır,
 Qaynaşma ayağa, ələ dolaşır.
 Üz-üzə durdular döyüş yerində,
 Döyüşə cəsəət yox heç birində.
 Hamı düşünürdü: bəlkə sülh olsun,
 Qılınclar qınında sakit otursun.
 Gənclikdən, qürurdan hər iki sərkəş
 Birisi su idi, birisi atəş.

Nəhayət, şəfqətdən kin etdi zühur,
 Yandı hər ürəkdə kinli bir qürur.
 Elə ki, qaynadı kinli bir hiddət,
 Ürəkdən büsbütün silindi şəfqət.
 Davullar gurlarkən dəhşət verərək,
 Təblin dodağından öpürdü fələk.
 Sərxoş fillər ilə qızıxdı meydan,
 Güzgü sınıb düşdü filin alnından.
 Şeypurlar qoparır aslan nərəsi,
 Dimağı doyurur nayın nəfəsi.
 Türk nayı qopardı elə bir şivən,
 İgidlər coşaraq qopdu yerindən.
 Zinclərin sədəsi elə müdhişdi,
 Bəzəkli günbədi dəlib keçmişdi.
 Meydanı bürüdü qanlı vurhavur,
 Döyüşdən igidlər getdikcə coşur.
 Sanki bir məhşərdir, yer, göy dağılır,
 İsrafil şiddətlə surunu çalır.
 Göylərin yolunu tutdu toz, torpaq,
 Sağlığın yüyəni əllərdən uzaq.
 O qədər toz qonmuş tərəkə, yəhərə,
 Yer göyə dönmüşdü, göy isə yerə.
 Ciyəri yandırır atəşli səda,
 Boğulur kəməndin halqaları da.
 Nəfəslər göydə bir buluddur guya,
 Qılinc şöləsindən yanırıdı dünya.
 Qılinc oynadırdı torpaqla, qanla,
 Havanın dimağı dolurdu canla.
 İran tacidarı səhərdən durdu,
 Sazladı olduqca mükəmməl ordu.
 Öncə sağ qanada bəzəklər saçdı,
 Əjdəha qılınclar ağzını açdı.
 Sonra da sol qolu nizama saldı,
 Cəbhəyə poladdan bir dağ ucaldı.
 Bir mərkəz dikəltdi cinahın gözü,
 Qapandı Günəşin və Ayın üzü.
 Bu mərkəz poladdan tökülmüş bir dağ,
 Sığınan kəslərə dəmir bir sığnaq.
 O yanda Rum şahı qurdu ordunu,
 Sanki bal arısı şan etdi mumu.
 Silah istəyəne payladı silah,
 Kömək istəyəne payladı pənah.
 Sağ-solu bəzədi qılinc və qalxan,
 Necə ki, canlanır çəmən buluddan.
 Dağtək möhkəmlətdi önü, arxanı,
 Göydə səyyarətək qurdu meydanı.

Elə ki, hər tərəf sazladı ordu,
 İgidlər döyüşə çox hazır durdu.
 Qılınclar boyunla oynarkən artıq,
 Dünyanın gözündən çəkildi işıq.
 Çuxurlar qan ilə dolub daşaraq,
 Qırmızı kükürdtək qızardı torpaq.
 Əyri qılıncların əjdəhasından
 Əjdəha yuvası olmuşdu meydan.
 Oxların nəhəngi yay pusqusundan
 Bir yerdə durmayır, şığıyır hər an.
 Qıvrım kəmənd olmuş bir ilan yenə,
 Ağzını açmışdır, tutsun xəzinə.
 Coşduqca fillərin sərxoş nərəsi,
 Tıxandı ərlərin kəskin nəfəsi.
 Qılınclar o qədər boyun üzdülər,
 Qalmaqad boynunu dik tutan bir ər.
 Ata öz oğluna bəslər ədavət,
 Oğul da ataya etməz məhəbbət.
 Az qaldı bayrağı qərq eyləsin qan,
 Nicat çadırını yığdı dünyadan.
 Yaylarda o qədər dartıldı oxlar,
 Yay çəkən əllərdə kəsildi qabar.
 Döyüşdən o qədər qızıqdı meydan,
 Qılgıncım sıçradı at nallarından.
 Ordu mərkəzində Daranın qəlbi
 Darıldı bir aslan ürəyi kimi.
 Kükrəyir, dağıdır sağ və solunu,
 Hər yana işlədir Bəhmən qolunu.
 Sarsılmaz qolunu atsa hər yana,
 Düşür düşmən başı ayaq altına.
 Hər cana çatırsa, verməyir aman,
 Hər başa vurursa, qoparır haman.
 Rumların qədərsiz töküldü qanı,
 Torpağa sərildi min pəhləvanı.
 Bu yanda qılıncla igid İskəndər
 Qaldırdı dünyada qanlı bir məhşər.
 İki əl qan tökər, çalışır, durmaz,
 Hər əldə bir qılinc – kəsərli almaz.
 İki əl qılincı elə hərleyir,
 Düşmən öz canına hayıf deməyir.
 Bir qılinc vurunca hər fil başına,
 Salardı başını ayaq altına.
 Kinini dənizə töksəydi, şəksiz,
 Hər yana atəşlər saçardı dəniz.
 Ağzından sanki bir aslan od saçır,
 Aslan qarşısından madyanlar qaçır.

Daraya dedilər: «Bu qızmış aslan
 Çox adlı igidi saldı atından.
 Padşahın qəlbinə kin dolsun gərək,
 Belə filgövdədən qurtulsun gərək.
 Orduya əmr ver, dolaraq kinə,
 Hər yandan yürüşlə axsın üstünə.»
 Bu fikri Dara da gördü məsləhət,
 Ordular dəniztək etsin hərəkət,
 Hamısı sel kimi bir səmtə axsın,
 İskəndər üstünə cilov buraxsın.
 Daranın əmriylə ordu yer-yerdən
 Qaynayıb irəli atıldı birdən.
 Cilovlar parladı edərəkən həmlə,
 Qılınca sarıldı iki əliylə.
 İskəndər görüncə elə divanı,
 Atdı düşmən kimi şərmi, həyanı,
 Əmr etdi: yerindən tərpənsin dəniz,
 Hər kəs öz canını tutmasın əziz.
 Düşmənin yolunu tutsun hər yandan,
 Keçirsin qılincdən, verməsin aman.
 Qarınca, çibintək qaynadı meydan,
 Girdi bir-birinə hər iki cahan.
 O qədər ki, qılinc, ox yağdırdı qol,
 Qarınca tapmadı keçməyə bir yol.
 Gilə arısıtək çəkдилər neştər,
 Göylərdə oxları oxa tıkdilər.
 İskəndərsə haman qorxulu anda
 Bir kötüktək möhkəm durdu meydanda.
 Bir igid yanaşdı o filpeykərə,
 Əl atdı Əhrimən kimi xəncərə,
 Dərindən bir yara açdı pəhləvan,
 O gənc sərv titrədi müdhiş yaradan.
 Zirehi dələrək kaftandan keçdi,
 İşə bax, ipəyi polad nə biçdi.
 Parlaman günəşin qolu dönmədi,
 O zərbə altında bir an inlədi,
 Ağrıdan azacıq dincəldi canı,
 Qılıncla torpağa sərdi düşmanı.
 Düşmənin gücünü ölçmək istərəkən
 Bundan təkən yedi qorxusuz düşmən.
 Düşündü, meydandan çəksin yüyəni,
 Nizədən dincəlsin yorğun bədəni.
 Yenidən bəxt ilə olaraq həmdəm,
 Durdu öz yerində möhkəmdən möhkəm.
 Bu falda bir zəfər, səadət gördü,
 Qolunda düşməndən çox qüvvət gördü.

Bütün qüvvətini alaraq ələ,
 Döyüşə qalxdı öz həmçəkisilə.
 Həmlədən-həmləyə keçirdi ordu,
 Su deyil, sanki qan içirdi ordu.
 Döyüşdə sınınmış iranlı birdən
 Rumların yolunu kəsdi hər yerdən.
 Meydanda zəiflik göstərdi rumlar,
 Onları edirdi əcəl giriftar.
 Yenidən mərdliklə namusa doldu,
 Dağ kimi yerindən tərpenməz oldu.
 Himmətlə tutdular əldə bayrağı,
 Qənimət almasın amansız yağı.
 Zənci öz tacına düzuncə gövhər,
 Çin şahı taxtından düşdü dərbəder.¹³³
 Gecənin köksündən Ay doğdu parlaq,
 Şəfəqli güzgütək işıq saçaraq.
 Bir çöldə yığıldı hər iki ordu,
 Hər iki cəbhəni düşmənlik yordu.
 Döyüşdən əl çəkib döndülər geri,
 Yudular yaranı; tozu, qan-təri.
 Hamını almışdı kədər, düşüncə:
 Nə zühur edəcək şəfəq söküncə?
 Saf, təmiz portağal o səhər erkən
 Bir dəstə gül kimi güldü üfüqdən.
 Üz-üzə dayandı hər iki ordu,
 Pəhləvanlar qalxıb şikargah qurdu.
 Qılınc, ox, kamanla uzun bir zaman
 Qol gücü göstərdi uca asiman.
 Yorulan ordunun saraldı rəngi,
 Əl cilov itirdi, ayaq üzəngi.
 Daranın iki baş sərdarı vardı,
 Üzdə dost, ürəkdə çox kin tutardı.
 Daranın kinindən yorulmuşdular,
 Ortada bir ürək incikliyi var.
 Şahı öldürməkçün oldular əlbir,
 Kin ilə oturub tökdülər tədbir.
 Bəzəmək istərkən qanlı bir bazar,
 Gedib İskəndərə sığındı onlar:
 «Daranın bizə çox etimadı var,
 Tək bizə inanır qoca tacidar.
 Zülmündən yanaraq etmişik tədbir,
 Öldürmək fikrində olmuşuq əlbir.
 Biz sabah bir həmlə edərək, bəlkə
 Zülumdən qurtulsun bu məzlum ölkə.
 Yerində möhkəm dur, dayan bu gecə,
 Düşmənin bu səhər dönəcək heçə.

Bu səhər bayraqla çıxarkən hər bə,
 Qılıncdan yeyəcək böyrü bir zərbə.
 Ancaq sən doğru qal bu şərtimizə,
 Xəzinə ağzını geniş aç bizə!
 Hər birimizi sən varlandırısan,
 Qulluğumuz üçün qızıl saçasan.»
 Bu iki xainə rumlu hökmüran
 Söz verdi, onlarla bağladı peyman.
 Lakin inanmadı buna İskəndər:
 Daranı öldürə bilsin xainlər.
 Ancaq düşməninə qurtulmaq üçün
 Hər kəs üçün çarə aramaq mümkündür.
 Bu zülmü ədalət gördü hökmüran,
 Gəldi xatirinə köhnə bir dastan:
 «Dovşanını hər bir yerin, - məsəl var, -
 Yenə də o yerin tazısı tutar.»
 Şahını öldürmək istəyən kəslər
 Ağillı kimsədən alınca xəbər,
 İskəndərdən güclü pul almaq üçün,
 Həm də ki, Daradan qurtulmaq üçün,
 Şahın nemətini unutdu onlar,
 Onu öldürməyə verdilər qərar.
 Günəş yaqutunu oğru çalınca
 Bu dünya düşmüşdü yaqut dalınca.
 Məhtabı tutaraq dedilər: «Oğru,
 Günəşdən gövhəri oğurlamış bu.»
 İki dağ kimi səf çəkmişdi ordu,
 Çarpışma hər iki cəbhəni yordu.
 Döndülər, o günü vurunca başa,
 Hazırlıq görüldü gələn savaşa.

DARANIN SƏRKƏRDƏLƏRİ TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLMƏSİ

Ey saqi, dur, məndən bu mənliyi at!
 Gəl, üzüm suyundan cahanı parlat!
 Bir şərab ver, məni mənzilə salsın,
 Çox könül alan var, o, kədər alsın.
 Qalana cənnətdir dünyanın halı,
 Tələsən adamın oddadır nalı.
 Bu bəzəkli bağda iki qapı var,
 Yoxdur heç birində qıfıl, bənd, açar.
 Birindən gir, bağı görüncə dolaş.
 O biri qapıdan çıxıb uzaqlaş.
 Ağlın var, gül ilə olma həmnişin,

Çünki qalmağından deyilsən əmin.
 Bu anı xoş keçir, hər şeydən vaz keç,
 Gələcək və keçmiş çünki heçdir, heç.
 Dünyaya gəlmədik zövqə, işrətə,
 İşimiz – qatlanmaq ağır zəhmətə.
 Eşşəyi toylara kimdir çağırın,
 Çağrılır su, odun bitdiyi zaman.
 Bu gözəl dastanı yazan ravilər
 Doğrular dilindən belə nəql edər:
 Elə ki, gündüzün atəşi söndü,
 Fələklər tüstüdən dona büründü.
 Ay doğub yaraşlıq verdi gecəyə,
 Gözəldir aydınlıq düşsə kölgəyə.
 Hər iki ordunun sabaha qədər
 Kəşfiyyat qolları keşik çəkдилər.
 Onlar fırlanırdı bir dəyirmantək
 Bu səsdən bürclərə yoxdu dincəlmək.
 «Cəbhədə dincəlim» deyə yatanlar
 Fillər nərəsindən diksinib qalxar.
 Vücudu zəhmətdən yorulmuş insan
 Gözünü açardı yatdığı zaman.
 Yalvarır, yaxarır hər iki əsgər:
 Bitməsin bu gecə, olmasın səhər,
 Bir qədər geciksin, uzansın zaman,
 Bəlkə gec açılsın döyüşə meydan.
 Unudub kinini iki tacidar
 Bəlkə sülh etməyə versinlər qərar.
 Al Günəş tacını qoyduğu zaman,
 Elə ki, ayrıldı qaralıq ağdan,
 İskəndər və Dara gəldi meydana,
 Ürəklə düşünlər dostluq ardına.
 Şəfqətlə, hörmətlə edib barışıq,
 Xeyirli işə qol qoysunlar artıq.
 Bu işdə istədi tədbir və çara,
 Kimsədən düz cavab almadı Dara.
 Sülh üçün bir nəfər olmadı rəhbər,
 Dedilər: Bu işi qılınc həll edər.
 İranlı rumludan acizdir mægər?
 Onlar bu savaşda qazanmaz zəfər.
 Səhərki göyüşlə qızışar meydan,
 Rumludan salamat qoymarıq bir can.»
 Daranı aldatdı belə sözlərlə,
 Birisi hiyləylə, biri hünərlə.
 Daranın düşməni iki sərkərdə
 Buna səy edirdi hər an, hər yerdə.
 İskəndər düşündü, nə tədbir qursun

Ki, Dara önündə dağ kimi dursun.
 O iki sərdarı tutdu nəzərdə,
 Öz igidliyinə güvəndi bir də.
 Rum əsgərlərinə dedi İskəndər:
 «Bu qatı mərkəzdə, olunca səhər
 Ər kimi çalışmaq, çarpışmaq gərək,
 Canı dişə yığıb igidlik etmək.
 Bu dünya bizimdir, çalsaq qələbə,
 Daranın olacaq, yeyərsək zərbə.
 Deyirlər insana gizlidir məhşər,
 O məhşər görünər bizə bu səhər.»
 Hər iki ordu bu düşüncələrlə
 Gecəni keçirdi dərin kədərlə.
 Dünyaya pəncərə açınca ziya,
 Bambaşqa bir oyun başladı dünya.
 Bir ovuc qılgılcım oldu bir atəş,
 Bir komac kimiydi parlayan Günəş.
 Dağ kimi tərpendi hər iki ordu,
 Dünyanın ürəyi titrəyib durdu.
 Firidun və Bəhmən nəvəsi əjdər
 Yuxudan səhərlə qalxdı bərabər.
 Ordunu sazladı, düzəltdi meydan,
 Parladi ox, kaman, qılınc və qalxan.
 Yüzlərcə polad dağ dikəltdi onda,
 Xəzinə dayandı onun altında.
 Sağ qolun işləri bitdikdən sonra
 Sol qolu çevirdi polad hasara.
 Cinahlar kök atdı yerə havadan,
 Yer kimi çarmıxa çəkildi meydan.
 Mərkəzdə durmuşdu cahan günəşi,
 Başının üstündə Kəyan dirəfşi.
 Dünyanı yandıran qılıncı mægər
 Bu günçün saxlardı böyük İskəndər!
 Yağdıran buludtək meydan dopdolu,
 Yaydan ox yağdırdı, qılıncdan dolu.
 Ordunun qolları göyə dayandı,
 Atların dırnağı qana boyandı.
 Ən seçmə igidlər ordudan bir-bir
 Sağ-sola keçməyə alırdı əmr.
 Əmrlə inamsız kəslər hər yerdən
 Tərpenib, sol qolda tutdular məskən.
 Kimin ki, əmindir sədaqətində,
 Saxladı mərkəzdə – öz xidmətində.
 Onları ordunun qəlbine aldı,
 Tökmə bir dağ kimi göyə ucaldı.
 Qorunca nərələr iki ordudan,

Qiyamət qopmuş, zənn etdi asiman.
 Təbillər gurlayıb verdi səs-səsə,
 Qanlı əjdəhalar başladı rəqsə.
 Kərənay səsindən tutuldu qulaq,
 Qorxudan titrədi bütün əl-ayaq.
 Filə minənlərin bağirtısından
 Nildəki nəhənglər qopardı fəğan.
 Şeypurun səsindən qopdu ürəklər,
 Bağırılar yarıldı, düşdü göbəklər.
 İçi boş təbillər coşduqca coşar,
 Zülmətlər içindən atılır oxlar.
 Düşmənin köksünə nizələr sancar,
 Zirehdə, geyimdə pəncərə açar.
 O qədər yaylım ox yağdı hər yandan,
 Bulud yağmurunu atdı başından.
 İndi o yaylım ox düşsə zəminə,
 Bulud qan yağdırar yağış yerinə.
 Naylardan qopan o müdhiş gurultu
 Eşidən kimsəyə verirdi qorxu.
 Qarıışıq səslərlə hayqırdıqca can,
 Çaxmaq daşından da çıxarırdı qan.
 İki qan dənizi çalxandı birdən,
 Atəş dalğaları yüksəldi yerdən.
 Bürüdü hər yeri tufan atəşi,
 Ucalan toz-torpaq tutdu Günəşi.
 Yayların bir daha qaşığı çatıldı,
 Oxlar ilan kimi coşub atıldı.
 Civətək parlayan polad qılıncdan
 Civətək qaçırdı hər yerdə insan.
 Gövdələr eridən polad ox ilə
 Dağların gövdəsi titrədi belə.
 Nizələr ucundan dövr edən fələk
 Seyrindən qalaraq oldu topaltək.
 Toppuzlar o qədər çaxmışdı təpik,
 Yer cəmdəyində qalmadı kəmik.
 O qədər sancılmış boğazlara ox,
 Artıq boğazlarda nəfəs yolu yox.
 Ox oxun içinə girmiş tikantək,
 Qalxandan bəzənib yer gülüstantək.
 Qaçanlar üzünə qiyamət qopmuş,
 Nə yol var qaçmağa, nə də qurtuluş.
 Atlılar ataraq sonuncu oxu,
 Atmışdır kamanı, oxu, oxluğu.
 Bir sallaqxanadır qanlı bucaqlar,
 Cəmdəklə yan-yana ucalmış dağlar.
 Yalnız öz canının hayında hər kəs,

Ölən yoldaşını yada gətirməz.
 Meydanda yox idi matəm saxlayan,
 Nə bir qara geyən, nə bir ağlayan.
 Hər sözü ustası gözəl toxuyur:
 «El ilə qara gün bayramdır, toydur.»
 Əcəl pəncəsində ölsə bir nəfər,
 Gözündən yaş tökər ona bir şəhər.
 Bütün bir şəhərçin saxlayaraq yas,
 Ondən uzaqlara kimsə ağlamaz.
 İnsan cəmdəyilə dolmuşdu sağ-sol,
 Döyüşçülər üçün qapanmışdı yol.
 O qan Dəcləsini Günəş almışdı,
 Suya nilufərtək qayıq salmışdı.
 Həmin vuruşmada böyük İskəndər
 Günəş çeşməsində saçmışdı zəfər.
 Daranın qılıncı saldıqca şölə,
 Qızırdı daşların ürəyi belə.
 Elə ki, soxuldu ordu orduya,
 Məhşəri gözüylə gördü bu dünya.
 Dava meydanına yayıldı əsgər,
 Daranın canına var idi xətər.
 Ordular döyüşə girdiyi zaman
 Olduqca genəldi dərəcə meydan.
 Yanında kimsə yox, yalnızdı Dara,
 Onunla etməyir kimsə müdara.
 İki sərxoş sərdar fil kimi coşdu,
 Filbədən Daranın üstünə qoşdu,
 Böyründən bir yara vurdular ona,
 Laləzar oldu yer, boyandı qana.
 Tacidar yıxıldı dərin yaradan,
 Sanki bir qiyamət kəsildi cahan.
 Bir ağac yıxıldı Kəyan bağından,
 Yaralı bədəni qanına qəltan.
 Dərdə tab gətirməz incə olanlar,
 Yel ilə çırağın nə dostluğu var?
 O iki qantökən, o iki xain
 Qaçdılar yanına tez İskəndərin.
 Dedilər: «Atəşə yaxdıq düşmanı,
 Taleyin uğrunda töküldü qanı.
 İşini bitirdik, vurduq bir yara,
 Gözündə cahanı eylədik qara.
 İstərsən gözünlə gəl gör bu halı,
 Qanıyla boyansın atının nalı.
 Hünərlə öldürdük sizin düşməni,
 İndi sən yerinə yetir vədəni.
 Bizə vəd etmişdin ağır xəzinə,

Doğru qal, vəfa et indi əhdinə.»
 İskəndər bildi ki, bu iki sərdar
 Şah qanı tökməyə olmuş həvəskar.
 Verdiyi peymanı oldu peşiman,
 Həyadan bir şölə çıxdı canından.
 Adamın yaşadı ölən zamanda
 Həyat ümidindən iz qalmaz onda.
 Dedi: «Harda batmış qana tacidar,
 Kəyan dövlətini bəzəyən sərdar?»
 O iki qantökən düşərək önə,
 Yol göstərdilər öz zülmlərinə.
 Daranın düşdüyü yerə gəldilər,
 Yanında dostlardan yoxdu bir nəfər.
 Vücudu bulaşmış torpağa, qana,
 O Kəyan külahı düşmüş bir yana.
 Olmuş qarıncaya Süleyman əsir,
 Tikanlı bir arı bir fili yeyir.
 Bəhmənin qoluna sarılmış ilan,
 Düşmüş İsfəndiyar tunc çardağından.
 Firidun baharı, Cəmin bağçası
 Xəzana uğramış, başlanmış yası.
 Keyqubad nəslinin vücudunu, bax,
 Gör necə dağıdır yel yarpaq-yarpaq.
 İskəndər tələsik endi atından,
 Daranın önündə durdu pərişan.
 Əmr etdi, o xain sərkərdələri,
 Xaricə meyl edən iki rəhbəri
 Möhkəm saxlasınlar, sonra İskəndər
 Yerindən tərpendi üzündə kədər.
 Sürətlə yanaşdı xəstəyə sarı,
 Kəyan geyimindən açdı bağları.
 Başını şahənə dizinə qoydu,
 Gecəni işıqlı gündüzə qoydu.
 Yuxudan gözünü açdığı zaman
 Dedi: «Qalx bu qara qanlı torpaqdan!
 Burax ki, solmada qurtuluş bağım.
 Qaralmaq üzrədir işıq – çırağım.
 Böyürümü, bax necə yırtmış bu dövrən!
 Bağrımın altında böyrümdür pünhan.
 Pəhləvan, ey başım üstünə gələn!
 Qoru öz böyrünü mənim böyrümdən.
 Bu böyrüm buludtək sökülə belə,
 Qılıncın acısı getməmiş hələ.
 Padşahlar başını burax, qaldırma,
 Bu dövrən qırmışdır məni, sən qırma!
 O hansı əldir ki, uzanır mənə,

Kəyanın taciyla oynayır yenə.
 Əl saxla, qarşında Daradır duran,
 Günəşdən aydıdır bu, deyil pünhan.
 Günəşim saralıb düşüncə dərdə,
 Üzümə çəkərsən lacivərd pərdə,
 Sərvi başaşağı görmə şərməndə,
 Elə bir padişah, belə bir bəndə!
 Xəstəyəm, zəhmətdən qıl məni azad,
 Haqqın rəhmətiylə eylə məni yad.
 Dünyanın taxtında mənəm tacidar,
 Yerimdən tərpetəsən məni, yer sarsar.
 Dadlı bir yuxum var, toxunma, burax,
 Odumu göy alsın, suyumu torpaq!
 Taxtımdan çevirmə yatan bir başı,
 İnlətmə, bu dünya tökər göz yaş!
 Əcəlim yetişmək üzrədir, dayan!
 Məni öz halıma burax bir zaman!
 Fikrin tac çalmaqsə mənim başımdan,
 Azacıq aman ver, qoy çıxsın bu can!
 Bu dünya mülkündən açınca kəmər,
 Başım da, tacım da getsə, yox zərər.»
 İskəndər ağladı: «Aman, tacidar,
 Nökərin İskəndər mənəm, şəhriyar!
 İstəməzdim görüm torpaqda səni,
 Öz qanına qəltan olan bədəni.
 Nə etmək, bir işdir olmuş dünyada,
 Təəssüf verərmə bu işdə fayda?
 Başını yenidən qaldırsan əgər,
 Kiçiklik edərdi sənə İskəndər.
 Heyhat, mən qocaman dənizlər aşdım,
 Köksümə qədər al qana bulaşdım.
 Təəssüf, azmadım bu yollarda mən,
 Atımın dırnağı qopmadı nədən?
 Bu ağır günləri görməyəydim mən,
 Ah, eşitməyəydim Dara inlərkən.
 And olsun hər qəlbi bilən sərrafa,
 Daraya ürəkdən istərəm şəfa.
 Bir şüşə daş ilə qırılsa naçar,
 Çarə qapısına tapılmaz açar.
 Əfsus, İsfəndiyar nəslindən sansız
 Mülkün yadigarı sən idin yalnız.
 Nə olur, mənə də ölüm qoşaydı,
 İskəndər və Dara qucaqlaşaydı.
 Nə etmək, istəklə gəlməyir əcəl,
 Məzara girilməz ölümdən əvvəl.
 Padşahın bir tükü gözümdə, inan,

Daha qiymətlidir yüzlərcə tacdan.
 Bu dərin yaraya bilsəydim çara,
 Edərdim, sağalsın deyə bu yara.
 Nəyə lazım bu taxt, bu tac, bu şöhrət,
 Darasız qaldı bu möhtəşəm dövlət.
 Mən bu taxta, taca ağlayaram qan,
 Ayırmış Daranı taxtı tacından.
 Yox olsun dünyadan elə gülüstan,
 Bağbanı xəstədir acı tikandan.
 Daranı öldürən dünyaya nifrət,
 Gündüzkən öldürür, verməyir fürsət.
 Bir çarə etməyə imkan yox məndə,
 Bu gənc sər və gərək ağlayam mən də.
 Anlat ki, istəyin, tədbirin nədir?
 Qorxunuz kimdəndir, ümid kimdəndir?
 Söylə ki, hər sözün mənə bir fərman,
 İtaət etməyə bağlaram peyman.»
 Dara hiss edincə bu dost nəfəsi,
 Açdı gözlərini, şahənə səsi
 Şəfqətlə ucaldı: «Ey uca baxtım,
 Tək sənə yaraşır bu tacım, taxtım.
 Sorma bir ölüyə mən indi nəyəm!
 Xəzana uğramış ölgün çiçəyəm!
 Hər kəsin şərbəti buzla duruldu,
 Mənim şərbətim sə yalnız buz oldu.
 Varlığım qər q olmuş qan dənizinə,
 İçərim susuzdan alışırsın yenə.
 Buluddan şığıyan bir şimşəyəm mən,
 Dodağım qurudur, sudadır bədən.
 Bu kuzə yanından sınıqsa bir az,
 Mumla, yapışqanla sağaltmaq olmaz.
 Bu dünya eyləyir qarət hər yeri,
 Birisi gətirir, alır o biri.
 Nə bu gün yaşayan bu gün əmindir,
 Nə köçüb qurtulan, heyhat, çətindir!
 Gör mənim günümü, haqqa doğru qal,
 Qorx belə bir gündən, məndən ibrət al!
 Sözlərimi anıb dinləsən məni,
 Mənim kimi etməz bu fələk səni.
 Bəhməndən mən igid deyiləm daha,
 Bir aman vermədi ona əjdəha.
 Ya da igidəmmi İsfandiyardan?
 Dünya zərbəsindən qurtarmadı can.
 Nəslim əzəldən ölümdür qismət,
 Öldürən bu əmrə verir şəhadət.¹³⁴
 Olsun yeni taxtın qoy səninçin xoş,

Mənim sə balıncım qalacaqdır boş.
 Mənim çin ağlamaq lazım gəlirkən
 Sorursan qəlbimin istəyini sən.
 Könlümdə sevimli üç istəyim var:
 Üçü də şahənə bəxtinə yarar:
 Birinci – günahsız ölümə görə
 Rəftar etməlisən ədalət üzrə.
 İkinci – sən Kəyan taxtını alsan,
 Ona heç bir zaman yetirmə ziyan.
 Bu kinin toxmunu İranda əkmə,
 Kəyanın nəslinə xatimə çəkmə!
 Üçüncü – toxunma hərəm xanəmə,
 Saxla hörmətini, təhqir eyləmə!
 Rövşənək qızımdır, olduqca göyçək,
 Əlimdə bəslənmiş bu gözəl mələk.
 Öz süfrə yoldaşın etməklə ucalt,
 Süfrəyə incilər verir şən həyat,
 Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
 Təbii, işıqla Günəş olur şən.»¹³⁵
 İskəndər söz verdi, Dara qaş çatdı,
 Söz verən qalxarkən söyləyən yatdı.
 Gecənin gözünə qaranlıq axdı,
 Bağdadı Kaxsız və Kərxsiz buraxdı.¹³⁶
 Kəyanın ağacı düşdü meyvədən,
 Oldu İsfəndiyar zirehi kəfən.
 Dünyadan al Günəş qanad çəkincə
 Yaqut içdi, şəvə daldı sevincə.
 Böyük Dara üçün böyük İskəndər
 Ağladı axşamdan sabaha qədər.
 Özünə ağları görürkən onu,
 Bilirdi, belə bir ölümdür sonu.
 Əbləğ atlı səhər gəlib üfüqdən,
 Axuru çəməndə yerləşdirərəkən¹³⁷
 İskəndər əmr etdi: Daranı artıq,
 Daxmaya qoymaqçün olsun hazırlıq!
 Günbədi daş qala, taxtı qızıldan,
 Qayrıldı ona bir müəyyən məkan.
 Türbəsi bitincə bitdi hər zəhmət,
 Dara zəhmətindən oldular rahət.
 Bədən qəfəsində nə qədər can var,
 Elə bir igidə hörmət var, şən var,
 Bədənəndən çıxınca dəyərli cövhər,
 Ona öz qadını arxa çevirər.
 Qorxunc bir küləkəndən sönərsə çıraq,
 Nə fərqi, köşk olsun yeri, ya torpaq.
 Göydə ol, yerdə ol, fərqi yox bunun,

Torpaqsan, yenə də torpaqdır sonun.
 Şor sudan torpağa düşərsə balıq,
 Ölüncə qarınca yemidir artıq.
 Dünya keçidinin qaydası budur:
 Gəldinsə dayanma, köçmək doğrudur.
 Birini ucaldar, atar ortaya,
 Birinə «məclisdən qalx» deyər dünya.
 Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
 Kəhrəba qalada yaramaz nişat!¹³⁸
 Üzünü kəhrəba kimi saraldar,
 Paltarınlacivərd bir rəngə çalar.¹³⁹
 Aslanlar şəhrinə düşən bir ceyran
 Qorxunc bir ölümü gözlər hər zaman.
 Köçməyə quş kimi qanad aç göyə,
 Şərabla məst olma, «şən yerdir» deyə.
 İldırımək şığı, bu dünyanı yax,
 Ancaq bu dünyada durma, ol uzaq!
 Pərvanə, səməndər «od» deyə gedər,
 Birisi yorğalar, biri iməklər.
 Arpanın yerinə çöp yedi eşşək,
 Öldü sahibi də eşşək öləntək.
 Bir dövlət şahıdır, ya şah dövləti,
 Bir zəhmət yoludur və yol zəhməti.
 Kim bilir bu köhnə, bu qoca dünya
 Nələr gizlətməmişdir mağarasında.
 Köhnə bir çuvaldır bu qat-qat torpaq,
 Xəzinə sevməyir səs-küy qoparmaq.
 Hər yeni kisədə qızıl səs verər,
 Yeni küp dolduqca xoş nəfəs verər.
 Kim bilir, bu divlər yurduna dövrən
 Nə tarix yazmışdır yaxşı, yamandan?
 Nə aqıl kəslərlə oynamış oyun?
 Nə dikbaş kəslərdən qoparmış boyun?
 Bu fələk səninlə deyildir canbir,
 Tikdiyi libaslar ikirənglidir.
 Gah səni firistə kimi yüksəldir,
 Gah bağlar qolunu divlərlə əlbir.
 Səni bir çörəklə anmaz gecələr,
 Bir qoğal bağışlar göyə hər səhər.
 Bu yeddi dəyirman başında neçün
 Boynunu bükürsən bir arpa üçün?
 Xızırtək belə bir ruzini gəl at,
 Süd, xurma nə gərək, var abi-həyat!
 Bu vəhşi, yırtıcı, divxislət insan
 Səmimi dost deyil, uzaq ol ondan!
 Hər maral ovçunun zülmündən qaçar,

Yırtıcı vəhşidir hələ insanlar.
 Çöldə şux bir ceyran düşməyir ələ,
 İnsandan sığınır dağa, köhülə.
 Aslan ki, ormanda etmişdir məskən,
 Qorxaraq gizlənmiş insan şərindən.
 İnsanda insanlıq öləndən bəri
 İtmiş insanlığın parlaq gövhəri.
 İnsanlıq nəqşini oxusan bir-bir,
 Bilərsən bugünkü insanlıq nədir.
 Bəbəyin qapağı neçin qaradır?
 İnsanlıq ölmüşdür, matəm saxlayır.
 Nizami, susmağa adət et, ancaq
 Deyilməz sözləri danışma, burax!
 Sən də kəs səsini, danışma daha,
 Yat, ya da pambıqla qulağın tıxa!
 Lacivərd fələkdən ibrət al barı,
 Al ilə aldır bu, sarıyla sarı.
 Yüz rəngə boyanar gecələr baxsan,
 Bahartək gündüzə qurar gülüstan.
 Günəşdən bir çeşmə doğunca səhər,
 O da bir çeşmənin rənginə girər.

İSKƏNDƏRİN İRAN BAŞÇILARI İLƏ ƏHD-PEYMAN BAĞLAMASI

O meynə qanını, ey saqi, tez dur,
 Od almış xəz kimi beynimə doldur!
 Etsin mey özümü unudan kimi,
 İki məğz yaratsın mənə dan kimi.¹⁴⁰
 Ey dövlət, hardasan, mənə sevindir,
 Mehdi qapısında taxtını endir.
 Mehdi hüzuruna endiyin zaman
 Bir salam gətir o uca dərğahdan.
 Bu dövlət onunçun sənə vermiş baxt
 Ki, təndən yaraşlıq tapsın tacü taxt.
 Səninlə insanın üzü parıldar,
 Bu dünya tikməmiş sən kimi paltar.
 Tanrının adıyla doğan peykərsən,
 Gövhərlər içində vahid gövhərsən.
 Əlinə cilovu tapşırmaq olur,
 Bizdəndir hər zəfər, sən mərdanə dur!
 Göstər ki, hardadır qapın, bazarın
 Ki, olum hər zaman mən tələbkarın.
 Bilirəm, ey dövlət, tutmuşam soraq,
 Qapındır şəhriyar qapısı ancaq.

Hər yerdə olsan da edərəm xidmət,
 Hər zaman bəslərəm səmimi hörmət.
 Odur ki, söyləyir ağıllı bir ər:
 Bu gövhər satana dövlətdir gövhər.
 Doğrudur, belə bir gövhəri ələ
 Keçirmək mümkündür yalnız dövlətlə.
 İskəndərdə vardı ağıl və tədbir,
 Dövlətin gücüylə oldu cahangir.
 Ona olmasaydı rəhbər dövlət, baxt,
 Olmazdı düşməyə qalib heç bir vaxt.
 Dövlətə pərəstiş edən bir nəfər
 Dövlət pərgarını belə nəqş edər:
 Daranın ulduzu olunca nihan,
 İskəndərə qaldı bu köhnə cahan.
 Daraya mal olan təzə və köhnə,
 Heç sayə gəlməyən dolğun xəzinə.
 Taparaq onları araşdırdılar,
 Dənizdən dənizə quraşdırdılar.
 O qədər tacü taxt və çadır vardı,
 Onlara ölçülər, çəkilər dardı.
 O qədər gövhər var, hesabdar belə
 Nə barmaqla sayar, nə də ürəklə.
 Tabaqlar, sinilər, büllurlu, zərrin,
 Nalları söküldü yük çəkənlərin.
 Cins ərəb atları – yəhəri qızıl,
 Xətə qulamaları – kəməri qızıl.
 Qədərsiz şahənə paltar və qumaş,
 Minlərcə lök dəvə, yükləri daş-qaş.
 Paltarın, silahın sayı yox, sayan
 Hesaba vurmağa tapmadı imkan.
 Misalı olmayan əntiq-bahalı
 Şeylər var, xüsusi xəzinə malı.
 Xəznədə nə qədər qızıl-gümüş var,
 İskəndər adına sikkə vurdular.
 O qədər xəzinə keçdi əlinə,
 Oldu gövhər kimi yanan xəzinə.
 Gövhərlə parladi qara ürəklər,
 Şəbçirəq kəlməsi bundanmış mөгər?!
 İşıqdan xəzinə xoşlanmaz deyə,
 Zülmətdə gedilir hər xəzinəyə.
 Neçin bəs xəzinə tapanın üzü
 Günəştək parlaqdır, şadlıqdan gözü?
 Torpaqsan, gərəkdir olsun xəzinən,
 Sərvətsiz torpağı olarmı sevən?
 Kişiyə sərvətdir verən yüksəliş,
 Dünyada onunla doğrulur hər iş.

Qızıl bir meyvədir, zəfəran saçar,
 Zəfəran kimi də qəlbini açar.
 Məğribdə yaşayan hər qara zənci
 O sarı qızıldan tapmış sevinci.
 İskəndər gördü ki, bunca xəzinə
 Zəhmətsiz olaraq keçdi əlinə.
 Dərgaha ən sadıq hər bir nəfərə, -
 Böyüyə, kiçiyə, yoxsul kəslərə
 Var-dövlət verərək bəxtiyar etdi,
 Dünyaya özünü hökmüdar etdi.
 İrana qasidlər edərək rəvan,
 Dedi ki, dönməsin kimsə qarımdan.
 İstəsən ki, başın qalsın səlamət,
 Qarımda baş əyib elə itaət.
 Bəxşişə, şəfqətə hüdüdü olmayan
 Bu yerdə hər kişi tapar dövlət, şan.
 İran başçıları axdı hər yerdən,
 Bu xeyrli işdən ürəkləri şən.
 Şəhriyar qəlbindən tutdular xəbər,
 Sözündə mətindir böyük İskəndər.
 Elliklə yollara çıxdılar daha,
 Sevinclə axdılar uca dərgaha.
 Bu gəliş xoş gəldi şaha, onlara,
 Ordunun pənahı pəhləvanlara.
 Peymanlar bağlandı, söz verdi gerçək:
 Kimsənin rütbəsi əksilməyəcək.
 Xəzinə açıldı xalqın üzünə,
 Verdi hər birinə gövhər, xəzinə.
 Hər kimin nə qədər vardı sərvəti,
 İkiqat çoxaldı varı, dövləti.
 Hər şəxsini işini aşkar etdi,
 Yatani oyatdı, bəxtiyar etdi.
 İranlı o açıq əli görünəcə
 İtaət edərək daldı sevinəcə.
 Alınını sürtərək torpağa, yerə,
 Küləhi ucaltdı uca göylərə.
 Dedilər: «Eşq olsun, şəhriyar, sənə,
 Hər zaman yar olsun ruzigar sənə!
 Haqqındır Cəmşidin taxtı, xəracı,
 Öpər ayağını şahların tacı.
 Yeni şahımızsan, getdi o gedən,
 Şah nədir? Bizlərə Keyxosrov sənən!
 Kim boyun qaçırır səninin əmrindən?
 Çəkmənin altıdır bu baş, bu bədən.»
 Şah gördü bir neçə xoş tədbir daha,
 İranlı itaət elədi şaha.

O ulduz şövkətli bəzmə hər yerdən
 Yiğıncaq toplandı yeddi kişivərdən.
 Əmr etdi: qılinc, təşt gəlsin meydana!
 Qanlılar çəkilsin taxt ayağına!
 Başını dik tutan iki sərvəri,
 Boynuna həmayil keçirənləri
 Qəhr ilə boyayıb al-əlvan qana,
 Kəndirdən həmayil vursun boynuna.
 Onlara verilən böyük vədələr,
 Qızıl, gümüş, inci, cavahir, gövhər
 Məclisə töküldü xəzinəsindən,
 Şah baş qaçırmadı öz vədəsindən.
 Sonra da ölümlə eylədi təhqir,
 Tez dara çəkirdi boynunda kəndir.
 Ordunun içində carçı çəkdi car:
 «Daranın qatili bunlardır, bunlar!
 Hər xain işlərsə belə xəyanət,
 İşinin cəzası budur nəhayət.
 Ağanı öldürən bəndəni, zinhar,
 Hansı bir ağıllı kimsə bağışlar?»
 Bu halı görüncə şəhərli, ordu
 İskəndər ədlinə təhsin oxudu.
 Adil olduğunu yəqin etdilər,
 Əmrinə yer-göydən bağlandı kəmər.
 Yiğildi məclisə ağıllı kəslər,
 Ordan uzaq olsun bəd, yaman gözlər.
 Üz-üzə səf çəkdi hər iki ordu,
 Oturan kimsələr ayağa durdu.
 Sıx kəmər bağlamış kəmərbəstələr,
 Kəmərlər sanki bir halqadan keçər.
 Padişah yürütdü elə siyasət,
 Hər candan qaldı bir qurumuş surət.
 Sanki bir surətdən bəzənmiş divar,
 Ruh uçmuş, yalnız bir quru cəsəd var.
 İrani, Daranı yenən İskəndər
 Məclisdə şam kimi oldu silvəgər.
 Dəyərli kəslərə hər gün yanaşdı,
 Hər kəsin aqlınca bir söhbət açdı.
 İgid Fəribürzü tez dəvət etdi,
 Çox hörmət göstərdi, məhəbbət etdi.
 «Ey qoca pəhləvan, – söylədi – ona,
 Başın kölgə salmış öz ayağına.
 Dünyada illərcə ömür sürdün sən,
 Bixəbər deyilsən dünya işindən.
 Gördün ki, zülmür Dara ayini,
 Mən kimi suçsuzla bağlarkən kini.

Dünyanın sirrini bilirkən, neçin
 Daradan öyüdü sən əsirgədin?
 Gənclik hər kişini coşdurur zaman
 Qocanın susması deyilmi nöqsan?»
 Şahın hiddətini görüb dinləyən
 Yağlı bir dil ilə söz açdı birdən.
 Təzimdən belini əydi kamantək,
 Saralıb sifəti lap zəfərantək.
 Sözlə silahlandı, yayı açaraq,
 Qutudan oxları bir-birinə saçaraq,
 Öncə İskəndəri çox öydü belə:
 «Qol-boyun olsun şah öz diləyilə!
 Dünyanın sərvəri olsun kamikar,
 Ömründən kam alsın uca şəhriyar!
 Gənc başın sevinclə ucalsın hər an,
 Çəkmənin altında sürünsün düşman.
 Bu qoca nəsihət etdi nə qədər,
 O kinli qəlbinə etmədi əsər.
 Ona çox göstərdi işıqlı çıraq,
 Bunlar da vermədi bir fayda ancaq.
 Tacü taxt verdiyi zaman İskəndər
 Tədbirsiz bir Dara nə edə bilər?
 Bir başı ucaltmaq istərsə dövrən,
 Kəməndə düşəcək boyun ucaldan.
 Bir qoca eşşəkdən yıxıldı Hinddə,
 Ölənin oğluysa varlandı Çində.
 Sel gəlib bir arxı pozarsa əgər,
 Su axıb başqa bir çaya tökülər.
 Sənə xəzinələr verərkən dövrən
 İncimə düşmənin yoxsulluğundan.
 Azadə bir şahsan, hələ gənc ikən
 Çalğını, qədəhi buraxma əldən.
 İstəyə gəncliklə mümkündür çatmaq,
 Qocalıq gəldimi, axtar bir bucaq.
 Qocalıq çağında çərxin inadı
 Cəmşidə, Zöhhaka nələr qurmadı?
 Padşaha qocalıq gəldimi, bişək,
 Pərəstiş edənlər üz döndərəcək.
 Əsrarı duyandır, seçər hər zaman
 Yaxşını yamandan, dostu düşmandan.
 Görüncə insanı tanıyandır bu,
 Hər kəsin qəlbinə çökəcək qorxu.
 Yıxmağa birlikdə edərlər tədbir,
 Deyərlər mənəfəət verən deyildir.
 Alət olmaq üçün istəklərinə,
 Gənc bir şah qoyarlar onun yerinə.

Onunçun Keyxosrov, həm də Keyqubad
 Şahlığı etmədi qocalıqda yad.
 Şahlığı başqa bir şaha tərək etdi,
 Əlbürzün yolunu tutaraq getdi.
 Yeməkdən, içməkdən nəşə aldılar,
 Zəhərli qılıncdan salim qaldılar.»
 Şah gördü Kəyandan yadigar olan
 Yaxşını, yamanı seçir hər zaman.
 Yaxşını, yamanı seçir, ayıqdır,
 Döyüşdə sınınmış, sözü açıqdır.
 İskəndər bir daha sordu o pirdən:
 «Düşməni döyüşdə nə şeydir yenən?
 Nə şeydir ordunu mətin saxlayan?
 Nə şeydir ordunu qorxuya salan?»
 Davada sınınmış qoca namidar
 Dedi: «O pəhləvan olur bəxtiyar
 Ki, səntək padşahın ordusundadır,
 Səninlə özünü bir ordu sanır.
 Uca fərmanınla bu zəif torpaq
 Səninçin bir möhkəm qala quracaq.
 Eşitdim bir keçmiş döyüşçüdən mən:
 Ürək qüvvətli dir can qüvvətindən.
 Şahım, ordu çəkmək cəsəret istər,
 Heç aciz qalarmı igid hünərvər?
 Ordunu meydana çəkərkən gərək
 Padişah ummasın ondan bir kömək.
 Mətanət sənindir, kömək Tanrıdan,
 Bunlardır ordunu mətin saxlayan.
 Düşməni yənərkən unutma bunu:
 Bağlama düşmənin qaçmaq yolunu...
 Ümidin qırılsa, ürəkdən çalış,
 Mərdin qulağını buran olmamış.
 Uğurlu zamanda zəfər gözləyən
 Düşmən qorxusunu silsin könüldən.
 Zal oğlu söyləmiş mərd Fəramərzə:
 – Könlünü qırma, sal Əlbürzə lərzə.
 Bəhmənə söyləmiş həm İsfəndiyar:
 – Qəlbinə qırmayan bir ordu qırar.
 Çünki öz qəlbini qırılmışdı Dara,
 Qanını qorxaqlıq tökdü daşlara.
 Qorxulu ürəklə meydana girdi,
 Lakin qorxusunu o gizlədirdi.
 Qəlbinə bir işıq salmadı dövlət,
 Oldu bu döyüşdə torpağa qismət.»
 İskəndər yenidən soruşdu ondan:
 «Ey illər yaşamış qoca pəhləvan,

Eşitdim, Zal oğlu atın belində
 Tək həmlə edərmiş dava çölündə.
 Özünü orduya vurduğu zaman
 Qaçardı ordular qarşı durmadan.
 Səbəb nə, kəskin bir qılıncdan belə
 Qorxaraq bir ordu dağılır çölə?»
 Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
 «Söylərkən dilimiz dönər çox zaman.¹⁴¹
 Doğrudur, Rüstəmin qurduğu tədbir
 Ən igid ərləri dənələrdir bir-bir,
 Başçılar düşüncə qara torpağa,
 Ordu da qorxaraq başlar qaçmağa.
 Kim ki, təkbaşına bir ordu yənər,
 Belə bir tədbirlə qazanar zəfər.
 Doğrusu, inanmaz buna bir insan,
 Böyük ordu qaçsın tək bir atlıdan.»
 İskəndər yenə də soruşdu ondan:
 «Bu sirri aç mənə, qoca pəhləvan,
 Neçin Fəramərzə öldürdü Bəhmən?
 Qanına boyadı o mərdi nədən?
 Etməsin deyə bu ocağa zərər,
 Nəsihət vermədi neçin möbidlər?»
 Belə cavab verdi sınaqlı kişi:
 «Bəhmən əjdəhatək gördü bu işi.
 Azdırdı yolundan fələk Bəhməni,
 Əjdəhanın ağzı oldu vətəni.
 Ağaca baltanı vurdu pəhləvan,
 Ayrıldı tacından, qızıl taxtından.
 Ayağı batmışdı bu qədər qana,
 Səadət gülməzdi belə insana.»
 Necə ki, küləkdən bir yarpaq titrər,
 Bu sözdən titrədi, əsdi İskəndər.
 «Bu körpü asanca keçilməz» dedi,
 Daranın qanından dəhşətə gəldi.
 Gövhər xəznəsindən qoca pəhləvan
 İstədi bəndləri açsın durmadan.
 Anlatsın dünyanın bu gedişindən,
 Cahangirə layiq hər bir işindən.
 Padşahı bir qədər öydükdən sonra,
 Pəhləvan ərz etdi o tacıdara:
 «Bu dünyanın mülkü bənzər bir bağa,
 Əlini bərk vurma kövrək budağa.
 Bu təzə tarixdən köhnəyə qədər
 Kim qalmışdır versin doğru bir xəbər?
 Hanı Rüstəmi-Zal, Simürğ ilə Sam,
 Fıridünü Fərhəng, o Cəmşid və cam?»

Yer yedi, keçmədi çox zaman belə,
 Yeməkdən qarnı, bax, doymamış hələ.
 Köçdülər, bu növbət yetəcək bizə,
 Zəncirtək bağlıyıq bir-birimizə.
 Dörd tağ altında beş növbət nə gərək?
 Şeşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?¹⁴²
 Bu dünya sənindir, ol ona dayaq,
 Düşmənlər yatarkən oyaq ol, oyaq!
 Başını qorxusuz dünyadan qoru,
 Çəkin o kəsdən ki, bilməyir qorxu.
 Uzaq ol bir yol ki, ziyan gətirir,
 Bulaşığıq bir yola guman gətirir.
 Diləkçin kim köynək geysə tərsinə,
 Duayla avanda çevirər yenə.¹⁴³
 Səni də tərs olan hər əyri yoldan,
 Dua et, düz yola qaytarsın Yəzdan.
 Qəlbini çalmasın bu mal, bu dövlət,
 Azı bir zillətdir, çoxu fəlakət.
 Ağillı kimsə yol göstərmiş sana,
 Malını bənzətmiş candakı qana.
 Zəiflik çoxalar qan olanda az,
 Qan çox olan zaman tutular boğaz.
 Hər yerdə ki, dövlət, sərvət artmışdır,
 Üstündə qara bir ilan yatmışdır.
 Bəzəkli göylərin tağına bax sən,
 Sütunları boşdur vardan, dövlətdən.
 Bir tağın altında yaşayıb, anla,
 Cüt olmaq gərəkmi qara ilanla?
 Bihudə bəndləri qır qəlbədən, yetər,
 Sitəmkar deyilsən, ədalət göstər.
 Daranın zülmünü gəl sil zəhnindən,
 Çünki o Daraydı, sən İskəndərsən.
 Bax, nə məhsul verdi Daraya cahan,
 Elə etmə, sən də görəsən ondan.
 Nə etdin ki, sənə ram oldu cahan.
 Taleyin ondadır, ayrılma ondan!»
 Qocanın sözündən şah çiçəkləndi,
 «Uğurlu bir faldır» deyə şənləndi.
 Qocanın sözünü saydı bir xidmət,
 Ona bağısladı çox böyük sərvət.
 İran başçıları xidmətdə durdu,
 Onun daşlarıyla tərəzi qurdu.¹⁴⁴
 Uzaqdan gələnlər şən dərğahına,
 Şahanə məclisə etdilər sənə.
 Bu dərğahda əgər söndü bir çıraq,
 Yerində bir günəş doğdu ən parlaq.

Gün gəldi, bir gecə getdisə bizdən,
 Bir çiçək soldusa, güldü bir gülşən.
 Birisi arpaca qızıl itirdi,
 Ararkən xəzinə ələ gətirdi.
 Geniş bir qəlb ilə dəniz şövkətli
 Hamıya göründü çox mərhəmətli.
 Padşahı görünəcə rəiyyətpərvər,
 Daranın zülmündən nə demədilər.
 İstidə, soyuqda Dara dövründə
 Bir ağ gün görmədi kimsə ömründə.
 Birliyi ölkədən elə ayırdı,
 «İt də yiyəsini tanımayırdı».
 Yaxşılar qəlbində doğdu qorxu, kin,
 Kimsə öz canından olmadı əmin.
 Zülumdən qurtaran dedi hər yanda:
 «Mürüvvət rumlarda, mərdlik Yunanda».
 Bu qədər ordunun içində ancaq
 İki sərkərdəyə şah inanaraq,
 Zalım olanlara verdi güc, qüvvət,
 Nəhayət, qolunu qırdı təbiət.
 Böyüklük verdi kim kiçiksə ona,
 Özü də büründü alçaq bir dona.
 Padişah sayılmaz elə bir kimsə,
 Tanrının xalqına əziyyət versə.
 Fəlakət verir hər dəyərli şəxsə,
 Böyüklük, riyasət verir nakəsə.
 Alçaqlıq becərən şahmı sayılır?
 Alçaqlıq başqadır, şahlıq başqadır.
 Ölkədə qalmadı bəxşiş, səxavət,
 Şəhərlər bir gün də olmadı rahat.
 Xəzinə qıflından asıldı ismət,
 Yaralar qəlbi kin, zülüm, ədavət.
 Ölkədə tərək oldu sənət, sənətkar,
 Heyhat, bundan böyük fəlakətmi var?
 Sənətkar əl çəkmiş öz sənətindən,
 Başqa bir sənətə yapışmış cəbrən.
 Pəhləvanlıq edər çöldən gələnlər,
 Çöldə şahzadələr qarovul çəkər.
 Əkinçi əl qatmış ordu işinə,
 Əskərlər başlamış əkin-biçinə.
 Hər kəs sənətində olmasa azad,
 Dünya bu gedişlə olurmu abad?
 Çünki bundan əvvəl yatmışdı Dara,
 Dünyanın ulduzu geymişdi qara.
 Bu gün ən bəxtiyar padşahımız var,
 Bu zülüm nə qədər, nə qədər yaşar?

Bu sözdən qorxuya düşdü səhriyar,
 Xalqa belə xəbər verdi carçılar:
 «Sənətkar getməse öz sənətinə,
 Yaxşı iş görsə də suçludur yenə.
 Əkinçi öküzdən kömək istəsin,
 Tarladan, kotandan dilək istəsin.
 Ordu işlərinə qayıtsın əsgər,
 Şəhər işlərinə getməli şəhər.
 Yalnız öz işinə getsin hər kişi,
 Bərk tutsun əvvəldən bildiyi işi.»
 Çağırdı hər sənət atan kişini,
 Tapşırırdı onlara köhnə işini.
 Hər kəsin işini çıxardı üzə,
 Bir dünya parlatdı, gəlməsin gözəl!
 Qurtardı dünyanı xərəbəlikdən,
 Dövründə bu dünya oldu bir gülşən,
 Onun hökmü ilə dövr etdi cahan,
 Dünyanı saxlayar ağıllı insan.

İSKƏNDƏRİN İRAN ATƏŞKƏDƏLƏRİNİ DAĞITMASI

Nəşədən, bu coşğun şənlikdən, saqi,
 Dur, şərbət hazırla aşıqsayağı!
 Füsunlu şərbəti susuza ver sən,
 Susuzlar dönərmə meydən, şərbətdən?
 Şahanə məclisdə, ey sınaqlı pir,
 Odda yandıрмаğa üzərlik gətir!
 Bəd nəzərlər baxır, işlə məşğulam,
 Yaman gözlərdən də yaman qorxuram.
 Könlüm üzərliktək yanarsa əgər,
 Üstümə düşərmə, söylə, bəd nəzər?
 Yolkəsən qorxusu həddən ziyada,
 Xoşbəxtdir bilməyən bunu dünyada.
 Bu necə həyatdır, hər yanı qorxu,
 Hər tərəf fəlakət, hər tərəf cadu.
 Ayaq bu pillədən uzaq qoyulsun,
 Bu qanlı qazana qapaq qoyulsun.
 Köhnə dastanları rəvayət edən
 Belə nəql eyləyir uzaq keçmişdən:
 Diniylə atəşə çöküncə dehqan,
 Həm atəş söndü, həm ona inanan.¹⁴⁵
 İrana əmr etdi böyük İskəndər:
 Atəşpərəstlikdən etsinlər həzər,
 Üz çevirsinlər qoy köhnə ayinə,

Pərəstiş etsinlər Xosrov dininə.
 Muğların paltarı oda qalansın,
 Bu atəşkədələr atəşdə yansın.
 İranda adətdir keçmişdən bəri:
 Atəşkədə idi alimlər yeri.
 Orda saxlanardı sərvət, xəzinə,
 Düşməsin başqa bir şəxsəsin əlinə.
 Hər sonsuz varlı da, «savabdır» deyər,
 Malını qoyardı atəşkədəyə.
 Ölkələr düşmüşkən dərmansız dərde,
 Bir xəzinə idi hər atəşkədə.
 Onları kökündən yıxdı İskəndər,
 Xəzinə axıtdı bir dəniz qədər.
 Hər atəşkədənin keçsə yanından,
 Yıxaraq xəzinə yığdı ondan.
 Muğlarda belə bir azar da vardı:
 Hər ilin başında bir qız alardı.
 Novruz ilə Səddə bayramlarında¹⁴⁶
 Ayinlər yenidən olurdu bərpa.
 Ər üzü görməmiş gəlinlər, qızlar
 Evindən sevinclə dışarı çıxar.
 Əllər al xınalı, üzler bəzəkli,
 Hər yandan gəlirdi coşğun ürəkli.
 Önündə al şərab, hər üzü lələ
 Muğlarla üz-üzə vurur piyalə.
 Atəşdən, möbidin əfsunlarından,
 Tüstüdən don geyər uca asıman.
 İşləri keyf, işrət, şux dilbər idi,
 Ölkə başdan-başa əfsungər idi.
 Sehirdən başqa bir çıraq yandırmaz,
 Əfsanədən başqa bir bilik qanmaz.
 Hər bir qıvrım saçlı, işvəli gözəl
 Ayaq yerə döyər, şappıldadar əl.
 Əlində sərv kimi güldən bir dəstə,
 Sərvi də bənzərdir çiçəkperəstə.
 Hər il qızlar bu gün axır hər yandan,
 Verirlər bu geniş işrətə meydan.
 Hər kəs ayrı-ayrı məclis qururdu,
 Hər məclis olurdu yüz fitnə yurdu.
 Sözündə çox möhkəm durdu İskəndər,
 Dünyadan silindi belə fitnələr.
 Bircə padişahdan taxt alır şövkət,
 Çox olsa pozulur möhkəm bir dövlət.
 Yüz şah olmaqdan başqa xoşdur bir nəfər,
 Yağış çox yağarsa ziyanlıq verər.
 Ağıllı İskəndər vermişdi fərman:

Muğların ayini qalxsın ortadan.
İsmətli, örtülü hər gəlin, hər qız
Üzünü ərinə göstərsin yalnız.
Fitnəni, hiyləni qovdu hər yerdən,
Muğları dağıtdı meyxanələrdən.
Dünyadan sildi hər bulanıq dini,
Saxladı ən doğru dini-ayini.
İranda əmriylə söndü hər yerdə
Həm köhnə zərdüştlük, həm atəşkədə.
Dövlətli məcuslar «adətdir» deyə,
Xəzinə vermədi atəşkədəyə.
Üzü nur çiçəyi, hər nazlı gözəl
Atəş günəşindən artıq çəkdi əl.
Atəş ayinini qaldırınca şah,
Hər atəşpərəstdən göyə çıxdı ah.
İskəndər əmr etdi: «Bu ölkə – torpaq
Tanrıya pərəstiş eyləsin ancaq.
Sığınsın hamısı ulu Tanrıya,
Çevirsin arxa bu Günəşə, Aya.»
Elə ki, İrani ovcunda gördü,
O geniş meydanda atını sürdü.
Zəfərlə qol-boyun oldu tacidar,
Nə gözəl söyləmiş incə sənətkar:
Sən yeni bir qanun hökmüncə məndən
Başqa rəmz eşitmək arzu eyləsən,
Qulağından çıxar köhnə pambığı,
Aç yeni qumaşla dolu sandığı.
Ağıllı kəslərdən bilsən nə qədər
Bu yolda eşitdim dəyərli sözlər.
Əlimə hər çeşid tarix topladım,
Gözümdən hərfi də mən buraxmadım.
Hər yırtıq vərəqdən toz silə-silə,
O dağınıq xəznə toplandı belə.
Bu gizli əsrarlı kimyadan yenə
Yaratdım ən incə, gözəl xəzinə.
O farsca söyləyən bilikli qoca
Belə nəql eləyir tarix boyunca:
Elə ki, şah taxtı aldı Daradan,
Yükünü götürüb çıxdı Mosuldan
Zöhrətək Babiləndən parladi öncə,
Haruti kəsləri təmizləyincə,¹⁴⁷
Əmr etdi möbidlər yandıran odu
Durmadan hünərlə söndürsün ordu.
Zəndin əfsunları atılsın suya,
Alınsın yaxud bir dəftərxanaya.
İbrahim dinini doğru yol bildi,

Atəş tüstüsünü dillərdən sildi.
Aqillər məsləhət gördülər ona:
Oradan tərپənsin Azərbaycana.
Gəlirkən hər yerdə ki, atəş gördü,
Zəndi məhv eylədi, odu söndürdü.
O yerdə ki, alov çıxırdı daşdan,
Məcuslar deyirdi «Özündən yanan».
Yüzlərlə xidmətçi taxmış zər, zivər,
Pərəstiş etməyə bağlamış kəmər.
Əmr etdi, o köhnə atəşlər sönsün,
Bir anda kömürə və külə dönsün.
Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat бүkdü.¹⁴⁸
Elə ki, o yerdə atəşlər söndü,
İsfahana tərəf İskəndər döndü.
O gözəl, ruh verən abad şəhərdə,
Ürəyi sevinclər saçan o yerdə
İskəndər oldu bir çiçəkli gülşən,
Düşdü kam ardına ürəyi çox şən.
Orda bir saray var incə naxışlı,
Bahar bağçasından nazlı baxışlı,
Məcuslar rəsmiylə Zərdüşt ayini
Ora toplamışdı bir çox gəlini.
Hər gözə bir afət, hər qəlbə düşmən,
İnsan heyran qalır onu görərkən.
O cadunun adı Azər humayun,
Sam nəslindən idi nəsəbi onun.
Bir əfsun edincə o gözəl afət
Ürəkdən səbr alır, bədəndən taqət.
Haruttək Zöhrənin canını alar,
Yüzlərcə Harutun qəlbini ovlar.
İskəndər əmr etdi təxir etməmək,
Bu ev də kökündən dağılsın gərək.
Cadu qız sürətlə qalxdı yerindən,
Qurdu bir əjdəha öz peykərindən.
Odlu əjdəhanı yaxından görən
Qorudu özünü yanan atəşdən.
Qorxudan yıxılıb duran kimsələr
Çaparaq, padşaha verdilər xəbər:
«Atəşdə qorxunc bir əjdəha vardır,
Fişəngtək ağzından atəş çıxardır.
Hər igid keçirsə onun yanından,
Öldürür ya udur, verməyir aman.»
Bu gizlin hikmətdən şah fikrə daldı,
Vəzirdən belə bir məsləhət aldı:
Bu gizli əsrarı Bəlinas bilir,

Tilsimə tanışdır, tökər bir tədbir.
 Bəlinası tapdı, sordu İskəndər:
 «Bu cadu nə ilə əslinə dönər?»
 Dedi: «Əjdəhanı, böyük tacidar,
 Yalnız bir əfsunçu edər aşıkar.
 Bu sirri açmağa olsa buyruğun,
 Başını kəməndə salaram onun.»
 Dedi: «Hiyləgərdir bu qəlbi qara,
 Mümkünsə, durma, et bu işə çara.»
 Bəlinas getdi tez atəşkədəyə,
 Gördü bir əjdəha baş çəkmiş göyə.
 Əjdəha görünəcə gəlir Bəlinas,
 Bildi ki, şüşəni qıracaq almas.¹⁴⁹
 Min oyun çıxardı o sahir cadu,
 Yüz insan aldadan hiylələr qurdu.
 Onların təsiri olmadı, yenə
 Çarəsiz qayıtdı köhnə sehrinə.
 Cadunun əfsunu etməsə əsər,
 Əfsunçu yenə öz sehrinə dönər.
 Bəlinas hünərlər göstərdi o gün,
 Cadunun sehrini bağladı bütün.
 İnsana taleyi güldüyü zaman
 Cadugər də yaxa qurtarmaz ondan.
 Atdı əjdəhanın üstünə «əsdab»,
 Su önündə atəş gətirərmə tab?
 Bağladı qolunu bir hiylə ilə,
 Başa çıxdı qızın qurduğu hiylə.
 Qız gördü Bəlinas hünərlər saçdı,
 Cadu hiyləsindən düyümü açdı.
 Torpağa düşərək qopardı fəğan,
 Padşahın ədlindən dilədi aman.
 Bəlinas görünəcə o ay üzünü,
 Bir sevda xülyası tutdu gözünü.
 Gözəl cadugərə o verdi aman,
 Xilas etdi onu ovsunçulardan.
 Əmr elədi, dərhal od yandırdılar,
 Atəşkədə yandı – oldu tarü mar.
 O pəri üzlünü götürdü şaha,
 Dedi: «Bax, bu aydır qara əjdəha.
 Ağıllı qadınlar biliklər qurmuş,
 Çarxın qulağını əfsunla burmuş.
 Quyunu çıxarır yerin təkindən,
 Ayı yerə salar öz fələyindən.
 Zühəlin üzündən qaranı atar,
 Hər qara telindən çəkər bir hasar.
 Sevimli gözəldir, yox ona bədəl,

Pəri də doğmamış belə bir gözəl.
 Müşk ilə saçının ucunu burmuş,
 Günəşin boynunu kəməndə vurmuş.
 Sənin taleyinlə kəsdim yolunu,
 Ayırdım şöhrətdən, hörmətdən onu.
 Qız qaldı çarəsiz, dilədi aman,
 Məni, padşahım, ayırma bundan.
 Şaha xoş gəlibsə bu göyərçinim,
 Olsun həm xanımım, həm bacım mənim.»
 Sevimli üzünü gördü İskəndər,
 Bəzəkli bir aydır, o pəri dilbər.
 Söylədi: «Bu sənin haqqındır, yalnız
 Sənin qədəhindən mey içsin bu qız.
 Sevsən də rənginə aldanma əlbət,
 Onun hiyləsindən eləmə qəflət.
 Kəhrəba olsa da əqrəb quyruğu,
 Yenə də əqrəbdir, zəhərlidir bu.»
 Bəlinas təşəkkür edərək ona,
 Üzünü sürtərək yolun tozuna,
 «Qadınımdır» deyə, evinə aldı,
 O gözəl çoxunun qəlbini çaldı.
 O qızdan çox cadu öyrənmişdi bu,
 Onunçun deyildi «Bəlinas – cadu».
 Əfsunçu, münəccim, kim olursan ol,
 Ölümə bağlaya bilərsənmi yol?

İSKƏNDƏRİN İSFAHANDA DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ ALMASI

O cənnət suyundan, ey saqi, tez dur,
 Atəşlə yoğrulmuş qədəhi doldur!
 Əlimi çıxarma o sudan, oddan,
 O su və atəşlə mənəm islanan.
 Boranlı qışlarda odur bəxtiyar,
 Qarşıda manqalı, quşu, meyi var,
 Elə bir nar məmə keçirə ələ,
 Bağçada narlara salır vəlvələ.
 Bahara çatınca nar fidanından
 Nar suyu axtarar, nar alar ondan.
 Bir zaman dərindən nəzər salınca,
 Görər hər budaqda gülür yüz qonça.
 Cənnətdən bir guşə kəsilmiş cahan,
 Nəşələr, sevinclər saçmada hər yan.
 Əlində gözəlin saçları yenə
 Sallana-sallana çıxar çəməne.

Şəkər çeşməsini çiçəklə bəzər,
 Dünyada bir zaman şadlıqla gəzər.
 Şahlar dəftərini yazan ustalar
 Tarix beşiyini belə yırğalar:
 İsfahan şəhərində sakin oldu şah,
 Başından göylərə ucaldı külah.
 İki gün nəşəyə daldı İskəndər,
 Dara mişkusundan tutunca xəbər,¹⁵⁰
 Kəyan ayiniylə xələtlər saçdı,
 Düz yeddi xəzinə ağzını açdı.
 Rumun, Misrin, Çinin qumaşlarından
 Dəyərli zinətlər yığdı hökmüran.
 Şahlara yaraşan dəyərli paltar
 Vücudu təzələr, ürəyi oxşar.
 Zər ilə işlənmiş qumaşlar, xəzlər
 Geyənə istilik, məhəbbət verər.
 Çox boyunbağılar – xalis gövhərdən,
 Bundan başqa hədsiz zərdən, zivərdən,
 Möhrü açılmamış müşk ilə ənbər,
 Ən incə dəridən nəfis geyimlər, –
 Şahın mişkusuna göndərdi dərhal,
 Matəm paltarları dönüb oldu al.
 Firuzəni mərcan rənginə saldı,
 Matəm lacivərdir qızıl rəng aldı.
 Vurdu qara daşa qızıldan zivər,
 Məhəkəmə qızılı sınamaq istər.
 Dara şəbistanı matəmi atdı,
 Bənövşə yerinə al gül yaratdı.
 O bağa nəşəli yaraşlıq verdi,
 Sevimli çöhrəyə bir işıq verdi.
 Üç, dörd gün səbr ilə oldu çox dəmsəz,
 O bahar qönçəsi açılısın bir az.
 Gəlinlər bəzəyə alışıb dursun,
 Başına ən incə bəzəklər vursun.
 Sevgini ürəkədən alsın dimağa.
 Üzünü çevirsən işıq – çırağa.
 Bildi ki, matəmdən qalmamışdır iz,
 Yengini matəmdən elədi təmiz.
 Ağıllı vəzirə dedi: «Durma, get,
 Addımı, dilini, bacar, geniş et!
 Mişkuya gedərək məndən ver xəbər,
 Gəlmiş bir iş üçün bura İskəndər.
 O Dara nəşəbli, ayüzlünü mən
 Görməklə şadlanım, qəlbim olsun şən.
 Şux şəbistanına çəkərəm hasar,
 Əmrirlə ucalar kənzilər, qızlar.

Qızıldan şahənə bir təxti-rəvan,
 Bəzəyi firuzə, inci və mərcan,
 Götür o nazənin gözəl dilbərə,
 Göy xuraman olub ensin yerlərə.
 Yel qanadlı atlar, zərnişan yəhər
 Apar, minsin onu qəlbən sevənlər.»
 Bilici vəzirə şah verdi tədbir,
 O əmri yerinə yetirdi vəzir.
 Daranın xüsusi evinə getdi,
 Evdə olanlarla xoş rəftar etdi.
 Dara sarayına getdiyi zaman
 Sanki bulaq axır cənnət bağından.
 Huriylə dopdolu bir cənnət gördü,
 Aldandı, aldadan yüz afət gördü.
 Alma üzlü qızla oynayır, gülər,
 Sanki alma ilə oynar bir nəfər.
 Padşahdan öncə bir salam söylədi,
 Yaşınan kəslərə pəyam söylədi:
 «Şahənə mişkuya şahdan nur axsın,
 Ortadan ikilik büsbütün qalxsın.
 Bir xəta işlədi azğın zamana,
 Uzatdı əlini bu xanimana.
 Ortada böyük bir itki var, bəlli,
 Bu işdə olmamış padşahın əli.
 Nəhayət, məndə bir belə arzu var
 Ki, ümitsiz ondan olsun ümidvar.
 Bu evdə xoşbəxtlik quracaqdır şah,
 Öz böyüklüyündə duracaqdır şah.
 Daranın fərmanı, öz zəkasıyla,
 Gəlibdir qohumluq təmənnaşıyla.
 Şövkətli padşahın istəyi budur:
 İsmət pərdəsində parlayan o nur
 Olsun şəhriyarın işıq ülkəri,
 Tacının Rövşənək olsun gövhəri.
 Gözləri nurlansın bu işıq üzdən,
 Köşkünə bu güldən etsin bir gülşən.
 Bu işə Darayla bağlamış peyman,
 Ay üçün göndərmiş bir təxti-rəvan.
 Yalnız bu məqsədlə uca tacidar
 At çapmış, bu yerdə tutmuşdur qərar.
 Bir qıfıl vurmuş hər söyləyən dilə,
 Şah özü gəlmişdir bu məqsəd ilə.
 Mindirin taxta o pəripeykəri,
 İşi tez bitirin, durmayın geri!»
 Elçiyə tərcüman belə söylədi:
 «Şahın kölgəsində yaşa əbədi!

Bu evə yaxınlıq şahlardan yarar,
 Yel ilə gələni yel də sovurar.
 Qızıldan yazılsın gərək bu sözlər:
 «Çarvadar əkəni dəvəçi biçər». ¹⁵¹
 Taxtının guşəsi bir tacdır bizə,
 Taxtının ayağı meracdır bizə.
 Kəniztək alsa da, alsın, biz nəyik,
 Qadın edəcəksə, etsin, bəndəyik.
 Əmrindən boynunu qaçıran kimdir?
 Hər əmri bir qızıl açar kimidir.
 Bu işi edərsə uca tacidar,
 Rövsənək başını göyə ucaldar.
 Padşaha varmağa qəlbimizdir şən,
 Dünyaya gəlmişik şahlar nəslindən.
 Hər zaman istəsə böyük şəhriyar,
 Birləşmək istəyi tutunca qərar,
 Ayini yerinə yetirib daha,
 Şadlıqla gələrək uca dərgaha.»
 Saraya döndü bu xəbərlə vəzir,
 Qərarı padşaha anladı bir-bir.
 Şahın sevincindən parladı üzü,
 İnsanı ovlarmış insanın sözü.
 Hər cavab qulaqda qoparsa qubar,
 Dinləyən ürəkdə kədər doğurar.
 Taleyi ona yar olan zamanda,
 Baxışlar vüsala dolan zamanda
 Atalar rəsmiylə uca tacidar
 Eylədi özünə Rövsənəyi yar.
 Kəyan rəsminə də riayət etdi,
 Ürəkdən çox hörmət, məhəbbət etdi,
 Şənlənsin deyə bu ömrünün bağı,
 Kəbinə yazıldı İran torpağı.
 Əmr etdi: çirmənsin iş bacaranlar,
 Bəzənsin, düzənsin hər küçə, bazar
 Rum ilə Xarəzmin ipəkləriylə,
 Ölkələr bəzənsin bəzəkləriylə.
 Padşahın istəyi kimi İsfahan
 İpəklə, gövhərlə bəzəndi əlvan.
 Qapılar, bacalar, damlar, küçələr
 Gözəl xalçalardan aldılar zivər.
 Bayraqlar dikəldi uca göylərə,
 Bu dünya aldı bir başqa mənzerə.
 Hər küçə başında çadır quruldu,
 İşlərin gedişi başqa cür oldu.
 Hər çarşu başında mütrüblər oynar,
 Oturmuş xanəndə, çalğı çalanlar.

Çalğıdan hərarət gəlincə uda,
 Düşməni ud kimi salırdı oda.
 Zindərud nəhrindən Xuzana qədər
 Çalğının səmindən canlandı yerlər.
 Sel kimi axırdı şərab havayı,
 Həsəddən qurudu Mamişan çayı.
 İsfahan gülləri ətir saçırdı,
 Tərazın müşkü də ağız açırdı.
 Toya al çiçəklər səpirdi şəfəq,
 Şəkərdən Ay, Günəş doldurmuş təbəq.
 Sanki bir saraydır tikmiş şəkərdən,
 Bir günbəd ucaltmış al çiçəklərdən.
 Dəbdəbə, şövkətdən coşmuşdu hər yan,
 Ətrafa can verir çalan, oxuyan.
 Qaraltı incə bir qumaş geyincə
 Müşk ilə, Ay ilə bəzəndi gecə.
 Göydə Ay parlaq bir sədəfə bənzər,
 Kərx əttarı ona səpərdi ənbər.
 O müşkin saçlı ay şaha erməğan
 Qənd, badam düzəltdi gözdən, dodaqdan,
 Onları göndərdi şah mişküsünə,
 Layiqdir müşk ilə mah mişküsünə.
 Al Günəş o səhər şəfəq sökərkən
 Çıxdı bir gəlintək incə ipəkdən.
 Çırpındı şah qəlbi gəlin eşqiylə,
 Sanki rus zəngidir, salmış vəlvələ.
 Çalğıdan, şərabdən qurdu bir işrət,
 Utandı, qibtədən tər tökdü cənnət.
 Dostlarla içərkən artır fərəhi,
 Şərabdən dönürdü başı, qədəhi.
 O qədər xəzinə bəxş etdi o gün,
 Yer onu çəkməkdən olurdu düşgün.
 Gecə al Günəşdən düyümü dəldi,
 Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
 Onu da uddu Busəhaq firuzə,
 Busəhaqlara bax, ilişdi sözə. ¹⁵²
 Vüsala yetişmək üçün İskəndər
 O müşkin mişkuya göndərdi xəbər,
 Rövsənək olsun bir işıqlı çıraq,
 Gəlsin, qədəmindən zinət alsın bağ.
 Dedi Rövsənəyə sevimli ana:
 «Gedərsən İskəndər şahın yanına.
 Qiymətli yaqutsan İskəndər üçün,
 Bir inci gövhərlə birləşsin bu gün.
 Bu dövlət əqdinə bir arxa verək,
 Yenə də ölkədə padşahlıq sürək.

Əmrindən yaramaz boyun qaçırmaq,
 Sənə bu Rum şahı layiqdir ancaq.
 Saçından xidmətə bağlarsan kəmər,
 Taleyi sənə də səadət verər.
 Ondan başqa hər kəs adını çəkər,
 Saçıntək başları kəmərə dəyər.
 Qulağında qızıl halqa daşısan,
 Qapı halqasıdır onsuz bu halqan.
 Rəftar et ki, odur bu gündə Dara,
 Daratək bizimlə edər müdara.»
 Ananı dinlərkən o sevimli qız
 Həyadan tər tökdü, baş əydi yalnız.
 Saraya hərəkət əzmiylə durdu,
 Ay kimi qızıldan taxta oturdu.
 Aldılar padşaha məxsus gərdəyə,
 Hər tərəf sarıldı ipək pərdəyə.
 İskəndər səxavət əlini açdı,
 Məclisin gözünə bir heyrət saçdı.
 Şahdan bəxşiş aldı xidmətçi, dayə,
 Qızıldan, gövhərdən verdi hədiyyə.
 Yabançı kəslərdən boşaldı saray,
 Bir araya gəldi Günəş ilə Ay.
 Mehriban anası gəldi irəli,
 Dənizə tapşırdı incə gövhəri:
 «O uca padşahlar nəslindən nişan
 Yalnız bu boy atmış sərvidir qalan.
 Mən ona deyirəm qiymətli gövhər,
 Sən ol gövhərə adlı-sanlı ər.
 Atasız qalmışdır, dərdə salınmış,
 Yetimdir, əlindən mülkü alınmış.
 Əmanət tapşırdım sənə bir çiçək,
 Bir sən bil, bir ədlin, bir də gələcək.»
 Şah qəbul edərək yanaşdı ona,
 Yoldaşlıq tacını qoydu başına.
 Şümşada tay oldu bəzəkli süsən,
 Sevimli bir sərvə yurd oldu çəmən.
 O gövhər ləlindən uca İskəndər
 Başladı almağa dəyərli gövhər.
 Gördü bir pəridir sevimli dilbər,
 Pərəstiş etmədə ona pərilər.
 Canlı bir sərv idi, xurmadır barı,
 Şəkərə dad verir şirin göftarı.
 Füsünkar gözləri kəskin, canalan,
 Hər dərdə şefadır, xəstəyə dərman.
 Dirsəyi qısadır, saç, gərdən uzun,
 Dodağı şəkərdir, xalı da uyğun.

Çənəsi sadədir, sallanmış buxaq,
 Qaynar gözlərində güləbdən bulaq.
 Bəslənmiş qırmızı qanla ciyərtək,
 Sanki göz içində parlayır bəbək.
 Duz səpsə sağalar xəstə ürəklər,
 Dodağı dünyaya saçar çiçəklər.
 Hər gülən dodağı şəkər saçardı,
 Gülüşü gülüşə bir yol açardı.
 Gözündən gül üzə güləblər axmış,
 Beli incə idi, sinəsi qalxmış.
 Qıvırcıq saçları müşkə çalırdı,
 Günəş çeşməsinə kölgə salırdı.
 Çeşməni, kölgəni görüb şəhriyar
 Mənzilə yetişdi, oldu bəxtiyar.
 Vəfalı gözləri xoş gəldi ona,
 Ürəyi çırpındı, basdı bağına.
 Sıxıb qollarını boynuna saldı,
 O ürək kamından kami-dil aldı.
 Rövşənək işıqlı çıraqtək yandı,
 Eyvanı cənnəttək nura boyandı.
 «Cahanbanu» deyə, yeni ad taxdı,
 Bütün ixtiyarı ona buraxdı.
 Olduqca ayıqdı, dinc və həyalı,
 Söylənməz sözlərdən ağzı qapalı.
 Şahlıq açarını ona tapşırdı,
 Başının tacını göyə qaldırdı.
 Onu görməsəydi dözməzdi bir an,
 Ayrılmazdı onun bir an yanından.
 O behişt ölkədə şad bir ürəklə
 Yaşadı cənnətdən gələn mələklə.
 Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən
 Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən.¹⁵³
 Getdikcə köpürür xoruzlu bardaq,
 «Nuş olsun, iç» deyir xoruz coşaraq.
 O tovuz dodaqlı kuzə ağzından,
 Küplərdən camlara tökərdi al qan.
 O məclis, o şərab, o çalğı, o çəng
 Dünyanın üzünə verdi başqa rəng.
 Yeddi ölkə şahı Kəyan rəsmiylə
 Yeddi gözlü kəmər bağlamış belə.
 Günəştək taxtına oturdu səhər,
 Fələk xidmətinə bağladı kəmər.
 Yenidən bir içki məclisi qurdu,
 Görənin başından ağı uçurdu.
 Məclisə düzüldü yararlı kəslər,
 Hər gələn yer tutdu hünəri qədr.

Mütrüblər, çalğılar saçardı fərəh,
 Saqi ruh verirdi əlində qədəh.
 Coşduqca kamança və sazın səsi,
 Çay kimi silirdi başqa həvəsi.
 İskəndər yenidən açdı xəzinə,
 Öz səxavətinə başladı yenə.
 Çox hədiyyə aldı İran əsgəri,
 Başını parlatdı öz ətəkləri.
 Hər kəsə payladı şahənə xələt,
 Verdi bu dünyaya başqa bir zinət.
 Uca bir günəştək verərkən ziya,
 Nurundan çox fayda alırdı dünya.
 Günəş xəzinəsi daima axar,
 Şimşək nuru isə bir kərə çaxar.
 Səxavətli olsun gərək cahandar,
 Şahlığın xisləti, bax, belə yaşar!

İSKƏNDƏRİN İSTƏXRƏDƏ TAXTA OTURMASI

Muğlar çırağını, saqi, durmadan
 Mənə ver, qəlbimdən qoparma fəğan!
 Gözlərə aydınlıq verər bu çırağ,
 Qəlbimin çırağı ondan alır yağ.
 Söylə, ey söz, nədir sən kimiyən?
 Kimdir bu sikkənə kimiya vuran?
 Səndən ki alınır bu qədər bəzək,
 Hələ əskilməmiş bir hərfin gerçək.
 Evimdən çıxdınsa, üz qoydun hara?
 Qapımdan uzaşdın hansı diyara?
 Bizdən baş verərkən bizdən uzaqsan,
 Naxışlar vurarkən gözdən uzaqsan.
 Qəlbimin iş evi fərmanındadır,
 Dil xidmətçi kimi divanındadır.
 Bilmirəm nə quşsan, gözəlsən, şənsən,
 Bizdən ən dəyərli yadigar sənən.
 Söz ki var, ucadır hər bir ucadan,
 Mətahın qıtlığa düşməsin bir an.
 Dəyərli bir mətah olurmu kəsad?
 Olursa, həsəddən doğar bu fəsad.
 Ey sözün ustası, durma, söz gətir,
 Şerin büsatını yerinə yetir.
 Ad-sanla kim yatıb – onlardan söz aç,
 Heyrət edənlərə söylə, əfsun saç.

Keçmiş nəql edən ravilər belə
 İncə bir düşüncə, doğru rəy ilə
 Nəql edir: Elə ki, uca şəhriyar
 İsfahan şəhərində oldu bəxtiyar,
 Firuzə fələyin səadətindən
 İsfahan şəhərində etmədi məskən.
 Tac qoymaq üçün o, İstəxrə köçdü,
 Kəyumərs, Keyqubad yerinə keçdi.
 Onunla böyüdü, bəzəndi İran,
 İgidlər arxası bərkidi ondan.
 Başçılar dedi: «Eşq olsun, tacidar!»
 O böyük baş ilə ucaldı başlar.
 Töhfələr verdilər taxtına layiq,
 Padşahın oyanan baxtına layiq.
 Nilin mənbəyindən ta Kəngə qədər,
 Çin dənizlərindən ta Zəngə qədər
 Elçilər axışdı xərac verməyə,
 Taxtına, tacına alqışlar deyə.
 Taxtına basınca ayaq şəhriyar
 Söz xəzinəsini açdı tunc açar:
 «Eşq olsun, eşq olsun, ulu Yaradan
 Xalqını yaratmış haqqa inanan.
 Torpaqdan başını bir mən kiminin
 Ucaltdı, ulduzla etdi həmnışin.
 İrana gətirdi Rumdan çəkərək,
 Əmriylə daşları yumşaltdı mumtək.
 Başımı o qədər ucaltdı zaman,
 Yüklü kəcavəmi daşıyır dövrən.
 Öyrəndim o adil, ulu Tanrıdan,
 Ədalət yolundan dönmərəm bir an.
 Yoxsula, məzluma olaram kömək,
 Qaranlıq gecəyə – parlayan şimşək.
 Ağıllımla düşüncəm olmuş mənə yar,
 Bu dünya himayəm altında yaşar.
 Doğru bir yol ilə bu gün getməli,
 Sabahkı günümşə bəllidir, bəlli.
 Qorxaram bəhanə tapmaq günündən,
 Pəhrizə çalışdım varlığım ilə mən.
 Nə aciz qarışqa, nə də güclü fil
 Əlimdən bir zərər görməz, bəlli bil.
 Ovcumun içində olsa da, yenə
 Dikməyəm gözümü özgə mülkünə.
 Xalq mənə versə də əziyyət, kədər,
 Qıymaram incisin məndən bir nəfər.
 Kənddən, kəndlilərdən götürdüm xərac,
 Şəhərdən nə vergi istərəm, nə bac.

Əlimə keçsə bir xəzinə, sərvət,
 Hər kəsə verərəm layiq bir qismət.
 Məndən qulluq alar hər bir sənətkar,
 Əlinə dövlətdən verərəm açar.
 Qaldırram hər kimin varsa hünəri,
 Zəncirə çəkərəm divanələri.
 Düşkünlər, dilsizlər tapacaq aman,
 Qurtulmaz əlimdən boş yeyib yatan.
 Vücudu sağlamlar bunu bilməli,
 Sənətdən gərək boş qalmasın əli.
 Görsəm ki, bir nəfər çəkir çox zəhmət,
 Qazancı xərcini ödəmir əlbət,
 Elə möhtaclara, söz verirəm mən,
 Köməklik edərəm öz xəzinəmdən.
 Din ilə, ağılla tutaram işi,
 Yoluna qoyaram alış-verişi.
 Bir işdə kimsədən qorxum yox mənim,
 Qorxanlar önündə titrər bədənim.
 Dəyirman yemidir fayda verməyən,
 Əfvə layiqləri bağışlaram mən.
 Dünyaya bəxşislə vurmuşam bəzək,
 Əliaçıqlara edərəm kömək.
 İskəndər kimsəyə verməz əziyyət,
 Zalıma qəhr edər, məzluma hörmət.
 Hər bir yaxşılığa bu şah yüz verər,
 Bir yamanlıq edən bir cəza görər.
 Kim günah işləsə cəzaya çatar,
 Peşiman olursa, ədlim bağışlar.
 Əlimdə məhv olur başı dik düşməni,
 Peşiman olursa, bağışlaram mən.
 Mənəm yaxşılığı öncə başlayan,
 Yamanlıq başlayan düşmandır, düşman.
 Mən ələk kimiyəm, ələrəm torpaq,
 Dəyərsiz qalığı ataram ancaq.
 Bir dolam, quyudan suyu çəkərəm,
 Bu başdan alıb o başa tökərəm.
 Qılıncla keçirsəm əlimə hər nə,
 Qəmçinin ucuyla paylaram yenə.
 Bu taxtın başına keçmək, haq bilir,
 Düşkünə əl tutmaq məqsəddilədir.
 Vücudum olmuş həm bulud, həm Günəş,
 Bir əlimdə su var, birində atəş.
 Önümə daş çıxsə dönər bir muma,
 Əkini suvarram çıxsə qarşıma.
 İrana mən özüm gəlmədim Rumdan,
 Bu mülkə göndərmiş böyük Yaradan,

Haqqı və batili ayırd edim mən,
 Alır bağlı qıfıl açarı məndən.
 Din daşıyan başlar qalxsın əflaka,
 Dinsiz başları da tullayam xaka.
 Ehtiyac adını qaldırdım artıq,
 Yel ilə çırağa verdim barışıq.
 Hər evdə firiştə doğurum divdən,
 Bir bina ucaldım hər uçuq evdən.
 Harda ədalətim olsa hökmüran,
 Qırqovul zərrəcə qorxmaz tərlandan.
 Sürüdə qoyuna qurd olar çoban,
 Marala, ceyrana toxunmaz aslan.
 Yamanı edərəm yaxşıqla ram,
 Yaxşılar yamanlıq etsə qoymaram.
 Hər başı göylərə qaldırsam, bir də
 O başı bir daha görməzlər yerdə.
 Mənə tay olandan qopardım ciyər,
 Qoymadım dağıtsın başqa vəhşilər.
 Kimsəni yaxmadım gizlin zəhərlə,
 Aşkara bağrını dəldim xəncərlə.
 Nə dünya üstündə alovtək axdım,
 Nə də ki, səbəbsiz bir xırman yaxdım.
 Kimsənin qəlbini haqsız qırmaram,
 Qırsam da, varımdır əldə mumiyam.
 Birinin gözünü ağrıtsam əgər,
 Öz əlimdən dərman tökmək də gələr.
 Bu işdə mənə yar olsun Yaradan,
 Bu yaman gözlərdən qorusun hər an.»
 Bunları söylərkən bir-bir İskəndər,
 Göylərə ucaldı dinləyən əllər.
 Məclisdə var idi adam hər yandan,
 Birisi elədi şahı imtahan,
 Natiqlik düşkünü, hədsiz söyləyən,
 Divanə xislətli hikmət öyrədən,
 Bir casus vardı, tez öpdü dərgahı,
 Sınamaq istədi İskəndər şahı:
 «Şahım, bir dinara ehtiyacım var,
 Versəniz, dünyaya dəyər bu dinar.»
 Gülərək söylədi ona İskəndər:
 «Şahdan bəxşiş istə rütbəsi qəder.»
 O casus söylədi: «Səxavətli şah,
 Bir dinar verməkdən utansan hərgah,
 Dünyanı bağışla mənə bir kərə,
 Qaldır bu başımı uca göylərə.»
 Şah dedi: «Ey şaşqın, bu dəfə yenə

İstəyin müvafiq deyil ölçünə.
 Çox yersiz iki şey istədin məndən,
 Biri məndən kiçik, digərindən sən.
 Hər sözün xüsusi bir ölçüsü var,
 Ölçüsüz söylənən söz qulaq yırtar.
 Bir söz ki, daşlara düyün vuracaq,
 Gözəl söz olsa da söyləmə, burax.»
 Padşahdan soruşdu bir igid oğlan:
 «Xalq neçin alçaqda, sən ucadasan?
 Deyirsən hamı bir yoldaş, ancaq
 Nədir bu aşağı, yuxarı? Burax.»
 Dedi: «Mən başçıyam, xalq isə ümmət,
 Baş yerə enərsə pozular şövkət.
 Otlara yaraşar başını əymək,
 İnsanın başıysa ucada gərək.
 Padşahın mövqeyi olmalı uca,
 Görənlər nur alsın ondan doyunca.»
 Başqa bir dilavər dedi: «Şəhriyar,
 Ağillı kimsəyə bəzək nə yarar?
 Qəlbində var sənin Tanrı sifəti,
 O palçıq vücuda vurma zinəti.»
 Şah dedi: «Şahanə dəbdəbə, şövkət
 Gözlərə bəxş edər yenilik, əlbət.
 Onunçun edirəm özümü gülşən,
 Gözünüz nurlansın, ürək olsun şən.
 Görmürsən, atlas don geyincə bahar,
 Nə qədər zövq alır ondan ruzigar?»
 İnandı ağillı kəslər bu sözə,
 Qulaqdan asdılar yaqut, firuzə.
 Oldular yenidən şaha sənaxan,
 Hamısı ürəkdən bağladı peyman.
 Xalq onu səbirli görüb oldu şən,
 Əmrinə baş əydi hamı yer-yerdən.
 Cəmiyyətin rəsmiylə böyük İskəndər
 Taxtının başına keçdi bir səhər.
 Daima göründü xalqa mehriban,
 Böyükklər rəsmi tutdu hər zaman.
 Məktublar göndərdi hər bir diyara,
 Hər hüddud bəyinə, hər bir sərdara.
 Ədliylə fəth edib qəlbə girmişdi,
 Basqından hər kəsə aman vermişdi.
 Dünyanı özünə etmişdi o, ram,
 Ram etmək yolunda tutmadı aram.

İSKƏNDƏRİN DARANIN QIZI RÖVŞƏNƏYİ RUMA GÖNDƏRMƏSİ

O yaqut qədəhi, saqi, birbaşa
 Mənə ver, ayağım toxunmuş daşa.
 Bir çarə arayım, daşlıqdır hər yan,
 Yaquттək özümü qoruyum daşdan.
 Fələk dəvəsini sürətlə sürür,
 Ondandır ki, gündə bir oyun doğur.
 Peşəsi sülhdür, döyüşdür hər an,
 Keçirir gündə bir rəng xəyalından.
 Keçmiş bir kərə alsan nəzərə,
 Görərsən bənzəmir bugünkülərə.
 Tanrının verdiyi pərvərişlərlə
 Hər gözəl girmişdir başqa bir şəkə.
 Sanma biz yatarsaq yatar ruzigar,
 Bu ev heç bir zaman olmaz tarümar.
 Çoxları köçmüşdür köhnə dünyadan,
 Bu dünya yenə də hamandır, haman.
 Dəyərli kişilər ötüb getdilər,
 Dostlar da onları təqib etdilər.
 Yoluna azuqə hazır et bir az,
 Dost olan dostundan geridə qalmaz.
 Nə qədər yolu pis getsə də, bişək,
 Axura düz gedir hər çolaq eşşək.
 Nəql edir köhnədən tarix yazanlar:
 Olmamış şahların taxtı zülümkar.
 İskəndər dünyanı tutduğu zaman
 Şəxsi istəyinə uymadı bir an.
 Çalışdı dünyanı islah etməyə,
 Onunçun yetişdi bu böyükliyə.
 Şahlıqda bir örnək al İskəndəri,
 Sən də gör İskəndər görən işləri.
 Bu dünya mülküylə oldu bəxtiyar,
 Onun istəyinə uydu ruzigar.
 Həbəş və Xorasan, Qurdan da Çinə,
 Qol gücü görmədən keçdi əmrinə.
 Elçilər, qasidlər getdi hər yana,
 Sikkələr vuruldu onun adına.
 Bir aslan ürəyi çarparkən onda,
 Dünyanı tutmuşdu qılınc altında.
 İrana inana bilmədi sərdar,
 Rumlu öz yurdunda salamat yaşar.
 Bir gecə uyaraq göylər baxtına,
 Doğru bir məsləhət verdi taxtına.
 Vəziri çağırırdı, ona söz açdı,

Bu gizli fikrini ortaya saçdı:
 «Madam ki, əlimə keçmişdir İran,
 Bu yerdə bağlanıb qalmaqdır ziyan.
 Daima dolanır bu yeddi fələk,
 Dünya seyrinə var məndə də istək.
 Görüm bu dünyada yeni nələr var,
 Varmıdır məndən də güclü tacidar?
 İşıqlı fikrimcə budur məsləhət:
 Dünyanı gəzməyə çıxarkən, əlbət,
 Xəzinə, dövləti Ruma göndərmək,
 Oraya etimad bağlamaq gərək.
 Hər işdə lazımdır ayıqlıq, diqqət,
 Hər kuzə çeşmədən çıxmaz səlamət.
 Taxtımın başını tutar bir düşmən,
 Taxtımdan, tacımdan ayrılaram mən.
 Dünyanın çəkilməz bəlaları var,
 Bu yolun qorxusu, cəfaları var.
 Ruma dön, orada məskən elə, qal,
 Mənim də fikrimə uyğundur bu hal.
 Fitnədən o mülkü qoruyursan sən,
 Çünki Ay nurunu alar Günəşdən.
 Rövşənək xatunu götür bərabər,
 Onunla ölkənin işi düzələr.
 Fikrin məsləhətçi olsun ağıla,
 Hər yaxşı-yamana bir ölçü saxla.
 Nayibsən, işi gör, dinlə ədl ilə,
 Məni yaxşıqlıqla gətir sən dilə.
 Onunçün bəyəndim səni hər kəsdən,
 Böyüklük gözüylə sənə baxdım mən.»
 Sözə başlayaraq hünərli vəzir,
 O buyruq verənə göstərdi tədbir:
 «Padşaha layiqdir hər buyruq, fərman,
 Əmriylə iş görür hər iş bacaran.
 Getdikcə şövkətin kamala dolsun,
 Qərəzlə istəyin qol-boyun olsun.
 O uca rəyiniz göstərdi tədbir,
 Qarşını görməkdən ziyanımı gəlir?
 Şahın göstərdiyi uğurlu işə
 Mən boyun qoyaram, düşmə təşvişə.
 İşində, gücündə, ancaq hər zaman
 Ayıq olmalıdır uca hökmüran.
 Bu mübarək səfər çətinca sona,
 Dönüncə yenə öz doğma yurduna,
 Ağır iş deyildir böyük sərvərə
 Dünyanı tapşırmaq iş bilənlərə.
 Dövləti saxlamaz yalnız bir nəfər,

Dünyanı özünə bağlamaz bir ər.
 Dünyada var saysız ölkə və dövlət,
 Bu dövran hər kəsə ayırmış qismət.
 Ram etsən özünə Tanrı verəni,
 Qismətin ondadır, o tutar səni.
 Hər padşah əmrinə boyun əyincə,
 Hər ölkə, hər tərəf sənindir mənəcə.
 Olsa düşmən evi sənin torpağın,
 Cilovu başına buraxma, saqın.
 Başqalar mülkündə durmaq nə yarar,
 Vurma ayağına onunla çidar.
 Yad mülkü nə əldə saxlamaq olur,
 Nə də varına bel bağlamaq olur.
 Sanma bu dünyada çarpışma yoxdur,
 Hər kəs bir ağadır, göz dikən çoxdur.
 Rəyasət fikriylə burda, şəhriyar,
 Rumlardan kimsəni etməzsən sərdar.
 Kəyan ovlağıdır Əcəm torpağı,
 Orda bir vəhşidir yadlar ayağı.
 Nə qədər xatadan uzaqdır həyat,
 Dünyada padşahlıq adını ucalt.
 Ölkənə dönərkən uzaq səfərdən,
 Qısaltmış olarsan uzun işi sən.
 Sən güldür üzünü şahzadələrin,
 Silinsin qəlbindən qəmin, kədərini.
 Hər şahı layiq bir ölkəyə göndər,
 Nə yeri istərsə o yerə göndər.
 Hər biri bir səmtə tərəfdar olsun,
 Hər tərəf bir şaha giriftar olsun.
 Qorxuram əcəmlər qalxsın yenidən,
 Daranın qanını almaq istərkən,
 Yunana və Ruma çıxarsın ordu,
 Dağıtsın ölkəni, nəyə gərək bu?
 Hər biri padşahlıq edərsə tək-tək,
 Ortada düşmənlik artacaq, bişək.
 Hər kəsi mülkünün qayğısı alar,
 Ölkəmiz düşməndən salamat qalar.
 Düşmənlər talana başlarsa ancaq,
 Yolunu bununla olur bağlamaq.
 Bir də kin toxmu ölkəyə saçma,
 Yurduna düşmənin yolunu açma.
 Qoyma qanla yusun şahlar dünyanı,
 Qoy alovlanmasın düşmənin qanı.
 Sanma dik başların tökdüyü qandan
 Səyavuş qanıtək qalmaz bir nişan.
 Yersiz qan tökməkdən daim dur geri,

Qanlıdır səninlə çarxın xəncəri.
 Ərənlər söyləmiş nə gözəl məsəl:
 «Dəyməz dəyməyəne ziyanlı bir əl.»
 Yetməsin kimsəyə səndən qəm, kədər,
 Az ziyan verənlər az ziyan çəkər.
 Xor baxma, alçalmaq sığmaz hər başa,
 Kimsəni öldürmə, əbədi yaşa.»
 Vəzir yol göstərdi, tökdü çox tədbir,
 Sözləri padşaha eylədi təsir.
 Dövrən gümüş təştin ağzını açdı,
 Qara qarğa qızıl yumurta saçdı.¹⁵⁴
 Qoca möbidlərsə tarix boyunca
 Yumurta və təstdən demiş doyunca.¹⁵⁵
 İskəndər ağılla tökdü bir tədbir,
 Əmr etdi: tez gəlsin, atlansın vəzir.
 Orda kitabxana varsa nə qədər,
 İşarə elədi, tez gətirsinlər.
 Hər çeşid elmdən dəyərli sözlər,
 Hər incə hikmətdən açdı bir dəftər.
 Yunana göndərdi tərcüman ilə,
 Çevirsin bir dildən başqa bir dilə.
 Padşahın əmriylə gəldi Ərəstu,
 Durmadan at çapsın Yunana doğru.
 Rövsənək xanımı alsın bərabər,
 Götürsün xəzinə, kitab və dəftər.
 İrani tərək etdi şahın əmriylə,
 Yunanın yolunu keçirdi ələ.
 Rövsənək padşahdan hamilə olmuş,
 Sədəfin qoynuna inci qoyulmuş.
 Yunana yetişdi dəbdəbə, əsgər,
 Yükdən inləyirdi o nazlı gövhər.
 Doqquz ay olunca, gövhər mədəni
 Dünyaya bəxş etdi öz gövhərini.
 Beşiyi öpərək oldular dilşad,
 Uşağa qoydular İskəndərus ad.
 Ərəstu vəkildi şahdan, həm vəzir,
 Padşahlıq işində töküdü tədbir.
 Yeməkdə, içməkdə o şahzadəyə
 Verirdi can kimi gözəl tərbiyə.
 Cismini bəslərdi nazla, nemətlə,
 Körpə qəlbini də şüur, hikmətlə.
 Yüzlərcə gəlmişdir belə gözəllər,
 Onu torpaq yemiş, qalmamış əsər.

İSKƏNDƏRİN ƏRƏBİSTANA GETMƏSİ VƏ KƏBƏNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Ey saqi, əl uzat qəm qovan meyə,
 Durma, ver mən kimi qəlbi dərddiyə.
 Rahatlıq ətriylə dirçəlsin bu can,
 Qurtulum kədərdən, qəmdən bir zaman.
 Yaxşıdır hər falı xeyr işə yormağ,
 «Rux»u yox, oyunda «şahrux»u vurmağ.
 Alçalırkən belə uca görünmək,
 Sarsılıb durarkən yenə öyünmək.
 Şam kimi bağrının içindən yanmağ,
 Zahirdə sevinclə nura boyanmağ.
 Hər işdə bir miskin aciz qalınca,
 Qaçar acizlikdən falçı dalınca.
 Əlinə keçirir daş, qumdan açar,
 Daş, qumdan çox zaman dəmir də çıxar.
 Bir qapı qeybdən yox olsa hərgah,
 Kimsə açə bilməz, açar bir Allah.
 Xeyrə vur falını, faydan ondadır,
 Çünki xoş fal vurmağ uğur yaradır.
 İnləmə «xəstəyəm» deyə, ey filan,
 Desən ki: «sağlamam» sağlam olarsan.
 Hər işdə bizdən bir qürə atmaqdır,
 İşləri sazlayan yalnız o haqdır.
 İnsaf bu pərdədə bizə məhəkdir,
 Tərs pərdə çıxarmağ nəyə gərəkdir.
 Könül, pərdə dardır, sən mənə yar ol!
 Pərdə yırtanlardan sən pərdədar ol!
 Bu parlaq beytləri hekayət edən,
 Mənim ziynətimə yaraşlıq verən
 Nəql edir: dünyaya olunca yiyə,
 İskəndər xeyməni vurunca göyə,
 Şahın fərmanı ilə hər nə dövlət var,
 Yunana daşdı mətin adamlar.
 Dünya hiyləsindən olunca iraq,
 Dolaşmağ fikrinə sarıldı qıvraq.
 Ədlindən müjdələr alınca dövrən,
 Bir qətrə içmədi onu anmadan.
 İskəndər uğurlu şah olduğundan
 İşində ayıqdı hər an, hər zaman.
 Dünyanın sazını əlinə aldı,
 Ancaq şəfqət deyə xoş hava çaldı.
 Kəməndi altına girincə dünya,
 Uymadı ürəyə yatmaz havaya.
 Böyük kimsələrə vermədi ziyan,

Asayiş altında yaşadı hər yan.
 Dikbaşlıq edəni öldürürdüsə,
 Yerinə qoyurdu ən yaxşı kimsə.
 Ölkədə bir şəhər yıxsaydı əgər,
 Qurardı ondan da gözəl bir şəhər.
 Bu dünya belədir, bu vaxta qədər
 Birini yıxarsa, birini tikər.
 İskəndər başladı abad etməyə,
 Oldu hardan-hara İskəndəriyyə.
 Çindən Qeyruvana – yol var nə qədər,
 Uca dərğahına axdı qasidlər.
 Hər padşah vəsiqə alırdı ondan,
 Ölkələr sığındı ona hər yandan.
 Dəyərli töhfələr gəldi hər yerdən,
 Adına yaraşan zərdən, zivərdən.
 İskəndər əmr etdi, cavab olaraq
 Məktublar müşk ilə yazılsın ancaq.¹⁵⁶
 Bir zaman ötmüşdü bu qərar üzrə,
 Göylər dəfələrlə baş vurdu yerə.
 Padişah dünyanı gəzməkçün yenə,
 Hazırlıqla düşdü səfər qəsdinə.
 Oxumuş ərəbdən gələn məktubu,
 İllərcə qəlbində qalmış bir arzu.
 İstədi büsatı İranda qursun,
 Ərəb də bu yolda ona baş vursun.¹⁵⁷
 Kəbəni ziyarət etsin bir zaman,
 Sevinsin mübarək fallı naxışdan.
 Hökmüran olunca bütün İrana,
 Xeyməni köçürdü Ərəbistana.
 Xəzinə topladı bir neçə xalvar,
 Biyaban yolunu tutdu şəhriyar.
 Ərəb başlarını onun baxışışı
 Əydirdi büsbütün əmrinə qarşı.
 Görüncə əmrinə ram olmuş zəfər,
 Hökmünə baş əydi dikbaş ərəblər.
 Yel kimi at sürdü Ərəbistana,
 Ərəblər düşmədi ondan ziyana.
 Hər yerdə atını edincə rahat,
 Həm bəxşiş saçdılar, həm hədsiz nemət.
 Hər çeşid lüzumlu yeməkdən başqa,
 Bəslənmiş sürülər verməkdən başqa,
 Gücləri çatdıqca şahın önünə
 Hər yerdən çəkдилər ağır xəzinə.
 Səhrələr dolaşan görkəmli atlar,
 Zəhərdən su içmiş parlaq qılinc var.
 Boyu otuz ərəş, üstü çox parlaq,

Nizələr, qan ilə bəslənmiş mizraq.
 Yüyənsiz dəvələr, löklər hər yandan,
 Toz, torpaq içində yel kimi uçan.
 Bunlardan başqa çox bəxşişlər daşdı,
 Yüklənən gön, dəri, nəfis daş-qaşdı.
 Ona hörmət üçün hey zaman-zaman
 Hər yerdən çəkildi yüklənmiş karvan.
 İskəndər xəzinə ağzını açdı,
 Qızılı, zinəti xalvarla saçdı.
 Atlazdan səhraya fərşlər açaraq,
 Yaqutlar altında gizləndi torpaq.
 Yanaşdı Kəbəyə şən bir üz ilə,
 Həccin əmalını öyrəndi belə.
 Dünyanın nafına basmışdı ayaq
 Aləmin nafından ənbər açaraq,
 Çarxın pərgarıtək mərkəz nöqtəni
 Dolaşdı, ziyarət etdi Kəbəni.
 Təvafı olduğu kimi bitirdi,
 Kəbə halqasını ələ gətirdi.
 Öpərkən Kəbənin qapılarını,
 Ürəkdən andı o, böyük Tanrını.
 Başını mübarək qapıya vurdu,
 Xəzinə saçaraq yoxsul doyurdu.
 Qızılı su kimi edərdi rəvan,
 Dəvə bağışladı o, karvan-karvan.
 Doğrular evində tutunca qərar,
 Tanrıya pərəstiş etdi tacidar.
 Kəbəni xəzinə-gövhərə tutdu,
 Damları müşk ilə ənbərə tutdu.
 Təvaf işlərindən azad olaraq,
 Basaraq Yəmənin gönünə ayaq,¹⁵⁸
 Parlatdı Yəməni ordunun tozu,
 Gönü parladantək Süheyl ulduzu.
 Oradan atını İraqa sürdü,
 Yunana dönməkçün hazırlıq gördü.
 Böyük Azərbaycan hökmüdarından
 Bir elçi gələrək dedi: Hökmüran,
 Nə üçün ram etdin bütün dünyanı?
 Sildin ruzigardan zülmü, tüğyanı?
 Verdin hər ölkəyə qurtuluş, aman,
 Ermənistan nədən çıxdı xatırdan?
 Doğduğun şəhərə bu yaxın ölkə
 Nə üçün bürünsün qaranlıq kölgə?
 Ermənistan oda ibadət edər,
 Başqa padişaha itaət edər.
 Orda Ad nəslindən bir pəhləvan var,

Qüvvəti Rüstəmin gücünə çatar.
 Adı Dəvalidir, hər bağı yarır,
 Aslan dərisindən yosun qoparır.
 Ermənistandakı bütün igidlər
 Yalnız bu padşaha boynunu əyər.
 Hər kəs badə içər onun adına,
 Yaxın ölkələrdən bac gəlir ona.
 Ordunla bu səmtə hücum etməsən,
 Ölkəni, şübhəsiz, alacaq bizdən»
 Hünərdən, gücdən söz açınca ona,
 Babilədən at saldı Ermənistana.
 Ölkədən yuyaraq fitnəni, qanı,
 Rum şahı xoşladı Ermənistanı.
 Silindi ortadan hər bir köhnə iş,
 Möbidə ibadət, oda pərəstiş.
 Ordan da tez hücum etdi Abxaza,
 Açdı abxazlara kindən darvaza.
 Səs saldı gurlayan təbil hər yerə,
 Süngülər sirrini açdı göylərə.
 Hansı bir qalaya göndərdi xəbər,
 Açarı durmadan təslim etdilər.
 Dəvali Abxazda sahlıq edərkən
 Eşitdi, Rum şahı gəlmiş səfərdən.
 Bağladı vəfaya gön kəmərinə,
 Işıqlı qəlbindən ataraq kini,
 Atlandı, yüyəni aldı tez ələ,
 İskəndər əlini öpmək qəsdilə.
 Xəzinə götürdü o şəhriyara,
 Çatınca tapşırırdı xəzinədəra.
 Dərgaha gəlincə öpdü torpağı,
 Kinini yenərək olmadı yağı.
 Dünyanı zəfərlə ölçən İskəndər
 Gördü mərdlikdə yox ona bərabər.
 Nəvaziş göstərdi o qəhrəmana,
 Taxtının yanında yer verdi ona.
 Sordu əhvalını şəfqətli səslə,
 Qəlbini qızdırdı qızğın nəfəslə.
 Əmr etdi xəznədar şəxsə İskəndər;
 Versin Dəvaliyə xəzinə, gövhər.
 Gətirsin adına layiq bir xələt,
 Sırğa və həmayil, cavahir, zinət.
 Həm qılinc, həm qədəh, cavahir, ipək,
 Verilsin padşaha layiq bir bəzək.
 Hər nə əmr etmişdi uca şəhriyar,
 Yerinə yetirdi o xəzinədar.
 Ucaldı Dəvali, qəlbi oldu şən,

Geyindi İskəndər ipəklərindən.
 Tövq asdı, tac qoydu, cavahirnişan,
 Sayıldı başını dik tutanlardan.
 Təşəkkür dilini açaraq ona:
 «Padşahım, Yaradan yar olsun sana!»
 Qüruru yenərək, kiçildi deyə,
 Kiçilmiş başını qaldırdı göyə.
 O gündən xidmətə sıxdı kəməri,
 Padşaha xidmətdən durmadı geri.
 O, şahpərəstlikdə elə ad aldı,
 Şaha xas olanlar geridə qaldı.
 O yerlər göründü şaha bağ kimi,
 Gözünü parlatdı bir çıraq kimi.
 O gözəl torpaqda enib dincəldi,
 Sevincin, istəyin barını dərdi.
 Çox qoca bir dehqan vermişdir xəbər.
 Tiflisi ilk abad etmiş İskəndər.
 O cənnət bəzəkli gözəl torpağı
 Yaxşılıq toxmuyla etdi gül bağı.
 O yerdə İskəndər belə əmr etdi,
 Rumun ayiniylə hər bir iş getdi.
 Keçdi o torpağı seyr edə-edə,
 Ov üçün at sürdü çöldə, dərədə.
 On beş gün dağlarda, çöldə yürüdü,
 Həm şikar edirdi, həm yol ölçürdü.
 Ov edib gəzərkən gözəl ölkəni,
 Can atdı görməyə şah Nüşabəni.
 Eşitdi, qadının vardır şövkəti,
 Dəyərli ölkəsi, malı, dövləti.
 Gördüyü çəməndən, sudan şənləndi,
 Gəldi bir çəmənə, atından endi.

İSKƏNDƏRİN BƏRDƏYƏ GƏLMƏSİ VƏ NÜŞABƏ İLƏ GÖRÜŞMƏSİ

Canpərvər şərəbı dur gətir, saqi,
 O susuzlar üçün çeşmədir, saqi!
 Yanıram, təşnəlik salmış bir dərdə,
 Mənə ver, şərəba oldum aludə.
 Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir,
 Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.
 İyulda dağlara lalələr səpər,
 Qışını baharın nəsimi öpər.
 O yaşıl meşəsi cənnətə bənzər,
 Şən ətlərinə bağlanmış kövsər.

Söyüdlük çöllərə vermişdir zinət,
 Ağ bağı elə bil həqiqi cənnət.
 Qırqovul yuvası hər sərv ağacı,
 Oxuyur kəkliyi, ötür turacı.
 Səssizlik içində dincəlir gülşən,
 Torpağı silinmiş qayğı, kədərdən.
 Reyhamı yaşıldır illər uzununu,
 Hər çeşid naz, nemət bürümüş onu.
 Yem üçün gələr quş bu gözəl yurda,
 İstəsən «quş südü» taparsan burda.
 Torpağı yoğrulmuş qızıl suyundan,
 Elə bil hər yanda bitmiş zəfəran.
 O yaşıl yerləri dolaşib gəzsən,
 Şənlikdən başqa bir xəyal görməzsən.
 İndi o dərğahın taxtı alçalmış,
 İpəyi, qumaşı küləklər çalmış.
 Təzə nar gülləri tökülüb solmuş,
 O narlar, nərgizlər dönüb toz olmuş.
 İndisə yerində bu gözəl yurdun,
 Var sel yumuş dəre, qurumuş odun.
 Yenə də bol olan o göyərtilər
 Ədalət toxmundan göyərsə əgər,
 Yenidən gözəlcə bəslənsə diyar,
 Get-gedə yaşıllıq, gözəllik artar.
 Padşahın əlinə keçərsə fürsət,
 O taxta yenidən verərdi zinət.
 Hərüm adlanırdı bu yurd hər yerdə,
 İndisə adına deyirlər Bərdə.
 Bu mərdlər, gözəllər yurdunda, inan,
 Çox saysız xəzinə gizləmiş zaman.
 Belə şux, sevimli gülşən harda var?
 Harda var xəzinə saçan bu diyar?
 Belə nəql edir söz xəzinədarı,
 Köhnə xəzinənin adlı saları:
 Həkim qadın varmış, adı Nüşabə,
 Uymuş il uzununu keyfə, şərabə.
 Erkəksiz yaşayan bu dişi ceyran
 Gözəldi, göyçəkdi erkək tovuzdan.
 Xoşsöhbət, ürəyi saf, mətanətli,
 Bir pəri əndamlı, xoş təbiətli.
 Önündə minlərcə gözəl qız varmış,
 Xidmətə ay kimi kəmər bağlarmış.
 Bunlardan başqa, var igid, qəhrəman
 Otuz min qulamı – qılinc oynadan.
 Dərğaha yaxın da olsa, yenə də
 Evinə girməzdi erkək bir bəndə.

Qadınla aşardı onun hər işi,
 Tapşırıq almamış ondan bir kişi.
 Sarayda iş bilən qadınları var,
 Yalnız kəndxudasız iş görər onlar.
 Qulları bir yurdda salmışdı məskən,
 Yaxın bir obanı etmişdi vətən.
 Qəhrindən, kinindən onun qorxaraq
 Şəhrinə bir kişi basmamış ayaq.
 Biyara getməyə versəydi fərman,
 Yolunda kişilər keçərdi candan.
 İskəndər səhraya çəkincə ordu,
 Çadırlar başını əflaka vurdu.
 Gördü bir şənliklə yoğrulmuş cənnət,
 Etdi əkinlərə, çaylara heyrət.
 Sordu: «Bu şən ölkə kimindir, kimin?
 Kim burda padşahlıq edir, söyləyin.»
 Dedilər: «Gördüyün bu var, bu yatır,
 Bu gözəl torpaqlar bir qadınındır.
 Qadındır, erkəkdən ürəkli, qoçaq,
 Dəniz incisindən təmiz və parlaq.
 Tayı yox şüurda, adda və sanda,
 Rəiyyət becərir çətin zamanda.
 Mərdliklə belinə bağlamış kəmər,
 «Kəyan nəslindənəm» deyə fəxr edər.
 Küləhsiz qadındır, ancaq tacı var,
 Bir əskər üzünü görməz bu sərdar.
 Hesabsız qəhrəman qulamı var,
 Önündə üzünü görməmiş onlar.
 Köksü gül, ağ bilək qız, gəlin ancaq
 Hər işdə onunla edər ittifaq.
 Boyları ox kimi, döş nara bənzər,
 Sanki hər məmədən süd əmmiş şəkər.
 Ən incə ipəklər, ən parlaq tüllər
 O lətif əndamdan utanıb titrər.
 Firiştə onlara baxmaz cürətlə,
 Baxsa, göydən enər bir fəlakətlə.
 Bağın eyvanında parıldar tək-tək
 Gündüz şən bir günəş, gecə çıraqtək.
 O ağ bənizlərə etsən tamaşa,
 Az qalır şəfəqdən gözlər qamaşa.
 Şaqraq səslərini eşitsə hər kəs,
 Can qurban etməyə göstərər həvəs.
 Qulaqda, boyunda incilər gülür,
 Dodaqlar yaqutdur, dişlər isə dürr.
 Bilmirəm, nə füsün oxumuş bunlar
 Ki, şəhvət toruna olmamış şikar?

Bu mavi səmanın altında ancaq
İşləri şərabdır, çalib çağırmaq.
Nəsilcə uca, pak hökmüdar qadın
Onları qoymazdı şəhvətə yaxın.
Sənəmxanası var saraylar qədar,
Azad girib gəzər orda afətlər.
Pərdə arxasında keçirir həyat,
Doğma ölkəsinə verir qol-qanad.
Möhtəşəm şahənə bir sarayı var,
Bir büsat açmış ki, şahlara yarar.
Büllurdan taxtı var, göyə vurur baş,
Üstünə xalvarla tökmüşdür daş-qaş.
O büllur taxtı bir qəndildən parlaq,
Gecələr Aydan da işıqlı çıraq.
Oturur o büllur taxta hər səhər,
Uca Tanrısını hər gün yad edir.
Gəlintək taxtında əyləşir yalnız,
Xidmətçün ayaqda durur gəlin, qız.
Mavi çərx altında sazla, qədəhlə
Dünyanı keçirir coşğun fərəhlə.
Tanrıya səcdədən durmazlar geri,
Yox yemək, içməkdən başqa işləri.
Şahanə sarayla, böyük dövlətlə
Riyazət çəkərdi bir ibadətlə.
O qədar dindardır bu nazlı dilbər,
Öz cənnət köşkündə yatmaz gecələr.
Başqa bir köşkü var mərmər daşından,
Ay kimi hər gecə süzülür pünhan.
Köşkündə o günəş, o nazlı qönçə
Başlar ibadətə şafəq söküncə.
Bir sona suya baş vurduğu qədar
Yasdığa baş qoyub yatar o dilbər.
O pəri əndamlı qızlarla yenə
Mey ilə, çalğıyla başlar keyfinə.
Gecəni, gündüzü keçirir belə,
Gündüzü belədir, gecəsi elə.
Nə gündüz əl çəkir can bəsləməkdən,
Nə gecə Tanrıya səcdə etməkdən.
Vardır qapısında çox xidmətçilər,
Özünün, işinin qeydini çəkər.»
İskəndər bu sözdən şənləndi, ancaq
O naxşı görməyə göstərdi marağ.
Yaşillıq içində gördü bir dünya,
Gövhərdən qiymətli olan kimiya.
O yerdə başladı istirahətə,
Bir neçə gün daldı eyşə, işrətə.

Hökmüdar qadına verdilər xəbər:
Mübarək fal ilə gəlmiş İskəndər.
Pərəstiş etməyə gördü hazırlıq,
Göndərdi padşahın adına layıq
Hər çeşid yararlı, ləziz yeməklər,
Ürəkdən xidmətə bağladı kəmər.
Ayırdı mətbəxə, miniyə yarar
Gözəlcə bəslənmiş canlı heyvanlar.
Müşk, ənbər qoxuyan dadlı yeməklər,
Əlini yumayağa müşk ilə ənbər.
Hər çeşid yeməli, dadlı meyvə var,
Müşk ilə şəkərdən bir neçə xalvar.
Mey, noğul, bostanın bəzəyi reyhan
Neçə gün daşındı şaha durmadan.
Həm də mehtərlərə ayrı olaraq
Hər gün göndərirdi müəyyən ərzaq.
O qədar mərdlik üz verdi qadından,
Tərifli dillərdə oldu bir dastan.
Padşahın könlündə açdı bahar tək
Onunla görüşmək arzusu çiçək.
Qadını öyrənmək istədi o şah,
Olsun bu ölkənin sirrindən agah.
Bilsin sərhəddini bu məmləkətin,
Varmıdır əsli bu sözü, söhbətin?
Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal.¹⁵⁹
Hazırlıq görüncə ucaldı göyə,
Yol aldı saraya, «Elçiyəm» deyər.
Elə ki, saraya çox yaxın gəldi,
Yolun zəhmətindən bir az dincəldi.
Göylərə baş vuran bir saray gördü,
Onu yerlər öpür, göylər öpürdü.
Xidmətçi qadınlar onu gördülər,
Qaçıb Nüşabəyə verdilər xəbər:
«Rum tacidarının şən dərğahından
Ölkəmiz alıbdır şənlikdən nişan.
Ağıllı bir elçi gəlmişdir bizə,
Rum şahından xəbər gətirmiş sizə.
Ağıl mədənidir başdan-ayağa,
Bənzəyir Tanrıdan yanan çırağa.»
Nüşabə sarayı bəzədi artıq,
Dəmirli yollara vurdu yaraşlıq.
Nazənin qızlara vuruldu bəzək,
Düzüldü sıraya yüz əlvən çiçək.
Müşkün kəməndlərə düzüldü gövhər,
Daş-qaşa büründü ipək geyimlər.

Bir bağça tovuzu kimi səkərək
 Parlayıb, gülümsər nurlu çıraqtək
 Padşahlıq taxtına oturdu xoşhal,
 Əlində ətirli, gözəl portağal.
 Əmr etdi, padşahlar ayini üzrə
 İskəndər elçisi gəlsin hüzurə.
 O uca sarayın baş vəkilləri
 Əmrini icradan durmadı geri.
 Elçi çox sürətlə girdi qapıdan,
 Qondu taxt üstünə o qorxmaz aslan.
 Belindən nə qılınc açdı, nə kəmər,
 Elçitək etmədi səcdə İskəndər.
 O gözəl sarayda bir hikmət gördü,
 Sevimli bir saray, bir cənnət gördü.
 Hər yanda qaynaşır huri və pəri,
 Müşk ilə, ənbərlə yoğrulmuş yeri.
 Daş-qaşa batmışdı gəlinlər, qızlar,
 Baxanın gözündə parlar ulduzlar.
 Elçiyə daş-qaşın parıltısından
 Bir alov göründü durduğu məkan.
 Sanki birləşmişdir mədənle dərya,
 Bütün gövhərləri tökmüş buraya.
 Elçinin tutduğu uğursuz işə
 Nüşabə pərt olub, düşdü təşvişə:
 «Bu zirək kişiye indi nə demək,
 Qoyulan ayinə əməl etməmək?
 Həddini tanıtmaq gərəkdir ona:
 Bu elçi saymayır bizi, baxsana.»
 Nüşabə baxınca düşərək şəkəkə,
 O bişmiş qızılı vurdu məhəkə.
 Diqqətlə baxınca tanıdı birdən,
 Taxtında yer verdi, qəlbi oldu şən.
 Bildi İskəndərdir, dolaşır ona,
 Taxtında oturmaq yaraşır ona.
 Yeddi mavi göyün səadət ilə
 Onun tərifini gətirdi dilə.
 Endirdi həyadan göz qapağını,
 Utandı, tər yudu al yanağını.
 Sezdiyi bu işi açmadı ona,
 Açarım var, deyə bağlı qıflına.
 İskəndər bir elçi kimi davrandı,
 Özünü olduqca o sərbəst sandı.
 Çox salam yetirdi hey dönə-dönə,
 Təkmil bir elçilik etdi özünə.
 Salamlar bitincə dedi: «Ey sərdar,
 Hörmətli, şövketli, adil tacidar

Deyir: «Ey şöhrəti dünyanı tutan,
 Ən adlı kəslərə meydan oxuyan,
 Nə üçün çevirdin bizdən yüyəni?
 Hüzura gəlmədin, anmadın məni?
 Nə zülüm etdim ki, düşmən kəsildin?
 Ey harın at, bizi acizmi bildin?
 Bundan da kəskin bir qılınc kimdə var?
 Kimin oxu belə qızgın od saçar
 Ki, ona sığınmaq yararlı ola,
 Səninçün məsləhət budur, gəl, yola.
 Uca dərğahımdan çəkinmə, gəl, get,
 Coşduğum gündən qorx, ondan həzər et.
 Bu gözəl ölkənə mən ki yol aldım,
 Öz dövlət kölgəmi üstünə saldım.
 Qapıma niyə baş vurmادين bir an,
 Niyə üz çevirdin mənim yolumdan?
 Könlümü alırsan meyvə, şərablə,
 Aldadırsan noğul, reyhan, kabablə.
 Etdiyin bu işlər qəbuldur, ancaq
 Doğru fikirlərdən gəl olma uzaq.
 Səni bu idrakla görməyim, inan,
 Bəxtiyar görünür humay quşundan.
 Qəbul başlanırkən səhər, çox erkən
 Şahın dərğahına sən də gələrsən.»
 Elə ki, yetirdi özündən xəbər,
 Başını aşağı dikdi İskəndər.
 Nüşabə cavabçın lalə sayacağı
 Gül açıb, tər pətdi yaqut dodağı:
 «Ey cəsur padişah, eşq olsun sənə,
 Elçilik edirsən özün özünə.
 Mənə saf ürəyim söyləyir belə,
 Bu başla, şahənə, uca sayənlə
 Bir elçi deyilsən, hökmverənsən,
 Göndərilmiş deyil, sən göndərənsən.
 Peyğamın qılıncdır, qoparır başlar,
 Səndən başqa bunu mənə kim vurar?
 Ancaq şah qılıncı oynarsa artıq,
 Qılıncı göstərər başıucalıq.
 Söz açma İskəndər qılıncından sən,
 Özünə çarə tap, İskəndər sənsən.
 Məni çağırarkən toruma düşdün,
 Gözünü yaxşı aç, çiyən, bir düşün.
 Taleyim gətirmiş səni bu taxta,
 Eşq olsun dövləti düşünən baxta.»
 İskəndər dedi: «Ey bu taxta layiq,
 Arama baxtının hökmündən artıq.

İskəndər dənizdir, mən çayam ancaq,
 Günəşlə kölgəni olmaz bir tutmaq.
 Bir kəsə tay tutma məni, ey huşyar,
 Mən kimi minlərcə gözətçisi var.
 Bu fikri qəlbində sən sil büsbütün,
 Padşahı bundan da çox uca düşün.
 Yoxsa İskəndəri sandın kimsəsiz,
 Özünə elçilik edən bir aciz?
 Uca dərğahına sığmaz igidlər,
 Özümü zəhmətlə elçilik edər?»
 Ağıllı Nüşabə yenə dürr saçdı,
 O gül dodağından qıfılı açdı:
 «Qəlbimi bu qədər aldatmaq nədən?
 Yalan atını gəl minib çapma sən.
 Əl çək bu tərslikdən, yetər inadın,
 Mərdliklə şan, şöhrət qazanmış adın.
 Böyükdür pəyamın, adın da, sən də
 Aslanı gizləmə qurd dərində.
 Elçidə olurmu belə cəsərət?
 Hüzurda göstərsin bu qədər hiddət?
 Qəhr ilə buyruqdan nə əl çəkirsən,
 Nə də qarşımızda boyun əyirsən.
 Bizimlə hökm ilə edirsən rəftar,
 Belə rəftar yalnız padşahda olar.
 Var bundan başqa çox nişanlar, hələ
 Ondan da çox əsrar gələcək ələ.»
 Tez verdi belə bir cavab İskəndər:
 «Bir tülkü aslandan gətirməz xəbər!
 Gözündə olsam da cəsur, qəhrəman,
 İskəndər deyiləm, elçiyəm ondan.
 Xəbəri böyüklər göndərmiş belə,
 Hökmünü dəyişmək yararmı? Söylə!
 Sözümdə varsa kin, acıq, kükrəyiş,
 Bu sənənin və onun bildiyi bir iş.
 Ürəkli olmama səbəb onu bil,
 Göndərən aslandır, bir tülkü deyil!
 Belədir şahların rəsmi – elçilər
 Amanda olurlar, görməzlər zərər.
 Dediym sözləri demiş tacidar,
 Dilin qıfılına göstərmə açar.
 Doğru bir cavab ver mənə bir kərə,
 Yenə də dönüm öz gəldiyim yerə.»
 Nüşabə qızdı o aslanürəyə:
 «Günəşi palçıqla suvadın» deyə.
 Zərrəcə qorxmadı, gətirmədi tab,
 Verdi qılınc kimi kəskin bir cavab:

«Yersizdir, – dedi, bu çalışıb durmaq,
 Günəşə palçıqdan vurursan suvaq.»
 Kənimiz əmr etdi: «Ver, baxsın» deyə,
 Padşahlar rəsmi örtən ipəyə.
 İpəkdə göstərdi ona bir bucaq,
 Söylədi: «Əlində tut, diqqətlə bax.
 Bu surət, bu sima kimindir, kimin?
 Sarayda hörmətlə saxlanır neçin?
 İnad etməyinin qalırımı yeri?
 Örtmə öz qaşınla uca göyləri.»
 İskəndər dinlədi onu hörmətlə,
 Yazılı ipəyi açdı sürətlə.
 Rəsmi tanıdı baxınca şəkli,
 Gördü almış düşmən ölkəni ələ.
 Bu işdə kin, hiddət göründü yersiz,
 Bir cavab verməkdən qalaraq aciz,
 Qorxudan saraldı bir saman kimi,
 Sığındı Allaha tutulan kimi.
 Nüşabə gördü ki, o qızgın aslan
 Pozuldu, alçalıb düşdü ucadan.
 Dedi: «Ey uğurlu, böyük tacidar!
 Zəmanə başlara çox oyun açar.
 Düşünmə, hörmətim çoxdur, bunu bil,
 Bu ev öz evindir, başqa yer deyil!
 Pərəstiş edərim sənə hər zaman,
 Ya orda, ya burda bəndəyəm, inan!
 Bu rəsmi onunçün göstərdim ki, sən
 Mənim də şəklimi aydın görəsən.
 Erkək tinətliyəm, olsam da qadın,
 Hər işi bəllidir mənə dünyanın.
 Mən də bir aslanam, düşünsən bir az,
 Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.
 Qara bulud kimi gurlasam kinlə,
 Qılınc tüstüsündən yanar su belə.
 Aslanlar buduna basaram mən dağ,
 Nəhənglər yağından yaxaram çırağ.
 Məni düşmənləyə çəkmə sevgidən,
 Vurğunun olana tənə vurma sən!
 Kim tikan əkərsə, tikan dərəcə,
 Kim nicat verərsə, nicat görəcə.
 Əgər sən üstünlük edərsən mana,
 Qələbə çalarsan bir dul qadına.
 Mən qalib gəlsəm, kin çoxduğu zaman
 Ataram gizlənen şahı ortadan.¹⁶⁰
 Tülküylə qurd kimi biz etsək savaşı,
 Sən kiçik olarsan, mənəm böyük baş.

Sınaqlı qocalar söyləmiş belə:
 «Güləşmə ən fəqir, yoxsul bir kəslə.
 Səndən şey qoparmaq fikrini izlər,
 Ürəkdən çalışar, üstünlük edər.»
 Vücutum şəhərdə etsə də məskən,
 Qəlbim qafil deyil şahlar işindən.
 Hindistan mülkündən Yunana qədər
 Virandan, abaddan tutmuşam xəbər.
 Göndərdim hər yerə bilikli adam,
 Ağıllı, sınaqlı, mahir bir rəssam.
 Böyük fatehləri öyrənim deyə,
 Rəsmimi aldırtdım incə ipəyə.
 Adlı padşahların rəsmi çəkən
 Hər rəsmi gətirib mənə verərkən,
 Sanıram dünyanı verdilər mana,
 Öz incə rəyimlə baxaram ona.
 O rəsmi doğrudan tanıyım deyə,
 Göstərrəm başqa bir görən kimsəyə.
 Desələr ki, filan tacidardır bu,
 O zaman təsviri sanaram doğru.
 Sonra da təpədən dırnağa qədər
 Hər rəsmə salaram dərin bir nəzər,
 Yaşlıdan və gəncdən öz qədərincə
 Bir ölçü götürürəm incədən incə.
 Yaxşını, yamanı tanıır xəyalım,
 Var zəka tanıyan şüur, kamalım.
 Boşuna keçməyir gecə, gündüzüm,
 Özümlə oynayan deyiləm özüm.
 Bu himmət tərəzim durmadan işlər,
 Şahlarda ağırı, yüngülü ölçər.
 İpəkdə gördüyün surətlər ki, var,
 Tək sənin xəyalın könlümə yatar.
 Çünki surətinlə tanışam çoxdan,
 Bu nəqşin dostluqdan göstərmiş nişan.»
 Sözüünü ürəklə dedi, şənləndi,
 Öz büllur taxtından aşağı endi.
 «Taxtımda, – dedi, – sən otur namidar,
 Bir taxta yaramaz iki tacidar.
 Görmürsən, şahmatın iki şahı var,
 Oyunçu qəlbinə qəm verir onlar.»
 Taxtından enincə o pərisurət
 Durdu hüsurunda, göstərdi xidmət.
 Gəlintək oturdu qızıl kürsüyə,
 «Padşaha kiçik bir bəndəyəm» deyə.
 O nəhəng balıqdan şahın görkəmi
 Rəng verdi, rəng aldı zürafə kimi.

Düşündü: «Qadın da olsa bu salar,
 Ürəyi bir erkək ağılıyla parlar.
 Bax, belə işləri görən qadına,
 Pərilər afərin söylər adına!
 Qadınlar olmasın gərək çox cəsur,
 Dişi aslanlarda kin kəskin olur.
 Yüngüldür çəkiddə qadının daşı,
 Kişi ölçüsüylə durmaz yanaşı.
 Qadınlar pərdəylə örtülsə xoşdur,
 Pərdəsiz musiqi ahəngi boşdur.
 Bax, Cəmsid nə gözəl söyləmiş gerçək:
 «Qadın ya pərdədə, ya gorda gərək!»
 Qadını, saleh də olsa, buxovla,
 Oğru dost olsa da, eşşəyi bağla!
 Düşündü: «Nədir bu acı həqarət?
 Bu yerdə kim edər sənə mərhəmət?
 Fikrini bişir də, qəlbini xoş tut,
 Yıxıldın, artıq öz canını unut.
 Gözəldir, bal qatmış gül ləblərinə,
 Belə bir sevimli dilbər yerinə
 Olsaydı amansız, kinli bir düşman,
 Artıq əl çəkəydim gərək başımdan.
 Bu yerdən çıxarsam ağır yükümü,
 Hər işdə saxlaram düzgün ölçümü.
 Şaşqınlar yolunu tutmaram bir də,
 Örtməyəm üzümü gərəksiz yerdə.
 Açaram bəndi bu bağlı qəlbimdən,
 Düyünü düyünə necə vurum mən?
 Qarışqa düşərsə parlaq bir tasa,
 Bir çarə düşün, güc iş görməz yoxsa.
 Səbr edim, çox çətin olsa da bu hal,
 Bu işlər yuxudur, yaxud bir xəyal?
 Eşitdim, çox şadmış bir gənc müqəssir,
 Dara çəkilərkən boynunda zəncir.
 Dostlardan birisi verdi bir sual:
 «Az qalır ömründən, hey, nədir bu hal?»
 Dedi: «Son nəfəsdir, ömrüm qalır az,
 Az ömrü kədərlə keçirmək olmaz.»
 Qurtardı Yaradan onu zillətdən,
 İşığa çıxartdı qatı zülmətdən.
 Qıfıla çox zaman tapılmaz açar,
 Bir açan tapılar, nəhayət açar.»
 Özünə çox bu cür sözlər söylədi,
 Çarəsiz canını təslim eylədi.
 Yalnız çapğın etsə hər bir pəhləvan,
 Düşər div əlinə pəhləvan, inan.

Xanəndə pərdəsiz şərqə söyləse,
 Saz ilə kamança gülər o səsə.
 Bir zaman çox dərin fikirə getdi,
 Öz təbiətini məzəmmət etdi.
 Səbr etdi bu ağır dərdə, kədəyə,
 Təslimlə dik başı əyildi yerə.
 Nüşabə xidmətə bağladı kəməy,
 Əmr etdi: durmayıb gözəl pərilər
 Şahlara yaraşan bir süfrə açsın,
 Ortaya hər çeşid yeməkdən saçsın.
 Kənizlər şam kimi qalxdı ayağa,
 Şahanə bir süfrə hazırlamağa.
 Hər çeşid yeməklər axdı hər yandan,
 Yeməklər bişmişdi qoçdan, toğludan,
 Uzun və yuvarlaq incə çörəklər
 Saraydan başlamış qarıya qədər.
 Kökəllər yoğrulmuş yağla, şəkərlə,
 Şəkərli küncüddə dada bax hələ.
 Ənbərlə yoğrulmuş dadlı yeməklər
 Cənnət yeməyindən verirdi xəbər.
 Dağ kimi qalanmış öküz və balıq,
 Çəkdi yer öküzü bundan ağırlıq.
 Süfrədə quzular coşğun sevincdən
 Quş kimi qol-qanad açmışdı şən-şən.
 Ən dadlı mürəbbə, limonlu şərbət,
 Püstədə, badamda var başqa ləzzət.
 Var hədsiz paludə – ənbər qoxuyan,
 Qurumuş beyinlər sağalar ondan.
 Tər halva və badam halvası daşır,
 O qədər çoxdur ki, qablardan aşır.
 Gülabla çəkilmiş şərbət, gülşəkər,
 Saçdığı şirənin nəfəsi ənbər.
 Bunlardan başqa o taxtın üstündə
 Qızıl büsat qurdu şahın önündə.
 Bir xonça qoyuldu – Günəşdən parlaq,
 İçində dörd büllur kasa qoyaraq,
 Biri ləl, o biri qızıldan dolmuş,
 Biri dürr, birinə yaqut qoyulmuş.
 Elə ki, uzandı əllər süfrəyə,
 Ağızlar açıldı xörək yeməyə,
 Nüşabə dedi: «Ey böyük hökmüran,
 Yeyiniz, ən dadlı bu xuruşlardan.»
 İskəndər söylədi: «Ey sadə dilbər,
 Ölçüsüz söyləmə, tökməyəsen tər.
 Düzmüsən süfrəmə almaz, yaqut, dürr,
 Daş-qaş yeyilərmə, bu nə deməkdir?»

Daşı da yeyərmə ağıllı insan?
 Bu rəngi təbiət həzm etməz, inan!
 Elə bir yemək ver, mədəmiz dolsun,
 Rəğbətlə ona əl uzatmaq olsun.»
 Nüşabə gülərək söylədi şaha:
 «Daşın ki, boğaza yolu yox daha,
 Faydasız, yaramaz belə daş üçün
 Bu qədər vuruşmaq, çarpışmaq nəçün?
 İndi ki, yeməyə yaramaz bu daş,
 Dünyada onunla ucalarmı baş?
 Dəyərsiz bir daş ki, olmayır yemək,
 Onunçün bu qədər zəhmət nə gərək?
 Yollardan daşları almaq lazımkən,
 Daşı daş üstünə qoyursan nədən?
 Bu daşdan doyunca hər kəs ki, aldı,
 Yemədi, daş yenə yerində qaldı.
 Deyilsənsə daşa pərəstiş edən,
 Daşını yüngül et, yerində qal sən.»
 O incə qadının bu söhbətindən
 Yeməkdən əl çəkdi o poladbədən.
 Dedi: «Ey xanımlar xanımı qadın,
 Qüvvətdə erkəkdən ucadır adın.
 Doğru söylədin ki, belə gövhərlə
 Hər sərraf ancaq bir daş alar ələ.
 O zaman dəyərlilərdə sözlər,
 Öncə bu daş-qaşdan qaçaydın özün.
 Tacımda cavahir parlar, doğrudur,
 Padşahlar tacında cavahir olur.
 Sənin xonçandakı bu daş-qaş daşır,
 Bu danlaq, bu töhmət kimə yaraşır?
 Süfrəyə cavahir saçmaq nə gərək?
 Gövhərdən qaçmağı mənə öyrətmək?
 Sərrafın gözüne toz atmaqdır bu,
 İskəndər yaqutu hər evdə dolu.
 Bununla bərabər, diqqət edincə
 Sözlərin yerlidir, doğrudur, mənəcə.
 Eşq olsun bu fikri sağlam qadına,
 Mərdliyin yolunu göstərir mana.
 Ey uzaq görən qız, gəl məni dinlə,
 Qızıl sikkəsini nəsihətinlə
 Ataram bir kərə torpaqlara mən,
 Qızıla torpaqdır təbii mədən.»
 Sonra Nüşabənin yaqut dodağı
 Yaqutla bəzədi bütün torpağı.
 Əmr etdi, xonçaya qoyuldu yemək,
 Qızıl noğuldanlar, əntiq və qəşəng.

Hər yeməkdən özü dadırdı öncə,
 Çox heyrət etdi şah bunu görünçə.
 Şah rahat deyildi belə xidmətdən,
 Ayağa qalxdı tez yemək bitərkən.
 Gedərkən Nüşabə bağladı peyman,
 İskəndər verməsin mülkünə ziyan.
 Vəsiqə yazmağa şah verdi fərman,
 O cənnətdən çıxıb getdi hökmüran.
 İskəndər şəhərdən çıxınca gerçək,
 Fələkdən kin gördü, Tanrıdan kəmək.
 Düşmüşdü qurtulmaq üçün qayğıya,
 Şükr etdi qurtaran böyük Tanrıya.
 Gündüzdən Günəşi qarınca gecə,
 Bir çıraq parlatdı bir şam sönüncə.
 Al Günəş göyünün uca səqfinə
 Haləli ulduzlar düzüldü yenə.
 Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
 Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı.¹⁶¹
 Dan yeri söküncə dincəldi artıq,
 Qaranlıq içində söküldü ağılıq.
 Şəfəqlər içində qalxdı yuxudan,
 Səhərtək bir məclis qurdu hökmüran.
 Günəşin əlində bir narınc vardı,
 Fələk narıncının başını yardı.¹⁶²
 O mələk əndamlı Nüşabə şən-şən
 Uğurlu fal ilə çıxdı şəhərdən.
 Elə bil qaranlıq çöküncə lay-lay,
 Göründü məşriqdən bədirlənmiş Ay.
 Pərvintək kənzilər yanında gedər,
 İncidir başından dırnağa qədər.
 Gözəllər dolaşır dörd bir yanında,
 Yüz Zöhrə qaş kimi bir barmağında.
 Şahlara yaraşan bir dərgah gördü,
 Dünyaca bir ordu, barıgah gördü.
 O qədər ipəkli bayraq ucaldı,
 Hava gül, torpaq göy rənginə çaldı.
 Çadırlar qızıldan almışdı nişan,
 Dərgahın yolunu kəsmiş hər yandan.
 Aradı, öyrəndi, gəldi saraya,
 Gördü bir xeymədir ucalmış Aya.
 İpləri ipəkdən möhkəm hörülmüş,
 Sütunu qızıldır, mismarı gümüş.
 Atından endi yol tapsın hüzura,
 Üz sürtsün dünyanın öpdüyü yerə.
 Növbətçi hörmətlə verincə izin,
 Zərnişan çadıra girdi nazənin.

Gördü ki, dünyanın şahları gəlmiş,
 Bir tac kölgəsində başlar əyilmiş.
 İskəndər önündə kəmərkəməre
 Padşahlar oturmuş, göz dikmiş yerə.
 O parlaq büsatdan düşdü qorxuya,
 Görənin ürəyi dönərdi suya.
 Hamısı divarda surətə bənzər,
 Danışıb gülməyə kimdə var hünər?
 Hasarı görünçə hasarlı gəlin
 Titrədi, bu qəbul göründü gərgin.
 Yer öpdü Nüşabə, afərin aldı,
 O aslan ürəklər buna mat qaldı.
 Kənzilər hakimin əmrini alcaq
 Bir kürsü qoydular Günəşdən parlaq.
 Yanında oturdu dünya gəlini,
 Aldı qız-gəlinlər dörd dövrəsini.
 Halını soruşdu, göstərdi hörmət,
 Coşdu o gəlişlə məclisdə işrət.
 Bir az toxtayınca yeni oturan,
 İşarət edildi uca padşahdan:
 Tez süfrə ağası gətirsin xörək,
 Ortaya düzülün hər çeşid yemək.
 Öncə gətirildi ətirli şərbət,
 Sanki yerə sərdi hovzunu cənnət.
 Gülab kimi axan bu arxı, yəqin
 Yuxuda nə Xosrov görmüş, nə Şirin.
 O qədər xonçalar düzüldü ora,
 Ənbərdən ucaldı toz buludlara.
 Ən ləziz yeməklər bol-bol axaraq
 Hər yanda dağ kimi vurmuşdu qalaq.
 İkiqat ələnmiş yağ qatlamalar
 Ən parlaq aydınlıq kimi parıldar.
 Ələnmiş ağ undan, bişmiş yuvarlaq,
 Ay kimi qoğallar xəzdən də yumşaq.
 Qoyuldu xonçaya yüz çeşid yemək,
 Yeməklər xonçaya verirdi bəzək.
 Yox idi elə bir yemək dünyada,
 Bir mövqe tutmasın qızıl xonçada.
 Yedilər, yeməklər gəlincə xoşa,
 Dopdolu qədəhlər çəkildi başa.
 Göyün ortasına gəlincə Günəş,
 İçdilər mey qəlbə salınca atəş.
 Hamının çatılmış qaşı açıldı,
 Sərxoşlar üzünə nəşə saçıldı.
 O pəri bədənli nazlı dilbərlər
 Çalğını dinlədi axşama qədər.

Zülmətdən gecə bir ordu çəkərkən,
 Təbiət gözündən mürgü təkərkən
 Cahandar söylədi o pərilərə:
 «Bu gecə basmayın ayaq şəhərə!
 Buyruğum belədir, səhər gərək mən
 Bir məclis düzəldəm yerdən göyəcən.
 Firidun və Kəyan rəsmiylə şən-şən,
 Doyunca kam alıb çalğıdan, meydən,
 Qoy şərab bir yangın salsın könülə,
 Bişsin hər işimiz bu çiy qan ilə!
 Ayrılacaq bir zaman dünya işindən,
 Yetişmiş mərcanla bəslənsin bədən.
 Mey ilə gül kimi parlacaq belə,
 Güllərdən rəng alacaq bu kürə ilə.
 Saçaq qətrələrdən torpağa ənbər,
 Çimsin bu şərabda güllər, olsun tər.»
 Pərilər hörmətlə öpdü torpağı,
 Şənləndi, ismətdən yandı yanağı.
 Məclisdə Nüşabə, o nazlı dilbər,
 Sanki dan sökərkən doğmuş bir ölkər.
 Ənbərdən gecə şən büsat qurunca
 Yayıldı o müşkün saçlar boyunca.
 O müşkündən saçlardan böyük İskəndər
 Bir kəmənd düzəltdi, saçırdı ənbər.
 Ayı, Müştərinə kəməndlə birdən
 Yerlərə endirdi uca göylərdən.
 Şənlik gecəsiydi o şanlı gecə,
 Pərilər dalmışdı nazlı sevincə.
 İskəndər qəlbini çalmaq fikr ilə
 İstərdi atəşdən parlatmaq şölə.
 Padişah əmr etdi: «Tez od qalansın,
 Muğların rəsmiylə kündür, müşk yansın.»
 Meydən bir od yaxdı ki, şöləsində
 İçənlər yandı öz əlbəsəsində.
 Çalğı nəşəsiylə yeyib içdilər,
 Gecəni şənliklə etdilər səhər.
 Lacivərdə civə vurunca dövrən,
 Samur sarı tülkü doğdu o zaman.¹⁶³
 Yenidən canlandı şənlik və həyat,
 Quruldu sevimli, şahənə büsat.
 Çəmənələr yenidən nəşəyə gəldi,
 Kəklik və qırqovul cəlvəyə gəldi.
 Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
 Günəş Mehrəganda daha xoş gələr.¹⁶⁴
 O gülgün meydən ki, yaquta bənzər,
 Gündüzün üzünə səpdilər gövhər.

İSKƏNDƏRİN NÜŞABƏ İLƏ MƏCLİSDƏ OTURMASI

Dur, saqi, şərabdən bir qədəh gətir!
 O qızıl çiçəkdən bir fərəh gətir!
 Qoy üzüm bədənin rəngini alsın,
 Yaqutdan sifətim yaquti olsun.
 Firidun şənliyi, Cəmin novruzunu
 Üzlərdən silmişdi kədəri, tozu.
 İskəndər şövkətli taxta oturdu,
 Önündə padşahlar boynunu burdu.
 Oxuyub çalanlar, şərab və qədəh
 O gözəl məclisə verirdi fərəh.
 Nüşabə naz ilə hey qədəh sunar,
 Ortada gəlinlər qol-qola oynar.
 Məclisdə Feyləqus oğlu İskəndər
 O pəri qızlara salmadı nəzər.
 Birinci, nəfsini oda salmazdı,
 İkinci, hərəmdə ov ovlamazdı.
 Başçılar məclisdə ağır oturdu,
 Padşaha hörmətçün mərd kimi durdu.
 Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocaq,
 Yer quru, Cəmsidin yastığı yumşaq.¹⁶⁵
 Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
 Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa.¹⁶⁶
 Pul-puldur dağların ətəyi, qəlbi
 Buzlanmış balığın arxası kimi.
 Qurd gözlü qasırga kəsir nəfəsi,
 Kürkçünün zəhmətə artmış həvəsi.
 Maralın kök budu buzdan qorxaraq,
 Aslan sağrısını etmişdi sığnaq.
 Buzlanmış ceyranın kabablıq budu
 Suların bağına hey duz vururdu.¹⁶⁷
 Buludlar o qədər sıx kafur saçmış,
 Çinarın qolları ağ çiçək açmış.¹⁶⁸
 Bənövşə qönçəsi tumurcuq ikən
 Bahar yarpağıtək qar gəlir göydən.
 Olmuş gül ağacı yeldən hamilə,
 Qarnını doldurmuş çiçəklər ilə.
 Ağzını açmadan buzlu nəhrlər,
 Otların dodağı süd ətri verər.
 Yadlardan gül üzə pərdə çəkəli,
 Bülbülün təblini yırtmış dan yeli.
 Bülbültək bardaqlar gəlmiş fərəhə,
 Kəkliktək ağzından düşməz qəhqəhə.
 İçənlərin üzünə meydən alıb rəng,

Qızarmış, tərlemiş gül yarpağıtək.
 İskəndər əmr etdi: «Şənlik eşqinə
 Məclisdə bir alov parlasın yenə.»
 Yenidən yaraşlıq, bəzək vuruldu,
 Cənnətə bənzər bir məclis quruldu.
 Məclisdə gül kimi bir atəş yanır,
 Qibtədən güllərin qəlbi dağlanır.
 Odlu tikan tutmuş əldə sarı gül,
 Bu, Zərdüşt odunun tikanı deyil.
 O müşkün kömürdən axan şölələr
 Daşlara əks edən gövhərə bənzər.
 Qararəng kömürlər ki, alovlanır,
 Xəzinə üstündə yatan ilandır.
 Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
 Əmr etmiş, həbəşi qarət etsin rus.¹⁶⁹
 Hindistandan gəlmiş bir nəfər cadu
 Xırmana vurur bir arpadan odu.
 Müğ arpa yerinə əkməmiş ərgəvan,
 Bənövşə döşürmüş biçdiyi zaman.¹⁷⁰
 Həbəş müşk aparmış Mazandarana,
 Yerinə saf qızıl vermişdir ona.
 Ev hindli qadından qana bürünmüş,
 Abinus qırmızı söyüdə dönmüş.
 Səqləbli atını çapmışdır Çinə,
 Burtasdan bir samur kükrəmiş yenə.
 «Bilal»da çıxarmış gözəl bir səda,
 Həbəşdə yaşarkən səs verir Rumda.
 Onun şən səsinə qara zəncilər
 Qəlbindən qan tökür, gözündən zəhər.
 Qara qamışlıqdan çıxmış bir aslan,
 Uzun barmaqları alovlu oxdan.
 Katibin dalından göyərmiş qələm,
 Barmağında müşkün qələmlər möhkəm.¹⁷¹
 Bir atlaz satandır, oturmuş çox şən,
 Geyimi qoca bir qadın külündən.
 Bir çox ip əyirmiş toxunsun palaz,
 Palazın yerinə tapmışdır atlaz.
 Kimiyagərdir bu, küresi yanar,
 Dəmiri ataraq saf qızıl alar.
 Alovlar qızıldan qurmuş bir iksir,
 Öz ətəklərinə saf qızıl səpir.
 Alovu bürüyən sıx-sıx tüstülər
 Nilufər gülünün zülfünə bənzər.
 Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
 Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır.¹⁷²
 Od deyil, Cəmsiddən qalma bostandır,

Günəş xonçasında kökə yapandır.
 Ağ-qara cövhəri parladandır bu,
 Muğların yoldaşı – hirbüdün dostu!
 Yeni bir qönçədir, yediyi tikan,
 Cövhəri qədimdir, zahiri cavan.
 Qış vaxtı yoxsula şən nəğmə söylər,
 Qonşuya qazandan elçilik eylər.
 Sazının telləri edər zümzümə,
 Zərdüştün Zəndindən xoşdur bu nəğmə!
 Zənd ilə Zərdüştü yaxan atəşi
 Yaxmışdır dünyanın böyük Günəşi.
 Al gül yarpağıdır sərv budağında,
 Ötər kəklik, turac sol və sağında.
 Qırmızı mərcandan ucalmış çinar,
 Başında «qumru»tək kəkliklər ağlar.
 Ördəyə başında yer versə çinar,
 Köksündən acı bir sızıltı qopar.
 Ördəyin vücudu suyun düşgünü,
 Atəşə girərsə qaralar günü.
 Bu bağda coşaraq öpüşər quşlar,
 Hər quşda başqa səs, başqa ahəng var.
 Setarla çalınar sanki hər nəğmə,
 Şərqidən yüz kərə gözəl zümzümə.
 Ciyər duz yedikcə hey qanı damır,
 Duzun da həsrətdən bağı yarıdır.
 Dişlərə sirr açır şəkərburalar,
 Yedikcə insanın həvəsi artar.
 Qan daman kababın qoxusu ənbər,
 Müşküylə bəslənmiş aşlar, yeməklər.
 Hər çeşid mürəbbə, turşu, meyvə var,
 Limon və portağal, narınc ilə nar.
 Çalanın Zöhrətək oynayır qəlbi,
 Kuzələr parıldar Müştəri kimi.
 O gülgün şərab ki, dilbərdən dilbər,
 Dünyadan dünyaca qaldırmış kədər.
 Hamının keyfi saz, səsləri yumşaq,
 Yalnız saz kəskindir ötsə də şaqraq.
 Orda bişmiş idi yoldaşlar tamam,
 Bircə şərab idi ortalıqda xam.
 Yarım sərxoş idi böyük hökmüdar,
 Çənginin əlində çəng sutək axar.
 Çəng səsi, mey, reyhan, qızarmış quşlar,
 Dar gözlü sənəmlər, sıxı ağuşlar.
 Kimdir həyatından belə kam alan?
 İskəndərə məxsus bu fərəf, bu şan.
 İskəndər eşqinə müştəri üzlər

Küpləri boşaltdı gündüzə qədər.
 Elə ki, gündüzün yarısı keçdi,
 Fələk də kürəni yarıya biçdi,
 İskəndər əmr etdi xəzinədara:
 «Xoş gəldin» edilsin bu qonaqlara!
 Xalvarla gətirsin qızıl və bəzək,
 Dəvələr yüküylə atlaz və ipək.
 Bir alay həbəşi şux xidmətçilər,
 Boyları sərv kimi, görüşü dilbər.
 Nə müşkə çəki, nə tirməyə daş var,
 Baxdıqca insanın gözü qamaşar.
 Dəyərli üzüklər, zümrüd, firuzə,
 Brilyant, daş-qaşlar gülümsər üzə.
 Qızıldan parlaq tac – zümrüd naxışlı,
 Gövhərlə işlənmiş naxışlı, daşlı.
 Ətəyi kafurla dolu bir qumaş,
 Üstündə parlayır dəyərli daş-qaş.
 Kəcavə qatırda zərli, zivərli,
 Kəcavə çəkənlər qızıl kəmərli.
 Bu qədər zər, zivər, dövlət, yatır, var
 Verdi Nüşabəyə xəzinədarlar.
 Nüşabə geyindi şahənə xələt,
 Necə ki, Günəşdən Ay alır zinət.
 Yenidən əmr etdi böyük İskəndər:
 «Hədiyyə alsın hər pəriüz dilbər!»
 Verildi adına görə hədiyyə,
 Burda geysin deyə, aparsın deyə.
 O qədər yükləndi hər gözəl pəri,
 Çəkə bilməyirdi zəri, zivəri.
 Təşəkkür edərək öpdülər yeri,
 Sevinclər içində döndülər geri.
 Gövhər toplayınca uca mädəndən,
 Axıçı xəznətək döndülər şən-şən.

İSKƏNDƏRİN ƏLBÜRZ DAĞINA GETMƏSİ

Ey saqi, qırmızı süddən ver ki, hər
 Civəyə əks etsə, ona can verər.
 Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
 Söz düzüm dırnaqdan keçən rıştəyə.¹⁷³
 Ey şəfəq sökmədən oyanan himmət,
 Yenə söz saçmağa etmişəm niyyət.
 Bu qızıl sözlərlə bir gövhər qurum,
 Əlaltı başları daşlara vurum.

Qızılda varmıdır o güc, parıltı,
 Mən kimi dindarı etsin əlaltı?
 Bəzəkçün yaranmış bu qızıl, gövhər
 Bənd olsun, zəncirdir, qəm, kədər verər.
 Qorxaraq əyridən, quldur, oğrudan
 Varlılar qızılı gömər hər zaman.
 Yoxsul ki, hər zaman qızıl düşünər,
 Bu istək ona da xəzinə verər.
 İndi ki, qızıldan ucadır istək,
 Ən yoxsul – ən zəngin kimsədir, demək.
 Bu dünya olmuşdur yoxsul dünyası,
 Həm özü məsuddur, həm əqrəbası.
 Qorxusuz və rahat yaşar hər zaman,
 Çəkinməz quldurdan, qorxmaz oğrudan.
 Düşüncə, kədərdir çox sərvət, çox var,
 Dövləti az olan olur bəxtiyar.
 Tarixə dəyərli gövhər düzənlər
 Gövhərli xəznədən belə nəql elər:
 O Cəmşid idraklı aldıqca fərəh,
 Nüşabə eşqinə qaldırdı qədəh.
 Gül ilə, mey ilə verdi əl-ələ,
 Neçə gün keçirdi sərkərdələrlə.
 İş görmək fikriylə bir gün oturdu,
 Bahardan bəzəkli bir məclis qurdu.
 Çəkdi o məclisə elə bir hasar,
 Bürcündə görünməz oldu ulduzlar.
 Baş sərkərdələri eylədi dəvət,
 Hörmətlə yer verdi, göstərdi şəfqət.
 Şən məclis qurdu bu sınaqmış ərlər,
 Padşahın ağılından aldılar bəhər.
 Fikrini açmaqdan durmadı geri,
 Bütün istəyini sürdü irəli:
 «Könlümə qonmuşdur belə bir həvəs,
 Sizdən başqasıyla almayım nəfəs.
 Sizin rəyinizlə istərəm ancaq
 Dünyanı mən qarış-qarış dolaşmaq.
 Ruma dönmək idi fikrim, nə etmək,
 Atın cilovunu çevirdi fələk.
 Əzm etdim ki, Ruma çevirməyim üz,
 Ölkələr dolaşım gecə və gündüz.
 Abad, uçuq yerlər – gəzim hər yanı,
 Əlimə keçirim bütün dünyanı.
 «Səncab» ölkəsinin başında durum,
 «Səqlab» gümüşünə sikkəmi vurum.
 Ölkələr, torpaqlar dolaşmaqla mən
 Öyrənim – xalqlardan hansıdır çox şən.

Alım bu şənlikdən faydalı bəhrə,
 Çünki təsir edir dəmir dəmirə.
 Birinci yürüşdə istəyim ancaq
 O qoca Əlbürzə kəsmə yol açmaq.
 Dağları, çölləri aşıb keçərək,
 Sonra da dənizə səyahət edək.
 Xəzər dənizinə durum baxım mən,
 Damlalar çiləyim suya qədəhdən.
 Ordumla sahilə çıxınca artıq
 Bir həftə ovlayım quş ilə balıq.
 Sonra da baxaram əzmin nəyədir,
 Zəmanə o zaman bir yol göstərir.
 Bu işlər olurmu fikrinizlə saz?
 Dövlət doğrulardan boyun qaçırmaz.»
 Başçılar yer öpdü: «Sizindir əmr,
 Bizim fikrimizdir şah təkən tədbir.
 Baş qoyarıq, hara qoysanız ayaq,
 Əmriniz hər başa bir təcdir – parlaq.
 Suda, ya atəşdə yer varsa, yenə
 Fikrimiz baş əyər hər bir əmrinə.
 Atsanız yerə ən uca dağlardan,
 Qorxusuz düşərik yerə hər zaman.
 Şahdan bir yol seçmək, bizdənsə ancaq
 Padşahın əmrinə boyun qatılmaq.»
 Bu sözdən ürəyi olunca rahat,
 İskəndər onlara etdi çox hörmət.
 Yola çıxmaq üçün gördü hazırlıq,
 Açdı xəznələrin ağzını artıq.
 Ordunu gövhərlə elə doyurdu,
 Onları cəvahir daşımaq yordu.
 Öz kəskin ağılıyla qabağı görən
 Qorxaraq çəkindi yaman gözlərdən.
 Xəzinə yükləndi, yol aldı, ancaq
 Yollarda çətindi onu daşımaq.
 Dağlara qaldırmaq çətin olurdu,
 Xəzinə çəkirdi göylərə ordu.
 Belə bir fikirə gəldi İskəndər,
 O köhnə top üçün düzəltsin çənbər.
 Yerləri öyrənsin o, mənzil-mənzil,
 Quru nə qədərdir, dəniz neçə mil.
 Bilsin yer üzündə uca, alçağı,
 Enə və uzuna ölçsün torpağı.
 Əldən, zülümdən tutaraq xəbər,
 Hər yoldan azana olsun bir rəhbər.
 Hər zülmü ədlilə yusun dövrədən,
 Qurtarsın hər azad xalqı bu qandan.

Hər qorxulu yerə çəksin bir hasar,
 Hər yerdə bir hünər eyləsin izhar.
 «Yollar çox uzaqdır» deyə düşündü,
 Yollarda təhlükə, qorxu göründü.
 Hədəre getməsin çəkdiyi zəhmət,
 Xəzinə olmasın düşməne qismət.
 Gördü ki, talandan varlanmış əskər,
 Varlandıqlarından qorxdı İskəndər.
 Birinci, çalışmaz varı olanlar,
 Əlindən var-yoxu getməkdən qorxar.
 İkinci, qarşıya çıxsa ac, bəlli,
 Qılıncı endirər o, iki əlli.
 Sınaqlı kəslərdən böyük İskəndər
 Özüylə almışdı yüz on üç nəfər.
 Hamısı şahənə məclisin qəlbi,
 Hər işdə ağıl və tədbir sahibi.
 Sınanmış Bəlinas hamıdan yaşlı,
 Hamıdan bilikli, hamıdan başlı.
 Ən çətin işlərə onu çəkərdi,
 O da ən ağıllı tədbir təkərdi.
 Xəzinə və yolun çətinliyindən
 Söz açdı ona şah; uzağı görən
 Bəlinas söylədi hey düşünərək:
 «Xəzinə torpağa gömülsün gərək!
 Ordu da padşahı təqlid eləsin,
 Bir xarabalıqda malı gizləsin.
 Bilinsin xəzinə gizlənen məkan,
 Hər kəs öz varına qoysun bir nişan.
 O uzaq yollardan qayıdan zaman
 Hər kəs qoyduğundan tapsın bir nişan.
 Tanınsın qoyduğu nişanı hər kəs,
 Etsin öz malını almağa həvəs.»
 Bu fikri bəyənib irəli sürdü,
 Ordunun xeyrini bu işdə gördü.
 Torpağa gömdü öz xəzinəsini,
 Nişanla bərkitti dörd dövrəsini.
 Əmr etdi, basdırsın sərvəti olan,
 Qəlbindən silinsin qorxu və duman.
 Dağlarda, daşlarda hamı yer-yerdən
 Daş-qaşı gömərək döndülər şən-şən.
 Hər kim ki, xəzinə və sərvət qoydu,
 Üstündə bir nişan və surət qoydu.
 Beləydi ruzgarın fəndi, oyunu,
 Başqa bir xəyala çevirdi onu.
 Ayırı bir tərəfdən Ruma yol aldı,
 Xəzinə o yerdə gömülmüş qaldı.

O qədər saz idi ordunun halı,
Ehtiyac görmədi alsın o malı.
Açıqda o qədər tapdılar dövlət,
Gizlənən sərvətə olmadı rəğbət.
Səfərdən Yunana basarkən ayaq,
Dünya işlərindən oldular uzaq.
Tikdilər məbədçün ən yüksək bina,
Oldu hər kəs üçün ibadət-xana.
Deyrə vəqf edildi gömülən sərvət,
Hər kişi verdi baş rahibə bir xətt,
O xətlə Tanrıya, dinə inanan
Axtarıb tapsın hər sərvətdən nişan.
O monastırlarda indiyə qədər
Gömülən sərvətdən qalır sənədlər.
Bunu dini bir borc bilənlər, əlbət,
Məbədə ürəkdən göstərir xidmət.
Sənəddən birisi verilir ona,
Düşür o sərvəti tapmaq yoluna.
Xəzinə açanın gəlsə müjdəsi,
Alar hər xəznədən ayaq kirəsi.
Mənə bəxtim ayaq kirəsi vermiş,
Ayağım xəzinə içinə girmiş.

İSKƏNDƏRİN DƏRBƏND QALASINI ALMASI

Dur, saqi, mey gətir, versin mənə naz,
Gəncliyi qaytarar, insan qocalmaz.
Əlimdən çıxmışdır bu iki dövlət,
Edirəm küpdəki qana qənaət.
Kim istər yaxşı ad gətirsin ələ,
Gərək bu qapıda olsun bir kölə.
Qoysun yaxşılıqda elə təmiz ad,
Bununla sonunu eləsin abad.
Vücuda geyinsin belə bir köynək,
Saxlasın bələdan onu zirehtək.
Hər kim öz sonundan yaxşılıq umar,
Gözəl addan başqa gözəl admı var?
Durma, sən ey uca ad-san bəyənən,
Dünyada yaxşı ad almaq istəsən,
Geyin, yaxşılıqla bu donu parlat,
Başqa paltarları yaxşılıqla sat.
Görməyirsənmi bu müşkü hər zaman
Qara bir ipəkdə saxlayır satan?
Bu yeni xəyalə bəzək vuranlar
Ən gözəl adlardan daim dəm vurur:

Gözəl ad çıxardı böyük İskəndər,
Ondan fayda gördü, dərdi çox bəhər.
Yaxşılarla durdu, oturdu hər an,
Yanına yol tapa bilməzdi yaman.
Şahlardan ziyadə böyük İskəndər
Məzluma daha çox salırdı nəzər.
Hər yerdə bir zahid görsəydi, xəlvət
Çapardı yanına, edərdi hörmət.
Hər yerdə çətin bir döyüş başlardı,
Zahidlərdən kömək, himmət umardı.
İskəndər onunçün üstün gəlirdi,
Daşı firuzədən seç bilirdi.
Onunla bərabər çarpışan ordu
Bu işdən incidi, üzünə durdu.
Dedilər ona: «Ey dünya sarsıdan,
Sən dövlət işinə çalış hər zaman.
Ordudur qazanan uğurlu zəfər,
Sən ancaq zahidə salırsan nəzər.
Dünyanın açarı qılıncdır, əlbət,
Bu zahid kəslərlə nədir bu ülfət?
Zəfərə silahsa zöhd ilə himmət,
Bu nöqsanımızı bizə də öyrət.
Döyüşçün çaparkən bu meydanlara
Biz də zahidlərdən istəyək çara?»
İskəndər dinlərkən əskər sözünü,
Dinmədi, saxladı bundan özünü.
Faydalı görünməz tez cavab vermək,
Hər cavab vaxtında verilsin gərək.
Elə ki, Əlbürzə yol aldı ordu,
Hər yerdə şahdan bir nayib oturdu.
Bu çətin yollarda heç yorulmadan
Ovçu aslan kimi keçdi Şirvandan.
Açaraq öz istək qol-qanadını
Oradan Dərbəndə sürdü atını.
O zaman çox abad deyildi şəhər,
Üstündə bir qala vardı mötəbər.
Qalada kök salmış azgın quldurlar,
O yoldan kim keçsə yolunu burar.
Elə ki, İskəndər çadırı qurdu,
Quldurlar çadırı yuxarı vurdu.
Qala qapısını bağladı düşman,
Qorxmadı qılıncdan, qılınc vurandan.
Hüzura gəlməkdən baş qaçırdılar,
İtaət ipini bütün qırdılar.
Şah çağırırsa belə uca dərgaha,
Heç biri itaət etmədi şaha.

Onlara dostluqla uzansa qolu.
 Yenə də gedərkən kəsərdi yolu.
 Çarəsiz qalınca çox kədərləndi,
 Əzm etdi ortadan qaldırırsın bəndi.
 Əmr etdi ki, yüz min silahlı əsgər
 Hasarlı qalaya doğru gəlsinlər.
 Yıxsınlar mancanaq, qaya, daş ilə,
 Köpürən qan ilə versinlər selə.
 Qırx gün o hasarda çalışıb durdu,
 Kərpic də qopara bilmədi ordu.
 O yüksək qaladan ox qanad salmış,
 Nə kəmənd yetişər ona, nə qayış.
 Belə sərt görünəcə o daş atanlar
 Gəlincək qaladan çox utandılar.
 Nə cəng arabası ona yol tapır,
 Nə də mancanaqdan qorxusu vardır.
 Yorulub qalınca bu çalışmaqdan,
 Bu günbəd üstünə boş qoz atmaqdan,
 Ağillı İskəndər bir məclis qurdu,
 Başçılar gəlincə belə buyurdu:
 «Bu qala haqqında nədir fikriniz?
 Yorulduq düşünüb-daşınmaqdan biz.»
 Ölkələr fəth edən dikbaş igidlər
 Ədəblə baş əyib dua etdilər:
 «Bəndəyik, əmrinə bağladığ kəmər,
 Dincəlmək bilmədik bu günə qədər.
 Qırx gündür yuxusuz, yorğun, yeməksiz
 Buludla, Günəslə çarpışırdıq biz.
 Buludun başına, bilirsən, yol yox,
 Nə qılınc vurular, nə nizə, nə ox.
 Hər işə div kimi tapdıq bir çara,
 Bu divlər evində gəldik zinhara.
 Bu uğursuz yoldan gəl dönək geri,
 Çeynəyək daşları, dik təpələri.»
 İskəndər duydu ki, igid başçılar
 Acizdir bu işdən, olmuşlar naçar.
 Sürmədən Günəş mil çəkdi gözüne
 Batdı bir al gövhər Nil dənizinə.
 Sahildə səpərək xəzinə, gövhər,
 Bir məclis bəzədi bahara bənzər.
 Hamı bu məclisə gəldikdən sonra
 Söylədi döyüşkən uca başlara:
 «Yaxında varmıdır bir zahid dindar,
 Dünya işlərindən çəkilən kənar?»
 Bir nəfər söylədi: «Uca tacidar,
 Bu yaxın köhüldə qoca zahid var,

Kimsənin üzünü görməz bu adam,
 Bir çəngə ot ilə keçinir müdam.»
 Yerindən ox kimi qopdu hökmüran,
 Ayrıldı məclisdə olan dostlardan.
 Xas adamlardan da qoşuldu ona,
 Aradı, iz tapdı köhül yoluna.
 Gecə, yol düşmənin günündən qara,
 Fənər tuturdular o şəhriyara.
 At sürdü, köhülə gəlincə yaxın,
 Aydınlıq köhülə edincə axın,
 Işıqı görünəcə zahid uzaqdan,
 Dışarı sıçradı o qaranlıqdan.
 Gördü bir mələkdir günəştək parlar,
 Taleyi olantək yuxudan bidar,
 Qoca tez padşahın yanına keçdi,
 Şahlığın nuruyla padşahı seçdi,
 Söylədi: «Görürəm, bir gövhərsiniz,
 Zənnimcə cahangir İskəndərsiniz.»
 İskəndər şəfqətlə ona əl verdi,
 Onunla bərabər köhülə girdi.
 Soruşdu: «Bu yerdə dostun kim, ey pir?
 Bu çöldə yeməyin, geyimin nədir?
 Bir də anlat mənə, dar köhüldə sən
 Nə bildin cahangir İskəndərəm mən?»
 Söylədi: «Həmişə qəlbin olsun şad,
 Hər zülmün bəndindən olasan azad.
 Ulduzun bəxtinlə versin əl-ələ,
 Taleyin ucalsın səadət ilə.
 Görüncə səni mən tanıdım ondan:
 Ayı qaranlıqda tanıyar insan.
 Dünyada sanma tək sənin güzgün var,
 Mənim də ürəyim güzgüdür, parlar.
 Yüz ildir parladır onu riyazət,
 Bir surət göstərə bilir, nəhayət.
 Ey uca fikirli, sordunuz məndən:
 Necə ömr edirsən dar köhüldə sən?
 Olmuşam sayəndə sağlam bir insan,
 Əvvəlkindən daha sağlamam, inan.
 Qəlbimdə kimsəyə yox məhəbbət, kin,
 Azadə, bəxtiyar yox mənim təkin.
 Dünyada bir vəfa görmədim, gerçək,
 Vəfasız kimsədən umulmaz kömək.
 Hər işi fikrimlə çox ölçüb biçdim,
 Özümə yararlı bu yeri seçdim.
 Hesabı, kitabı kəsdim dostlardan,
 Yalnız bir dostum var – böyük Yaradan.

Doyunca yeməyə etmədim adət,
Mədəni doldurmaq zəhmətdir, zəhmət.
Yediyim göy otdur, geydiyim həsir,
Daşları, bax, bunlar kimiya edir.
Bu illər uzunu tacidarlardan,
Səndən başqasını görmədim, inan.
Səbəb nə, göylərdə sönmüşkən çıraq
Uğurla köhülə basdınız ayaq?
Sənə bu köhüldə, ey böyük insan,
Xidmətçün əskiyəm bir qara quldan.»
İskəndər dedi: «Ey sınaqlı qoca,
Çarəm yox, gəlmişəm, fikrimdir uca.
Tanrı bir dəmiri böldü ikiye,
Bizlərə tapşırdı «sahib ol» deyə.
Onlardan qılinc və açar bəzərkən
Açarı sən aldın, qılincı da mən.
Bu dəmir qılıncla işıqlı gündə
Mən haqqa köməyəm ədlin önündə.
Sən də, gəl, gecəyəm göstər kəramət,
Ədalət yolunda bir açar tərپət.
Mənim bu qılincim, sənin açarın
Açsın qapısını xalqın, diyarın.
Bu dik dağ başında var uca hasar,
O yerdə yurd salmış azğın quldurlar.
Gecə də, gündüz də çalırlar karvan,
Sənə də qəsd edir bu azğın düşman.
İstəyim bu işlək yolu açmaqdır,
Ədl ilə, biliklə bəzək saçmaqdır.
Sən öz himmətinlə göstər bir hünər,
Tale də bu yolda köməklik edər.
Əyridən, oğrudan təmizlənər yol,
Yolçunun ərzağı artar, olar bol.»
Elə ki, anladı o qoca dindar,
Qalada hökm edir azğın quldurlar,
Ahından açınca odlu bir sapan,
Göylərin qapağı açıldı haman.
Dağa o sapanı elə fırlatdı,
O dağ öz içində dənizə batdı.
Padşaha söylədi: «Qayıt indi sən,
Uca dağ oynayıb qopdu yerindən.»
Məclisə dönüncə uca şəhriyar,
Məclisdə olanlar qarşı çıxdılar.
Ən gözəl bir məclis qurdu yenidən,
Ortaya mey gəldi, üzlər oldu şən.
Xidmətçi gəldi ki, qalabəyidir,
Hüzura gəlməyə izn istəyir.

Əmr etdi, hüzura aldılar onu,
Girincə yer öpdü, əydi boynunu.
Alqışlar yağdırdı uca dərgaha,
Açarı ədəblə verdi padşaha,
Söylədi: «Bu gecə qopdu bir bəla,
İskəndər gücüylə dağıldı qala.
İki bürc hasardan birdən qoparaq
Uçuldu, padşahın bürcündən iraq.
Tanrının qəhrindən qopdu bir sapan,
Hasara düşüncə dağıldı hər yan.
Sənin sapanın çatmaz bu yerə,
Günəşi yandırmaz kiçik bir zərrə.
Bilirəm, xarablıq deyil ordudan,
Başqa bir qapıdan gəlir bu sapan.
İndi ki, göyün də hökmü səndədir,
O qala, o da sən, sənindir əmr.»
Baxdı başçılara, dedi İskəndər:
«Duaya bundan xoş kim dəlil istər?
Qırx gündür daş, qılinc yeyir bu hasar,
Sınaqlı igidlər hey çarpışırılar.
Bu qədər qılincin almaz gücüylə
Qopmadı o dağdan bir kəsək belə.
Yoxsul bir zahidin çəkdiyi ahdan
Dağıldı bir hasar, bürc oldu viran.
Sizcə bu qalaya kim oldu üstün?
Bu dünya zahidsiz olmasın bir gün.»
Başçılar bu işə çox heyran oldu,
Öz dediklərindən peşiman oldu.
Yer öpüb dedilər: «Sən ey hökmüran,
Taxtından, tacından ayrılmayasan.
Ölkədə qolların qüvvətə dolsun,
Tərəzi daşların əbədi olsun.
Belə nüktələri sənsən tanıyan,
Səni öz kölgəsi etmiş Yaradan.
Bu sirri, hikməti biz də anladıq,
O yanlış yollardan çəkildik artıq.»
Yenidən bürüdü qoşun hasarı,
Yollardan qaldırdı yolvuranları.
Qalanın yerinə ərazi verdi,
Onları verdiyi mülkə göndərdi.
Göylərlə öpüşən qalanın bir-bir
Uçulmuş yerləri edildi təmir.
Elə ki, dağıntı, uçuqlar bitdi,
Zülmün qalasını ədl evi etdi.
O dağda əhali doymuşdu cana,
Şikayət etdilər o hökmürana:

«Bu qırpaq xalqı bir dəhşətdir, dəhşət...
 Əkin əkməyə də bizdə yox cürət.
 Axına başlarkən açıq dağlardan,
 Əkindən, biçindən qoymazlar nişan.
 Axından ölkəmiz çox ziyan edir,
 Malımız, canımız məhv olub gedir.
 Rahatlıq versəydin bu ölkəmizə,
 Böyük bir mərhəmət edərdin bizə.
 Bu açıq və uçuq yerləri bir-bir
 Daş ilə dağ kimi eyləsən təmir,
 Onda çöl xalqının axınlarından
 Rahatlıq içində dincələr xəzran.»¹⁷⁴
 Əmr etdi: nə qədər açıq, uçuq var,
 Çəksin bu xəzranın xalqı bir hasar.
 Gecə də, gündüz də qara daşlarla
 Olduqca böyük səd çəkilsin yola.
 İş bilən, sınanmış daşyonanlardan,
 Dağlarda açığı daşla bağlayan
 Bilikli ustalar göndərdi ora,
 Keçidlər alındı möhkəm hasara.
 Hasar işlərindən azad olaraq
 Hərəkət qəsdilə ucaldı bayraq.
 Gurlayan təbillər açırdı yara,
 Ağaclar abnustək olurdu qara.
 İskəndər xeyməni çıxardı çölə,
 Yollarda mənzili qatdı mənzilə.
 Ata ülkər kimi verdi hərəkət,
 Hər bürçə çatınca saçdı səadət.
 Gecənin saçları müşkün hələqədən
 Nilufər günbədə saçarkən səmən,
 Yolun zəhmətindən padişah, ordu
 Azacıq dincəldi, bir məclis qurdu.
 «Əfsanə söyləsin» deyə, İskəndər
 Çağırdı o yerdən bir neçə nəfər.
 Verdi bir çox sual o yerə dair,
 Bütün olmuşları öyrəndi bir-bir.
 Söz sözü çəkərkən hər yerdən onlar
 Açıdılar şaha çox maraqlı əsrar:
 «Burda bir qala var ki, cənub yeli
 Əssə də, o yerə uzanmaz əli.
 Minadan bir daşdır, saçar müşk, ənbər,
 Həm gözəl, həm şəndir bir cənnət qədər.
 Sərir adlanır o mübarək məzar,
 Orda Keyxosrovun taxtı, camı var.
 Keyxosrov mülkündən köçüb gedərkən,
 Taxtına, tacına bu yerdir məskən.

Məzarı odlu bir köhüldür ancaq,
 O yerə olmayıb ayaq da basmaq.
 Həm də o məkanda padşahlıq edən
 Bir məlikzadə var onun nəslindən,
 O şahın yerinə pərəstiş edər,
 Taxtını, tacını düşməndən güdər.»
 O dünya dolaşan uca hökmüran
 Gül kimi açıldı bu xoş dastandan.
 Harda macəralı bir qala alsa,
 Yenilən qüvvətli, ya aciz olsa,
 Girərdi qalaya Keyxosrov sayaq
 Apaçıq, ya da ki, gizli olaraq.
 Qalanı dolaşıb dönərdi yenə,
 Bəxşilər verərdi keşikçisinə.
 Hər şeyi görməyə marağı vardı,
 Hər işin üstündən odtək çapardı.
 Elə ki, eşitdi bu keyfiyyəti,
 Qalanı görməyə artdı rəğbəti.
 Qoca Keyxosrovun köhnə camından
 Dövlət məclisinə versin yeni can.

İSKƏNDƏRİN SƏRİR QALASINA GETMƏSİ VƏ KEYXOSROVUN QƏBRİNİ ZİYARƏT ETMƏSİ

Saqi, dur şərəblə könlümü güldür,
 Bu işdə səbrinə bir ölçü götür.
 Könül çırağının tükənmiş yağı,
 Mey ilə parlat bu sönük çırağı.
 Gündüz qarğa rəngli qara gecədən
 Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən.¹⁷⁵
 Uğurlu cənnəttək işıqlı gündüz
 Şəfəqlər içində parladırdı üz.
 Havada toz, duman yox zərrə qədər,
 Lacivərd rənginə boyanmış göylər.
 Guşəyə çəkilməmiş küləkli xəzan,
 Baharın dan yeli əsir hər yandan.
 İşıqdır dağ, çəmən, bütün yer üzü,
 Parlar al çıraqla dünyanın gözü.
 Kainat bir cənnət bağına bənzər,
 Hər yanda qoxuyar müşk ilə ənbər.
 Bəxtiyar İskəndər uğurla yenə
 Taxtından oturdu təxti-rəvanə.
 Göylərə söykəndi tacının başı,
 Ucaldı bayrağı, açıldı qaşığı.

Yer yorulmuş idi at nallarından,
 Dağların başına düşdü həyəcan.
 Ordunu Səririn şəhrinə çəkdi,
 Keyxosrov taxtını görmək istərdi.
 Sərirli eşitdi İskəndər gəlir,
 Keyxosrov taxtını görmək istəyir.
 İşindən, ağlından tutmuşdu xəbər,
 Adildir cahangir böyük İskəndər.
 Kəyanın nəslinə verməmiş ziyan,
 Doğruya köməkdir, arxadır hər an.
 Çoxunun başına qoymuş qızıl tac,
 Bəxşişlər vermişdir, almışdır xərac.
 Şahı qarşıladi iki mənzildən,
 Xalılar döşədi, yollar oldu şən.
 Dəyərli bəxşişlər saçdı o qədər,
 Sayını olmadı bilən bir nəfər.
 Gül kimi tərtezə hər çeşid dəri,
 Götürmüş həddindən çox bu şeyləri.
 Zil qara samur, al tülkü dərisi,
 Qaqum, qunduz, vaşaq ki, hər birisi
 Baharda ilk açan yarpağa bənzər,
 Üstünə səpilmiş bənövşə, ənbər.
 Başını dik tutan boyları çinar,
 Döyüşdən qorxmayan igid qulamlar,
 Cilovda yeriyan qullar hər biri
 Görüşdə ən təzə, xidmətdə diri.
 Hüzura göndərdi belə bir bəxşiş,
 Başqa töhfələri həddini aşmış.
 Saraya axınca bu var, bu dəniz,
 Onu aparmağa qaldılar aciz.
 Sərirli hüzura gəldi, baş vurdu,
 Belini ikiqat bükərək durdu.
 İskəndər şefqətlə oturtdu onu,
 Hörmətlə yüksəltdi uca boynunu.
 Məclisdə bitincə görüş ayini,
 Soruşdu taxt ilə cam qissəsini:
 «Anlat ki, tilsimli cam, Kəyan taxtı
 Necədir, sönmüşdür onun da baxtı?»
 Sərirli dedi: «Ey dünyanın şahı,
 Şərəfli şahların ey şahənşahi!
 Kəyumərs ordundan kiçik bəndədir,
 Firidun mülkünün fərmanindədir.
 Ulduzlar yayına ox olsun sənin,
 Göy kimi dünyanı tutsun kəməndin.
 Keyxosrov camıdır hər şeyə açar,
 Sənin də əlində açan güzgü var.

Fərq budur: dünyada qazandı ad-san
 İskəndər güzgüdən, Keyxosrov camdan.
 Taleyi oyanmış padşahlar getdi,
 Bu taxtı, bu tacı sənə tərək etdi.
 Taxtınla dünyaya saçılısın işiq,
 Başından tac əskik olmasın artıq.
 Dünya tacıdarı əzm etmiş, desək,
 Köhnəlmiş bu tağa vursun yeni rəng.
 Onunçün atını sürmüş bu yerə,
 Ucalısın daxmamız uca göylərə.»
 İskəndər dedi: «Ey böyük namidar,
 Kəyandan bu taxta, taca yadigar.
 Çünki mən Kavusun taxtına keçdim,
 Cəmşidin camından gülgün mey içdim.
 Bu uca taxt ilə cam üçün, gerçək,
 Oynamış yerindən, çırpınır ürək.
 Bilmək istəyirəm, uca tacıdar
 Dar köhüldə necə tutmuşdur qərar?
 Keyxosrov sirrini arar İskəndər,
 Sən otur, o yerə yalnız yol göstər!
 Yiyəsiz taxtına ağlayım bir an,
 Öpüm gülgün camın dodaqlarından.
 Bu taxt ki, Xosrovdan qalmış yadigar,
 Şahın ölümündən açarmı əsrar?
 Eşidim o cansız camdan bir salam,
 Vücudum canlansın, yaşayım xoşkam.
 Canımın güzgüsü paslıdır, gərək
 O paslı güzgünün tozunu silək.
 Görməklə qəlbimə düşsün bir təşviş,
 Asan olsun mənə hər bir çətin iş.»
 İskəndər sözünü salmadı yerə,
 Sərirli itaət etdi bu əmrə.
 Tez qalabəyinə göndərdi xəbər:
 Qarşıya çıxarsın böyük töhfələr.
 Çeviklik göstərsin hər bir xidmətdə,
 Həm qonaq sevməkdə, həm nəzakətdə.
 Tapşırıq verdi: taxt keşikçiləri
 Padşaşa xidmətdən durmasın geri.
 Yol versin, Keyxosrov taxtına keçsə,
 Qədəhi doldursun, gülgün mey içsə.
 Keyxosrov taxtına əyləşdirsinlər,
 Töksünlər başına inci və gövhər.
 Şərabla doldurub firuzə camı
 Versinlər padşaha, qalmasın kamı.
 Versin xoşladığı yeməkdən ona,
 Durmasın geri baş əyməkdən ona.

Elə ki, bitirdi tapşırıqları,
 Dedi: «Şah buyursun qalaya şarı.
 İzinlə burada qalmalıyam mən,
 Sizi qarşılıyım ordan dönərkən.»
 Getməkçün tərpendi böyük İskəndər,
 Bəlinas onunla getdi bərabər.
 Məhəkə vurulmuş beş-altı qul da
 Ona yoldaş oldu bu çətin yolda.
 Mağara yolunu durmadan biçdi,
 O qədər ucaldı, göyləri keçdi.
 Dırmandı rahatlıq etmədən belə
 Çərx kimi burulan yoxuş, keçidlə.
 Gördü bir qaladır, alçalar göylər,
 Adını döyüşdə çəkməmiş bir ər.
 Gəlinlər tez şərbət hazır etdilər,
 Qatdılar dodaqdan ona gül, şəkər.
 Açıldı şahənə gözəl bir süfrə,
 Yeməklər düzüldü adına görə.
 Sarayın qızları bənzərdi Aya,
 Hər yandan padşahı aldı araya.
 Dəbdəbə, şövkətə daldı İskəndər,
 Dövlətin siması qəlbi cəzb edər.
 Şah xörəkdən yedi, şərbətdən içdi,
 Qalxınca Keyxosrov taxtına keçdi.
 Taxtın ayağına gəlidiyi zaman
 Hörmətçün tacını aldı başından.
 Elə bil səsləndi hər qapı, divar:
 «Yuxudan oyandı yatan tacidar.»
 Sərirli vermişdi belə bir fərman:
 «Keyxosrov taxtına çıxsın hökmüran.»
 O böyük tacidar keçincə taxta,
 Bir simürğ oturdu sanki budaqda.
 O qızıl sütunlu taxtı güdənlər
 Söz xəzinəsindən saçdılar gövhər:
 «Padşahın çıxması şahənə təxtə
 Hər zaman uğurlu yol açar bəxtə.
 Yaqutu ölçən bu gövhər cam ki, var,
 Çox saysız sərvətə olmuşdur açar.
 Bu dövlət becərən cam və taxt ilə
 Çox taxtı və camı alarsan ələ.»
 O biri dedi: «Ey uca şəhriyar!
 Bir ölkə görməmiş səntək tacidar.
 Keyxosrov taxtına sən ki oturdun,
 Başını fələyin taxtına vurdun.»
 İncə bir dil açdı başqa bir nəfər:
 «Keyxosrov, Keyqubad nə vaxta qədər?

Qolun ki, bu taxtla gücləndi, artıq,
 Edərsən Keyxosrov və Keyqubadlıq.»
 Şah bu taxt önündə bəxtiyarlıqla
 Gözəl fal vuruldu namidarlıqla.
 Padişah bu taxta bəzək, şan verdi,
 Ölən Keyxosrova yeni can verdi.
 Şah taxtın üstündə oturdu çox az,
 Tez taxtı öpərək endi keyfi saz.
 Şah taxta o qədər xəzinə saçdı,
 Xəznədar gözünü heyrətlə açdı.
 Əmr etdi: bir qızıl kürsü qoyulsun,
 Xosrovun camı da yanında olsun.
 Kürsüyə oturdu adlı tacidar,
 Keyxosrov camını ələ aldılar.
 Saqi tapşırığı görüncə belə,
 Parlatdı o camı qızıl mey ilə.
 Verdi İskəndərə qəlbində sevinc:
 «Keyxosrov eşqinə bu şərəbi iç!
 Bəxtinin ulduzu sənə yar olsun,
 Qolların bu camla bəxtiyar olsun!»
 Şah camı görüncə ayağa qalxdı,
 Bir zərrə içərək camı buraxdı.
 Cama qolbağından saldı bir gövhər,
 Oturdu, önünə qoydu İskəndər.
 Yiyəsiz o taxta kədərlə baxdı,
 Gözündən şərəbsiz cama yaş axdı.
 Padşahsız, şərəbsiz, yetimtək duran
 Boş taxta, boş cama çəkdi bir dastan:
 Qalmasın qızıl taxt yiyəsiz, yalnız,
 Bu cam da olmasın qızıl şərəbsiz.
 Hər qədəh işığı alır şərəbdən,
 Hər taxta qiyməti verir hökmüran.
 Tacidar getdimi, durma, taxtı qır!
 Şərəbi tökülsə, camı yerə vur!
 Padişah taxtında olar sərəfraz,
 Cənnətin taxtında naz ilə yatmaz.
 Dünyadan cənnətə keçən bir insan,
 Bax, belə bir taxtı sanacaq zindan.
 Bir quş gülşənindən ayrı düşərkən
 Qəfəsi «ac»dandır, toru ipəkdən.
 Budaqdan yaşıl tac qoyduğu zaman
 Sədəfi, ipəyi çıxarır yaddan.
 Biz tac düşkünüyük niyə bu qədər,
 Ölüm basqınından tutan yox xəbər?
 Xəzan qılıncını görmədiyindən
 Qol-budaq ataraq bahar olur şən.

Maral sağrısını şişirdən zaman
 Bilmir ki, bu yerdən keçəcək aslan.
 Cüyürlər çöllərdə oynar, şənlənər,
 Məgər yatmışdırmı qorxunc aslanlar?
 Ahunun göbəyi dolmuş müşk ilə,
 Bəbirlərin dişi sınımamış hələ.
 Elə bir qəflətlə keçir günümüz,
 Bir zaman yangından qopar ünümüz.
 Faydasız olan bu taxt nəyə gərək?
 Üstündə başqası ömür sürəcək.
 Biz başqa kəslərə yer qızdırırıq,
 Bu yerdən utanmaq gərəkdir artıq.
 Faydasız bu taxta uyma, saxtadır,
 Yerimiz taxt deyil, quru taxtadır.
 Bu qızıl taxt deyil, versəniz fikir,
 Ayağa vurulmuş ağır kündədir.
 Bir taxt ki, əbədi yer deyil sana,
 Onu ölməmişkən parçalasana!
 Keyxosrov camında qalmamışsa su,
 Yerinə mey tökmə, qoy qalsın quru.

İSKƏNDƏRİN KEYXOSROV MƏQBƏRƏSİNƏ GETMƏSİ

Ey saqi, Keyxosrov camını doldur,
 Bir cam ki, hər gözə verir işıq, nur.
 Dur, ağzına qəder mey doldur ona,
 Hörmətlə ver əsrin Keyxosrovuna.
 Ey uca şövkətli adil padişah,
 Müştəri simalı, asimanpənah!
 Keyxosrov qurduğu məclislər hanı?
 Taxtında oturan İskəndər hanı?
 Onlar öz bürcünü ataraq getdi,
 Şövkəti, dövləti sənə tərk etdi.
 Dünyada İskəndərtək etsən rəftar,
 Sənindir hər buyruq, sənsən tacidar.
 Bu dünya adına vurmuşsa sikkə,
 Səninlə şənlənmiş olsa da ölkə,
 Könül vermə könül aldadanlara,
 Dünya üz verməmiş mehribanlara.
 Onu kim sevdisə, dostun önünə,
 Bax, nələr çıxarmış o dönə-dönə.
 Bir taxtı hiyləylə qurdu, bax, sonra
 Nə oyun açdı o, taxt quranlara.
 O cam ki, bir nəfər məsti şad etdi,
 Bax, cam sahibinə nə bidad etdi.

Bu yeddi kişivərdə Keyxosrov sənsən,
 İskəndər mülkünə fərman verənsən.
 Bu şahdan güzgü al, o şahdan cam al,
 Düz göstərdikləri yola get, nam al!
 Hər işə bir qərar verərkən bu gün,
 Sabaha ondan bir səmər var, düşün.
 Şahlara tac verən tacidar sənsən!
 Atanın taxtında yadigar sənsən!
 Şən yaşa, getdi o şən yaşayanlar,
 Köçdü tacidarlar, sənsən tacidar!
 Bu bağda turacın qanadlarıtək
 Nə çinar qalacaq, nə də bir çiçək.
 Axsitan ömrünü vurdusa başa,
 Bu yaşıl gülşəndə sən var ol, yaşa!
 O məni ucaltdı nazla, nemətlə,
 Göylərə qaldırdı yerdən hörmətlə.
 Sən məni ucaltdın ondan da artıq,
 Bağının qapısı üzümə açıq.
 Yerlərə naxışlar vurduqca dövrən,
 Üzünə şənliklər gülsün hər zaman.
 Zamanın əlaçiq hatəmlərindən
 Yalnız sən qalmısan, yaşa daim sən!
 Nədən söyləyirdim, harada qaldım,
 Atımı sürərək, hara yol aldım!
 İskəndər o taxtda, o camda, heyhat
 Görmədi rahatlıq, görmədi səbat.
 Göylərin əbədi taxtı olmayan
 Hər bir taxt deyilmi həyata zindan?
 Bəlinas həkimi dəvət elədi,
 Oturtdu o cama yaxın, söylədi:
 «Camdakı ayinə sən də qıl diqqət,
 Ondakı əsrarı ara, tap əlbət!»
 Bəlinas o cama edincə nəzər,
 Qolayca oxundu bütün rəqəmlər.
 O yerdən ki, haman cam asılmışdı,
 Sırayla bir neçə xətt yazılmışdı.
 O xəttə dərindən saldılar nəzər,
 Gizli bir hesabı dərhal sezdilər.
 Padişah, Bəlinas öz kamalilə
 Xətlərin sayını gətirdi ələ.
 Sonralar padişah bu torpaqlardan
 Öz vilayətinə keçdiyi zaman
 Camdakı ayini tapdı Bəlinas,
 Üstürləb düzəltdi o ayinə xas.
 Elə ki, İskəndər yol tapdı cama,
 O yerdə dincəldi, yetişdi kama.

Dedi Bəlinasa: «Səndəndir kömək,
 Bu taxta başqası qonmasın gərək!»
 Bir tilsim düzdü o ağıllı həkim,
 O taxtın üstündə otursa hər kim,
 Az keçər, bu taxt da tərpnənər birdən,
 Onu bu yaqut taxt atar üstündən.
 Eşitdim, o cümbüş indi də vardır,
 Qızıl taxt üstündə o, bərqərardır.
 Xosrov ayinini təqlid edərək,
 Gəldi darvazaya şah Keyxosrovtək.
 Camdan, taxtdan gəldi məqsədi ələ,
 Üz qoydu Keyxosrov yatan köhülə.
 Şahı qalabəyi böyük zəhmətlə,
 Apardı köhülə yüz əziyyətlə.
 Elə ki, köhülə şah yaxın oldu,
 O daşlıq yollarda atlar yoruldu,
 Getmək çox çətindi, nə yol, nə iz var,
 Hər yanı bürümüş tikan və buxar.
 Bələdçi söylədi: «Padişahım, dur,
 Keyxosrov yatdığı köhül, bax, budur.
 Yolları şimşəkli ildırım vurmuş,
 Qayalıq qayalıq üstündə durmuş.
 Köhülün sirrini öyrənmək üçün,
 Padişahım, bu yolda bir qədər düşün.
 Dış-dırnaq tökülür qorxunc yollarda,
 Keyxosrovtək özün yatarsan orda.
 Əsrar pərdəsinə olma çox yaxın,
 İş çox uzanar arayanların.
 Yüyəni geriye çevirin daha!..
 Bu köhül içində yatmış əjdəha.»
 İskəndər üzünü çevirdi ondan,
 Köhülə piyada getdi hökmüran.
 Bəlinas arxada, önündə rəhbər,
 Sınammış iki qul, bir də İskəndər.
 Keçdilər zəhmətlə, bitdi qayalıq,
 Köhül dəhlizinə çatdılar artıq.
 Köhül xəzinəsi gəlincə ələ,
 İskəndər qəlbinə düşdü vəlvələ.
 Gördü daş köksündə köhnə bir yarıq,
 Ensiz bir yolu var, dar və qaranlıq.
 Köhül sahibindən tapmaqçın nişan,
 Köhülə zəhmətlə girdi hökmüran.
 Bir qədər keçmədi, od qalxdı birdən,
 Alışib yanırdı içəri girən.
 Soruşdu: «Bəlinas, nədir bu odlar?
 Darısqal köhüldə hardandır buxar?»

Bəlinas diqqətlə baxdı bir zaman,
 Bilsin ki, neçin od fısqırır daşdan.
 Gördü bir parlayan dərin quyu var,
 İçində qaynaşır əlvan işıqlar.
 Kimsə o işıqdan tutmamış xəbər,
 Arayan tapmamış ondan bir əsər.
 İşığa nə qədər aradı yol, iz,
 Bir işıq tapmadı, qaldı səmərsiz.
 O igid belinə bağladı kəndir,
 Bilsin ki, quyuda bu atəş nədir?
 Parlayan günəşdən tapdı bir nişan,
 Anladı, od necə çıxır quyudan.
 Toplu bir alovdu, deyil dağınıq,
 Gördü ki, kükürddür bu yanan işıq.
 İşarə verincə çıxdı quyudan,
 Dualar edərək dedi: «Hökmüran,
 Tələsmək lazımdır, göstərin tədbir,
 Su deyil, quyudan çıxan atəşdir.
 Kükürd mədənidir bu, alovlanır,
 Kükürddən dörd yanı alışıb yanır.
 Bu sirri bilirmiş köhüldə yatan,
 Özünü kükürdlə məhv etmiş, inan.»
 Padişaha, köhülə etdi çox dua,
 Çıxarkən üzərlik səpdi alova.
 Köhüldən çıxınca axtardı yolu,
 Tapmadı, qəlb oldu kədərlə dolu.
 Eşitdim, dənizdən bulud qalxaraq
 Şiddətli qar səpdi, doldu hər bucaq,
 Dünyanı sarsıtdı qarlı bir tufan,
 Dərələr, təpələr doldu o qardan.
 O qarda sərgərdan qaldı İskəndər,
 Qarlı kirpiyindən axdı qətrələr.
 Qala xalqı xəbər tutunca bundan,
 Köməkçün axdılar ora bir yandan.
 Təpiklə, küreklə yolu açdılar,
 Çox zəhmət çəkдилər, hiylə saçdılar,
 Şah yolu tapmaqçün ətrafa baxdı,
 Köhülün küncündən zirvəyə qalxdı.
 Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
 Ağ, parlaq sümüyü qapdığı zaman ¹⁷⁶
 Sərir taxtına səadət verən
 Sərir qalasından enincə şən-şən,
 Döndü öz çadırı qurulan yerə,
 Yenidən yar oldu bəxt İskəndərə.
 Dincəldi dəhşətli zəhmət çəkməkdən,
 Mağara yolunu gedib, gəlməkdən

Düşdü sıxıntıya, düşdü qorxuya,
 Özünü ovdurub, daldı yuxuya.
 Yatdı, vücuduna rahatlıq çökdü,
 Dan yeri ağardı, al şəfəq sökdü.
 Yenidən baş vurdu səhər göylərə,
 Şəfəq mey camını vurunca yerə,
 Bu saxsı torpağa lacivərd fələk
 Sarı reyhanlarla vurunca bəzək,
 Əmr etdi, şahanə məclis bəzəndi,
 Noğulla, şərabla süfrə şənləndi.
 Səririn şahını dəvət elədi,
 Hörmətlə oturtdu, şəfqət elədi.
 Onunla qədəhi aldılar ələ,
 Hamı sərxoş oldu o gülgün meylə.
 O bəxşiş əlləri açıldı yenə,
 Xəzinə axıtdı ev sahibinə.
 Həmayil, taxtū tac verdi hökmüran,
 Taxtı fil sümüyü, tacı qızıldan.
 İpəkdən don verdi, üstü zər, gövhər,
 Sanki bir pərvindir, cavahir çəkər.
 İçinə yarımca portağal sığan
 Portağal biçimli firuzə fincan.
 Yarısı tutulmuş qızıla, lələ,
 Nar kimi dolmuş nar dənələrilə.
 Zümrüddən nərd verdi – üstü al-əlvan,
 Bəzəyi qırmızı, sarı yaqutdan.
 Büllurdan bir xonça, günəş kimi şən,
 Sanki göy budaqda açmış yasəmən.
 Yorğa at, başında qızıldan yüyən,
 Yüyənin bəzəyi əlvan gövhərdən.
 Ağır yük altında tərlemiş yüz lök,
 Tükləri tər-təmiz, həm sağlam, həm kök.
 Yük vurmuş o bağlı şeylərdən hələ,
 Cavahir batmanla, qızıl xərmənlə.
 Rütbəyə münasib verdi hər kəsə
 Hər çeşid qəba və zərli əlbəsə.
 Verildi o qədər xələt və sərvət,
 Sərirli taxtını parlatdı zinət.
 Öpdü şah əlini o dönə-dönə,
 Sevinclər içində döndü evinə.
 İskəndər oradan köç təbli çaldı,
 Bayraqlar işıqlı göyə ucaldı.
 Səhraya endi o dağlıq yerlərdən,
 Dəniz sahilində eylədi məskən.
 O çöldə bir həftə ov etdi, artıq
 Köçmək məqsədilə gördü hazırlıq.

İSKƏNDƏRİN REY VƏ XORASANA GETMƏSİ

Dur, saqi, o qızıl camı qoyma boş
 Ki, Cəmsid, Firidun yadigar qoymuş.
 Ver bu saf aşiqə o saf şərəbdan,
 Məstliklə keçsin bu rəyalı dövrən.
 Ey könül, nədir bu oyunun hələ?
 Hər dəfə çıxırsan yeni bir rənglə.
 Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
 Başını burmadan, başını sən bur!¹⁷⁷
 Şərabı içməmiş, gözüm, məst olma!
 İcsən də, dönərək bütperəst olma!
 İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
 Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!¹⁷⁸
 Olma şahlar kimi yemək düşkünü,
 Qorx, səni yaxalar fələkət günü.
 Bu ev ki, qızğın od fışqırır hər an,
 Tək laqeyd olanlar qurtulur ondan.
 Bərkliklə hər bərklik bir muma dönmüş,
 Neft ilə, kükürdlə hansı od sönmüş?
 Keçmiş nəql edən o qoca sərvər
 Vurur öz nəqşinə belə bir zivər:
 Keyxosrov taxtından xosrov dönüncə
 Ordunun içinə getdi ilk öncə.
 Bir gün öz taxtında oturdu artıq,
 Köçməyə görürdü tədbir, hazırlıq.
 Bir qasid ay kimi girdi içəri,
 Qasid adət ilə öpərək yeri,
 Uca şəhriyara açdı çox əsrar,
 Anlatdı nə varsa gizlin, aşikar:
 «Üzümü qarına sürtmək üçün mən,
 Bura at çapmışam İstəxr şəhrindən.
 Nayibin var qızğın salamı sizə,
 İxlasla ərz edir xidmətinizə:
 Şərtlər ki, qoymuşdur nayib tikirkən,
 O şərtlə yerimdə nayib oldum mən.
 O gündən ölkəni almışam ələ,
 İnciyən olmamış bir nəfər belə.
 Əməl etdim şahın dediklərinə,
 Şərtləri yetirdim bütün yerinə.
 Şükr olsun, alçaqdan və ya ucadan
 Ölkəyə tük qədər dəyməmiş ziyan.
 Dönükdür üzü bu namərd fələyin,
 Gah şəfqət göstərir, gah həsədlə kin.
 Çarx ikicanlıdır yaxşı-yamandan,

Ulduz gah dost olur, gah qatı düşman.
 Əkilməmiş ağac göyərmiş Reydən,
 Söyləyir: Keykavus nəslindənəm mən!
 Yırtıcı bir divdir, dəhşət yaradır,
 Ölümə əjdəha kimi can atır.
 O ceyran otaran çobanlar belə
 Çomağın yerinə ox almış ələ.¹⁷⁹
 Bel ilə işləyən götürmüş kaman,
 Belçilər olmuşdur silah daşıyan.
 Bu azğın özünü sanır Əhrimən,
 Hər yerə çatırsa qoparır şivən.
 Söyləyir: Mənimdir bu tac, bu ölkə!
 Namusa rəng ilə vurur bir ləkə.
 Başında yığıntı saysız əskər var,
 Dənizin suyundan toz çıxarırlar.
 Bəxtinə güvənib, olmuş qəhrəman,
 Meydanda bir nəfər yox qarşı çıxan.
 Özünü kim tutsa şaha bərabər,
 Başıyla sərvəti əlindən gedər.
 Ona yüyən çəkir Xorasan xalqı,
 Döyüşə aparır bu üsyan xalqı!
 Bəlx ilə Nişabur boyu hər yerdə
 İştirak edirlər bu yürüslərdə.
 Bu fitnə başçısı hazırlıq görür,
 Taxtının durduğu yerə yürüyür.
 Kini qızğın olan belə fitnəyə
 Baxma çox yüksəkdən, alçaqdır, deyə.
 Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur,
 Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur.¹⁸⁰
 Bu fitnə yaşasa uzun bir zaman,
 Padşahlıq işinə əl atar, inan.
 Buludtək ayının almasın üstün,
 Taxtını qılıncla alacaq bir gün.
 Bir tər lan qayıışı açsa ayaqdan,
 Kəklik qol-qanaddan düşər o zaman.
 Qüvvətli ordum yox ki, dava günü
 Çıxarım düşmənin xain gözünü.
 Ölkədə qalmamış adlı igidlər,
 Hamı şah yanında bəndəlik edər.
 Odur ki, artdıqca tamahı, öcü,
 Qolu qüvvətlənir. Yox olsun gücü!
 Yalnız şəhriyarın yel kimi qopan
 Ordusu götürər bu tozu yoldan!
 Qasid öz sözündə hünər yaratdı,
 Məktubda olanı sözlə anladı.
 Ən gizlin sirlərdən, yaxşı, yamandan

Məktubda nə varsa, elədi bəyan.
 O aslan ürəkli, o fil gövdəli
 Çəkdi öz-özünə bu xoş məsəli:
 «Burda Keyxosrovun taxtı altımda,
 Orda bir başqası mənim taxtımda.
 Bənzər o dastana bu tac, taxt, ordu:
 «Hindudan sərvəti çalar bir hindu,¹⁸¹
 Bu yerdə dayanmaq yaramaz daha,
 Gecikmək düşməni edər əjdəha.»
 Padşahın ordusu göymüdür, nədir?
 Durmadan hər zaman hərəkət edir.
 O, karvanbaşdır, dünya bir karvan,
 Artırdı karvanın yükü hər yandan.
 Yük ilə dolmuşdu hər yer, hər guşə,
 O yerdə qarışmış bu iş o işə.
 Yalnızca edərdi hər işə çara,
 Böyük bir arxaydı sığınanlara.
 Hər kimi öz bəxti etsə cahangir,
 Elə bir ayağa yaramaz zəncir.
 Şəhriyar yerindən hərəkət etdi,
 Sahillər boyunca yol alıb getdi.
 Aydan da yuxarı ucaldı bayraq,
 Bisütun kimi bir sütun vuraraq.
 Həm gözəl ov vardı, həm gözəl ovlaq,
 Getdi yol uzununu ov ovlayaraq.
 Salxımlar öyilmiş ağırlığından,
 Köklükdən tərpenə bilməyir ceyran.
 O qədər sel axdı çayın gözündən,
 Silindi toz, torpaq dünya üzündən.
 Coşmuşdu şimşəkli neysan buludu,
 İldırım salmışdı müdhiş gurultu.
 Göyerti kök salmış qara torpağa,
 Rəqs üçün baş əyir yarpaq yarpağa.
 Kəskin naləsiylə yırtdı bülbüllər
 Gülün köynəyini göbəyə qəder.
 Sədbərgin üstündə duran qızılgül
 Yaqut nallı ata minmiş elə bil.
 Tut ilə yarpağı, bu iki növbər
 Halvadan, ipəkdən verirdi səmər.
 Yer sarı, sular göy geyinmiş, demək,
 Yarı göy, yarısı sarı bir ipək.
 Çöldə çöl xalqına şeyda bülbüllər
 Sazdan da incə, xoş bir şərqi söylər.
 Hər arpa bir düyün vurmuş kəmərə,
 Biçin salamı var əkinçilərə.
 Qarnını böyüdür bağda ceyranlar,

Qurdarsa dişini etmişdir mişar.
 Budunu doldurmuş ətli marallar,
 Çöldə dağ öküzü dağlara qalxar.
 Yenəcə doğmuş bala ahular
 Çölləri ceyranla doldurmuşdular.
 Şah ovla, çalğıyla, qədəhlə yekdil
 Yolları biçirdi hey mənzil-mənzil.
 Ay yeni doğmuşdu gülpic şəkliyə,
 Getdikcə xalxaltək olunca girdə,
 Halqa pərgarından çıxdı İskəndər,
 O yerə indi «Zər-xalxal» deyirlər.
 Buludtək Gilana atıldı ordan,
 Sanki bir meşəyə girdi bir aslan.
 Önünə çıxarkən bir atəşkədə,
 Ondən buz yaratdı atəşpərəstə.¹⁸²
 Elə ki, hirbüdün qırdı belini,
 Ortadan silindi Zərdüşt ayini.
 Əzm etdi düşməne yolu kəsməyə,
 Gilandan birbaşa tərpendi Reyə.
 Hər atəşpərəstə verdi çox cəza,
 Qalın tüstülərlə doldu göy, fəza.
 Eşitdi: gəlmişdir o qızmış aslan,
 Tülkütək oldu bir deşikdə pünhan.
 Qaçaraq Xorasan səmtinə getdi,
 Rey padşahının gözündən itdi.
 Padişah eşitdi: o azgın düşman
 Aslandan qorxaraq qaçmış meydandan.
 At saldı, düşmənin ardınca getdi,
 Yolunu bağladı, tez basqın etdi.
 Üstünü alaraq, kin boğa-boğa
 Başını bir anda saldı torpağa.
 Elə ki, düşməni torpağa atdı,
 Qaçqınlar içində qorxu yaratdı.
 Düşmənin başını saldıdığı yerdə
 Bir təpə vardı o yaşıl çöllərdə.
 Müzəffər və sağlam dövlət adına
 Təpənin başında saldı bir bina.
 Qızıldan vurdurdu şux bəzəkləri,
 Ona pəhləvicə ad qoydu «Həri».
 Binanın işləri bitdikdən sonra
 Ordunu yeritdi şah Nişabura.
 Gördü ki, ikilik çıxmış meydana:
 Şəhərin yarısı dost idi ona,
 Yarısı Daraya təbil vururdu,
 Dostluqdan açıqca boyun bururdu.
 Bir bayraq var idi Daradan nişan,

Sanırlar, Daradır altında duran.
 Bu uca bayrağı «namusdur» deyər,
 Daranın adından ucaltmış göyə.
 Nə qədər kin ilə coşdu İskəndər,
 Daranın eşqindən əl çəkmədilər.
 Bu kinə tapmışdı yalnız bir çara:
 Köməklik göstərsin doğru dostlara.
 Ordudan sınaqlı, igid kəslər də
 Bir bayraq dikəltsin bu kinli yerdə.
 Padşahın məqsədi bu idi ancaq,
 Kin ilə çarpışsın bu iki bayraq.
 Bilirdi, Daranı sevirdi bu şəhər,
 Bu yolda çalışmaq verməz bir səmər.
 Bu nifaq, düşmənlik sürəcək həsrə,
 Səmimi bir dostluq girməz o şəhrə.
 Torpağa girmişsə o qatı düşman,
 Hələ kin sönməmiş kinli torpaqdan.
 Kəkliyi saldırdı qırqovullara,
 Mərvə tərpenərək düşdü yollara.
 Söndü əmri ilə hər atəşkədə,
 Yaxdı pərvanəni qızgın atəşdə.
 Bəlxə yetişərkən, Zərdüştü odu
 Qılınclar zərbindən dönüb su oldu.
 Orada bir bihar vardı qəlb açan,
 Güllərin dimağı acıydı ondan.¹⁸³
 İçində qədərsiz gözəl, şux dilbər,
 Çiçəklə bahartək sənəmxanələr.
 Səysızdı xəzinə bu şən ocaqda,
 Zəhmətsiz qoyulmuş hər bir bucaqda.
 Qızıldan nal vurmuş möbidin atı,
 «Azərgüşəsb» idi o yerin adı.
 Elə ki, əl tapdı ora hökmüran,
 Muğları məst gördü muğlar camından.
 Hürini cənnətdən atdı dışarı,
 Qovdu cəhənnəmə dost olanları.
 Köhnə xəzinəyə olunca məhrəm,
 Ondən çox sinəyə qoyuldu mərhəm.
 Xorasan səmtinə etdi hərəkət,
 Qaldı hər şəhərdə bir neçə müddət.
 Xorasan beynindən çıxardı duman,
 Onlara çox cəza verdi hökmüran.
 Hər səmtə axırdı müzəffər ordu,
 Ona gənc taleyi kömək olurdu.
 Kirmanı, Qəzneyni, Quru cahangir
 Atların nalıyla ölçürdü bir-bir.
 Hər hansı şəhərə gəlsə tacidar,

Qapısı üzünə dərhal açılar.
 Ölkələr dolaşmaq olsa da çətin,
 Yollarda sayı yox xəzinələrin.
 İskəndər hər yerə bassaydı ayaq,
 Xəzinə yüküylə ağırlaşaraq,
 Yeri doldurarkən xəzinə, sərvət,
 Torpağa basdırıb, etdi hərəkət.
 Qızıl ki, insanı edəcək qorxaq,
 Ya atəş udsun, ya bu qara torpaq.
 Qızılı torpağa gömən hər qafil
 Ağzına dəmirdən vurur bir qıfıl.
 Madam ki, torpağı sovurur külək,
 Ona bir dəmirdən qıfıl nə gərək?

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANA GETMƏSİ

Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan,
 Qırmızı kükürdü odur doğuran.¹⁸⁴
 Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
 Misimi onunla kimiya edim.¹⁸⁵
 Həvəslə sür atı, xoşdur bu çöllər,
 Cilovu çəkmə ki, atındır dilbər.
 Gözəl bir ad ilə çirkin dünyadan
 Köçərək tut cənnət bağında məkan.
 Bağlanma torpağa, gəl həzər eylə,
 Qarunu udmuş öz xəzinəsiylə.
 Dinclikdir qurtuluş, gəl, olma sərkəş,
 Dağınıq olmaqla yığcamdır Günəş.
 Qorxulu, zəhmətli olduqca yollar,
 Ticarət əhlinin qazancı artar.
 Yollar quldurlardan olsa səlamət,
 Bazar əsnafına olmaz mənfəət.
 Qaydadır, hər yerdə xəzinə vardır,
 Yolunda qorxunc bir əjdəha yatır.
 Sözə yağ, bal qatan o dehqan yenə
 Belə yağ, bal qatır işin məğzinə:
 Padişah Qəzneyndən Bəlxə aşınca,
 O acı dənizdən uzaqlaşınca,
 O qədər sərvərlər ona baş vurdu,
 Hindistan səfəri qarşıda durdu.
 Ağillı kəslərlə etdi məsləhət:
 «Bax, ayaqlarımdan öpür bu dövlət,
 İranın torpağı ovcum içində,
 Atımı çevirmək istərəm Hində.
 Öncə Keyd üstünə ordu tökərəm,
 Kin ilə hiylədən mən əl çəkərəm.

Başqa kəslər kimi baş əysə mana,
 Köməkdən başqa şey etmərəm ona.
 Mənimlə başlasa qızğın savaşı,
 Qılıncımla düşər o şəxsin başı.
 Bu yandan o yana çevirəm, bir də
 Çökdürəm onu mən bildiyim yerdə.
 Ordumu çəkərəm uzaq səfərə,
 Bir qılinc vuraram Fura bir kərə.
 Qaparam tacını, mal olar yurdu,
 Çin, Xəta üstünə çəkərəm ordu.
 Oradan gedərəm Təraza, Çaçə,
 Dünyanı gəzərəm at çapa-çapa.»
 İgidlər, sərdarlar hamı yer-yerdən
 Çox məmnun qaldılar bu xoş xəbərdən.
 Ulduzu ona yar olduğu gündə,¹⁸⁶
 Dövləti kamala dolduğu gündə,
 İskəndər başını göylərə vurdu,
 Parlayan günəştək tərpendi ordu.
 Qəzneyndən atıldı tez Hindistana,
 Yollar şövkətindən döndü bostana.
 İstədi başlarda yaxsın tüstünü,
 Durmadan alsın tez Keydin üstünü.
 Buludtək oynadı talan fikrilə,
 Mülkünü qılıncla keçirsən ələ.
 Görmədən ağillı kəslər məsləhət
 Etmədi azğınlar kimi hərəkət.
 Yelayaq qasidlə o gün İskəndər
 O Keydə göndərdi belə bir xəbər:
 «Çarpışmaq istərsən, durma, ordu çək!
 Ha, indi yetişdim qara buludtək.
 Baş əyib əmrə bel bağlamış olsan,
 Qurtuldun, demək, bu kəskin qılıncdan.
 Yuxudan o zaman nərgiz oyanar,
 Üstündə yağmurlu bir bulud oynar.
 Günəşin dimağı olduqca azər,
 Bağları, daşları çiçəklə bəzər.
 Dəhşətlə kükrəsəm, inlər bu dünya,
 Tərpənsəm, yerindən oynar dağ, qaya.
 Alçaqda yatarmı ovçu bir şahin,
 Altına coşğun sel, ya ki, su keçsin?
 Bir tükün kinlə baş qaldırsa orda,
 Yüz başı bir tükədən asaram burda.
 Dağ-daşın qılincək olsa da kəskin,
 Qılıncım köhülə çevirər, çəkin.
 Qızılçün gəlmədim Hind ölkəsinə,
 Məğribdə azmıdır gövhər, xəzinə?
 Gözəllər ardınca çapmaq nahaqdır,

Xarəzmin günəşi daha parlaqdır.
 Əldə Hind qılıncı gəldi «Hind» deyə,
 Sərxoş fil ətindən kabab yeməyə.
 Yemə Hind xəracı məni anmadan,
 Ürəyim hindli bir poladdır, inan!
 Başını sevirsen, gəl mənə ver bac,
 İskəndər yoxsa nə baş qoyar, nə tac!»
 Keyd ilə gəlincə qasid üz-üzə,
 Tor kimi sözünü caladı sözə.
 Ona çox kəsərli sözlər söylədi,
 Hər sözü tutuşan bir atəş idi.
 O kəskin sözləri Keyd eşidincə,
 Qorunmaq fikr ilə çəkindi öncə.
 O gecə görmüşdü qarışıq yuxu,
 Yozmaqdan canına düşmüşdü qorxu.
 Bilirdi: İskəndər olmuş cahangir,
 Fələkdir hər işdə onunla əlbir.
 Düşmənlük neylədi, bax, o Daraya,
 Nə etdi Həbəşə, Rey, Buxaraya.
 Məsləhət bilmədi üz çevirməyi,
 Onun meydanına kinlə girməyi.
 Bilmədi, üstünə gəlmişkən düşman,
 O necə qurtulsun bu vuruşmadan?
 Qorxudan başladı rica etməyə,
 Şahı çox yad etdi «afərin» deyə:
 «Bilirəm, zəkidir, həm də çox ayıq,
 Tək ona yaraşır bu cahandarlıq.
 Taxtının rütbəsi alçaldır Ayı,
 Böyüklük haqqıdır, yox onun tayı.
 Hörmətdən başqa mən nə etdim ona?
 Nə üçün çağırır məni meydana?
 Xəzinə istərsə, hamısı qurban,
 Əmr etsə, ataram tacı başımdan.
 Canıma qəsd etsə, xoşdur, nə deyim,
 Dişimlə edərəm hüzura təqdim.
 Yoldan da bir bəndə göndərsə mana,
 Taxtımı, tacımı tapşırıram ona.
 Kiçiklik həddini əsla keçməyəm,
 İskəndər ağadır, mən bir nökrəyəm.
 O mənə naz etsə, yalvararam mən,
 Narazı qalmasın öz bəndəsindən.
 Mənimlə döyüşü o lazım görəsə,
 Atını kin ilə üstümə sürsə,
 Axaram o coşğun Nil ayağına,
 Ataram canımı fil ayağına.
 Başımı qaçırsam kinli döyüşdən,
 Qırırlar inadı, əzmi bu işdən.

Məqsədi mülkümdən salmaqsa itkin,
Minnətlə razıyam, nə gərək bu kin?
Kükürəyib qoşunla çıxsa qarşıya,
Qaçaram, dar deyil başıma dünya.
Əvvəldən mənimlə bağlasa peyman,
Söz versə, sözündə dursa hər zaman,
Talandan əl çəksə, dost olsa mana,
Qapımdan kınını atsa bir yana,
Verərəm dörd şey ki, beşincisi yox,
İşığ, dəyəri ulduzdan da çox.
Birinci, qızımı göndərrəm şaha,
Nə qız, bir günəşdir, aydır dərgaha.
İkinci, yaqutdan bir camdır, qış-yaz
İçdikcə o camdan şərab azalmaz.
Üçüncü, filosof – gizlini görən,
Göylərin sirrini bilən, göstərən.
Dördüncü, təbibdir, hər dərdi bilir,
Ondan hər xəstəyə bir şəfa gəlir.
Hədiyyə verərəm edərsə qəbul,
Təşəkkür edərək deyərəm: sağ ol!»
Elçi baş əyərək dedi: «Bu şeylər
Hədiyyə gedərsə, böyük İskəndər
Mülkündə başını göyə ucaldar,
Qohum olduğundan hörmətin tutar.
Adını adlılar içində çəkər,
Hər bir istəyinə rəğbət göstərər.»
Hind şahı gördü var ağı, anlağı,
Möhkəmdir, büdrəyən deyil ayağı.
Söylənən sözləri – şərti tutaraq,
Sözə bir qədər də yağ, bal qataraq,
Bir qoca hindlini bu işə görə
Elçiyə göndərdi uca hüzurə.
Şahın dərgahına gələrək onlar,
Oldular bağçada gül saçan bahar.
Görüncə hindli o sərəpərdəni,
Ayparası Aydan uca xeyməni,
Torpağa baş vurub içəri girdi,
Əvvəlcə salamı şaha yetirdi.
Mərasim bitincə o hindu birdən
Söz açdı qəbula keçən şeylərdən.
Dörd şeydən danışib söylədi: «Ey şah!
Heç kəsdə tapılmaz belə bir dəsgah.»
Bu istək coşdurdu onun qəlbini,
Göz görmək istədi eşitdiyini.
Töhfəni tez ələ almaq fikriylə
Bir an da olsa səbr etmədi belə.

Şirindil hindliylə uca hökmüran
Söylənən şərtlərlə bağladı peyman.
Bəlinas və başqa kəslərlə yenə
Göndərdi örtülü, ağır xəzinə.
Göndərdi alması mum edən məktub,
Bütün Hindistanı ram edən məktub.
Yazıldı Keydə bu bir hökmürandan,
Qızğın əjdəhaya müdhiş aslandan.
Bu məktub hər katib işinə yarar,
İçində nə qədər gözəlliklər var.
Ürək qızğınlığı üz verdi şaha,
Dostluq şərtlərini artırdı daha.
Qələmi o katib alınca ələ,
Məktubu yoğurdu müşkü ənbərlə.
Bəlinas, bir neçə rumlu birlikdə,
Məktubu aldılar Hind şahı Keydə.
Bəlinas at çapdı bir an durmadan,
Hind qarargahına çatdığı zaman
Keydin saf qəlbini şən, parlaq gördü,
Hindu hiyləsindən çox uzaq gördü.
Baş əydi, çünki o, bir tacidardır,
Hörmətli taxtı, həm qurşağı vardır.
İrəli gedərək öpdü naməni,
Hinduya tapşırırdı o xəzinəni.
Məktubu o katib oxudu əzbər,
Qorxudan yerlərə əyildi göylər.

İSKƏNDƏRİN HİNDLİ KEYDƏ MƏKTUBU

İskəndər məktubu yazmışdı belə,
Daşı mum edirdi şəfəqqət ilə.
Ay, Günəş yaradan adından sonra,
Düşüncə və ağlın yolu yox ora,
Odur hökmüranlıq və höküm verən,
Bütün peyğəmbərə buyruq göndərən.
Lacivərd göylərin altından sonra
Salamlar söylərəm namidarlara!
Məktubda yazmış: «Ey böyük pəhləvan,
Taleyin gənc olsun, güclənsin arxan!
Fikrim və iradəm bu idi ancaq,
Fil ilə, toppuzla möhkəm çarpışmaq.
Bir qüvvət göstərim, titrəsin cahan,
Dağlar parçalansın bu toppuzumdan.
Bu Hində elə bir od vurum, ondan
Qalmasın bir nəfər boyun ucaldan.

Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan ruyən kökü çıxarım nildən.¹⁸⁷
Hindin torpağını qana bələyim,
Suların başına torpaq ələyim.
Sülh üçün təlaş görüncə səndə,
Bu işdən cilovu çəkmədim mən də.
Can verən bu dadlı sözlərlə mən
Qul oldum sənə bir tacidar ikən.
Möhkəm bir kirişlə bağlandı könüm,
Öz cadu dilində vurdun bir düyüm.
Elə bir iş et ki, bu gözəl peyman
Nəslimiz içində qalsın hər zaman.
Dörd adlı gövhəri göndərsən mənə,
Mən dəxi belə söz verirəm sənə:
Bir ordu kəsilsə bu yeddi kişvər,
Mülkünə bir tükə yetişməz zərər.
Hər yaxşı, yamanda kömək verərəm,
Bu dediklərimdə duraram möhkəm.»
Qasid bu məktubu oxudu Keydə,
Yetirdi salamı, baş vurdu bir də.
Bu sevimli sözlər bir füsün saçdı,
Üzünə sehirli qapılar açdı.
Hiyləgər cadunun etdiyi əfsun
Etdi cadugəri özünə məftun.
«Bilirəm ki, Hinddə çoxdur cadugər,
Bilməzdim var Hində cadu edənlər.»
Bir qədər danışdı durduğu yerdə,
Verilən töhvəni tapşırırdı Keydə.
Yerindən oynadı Keydin ürəyi,
Qaynadı padşaha qarşı bir sevgi.
Söylədi: «Afərin sənə, hökmüran,
Bu dünya padşahsız qalmasın bir an!»
Bilikli elçiyə göstərdi hörmət,
Aldı hazırlığa bir həftə möhlət.
Elə ki, bir həftə keçdi vədədən,
Hazırlıq işləri başa gəlirkən,
Padşahın əmrinə edərək səcdə,
Şeyləri hörmətlə verdi qasidə.
Qoşdu dörd peykərə hər çeşid zivər,
Göndərdi dəyərlə, sevimli şeylər.
Cavahir, ləl, inci, yaqut, xəzinə,
Fillərin üstündə ağır gəncinə.
Saysız Hind poladı, bağlanmış yüklər,
Xalvarla tökülmiş ud ilə ənbər.
Yürüyən dağ kimi sarsılmaz qırx fil,
Göbəyinə çatmaz coşğun, dərin Nil.

Üç ağ fil göndərdi qızıl taxtına,
 Bir qaranlıq çökdü düşmən baxtına.
 Bəlinasa bəxşiş verdi hökmüran,
 Həm bişkin müşkdən, həm də xam uddan.
 Pəriduxt uddan bir taxta oturdu,
 Göylərin beşiyi ona baş vurdu.
 Qoşdu çox xəzinə pərisurətə,
 Hər biri mal olmuş min bir zəhmətə.
 Götürdü Bəlinasa o zər-zivəri,
 Bir kişvər xəracı onun hər biri.
 Tapşırdı şövkətli İskəndərinə,
 Dövləti haqq belə ucaldı yenə.
 Görüncə dəyərli o xəzinəni,
 Tanrının verdiyi dörd hədiyyəni,
 O qədər şənletdi bu, İskəndəri,
 Unutdu Rumdakı xəzinələri.
 Şah o dörd peykərə bir sınaq saldı,
 Görüncə doğrudur, çox məmnun qaldı.
 Elə ki, parlaq cam su ilə doldu,
 Onun şərbətindən xalq məmnun oldu.
 Filosofla söhbət etdiyi zaman
 Hikmətlər öyrəndi köhnə dünyadan.
 Rəf oldu, o təbib salınca nəfəs
 Bədəndən xəstəlik, ürəkdən həvəs.
 Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
 Hinddə Çin çinisi göründü incə.¹⁸⁸
 Gözəllik ölçüsü tutan kəslərin
 Tutduğu ölçüdə daha nazənin.
 Gördü toz görməmiş təzə bir çiçək,
 Bahardır, dəyməmiş soyuq bir külək.
 Büt kimi bəzənmiş incə bir dilbər,
 Hindu bütü kimi pəriyə bənzər.
 Baş yumru, qaş geniş, ağız dar – göyçək,
 Yaşıl bir budaqda üzü al çiçək.
 Şəkərdən çox dadlı təzə bir qönçə,
 Çiçəkdən həm lətif, həm daha incə.
 Saçları tor kimi, hər tərəf çin-çin,
 Çin-çin tellərinə quldur bütün Çin.
 Qara müşk bəsləyən ceyrandı Çində,
 Qərənfil yemişdi doğarkən Hinddə.
 Saç deyil, müşkdən hörülmüş zəncir,
 Günəşdən sallanmış bulud kimidir.
 O müşkün buluddan al gül saçaraq,
 Sünbülə bürcündən asmışdı başaq.
 Sevimli, buğdayı rəngi, şux dilbər,
 Qara, müşkün xalı bir arpa qədər.

Baş vermiş arpadır müşkün buğdadan,
 Deyil buğda deyə, boz arpa satan.¹⁸⁹
 Türk simalı idi o hindli afət,
 Şaha Hind elindən vermişdi cənnət.¹⁹⁰
 Yox, hindu deyildi o türk dilbəri,
 Hindutək çalırdı bu könülləri.
 O Rumi üzüylə, hindu diliylə
 Etmiş Rum şahını özünə kölə.¹⁹¹
 Bir şəkərxəndə, bir dümdüz neyşəkər,
 Sevimli, ən incə qönçə bir dilbər.
 Olduqca gözəl, həm nazlı bir pəri,
 Həm sudur, həm oddur parlaq gövhəri.
 Onundu bu gəlin, bu dilbər qönçə,
 Qarşıya çıxdı şah onu görüncə.
 İshaqın rəsminə böyük hökmüran
 Ki, aqlın gözünə ondadır dərman,
 Əqd etdi, başladı qızın toyuna,
 Sonra qolun saldı onun boynuna.
 Töhfələr sazladı hindu şahına,
 Bir büsat başladı başlıq adına.
 Verdi top-top ipək, xalvarla gövhər,
 Qumaşdan bir çadır, qızıl taxt-zivər,
 Zümrüd cam, əqiqdən gözəl bir sini,
 Yaquta qərç etmiş hər birisini.
 Yaqutdan, ləldən düzölmüş bir tac,
 Polad nallı atlar – görməmiş qırmac.
 Qulağı halqalı qullar və dilbər,
 Zərxara geyinmiş rumlu kənzilər.
 İnsanın aqlına gələndən artıq
 Göndərdi Keyd üçün qatarla sandıq.
 Cahandar İskəndər kamına yetdi,
 Ayüzlü gəlinin toyunu etdi.
 İncəlik o qızda olmuşdur tamam,
 Əndamı bir parça soyulmuş badam.
 Lətif paludəyə barmaq vurunca
 Barmağı bulaşdı ona boyunca.
 Yonulmamış bir dürr, açmamış bir gül,
 Humay da o gülə vurğun bir bülbül.
 Yonuldu bu inci, açıldı qönçə,
 Pərdəli sözə bax, nə qədər incə.
 İskəndər istəklə olunca dəmsaz,
 Dövlət işlərindən dincəldi bir az.
 İstəxrə sınınmış qasid göndərdi,
 Dövlət işlərindən məlumat verdi.
 Yazdırdı qəlbinə yatan sözlərdən,
 O müşkün ölkədə şanlı zəfərdən:

«Hindistan səfərim olmuşdur belə,
Necə ki, dost istər, baş tutdu elə.
Keydə kin etməyə vermədim qərar,
Dost oldu, dost kimi elədim rəftar.
Qənnəvuc, Fur üstə gedirəm əlan,
Bu yolda köməkdir ulu Yaradan.
Görüm orda nələr qarşıma çıxar,
Bəlkə də iş bitər, mən deyən olar.
Yunan dənizindən, Çin dənizindən
Tutaraq, hər yerdə nayibim sənsən.
Durma, yay dünyaya səadət səsi,
Hər kəsə ver bizdən şadlıq müjdəsi.
Əskərlər, qocalar, pirlər, cavanlar –
Nə qədər ölkəmdə var yaşayanlar,
Hamını sevindir, bizdən ver xəbər,
Xeyir ver, bilik ver, ədalət göstər.»
Belə məktub yazdı bütün kişi-vərə,
Qasidlə göndərdi bütün ellərə.
Səfər tədarükü gördü gəlinə,
Hörmətlə göndərdi Yunan elinə.
Ona qoşun verdi inanmışlardan,
Yanına qoşdu şah böyük bir karvan.
O zinətli taxtın yanınca yenə
Göndərdi Yunana ağır xəzinə.
Torpağa gömüldü yerində qalan,
O yerə qoydu bir bələdçi, nişan.
Ağıllı vəzirə bir məktub yazdı,
Ədalət işindən heç ayrılmazdı.
Bildirdi ona hər yaxşı, yamandan,
Dostlara üz verən bəxtiyar andan.
İskəndər azacıq dincəlib durdu,
Furun torpağında xeyməni qurdu.
Şahların rəsmini tutdu həvəslə,
Hindistan mülkünü doldurdu səslə.
Başladı bəxşişlər verməyə hər gün,
Dünyaya bununla olmuşdu üstün.
Badələr qaldırdı Keyin adına,
İndi də içilir onun yadına.

İSKƏNDƏRİN HİNDİSTANDAN ÇİNƏ GETMƏSİ

Saqi, ver mənə o qırmızı sudan
Ki, ondan qocalar gəncleşir hər an.
Ver, ondan parlasın gənclik ulduzu,
Bu sarı gülləri edim qırmızı.

Ox, yenə üz verdi şənlik, səadət,
Çalğıcı çalğıya göstərdi rəğbət.
Yazılan şerdən xəbər tutdu yar,
Şairin ölməyən ümidləri var.
Ey tarix söyləyən, dimağı parlat!
Bu incə şerimi, durma, aydınlat!
Söylə, döyüşlərdə böyük İskəndər
Furların başına gətirdi nələr?
Məqsədə uyğun nəql edən əhli-hal,
Pərdədən göstərir belə bir xəyal:
Keyd ilə girincə sülhə hökmüdar,
Gah gülgün mey içər, gah edər şıkar.
Furu talan üçün göndərdi ordu,
Bəxtiyar ömrünə son zərbə vurdu.
Qılıncı çəkincə qından tacıdar,
Düşmənin kəlləsi oldu tarü mar.
Mülkünü büsbütün eylədi tarac,
Qoydu qılıncından başına bir tac.
Düşməni düşüncə qədəmlərinə,
Ölkəni tapşırdı başqa birinə.
Oradan tərpendi, ucaldı bayraq,
Atlara etmədi saziş bu torpaq.
Üç şey üç ölkədə fəlakət alır,
Hər üçü məhv olur, ömrü azalır:
İranda fil, Çində pişik, Hinddə at
Məhv olur, açmayır əsla qol-qanad.
İskəndər gördü ki, o abü hava
Yelayaq atlara etməyir vəfa,
Tibetə tərpendi tez Hindistandan,
Oradan tez Çinə keçdi hökmüran.
Tibetin dağına çatınca ordu,
Səbəbsiz sürəkli qəhqəhə vurdu.
«Belə qəhqəhəyə, – sordu, – səbəb nə?
Burda insan ancaq ağlar özünə.»
Dedilər: «Zəfəran rəngli bu torpaq
İnsanı səbəbsiz güldürür ancaq.»
Padşaha maraqlı göründü bu iş,
Neçin bu qəhqəhə, neçin bu rəviş?
Dənizi, qurunu, çətin çölləri
Keçərkən hey mənzil-mənzil irəli,
Yolu ov qanından qupquru gördü,
Çölləri müşk ilə dopdolu gördü.
Ceyranı görüncə çöldə nafədar,
Əmr etdi gözəl bir ceyran vurdular.
Hər yerdən sel kimi ordu axardı,
Çöllərdən xalvarla nafə yığardı.

Çin səhralarından keçdi bir zaman,
 Abadlığa çatdı böyük hökmüran.
 Bir çəmən göründü, cənnətdən də şən,
 Başını behiştə dayamış gülşən.
 Hər tərəf yamyaşıl, gözəl gülzardı,
 Hər dörd-beş addımda çeşmə axardı.
 Xoş iqlim, xoş hava, sıx, geniş orman,
 Yamyaşıl, meyvəli ağacdı hər yan.
 Saf çaylar, çeşmələr axır hər yerdə,
 Gümüştek parıldar mavi peykər də.
 Şeh düşmüş, ən lətif, ən təzə otlar
 Bir düzüm incidir sanki, parıldar.
 Çeşmənin başında ceyran izi var,
 Yamyaşıl çəmənlər müşk ilə dolar.
 Maral dırnağını çəmənə çalmış,
 Yaşılıq üstünə müşkün xətt salmış.
 Tapılmaz boz bir yer, hər tərəf otlaq,
 Varsa da boz təpə – daşlıqdır ancaq.
 İskəndər görüncə o gözəl yeri,
 Hindistan şövqündən çəkildi geri.
 Atları, əmr etdi uca tacidar,
 O sulu otlağa boş buraxdılar.
 Bir həftə şən həyat sürdü vüqarla,
 O yerdə dincəldi pəhləvanlarla.
 O biri həftədə gözəl gün seçdi,
 Elə ki, uğurlu gün ələ keçdi,
 Köç təbli çaldırdı uca tacidar,
 O yerdən sürətlə Çinə çapdılar.
 Təbilçi dolduqca acığa, qəhrə,
 Təbildən qopurdu bağirtı, nərə.
 Çinin al güzgüsü şəfəq saçarkən,
 Ordunu Çin səmtə çəkdi hökmüran.
 O polad və zireh geyimli ordu –
 Hər biri yelqanad ata oturdu.
 Hava saf, gözəldir, yollar tikansız,
 Varsa da tikanlar, ballı, ziyansız.
 Dağların, çöllərin dadlı otundan
 Şəkərli süd əmər hər körpə ceyran.
 Ovlaqdan keçərkən şanlı İskəndər,
 Tozundan çöllərə yayıldı ənbər.
 Şahın damğasını daşıyan ceyran
 Göbək salmış müşkün ağırlığından.
 Oxundan torpağa üz qoyan ceyran,
 Gözündə tiryəktək görünür cahan.¹⁹²
 Kükrəyən aslandı ulu cahandar,
 Sıçrayan qaplandı altında şıkar.

O qədər ov etdi rumlu İskəndər,
 Ceyrandan, maraldan boşaldı çöllər.
 Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən
 «Ceyrangöz» olmuşdu ceyran gözündən.¹⁹³
 Qabırğa deşən ox çəkirdi nərə,
 Ceyran da, müşk də düşürdü yerə.
 Başdan dırnağadək hər maral, ceyran
 Mədənə dönmüşdü qızıl oxlardan.
 Padşahın kamanı pusquda durur,
 Hər oxa bir maral, bir ceyran vurur.
 Oxların etdiyi incə nəqqaşlıq
 Çöllərin rəngini silmişdi artıq.
 Ovlaqda ona ov oldu əyləncə,
 Vaxtını keçirdi bir gün, bir gecə.
 Dünyanın gəlini, dilbər gözəli,
 Hasara düşüncə göylər gözəli,
 Eşqindən gecə bir hindu qadıntək,
 Sehr etdi, fəzaya saçdı min bəzək.
 Öz köhlən atından İskəndər endi,
 Ordu da onunla bərabər endi.
 Rahatlıq etməyə qərar verdilər,
 Quş da tərpənmədi səhərə qədər.
 Sübhün gözəli zər xalxalı ilə
 Göyün xeyməsinə saçarkən şölə,¹⁹⁴
 Dünya hindu kimi tüstü yayardı,
 Yəğma və Xəlülxtək cahan ağardı.
 Gurultu qopunca şahın təblindən,
 Yəğmaya, Xəllüxa yayıldı şivən.
 Dünyanı dolaşmaq fikri daşıyan
 İskəndər qoşuna verdi bir fərman:
 Qoşunu bu yerdə düşərgə salsın,
 Bir ayı başa-baş dincini alsın.
 Tövlədən, axurdan doldu hər tərəf,
 Yaşıl çəmənlərdə biçildi ələf.
 Xaqana dedilər: «Bezdi çöl, orman
 Zirehli atların polad nalından.
 İrandan kükrəyib axan bu selin
 Əlindən qurtular nə xaqan, nə Çin.
 Bu bir seldir, tutar bütün dünyanı,
 Kölgədə buraxar keçmiş tufanı.
 Yağmuru xaraba edər hər yeri,
 Dənizdə məhv edər zor nəhəngləri.
 Qara əjdəhadır, kükrəmiş Rumdan,
 Ölkələr görməmiş bir belə aslan.
 Həbəşin üzünə o, damğa vurdu,
 Zənci qara geydi, bir matəm qurdu,

Daranı büsbütün etmişdir tarac,
 Hindin şahlarından qapmış qızıl tac.
 Furların talanı bitincə, demək,
 Məqsədi Fəğfuru yəğma eyləmək.
 Yerindən qoparsa bu coşqun dəniz,
 Dağlar da kökündən uçar tərtemiz.»
 Qorxudan tez məclis çağırıdı xaqan,
 Qorxmaqda haqlıydı elə aslandan.
 Qan ilə yazdı hər hüduda bir xətt:
 «Ölkəmiz qan ilə yoğruldu, dəhşət!»
 Bir məclis bəzədi, gəldi qasidlər,
 Göndərdi Xətadan Xütənə qədər
 Fərqanə, Pəncabı qoruyan, güdən
 Hüdudun sınanmış igidlərindən.
 Xərxiz ilə Çaçdan, böyük Kaşğardan
 Çağırıdı hesabsız igid pəhləvan.
 Hər yerdən toplanıb gəlincə ordu,
 Xaqanın ürəyi sakitcə vurdu.
 Yürüyən bir dağın üstünə mindi,
 Bir polad dağ kimi yerdən tərpendi.
 Şaha iki mənzil qalırkən ordu
 Tövlələr bağladı, çadırı qurdu.
 Tez-tez o padşahdan tuturdu xəbər,
 Ona nə yol ilə yetirsin zəfər.
 Gizlicə arayıb tapdı xəfiyyə,
 Düşmənin halını öyrənsin deyər.
 Nəhayət, xəfiyyə gətirdi xəbər:
 «Şanlı tacidardır rumlu İskəndər.
 Səxada, kərəmdə qazanmış ad-san,
 Gözəl bir mələkdir, deyildir insan.
 Şüurlu, ağıllı və açıq gözlü,
 Zəhmətdə sakitdir, xəlvətdə sözlü.
 Hər zaman mətindir, yaşar vüqarla,
 Kimsənin qanına susamaz əsla.
 Ədl ondan bir fayda görər, şər – ziyan,
 Xalq məmnun, Tanrı da razıdır ondan.
 Hamıya yaxşılıq istər, kin bilməz,
 Kimsənin dərdinə sevinməz, gülməz.
 Görmədim ona bir üstün pəhləvan,
 Yoxdur pəncəsindən onun qurtulan.
 Oxu məgər Arəş oxluğundandır
 Ki, daşlarda dərin yara ondandır.
 Şimşəkdir, qılıncı alsa əlinə,
 Ələ mey aldıqda, saçar xəzinə.
 Ağıl ölçüsüylə hər şeyi ölçər,
 Hikmət qayçısıyla hər işi biçər.»

Saf, doğru olmayan sözə inanmaz,
 Mətindir, verdiyi sözünü danmaz.
 Hər işin üstünə düşsə, yaradır,
 Məclisdə, şikarda o bambaşqadır.
 Yalnız ov zamanı yox onda səbir,
 Döyüşdə, vuruşda çox səbirlidir.
 Vəhşəti dünyadan ədlilə qovmuş,
 Özü də padşahlar nəslindən doğmuş.
 İgidlər şahıdır, qızınca meydan,
 Sərxoşkən ayıqdır çox ayıqlardan.
 Gülərkən qəribə xəyala dalar,
 Zarafat edərsə, məzəli olar.
 Sözü az, özü çox səbirli, yumşaq,
 Doğruluqda doğru, düzlükdə qovaq.
 Minsə kin atına, qəhri guruldar,
 Yendiyi düşməne mərhəməti var.
 Dalğalı tufandır sözdə dodağı,
 Alimdən dərs alır məsləhət çağı.
 Qocalar fikriylə girişir işə,
 O ancaq gəncləri alır döyüşə.
 Allaha sığınır o hər bir zaman,
 Yaman gün görərmə Tanrı tanıyan?
 Sərvtək yəhərə qalxdığı zaman
 Atından fillərin bağıri olar qan.
 Qarşıya çıxarsa qocaman bir fil,
 Sanki fil qətrədir, o, daşqın bir Nil.
 Azacıq harınlıq etsə at ona,
 Qamçıyla batırar onu al qana.
 Qıvrılmış ilantək sağ, sola qaçar,
 Şölətək arxaya, önə od saçar.
 Dünyanı sarsıdan padşahlar bütün
 İgidlər gücüylə oldular üstün.
 Orduda tək odur zor qılınc vuran,
 Həm ordu qırandır, həm ordu quran.
 Düşməndən nə qorxu, nə hürküsü var,
 Tək əlsiz, ayaqsız kəslərdən qorxar.
 Xeymədə büsatı çox geniş dilər,
 O yalnız əyləncə zamanı gülər.
 İstəməz baş əysin ona bir nəfər,
 Baş əyən kimsəyə çox hörmət edər.
 Bəxşişi xəzinə – budur həyatı,
 Tövləylə bağışlar qatırı, atı.
 Əl açan kəslərə kim gövhər verər,
 Bu, gövhər yerinə bir kişvər verər.
 Qəlbinə gətirsə nə kimi dilək,
 Tezliklə göyərdir onu bu fələk.»

Xaqan bu işlərdən tutunca xəbər,
 Haq verən şövkətdən eylədi həzər.
 Şah ilə sülh üçün qəlbi yumşaldı,
 Uzaqdan-uzağa məhəbbət saldı.
 Döyüşmək fikrindən daşındı artıq,
 Yol axtarırdı ki, etsin barışıq.
 Dünyanın şahına verdilər xəbər,
 Çin, Xəta türkləri hər bə gəldilər.
 Bir məsəl çəkdi şah ki: «Nəşəsi var,
 Ayağıyla gəlsə tora xam şikar.»
 Mənimlə çarpışmaq istərsə əgər,
 Namərdlik deyil bu, çox mərdlik edər.
 Arzunun yolları qısaldı sizə,
 Uzun yol həm də çox azaldı bizə.
 Onlara çin ilə çataram qaşı,
 Çin üçün qan ağlar Çinin dağ-daşı.»
 Ağarırkən fəza, lacivərd göydən
 Günəş İskəndərə salam verirəkən,
 Oturtdu katibi bir Ütarid tək,
 Müştəriyə vursun Zöhrədən bəzək.
 Bir məktub istədi olduqca parlaq,
 Dolğun bir Ay kimi aydın, yuvarlaq.
 Yazarkən ikiyə ayırdı sözü,
 Ümid bir gözüydü, qorxu bir gözü.

İSKƏNDƏRİN XAQANA MƏKTUBU

Qələmi alınca o qələmvuran,
 İlk sözü başladı ulu Tanrıdan.
 Anıldı bu yeri, göyü yaradan:
 Bir varlıq var olmaz onu anmadan.
 Ondandır hər ümid, rahatlıq, kömək,
 Arayan hər qəlbə ondandır dilək.
 Ən çətin günlərdə odur əl tutan,
 Tək odur qoruyan atəşdən, sudan.
 Xəzinə göstərir bəxşiş zamanı,
 Zəhmətdən qurtarır onun ehsanı.
 Bu dünya əzəldən olmazdı çox şən,
 Əmriylə oldu bir bəzəkli gülşən.
 Hökmünə uyanlar ən şərəflidir,
 Eşq olsun, kim ona afərin deyir.
 Namənin başını o bitirirəkən
 Bir dastan bəzədi şahın dilindən:
 «Bu məktub yenilməz İskəndər şahdan
 İskəndər dostuna ki, odur xaqan.

Göylər Tanrısının əmriylə müdam
 Xaqana bizdən çox hörmət və salam.
 Çox gözəl anlayır o himmətli zat,
 Sizin bu ölkəyə sürərkən biz at,
 İrandan hər bə üçün gəlmədim, ancaq
 Çinin xaqanına gəlmişəm qonaq.
 Pərəstiş yoluyla etsin itaət,
 Göstərsin qonağa lazımi hörmət.
 Sizin bu şəhərdə uca günəş var,
 Atını Məşriqdən Məğribə çapar.
 O günəş, bax, mənəm, gəlib çatmışam,
 Ordunu Məğribdən Şər qə atmışam.
 Tutdum ağ, qaranı qılinc gücüylə,
 İstəyən kimsəyə payladım belə.
 Həbəş ölkəsindən atıldım Çinə,
 At çapdım Məğribdən Məşriq zəminə.
 İşıqlı Günəşin batdığı yerdən
 Günəş qaynağına at sürmüşəm mən.
 Qara müşk ağacı əkmışəm Hinddə,
 Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində.¹⁹⁵
 Sürdüyüm dövrədən var isə qorxun,
 Əmrimin xəttindən qaçırma boyun,
 Hökmümdən azacıq boyun qaçırırsan,
 Bərk qulaqburması verər bu dövrən.
 Aslanı o yerə gətirmə, saqın,
 Şikara acıqla eyləsin axın.
 Qaytar, qoyma girsin bostana aslan,
 Fillerin yadına salma Hindistan.
 Başına açar bir böyük fəlakət,
 Sərxoşluq adına qurar bir işrət.
 Gördünmü, qılincim çarpışma günü
 Etdi qan dənizi zənci çölünü?
 Söndürdüm Darada olan qüruru,
 Nə qədər kiçiltim, bax, coşğun Furu.
 Başqa padşahları taxtından saldım,
 Başından bir anda tacını aldım.
 Firidun hər bəmə gəlirsə bu gün,
 Əsirim olmasa, deyildir mümkün.
 Atım hər ölkəyə çapdığı zaman,
 Boşaltdım o evi azğın düşmandan.
 Mənə bir azacıq yaxşılıq edən
 Dünyada yamanlıq görməmiş məndən.
 Hər kəsə söz verdim, bağladım ilqar,
 Sözümdən dönmədim, iqrarım – iqrar.
 Hər əhdə, peymanə söz verdi dilim,
 Əhdimdən dönməyə varmadı əlim.

Məqsədim – Yəğmaya, Çinə çapmaqdan
 Yəğma, Çin gözəli deyildir, inan.
 Özümün qiymətli incilərım var,
 Çinli qulamlarım, bir çox pərim var.
 İrandan Çinə at sürmək bir kərə
 Mənimçün göylərdən düşməkdir yerə.
 Çin türkü, beynində nə varsa, burax,
 Bu kəskin küləkdə yandırma çıraq.
 Xəzinə və bəxşiş vermək yerinə
 Neçin bu aslanla başladın kinə?
 Neçin yol ağzına toplanmış ordun?
 Yolumda İskəndər səddini qurdun?
 Bizimlə döyüşə etdinsə niyyət,
 Buxuru atəşə tökmüzsən əlbət.
 Bəxtimi pişvaza gəldinsə, nədən
 Özündə baş əyib üzr istəmirsən?
 Xəbər ver, hesabdan qalmayım geri,
 Səbətdə ilandır, ya sümükləri?¹⁹⁶
 Ordu səbr etməkdən doymuşdur cana,
 Mənim bu səbrimdən gəlmiş həycana.
 Çinin ceyranını görmüş şirlərim,
 Az görmüş belə kök ceyran əskərim.
 Zəncirini qırmış qızmış aslanlar,
 Susamışdır qana qoç pəhləvanlar.
 Oxların dimdiyi oxluğu dəlir,
 Döyüşmək eşqiylə həycana gəlir.
 Nizənin yoldadır gözü, ey düşman,
 Gürzüm yüz batmandır, səninki batman.
 Əlinə yay alsə nişançı türklər
 Atdığı hər oxla bir ordu yenər.
 Ox atanlara da padişah olsan,
 Kamanı tutanlar alacaq nişan.
 Tüstümə düşərsə hər bir dudman,
 Çin naxşı olsa da olacaq duman.
 Alçaq bir insanam, sülh etməsən sən,
 Su içmək qədər də səbr eyləsəm mən.
 Nizəni elə udar hər əjdəhanı,
 Necə od tufanı yeyər samanı.
 Pəhləvan köksünə oxum yan alır,
 Aslanlar böyrünü hey nişan alır.
 Dənizin dibin də çarpışsa düşmən,
 Qılinc toz qaldırır göyə dənizdən.
 Qarşıma dağ çıxsə dayanmaz bir an,
 Bir dağ dikəldərdəm dəmir oxlardan.
 Fil pəncə atarsa ayaqlaram mən,
 Filgövdə padşaham – filləri yenən.

Ceyranı belindən, ovu budundan
 Çeynəmək şir üçün olduqca asan.
 Dənizlər laçını çıxsə şikara,
 Quşlardan yem verər o, balıqlara.
 Siz əlsiz, ayaqsız bir balıqsınız,
 Ağzında əjdəha nəhəngəm yalnız.
 İtlər ki, çox yaman sümük çeynəyir,
 O xəncər dişiyə çörək də yeyir.
 Qüvvətim hər yerə dirəmiş ayaq,
 O yerdə zəfərdir mənə bir dayaq.
 Kinlə qarşılıram kin yolu getsən,
 Məhəbbət edərəm, məhəbbət etsən.
 Cəvahir, ya nəhəng istəsən əgər,
 Dənizim həm nəhəng, həm gövhər verər.
 Görmədin, qılıncım başlarkən döyüş,
 Nəhəngdir, üstünə gövhər tökülmüş?
 Mənəm o xəzinə – əjdəhəpəykər,
 Camımda zəhər var, həm də pazəhər.
 Məndə gövhər də var, əjdəha da var,
 De, görüm, hankısı işinə yarar?
 İpəyə tutaram, hüzura gəlsən,
 Kəməndə salaram, inad eyləsən.
 Səninlə həm yumşaq tərpendim, həm sərt,
 Hər iki sınaqla sınađım, əlbət.
 Qapıma sülh ilə qədəm qoysan sən,
 Günəştək çəkilib gedərəm Çindən,
 Yoxsa ki, düşərəm bu kin izinə,
 Çini tökdürərəm Çin dənizinə.
 Məktubu oxuyub salma təxirə,
 Barışıq, ya döyüş: göstər bir kərə.
 Sel tökən buludlar cuşa gəlirkən,
 Ayıq ol dəhşətlə kükrəyən seldən.»
 Çağırdı dil bilən kamil bir insan,
 Ömründə kimsədən qorxu duymayan.
 Yazılan məktubu tapşırıdı ona,
 İskəndər möhrüylə verdi xaqana.
 Elə ki, məktubu oxudu xaqan,
 Az qaldı yıxılısın uca taxtından.
 Məktubdan qəlbinə düşdü həyəcan,
 O həm zirək idi, həm zirək anan.
 Bu iki xəyala sarıldı ancaq:
 Sülh ilə yanaşmaq, yoxsa çarpışmaq?
 Fikrə əzab verər ikilik hər an,
 Yatağa baş qoyar çarə axtaran.

XAQANIN İSKƏNDƏRƏ CAVABI

Ey saqi, gülabtək şərabi bir an
 Üstümə səp mənim, qalxım yuxudan.
 Bu gülgün gülabdan ciyər su alır,
 Hər bir başağrısı ondan azalır.
 Keşikçi, qapını, durma, tez bağla!
 Sonra get, sən də öz dərdinə ağla!
 Qəlbimi sıxıntı, qəmdən et uzaq,
 Məni öz düşüncə, dərdimə burax!
 Kimsəylə danışmaq həvəsim yoxdur,
 Özümlə etməli söhbətim çoxdur.
 Uzaq bir ölkədən müştəri kimsə
 Gövhər mədəninə görməyə gəlsə,
 Baxarsa Nizami xəzinəsinə,
 Düşsə söz bəzminin şən nəşəsinə,
 Söylə: «Ev sahibi evində yoxdur,
 Olsa da, yadlara qarşı soyuqdur.»
 Yox, xəta söylədim, düşün, ey rəqib,
 Qərribə düşmənlik olmazmı qərrib?
 Qapımı bağlama, get, açıq burax,
 Uğurlu sayılmaz qapı bağlamaq.
 Madam ki, söz mənə dəniz ad vermiş,
 Qapımı dəniztək açın siz geniş.
 Qapını aç, sula, durma bu yerdə,
 Ay kimi çadır qur xərabelərdə.
 Qoy gəlsin arayan kəslər, nəhayət,
 Bu söz sultanını etsin ziyarət.
 Üzümə sabah bir pərdə çəkirkən
 Gilədən Gilana tələsərəm mən.
 Müştərilər gəlir mənə hər yandan,
 Məni görmək üçün tapmazlar imkan.
 Rəssam fırçasından tək bir mənzərə
 Çəkilməmiş görərlər bəyaz dəftərə.
 Sözümdən, bax, necə kənara çıxdım,
 Hardaydım, gör, gəlib haraya çıxdım?
 Bu parlaq xəznənin baş surətgeri
 Saçdı sərvətindən bu gövhərləri:
 Əfrasiyab mülkü varisi erkən
 Başını Günəştək ucaltdı Çindən.
 Tutmuşdu xəbər ki, Rumdan bir müdhiş,
 Kükrəyən əjdəha ölkəyə gəlmiş.
 Məktubu oxuyub dalmışdı xaqan,
 Dəhşətlər içində qalmışdı xaqan.
 Təmiz bir düşüncə, sağlam fikirlə
 İşin hikmətini keçirdi ələ.

Əvvəlcə istədi sülh üçün xaqan
 Bir məktub göndərsin ona durmadan.
 Əmr etdi: otursun o çinli katib,
 Kağıza, qələmə versin bir tərtib.
 Şahlara yaraşan bir qələm çalsın,
 Hər sözdə rütbəni nəzərə alsın.
 Qələmin nafindən tökdü katiblər
 Çinli ağ ipəyə müşk ilə ənbər.
 Şux, bişmiş sözlər ki, qəlb alır hər an,
 İnsanın beynində yer tutub qalan,
 Ümidlər bəsləyən, qurtuluş verən,
 Sülh ilə çırpınan, hiddət göstərən,
 Çarpışmaq yolunu bağlayan əfsun,
 Daşları yumşaldan sehri oyun,
 Tikici ox kimi dili bağlayan,
 Həm kinə, həm sülhə bir qapı açan.
 Naməyə oldu baş zinət, baş naxış
 Bir ad ki, bu adlar ondan yaranmış.
 Hamıya köməkdir kömək görmədən,
 Özündən diridir dirilik verən.
 Dünyanı yaradan o ulu qüdrət
 Güc verər zəifə, göstərər şəfqət.
 Göydəki işığa bayraq tikəndir,
 O, qara divlərə qələm çəkəndir.
 Dolanan pərgara hərəkət verən,
 Mərkəzi nöqtəyə sükunət verən,
 Hər bir şey onunla etmədə zühur,
 Hər şey ki, verilir, verəni odur.
 Hər susan, söyləyən, ayıq sərxoşdan
 Sirrinə yol tapmaz onun bir insan.
 İnsanlar acizdir bəndə olaraq,
 İqtidar, böyüklük onundur ancaq.
 Böyüklük o ulu Tanrı ki, ondan
 Vücuda gəlmişdir zəmin, asiman.
 Söz açdı, padşahdan çox üzr istədi,
 Tanrıdan ona yüz afərin dedi:
 «Dünyada yaşayan tacidarlardan
 Açarı tək sənə vermiş Yaradan.
 Dənizdən dənizə atıldın; sən
 İrana, Turana uzandı əlin.
 Məğribdə döyüşdən azad olaraq,
 Məşriqin xəttinə qaldırdın bayraq.
 Dünyanı büsbütün keçirdin ələ,
 Ürəyin döyüşdən doymamış hələ.
 Yolda əjdəha var, cilovu gəl çək,
 Əfsanə uzundur, gecələr gödək.

İran, Rum padşahı İskəndər sənsən,
 Mən də bu ölkədə fərman yeridən.
 Mən kimi qulların varsa bir yığın,
 Mən başqa bir şeyəm, olma çox qızgın.
 Sən də, mən də torpaq, yerlər də torpaq,
 İnsan torpaq qədər olmalı yumşaq.
 Ağalıq – torpağa girincədir şən,
 Torpaqda seçilməz kimsə kimsədən.
 Qətrəni dənizə atsalar əgər,
 Başqa qətrələrdən kim onu seçər?
 Bu daşlıq yerə ki, şah kölgə saldı,
 Ölkənin neməti artıb çoxaldı.
 Verilən nemətin, haqqa inanan
 Şükrünü artırsın gərək hər zaman.
 Allah mənim üçün artırdı nemət,
 Təşəkkür edirəm Tanrıya əlbət.
 Nə qədər canım var şükr edərəm hey,
 Dünyada varmıdır bundan gözəl şey?
 Eşitdim bir neçə bilən kimsədən,
 Ordunu, hər yerə çəkmək istərkən,
 Harda ki, bazar var, nemətlə dolu,
 Gündərsən ora bir neçə rumlu.
 Ərzaqdan nə varsa, olub müştəri,
 Alsınlar qarşıya çıxan şeyləri.
 Yandırıb quyuya tökürsən nemət,
 Haqq verən nemətə etmirsən hörmət.
 Şəhərdə bitincə bütün zəxirə,¹⁹⁷
 Çapırsan əjdəha kimi o yerə.
 Aclıqla ölkəyə sahib durursan,
 Mum əriyən kimi qızarmış oddan.
 Onunçun tərpendim mən öz yerimdən,
 Qıtlığı qaldırım öz şəhərimdən.
 Bu yerdə hiylə və füsün iş görməz,
 Çin sizə zəxirə və ərzaq verməz.
 Döyüşdən yaxşıdır barışıq, şefqət,
 Biri dərd gətirir, biri səadət.
 Çinli tarlasını etmə tarü mar,
 Sənin də tarlanı bir gün sel basar.
 Qüvvətli olsan da, qəlbi yumşaq ol,
 Şahlıqdan yaxşıdır Tanrı qoyan yol.
 Yaramaz heç zaman, ağıllı insan
 Özündən güclüyə oxusun meydan.
 Dünyaya yarayan böyük ağılsan,
 Hökmünə bağlıdır hər yaxşı, yaman.
 Bir şəxsin olmasa şəxsə imdadı,
 Say vaxtı heç saya alınmaz adı.

Sənə məxsusdur bu padşahlıq, dövlət,
 Sənədir Tanrıdan fərman və şövkət.
 Hər bir şey təməldən möhkəm qurulur,
 Təməlsiz binalar çox tez də uçur.
 Gümüşü zər etmək, əqiqi büllur, –
 Meyvəni zorakı yetirmək olur.
 Satıcı almanı evdə yetirir,
 Odur ki, yeyərkən dadı itirir.
 Ədl üçün yaratmış səni Yaradan,
 Zülüm baş verərmə adil padşahdan?
 Dünyada zalıma eləmə kömək
 Ki, bir gün bu işdən sorulur, bişək.
 Pozsa öz rəyini rəyi xoş insan
 Öz abad mülkünü etməzmi viran?
 Təbii halından bu dönük dövrən
 İstiyə, soyuğa uyduğu zaman,
 O isti, soyuqda arama səhhət,
 Dəyişmiş ondakı sağlam təbiət.
 İlin hər fəslinin var əlaməti,
 Gərəkdir göstərsin o, təbiəti.
 Hər bahar göstərsin baharlığını,
 Hər bir yay göstərsin öz varlığını.
 Hər şey öz əslindən döndüyü zaman
 Dönənlərə qarşı dönər bu dövrən.
 İskəndər insafla ad almış ərdir,
 Yoxsa hər bir igid bir İskəndərdir.
 Sanma ki, acizəm qızgın döyüşdə,
 Dağdan toz qoparram bir tərpenişdə.
 Fillerin belinə taxt qoysam əgər,
 Hindistan mülkündən xəracım gələr.
 Alaram altıma qızmış aslanı,
 Belinə qoyaram hürküc palanı.
 Səninlə, dövlətlə, şövkətlə, əlbət,
 Kin alışıdırmağa etmədim niyyət.
 Bu yerə onunçun açınsa qanad,
 Qarşında bəndətək əyilim qat-qat,
 Başımı qapında sürtüm torpağa,
 Tək mən yox, baş əyər Çində hər ağa.
 Zehninə nə gəlsə, ona gedərəm,
 Böyük bir minnətlə qəbul edərəm.
 Bu işdə yox mənə əskiklik, töhmət,
 Qonaqsan, qonağa vacibdir hörmət.»
 Qəlb açan cavabı qasidə verdi,
 Məktubu durmadan şaha yetirdi.
 Oxudu o qızmış aslan məktubu,
 Maralın ovuna müntəzir durdu.

Çin şahı qorxurdu gecə basqından,
 O gecə sübhədək yatmadı xaqan,
 Günlərin birində parladı dünya,
 Günəş nur saçarkən torpağa, suya,
 Xaqan öz ağlının yoluyla getdi,
 Sınanmış kəslərlə məsləhət etdi.
 Bir vəziri vardı ağıllı, bilən,
 Dünya nur alırdı tədbirlərindən.
 Ortaya hər hesab atsaydı xaqan
 Vəzir həll edərdi onu hər zaman.
 Ondən öz fikrini sordu bu işdə,
 Fikri sağlam idi hər bir gedişdə.
 «Bu kinin önündə nə sayaq durum?
 Çarxın qulağını mən necə burum?
 Madam ki, qaşını çatmışdır bu Çin,
 Nə atsin ilk zərim – məhəbbət, ya kin?
 Çarpışsam, düşmənim güclüdür, əzər,
 Başını Keyxosrov tacları bəzər.
 Onunla keçinmək istəsəm, gerçək,
 Xalq məni aciz bir xaqan biləcəm.
 Bilmirəm bu şahın nədir istəyi?
 Ölkəyə gəlməkdən nədir diləyi?»
 Xaqana söylədi ağıllı vəzir:
 «Çətindir göstərmək sənə bir tədbir.
 Əzmin çox kəskindir, qorxuram, yəqin
 Əmrin də əzmintək olacaq kəskin.
 Varına, orduna məğrur olaraq,
 Yenilmək görünür sənə çox uzaq.
 Belə bir şəhriyar gəlmiş qarına,
 Dostluq qapısını bağlama ona.
 Fəth etmiş, hər yerə basarkən ayaq,
 Bu işə olarmı heç soyuq baxmaq?
 Oyunmu sanırsan bunu, tacidar?
 Bu işdə yararlı incə nüktə var.
 Bu işlər tanrının işidir, bişək,
 Düşməklük – Tanrını sınamaq demək.
 Günəşi qılıncla sarsıtmaq olmaz,
 Qocaman Əlbürzü dağıtmaq olmaz.
 Qəbul et, yoxsa bu qocaman fələk
 Dövlət sahibinə ziyan verəcək.
 Nə bəxti atmağa yarar, ey xaqan,
 Nə də bəxtiyara kəsilmək düşman.
 Xoşbəxtə taxılma, olsan da mətin,
 Onunla çarpışmaq çətindir, çətin.
 Bəxtiyar əzm etsə, başmağı cütlə,
 Ən kəskin neştərə vurulmaz sille.

Onunla bircə ay get keçin bir az,
 Bu yerdə yad olan çox uzun qalmaz.
 Şüşəyə öncə sən vurma daş, kəsək,
 Qırılsa, çətindir onu düzəltmək.
 Yaralar sağalıb taparsa səhhət,
 Yaranın yeri tük çıxarmaz, əlbət.
 Çalış ki, bu qara əjdəha bədən
 Hörmətlə sovuşsun bizim ölkədən.
 O gün daş atıldı Çinin tasına,
 Gəldi, bu əjdaha Çin qapısına.
 Düşünmə, lacivərd boyalı paltar
 Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!¹⁹⁸
 Ahəngsiz səs ilə inləyir cahən,
 Qüsur pərdədədir, suçsuzdur çalan.
 Pərdəyə istəsən xoş ahəng vermək
 Həmahəng pərdəyə get elə kömək.»
 Düşmənlük etməkdə Çin tərəfdarı
 Görmədi fələkdən kömək asarı.
 Düşündü bu işə uyğun bir çara,
 İtaət etməyi aldı qərara.
 Əzm etdi sülh ilə yola gəlməyə,
 Dərgaha üz qoysun «elçiyəm» deyə.
 Nəzərdən keçirsin o cahandarı,
 Başını dik tutan o başçıları.
 Şahlıq şövkətini görərək bir-bir,
 Sonra da bu işə töksün bir tədbir.
 Günəş qayıqçısı o gün səhərkən,
 Qayığı salırkən suya sahildən,
 Xütən şəhriyarı, Çin tacidarı
 Tədbirlə geyindi elçi paltarı.
 Aşına olmadan kimsə bu sirrə,
 Çapdı İskəndərin düşdüyü yerə.
 Şahın dərgahına gəldiyi zaman
 Bu işdən tez xəbər tutdu hökmüran:
 Hüzura bir elçi göndərmiş xaqan,
 Görüşdə mübarək, sözdə pəhləvan.
 Padişah əmr etdi: «Gəlsin hüzura,
 Buyursun elçilər oturan yerə.»
 Möhtəşəm elçi tez girdi dərgaha,
 Pərəstiş yoluyla baş əydi şaha.
 Əmr etdi, otursun aşağı yandan,
 Xaqanın əmrini eyləsin bəyan.
 Padşahın əmriylə elçi oturdu,
 Oturdan kimsəyə bir də baş vurdu.
 Bir zaman oturdu qırpmayaraq göz,
 Yaxşıdan, yamandan açmadı bir söz.

Gördüyü büsata qalaraq məbhut,
 Etdi o dövredə nöqtətək sükut.
 Elçiyə işarə etdi İskəndər:
 «Xaqandan gətirdin, söylə, nə xəbər?»
 Bulud arxasında gizlənən o Ay
 Qılınctək dil açdı, dür saçdı lay-lay:
 «İran, Rum şahının bu gəlməsindən
 Səadət taparaq, ölkə oldu şən.
 Bu yerlər, ölkələr, Çindən Maçinə
 Böyük tacidarın keçsin əmrinə.
 Dünyada yaşasın uca dərgahı,
 Olsun tacü taxtın böyük pənahı.
 Gizli sözlərim var sənə, tacidar,
 Qorxuram bu yerdə etməyə izhar.
 Belə əmr etmişdir məni göndərən:
 «Xəlvət et, olmasın eşidən, görən.
 Qalmasın xaslardan gərək bir nəfər,
 Bir sən ol o yerdə, bir də İskəndər.
 Açıqdı, gizlində qalsa bir kimsə,
 Sırrimi açma sən, düşməsin səsə.»
 İskəndər çəkindi yersiz istəkdən,
 Ehtiyat eylədi xəlvət etməkdən.
 Əmr etdi durmadan böyük tacidar:
 O sərvə vursunlar qızıldan çidar.
 Qızıl bir kəmərlə çəkib qolunu,
 Bir zəncir altına aldılar onu.
 Çəkildi büsbütün saraydakılar,
 Qapıya yönəldi xaslar, hər kim var.
 İskəndər tək qaldı, çəkindi ancaq,
 Yanına bir almas qılinc qoyaraq
 Söylədi: «Kimsə yox, bir mənəm, bir sən,
 Durma, aç düyünü qapalı sözdən.»
 Padşahın əmrilə əsrarlı kişi
 Düyünü qıraraq, anladı işi.
 Əsrarın üzündən pərdəni açdı,
 Duaya başladı, inci, dür saçdı:
 «Necə ki, yaşıla bürünüb hər bağ,
 Hər qızılgül olur yanar bir çıraq,
 Gül kimi parləsın üzün hər zaman,
 Tək səndən yaşıllıq alsın bu cahan.
 Qazılsın dünyanın möhrü adına,
 Çatasan dövlətə, öz muradına.
 Zənnimcə, tanıyır məni şəhriyar,
 Daha yalvarmağa nə ehtiyac var?
 Sırrimdən əgər o tutmamış xəbər,
 Bilirəm, İskəndər doğruluq sevər.

Sənə öz yanımdan elçi gəldim mən,
 Əsirin olmuşam, əsir etmədən.
 Mənəm Çin xaqanı, qoşun sərvəri,
 Sənin xidmətində öpürəm yeri.»
 Pozuldu bu cəsur işdən tacidar,
 Xoşuna gəlmədi belə bir rəftar.
 Acıqlı bağırdı ona hökmüran:
 «Seçilir qumaşın üzü astdan.
 Tərlandan seçirəm aciz sərçəni,
 Bağırdan tanıram müşkün, nafenı.
 Ancaq saxlayıram həya və hicab,
 Örtülü kəslərdən açmaram niqab.
 Anlat ki, nə məcbur eyləmiş səni,
 Gizlində qalmadın, yırtdın pərdəni?
 İndi Rum şahından heç qorxmayaraq,
 Poladı mum kimi sandınmı yumşaq?
 Sarsılmaz qolumdan qorxmadınmı sən?
 Mənim tərəzimə torpaq tökürsən!¹⁹⁹
 Gənc maral nə qədər olsa da cəsur,
 Cilovu aslandan çəkməsi xoşdur.»
 Bir cavab olaraq söylədi xaqan:
 «Yüz min afərinə ey layiq olan,
 Bilirəm, amansız deyil padişah,
 Dərgaha onunçun gətirdim pənah.
 Qapıdan mən özüm girərsəm əgər,
 Başımı hansı bir düşmənim kəsər?
 Dişini uzaqdan göstərsə qaban,
 Kin ilə döyüşər o qara aslan.
 Dişini çıxarıb, əysə boynunu,
 Aslan da toxunmaz, bağışlar onu.
 Məndə ki, görməmiş sultan namərdlik,
 O igid aslandan uzaqmı mərdlik?
 Qarşına qılıncla gəlidiyi zaman
 Qorxardım səndəki kəskin qılincdan.
 Mən ki, bir dost kimi gəlmişəm ancaq,
 O kəskin qılincdan nə üçün qorxmaq?
 Mən ki göstərmədim sənə xəyanət,
 Daha üz verərmə mənə həqarət?
 Ölkəmə at saldın, göstərdin şəfqət,
 Sənə kin bəsləmək olur cinayət.
 Qəlbimdə qalmadı kin, qərəz əsla,
 Dərgaha gəlmişəm belə inamla,
 Mən şəfqət göstərsəm, bağlamasam kin,
 Kim kəsər başını şəfqət edənini?
 Tutaq ki, günahım həddən artıqdır,
 Qəriblik bir böyük üzürxahlıqdır.

İskəndər insafılı, mərhəmətlidir,
 Suçsuz hər zaman şəfqət göstərir.
 Kim ona sığınsa, qanından keçər,
 Kim aman istəsə, görməz bir zərər.
 Mən ki bu dərğaha öncə yönəldim,
 Səndəki ədalət izilə gəldim.
 Adildir cahangir, böyük İskəndər,
 Ona hər bir zaman haqq yardım edər.»
 Yağlı bir dil ilə nüktələr saçdı,
 Padşahın qəlbindən düyünü açdı.
 İskəndər söylədi: «Xoş gəldin, şad ol,
 Belə düşkünlükdən artıq azad ol!
 Ancaq bu gəlişdən nə imiş fikrin,
 Üzlülük etməkdən nədir məqsədin?»
 Sığınan dedi: «Ey dünyaya sığnaq,
 Bu sirri yararmı səndən saxlamaq?
 Bu uca dərğaha onunçun gəldim,
 Fikrini, yolunu bilib öyrənim.
 Gəlməkdən məqsəd nə? Anlayım bunu,
 Nədir bu gəlişin əvvəli, sonu?
 Əl tutsa mənə bu dönük ruzigar,
 Padşahı arzuyla edim bəxtiyar.
 Bu dilək əlimdən gəlməsə ancaq,
 Kamandan çıxan ox düşərsə uzaq,
 Məqsədim hörmətlə öpməkdir yeri,
 İskəndər kinindən çəkilsin geri.
 Mən əsirgəmədim canımı şaha,
 Qılınca əl atmaq nə gərək daha.
 Cəvahir əlinə gəlibsə asan,
 Nə çıxar zəhmətlə daşı yonmaqdan?
 Madam ki, sülh ilə göyərər dilək,
 Döyüşə at çapmaq daha nə gərək?
 Çin, Turan taxtını məndən istəsən,
 Boynumu çəkməyəm bu itaətdən.
 Dostluğu ataraq kəsilsən düşman,
 Atamın yurdunu bağışlamasan,
 Adının möhrünü edərəm qəbul,
 Olaram mən satın alınmamış qul.
 Nə olur, padşahın geniş mülkündə
 Çoxalsın get-gədə dost olan bəndə.
 Vuruşa qəsd etmə kinindən çəkil,
 Bütün Çin donunun bir çini deyil.
 Dəyərli qulların çin-çin saçından
 Bir çin də mənə ver, sənindir fərman.
 Ayın saf üzünə yaraşmaz bu çin,
 Qaşının tağından çəkilsin bu kin.»

İskəndər söylədi: «Ey fikri gözəl,
 Verdiyin sorğuya eyləyim əməl:
 Düşmənin başını öpsün toz, torpaq,
 Olsun yad kimsələr dünyadan uzaq.
 Əmrinə baş əyən hər bir kişvərdə
 Nayiblər tikilsin məndən hər yerdə.
 İndi ki, mən sənə qılınc çəkmədən
 Başını əyərək təslim oldun sən,
 Taxtınla başını uca eylərəm,
 Tacını başında saxlarsan möhkəm.
 Nə mülkün, nə tacın gərək. Ol əmin,
 Qoymaram ki, olsun işlərin çətin.
 Yalnız bir şərtim var, bütün mülkündən
 Mənə yeddi illik xərac verəsən.
 Yeddi il vergisi verilsə mənə,
 O başqa vergilər halaldır sənə.»
 Dinləyən ağına aydınlıq saçdı,
 Ağzını incə bir cavabla açdı:
 «Tacidar nə haqla istəyir hələ
 Yeddi illik xərac bu az ömürlə.
 Ömrümü eylərsən təmin yeddi il,
 Yeddi il bac vermək çox çətin deyil.»
 Bu sözü bəyəndi uca hökmüran,
 Qızınca beyni bu incə cavabdan,
 Söylədi: «Altı il nə versə diyar,
 Ayaq muzdu verdim sənə, ey huşyar.
 Görürəm şüurun, ağıncıdır,
 Qəbuldur mənə tək bir illik gəlir.»
 Türklərin xaqanı dünya şahından
 Daşqın bir sevinclə oldu kamiran.
 Dərğahın tozunu kiprik ucuyla
 Süpürə-süpürə söylədi belə:
 «Bilirəm: mətindir verdiyin peyman,
 Gücünü artırsın ulu Yaradan!
 Madam ki, tacidar söz verir buna,
 Öz əliylə bir xətt gərəkdir mana.
 Bir illik xəracı verdiyim zaman
 Məni öz yerimdə qoysun hökmüran.
 O xəttin qolumda olsun bir qolbaq,
 O xətti başımçün saxlayım ancaq.
 Başımla mən də söz verirəm, inan,
 Bu dostluq yolundan çıxmaram bir an.»
 Söz getdi arada, bağlandı peyman:
 qaçsın hər ikisi vəfasızlıqdan.
 Düşmənlilik silinsin, dostluq var olsun,
 Bu dünya durduqca bərqərar olsun.

Nəhayət, bir fərman verdi hökmüdar:
 Xaqanın qolundan açılısın bağlar.
 O qızıl zəncirdən ucalsın başı,
 Tacının cəvahir olsun daş-qaş.
 İskəndərlə bitdi bu əhdü peyman,
 Öz ordugahına qayıtdı xaqan.
 Gecənin sultanı açınca çətir,
 Qaranlıq müşk kimi saçırdı ətir.
 Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,
 Yer öküzü qızıl altına girdi.²⁰⁰
 Şah meylə təskinlik verdi dimağa,
 Axıtdı şərabi yaqut dodağa.
 Axşamdan sübhəcən oturdu yenə,
 İçdi Cəm camını Cəmin eşqinə.
 Yuxunun yoluna səpmişdi tikan,
 Zəhməti, kədəri unutmuş bir an.
 Nə düşmən işindən kədər çəkərdi,
 Nə keşikçi səsi, nə döyüş dərdi.
 Sübhəcən şahənə qədəh sonaraq,
 Gecəni keyf ilə keçirdi oyaq.
 Təbii yaqutu yonunca zaman,
 Yaqutlu tac ilə cüt oldu cahan.²⁰¹
 Qapıdan girdi tez keşikçi əsgər:
 «Neçin qəflət etmiş uca İskəndər?
 Budur, Çin xaqanı qoşunla gəlir,
 Ayağı altında yer, göy titrəyir.
 Qaynaşan ordusu dünya doldurur,
 Göylərə səs salmış təbille şeypur.
 O qədər fil var ki, incinir yollar,
 Günəşə, Aya baş qaldırmış qubar.
 O qədər qoşun var, çıxmış hesabdan,
 Heç bir kəs görməmiş o qədər insan.
 Ordusu daşıyır hər çeşid yaraq,
 Poladdan dənizdir, hər dalğası dağ.
 Xaqan da oturmuş qocaman filə,
 Arada iki mil vardır fasilə.»
 Bu heyrətli işdən tutunca xəbər,
 Padşahlıq taxtından endi İskəndər.
 Yol ölçən bir köhlən ata oturdu,
 Hərb üçün sazladı müntəzəm ordu.
 Xaqanla döyüşə tez hazırlandı,
 Onun peymanını bir hiylə sandı.
 Əmr etdi, təbillər gurlasın kinlə,
 Düz qaşlar çatılısın düyünlü çinlə.
 Uca bir dağ kimi ordu çəkərək,
 Vurdu ox, yay qılınc, qalxandan bəzək.

Kəşfiyyat qoluna verdi çox yaraq,
 Dənizdən buluda ucaltdı bir dağ.
 Bu işdən xaqana verdilər xəbər:
 Onunla döyüşə çıxmış İskəndər.
 Ordunun qəlbində at sürdü xaqan,
 Səs ilə bağırdı: «Kimdir hökmüran?
 Söyləyin atını bu səmtə çəksin,
 Üzünü üzümdən gizləyir neçin?
 O çinli səsindən İskəndər durdu,
 Donunu çinləyib belinə vurdu.
 Fil yıxan atını səyirtmədi haman,
 At saldı öndəki filə durmadan.
 Dil açdı, türklərə eylədi qarğış:
 «Fitnəsiz anadan bir türk doğmamış.
 Çinlidən gözləmə çin qaşdan başqa,
 Verdiyi peymanı çevirir arxa.
 Nə doğru söyləmiş keçən qocalar:
 «Çinlidən umulmaz vəfa, etibar».
 Hamı dargözlüyə bəsləmiş rəğbət,
 Başqası gözündə görürlər vüsət.
 Əvvəlcə sülh üçün niyə söz verdin?
 Sonra düşmənlə nə fayda gördün?
 Peymanım, qəlbim bir, tutmuşam bir yol,
 Sözüm az, doğruluq, sədaqət bol-bol.
 Demək ki, sizlərdə məhəbbət kindir,
 Çindəki türklərin qəlbi çin-çindir.
 Bu çinli türklərdə olsaydı vəfa,
 Donunun çinində yaşardı dünya.
 Qəlbimi bağladın öz peymanına,
 Ey dönük, indi səs vurursan mana.
 Poladdan bir dağa dönsə vücudun,
 Yəcucdan, Məcucdan olsa da ordun,
 İskəndər, İskəndər sədditək, inan,
 Tərpənməz o polad əzən Yəcucdan.
 Turacın əcali çatdığı zaman
 Şahin ovlağına qonar havadan.
 Çəyirtkə al qanad açınca, əlbət,
 Al qanla verəcək sərçəyə bir xətt.
 Tacını alaram dikbaşlıq etsən,
 Suçundan keçərəm dostluğu güdsən.
 Tinətım yaralar, həm də sağaldar,
 Arıtək həm balım, həm də iynəm var.»
 Dedi Çin xaqanı: «Mən, ey şəhriyar,
 Sözümdən dönmədim, möhkəmdir ilqar.
 Sənə dost demişəm, dostam hər zaman,
 Sözümdə doğruyam, möhkəmdir peyman.

Hökmünə baş əydim, artıq dönmərəm,
 Verdiyim əhdimdə sabitqədəməm.
 Yanına onunçun gəlmişəm, inan,
 Manqalın ətr alsın mənim udumdan.
 Biləsən məndə də var qüvvət, hünər,
 Ulduzlar göyünə çəkərəm əskər.
 O qədər hünərsiz deyiləm ki, mən
 Yenmədən qayıdam hər bir döyüşdən,
 Görürsən, dağ kimi var mətin ordum,
 Coşğun bir dənizdən belə yox qorxum.
 Yalnız arxa duran tale var səndə,
 Yer sənə kölədir, göy sənə bəndə.
 Kin, inad göstərən bir bəxtiyara,
 Çəkir öz başını ağacda dara.
 Sənin arxandadır bu göy, bu dövrən,
 Dövrənla döyüşmək olurmu asan?»
 Endi fil belindən, durdu fil kimi,
 Çağladı Firona doğru Nil kimi.
 İskəndər gördü ki, üzr ilə xaqan
 Ona üz çevirmiş, gəlir hərasan.
 Önünə at çəkdi, misli yox Çində,
 Başdan quyruğacan qızıl içində.
 Etdi bu at ilə onu kamiran,
 Yanında yer tutdu böyük pəhləvan.
 Bu atdan başqa çox şey verdi ona,
 Bir illik xəracı keçdi xaqana.
 Dost olandan sonra şah ilə xaqan
 Düşmənlük kəsildi xanədanlardan.
 O yerdə birləşdi hər iki ordu,
 Hər iki padşahın qəlbi bir vurdu.
 Silahı, acığı tökdülər yerə,
 Töhfələrlə onlar keçdi alverə.
 Çinin süpəhdarı Çin diyarından
 Azuqə göndərdi şaha hər zaman.
 Sarayın xalqına bu yeyintilər
 Kifayət edirdi axşam və səhər.
 Çalğı məclisində qədəh vurardı,
 Birlikdə oturur, birgə durardı.
 Məclisdə ovlağa çaparkən onlar,
 İkisi bir yerdə edərdi şıkar.
 Heç biri təklidə içməzdi badə,
 Hər biri hər işdə yaşar azadə.

RUM VƏ ÇİN NƏQQAŞLARININ YARIŞI

Saqi, can bəsləyən bir mey ver mana,
 Bir mey ki, can kimi gərəkdir cana.
 Solmuş çiçəyimə tərəvət versin,
 Soyumuş qanıma hərarət versin.
 Çiçəkli bahartək bir gülşən gündə,
 Ruzgardan seçilmiş gözəl, şən gündə
 Şaha Çin xaqanı gəlmişdi qonaq,
 İki parlaq günəş bir oturaraq,
 Zəncidən, Yunandan, Çindən, İrandan
 Qonaqlar səf çəkmiş hər iki yandan.
 Məclisin üz-gözü mey ilə şəndi,
 Dünyanın çöhrəsi tozsuz gülşəndi.
 İçki şənliyində gövhərdən dalğa,
 Söyləyən dodaqdan axır qulağa.
 İş bilən kəslərdən açıldı söhbət:
 Dünyada bilikdə kim tapmış şöhrət?
 Dəyərli şey çıxar hansı torpaqdan?
 Sənətcə dünyada kim almış ad-san?
 Birisi söylədi: «Cadu və hiylə
 Hindlidən baş verir, baxsan diqqətlə».
 O biri söylədi: «Bəxti yatanlar
 Hər sayaq cadunu Babiləndən alar».
 Başqası söylədi: «Verir ən şaqraq
 Xanəndə Xorasan, çalğıçı İraq».
 Birisi söylədi: «Yüksəkdir, əlbət,
 Ərəbin dilində olan fəzahət».
 Birisi dedi: «Rum nəqqası, əlbət,
 Dünyada qazanmış böyük bir şöhrət».
 O biri söylədi: «Görmədin, nədir,
 Çin naxışı dillərdə bir əfsanədir».
 Deyişmə coşdurdu Rum ilə Çini,
 Yenməyə başladı biri-birini.
 Hər biri fikrini isbat edərək
 Naxış pərgarından göstərdi örnək.
 Deyişmə sonunda verildi qərar,
 İki qaş tağitək bir tağ qursunlar!
 Bu tağa hər iki qaş arasından
 Bir örtü çəkilsin müəyyən zaman.
 Rumlu bir guşədə sənətə dursun,
 Çinli bir bucaqda naxışlar vursun.
 Müəyyən saatlar gəlməmiş başa
 Baxmasın heç biri digər naxışa,
 Yalnız bu iş sona vardığı zaman
 Qalxsın bu asılı pərdə ortadan.

Görsünlər bu iki incə naxışdan
 Hansıdır ən təzə, incəlik saçan!
 Ustalar oturdu bir nəqqaş kimi,
 İki tağ altında iki qaş kimi.
 Axıra yetincə müəyyən zaman
 Örtüyü çəkdilər iki naxışdan.
 Hər iki «Ərjəng»in birdi peykəri,
 Vurduğu naxışı, rəngi, zivəri.
 Onlara baxan şah heyrətdə qaldı,
 Hər iki surətdən bir ibrət aldı.
 Nə sayaq çəkmişlər iki peykəri,
 Surətcə birindən seçilməz biri?
 Oturdu şah iki tağ arasına,
 Heyrətlə bir ona baxdı, bir buna.
 Seçmədi onları biri-birindən,
 Tutmadı bir xəbər gizli sirrindən.
 Nə qədər diqqətlə eylədi nəzər,
 İşin içüzündən tutmadı xəbər.
 Arada incə bir fərq vardı: biri
 Surəti göstərir, alır o biri.
 Bəlinas baxdıqda iki surətə,
 Əsrarlı sənətdən düşdü heyrətə.
 Çalışdı, ortaya çıxsın həqiqət,
 Naxışdan keçirdi ələ bir hikmət.
 Əmr etdi, durmadan əsrar öyrənən
 Ortaya bir pərdə çəksin yenidən.
 Elə ki, ortadan asıldı pərdə
 Biri zövqə daldı, o biri dərdə.
 Rumlunun lövhəsi parladı yenə,
 Pas düşdü çinlinin saf güzgüsünə.
 Naxışsız qalınca çinlinin tağı,
 Padşahın gül kimi açdı yanağı,
 Pərdəni aradan bir də çəkdilər,
 Göründü hər iki tağda bir peykər.
 Bildi ki, o parlaq naxışlı tağa
 Hər naxış əks edir başdan ayağa.
 Yan-yana işlərkən iki sənətkar
 Arada pərdədən çəkmişdi hasar.
 Rumlu bir lövhəni çəkirmiş gözəl,
 Çinli də lövhəyə verirmiş seyyəl.
 Parlarkən çinlinin vurduğu naxış
 Rumlunun şəkildən əksi almış.
 Yarışın sonunda qərar verdilər:
 Hər iki sənətkar göstərmiş hünər.
 Rumluya çatmaz bu, naxış tökməkdə,
 Çinli də üstündür seyyəl çəkməkdə.

Əşitdim, olmaqçın Çinə peyğəmbər,
 Reydən Çinə getdi Mani surətgər.
 Elə ki, bu xəbər yayıldı Çinə,
 Axdılar o gələn yolun səmtinə.
 Yolunda axar su hovzuna bənzər,
 İşıqlı büllurdan hovuz çəkdilər.
 Rəssamın fırçası vurdu yaraşlıq,
 Üstündən dalğalar oynadı sıx-sıx.
 Hərəkət verirdi sanki ruzigar,
 Sahili öpürdü coşğun dalğalar
 Hovuz ətrafına naxışlar vuran
 Çəkdi çay yanında bitən otlardan.
 Mani çox uzaq bir eldən gəlirkən
 Yolçunu susuzluq salmışdı əldən.
 O hovzu görünəcə səbirsiz qaçdı,
 Boş, quru kuzənin ağzını açdı.
 Doldurmaq fikrilə vurdu daş hövzə,
 Əlində qırıldı o saxsı kuzə!
 Bildi ki, çinlilər bu yolda aşkar
 Hovuzla ona bir quyu qazmışlar.
 Çıxardı naxışlar açan bir qələm,
 Aldadan hovuzla vurdu bir rəqəm.
 Baş əyən qələmlə əl işlədərək
 Çəkdi hovuz üstə ölü bir köpək.
 Cəmdəyə hər yandan daraşmış qurdlar,
 Görünəcə susuzun ürəyi çatlar.
 Hovuzla susuzlar edərək axın,
 Ölü it görünəcə getməsin yaxın.
 Sürətlə yayıldı Çinə bu xəbər,
 «Uzaqlaş» naxşını vurdu surətgər.
 Gördülər mahirdir, onda sehr var,
 Maniyə, «Ərjəng»ə sığındı onlar.
 Bax, yenə səyirtdim ikinci kərə,
 Çəkdim söz başını baxın nə yerə!
 Neçə gün bir yerdə İskəndər, xaqan
 Zövq aldı qədəhdən, meydən, çalğıdan.
 Get-gedə məhəbbət artırdı, gerçək,
 Onu da, bunu da öyürdü fələk.
 Bir gün şah söylədi ona: «Ruzigar
 Bir əngəl açmasa, səfər fikrim var.
 İradəm dönməkdir yenə yurduma,
 Mən Çindən tərpenmək istərəm Ruma.»
 Ona hörmət ilə söylədi xaqan:
 «Sənindir bu dünya, sənindir dövrən!
 Hər yerə üz qoysan bu taleyinlə,
 Ayaq basdığın yer hər kəsə qiblə.

Atını hər yerə çapsa hökmüran
 Borcumuz qulluqdur ona hər zaman».
 Çox heyrət etdi şah bu ayıqlığa,
 Ondakı vəfaya və sayıqlığa.
 İskəndər məclisi xaqana hər an
 İşıqlı göründü Günəşdən, Aydan.
 Ürəklə xidmətə başladı xaqan,
 Şahın xidmətində durdu hər zaman.
 Şah üçün dəyərli bəxşiş gətirdi.
 Bununla başını Aya yetirdi.
 Hörmətlə tutduqca onu hökmüran,
 Dostluğu daha da artırdı xaqan.
 Hər kəsə padişah böyüklük versə,
 Dikbaş olmamalı elə bir kimsə.
 Hər zaman kiçiklik yoluyla getsin,
 Özündən ucaya alçaqlıq etsin,
 Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,
 Çinə də şah verdi elə bir şərəf.²⁰²
 Bağdadda və Rumda nəfis görünən,
 Hər çeşid qiymətli şux geyimlərdən
 Verdi Çin şahına elə bir dəsgah,
 Onu görməmişdi heç bir padişah.
 Şahanə bəxşişlər doyurdu Çini,
 Çinlinin alnından açıldı çini.
 Qalmadı o böyük Çində bir nəfər
 Geyməsin xəz, atlaz, zərif geyimlər.
 Etdi İskəndərin gördüyü bu iş
 O dargözlülərin qaşını geniş.
 Şahın kip qaşıtək dostluq bərkışdi,
 İskəndər başına hamı and içdi.

XAQANIN İSKƏNDƏRİ QONAQ ETMƏSİ

Gəl məni azad et, saqi, «yox» demə!
 Qədəhdən göz yaşı tök ətəyimə.
 Bir mey ver ki, olsun saf şirə kimi,
 Yusun hər çirkəbdən əl-ətəyimi.
 Çapqınlıq etmə, ey Çin üzlü gözəl,
 Bir saat qaşına çin gətirmə, gəl!
 Qeydimə qal mənim, qəlbimi şad et,
 Qüssədən bir günlük məni azad et!
 Xaqanın gəliri keçsə də ələ,
 Sel kimi axıtma, yağıştək xərclə.
 Malından bir az ye, bir az ver, ancaq
 Başqalar üçün də azacıq burax.
 Yemə var-yoxunu, çox yaşayarsan,

Yoxsulluq yamandır qocalan zaman.
 Xərclə, ye, bərk tutma köhnə dünyanı,
 Xəsislik, ac qalmaq məhv edir canı.
 Dağıtma əlində var isə sərvət,
 Bihudə yeməkdən çəkərsən zəhmət.
 Xərclərkən ölçüdə gəl götürmə əl,
 Nə artıq, nə əskik – ortadır gözəl.
 Sapın yoğun olsa incə iynədən,
 Çox iynə gözünü kor edəcəksən.
 Yazdığım tarixin nəqqaşı yenə
 Bu naxşı vurmuşdur Çin ipəyinə:
 Hər yerdə səs çıxdı: böyük İskəndər
 Çin ətəklərinə səpdi dürr, gövhər.
 Bu idi xaqanın fikri, həvəsi,
 Versin İskəndərə ayaq kirəsi.
 Açsın bir şahanə ziyafət ona,
 Zər töksün atının ayaqlarına.
 Özünün adına, sanına görə,
 Şahanə hədiyyə çəksin hüzurə.
 Şahın bəxti kimi olduqca parlaq,
 Bir gözəl gün seçdi, qurdu təmtəraq.
 Bir məclis bəzədi cənnətdən də şən,
 Şirəni axıtdı aslan dişindən.
 Meyvədən, meydən, həm balıqdan, quşdan
 Elə bir qonaqlıq düzəltdi xaqan,
 Dünyada nə qədər gözəl nemət var,
 Basmışdı bağına qızıl xonçalar.
 Çin xuruşlarından başqa, al-əlvan,
 Mislini cənnətdə görməmiş bağban,
 Ləzzətli halvalar hazır olmuşdu,
 İçi qənd, badamla doldurulmuşdu.
 Elə qablar vardı, gəzib arayan
 Dünyada birini tapmazdı ondan.
 O qədər cavahir gəlmiş ortaya
 Ki, sərraf bir ilə almazdı saya.
 Həşəmətli şahın ziyafətinə
 Sərf oldu böyük bir dolu xəzinə.
 Türk şahı xaslarla yola çıxaraq,
 Getdi İskəndəri çağırırsın qonaq.
 Torpağı öpdülər ayinə görə,
 Dəydi yer öpməkdən başı göylərə.
 Söylədi: «Bu bəxtin sənin, ey sərvər!
 Taxtımın başına yol tapsa əgər,
 Tacıyla taxtını əziz edərdi,
 Məni bu şərəflə çox böyüdərdi.»
 Səmimi dəvəti şah qəbul etdi,

Xaqana şərəflə hörmətçün getdi.
Ordu, şah birlikdə haman dəvətə
Baş əyib atlandı o ziyafətə.
Xəzinə ağzından açıldı yerlər,
«Yol verin!» səmindən titrədi göylər.
İskəndər çətinca süfrə boyuna,
Elə bil çatdı Xıızr həyat suyuna.
Qızıl bir taxt gördü, günəşdi, gerçək,
Onda dürr çeşməsi dəniz suyutək.
Qızıl taxt üstündə oturdu şən-şən,
Əlində bir turunc – kafur, ənbərdən.
Sağ əldə dünyaya hökm edən fəğfur²⁰³
Xidmətə baş əymiş, hüzurda durur.
Şah onu çağırdı, hörmətdir deyə,
Oturtdu şah kimi qızıl kürsüyə,
Başqa tacidarlar hörmətə görə
İskəndər yanında diz çökdü yerə.
Xaqan əmr eylədi: «Yeməklər gəlsin,
Qızıl xonçalarda xörəklər gəlsin!»
Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,
Meynə yarpağıtək tökdü hər budaq.²⁰⁴
Fərxarə bənzəyən istək evindən
Tez hazır olurdu hər istənilən.²⁰⁵
Elə bil cənnətdir, arayan kimse
Xonçada tapırdı hər nə istəsə.
İştahla yedilər o xuruşlardan,
Hücumla şəraba açdılar meydan,
Qırmızı şərablər verdi qol-qanad,
Qırmızı rənglərdən qurdular büsat.
Çalmağa oturdu, bütün dünyadan
Seçilmiş ən məhşur oxuyan, çalan.
Ən incə oxucu səslər ucalır,
Ozanlar rəsmiylə oxuyur, çalır.
Çalanlar başladı süğdi nəğməsi,
Göylərə ucaldı sazların səsi.
Vardı pəhləvicə o qədər çalan
Nəğməyə yenilik verirdi hər an.
Rəqs edən kəşmirli gözəllər durur,
Oynarkən yel kimi mayallaq vurur.
Elə çalğıçılar gəlmiş Yunandan,
Ağlını itirir eşidən insan.
Rumla Çin xidmətə bel bağlayaraq,
Bəzədi Rum ilə Çindən bir bayraq.
Xəzinə ağzını açınca xaqan,
Qarun xəznəsində yer oldu pünhan.
Əvvəlcə saçdı çox cavahir, gövhər,

Daş-qaşa tutulmuş gözəl geyimlər.
Büllurdan büsatlı Günəşdən parlaq,
İncəlikdə sudan təmiz və yumşaq
Çin ipəklərindən bir neçə xalvar,
Müşk ilə, ənbərlə dolu bir ambar.
Kafurlu tabaqdan ətr almış hər yan,
Quru ud artıqdı təzə kafurdan,
Çaçi kamanlarla çini ipəklər,
Bir neçə qılınc da ona bərabər.
Bir ilxı yorğa at, görkəmli, oynaq,
Yel kimi yeriyan, gövdəsi parlaq.
Göylərdə durnanı, sarı ovlayan
Laçınla qızılquş, böyük bir karvan.
Qırx fil öz taxtıyla, uca, qüvvətli,
Sümükləri möhkəm, vücudu ətli.
Bir dəstə qara qul – cəbhələr yenən,
Ayüzlü kənzilər – ölü dirildən.
Çəkdi bu şeyləri şah hüzurunə,
Bunlardan başqa çox şey verdi ona.
Yenidən başqa bir xəzinə açdı,
Ondan da dəyərli bəxşişlər saçdı.
Verdi o, quyruğu qara bir köhlən,
Səhər küləyindən iti yeriyan.
Yürüyən, şahənə bir xətti-rəvan,
Üstündə tərpenməz əsla oturan.
Qaçmaqda ceyrandan iti, həm oynaq,
Atəşdən qızğındı, sudan da yumşaq.
Çölün quşlarından çox yüngül uçan,
Dənizdə balıqdan iti oynayan,
Qaçarkən qorxunc div sanırdı görən,
Elə bil doğulmuş divlər nəslindən.
Qalmaz tərpenişdə göylərdən geri,
Olmaz dan yeri də bu meydan əri.
Meydanda elə bir cövlanı vardı,
Xəyalı o, yarı yolda qoyardı.
«Fərəsi» «sux» ilə ayaqdan salır,
«Fərəs»lə «fili» də cəbhədən alır.²⁰⁶
Bir qorxu saçardı onun surəti,
Yerişi ən incə xəyaldan iti.
Qorxmazdı səməndər kimi atəşdən,
Səməndər demirəm, İskəndər çəkən.
Bir ovçu quş verdi fitnəylə dolu,
Röyalı gecədən daha qorxulu.
Çərx kimi dolanır açarkən səhbal,
Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal.²⁰⁷
Polad yay keçirmiş tunc dırnaqlara,

Əzmindən qartallar geyinmiş qara.
 Boynunda çox qan var, hər quşa yağı,
 O qartal ovlayan yaylı caynağı
 Görüncə simürğün bağı sızıldar,
 Çöllərdə kərgədan edərdi şıkar.
 Acıqlı, qanıçən, qorxu bilməyən,
 Haqq onu yaratmış zülümdən, kindən.
 Toğruldur quşların şahı bu Toğan,
 O da Toğrul kimi ölkəyə sultan.
 Qaragöz bir kənim – ənbər qoxulu,
 Gülüzlü, dodağı şəkərlə dolu.
 Cənnətdə bəzənmiş bir sənəmdir bu,
 Edər o fitnəni könüllər arzu.
 Yürüyən bir aydır o sərv ağacı,
 Müşkün bir kəmənddir cüt qara saçı.
 Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
 Atəşlə suyu kim görmüş baş-ayaq? ²⁰⁸
 Üzü bənövşəyə qızılgül atır,
 Gül üzde bənövşə keşikçi yatır. ²⁰⁹
 Uca sərv möhtacdır onun boyuna,
 Şəkər bir bəndədir, bal dostdur ona.
 Müşk onun zülfünə bağlamış kəmə, ²¹⁰
 Zülfü də Günəşə köləlik edər.
 Bir şəkərparədir, şirin söhbətdir,
 Dodağı şəkərçün bir fəlakətdir.
 Arxası sincabdır, bədəni büllur,
 İncə barmaqları xəz quyruğudur.
 Ağ, lətif çənəsi gümüşdən nişan,
 Ona bir tuğ asmış gül buxağından.
 Çənəyə, buxağa vermiş yaraşlıq,
 Günəşdən top udmuş, Aydansa işıq.
 Qəmzədən ox çəkmiş, qaşından kaman,
 Bu ox, bu kamanla ovlamış yüz can.
 Boğazı o qədər ağ, lətifdir ki,
 İçərkən görünür şərabin rəngi.
 Dünyada sağ olsun elə bir dayə,
 Bir gözəl bəsləmiş – tən edir Aya.
 Dar gözü kimsəyə salmaz bir nəzər,
 Ağzı dar gözündən daha dar dilbər.
 Elə bil ağız yox, yaranmış yoxdan,
 Ona «Taysız gözəl» demiş ad qoyan.
 Dəyərli töhfələr təqdim eyləyən
 Fəxr ilə öyməyə başladı şən-şən:
 «Budur at, ovçu quş və gözəl kənim,
 Əzizdir, bunları sən də tut əziz.
 Nə kimsə belə at minmişdir hələ,

Nə belə bir quşu keçirmiş ələ.
 Deməyə nə hacət, bir zaman gələr,
 Hər biri göstərər böyük bir hünər.
 Gülüzlü kənimdir belə bir gözəl,
 Gözəllikdə yoxdur özünə bədəl.
 Anadangəlmədir onda üç xislət,
 Onun dördüncüsü tapılmaz, əlbət:
 Birinci, gözəldir, bərabəri yox,
 Can alır, cənnətdə belə pəri yox.
 İkinci, güclüdür, həm də döyüşkən!
 Qaçmaz döyüş günü mərd kişilərdən.
 Üçüncü, yox səsdə ona bir bədəl,
 Şən, şaqraq nəğməsi Zöhrədən gözəl.
 Gözəl səs dalınca pəsdən, ucadan,
 Nəğməsindən yatar həm quş, həm ilan.»
 İskəndər bəyəndi, haqq verdi ona,
 Xoş səsi, gül üzü gəldi xoşuna.
 Qadında mərdliyə vermədi qiymət,
 Bu işdə azacıq düşündü, əlbət.
 Tikanlar bərk olur, çiçəklər incə,
 Qadında igidlik az olur mənəcə.
 Vücudu geyinsə kəskin poladı,
 Mərdlikdə payı yox, qadındır adı.
 Çaxmaq olsa belə suda balıqlar,
 Dənizdə nəhəngə olacaq şıkar.
 Yararmı kağızdan qayrılısın qalxan,
 Atılısın dənizə, suya sonradan.
 Padşahı bu fikir etmədi təmin,
 Qadını mərdlikdə görmədi mətin.
 Özünə qul etdi qəbul etməklə,
 Sonradan adını unudu belə.
 Gözəl bəxşisləri alaraq ondan
 Yatağa çəkildi İskəndər, xaqan.
 Məşriqin tovuzu o səhər erkən
 Başını ucaldı firuzə göydən,
 Yenidən qədəhi padişah aldı,
 Yenidən dərgaha çalğı səs saldı.
 İki gün işrətlə baxdı keyfinə,
 Yerişə başladı, yel atı yenə.
 Qayıtmaq üçün şah verincə qərar,
 Dolanışı kəskin, iti ruzigar,
 Xaqanın verdiyi türküzlü kənim
 Padşahın yanında olmadı əziz.
 Nədənə xoşuna gəlmədi bu qız,
 Kölgətək pərdədə buraxdı yalqız.
 Parladi Günəştək o toxtamış Ay,

Gözündən gül üzə axıtdı bir çay.
 Kənzilər evində şam kimi söndü,
 Bir quyu içində kölgəyə döndü.
 Çövkana pərəstiş edən bu dövran
 Ələ top keçirdi gecə oyundan.
 Şahlardan top qapan böyük hökmüran
 Cilovu çövkana buraxdı bir an.
 Qalxdı dağlar yaran gəmiyə birdən,
 Fil atın üstünə mindi filbədən.
 Ucaltdı bayrağı boyun çəkənlər,
 Qiyamət başladı, göründü məhşər.
 Ordunun olurdu eni bir ağac,
 Ceyranla dolmuşdu bütün çöl, yamac.
 Çindən Cəndə qədər hey başdan-başa
 Yer-göy bürünmüşdü ipək qumaşa.
 Ordunun sayına çatdı hökmüran,
 Var idi beş yüz min adlı pəhləvan.
 Qabaqda, arxada tovuzrəng türklər,
 Sağ, solda poladqol aslanlar gedər.
 Ordunun qəlbində durmuş hökmüdar,
 Sahildə dağ kimi dəmir külahlər.
 O dəmir külahlı ərlərdən başqa
 Qırx filə söykənmiş həm ön, həm arxa.
 Qarşıda ucalmış şahın sancacağı,
 Min igid əlində tutmuş bayrağı.
 Xas qullar belində qızıldan kəmərlər,
 Ərinmiş saf qızıl çubuğa bənzər.
 Gözəl, gənc igidlər coşurdu seltək,
 Hər yandan çəkirdi minlərcə yedək.
 Yolun zəhmətini qat-qat azaldan
 Nədimlər bürümüş onu hər yandan.
 Şövkətlə tərpendi Rum şəhriyarı,
 Yanınca gedirdi Çin hökmüdarı.
 Elə ki, yolları ölçdü bir qədər,
 Xaqana işarə etdi İskəndər:
 Durmayıb mülkünə qayıtsın yenə,
 Cilovu çevirsin türk ölkəsinə.
 Şah ilə görüşdü, ayrıldı xaqan,
 Üzünü islatdı kiprik suyundan.
 O dünya dolaşan atını sürdü.
 Qoşunla Ceyhuna doğru yürüdü.
 Elə ki, yetişdi o dərin çaya,
 Dincəlmək əmrini verdi orduya.
 O yerdə sevimli bir çəmən gördü,
 Enməkcün münasib bir məskən gördü.
 Kəndirlər çəkildi, çadır quruldu,

Mərkəzin sütunu qüvvətə doldu.
 Gövhərlə işlənmiş o çadırlardan
 Ceyhunun sahili oldu gülüstan.
 Mavəraünnəhri görünəcə guya,
 Bir şəhər demirəm, gördü bir dünya.
 Nə qədər var-dövlət almışdı Çindən
 Qaldığı yerlərdə dağıtdı şən-şən.
 Şənləndi o yerdə viranə yerlər,
 Yenidən saldırdı bir neçə şəhər.
 Səmərqənd ki, dünya sevinir ona,
 Deyirlər, İskəndər etmişdir bina.
 Rumda, Xorasanda yayıldı xəbər:
 Getdiyi yerlərdən döndü İskəndər.
 Padişah zəfərlə gəlmişdir deyə,
 Xalq çıxdı yollarda şənlik etməyə.
 Toy-bayram başlandı, ucaldı bayraq,
 Hər yerdə, hər evdə şənlik quraraq
 Varlılar səpdilər varı, dövləti,
 Göndərdi padşaha ayaq zəhməti.

İSKƏNDƏRİN RUS QOŞUNUNUN HÜCUMUNDAN XƏBƏR TUTMASI

Saqi, dur bu gecə mənə ver şərab,
 Bu başağrısına vacibdir güləb.
 Bir mey ver, suyu da eləsin huşyar,
 Verməsin başlara ağırlıq, xumar.
 Xoş gəlir dünyanı ölçən ərlərə
 Calasın səfəri başqa səfərə.
 Görsün hər ölkədə yeni bir adət,
 Olsun hər mənəzildə azacıq rahat.
 Hər yeni geyimə bir nəzər salsın,
 Gördüyü şeylərdən bir örnək alsın.
 Azacıq düşünsən, bir nüktə vardır:
 Hər kəs öz şəhrində bir şəhriyardır.
 Öz şəhrində olsan ən alçaq insan
 Yaxşıdır qürbətdə sultan olmaqdan.
 İskəndər hər yerdə qələbə çaldı,
 Lakin vətən eşqi qəlbini aldı.
 Hökmündə olsa da saysız vilayət,
 Öz doğma yurduna çəkərdi həsrət.
 O gecə qət etdi, səhər qalxaraq
 Atına küləkdən taxsın bir ayaq.
 Qəlbində söndürsün vətən odunu,
 Xorasan havası şənlətsin onu.

Əcəm torpağına at salsın yenə,
 Oradan yol açsın İstəxr mülkünə.
 Dünyanın rəngi də uysun baxtına,
 Şöhrətlər qazansın uca taxtına.
 Keçsin Nuşafərin mülkündən bir də,
 Yaxşını, yamanı görsün o yerdə.
 Yeni don geydirsin köhnə işlərə,
 Önündə bir dünya diz çöksün yerə.
 Hər kəsə yenidən versin var, dövlət,
 Töhfələr paylaşın, göstərsin şəfqət.
 Bəxşislər ayırsın istəyənlərə,
 Yenidən yaşayış versin hər yerə.
 Gedərkən bunları düşünür dərin,
 Başqa cür düşünməz hökmüran, yəqin.
 Abxaz hökmüdarı olan Dəvalı
 Ucalmış padşaha yaxın olalı.
 İskəndər hökmünə bağlarkən kəmə, r
 Dünyaları ölçər, ölkələr gəzər,
 Padşahın yanına gəlincə, birdən
 Təbiltək inləyib qopardı şivən:
 «Padşahım, rusların zülmü çox dərin,
 Abxaz gərdəyindən qaçırır gəlin.
 O gözəl ölkədən gəlmiş bir tanış,
 Deyir: o var, yoxdan çöp də qalmamış.
 Alan, Ərk rusları edərək axın,
 Yağmurtək ölkəyə etmişdir basqın.
 Dərbəndə, ətrafa fitnələr saçmış,
 Gəmiyə doluşub, dənizə qaçmış.
 Qədərsiz basqınlar etmişdir yenə,
 Yenidən yol vermiş o göhnə kinə.
 Qəflətən talamış hər yerdə nə var,
 Bir də yol tapmasın o şum ayaqlar.
 Deyirlər, qədərdən çox ölən varmış,
 Həm qırıb dağıtmış, həm də aparmış.
 Heç bir şey qalmamış dolu anbarda,
 Xəzinə boşalmış, yoxdur dinar da.
 Xəzinə geyimdən boşalmış, gerçək,
 Sandıqdan dür çalmış, taxtından ipək.
 Gördüyün o Bərdə olmuşdur viran,
 O zəngin şəhərdən qalmamış nişan.
 Gözəl Nüşabəni almışlar əsir,
 İşrət qədəhini qırmışlar bir-bir.
 Sarayda görmüşdün o qədər gəlin,
 Onlardan qalmamış heç bir nazənin.
 Vurmuş bir-birinə kəndi, şəhəri,
 Atəşdə yandırmış şən ölkələri.

O qızğın döyüşdə məhv olsaydım mən
 Asudə olardım bu dirilikdən.
 Sənin xidmətində oldum bəxtiyar,
 Orada əsirdir gəlinlər, qızlar.
 Düşməndən intiqam almazsa padşah,
 İmdada yetişsin o böyük Allah.
 Çox keçməz ki, ruslar girər hər yana,
 Dağ çəkər Rum ilə Ermənistana.
 Elə ki, keçirər ələ xəzinə,
 Durmayıb tələsik qaçarlar yenə.
 Şəhərlər alaraq, talar hər yanı,
 Bəlkə də tutarlar bütün dünyanı.
 Onlarda aslanla qurd ürəyi var,
 Qana mərd, süfrəyə aciz olurlar.
 Mərhəmət umulmaz düşməndən bir an,
 Yalnız surətindən görünər insan!
 Eşşəyin cəvahir olsa da yükü,
 Yenə də eşşəkdir, parıldar tükü.
 Madam ki, yol tapmış bunlar xəznəyə,
 Ziyanlıq verəcək bir çox ölkəyə.
 Zülümlə açacaq yeni qol-qanad,
 Karvanlar soyacaq, sönəcək həyat.
 Ölkəyə dərinədən ziyan vuracaq,
 Ruma, Xorasana əl uzadacaq»
 Acıqlandı padşah bunu dinlərkən,
 Onun övladına olan sitəmdən.
 Nüşabə üçün də qəmləndi hədsiz,
 Çünki o ölkəni tuturdu əziz.
 Acıqlı başını dikdi köksünə,
 Başını kədərlə qaldırdı yenə.
 Dedi: «Ey Dəvalı, verirəm fərman,
 Qəlbimdə çırpındı canında olan.
 Olayı anlatdın, sən dur bir yana,
 Bu işi büsbütün gəl tapşır mana.
 Görərsən nə sahman verrəm işlərə,
 Kəməndim nə qədər baş tökər yerə.
 Alaram ağılı, huşu başlardan,
 Aslanlar qanına sallam həyəcan.
 Aslanla oynamaq deyildir asan,
 İtləri salaram kinli qürurdan.
 Qoymaram Burtasdan, ruskardan nişan,
 Başları qurtarmaz ayaq altından.
 Ruslar, Misr olsa da, tökərəm Nilə,
 Şüuru azınca əzdirrəm filə.
 Taxtımı qaldırram dağından yüksək,
 Daşları dəhşətdən ərisin gərək.

Nə əjdər qoyaram bu köhüllərdə,
 Nə də ot ki, dərman olsun bir dərdə.
 Ruslardan bu öcü almayıb getsəm,
 Feyləqusun oğlu deyiləm, itəm.
 Burtasın qurdunu tora salmasam,
 Burtas tülküsiindən daha alçağam.
 Dövrünün gərdişi verərsə imkan,
 Alaram öcümü kinli düşməndan.
 Qaytarar nə ki şey aparmış bizdən,
 Düşər ayağıma o qarət edən.
 Nüşabə qurtarar zəncir altından,
 Mən şəkər alaram qamışdan, inan!
 O gümüş, daşlarda gizlənsə belə,
 Xamırdan tük kimi çəkərəm çölə.
 Tədbirlə açılar bu çətin işlər,
 Ağacda zamanla açar çiçəklər.
 Hər işdə tədbirdən əl götürməmək,
 Zamandan-zamana dolanır fələk.
 Bu yola varımdır ərzaq, hazırlıq,
 Murada çatınca dözərəm, artıq.
 Qocaman dağlardan dənizə qədər
 Üsullu-üsullu iş axıb gedər.
 Fikrim at sürməkdə əcəm mülkünə,
 O yerdə əylənmək istədim yenə.
 İndi ki, üz vermiş belə bir dastan,
 Taxtımdan ayrılmaq yaxşıdır bundan.
 Qoşunum əzm etdi tərپənsin, ancaq
 Bu yolda yəhərim – taxtım olacaq.
 Düşməndən intiqam almayıncə mən
 Qaçaram yatmaqdan, istirahətdən»
 Dəvalı o halı gördüyü zaman
 Azaldı qəlbində kinli həyəcan.
 Dodağı doldurdu yeri ənbərlə,
 Üz sürtdü, torpağı suvardı zərlə.

İSKƏNDƏRİN QIPÇAQ ÇÖLÜNƏ ÇATMASI

Dur, saqi, qədəhi al ələ, doldur!
 Kimsəyə içməkdən başqa yol yoxdur.
 Günəş parçasıdır, badə deyil bu,
 Gövhərində vardır həm atəş, həm su.
 İki pərvanədir bağlanmış bura,
 Birinin üzü ağ, birinin qara.
 Kimsənin şamına deyil pərvana,
 Dinləməz kimsəni, baxmaz fərmana.

Çıraqdan işıq ver, ev işıqlansın,
 Hər iki pərvanə atəşdə yansın.
 Bu yaşıl bağçaya verən yaraşlıq
 Çıraqdan parladır belə bir işıq:
 Feyləqusun oğlu böyük İskəndər
 Rusun talanından alınca xəbər,
 Gecəni yatmadı, əzm etdi kinə,
 Hər sayaq düşündü, daşındı yenə.
 Neyləsin, bu işə necə don biçsin,
 Üstündən atlayıb qolayca keçsin.
 Dan yeri yaqutdan şəfəq saçanda,
 Şəbdizin belində tənği açanda,
 İskəndər yenə də ata minərək
 Yel kimi tərپəndi, oldu bir şimşək.
 Ceyhun sahiliylə atını saldı,
 Oradan Xarəzmə doğru yol aldı.
 Arxada ordusu dəniztək axır,
 Çöllərin hesabı barmağındadır.
 Xarəzmin çölünü ölçərək biçdi,
 Ceyhuna gələrək, Amuldan keçdi.
 Aləmi qurtarmaq fikriylə rusdan,
 Suda və quruda durmadı bir an.
 Yeməyib, yatmayıb, hey sürürdü at,
 Səqlab çöllərinə açınca qanad,
 Qıpçaqla qaynaşan boz çöllər gördü,
 Baldırı ağappaq gözəllər gördü.
 Üzü od, yanağı su kimi oynaq,
 Günəşdən və Aydan daha şux, parlaq.
 Hamı kiçik gözlü, könül ovlayan,
 Bir pəri səbrini əlindən alan.
 Nə örtü, nə yaşmaq bilirdi onlar,
 Nə də qardaşından, ərindən qorxar.
 Darlıqda keçinən subay əskərlər
 Görüncə örtüsüz bir dəstə dilbər,
 Dözməyib, qaynadı gəncliyin qanı,
 Dinləməz oldular əmri, fərmanı.
 Padşahın qorxusu çökdü əskərə,
 Əl ata bilmədi o gözəllərə.
 İskəndər görünə o afətləri,
 Xoşuna gəlmədi bu adətləri.
 Ağ bədənlər gördü, gümüş vücudlu,
 Ordu bütün susuz, onlar sərין su.
 Ordunun halına yandı, nə demək,
 Hər qadın qadındır, erkək də erkək!
 Bu işə sərif etdi öz hünərini,
 Çağırdı qıpçağın böyüklərini.

İskəndər onlara etdi çox hörmət,
 Ucaldı başları, göstərdi şəfqət,
 Örtülü dedi çöl qıpçaqlarına:
 «Üzünü gizlətmək xoşdur qadına.
 Qadın ki, yadlara açar üzünü,
 Nə əri düşünər, nə də özünü.
 Bərklikdə ansa da daşı, poladı,
 Yenə də qadının qadındır adı.»
 O azğın çöl xalqı, o köçərilər
 Padşahı dinləyib durdu bir qədər.
 Bu əmrə əymədi boyun heç biri,
 Ən doğru sandılar bu ayinləri:
 «Bəyəndik biz, – deyə, təslim oldular, –
 İtaət edərək sənə, tacidar!
 Üz örtmək doğru yol deyildir ancaq,
 İtaət etməz bu ayinə qıpçaq.
 Üz örtmək ayini qoy olsun sənin,
 Bizə də göz örtmək olmuşdur ayin.
 Baxmamaq gərəkdir naməhrəm üzə,
 Nə suçu var üzün, cəza ver gözə.
 Bu sözlər gəlibsə padşaha ağır,
 Nə üçün bəs üzə, arxaya baxır.
 Bu hasar deyilmi qıza, gəlinə?
 Heç biri girməmiş yad gərdəyinə.
 Bizim qız-gəlinə yetər bu örük,
 Yadlar gərdəyindən tutmamışdır yük.
 Örtü salmaqdan xalqın üzünə,
 Özün bir örtü çək baxan gözünə.
 Gözünə pərdəni asan bir nəfər,
 Şübhəsiz, nə Günəş, nə də Ay görər.
 Bu işdə cahandar əmr edir bizə,
 İstəsən hər qıpçaq can verər sizə.
 Edərək hər əmrin olsa, itaət,
 Öz ayinimizdən dönmərik, əlbət.»
 Qıpçağın dilini uzun görünçə,
 Susaraq, aldı bir acı düşüncə.
 Padşaha apaydın oldu həqiqət,
 Bu xalqa bir fayda verməz nəsihət.
 Tutarlı bir tədbir göstərsin, deyə,
 Söylədi bu sirri o fərzanəyə:
 «Bu kəmənd saçlılar gözəldir, dilbər,
 Hayıf ki, yadlardan üz örtməyirlər.
 Pərvanə atəşdə yandığı qədər,
 Yadlara bələdir bu qara gözlər.
 Nə yolla qıpçağı bəs yumşaldım mən,
 Gizləsin üzünü naməhrəmlərdən?!

Bəlinas dil açdı ona hörmətlə:
 «İtaət edərəm böyük minnətlə,
 Mən elə bir tilsim qurum bu yerdə,
 Dastanlara düşüb qalsın dillərdə.
 Tilsimi hər qadın gördüyü zaman,
 Üz-gözünü örtüb keçər yanından.
 Bu şərtlə: padişah qalsın mənimlə.
 İstədiyim şeyi gətirsin ələ.»
 Gərəkli şeyləri yaxşı-yamandan,
 Güc ilə, qızılla tapdı hökmüran.
 Bəlinas güvəndi bəxtiyarlığa,
 Tədbirlə başladı sənətkarlığa.
 Qara daşdan qurdu gözəl nazənin,
 Dikəltdi bir yeni ayinli gəlin.
 Ağ mərmər çadrası heykəl daşında,
 Səmən yarpağıydı bidmüsk başında.
 Hər qadın keçirən gördüyü zaman
 Utanıb üzünü gizlədi ondan.
 Üzünü, gözünü örtüdü hər göyçək,
 Utanıb üzünə çəkdi bürüncək.
 O gün ki, çarşablı heykəl quruldu,
 Qıpçağa üz örtmək bir adət oldu.
 Sənətkar kişidən sordu İskəndər:
 «Nə üçün bu xalqa daş etdi əsər?
 Etmədi verdim əmrə itaət,
 Bu cansız heykəldən aldılar ibrət?»
 Bəxtiyar bilici dedi: «Hökmüran,
 Qıpçağın ürəyi qatıdır daşdan!
 Bu gümüşbədənlər daşürəklidir
 Daşürəkliləri onunçun sevir.
 Hər biri elə ki, daşa yan alır
 Qatı ürəkləri ondan yumşalır.
 Üz-gözü bərk daşdan yaranmış dilbər
 Utanıb, üzünü yadlardan örtər.
 Bizə də gərəkdir belə bir örtük,
 Ərlərə hörmətdir, yadlara örük.
 Bir də ki, göylərə aid bir sirr var,
 Etmərəm o gizlin sirri aşikar»
 O tilsim kök saldı durduğu yerdə,
 Üzlərə oldu bir ismətli pərdə.
 Tilsimli o heykəl yenə ucalır,
 Uçmamış, o çöldə indi də qalır.
 Çevrəsi oxlardan dönmüş ormana,
 Çay boyunca bitən ota, tikana
 Ətkədə qartallar salan oxlardan
 Daha çox görünür qartal və tərnan.

O yerdən keçərkən daim qırçaqlar,
Pir deyib, başını səcdəyə qoyar.
Hər atlı, piyada o yoldan gedir,
Heykələ pir deyə, pərəstiş edir.
Atını sürərkən daşa, pir deyə,
Edir oxluğundan bir ox hədiyyə.
Çobanlar sürüylə keçirəkən ordan,
Verər o heykələ bir qoyun qurban.
Qartallar ucadan edərkən pərvaz,
Qoyundan o yerdə bir tük də qoymaz.
Qorxaraq, o polad pəncə qartaldan
Heykəlin səmtinə gəlməz bir insan.
Bax, bilici necə bir heykəl qurdu,
O sənəm gah açdı, gah düyün vurdu.

İSKƏNDƏRİN RUS ÖLKƏSİNƏ ÇATMASI VƏ MÜHARİBƏSİ

Saqi, dur, örtülü bəkirəni sən
Mənə ver, qorxursa ərə getməkdən.
Əlimi yuyum hər kirdən, murdardan,
Təmiz olmalıdır bəkrə əl vuran!
Yenidən bu bülbül girmişdir bağa,
Bu pəri yan almış nurlu çırağa.
Fikrimə can verir bu pəricamal,
Pəriyə döndərmiş məni bir xəyal.
Bu qara Əhrimən mədənindən mən
Bir gövhər alım ki, çıraqdan rövşən.
Minlərcə eşq olsun, zəkali ərlər
Zülmətdən çıxarır işıqlı gövhər.
Keçmiş gözəlcə bilib tanıyan
Tarixdən nəql edir belə bir dastan:
Rum sənətkarlarına şah verdi fərman,
Təbirlər tökərək mum alsın daşdan.
O tələb edilən uğurlu heykəl
Firuzə naxşıtək bəzəndi gözəl.
Heykələ vurmuşdu elə bir bəzək,
Türklərin nəqşinə bağladı ipək.
Heykəli dikəltdi mahir sənətkar,
Önündən şövkətlə keçdi hökmüdar.
Keçirəkən saçardı, cəvahir, dövlət,
Dincəlmək fikriylə çəkirdi zəhmət.
Həftədə bir neçə mənzil gedirdi,
Mənzildə həftədən çox dincəlirdi.
Düşməne olunca yaxın, coşdu kin,
Pələnglər pəncəni etdilər kəskin.

Qarşıda göründü geniş bir sahil,
Gecəyəkən o yerdə etdilər mənzil.
O yaşıl çəməndə ordu, tacidar
Yolun zəhmətindən rahat oldular.
Ulduztək bəzədi baş ordugahı,
Göylərə ucaltdı onda dərgahı.
Hər tərəf bayraqla döndü tovusa,
Ordunun ağzını çevirdi rusa.
Bu qorxulu xəbər çatdı ruslara:
Əskərlə yetişdi o rumlu Dara,
O qədər əskər heç gəlməz xəyalə,
Dağlar da dayanmaz etsə bir həmlə.
Zor igidləri var qılinc oynadan,
İnsanı qıvrılmış ilantək sancan.
Qızmış bir aslandır kəmənd quranlar,
Fillərin başını yerə buranlar.
Çinli qulları var, hər bə girincə
Bir teldə ox atar yüzlər, minlərcə.
İskəndər deyil tək acıqlı aslan,
Bələdir dünyaya o qan qusduran.
Ardınca dağ kimi bir ordu gəlir,
Yer, göy titrəyərək tozlar yüksəlir.
İki yüz fili var üstü poladdan,
Torpağın canına salır həyəcan.
Çölləri tutmayır igidlər, fillər,
Ordusu ordular yaran bir əjdər.
Eşitdi rusların sərdarı Qıntal
Ki, dövrən doğurmuş başqa bir əhval,
Yeddi rus soyundan tərپəttdi ordu,²¹¹
Hər qövmə uyan bir yaraşlıq vurdu.
Burtasdan, Alandan, Xəzrandan hədsiz
Sanasan sel kimi axdı dağ, dəniz.
İsudan Qırçağın çölünə qədər
Hər yeri doldurdu ox, geyim, xəncər.
Hesaba gəlməyən qədər əskər var,
Sayından acizdir böyük hesabdar.
Qarşıda olanı saydı bir bilən,
Ziyadə göründü doqquz yüz mindən.
Rusa iki ağac qaldığı zaman,
Atlardan enərək tutdular məkan.
Rus Qıntal söylədi: «Mərdləri yenən
Döyüşdə qorxarmı qızdan, gəlindən?
Heç zəhmət görməmiş belə bir əskər,
Xəzinə karvanı, üstü zər, zivər.
Belə bir namuslu, nazlı utancaq
Ruslarla döyüşdə tutarmı ayaq?
Cilovu, yəhəri qızıldır, gövhər,

Saf büllur tabaqlar, yaqut qədəhlər.
 İşləri içməkdir, kefdir hər zaman,
 Bir kərə keçməmiş hərbin yanından.
 Gecələr alır xoş qoxudan fərəh,
 Gündüzlər içkiylə qaldırır qədəh.
 Biz ruslar ciyəri yeyərik bol-bol,
 Qızlara yaraşır bu şərab, noğul.
 Rumlular, çinlilər döyüşə girməz,
 Geyinər qırmızı diba, sarı xəz.
 Haqq bizi nemətlə etmiş sərəfraz,
 Haqq verən bəxşişin önü alınmaz.
 Yuxuda görseydim bu qəniməti,
 Axardı ağzımın dadlı şərbəti.
 Bir deyil, hədsizdir taclar, bəzəklər,
 Dənizdə tapmırıq bu qədar gövhər.
 Bu zəngin dövləti keçirsək ələ,
 Bütün ölkələrə düşər vəlvələ.
 Padşahlıq edərək dünyanı alağ,
 Yüzcillər boyunca tacidar olağ.»
 Atını oynatdı dağın başına,
 Bir neçə nəfər də qoşuldu ona.
 Əliylə uzağı göstərdi: «Baxın,
 Bir dünya nəzənin etmişdir axın!
 Dərgahı büsbütün gövhər, xəzinə,
 İncilər saçılmış silah yerinə.
 Yəhərlər büsbütün yaqutla dolu,
 İncidir, gövhərdir atların çulu.
 Ulduzlu külahlar ucalmış göyə,
 Uzun don az qalır ayağa dəyə.
 Tirmələr, ipəklər, fərşlər, xalçalar,
 Nə əldə nizə, nə oxluqda ox var.
 Xalxalı qızıldan taxmış ayağa,
 Zülfünün ucunu burmuş qulağa.
 Hamısı şahənə zinətlə dolu,
 Yox gedən ayağı, yox güclü qolu.
 Bu əlsiz, ayaqsız nəfərlər neyləyər?
 İskəndər bunlarla ordumu yenər?
 Onlara bir iynə batırsan, bişək,
 Ağızlar açılar bir pəncərətək.
 Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
 Hesabda bir ayı təxir edirlər.²¹²
 Bu ordu ən qızgın döyüşdə bir az
 Əzilmiş kəsəkdən toz da qoparmaz.
 Birlikdə hücuma keçsək üz-üzə,
 Bu ordu dayanmaz bir həmləmiş.»
 Zəhmətlə keçinən sadələvh ruslar

Hiyləyə aldanıb dedilər: «Sərdar!
 Nə qədər ki, can var – əmrində varıq,
 Bu əhdə, peymanə baş, can qoyarıq.
 Hər işdə, hünərdə olarıq nəhəng,
 Qoymırıq qalsın bu gülşəndən bir rəng.
 Bir basqın edərək azğın düşmana,
 Nizəmiz daşları boyar al qana.
 Nizədən qılınca əl atan zaman
 Başını keçirər kəməndə düşman.»
 Rus ordu qəlbini bir ocaq gördü,
 Gücündən dağları yupyumşaq gördü.
 Döndü ordugaha, diləyi zəfər,
 Qılıncdan pas sildi, qəlbindən kədər.
 O biri tərəfdən şah da oturdu,
 Başçı igidlərlə bir məclis qurdu.
 Padşahı igidlər almış ortaya,
 Bənzərdi dörd yanı ulduzlu Aya.
 Qədar xan Xətadan, Gur xan Xütəndən,
 Dübəyis Mədayindən, Vəlid Yəməndən,
 Dəvalı Abxazdan, Hindi də Reydən,
 Qubad İstəxrədən, nəsəbi Keydən,
 Gilanlı Zərivənd Mazandarandan,
 Xavər ölkəsindən Niyal pəhləvan,
 Sipənd Xorasandan, Fur da İraqdan,
 Bərişad Ərməndən, bu ittifaqdan.
 Rumdan, Əfrəcədən, Misirdən, Şamdan
 Hesaba gəlməyən bir çox pəhləvan.
 Padişah onları qurtardı qəmdən,
 Ümidlər verməklə etdi qəlbi şən.
 Dedi: «Düşmənimiz dava görməmiş,
 Aslanla döyüşə etməmiş vərdis.
 Quldurluq, oğurluq, bir də yol vurmaq,
 Düşmənin mərdliyi, bax, budur ancaq!
 Qılıncı görməmiş hər iki əldə,
 Bıçağı, nizəni köküsə, beldə.
 Bunlarda tapılmaz kəskin bir yaraq,
 Yaraqsız döyüşdə neylər bir qoçaq?
 Qarşıya çıxsın bu çılpaq nəfərlər
 Biçərik başından göbəyə qədər.
 Meydanda başlasam qılınc oyunu,
 Bağlaram Əlbürzün uca qolunu.
 Mənəm əl gəzdirən o uzaqlara,
 Can almaq istərkən can verdi Dara.
 Kəməndi hiyləylə atdı Keyd mana,
 Saldım o kəməndi öz ayağına.
 Furun qoşunuyla döyüşə girdim,
 Mərdliyimdən ona kafur yedirdim.

Yayım ki, qaşına bir düyün aldı,
 Xaqanın yayında kiriş boşaldı.
 Ruslarla döyüşdən indi qorxmaram,
 Onlar bir sel isə, mən də bir dağam.
 Xəzər dağından Çin suyuna qədər
 Türklərlə doludur bütün bu yerlər.
 Bilirəm rumları sevməyir bir türk,
 Rumlara kinləri rusdan da böyük.
 Türklərin oxuyla yenə bu zaman
 Qabar əskik olmaz rus ayağından.
 Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,
 Sağalır yenə də başqa zəhərlə.²¹³
 Eşitdim: bir tülkü yırtıcı qurddan
 Köpək səsləriylə tapmışdır aman.
 Durmayıb iki qurd kin ilə coşdu,
 O qoca tülkünün dalınca qoşdu.
 Çox zorba itləri vardı bu yurdun,
 Qanına susardı tülkünün, qurdun.
 Qorxudan tülküçük qopardı fəğan,
 İtlərin bəndini açdı ağzından.
 İt səsi bürüdü kəndin üstünü,
 Canavar sandılar qoca tülkünü.
 İtlərin səmindən qaçarkən qurdlar,
 Qurtuldu o tülkü, olmadı şikar.
 Sınaqlı düşmən də hər işdə belə
 Qurtulur düşməndən düşmən əlilə.
 Mənim ki, dəbdəbəm ucalır göyə,
 Varmı ehtiyacım başqa köməyə?
 Hər bağlı qapını açardır açan,
 Çarə tapılmazsa, danış qılıncdan.»
 Başçılar bağırdı baş endirərək:
 «Yolunda qanımız tökülsün gərək!
 Hər zaman hünərlə işə yaradıq,
 İndi biz olarıq ondan da artıq.
 Həm hünər göstərmək, həm də mal üçün
 Çalışmaq bir boredur istiqbal üçün!»
 Orduya verdi çox padişah ürək,
 Ürəksiz bir nəfər olmasın gərək!
 Düşündü, daşındı axşama qədər,
 Cam ilə qılıncdan neyləsin səhər?!
 Üzünü gizlərkən gündüz gecədən,
 Keşikçi növbətdə, casus yatırkən,
 Hesaba gəlməyən növbətçi əskər
 Keçidli yollarda keşik çəkdilər.
 Keşiksiz qalmaq qaranlıq gecə,
 Keşikdə qaldılar şəfəq söküncə.

İSKƏNDƏRİN RUSLARLA VURUŞMASI

Ey saqi, durma, gəl, sevindir mən!
 Şəngərflə yoğrulmuş odlu civəni
 Ver mənə, bəzəyim uca eyvanı,
 İşlədim ərinmiş o saf boyanı.
 Ey sınaqlı dehqan, dünya görmüş pir,
 Ürəyə yatmalı sözləri gətir!
 Şah Çindən Rus üstə gələndən sonra
 Onu çərxin atı götürdü hara?
 Çərx ona nə oyun başladı təkrrar?
 Nə hiylə işlətdi ona ruzigar?
 Tarixin sərrafı, o gövhər satan
 Sözləri gövhərlə asdı qulaqdan:
 İskəndər elə ki, coşğun rus gördü,
 Dünyanı qanadsız bir tovus gördü.
 Böyrünü vermədi gecə yatağa,
 Durdu bəxt ararkən ulduz saymağa.
 Öz ipək fərşini yığınca yerlər,
 Teşt ilə, qılıncla oynadı səhər,
 O teştə parlayan qılinc Günəşin
 Başını kəsərək, gördü öz işin.
 Qara örtüsündən qaldırınca baş,
 Şimşəkli qılınca büründü dağ, daş.
 İki ordu deyil, iki dəniz qan,
 Qədərcə çox idi dəniz suyundan.
 Çapdılar o meydan boyu «qan» deyə,
 Qılınclar, bayraqlar ucaldı göyə.
 İki meydan boyu polad ayaqlar,
 Sıx yerdə dağ kimi tutdular qərar.
 Sañçıya əmr etdi böyük İskəndər,
 Qoşuna san verdi, düzüldü səflər.
 O polad geyimdən, almas qılıncdan
 İşıqlı Günəşə ucaltdı duman.
 Hər qövmün başında özündən sərdar,
 Çəkdilər meydanda dağ kimi hasar.
 Dəvali və İran pəhləvanları
 Sağ qolda yerləşdi, coşdu qanları.
 Qədər xan fəğfurlu igidlər ilə
 Cəbhənin solunu götürdü ələ.
 Cinahda ox atan xas qulamları,
 Döyüş yollarında hazır durardı.
 O polad geyimli fil ən ortada,
 Kükrəyən igidlər durmuş arxada.
 Filgövdə padişah minbir ümidlə
 Minmişdi dağ kimi qızmış ağ filə.

Qarşıda bənizi qırmızı ruslar
Məcusun atəşi kimi parıldar.
Sağ qolu bəzəmiş Xəzran dəstəsi,
Soldan da ucalır Burtasın səsi.
Alanlar arxadan, İsulər qoldan,
Əzm etmiş baş, boyun qoparsın hər an.
Cəbhənin qəlbində rus kinə dolmuş,
Köksündən İskəndər eşqini yolmuş.
Hər iki tərəfdə səf çəkdi əskər,
Lacivərd göy kimi ucalmış yerlər.
Rusların təblindən doğrudu həyəcan,
Xəstə bir hindlitək qopardı fəğan.
Göyləri sarsıdan təbil və boru
Yerlərin qarnına salırdı buru.
Zorba türk borusu etdikcə şiddət
Türklərin qoluna gəlirdi qüvvət.
Coşduqca yer yaran at kişnəməsi
Balığa çatırdı yerin naləsi.
Həftəgüş əmudların təpiklərindən
Fələyin öküzü qopardı şivən.
Dəldikcə qılınc hər gümüş peykəri,
Gümüşdən çıxarır qan danələri.
Dəmirədən keçdikcə üçpərli oxlar
Sanki çəmənlərdən ötürdü quşlar.
Nizədən qamışlıq olmuş yer üzü,
Dağ çökür çuxura yedikcə gürzü.
Tüklərin ucuyla nizə ucalır,
Düşmən öz qanı ilə dəstəməz alır.
Qurd gönündən olan müdhiş təbildən
Qızıdır döyüşlər, coşur döyüşkən.
Daşlarda nizə qan çeşməsi açar,
Bir orman göyərdir yay ilə oxlar.²¹⁴
Oxların meyvəsi al gündən nişan,
Güllərin qan damar hər tikanından.
Qalxanı əridən polad nəhənglər
Başını uzatmış, sərkəşlik edər.
Dağlara deşiklər açdı buxar,
Yerlərin canında bir titrəyiş var.
Rus döyüşməsindən dəhşət çökürdü,
Aslanlar altında atlar ürkürdü.
Əflatun, Fəlatqus xalqitək nadan
O yerdə əsikdi bir aciz rusdan.
Rumlular fələyə ucaltdı bayraq,
Qılıncdan suya bir atəş olaraq,
Havanın boğazı sanki tıxandı.
Dünyanın nəfəsi artıq dayandı.

Nə yerdə yer tapır yeriyan ayaq,
Nə uçan havada tapırdı bucaq.
Ruslardan bir nəfər açdı meydanı,
Bir tülkü papaqlı Burtas aslanı.
Küləyə minmişdi yeriyan dağtək,
Dağ külək belində durarmış demək!
Döyüşmək istədi, suladı meydan,
Özünü öyərək, oxudu dastan:
«Xam dəri geyinən hər bir Burtası,
Mənim varlığım ilə qızar arxası.
Pələnglər yırtaram dağlar qaşında,
Nəhənglər yeyərəm sular başında.
Aslantək alışdım sağrı yırtmağa,
Tülkütək baxaram yağlı quyruğa.²¹⁵
Pəncədə kəskinəm, qüvvətdə mətin,
Maral böyrü yırtmaq deyildir çətin.
İçdiyim, tökdüyüm daima al qan,
Geyimim xam dəri olmuş hər zaman.
Nizəm daldan dəysə çıxar göbəkədən,
Sınamaq istəsən, bu meydan, bu sən!
Bir ordu kükrəsə Çin ilə Rumdan,
Atəşin alovu ucalar mumdan.
Mənə qandan başqa töhfə gətirən,
Yox olsun elə bir yolçu, döyüşkən.
Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
Zivər yox, al kəfən geyinsin gərək!»
Onun qarşısına şah ordusundan
Çıxdı bir nizəli igid pəhləvan.
Meydanda kin ilə açdılar pəncə,
Çarpışma uzandı hey döyüşüncə.
Acıqlı Burtasın son qılıncından
Torpağa sərildi rumlu pəhləvan.
İkinci rumlu da öldü, kin gördü,
Burtasın bəxtini çox mətin gördü.
Hindi adlı igid şahzadə vardı,
Hindli qılıncıyla çox baş vurardı.
Qızmış aslan kimi qopardı fəryad,
Cumdu qurd üstünə əlində polad.
Qol kimi sınıandı, oldu çox həmlə,
Kimsənin taleyi gülmədi hələ.
Acığa dolunca şahzadə Hindi,
Qılıncı düşmənin çiyindən endi.
Başını biçdi o kəsici almas,
Atın dırnağında çırpındı Burtas.
Ruslardan başqa bir qılınc oynadan
Boynunu ucaltdı əlində qalxan.

Öyünə-öyünə girdi meydana,
 Susamışdı sanki düşmən qanına.
 Hindi qılıncını endirdi ona,
 Ehtiyac qalmadı rus qalxanına.
 Çıxdı bir başqa rus qılınc vurmağa,
 Göz-gözə gəlincə düşdü torpağa.
 Çox igid öldürdü, oldu gün yarı,
 Tazıtək qovurdu o, ceyranları.
 Rusların nəfəsi tıxandı ondan,
 Olmadı daha bir qarşıya çıxan.
 Vücudu al qana batmışdı daha,
 Yüyəni çevirdi tez ordugaha.
 Görüncə İskəndər göstərdi hörmət,
 Verdi ən dəyərli, yararlı xələt.
 Hər iki tərəfdən enərək ordu
 Keçidli yollarda kəşikçi durdu.
 Dan yeri sökərkən saqi qalxdı şən,
 Şərabdan torpağa yaqut səpərkən,
 Od saçan dəniztək hər iki əskər
 Pusquda yenə də kaman çəkdiilər.
 O qanlı meydana çaparaq təkrar,
 Aslan yıxmaq üçün ova çıxdılar.
 Gurlayan şeypurlar çaldıqca çalır,
 Başlardan ağıl, huş, üzdən rəng alır.
 Qurd gönlü təbillər etdikcə fəryad,
 Ürək yox, yumşalır ən qatı polad.
 Səs-küydən titrədi yerin damarı,
 Göy atdı nalını, Günəş mismarı,
 Dikbaş bir eylaqlı susadı qana,
 Atını od kimi sürdü meydana.
 Vücudu gizlənmiş polad içində,
 Ürəyi dünyadan bərk idi kində.
 Döyüşmək istədi qızmış filbədən,
 Gələn qurtulmadı dəmir gürzündən.
 Qorxdı dəhşətindən hər bir namidar,
 O aslanpəncədən baş qaçırdılar.
 Bir saat sonra bir acıqlı aslan
 Meydana at çapdı öz ordusundan.
 Buxara atında qızmış fil kimi,
 Atıldı irəli daşqın Nil kimi.
 İgid eylaqlıya bağırıldı gələn:
 «İşıqlı, al Günəş çıxdı pərdədən.
 Əlində saqitək cam olan mənəm!
 Eylaqlı qanından şərab içənəm!»
 Atı məhmizlədi bitincə sözü,
 Yuxarı qaldırdı o, polad gürzü.

Qızmış fil vurduğu kəskin mizraqdan
 Filvücudun başı gəldi ayaqdan.
 Eylaqılı toppuzdan oldu sərsəri,
 Onun qan tufanı məst etdi yeri.
 Onlardan bir atlı çıxdı meydana,
 Dağ kimi yanaşdı o dağyarana.
 Aldığı zərbədən oldu yerlə bir,
 Əlində çox igid can verdi bir-bir.
 Belə baş qoparmaq nəticəsində
 Bir qürur göründü hər şivəsində.
 Bir çox polad geyim, almaz qılınclar
 Qarşıya çıxınca oldular şikar.
 Səhərdən ikinci çağına qədər
 Olmadı qarşıya çıxan bir nəfər.
 Vurdu qulağından qəzanın qədər,
 Yenidən qanlarla qaynadı ciyər.
 Ruslardan at çapdı bir gövdəsi fil,
 Üzü qıpqırmızı, gözləri bir Nil.
 Rumlardan pəhləvan istəyib durdu,
 Çox mərdlik göstərdi, mərd başlar vurdu.
 Qanını axıtdı, kimə yan aldı,
 Bir neçə bədəndən şirin can aldı.
 Sınaqlı igidin bu bas-kəsindən
 Olmadı rumlardan meydana gələn.
 Ruma əl tapınca rus aldı meydan,
 Filləri süst gördü öz çomağından.
 Oynatdı qılıncı, coşdurdu kini,
 Öldürdü bir neçə rumlu, çinlini,
 Nizəylə boynunu bir az uzatdı,
 Qürurla meydanda nizə oynatdı.
 Rum qərargahının yaxın böyründən
 Atını çapdı bir adlı döyüşkən.
 At deyil, bir şahin oynatdı qəşəng,
 Yox, qılınc deyildi, asmışdı nəhəng.
 Əynində ipəkdən bir çuxası var,
 Başını bir polad dəbilqə oxşar.
 Sərxoş ifrit kimi soxuldu hər bə,
 Əlində dördbaşı bir kəskin zərbə.
 Nizəni qaldırdı rusa baxaraq,
 Dedi: «İstəmirsən torpaqda yatmaq,
 Bil, mazandaranlı Zərivənd mənəm!
 Döyüşdə divlərlə mən əylənənəm.»
 Onda ki heybətdən rus bir şey qandı,
 Səfrası qarışdı, başı fırlandı.
 Meydanı daraldı – anladı o kəs,
 Bu başqa hərifdir, ona bənzəməz.

Atı oynatmadı, çəkildi geri,
 Bildi ki, mərdlikdə yox bərabəri.
 Cilovu çevirdi tez ordugaha,
 Yel kimi sovuşdu, durmadı daha.
 Aslana çevirdi arxa, arxadan
 Zərbəni endirdi ona pəhləvan.
 Qaçanın belini zərbəsi yardı,
 Köksündən dördbaşlı nizə çıxardı.
 Uçan at yel kimi keçdi meydanı,
 Ruslara yetirdi o əzgin canı.
 Tanış, yad qaçaraq tutdular xəbər,
 Səlibə dönmüş bir ölü gördülər.
 Bildilər döyüşkən, qızmış əjdəha
 İgidlər belinə xaç vurdu daha.
 Çəkildi arxada, öndə yüyənlər,
 Çıxmadı Burtasdan, rusdan bir nəfər.
 Qoşunun nəhayət səbri tükəndi,
 Bir rus pəhləvanı dağtək tərpendi.
 Qıntala qohumdu, adı da Kupal,
 Filcanlı pəhləvan yanaşdı, dərhal
 Girdi bir-birinə iki çarpışan,
 Qılınclar oynadı hər iki yandan.
 Zərivənd nəhayət bir qılinc çaldı,
 Kupal pəhləvanın canını aldı.
 Belə bir hünərlə dikbaş rusalardan
 Yetmiş nəfərini qırdı pəhləvan.
 Acıqlı aslandan qıvrıldı Qıntal,
 Ordunu döyüşdə görüncə topal,
 Pəhləvan atlandı zireh geyərək,
 Budacağı qılıncdan olan sərvtək.
 Atıldı əjdəha yəhər qaşına,
 Yüyəni buraxdı meydan başına.
 Zərivənd görüncə bu əjdəhanı,
 Kükrəyən buludtək oynadı qanı.
 İki iti qılinc çıxdı qınından,
 Göy kimi istidən qızışdı meydan.
 Pərgar pərləritək mərkəzi ölçən,
 Biri gec, birisi sürətlə keçən,
 Çatıb bir-birinə, girdilər hər bə,
 Yaralar açaraq, vurdular zərbə.
 Qazana bilmədi heç biri zəfər,
 Çarpışma uzandı gecəyə qədər.
 Nəhayət, bir qılinc endirdi Qıntal,
 O gəlin bəzəkli igidi dərhal
 Torpağa düşürdü qızıl yəhərdən,
 Aslan pəncəsində öldü filbədən.

Öldürən girincə düşmən qanına,
 Sevinclə döndü öz ordugahına.
 Bu işdən sıxıldı böyük tacidar,
 Torpağa sərildi gilanlı salar.
 Əmr etdi, igidi etsinlər rahət,
 Adına münasib edilsin xidmət.
 O sultan şövkətli şafəq sökərkən,
 Dağa dalğa vurdu Çin dənizindən.
 «Qan» deyə, susadı hər iki əskər,
 Bisütun dağıtək bayraq çəkдилər.
 Dənizdən kükrədi bir buludpeykər,
 Hər meşə içindən çıxdı bir əjdər,
 Nəhənglər nəresi ucaldı dağa,
 Hər yandan axırdı qan dalğa-dalğa.
 Filgövdə bir rumlu toppuz əlində,
 Qılinc əlində, oxluq belində,
 Döyüşə çağırdı, versin imtahan,
 Çıxdı sarı kaftan geymiş pəhləvan.
 Toppuzu başından vurunca birdən
 Rusda nə baş qaldı, nə qol, nə bədən.
 Başqası kükrədi, onu da yardı,
 Qarşıya çıxandan beyin qopardı.
 Qılıncda, qədəhdə şöhrətli, şanlı,
 Fərincə adında, özü alanlı,
 Toppuzu çiyində atı oynatdı,
 İnsanın başından huşunu atdı.
 Bu qapdı toppuzu dolaraq kinə,
 O da tez gürzünü atdı çiyinə.
 Toppuzlar oynadı göydə yan-yana,
 Şiddətlə sarıldı düşmən düşmana.
 Alanlı döyüşə girdiyi zaman,
 Bildi ki, acizdir talesiz düşman.
 Toppuzu başından elə endirdi,
 Baş, beyin dağıldı, qarnına girdi.
 Düşmənin başını salınca yerə,
 Qürurla boynunu çəkdi göylərə.
 Acıqlı bir aslan Ermənistandan –
 Vurub öldürməkdə cəsur pəhləvan.
 Adı Şərvə, özü döyüşdə kamil,
 Nə aslan tay idi ona, nə də fil.
 Hər əldə bir qılinc – nəhəngdən nişan,
 Çox nəhəng başını qoparmış aslan.
 Alanlı üstünə at səyirdərək
 Parlayan qılıncdan oynatdı şimşək:
 Fərincə görüncə adlı igidi,
 Qalxanı qanadtək çiyinə tikdi.

Şərvə bir qılıncla saldı nəfəsdən,
 Çırpındı, can quşu uçdu qəfəsdən.
 İsudan bir məğrur susadı qana,
 Atını od kimi çapdı meydana.
 Mərdliklə çalışdı, göstərdi hünər,
 Şərvəyə aslanlıq nə fayda verər?
 Düşmənin heybəti qorxutdu onu,
 Bir ağır zərbəyə verdi boynunu.
 Cərəm adlı bir dağ Ləzgi dağından,
 Əlindən zinhara gəlmiş bu cahan.
 İgidin poladdan külahı vardı,
 Üzündən, gözündən döyüş yağardı.
 Əynində dəmirdən bir geyimi var,
 Saf gümüşmək yanar, civəmək parlar.
 Şərvəyə yanaşdı o qızmış aslan,
 Gözünü açmağa vermədi aman.
 Bir qılinc endirdi aslan Şərvəyə,
 İgidin tozunu sovurdu göyə.
 Düşməni torpaqda görünəcə belə,
 Beynini dağıtdı at təpiyiylə.
 Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
 Oturdu buza o soyuqqanlıdan.²¹⁶
 Dəvalı görünəcə elə bir gərdən,
 Gərdən yox, meydanda gərdənlər yeyən.
 İlantək qıvrıldı, istədi yaraq
 Düşməni yıxmağa hazır olaraq.
 Başına dəbilqə qoyaraq o şir,
 Özü çin poladı, üzü xas dəmir,
 Zəhərli qılinc boynuna saldı,
 Saç kimi hörülmüş kəməndi aldı
 Atını sardı bir dəmir örtüyə,
 Dağ kimi atıldı tez üzəngiyə.
 Düşmənin üstünə çapdı gülərək,
 Məktəbdən evinə dönən çocuqtək.
 Cərəm görən kimi o pəhləvanı,
 Qorxdu bu döyüşdən, titrədi canı.
 Çətindi o yerdən geri qayıtmaq,
 Çarəsiz ölümə boyun qoyaraq,
 Dəvalı səmtinə çapdı sürətlə,
 Aslanla döyüşdə başladı hiylə.
 Dəvalı düşmənin qıvrılmasından
 Özünə örkəntək sarıldı yaman.
 Ortada çox sözlər keçdi, müxtəsər,
 Xeyirçün bir söz də söyləmədilər.
 Dəvalı coşunca kinin selindən,
 Qılinc endirdi düşmən belindən.

Şığıdı, zəhmətsiz ortadan keçdi,
 O ağır qayanı ikiyə biçdi.
 Bir sərxoş fil kimi qardaşı vardı,
 Qanını almaqçın meydana vardı.
 Aldı Dəvalıdan sağalmaz yara,
 Çəkildi qardaşı yatan çadıra.
 Güldü bəxt o polad arxalı dağa,
 Çox ordu qıranı sərdi torpağa.
 Cudərə adlı rus oxudu meydan,
 Südəmə ceyrandı ona hər aslan.
 Qocaman gövdəli, güclü, döyüşkən,
 Meydanda təklikdə bir ordu yenən.
 Boynundan asmış çox igid qanını,
 Çox boyun çəkənin almış canını,
 Qurşaqda düyünü çox möhkəm vurdu,
 At sürüb Dəvalı önündə durdu.
 Qılınclar oynadı kin ilə dolu,
 Bağlandı ayağın qaçacaq yolu.
 Sınanmış igidlər çox döyüşdülər,
 Vurulan qılınclar etmədi əsər.
 Rus kəskin qılinc qaldırdı sağa,
 Vurdu birdən-birə o polad dağa.
 Yardı dəbilqəni, keçdi gözünə,
 Vücudu qərq oldu qan dənizinə.
 Aldığı yaradan çox süst göründü,
 Cilovu qaparaq geriye döndü.
 Başını bağladı, boşaldı yəhər,
 O baş sınmasından sındı İskəndər.
 Həkimə əmr etdi çatsın haraya,
 Sağaldan bir dərman qoysun yaraya.
 Çox şəfqət göstərsin köməyə gedən,
 Dəvalı sağalsın o xəstəlikdən.
 Gecə öz başına örtük çəkəndə
 Ay başından düşdü müşkün kəməndə.
 Hər iki tərəfdə durdu qaravul,
 Orduya milçək də tapmadı bir yol.
 Elə ki, ucaltdı Günəş boynunu,
 Zülmətdən yudu bu çərxin donunu,
 Bir daha səsləndi qızmış aslanlar,
 Çölü ceyranlara etdilər məzar.
 Ətrafa səs saldı zəng, boru, cərəs,
 Qan coşur, kərənay aldıqca nəfəs.
 Fəryada gəldikcə şeypur ilə kus,
 Açılır qırmızı güldən Səndərus.
 Yenidən meydana çıxdı Cudərə,
 Özündə görmədi süstlük bir zərrə.

Qara aslan kimi atını təkrar
 Meydanda oynatdı Hindi namidar
 Cudərəyə həmlə eylədi hər an,
 Dəyərsiz yaralar vermədi ziyan.
 Nəhayət, qaşına bir düyün aldı,
 Cudərənin başın yəhərə saldı.
 Kam aldı vurmaqla düşmən boynunu,
 Atının nalına tapşırdı onu.
 Meydanda dolaşdı o igid aslan,
 Bir çox pəhləvandan başladı meydan.
 Vardı bir pəhləvan, adı da Tartus,
 Mərdliklə tanırdı onu hər bir rus.
 Sanki qıvrılırdı qırmızı ilan,
 Qarşıya kim çıxsın alar ondan can.
 Hindiyə kükrədi kəskin yel kimi,
 Dağlardan tökülən coşğun sel kimi.
 Düşmənlə o qanlı toqquşmalarda
 Mərdliklə heç biri qalmadı darda.
 Nəhayət, rus birdən keçdi həmləyə,
 Hindinin tozunu sovurdu göyə.
 Qanını canından çəkdi birbaşa,
 Axıtdı mey, camı çaldı bir daşa.
 Atdı dəbilqəni, bağırdı: «Mənəm
 Qorxunc bir əjdəha, aslan yenənəm!
 Kim mənə qaş çatsa qürur edərək,
 Geyim yox, kəfənə bürünsün gərək.
 Mənə Tartus adı vermişdir anam,
 Rusların Rüstəmi sayılır bu nam.
 Ordunu ayaqdan salmasam, inan,
 Dönmərəm geri bu qanlı meydandan.»
 Hindinin ölümü şaha dəyərək,
 Qıvrıldı özünə gəlin zülfütək.
 Atını meydana çapmaqda fikri,
 Yenə də əzmindən tez döndü geri.
 Mənəli nəzərlə süzdü sağ-solu,
 Kim açar ordudan intiqam qolu?
 Meydana at saldı igid bir nəfər,
 Çinli qılincından çaxdı şimşəklər.
 Coşğun aslan kimi bir uca atlı,
 Hünərli, ürəkli, şərəfli, adlı,
 Dəmirə batmışdı başdan, ayağa,
 Tək ağzı görünür nəfəs almağa.
 Dolaşır meydanı baş ucaldaraq,
 Oynayan qılinci şimşəktək parlaq.
 Ondakı cəldliyi düşmən görəli
 Qaşının üstündə qurudu əli.

Ruslardan meydana səyirtmədi bir at,
 Qılinc oynatmağa açdı qol-qanad.
 O, kəskin qılıncla elə bərk vurdu,
 Düşmənin kəlləsi ətəkdə durdu.
 Ondən ürəkli bir atlı pəhləvan
 Erkək aslan kimi oxudu meydan,
 Onun da başını yedi bir yara,
 Bir bəla kəsildi bir çox başlara.
 Qırx nəfər o qaya arxalı rusdan
 Asanca öldürdü döyüşçü aslan.
 Hər səmtə dönürdü atı ahəstə,
 Rusdan yüzü ölər, yüzü də xəstə.
 Hər yana edirdi həmlə bir kərə,
 Ruslardan bir ordu sərirdi yerə.
 Gördülər, nizəsi susamış qana,
 Qorxudan çıxmadı kimsə meydana.
 Zəfərli bir həmlə edərək axdı,
 Yüyəni yelcilov ata buraxdı.
 Dağ kimi hər səmtə düşürdü gözü,
 Yüzü yara alır, ölürdü yüzü,
 İskəndər heyrətlə öydü igidi:
 «Bu qola, qılınca eşq olsun!» dedi.
 Hünərlə döyüşür, düşməyir dara,
 Alov yağıdırırdı o, tikanlara.
 Müşk, ənbər səpincə yerə qaranlıq,
 O igid meydandan qayıtdı artıq.
 Günəşi örtüncə dağların qaşı,
 Yuxuya gedərkən gündüzün başı,
 Qara əjdəhatək qaranlıq gecə
 Başını balıqdan Aya çəkincə
 Zülmətlər yolçunun yolunu tutdu,
 O qara əjdəha Ayı da uddu.
 Atlı əl çəkmədi çalib çapmaqdan,
 Rahatlıqçın döndü geri pəhləvan.
 Qaranlıq içində oldu tez nihan,
 Olmadı onu bir görən, tanıyan.
 İskəndər o atlı, qoçaq igidi
 Bir aslan ürəkli aslan zənn etdi.
 Deyirdi: «Doğrudan bu ər oğlu ər
 Döyüşdə mərdliklə göstərdi hünər.
 Görsəydim üzünü, igidliyinə
 Verərdim yüz başı bağlı xəzinə.
 Bir bəla kəsildi bu düşmən xalqa,
 Mənə öz qolumtək oldu bir arxa.
 Coşğun bir aslandı, deyildi insan,
 O igid aslana eşq olsun hər an!»

Firuzə rəngli tağ ertəsi günü
 Dağ-daşdan ucaltdı yaqut güzgünü.²¹⁷
 Alanlı bir atlı döndü aslana,
 Qara əjdəhatək girdi meydana.
 Əlində yetmiş zor igidin güzü,
 Kökündən ayırır qoca Əlbürzü.
 Mərd kimi dolaşib başlar yarırdı,
 Fələyin qəlbində toz qoparırdı.
 İran, Rum, bir də Çin igidlərindən
 Çox kişi öldürdü o nər döyüşkən.
 Yenə o rus qıran adlı pəhləvan,
 At çapdı meydana o qızmış aslan.
 Yayına xam göndən bir kiriş vurdu,
 Ox aldı əlinə, yayını qurdu.
 Yay tutan qolunun gücüylə oxdan
 Alanlı pəhləvan təslim etdi can.
 Sanki bir məkikdir hind qamışından,
 İçindən ox dəyib keçmiş bir zaman.
 Bir pişik gözlü rus alnında qırış,
 Acığı aslantək qaşına yığmış.
 Döyüşdə tanışdı ona hər yaraq,
 Zirehə yüz yerdən vurmuşdu yamaq.
 Durdu həm qılınc, həm at oynatmağa,
 Polada batmışdı başdan ayağa.
 Meydanda döyüşü sanırdı asan,
 Atını yüklədi hər bir silahdan.
 Ürəyi daşdan da möhkəmdi, əlbət,
 Bilmədi döyüşdə var necə dəhşət.
 Silaha təklidə alışmışdı bu,
 Düşmən qılıncından duymamış qorxu.
 Əjdəha ürəkli salınca nəfəs,
 Aciz bir ov gördü, çıxarmadı səs.
 Gördü ki, üstündə çox yarağı var,
 Özündən, atından xoşdur çul, paltar.
 Başını qılıncla oynatdı yerdə,
 Çulundan üzünə çəkdi bir pərdə.
 Başqa rus kin ilə at oynadınca,
 Torpağa sərildi qılınc atınca.
 Başqa rus yanaşdı kəskin polada,
 Onlara dəyəndən dəydi buna da.
 Yayından şığıyan hər kəskin oxdan
 Yan verdi yerə bir igid pəhləvan.
 O atlı qəhrəman düz on ox atdı,
 On igid qəhrəman torpaqda yatdı.
 Yenə də görünməz oldu gözlərə,
 Qayıtdı igidlər oturan yerə.

Neçə gün o igid hər bə yanaşdı,
 Örtülü çıxaraq, açıq savaşdı.
 Qalmadı kimsədə cəsarət, hünər,
 Döyüşdə onunla dursun bərabər.
 Can, qılınc qorxusu çatdı bir yerə,
 Az qaldı dağılsın onlar çöllərə.
 Namusa doaraq etdilər səbir,
 Hiyləyə uyaraq tökdülər tədbir.
 Bir gün bu qoca çərx dövrən edərəkən,
 Bir gövhər çıxardı qır dənizindən.
 Meydan bəzənərək səflər düzəldi,
 Hər yandan bir igid nərəsi gəldi.
 Gurladı çanlar rus ordugahından,
 Qalxdı qışqırıqlar göyə hər yandan.
 Mərkəzdə ruslar da ordu çəkərək
 Səfləri bəzədi gözəl gəlincək.
 Atıldı bir köhnə kürklü döyüşkən,
 Sanki bir nəhəngdir, çıxdı dənizdən.
 Piyada, bir parça dağdı gövdəsi,
 Beş yüz atlıdan da çoxdu hər bəsi.
 Qocaman, qüvvətli pəncəsi vardı,
 Almazı sıxsaydı tez yumşaldardı.
 Div kimi qan iyi duymuş, qanıçən,
 Fırlamış cəhənnəm dəhlizlərindən.
 Ayağında onun boyuna uyar
 Həm qalın, həm uzun bir zənciri var.
 Sanasan kükrəmiş vəhşi bir aslan,
 Kəskin səs-küy ilə dolmuşdu meydan.
 O güclü ayağı hər yerə vurur,
 Zərbindən açılır dərin bir çuxur.
 Dəmindən əyribaş toppuzu vardı,
 Dağların başını dağa dayardı.
 Hər yana cumdu bu dəmir toppuzla
 Çox igid öldürdü, sərđi sağ-sola.
 O qalın bədənə kobudluğundan
 Canı kir bağlamış, qartmaqdır hər yan.
 Döyüşmək qəsdilə girsə meydana,
 Nə qılınc, nə toppuz kar edər ona.
 Belə bir əjdəha atıldı birdən.
 Fırıştə öldürən o insan yeyən.
 Sanki bir qarışqa tutur görünçə,
 Qoparır başını o aslanpəncə.
 Başqa bir işi yox, başlarkən savaş,
 Bədəndən gah ayaq qoparır, gah baş.
 Tutunca qarşıya çıxan yağını,
 Qırır gah belini, gah ayağını.

Qocaman gövdəli cəsur bir atlı,
 Döyüşdə sınınmış bir yel qanadlı
 At sürdü, meydanda ucaltsın boyun,
 O qızgın atəşlə oynasın oyun.
 Görüncə bu nəhəng onu uzaqdan,
 Tutmaqla yırtmağı çəkmədi bir an.
 Meydana başqa bir pəhləvan çıxdı,
 Bir anda onu da atından yıxdı.
 Beləcə əl atar-atmaz çomağa,
 Bir neçə igidi sərdi torpağa.
 Çox ürək yardı o yırtıcı aslan,
 Ən cəsur mərdlərin bağı oldu qan.
 Hər ağıl sahibi edərdi heyvət:
 Nə insan, nə divdi o zorba xilqət!
 Gündüzə səs vurdu qaranlıq gecə,
 Al Günəş başını yerə dikincə
 İskəndər bu işə çox heyvət etdi,
 Məclisdə qapalı məsləhət etdi:
 «Bələdir bu insan öldürən qoçaq,
 Onunla döyüşə acizdir bu xalq.
 Silahsız bu adam qarşı gəlirkən,
 Silahlı igidlər qaçır önündən.
 Nəsilcə, şübhəsiz, bu, insan deyil,
 Olsa da, bu abad torpaqdan deyil.
 Virana yerdəndir, vəhşi xilqəti,
 İnsana bənzəyir yalnız surəti.»
 Orduda tapıldı onu tanıyan,
 Baş əydi, təkkinlə dedi: «Hökmüran!
 Madam ki, əmr edir adil padişah,
 Şahı o vəhşidən eyləyim agah.
 Bir dağ var, zülmətə yaxındır qolu,
 Tük kimi incədir gedilən yolu.
 O yerdə yaşar bu xilqətdə insan,
 Tərkibi torpaqdan, gücü poladdan.
 Onların əslini doğru bilən yox,
 Əslindən, irqindən xəbər verən yox.
 Hamısı göygözdür, qırmızıyanaq,
 Aslandan da qorxmaz bu acıqlı xalq.
 Çox dayanıqlıdır, güclüdür onlar,
 Meydanda biri bir ordu dağıdar.
 Erkəyi, dişisi dolsa hiddətə,
 Dünyanı çevirir bir qiyamətə.
 Silahda, döyüşdə sınaqları var,
 Savaştan başqa şey tanımaz bunlar.
 Görməmiş onlardan ölən, bir nəfər,
 Arabir görünür yalnız dirilər.

Bunların sərvəti qoyundur ancaq,
 Hər zaman qoyunla keçinir bu xalq.
 Yunladır bunların ticarətləri,
 Yoxdur bundan başqa bir sərvətləri.
 Kimsədə tapılmaz xəzinə, sərvət,
 Bunların var-yoxu samurdur, əlbət.
 Ən incə, dəyərlı, qara samurlar
 Ancaq bu ölkədən, bu yerdən çıxar.
 Hər qadın, erkəyin alnında geniş
 Kərgədan kimi bir buynuz göyərmiş.
 Bunların buynuzu olmasa, inan,
 Surətə seçilməz bu çirkin rusdan.
 Baş, sima, təbiət, biçimsiz peykər,
 Baxdıqca ən çirkin xoruza bənzər.
 Kim yatmaq istərsə – gənc olsun, qoca,
 Qonar şahin kimi uca ağaca.
 Buynuzu bənd edər qalın budaga,
 Div kimi tərpenməz, başlar yatmağa.
 Yaxından budaga baxdıgın zaman
 Asılmış əjdəha görərsən ordan.
 Yorğun da olsalar, yatmazlar əsla,
 Çünki yatmaq ziyan verər ağıla.
 O yerə arabir gəlirkən ruslar
 Ağacdən asılmış o divə baxar.
 Bu yığnaq özünü o divdən gizlər,
 Ona yanaşmağın yolunu izlər.
 Onu bir kəndirlə salarlar bəndə,
 Boynunu çəkərlər dəmir kəməndə.
 Möhkəm bağlayınca zənciri, bağı,
 Onu əlli nəfər çəkər aşığı.
 Əsir olduğundan tutunca xəbər,
 Dönər ildırıma, nərildər, kükrər.
 Dartınıb qırsa zənciri, bağı,
 Əlindən qurtulmaz onun bir yağı.
 Bir ziyan verməsə möhkəm bağına,
 Gətirərlər onu rus torpağına.
 Açılmaz o qalın zəncir boynundan,
 Gəzdirib çox qazanc alarlar ondan.
 Onu gəzdirərlər kəndlərdə ev-ev,
 Onlara çox sərvət qazanır bu dev.
 Ruslarla bir dava düşdüyü zaman
 Bu canlı fil ilə qızışar meydan.
 Zəncirə çəkilər güclü əjdəha,
 Boynundan zənciri açmazlar daha.
 Belə od meydana çıxsa, qorxudan
 Üzlərdə rəng qalmaz, bədənlərdə can.

İskəndər o bəla haqqında daldı,
 Bu dastan beyninə bir atəş saldı.
 Dedi: «Bu iş məni qorxudan deyil,
 Ox çubuqları bir ormandan deyil.
 Bu uca taleyim mənə olsa yar,
 O divin başı da nizəmdə oynar.»
 Şəfəq gündoğandan çıxarınca baş
 Qaranlıq Məğribdə gizləndi yavaş.
 Şərq şahı orduya verdi yaraşlıq,
 Ancaq div haqqında fikri qarışıq.
 Sağ qolda dayandı rumlu, bərbəri,
 Tutmuş Yəcuc kimi sədd-İskəndəri.
 Dar gözlü çinlilər solu almışdı,
 Onların gücündən yer daralmışdı.
 Ordunun qəlbində igid İskəndər,
 Atı da altında bir dağa bənzər.
 O yanda rus ilə Burtas və Alan
 Harın atlar kimi coşurdu hər an.
 Təbillər zənglərlə olmuş həmahəng,
 Borular gurlayır məhşər surutək.
 Dağ yaran nağara etdikcə fəryad,
 Simurğ Qaf dağında salırdı qanad.
 Coşduqca şeypurun, neyin naləsi
 Tanrıya ucaldı inilti səsi.
 Çarpışan ordular deyirdi: «Görək
 Kimə öz taleyi olacaq kömək?»
 Yenə də divüzlü, o qızmış aslan
 Fil kimi kükrədi, oxudu meydan.
 Bir neçə igidi öldürdü yenə,
 Bir kimsə çıxmadı onun önünə.
 Yenə o zirehli, igid döyüşkən
 Şah qərargahının bir tərəfindən
 Qılınc oynadaraq hər bə yanaşdı,
 Günəşin gözləri ondan qamaşdı.
 İskəndər tanıdı o mərd igidi:
 «Keçən gün vuruşan aslandır» dedi.
 İgidin haqqında düşdü təşvişə,
 O əjdəha ilə çıxmış döyüşə.
 Dedi: «Çox heyf olsun, belə qəhrəman
 Bir divin əlində düşsün ayaqdan.»
 O igid atlı, o kəskin cilovlu,
 O odlara girmiş qəlbi alovlu
 Göy yerin başına dolandığıtək
 Divin ətrafında dolandı fələk.
 Birinci tədbirdə o mətin qaya
 Kəskin ox yağdırdı qəlbiqaraya.

Gördü, div oxlardan duymayır qorxu,
 Oxatan oxundan acığa doldu.
 Bir almaz biçimli polad kərpici
 Çarpdı o nəhəngə, çatdıqca gücü.
 Kərpici dəvəyə çarpsaydı, inan,
 Ciyəri çıxardı o biri yandan.
 Canını sıxdı div öz kürəyilə,
 Kərpici əzdi o, bərk cəmdəyilə.
 Bir polad nizə də atdı yenidən,
 Onu da rədd etdi o qalınbədən.
 Üçüncü kərpic də qırıldı belə,
 Alınmaz çayların önü kərpiclə.
 Bildi ki, dəmirdən yoğrulmuş insan
 Qorxmayır kərpicdən, qorxmayır oxdan.
 Alovlu nəhəngi çəkdi qınından,
 Əjdəha üstünə cumdu pəhləvan.
 Çiyindən vurunca sarsıtdı onu,
 Zənn etdi zalımın yetişdi sonu.
 Çıxdı tez altından yenə Əhrimən,
 Davaya sarıldı iki döyüşkən.
 Açıldı, kəsdi div bəxtin yolunu,
 Haçabaş dəmirlə bərk tutdu onu,
 Yəhərdən qaldırdı o qızmış aslan,
 Dəbilqə torpağa düşdü başından.
 Niqabın altında doğdu bir bahar,
 Lalə yarpağından incə gülruxsar.
 O gözəl başını kəsmək istərkən,
 Görüb gül üzünü utandı düşmən.
 Gördü ətəyinə düşmüş hörüklər,
 Saçını boynuna sardı o dilbər.
 Hind oğrusu kimi çaldı xəzinə,
 Rumdan çalıb verdi rusun əlinə.
 O div əl tapınca pəri dilbərə,
 Rusun divlərindən qopdu bir nərə.
 Çünki rast gəlmişdi gözəl ceyrana,
 Yenə də başladı ceyran ovuna.
 Sıxıldı kədərlı işdən İskəndər,
 İlantək qırıldı qəlbində kədən.
 Şah dedi: «O qara fili filiban
 Coşdursun, kin ilə qızıssın meydan!»
 Filban nərə vurdu o qara filə,
 Sürdü div üstünə, döndərdi Nilə.
 O filayaqlıyla vurdu çox zərbə,
 O odlu qarurə girişdi hər bə,
 Nə dağa qarurə edirdi əsər,
 Nə nizə dənizə verirdi xətər.

Göruncə o sərxoş fili əjdəha,
 Əlini uzatdı filə bir daha,
 Bilirdi: döyüşdə sınıanmış fillər
 Ancaq xortumundan tutsan yenilər.
 Xortumu elə bərk tutdu div-insan,
 Filə bu şən dünya kəsildi zindan.
 Xortumu kökündən qoparıb atdı,
 Uca fil dağ kimi palçığa batdı.
 Bu qorxunc oyundan qorxdı İskəndər,
 Qorxdı ki, bu işdən məhv olsun əskər.
 Dedi fərzanəyə gözündə hiddət:
 «Məndən üz çevirdi bu bəxt, bu dövlət!
 Bəxtim üz döndərmiş, bax bu gedişə,
 Bilsəydim girməzdim qorxulu işə.
 Ucalar göylərin uğursuz əli,
 Nazdan məhrum edər bir çox gözəli.
 Şah gətir-götürü sürər az zaman,
 Hər ildə bir kərə qızışar aslan.
 Dinclik yox, çapmaqdan yoruldu atım,
 Beləcə keçəcək bütün həyatım...»
 Vəziri tədbirlə verdi çox ürək,
 Dedi: «Ey şəhriyar, səbr etmək gərək!
 Zəfərlə olarsan yenə bəxtiyar,
 Sənin həm tədbirin, həm qılincin var.
 Çarəmiz bağlansa qara daşlara,
 O daşdan qılıncla taparıq çara.
 Elə ki, taleyin qucaqlar səni,
 Salarsan bəndə yüz belə fitnəni.
 Sənin bir tükünün, şanlı hökmüran,
 Dəyəri artıqdır bütün ordudan.
 Belədir ulduzlar göstərən əsrar:
 Elə ki, düşmənlə şah hər bə başlar,
 Bəxtinin gücülə bu güclü insan
 Şiddətlə torpağa verəcəkdir yan.
 Doğrudur, bu qayagövdəli yağlı
 Vücuda qabadır, bərkdir ayağı,
 Gövdəsi tunc kimi olsa da qatı,
 Sarsıtmaq olur bu canlı poladı.
 Ona kar etməyən qılincı unut!
 Dəmirle dağılmaz göydəki bulud.
 Hünərlə başını gətir kəməndə,
 Sal kəmənd altında zəncirlə bəndə.
 Ona ox və qılinc etməyirsə kar,
 Çünki bərk arxası, qalın gönü var.
 O divi zəncirlə edərsən əsir,
 Yoxsa bu qılinc, ox etməz bir təsir.»

Bu böyük müjdədən uca padişah
 Şükr etdi, Tanrıya apardı pənah.
 Tanrıdan göruncə səadət, kömək,
 Atıldı atına, oldu bir şimşək.
 Onu Çin xaqanı vermişdi Çində,
 Doğmuş böyük Çinin göy tövləsində.
 Bir kəmənd istədi, atının başı
 Çevrildi o qaraürəyə qarşı.
 Saldırdı o qorxunc divə İskəndər,
 Necə ki, dağlara bir bulud çökər.
 O nəhəng yerindən qımıldanmadı,
 Qolunu bağladı İskəndər adı.
 Düşməni bağlayan kəməndi birdən,
 Çərxi-çənbəritək atdı filbədən.
 Boynundan salınca bəndə yağını,
 Yer öpdü padşahın mərd ayağını.
 Boynundan kəməndə keçincə düşman,
 Div tutan İskəndər vermədi aman.
 Kəməndlə aşağı çəkdi boynunu,
 Ordugaha doğru sürüdü onu.
 O div ceyran kimi yerdə süründü,
 Tazı qarşısında ceyrana döndü.
 Elə ki, qüvvətli o vəhşi maral
 Düşməkdən, qalxmaqdan əzildi, dərhal
 Padşahın ordusu qopardı nərə,
 Yüksəldi səsləri uca göylərə.
 Təbillər gurladı, o coşğun səsə
 Uyaraq, yer-göy də başladı rəqsə.
 Elə ki, İskəndər bəxtin gücülə
 Divqılıq insanı gətirdi ələ,
 Oturdu düşmənlər oturan yerə,
 Qoşdu zindanında yatan divlərə,
 O igid padşahın bu qüvvətindən
 Ürkəkək, qorxuya düşmüşdü düşmən.
 Rus şahı Qıntal bir yumşaq mum oldu,
 Rum şahı İskəndər nəşəyə doldu.
 Yenidən başlandı məclis çalğısı,
 Açıldı dünyaya şənlik qapısı.
 Dinlərkən çalğını o məclis boyu,
 Qədəhdə qaldırdı gül rəngli suyu.
 Andıqca taleyin səadətindən
 O gülgün şərəbı içirdi şən-şən.
 Gecə göy qıfılı xəznəyə vurdu,
 Müşkü kafur çəkən tərəzi qurdu.
 O müşkün badəni içir hökmüran,
 Mütrüb o pərdədə çalardı hər an.

İçirdi ərinmiş ləli qədəhlə,
 Dinlərdi o yeni ləli fərəhlə.
 İçdikcə ürəkdən silindi kədar,
 İstəyən kimsəyə saçardı gövhər.
 Məclisdə hər yandan qissə dinlərkən
 Bir çox şey soruşdu hər bir qissədən.
 Yenidən söz açdı ulu hökmüran
 Atı yel qanadlı qılincvurandan:
 «Bilmirəm, onu bu div gövdəli şir
 Öldürdü, yoxsa ki, götürdü əsir.
 Qalırsa, bəndini tez qırmaq gərək,
 Nizənin gücüylə qurtarmaq gərək!
 Getmişsə, getmiş olmas unutmmaq,
 Onu bir qədəhlə biz xatırlayaq!»
 İçkidən beynində qan alovlandı,
 O zindan xalqına ürəyi yandı.
 Əmr etdi o dilsiz əsiri yenə
 Alsınlar padşahın şən məclisinə.
 Padşahın əmriylə o bağlı nəhəng
 Məclisdə dikəldi uca bir dağtək,
 İskəndər gücüylə vücudu əzgin,
 Məclisdə göründü solğun və qəmgin.
 O dilsiz ağrıdan yaman inlədi,
 Öz dilsiz tövrüylə şəfa dilədi.
 O vəhşi divgövdə inləyincə zar,
 Dilsizə acıdı uca tacidar.
 Yerindən əmr etdi o divlər yenən,
 Zənciri açdılar divin əlindən.
 Buraxdı başına onu hökmüran,
 Bu azad etməkdən görmədi ziyan.
 Öz böyüklüyüylə onu oturtdu,
 Yedirdi, içirdi, hörmətli tutdu.
 Bir neçə qədəhlə onu yar etdi,
 Meylə öz qəlbini aşıkər etdi.
 Kəlləsi qızınca sərxoş çağında,
 Kölgətək süründü taxt ayağında.
 Kimsəyə isinməz vəhşi qəlbilə
 Ona dost olanı tanıdı belə.
 Tələsik dışarı çıxdı məclisdən,
 Güclünün olmadı tozunu görən.
 İskəndər heyərlə düşdü təşvişə,
 Hər kəsdən bir fikir sordu bu işə.
 Şərəbdən olunca bunun könlü xoş,
 Nə üçün məclisdən çıxdı bu sərxoş?!
 Dövlət böyükləri qaldılar heyran,
 Hər biri bir fikir eylədi bəyan.

Birisi dedi: «Bu vəhşidir hələ,
 Zənciri açınca üz qoydu çölə.»
 O biri dedi: «Mey edincə əsər,
 Buradan çıxınca evinə gedər.»
 İskəndər məclisdə gizlin, ya açıq
 Söylənən sözlərə dinmədi artıq.
 Düşündü, fələyə əyərək boyun,
 Gecə pərdəsindən doğar nə oyun?
 O qədər keçmədi, o fil gövdəli
 Girdi, əllərində bir gəlin beli.
 Şahın qarşısında qoydu şəfqətlə,
 Diz çöküb, torpağı öpdü hörmətlə.
 Gətirdi belə bir gözəl şikarı,
 Yenə də məclisdən çıxdı dışarı.
 Bu işdən heyrətə düşdü hökmüran,
 Gördü yar belinə sarılmış ilan.
 Padşahdan utandı o nazlı mələk,
 Çəkdi ətəyini üzə duvaqtək.
 Görüncə o parlaq ayı padişah,
 Əmr etdi: yadlardan boşalsın dərgah.
 İskəndər çadırı xəlvət edərəkən,
 Əliylə niqabı çəkdi üzündən.
 Gördü bir afətdir, xəyaldan uzaq,
 Bir nur qaynağıdır, Günəşdən parlaq.
 Bir pəriəndamdır olduqca incə,
 Pəritək əlinə keçmiş bu gecə.
 Cəhənnəm görmüş bir əndamı gümüş,
 Malikdən qaçaraq cənnətə düşmüş.
 Sərvtək yaşıldır başı hər zaman,
 Qızılgül rəngini borc almış ondan.
 Atdıqca o qəmzə oxunu təkrar,
 Bir neçə ruqları edirdi şikar.
 Dodağı bazara salır fitnələr,
 Üstünə tökülmüş xalvarla şəkər.
 Açılmış səməndir onun qucağı,
 Güllərə örnəkdi dilbər yanağı.
 İskəndər elə bir ayı gördükdə,
 Önündə canlandı sanki bütəkədə.
 O azad qamətli kənz önündə
 Özünü gördü ən aciz bir bəndə.
 Kənz ki, ağalar qul olur ona,
 Bax, necə ürəklər düşər toruna!
 Bildi, Çin hasarlı bu gözəl şikar
 Xaqandan verilmiş ona yadigar.
 Meydanda mərdliklər görmüşdü ondan,
 İgidlər demişdi: Bu qızdır aslan!

Acındı əlindən çıxan gəlinə,
 Sonra bu nə sayaq düşmüş əlinə?
 «Halını aç, – dedi, – ey şəkərpara!
 Dediyn dastanla könlümü ara!..»
 O gözəl, pərəstiş edən, sevimli,
 Padşaha baş əydi, açıldı dili.
 Duaya başladı: «Ucalsın baxtın,
 Var olsun dünyada bu tacın, taxtın!
 Dünyaları açan cahangir sənsən,
 Haqq səni yaratmış ədl ilə dindən.
 Şövkətin gündüzdən daha aşıkar,
 Dövlətdən ürəyin daha xoşrəftar.
 Səndəndir qurtuluş ümid gününə,
 Günəşin işığı səndəndir yenə.
 Ordular dağıdan hökmüdarlar var,
 Biri qılinc vuran, biri tacidar.
 Günəşsən, tək doğmuş səni ruzigar,
 Həm kəskin qılıncın, həm də tacın var.
 Məclisdə dünyanın hökmüranısan,
 Döyüşdə zamanın pəhləvanısan!
 Mən kimi torpaqda varmı o qüdrət,
 Həyat suyu ilə olsun həmsöhbət?
 Kimdə var cəsarət dinsin hüsurda,
 Zöhrə də həyadan əriyər burda.
 Uğursuz qəziyyəm şərhe yaramaz,
 Madam ki, deyirsən, söyləyim bir az:
 Mən haman kənzim, ey şahım, inan,
 Bakirə qızlardan seçmişdir xaqan,
 Dərgaha verərkən dedi: «Ey sərvar,
 Bu sandıqda vardır gizlin incilər!»
 O sözü çox ağır göründü sənə,
 Acıqlı nəzərlə baxdı şah mənə.
 Pərdənin ardında oturtdu səssiz,
 Anmadı bir dəfə, untdu təmiz.
 Olduqca sıxıldım, padşahdan uzaq,
 Davaya cəlb etdi məni sıxılmaq.
 Padşahın bəxtiylə o ilk döyüşdə
 Hünərlər göstərdim tək bir dönüşdə.
 İkinci gün yenə qopardım nəre,
 Bir bəla kəsildim düşmən əsgərə.
 Taleyim olmadı üçüncü gün yar,
 Döyüşdə düşmənə oldum giriftar.
 Nə düşmən? Kin ilə kükrəyən nəhəng!
 Surətdə Tanrının qəhrindən örnək.
 O zalım əjdəha keçdi qanımdan,
 Orduya götürdü o qorxunc insan.

İnsafsız ruslara tapşırtdı məni,
 Söylədi: «Gizlədin bu xəzinəni».
 Yenə də durmadan meydana qaçdı,
 Filləri yıxmağa kəskin qol açdı.
 Elə ki, taleyin səni ucaltdı,
 O divi fil kimi torpağa atdı.
 Taleyin çəkincə səni zəfərə,
 O gücdən ucaldı başım göylərə.
 Gördüm ki, div çəkir qıvrımlı bəndin,
 Bəlanı özünə çəkir kəməndin.
 Sağ qalınca yenə o müdhiş əjdər,
 Qıvrıldım, qəlbimi sıxdı bir kədər.
 Lakin kəməndinə bu div düşərkən
 Gül kimi açıldım, qurtuldum qəmdən.
 Rusların dərdləndi şən könülləri,
 Xeyritək saraldı qızılğülləri.
 O gecə vəhşilər başlarkən işə,
 Hər yoldan keçəni saldı təşvişə.
 Kəndirlə bağlandı əlim, ayağım,
 Qaranlıq yer oldu mənim otağım.
 Ahəngi, söhbəti xoşa gəlməyən,
 Mənə bir orduydu qarovul çəkən.
 Gecədən bir qədər keçdiyi zaman
 Qarışıq bir səs-küy qopdu bayırdan.
 İçəri bir bulud girdi qarqara,
 Göydən daş yağdırdı qarovullara.
 Rəqiblər o gecə çəkirəkən keşik
 Qorxudan hər biri aradı deşik...
 Hey başdı, qoparıb çırpırdı daşa,
 Yainki vurardı başqa bir başa.
 Bədəndən o qədər qoparmışdı baş,
 Başlardan qurmuşdu uca bir dağ, daş.
 Yerimdən quş kimi qaldırdı haman,
 Açdı zəncirləri əl-ayağımdan.
 Taxtının yanında qoyuldum yerə,
 Başımı qaldırdım yerdən göylərə.
 Zindənda dustaqdım bir xəzinətək,
 Bu gündən gərəkdir şən həyat sürmək.
 Bəzəklə gözəldir qadın ayağı,
 Qadına yaraşmaz zindan otağı.
 Bax, belə düşünür coşğun ürəyim,
 Yuxumda görünür bu şən diləyim.»
 Pəri qız halını şaha söylərkən
 Padişah gül kimi açıldı birdən.
 Bir öpüş aldı o gül dodağından,
 Qul kimi söylədi ona hökmüran:

«Ey tozsuz, şən çiçək, ey gözəl dilbər!
 Tanrı sevgisinə bürünmüş peykər!
 Eşqinə ezm etdim səni görəli,
 Ey məclis bəzəyi, meydan gözəli!
 Meydanda səni bir can alan gördüm,
 Ürəkli, güclü bir pəhləvan gördüm.
 Səsin də gözəldir sənin özüntək,
 Bu iki hünərdə tək yarandın, tək!
 Qalx, mənəm hərifin, çal, ey canlı saz,
 Könlümü sazınla şənləndir bir az!»
 Sazını zövq ilə çaldı o pəri,
 Mizrabla oynatdı incə telləri.
 Ən yeni bir mahnı başladı şən-şən,
 Oxudu pəhləvan nəğmələrindən:
 «Padşahım, sərverim, tacım, şövkətim!
 Ey ağıl mədəni, ağıl dövlətim!
 Gənc başın olsun hər töhmətdən uzaq,
 Saf qəlbin görünsün çeşmədən parlaq.
 Taleyin gənc olsun, fikrin bəxtiyar,
 Dünyanı fəth edən güclü tacidar!
 Vücudun dincliyə ezm etsin sənin,
 Pak olsun çirkəbdən, kirdən ətəyin!
 Hər yerə üz tutsan yaxşı-yamandan,
 Arxan aqlın olsun, kömək Yaradan!
 Elə ol, ulduzun kəminə dönsün,
 Adına baş əysin dünya büsbütün!»
 Sonra öz sirrini açmağa durdu,
 Sazında ona bir işarə vurdu:
 «Ən gözəl bir ağac girdi bir bağa,
 Çöhrəsi döndü bir nurlu-çırağa.
 Bostanda açmamış qönçə bir çiçək,
 Çəməndə yuxulu nərgiztək qəşəng.
 Qədəhdə al meydir, kimsə içməmiş,
 Təzə bir incidir, ələ keçməmiş.
 Umardı şikərdən dönər tacidar,
 O qönçə çiçəyi edər bəxtiyar.
 Ağ bahar qırmızı, təzə gül dərər,
 Gah bidmüşk, gah qızıl bir lələ görər.
 Girməyə şah fürsət tapmadı bağa,
 Bir nəzər salmadı nurlu-çırağa.
 Ah, neçin belə gül, belə şən bahar
 Gülməsin, soldursun onu xəzanlar?
 Qorxuram, bu xəzan girsə bu bağa,
 Belə bir baharı sərsin torpağa!»
 Yar səsi duyunca o poladbədən,
 Bir aşiq naləsi qopdu qəlbindən.

Çalğısı, xoş səsi edərəkən əsər,
 Onun gül üzündən verirdi xəbər:
 «Gözəl üz, incə söz, nə dilbərdir bu?
 Haramın olmasın belə arizu!»
 Nüktəni duyunca şanlı döyüşkən
 Oldu o istəkdən dilək istəyən.
 Düşməni yenməyi aldı nəzərə,
 İstəkdən əl çəkdi, sığındı səbrə.
 Mey tələb etməyi münasib gördü,
 Mənzilə bununla azıq götürdü.
 Qədəhi mey ilə doldurdu yenə,
 İçdi o gülüzlü qızın eşqinə.
 Bir cam da xoş içim yaqutla silə,
 «İç» deyə, verdi o dodağı gülə.
 Qədəhi dodağa götürdü mələk,
 Öpərək qaytardı, aldı öpərək.
 Bir əli qədəhdə dilbər görəli,
 Zülfüylə oynardı o biri əli.
 Gah öpüş vurardı cam dodağına,
 Gah dişlək o gülün xam dodağına.
 Nəşəli məclis ki, kədərdən boşdur,
 Acı mey və şirin noğulla xoşdur.
 Aldılar bədəni gülgün dodağa,
 Girdilər nəhayət isti yatağa.
 «O dilək evindən uzaq ol, uzaq!»
 Deyərək, öpüşə uydular ancaq!

İSKƏNDƏRİN RUSLARI MƏĞLUB ETMƏSİ

Saqi, ver o müşkün şərəbdən bir an,
 Qandan rəng vermişdir o meyə dehqan.
 Mənə ver, əlimə düşəndə çünki
 Mənə də rəng verir şərəbin rəngi.
 Səhərin ordusu ələm çəkincə,
 Gecənin hərfinə qələm çəkincə
 Dünyanı parlardan Günəş nurundan
 Sövda qucağında ayıldı cahan.
 Bağırıldı dan quşu kəskin ötərək,
 Sərsəm-nur, dəli-div, şeytan görəntək.
 Şah qalxdı yuxudan azacıq küskün,
 Könlünün qəmini sildi büsbütün.
 İbadət evində düşdü səcdəyə,
 Şükr etdi, yalvardı: «Ey Tanrı!» deyə.
 Uca pənahından dilək istədi,

Ondan gah qüdrət, gah kömək istədi.
 Üzünü torpağa sürtdü bir qədər,
 Zirehi çirmədi, bağladı kəmə.ər.
 Taxtı fil üstündə oldu bərqərar,
 Parladi fərsəxlər boyu qılınclar.
 Keçən günlər kimi yenə İskəndər
 Ordunu bəzədi, düzüldü əskər.
 O geniş çöllərdə böyük tacidar
 Ordudan dağ kimi çəkdi bir hasar.
 Bərkitdi hasarın sağ-sol qolunu,
 Poladla tozun da kəsdi yolunu.
 Qürurlu ruslar da o biri yandan
 Ordunu sazladı, bəzəndi meydan.
 Rusların zəngləri kinlə gurlayır,
 İntiqam odundan beyin qaynayır.
 Nizənin, qılıncın şimşəklərindən
 Başdan ağıl çıxır, əllərdən yüyən.
 Dağların beynini süpürmüş yaylar,
 Ordular üstündə oxlar vıyıldar.
 Baş, boyun qoparan polad toppuzdan
 Beyinlər tökülür qanlı ağızdan.
 Fil yıxan mızraqlar dolunca kinə,
 Donunu çərx atdı Nilin küpünə.
 O çibin qanadlı incə qılınclar
 Qartal qanadını qüvvətdən salar.
 Çevrilmiş tas kimi iti süngülər
 Qotazın üstünə bir tas qan tökər.
 Atların dırnağı əqiqdi qandan,
 Yəhəraltılar da qandan al-əlvan.
 Nizələr qalxana ulduzlar düzər,
 Qalxandan qalxana düşər kölgələr.
 Dəmir, kərpic qırmış o qədər insan,
 Yer üzü kəsilməmiş bir məzaristan.
 Baş üzən, leş, cəmdək yeyən qılınclar
 Çölləri qan ilə etmiş laləzar.
 Nizələr döşləri tikmiş iynətək,
 Oxlardan öyrənmiş qayçı işlətmək.
 Hər qılınc əjdəha kimi başını
 Qınından çıxarıb, çatır qaşını.
 Yollarda o qədər tökülmüşdü can,
 Məhşər bazarına dönmüşdü meydan.
 Ruslar hər tərəfdə göstərir hiddət,
 Rumların başına açır qiyamət.
 Soxulmuş rum ilə rus bir-birinə,
 Bənzər ağ, qırmızı donlu gəlinə.
 İskəndər meydanda qızmış aslandı,

O, əlisilahlı bir pəhləvandı.
 Meydanda bağıdır necə bir aslan,
 Zirehli fil necə oxuyur meydan.
 Şah haman fil ilə aslana bənzər,
 Filin də, şirin də yolunu kəsər.
 Hər qılınc tutana vurunca nərə,
 Başını qılıncla salırdı yerə.
 Abbasi çətritək örtərək qara,
 Burtasın tasını vurdu daşlara.
 Üzəngi və qılınc gücüylə hər an
 Saysız baş qopardı sağdan və soldan.
 Nə özü tərənir yerdən, nə əsgər,
 Vuruşur taleyi gülənə qədər.
 Bəlinas parlayan üstürlab ilə
 Çalışır xoş tale keçirsin ələ.
 Olunca uğurlu iqbal aşıkar,
 Şah qılıncı oldu dünyaya açar.
 Dedi: «Dur, taleyin sənədir kömək,
 Bu qanlı meydanda sənindir dilək!»
 Nil kimi axdı şah öz sol-sağına,
 Başları fırlatdı fil ayağına.
 Ağzını açaraq odlu əjdəha,
 Ruslara şah basqın etdi bir daha.
 Padşaha üz verdi səadət, zəfər,
 Əzdilər Qıntalı, üstün gəldilər.
 Bu son şanlı zəfər gəlincə ələ,
 Düşməni oynatdı bir həmlə ilə.
 Qaçmağa başladı basılan yağı,
 Dünya İskəndərə verdi şahlığı.
 Filbədən əl atdı uzun kəməndə,
 Qıntalın başını keçirdi bəndə.
 Ruslardan kin ilə tökdülər çox qan,
 Çox oldu tutulan, ölə, asılan.
 Çox can, baş itirən qırmızı ruslar
 Qırmızı rəngini itirdi naçar.
 Ruslardan, Burtasın aslanlarından
 Əsir düşdü yüz min qılınc oynadan.
 Qalanlar yem oldu ac qılınclara,
 Fitnəyə ölümdən başqa yox çara.
 Soyulmuş, talanmış azca bir miqdar
 Salamət qurtarıb geri qaçdılar.
 O qədər qənimət aldı İskəndər,
 Olmadı sayını bilən bir nəfər.
 Hədsiz qızıl, gümüş, xəz, inci, gövhər,
 Tövlələr dolusu canlı dəvələr.
 İskəndər düşməne çalınca zəfər,

İşləri oldu şux lövhədən dilbər.
Endi öz atından «zəfərdir» deyər,
Bildi ki, qovuşmuş bütün diləyə.
Üz sürtdü torpağa, dedi: «Ey rəhbər!
Mən qara torpağam, səndəndir zəfər!»
Dedi: «Haqq vermiş bu böyük zəfəri»,
Yoxsula payladı xəzinələri.
Dünya boşalınca kinli düşmandan,
Dincəlmək fikrinə düşdü hökmüran.

NÜŞABƏNİN XİLAS EDİLMƏSİ

Qalx, saqi, saf gövhər saçan camından
Mənim tərkibimə gövhər saç bir an!
Onunla islansın quru can tası,
Gövhərlə silinsin gövhərin pası.
Elə ki, Feyləqus oğlu İskəndər
Dincəldi, üzünə gülüncə zəfər,
O yerdə aradı elə bir məkan,
Oturan kəslərə verməsin ziyan.
Ağacı tubadan olsun sevimli,
Süsəndən sərt olsun otunun dili.
Axan saf çeşmələr versin səs-səsə,
İçimi mey kimi, mey halal isə.
Ətəyi yamyaşıl, ox ormanlığı,
Hər yandan bürümüş budaq budağı.
Bu suda, havada pərvəriş edən
Hər ağac uzundu əlli ərəşdən.
Belə yer keçincə ələ, tacidar
Tutdu bu mübarək bucaqda qərar.
Qurdu Rum büsatı şən əməllərlə,
Şənliyə başladı şux gözəllərlə.
Məclisdə şahlarla doldu dörd yanı,
Nəşəylə qaynadı məclisin canı.
Əmr etdi: «Qənimət saxlayan ərlər
Qarətin sayından versinlər xəbər!
Rus, Burtas və başqa xalqdan alınan
Silsilə dağ kimi xəzinə, saman.
Katiblər hesaba etsinlər diqqət,
Öyrənsin nə qədər vardır qənimət.»
Qənimət çəkənlər durmadı daha,
Qədərsiz qənimət çəkdi dərgaha.
Açıldı hər başı bağlı xəzinə,
Baxdıqca fərəhdən çırpındı sinə.

Yüklərdə o qədər daş, gövhər vardı,
Sayı yox, sayanlar hey yanılardı.
Saf mədən qızıllı, civə gümüşü,
Məhtabı işıqdan salır görüşü.
Batmanla zəbərçəd, xalvarla gövhər,
Qızıl qalxan, nəhəng donlu zirehlər.
Xüsusi toxunmuş mitqal və kətan,
Silsilə dağ kimi qalanmış hər yan.
Zər ilə işlənmiş qədərsiz paltar,
Ulduztək parlayan saysız qalxanlar.
Qılınc tüklü dəri dağ kimi durur,
Saya gəlməyirdi zil qara samur.
Saf qaqum o qədər yüklənmiş, görcək,
Nə saymaq mümkündür, nə də söyləmək.
Al tülkü dərisi, sincablar parlaq,
Hələ nal görməmiş bir ilxı daylaq.
Saf vaşaq dəridən məclis olur şən,
Gündüzə xal düşmüş qara gecədən.
Bunlardan başqa çox xəzinə, saman,
Ürək sıxılırdı onu saymaqdan.
Padişah baxınca o dərilərə,
Bir cənnət baharı gəldi nəzərə.
Onları tanıdı bir-bir hökmüdar,
Hər mətah nə kimi işə yarayar.
Gördü parça-parça sincabla samur,
Eləcə üst-üstə tökülmüş durur.
Ən başda asılmış bir köhnə dəri,
O qədər köhnədir getmiş tükləri.
Nəzərdən keçirdi o dəriləri,
Bilmədi nədir o asılmış dəri.
Sordu ki: «Bu köhnə dərilər nədir?
Nə kimi bəzəyə bunlar əl verir?»
Çox incə bir cavab verdi rus ona:
«Gördüyün mətahlar borcludur buna!
Dəriyə xor baxma, «köhnədir» deyər,
Dəyərli sərvətdir bizim ölkəyə.
Zahirdə çirkinsə bu köhnə dəri,
Bizcə hər dəridən çoxdur dəyəri.
Hər bir dəri yığan çıxsın bazara,
Bazarda bu tüksüz dəridir para.
Sabit deyilsədə bu sim ilə zər,
Çünki dövrən onu tez-tez dəyişər.
Bizim sikkəmizdir bu köhnə dəri,
Tük qədər əksilməz bunun dəyəri.»
Bu işə çox heyrət etdi tacidar,
Bu əmrə, bax, necə boyun qoydular.

Vəzirə söylədi: «Hər bir dövlətin
 Qolunu siyasət etmişdir mətin.
 Bax, nələr yaradır xalq siyasəti,
 Dəriyə verir bir qızıl qiyməti.
 Bu yerdə gördüyüm bütün şeylərdən
 Yalnız mən bu işə deyərəm əhsən.
 Bu xalqda olmasa belə bir gövhər,
 Bu yerdə bir şəxsə kim boyun əyər?
 Hər kim etməmişsə bir hünər izhar,
 Yalnız bu hünərlə rus şahlıq qurar.»
 Vurulunca başa qənimət günü,
 Yerinə yetirdi haqqın şükrünü.
 Tanrının şükrünü edincə tamam,
 Məclisi bəzədi, ələ aldı cam.
 Xoş nəgmə, dadlı mey edincə əsər,
 O bahar buludu yağdırdı gövhər.
 Ordunun çalışan böyüklərinə
 Xalvarla dağıtdı ipək, xəzinə.
 Qızıl paylamaqdan daşdı var, dövlət,
 Hamıya yenidən payladı xələt.
 Orduda qalmaqda kəcavə çəkən,
 Məfrəşi olmasın xaradan, zərdən.
 İstədi o dili bağlı kişini,
 Zənciri açılmış çöllü vəhşini.
 O dağ, daş dolanan çöllü yetişdi,
 Şahın qarşısında səcdəyə düşdü.
 Heyrətlə süzdü şah başdan-ayağa,
 Başını oynatdı o mətin dağa.
 Verdi çox hədiyyə o canavara,
 Dəyərli çox daş-qaş, gümüş, zər, xara.
 Rədd etdi ki, belə sərvət, xəzinə,
 Ey şahım, nə gərək bu çöl əhlinə?
 Bir qoyun başını atdı oduntək,
 Göstərdi ki, mənə bu qoyun gərək!
 Padşaha əmr etdi: yeməli olan,
 Çöllərdə bəslənmiş kök qoyunlardan
 Bir sürü verdilər, aldı o kişi,
 Padişah təşəkkür edərək vəhşi
 O böyük sürünü önünə saldı,
 Sevinclər içində evə yol aldı.
 Qəlbaçan, quşların oynadı olan
 Bu yeri bəyəndi böyük hökmüran.
 Dünyada alırdı çalğı, meylə kam,
 Çərx ona baş əyib verirdi salam.
 Şərabdan o, sərxoş olduğu zaman
 Üzü rəng alırdı gül rəngli sudan.

Rusların şahını çağırdı bir də,
 Oturtdu onu ən layiqli yerdə.
 Zənciri açdırdı o uca şövkət,
 Verdi saf qızıldan toxunmuş xələt.
 Ürəkdən bir bəndə oldu padşaha,
 Öz keçmiş kinini unutdu daha.
 Zindandan buraxdı hər bir əsiri,
 Xələtlə ucaltdı, açdı zənciri.
 Ruslara əmr etdi: «Gəlsin Nüşabə!»
 Onsuz əl vurmadı gülgün şərabə.
 Padşahın əmrinə tələsdi ruslar,
 Günəşin yanında ay tutdu qərar.
 Gəldilər zülumdən solmuş gözəllər,
 Bəyənmiş olduğu bir dəstə dilbər.
 Nüşabə bəzəndi şux geyimlərlə,
 Döndü ilk baharda açılan gülə.
 İskəndər talandan saçdı xəzinə,
 Təzədən bir gəlin bəzədi yenə.
 Kamınca mey içdi bir neçə gecə,
 Bəxtiyarlıq günü sona yetincə,
 Verdi Dəvalıya qızın əlini,
 Nikahla bağladı ona gəlini.
 Bu mübarək ayın yetincə başa,
 Verdi çox xəzinə, tutdu daş-qaşa.
 Şövkətlə göndərdi yenə Bərdəyə,
 O gözəl ölkəni ucaltsın deyə.
 Ölkəni təmirə sərvət, mal verdi,
 Yol xərci bir yana, çox cəlal verdi.
 Elə ki, işlərə verdi intizam,
 Etdi igidlərə böyük ehtiram.
 Verdi rus şahına yenidən tuğ, tac,
 Ancaq əmr eylədi: göndərsin xərac.
 Öz doğma yurduna dönüncə ruslar,
 Qıntal öz taxtında oldu bəxtiyar.
 Bir daha çıxmadı onun əmrindən,
 Hər zaman yad etdi şərab içərkən.
 O yaşıl çəməndə hər gün tacidar
 Gah şənlik qurur, gah edirdi şıkar.
 Uca sərv altında çalğı səsiylə,
 Qədəh qaldırırdı ney naləsilə.
 Könül şad olduqca çox şənlenirdi,
 O coşğun ürəyi fərəhlənirdi.
 Padşahlıq, şən tale, ömür, qönçə gül,
 Neçin şad olmasın belə bir könül?!

İSKƏNDƏRİN ÇİNLİ KƏNİZLƏ ŞƏNLİK ETMƏSİ

Saqi, od xəyallı şərab ilə dur,
Kəhrəba rəngli bu saxsını doldur!
Bu qara torpaqdan süzülən gövhər
Şənlətsin qəlbimi, qalmasın kədər!
Gündüzdən daha şux, parlaq bir gecə!
Günəşdən aydıncı, işıqlı, incə!
Bu yaşıl günbədin şənliklərindən
Şən, zümrüd körpələr doğurur çəmən.
Əsrarlı ulduzlar dönmüş çırağa,
Ağ gümüşdən rəqəm yazmış torpağa.
Bu qorxunc hərfləri bilən, oxuyan,
Tutarmı bu sonsuz köhüldə məkan?
Dünyada çalışmaq boş şeydir, ancaq
Ruzini səy ilə olmaz artırmaq.
Kədərə dəyməz bu dünya, şən keçin!
Kim deyər bu saray tikildi qəmçin?
Şənlikçin yaranmış dünya, bunu bil!
O zillət, fəlakət ocağı deyil!
Bu zəhmətli yerdə çox tutma qərar,
Bu dibsiz quyudan yükünü çıxar.
Ver şənlik meyini, can qurban ona!
İçək, həm də verək başqalarına.
Gün keçdi, sabah da gəlməmiş ələ,
Yalnız bu gecəni şən keçir hələ.
Bu gecə keyf ilə ömür sürərik,
Sabahın işini sabah görərik.
Hələ qəm çəkilməz xəzəl gəlməmiş,
Məzara girilməz əcəl gəlməmiş.
Yalnız şənlik gərək, nuş edərkən mey,
Şərab məclisində yox başqa bir şey!
Özünü zillətdə tutmaq nə gərək?
İl boyu qəm, kədər udmaq nə gərək!
Girmə bu dünyanın kəc qapısından,
Heçlikdən bir fayda görərmə insan?
Fil ayaq altına bizi almadan
Dur köçək bu yurddan, yeri yir karvan!
Gəl yeyək var-yoxu özgə yemədən!
Zövq ala başqası qarət etmədən.
Elə bir qazanclı maya al ələ,
Köçürkən keçmişlər almış özüylə.
Qorx sən bu bac alan, yol vuranlardan,
Yolda var-yoxunu edərlər talan.

Yoxsula ver nəyin varsa, çox, ya az,
Yoxsul daxmasını kimsə aramaz.
Görmürsən, bac verən bu dövlətlilər
Yoxsul dəhlizindən qaparaq verər.
Eşq olsun ən doğru düşünən mərdə,
Varına yer verdi xərabələrdə!
Bir günlük tarixi vardır bu çərxin,
Yüz illik xəznəni gizlətmək neçin?
Gəl, otur üz-üzə, edək şadlıq biz,
Edək bir gecəlik Keyqubadlıq biz!
Gəl, otur, ömürdən bu gün kam alağ,
Dünəni, sabahı xatırlamayağ!
Çəkinək faydası olmayan şeydən,
Bu işdən heç məmnun deyil düşüncən.
Əlində nə qədər var isə imkan,
Çalış ki, şən keçsin hər nəfəs, hər an.
Qəlbimiz hər zaman şən olmalıdır,
Kin, tamah bədənə atəş nalıdır.
Ömrə sərmayədir aldığı nəfəs,
Kədərə tapşırmaq əbəsdür, əbəs!
Şənliklə səslənsin çıxan nəfəslər,
Şən nəfəs almasan, sərmayən gedər.
Varı ver, könlünü şənləndir ancaq,
Ucuzdur bir heçə bir könül almağ.
Sərvətçin kar olma, dönmə sərt daş!
Sərvətin olmasın, ancaq sən yaş!
Bərk tutma dünyanı, etsən bir nəzər,
Bərk tutmaq ölümə çətinlik verər.
Bu dünya malına uyma çox, zinhar,
Hər sadə keçinən asudə yaşar.
Sevimli bir saat, uğurlu gecə,
Onda şən keçirmək olur könülcə.
İskəndər dövrünün yaqutlarından
Belə nəql eyləyir tarixi yazan:
Tacidar o gecə qəlbində fərəh,
Gül dodaq eşqinə doldurdu qədəh.
O camı qaldırdı gül dodağına,
Cam da bir qul kimi baş əydi ona.
Oturmuş bir cavan sərv ağacıtək,
Gah lələ tökür, gah ərğəvan çiçək.
Müskün gül üstünə yazılmış bir xətt,
Gülə gül suyuyla çərx vermiş zinət.
Həm düşmən fəthindən könül çox şəndi,
Həm də dostlarıyla evi gülşəndi.
Çağırtdı gül üzlü o dilaramı,

O mələk simalı nazik əndamı.
 Bir saz, bir oxuyan, çalandı həmdəm,
 Çadırda qalmadı daha naməhrəm.
 Min bir istək ilə istənmiş dilək,
 Başına, üzünə vurmuş yüz bəzək.
 Al nar danəsindən dodağı dilbər,
 Dili al nabatdan daha şirin, tər.
 Gözləri gül, ağzı o qədər dardı,
 Biri saz, o biri könül çalardı.
 Araqcın altından o müşkün tellər
 Kəmənddir, asılmış ətəyə qədər.
 Məclisə yaraşlıq verən, oxuyan,
 Şahın əlindədir çalan hər zaman.
 İskəndər əmriylə aldı sazını,
 Gövhər xəznəsinin açdı ağzını:
 «Bu gecə dünyamız yenidir, şəndir,
 Hər şənlik İskəndər dövlətindəndir.
 Xoş olur gül, çiçək çağı ruzigar,
 Hər tərəf gülümsər gülərkən bahar.
 Qalxdıqca al Günəş od kimi yanır,
 Işıqlı dünyadan nur dalğalanır.
 Toxuyur, əsərkən səhər küləyi,
 Yer rumi, göy isə Şüştər ipəyi.
 Al qızıl güllərlə şənlenincə bağ,
 Yanar hər qönçədən bağda yüz çıraq.
 Şah qoymuş dünyaya zəfərlə təməl,
 Güzgü pas altında görünməz gözəl.
 Keyxosrov əldə cam tutduğu zaman
 Taxtınız qalmasın boş belə camdan!
 İskəndər Cəmsiddən olmuşsa yüksək,
 Gül üzüm günəşdən üstündür gerçək.
 Şah qızıl çəkməli Firidunsa, mən
 «Gavə bayrağıyam», onu fəth edən.
 Taclı Keyqubadsa uca İskəndər,
 Mənim tacım isə müşk ilə ənbər!
 Firuzə taclısan, Keykavus isən,
 Məndən taxt tələb et fil sümüyündən.
 Şah Süleyman kimi div salsa bəndə,
 Çox Məcnun çöllərə salmışam mən də.
 İskəndər ki, bütün dünyanı tutdu,
 Könlümse o dünya tutanı tutdu.
 Şahın dünya tutan uca kəməndi
 Ay, Günəş boynuna salırsa bəndi,
 Zülfümdən bir kəmənd eşərəm ona,
 Qorxmadan ataram şahın boynuna,

Padşahın aytutan bir kəməndi var,
Mənim də kəməndim şahları tutar.
Kəskin ox atırsa uca hökmüdar,
Məndə də ox atan min naz, qəmzə var.
Qılıncla gülgün qan tökürsə salar,
Mənim gül üzümdən al qan damcılar,
Qılinc oynatmağa şah versə qərar,
Mənim də qılincdən kəskin dilim var.
Şah toppuz qaldırsa qulaq ucuna,
İki zülfüm də bir toppuzdur mana.
Atından tək bir tuğ asmış hökmüran,
Mən on tuğ asmışam ağ buxağımdan.
Şahda bir qutu var, içi ləldir,
Mənim də qutumda var ləl ilə dürr.
İskəndər yaqutu mədəndən ancaq,
Al, canlı yaqutdur məndəki dodaq.
Əflaka münəccim olmuş İskəndər,
Mənim keşiyimi ulduzlar çəkər.
O, başı üstündə ucaltmış sancaq,
Qarımda yüksəlmiş yüz elə bayraq.
Aləmə şah isə o, sərvərliklə,
Gözəllər şahıyam canpərvərliklə.
Üzümdən örtümü atdığım zaman
Yalnız bir telimə dəyməz bu cahan.
Ay üzde yer versəm müşkün tellərə,
Ayı bir telimlə çəkərəm yerə.
Bu əqiq dodaqdan şəkər tökərkən,
Rəhiq mey çəkərəm incə püstədən.
Rəhiqim suyu da rəqsə gətirər,
Əqiqim yuxuya bir nəşə verər.
Göydən tuğ istəsən, buxağımdan al!
Şəkərdən duz umsan, dodağımdan al!
Dodağım şəkərdir, gülüşü şəkər,
Bu gülgün yaqutun öpüşü şəkər.
Öpüşün qapısı bununla belə,
Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıyla.²¹⁸
Tutaq ki, kimiya daşı zər edir,
Nəfəsim torpağı müşk, ənbər edir.
Süheyl edən kimi dəriyə əsər,
Nəfəsim nəsimə o ətri verər.
Bir gözlə edərəm könülləri qan,
O biri gözümlə alaram yüz can.
Bu yandan ovlaram gəlsəm üz-üzə,
O yandan ataram daşqın dənizə.
Qəmzəmlə aldadıb salaram dərdə,

Tayım yox, mahirəm belə işlərdə.
 Üzümü rahiblər görse, nur deyə,
 Dindar hirbüd kimi düşər səcdəyə.
 Zahidin ürəyi qara daş isə,
 Sazımın səsiylə gətirrəm rəqsə.
 Bu gümüş əndamla gümüş saçaraq
 Xəzinə qıflını açmaram ancaq.
 Bağçamın qapısı deyil aşıkar,
 Ancaq bağban bilir hardadır açar.
 Tər-təzə yetişmiş xurmalarım var.
 Tək quru tikanı görər başqalar.
 Elə bir güləbam, kədər verərəm,
 Məndən duz umana ciyər verərəm.
 Gecə türk üzümü görmüşmü, nədir?
 Xalımtək mənə bir hindli bəndədir.
 Yeni Ay bir hilal kimi doğaraq,
 Vüsəlüm fikriylə boşaltmış otaq.
 Tellərim başlasa rəqsə, yox çara,
 Kəkliyin ayağı düşəcək tora.
 Üzüm zülf altından olsa aşıkar,
 Çəməndə güllərin ağzı sulanar.
 Birçəyim qıvrılsa bu çəmən boyu,
 Kəməndə salaram o parlaq suyu.
 Lətif bədənimi etsəm aşıkar,
 Ağ badam içinin budları sınar.
 Ağ gümüş biləyim görünən zaman
 Yasəmən tər tökər utandığından.
 Dodağım şəkərə şirinlik verər,
 Qulaqda halqalı bir quldur gövhər!
 Ağzım ki, çəkidi Müştəri ilə,
 Üzüyü qazanan keçirdi ələ.
 Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək,
 «Aparım» sözünü unutsun gərək.²¹⁹
 Gözümdən Babilə bir əfsun çatdı,
 Ondən, bax, nə qədər cadu yaratdı!
 Çinə bircə telim getdi erməğan,
 Müşk oldu ahunun göbəyində qan.
 Zülfü qulağımda edərsəm çənbər,
 Üst-üstə tökülür baygın könüllər.
 Bu sərxoş gözlərin naz, qəməzilə
 Yüz əldən getmiş gətirrəm ələ.
 Çox qaçqın könüllər ovladım hər an,
 Onlara quyudur, bax, bu zənəxdən.
 Aşıqə bir tellə verrəm tuğ və tac,
 Ətrimlə Xəlluxdan alaram xərac.

Möhrümü vuraram Çin xaqanına,
 Beş növbət salaram Rumu talana.
 Bu müşkün xalımla çinli bağrıyam,
 Falımla rumlunun qəlb çıraqıyam.²²⁰
 Yuxulu çağımda verərəm məzə,
 Qanını tökərəm edərəkən qəmzə.
 Dodağım rəng verir hər gülgün lələ,
 Üzümün xəyalı oynar Günəşlə.
 Muğ mənə «sənəmdir» deyə yalmanır,
 Cənnətin bir sənəmxanəsi sanır.
 Mənim nar döşələrim görünən zaman
 Narların ürəyi soyudu bağdan.
 Döşlərim dikəlmiş təzə narıncıtkək,
 Hansı bir bəxtiyar onu dərəcək?
 Uğurlu ağacam, iki narım var,
 Bir güləm, pərdədə gözəl barım var.
 Tufanla qopsa da dünya təməldən,
 Bəxtiyar şah olsun, bir mey, bir də mən!
 İgidlik göstərmək istərəm ona,
 Almaq öz sazımtək öz qucağıma.
 Bir öpüş vurum gah məst gözlərinə,
 Gah qara zülfümü verim əlinə.
 Bu şərtlə: canımda eyləsin məkan,
 Başımı çəkməyim ayaqlarından.
 O günəş eşqindən sərxoş olaraq,
 Məhşərdə yuxudan ayılım ancaq.
 O hansı çeşmədir ömrü uzadan?
 O hansı kölgədir gənclik oyadan?
 Vəslindir şən, uzun bir həyat verən,
 Mən gənclik verərəm qəmzə edərəkən.
 İskəndər dirilik suyuçün gedir,
 Mən varkən zülmətə o, neçün gedir?
 Axtarmaq istəsən zülmət yolunu,
 Qara zülfüm sənə göstərir onu.
 Yaqut rəngli sudan istəsən içmək,
 Dirilik suyunu ələ keçirmək,
 Parlaq bir yaqutdur bu gül dodaqlar,
 Həyat suyu kimi yüz çeşməsi var.
 Şahım, ram ol mənə, çox sərkəş olma!
 Bu həyat suyuna, gəl, atəş olma!
 Pəriyəm, ipəklər içində gizlin,
 Qapını bağlama, sevirse qəlbin!
 Üzüne açıqdır qapım hər zaman!
 Məni sındırsan da, sınmasın peyman!
 Ürəkdən daş asmaq bitməzmi daha?

Gözələ xor baxmaq yetməzmi daha?
 Olma daş ürəkli, sevirəm səni!
 Kölən bil, gözəl bil, qulun bil məni!
 Mən fələk olmaqla sənin yarınam,
 Çindənəm, sənin mən, bil, qəm-xarınam.
 Deyiləm kölgədə yetişən bir gül,
 Günəşi kölgədə saxlamaq müşkül!
 Mən kimi meyvəni qapatma evə,
 Dad verməz kölgədə yetişən meyvə.
 Mənəm ən ətirli, sevimli reyhan,
 Reyhan olmalıdır evdə hər zaman.
 Burax bu kəkliyi ovlasın tər-lan!
 Gəl, çəkin ov güdən bu qartallardan!
 Ağacın xurması yetişmiş ikən
 Başqası yeyəcək onu, dərməsən.
 Mən kimi kim sənin dər-dini çəkər?
 Dər-dini çəkərək səpərəm şəkər.
 Ürəklər qan oldu qan içməyimdən,
 Boynumda nə qədər qan qalmış, bilsən?
 Çox şəkər dodağa oxudum meydan,
 Dodağım şirindir şəkərburadan.
 Həm səsim, həm özüm əzəldən gözəl,
 O gözəl, bu gözəl, gözəldən gözəl.
 Saqisi mən olsam, mey olmaz haram,
 Canım işrət saçar bir mütrüb olsam.
 Çalğım-la hər kəsi sər-xoş edərəm,
 Sonra hər sər-xoşu öldürər qəm-zəm.
 Uzaqdan edərəm şux dilbərliklər,
 Qucaqda edərəm canpərvərliklər.
 Qarşımdan gözlərə sevinc salanam,
 Qucağa çək-dikcə könül çalanam.
 Mən olam, saz ola, bir də köhnə mey,
 Aşiqin taqəti qalır mı? Hey, hey!..
 Sən kimi şəhriyar olsa mənə yar,
 Bu könül şənlikdən başqa nə arar?
 Dövrəndən kim almış mənim kimi kəm?
 «Dünyada tapılmaz» olmuş mənə nam!..
 Elə ki, sazına vurdu son mizrab,
 Təsnifi bitirdi dodağı innab.
 Şahın məhəbbəti o sözdən coşdu,
 Sanki tər-lan fərə üstünə qoşdu.
 O bahar turacı naz ilə, şən-şən,
 Turunctək soyuldu qızıl beşikdən.
 Könül getdi əldən, sər-apərdə boş,
 Sevimli məşuqə sevdadan sər-xoş,

Xəlvət bir gecədə elə bir mələk,
 Mümkünmüdür ona könül verməmək?!
 Gənc, gözəl maralı yıxdı nər aslan,
 Qarət məclisində başladı talan.
 Sığındı o laçın sona ovuna,
 Günəşsə getdi ay qonaqlığına.
 Şəkərtək əmir-di hey dodağını,
 Sorurdu şəkərli ney dodağını.
 Bağına basdı o gül köküslünü,
 Xəzinə ağzından açdı möhrünü.
 Bakirə şərəbı laləzar gördü,
 Qapalı bağçada alma, nar gördü.
 Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
 Saf üzük qaşını deşməmiş almas.²²¹
 Bir qönçə güldür, yox üstündə tikan,
 Görməmiş bağbandan başqa bir insan.
 O qızğın atəşin artıqlığından
 Damardan fışqırmaq istəyirdi qan.
 Şəkərli dil ilə söhbət açdılar,
 Yağ, bala dönərək qucaqlaşdılar.
 Sarıldı iki sər-v, iki gülpeykər,
 Qatdılar badama, yağa qənd şəkər.
 Əyildi «əlif-lam» kimi cüt ayaq,
 İki hərf kimi bir cinsdən olaraq.
 Elə ki, almaz o gövhəri dəldi,
 Həm almaz yatdı, həm gövhər dincəldi.
 Həyat çeşmə-sində məsud İskəndər
 Şənliklə keçirdi bəxtiyar günlər.
 İşrətlə keçirdi bir neçə gecə,
 Çıxmadı o yerdən, daldı sevincə.

İSKƏNDƏRİN DİRİLİK SUYU AXTARMASI

Saqi, gəl, qədəhi doldur mey ilə,
 Al ələ nəğməylə, çalğı, ney ilə!
 Bir mey ki, içənlər fikrincə, demək,
 Xəstəyə şəfadır, dər-dliyə kömək.
 Ucalırkən səhər xoruzun səsi,
 Qarovul zənginin susdu naləsi.
 Təbilçi təblinin səsi ucaldı,
 Quşların nəğməsi ətrafı aldı.
 İbadət edənlər qalxdı yuxudan,
 Pərəstiş etməyə düzüldü hər yan.

O səhər yuxudan qalxdı tacidar,
 İbadət etməyə verərək qərar,
 Ona şəfqət edən haqqı etdi yad,
 Etdi bu hikmətlə dünyanı abad.
 Nəhayət verincə ibadətinə,
 Şərab məclisini bəzədi yenə.
 Mey ilə, çalğıyla gah olurdu şad,
 Vəfalı dostları gah edirdi yad.
 Güləbdən saf olan gül rəngli şərab
 Hər başdan dərd alır, hər beyindən tab.
 Onunla bir məclis qurdu şəndən şən,
 Uzaqdı düşməndən, qanlı döyüşdən.
 Elə ki, açıldı, uzandı söhbət,
 Danışdı hərə bir gözəl rəvayət.
 Biri söhbət açdı Xorasan, Qurdan,
 Ordakı qızıldan, qüvvətdən, zordan,
 Birisi danışdı Rey, İsfahandan,
 Firidun dövləti çıxan məkandan.
 Çindən, Xarəzmdən söz açdı biri:
 «Var gözəl ipəyi, müşkü, ənbəri.»
 Birisi söylədi: «Gözəldir Qeysur,
 Bu yerdən çıxar hər səndəl və kafur.»
 «Hindistan gözəldir, -dedi, - bir nəfər,
 Odunu ud olur, palçığı ənbər.»
 Məclisdə var idi bir nəfər qoca,
 Danışmaq növbəti ona çatınca
 Maraqla başladı qoca sözünü,
 Baş əyib, torpağa qoydu üzünü:
 «Dünyada zülmata çatmaz bir diyar,
 O gözəl torpaqda həyat suyu var.
 Ömrünü artırmaz xəzinə, cəlal,
 Torpaqda çox yatır xəzinə, xam mal.
 Yaşamaq istəsən dünya uzununu,
 Get, keçir əlinə həyat suyunu!»
 Bu sözdən utandı məclis, qaldı mat,
 Qaranlıq bir yerdə olurmu həyat?
 Şah dedi: «Yoxsa var başqa bir hikmət?
 Həyat çeşməsində olan bu zülmət.
 Yazılmış hərflər qarasıdır bu,
 Mənəvi həyata can verir suyu.
 Kim görmüş yoxsa bu həyat suyunu,
 Zülmətdə ölümdən qurtarsın onu!»
 O qoca dedi: «Ey uca tacidar!
 Bu sudan uzaqdır dediyin əsrar.
 Var Şimal qütbündə qaranlıq bucaq,

Ağ, gümüş çeşməsi hər sudan parlaq.
 Bu qaranlıq yerə deyirlər zülmət,
 O zülmət içində var abi-həyat.»
 O suyu kim içsə olur qəlbi şən,
 Qurtulur ölümdən və xəstəlikdən.
 Sözümdə azacıq olsa şübhəniz,
 Soruşun sınaqlı qocalardan siz!»
 İskəndər bu sözə heyrət etdikcə,
 Aramaq marağı artdı getdikcə.
 Sordu ki: «Bu zülmət harda?» Göstərən
 Göstərdi padşaha: «Bax, bu sağ əldən
 Qaranlıq ölkəyə qısa yol gedir,
 Gəldiyin bu yolun onda biridir.»
 Eşidincə bunu şah dedi: «Ancaq
 Zülmətdə mümkündür işığı tapmaq.»
 Zülmata çevirdi şah öz yolunu,
 Gedərkən nəzərə aldı ordunu.
 Sürətlə bir neçə mənzil at sürdü,
 Əsgərin bir çoxu xəstədir, gördü.
 Ardınca axırdı bir dünya ordu,
 Xaslar da yanında alay vururdu.
 Ordu bazarını görən bir insan
 Seçməzdi məhşərin bazarlarından.
 O yerdə quş südü arayan belə,
 Ordu bazarında gətirdi ələ.
 Hər quraq bir yerə çatdı İskəndər,
 Yağışdan yaşıla büründü çöllər.
 Xızır iz salmışdı sanki bu yola,
 Yainki gedirdi şahla qol-qola.
 Ordu çoxluğundan şah getdi fikrə,
 Belə yol getməkdə sığındı səbrə.
 O çöldə vardı bir böyük mağara,
 Padşahın ordusu çatınca ora,
 Ordunun yanında nə qədər yük var,
 Mağara yanında yerə qoydular.
 O geniş çöllərdə saldılar məskən,
 Şənlikdən viranə çöllər oldu şən.
 Çölbəyi o yerə ad verdi: Bünğar,
 Get-gedə o şəhər adlandı Bulğar.
 Bu gün o ölkədə rəyasət sürən
 Yerləşib qalandır şah səfərindən.
 İskəndər görüncə o saysız ordu
 Yol və iz bilməyir, bir tədbir qurdu.
 Ordudan ayrıldı bir neçə əyyar,
 İstidən, soyuqdan çıxmış oxçular,

Ürəkli, sümüyü bərk, dəliqanlı,
 Səbirli, qüvvətli, gənc, polad canlı.
 Əmr etdi qocaya və xəstələrə:
 Əskərlə çıxmasın ağır səfərə!
 Qocalar, xəstələr bu qorxunc yerdə,
 Dolaşiq yollarda düşməsin dərdə.
 O yola – qocasız etdilər səfər,
 Qocalar oturdu, yol aldı gənclər.
 Bir nəfər o yerin ayıqlarından
 Hüzura istədi ulu hökmüran.
 Yox idi ordunun sayı, miqdarı,
 Hər mənzil başında qoydu onları.
 Şor, şirin hər azıq çarpsa nəzərə,
 Yüklətdi qüvvətli, gənc dəvələrə.
 Qoşunla at çapdı qaranlıq suya,
 Bir naib tikdi o, qalan orduya.
 Onlara nəsihət elədi bir az:
 «Bu yerdə qəflətlə göz yummaq olmaz!»
 Atını Şimala doğru çaparaq,
 Günəş gərdeşindən şah düşdü uzaq.
 Fələyin qütbündən doğunca işıq,
 Azacıq keçmədən sönürdü artıq.
 Üfüqə baş qoydu xətti-üstüvə,
 Qütb isə kənardan keçdi ortaya.
 Bir yerə çatdılar, parlaq Günəşdən
 Yalnız bir xəyaldı gözlə görünən.
 Sürdülər kölgəlik deyilən yerə,
 Sancdılar bayrağı kölgəliklərə.
 Havadan işığı yer qapmış artıq,
 Hər yerə hakimdi dərin qaranlıq.
 Bu yandan ətrafı qaranlıq tutmuş,
 O yandan yol-izi bir dəniz udmuş.
 Ağılla bu yolu tutaraq rəhbər,
 Xətti-üstüvəyə qarşı getdilər.
 Get-gedə pərgardan olduqca uzaq,
 Günəşdən, işıqdan düşdülər irəq.
 Gedərkən bir yerə çatdılar o gün,
 Gözlərdən aydınlıq itdi büsbütün.
 Hər yandan yolları bürüdü zülmət,
 Bu dünya qaralsa verərmi ləzzət?
 İskəndər şaşırdı, aradı tədbir:
 «Bu yolda doğru iz göstərən kimdir?»
 Bilənlər söylədi ki: «Bu qaranlıq
 Pərdədir, iç-üzü görünməz artıq.
 Mümkündür irəli getmək yol ilə,

Dönərkən çətindir gətirmək ələ.»
 Çox çarə aradı hər tədbir verən,
 Olmadı buna bir tədbir göstərən.
 Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar
 Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar.²²²
 Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
 Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli.²²³
 Getdikcə yol oldu tükədən də incə,
 Zülmətdən qurulmuş qaranlıq gecə.
 Hər kişi qayıtdı öz mənzilinə,
 Bu işə bir tədbir düşündü yenə.
 Bir igid gənc vardı, ağılca ulu,
 Saf, işıq ürəyi şəfqətlə dolu.
 Atası qocaydı, doxsan yaşı var,
 Bədən ağrısından sızlayıb ağlar.
 O gün ki, padişah vermişdir əmr:
 «Çıxmasın bu yola xəstə ilə pirl!»
 Gənc oğlu vurğundu xəstə ataya,
 Necə ki, bir xəstə göynər almaya,
 Qocanı özüylə aldı bərabər,
 Necə ki, başqalar yaqutu gizlər,
 Azıq sandığında gizlətdi onu,
 Onunla dolaşdı zülmət yolunu.
 Taleyin qoşundan küsdüyü gecə
 O gənci aldı bir dərin düşüncə.
 Gecəyəkən sandığı açdı o cavan,
 Etdi atasına o sirri bəyan:
 «Padişah səfərdən oldu peşiman,
 Çətinlik çəkməkdən qırılmış peyman.
 Qəlbinə bir qorxu salmış qaranlıq,
 Bir tədbir düşünə bilməyir artıq.
 Bələdçi olmadan gedir irəli,
 Bilməyir nə sayaq dönəcək geri.»
 Oğluna baxaraq dedi ixtiyar:
 «Bu qara pərdənin gizli sirri var.
 Padişah getməyə başlarkən ora,
 Zülmətdən dönməyə vardır bir çara:
 Padşaha gərəkdir ilk dəfə doğan,
 Vücudu sapsağlam boğaz bir madyan.
 Anadan olunca o körpə daylaq,
 Başını bir yerdə kəssinlər, ancaq
 Örtməyib qoysunlar yerdə cəmdəyi,
 Anası görüncə, yansın ürəyi,
 İçində qopsun bir həyəcan, hiddət,
 Durmasın padişah, etsin hərəkət.

O yoldan geriye döndüyü zaman
 Ordunun önündə gedəcək madyan.
 Çaparaq sevimli dayağa sarı,
 O yoldan beləcə çıxar dışarı.
 O yolda belədən olmadan belə,
 Dışarı çıxarlar bu tədbir ilə.»
 Qocanın sözünə o gənc uyaraq,
 Kələfin ucunu tapdı bu sayaq.
 Göylərin o müşkün ipəyi səhər
 Olunca ud rəngli dibaya bənzər,
 İskəndər məclisdə yenə oturdu,
 Getməyə hər biri bir tədbir qurdu.
 O məclis nə qədər göstərdi tədbir,
 Bu əsrar haqqında söylədi fikir,
 Xoşuna gəlmədi ulu padşahın,
 Tədbirlər kimsəyə deyildi aydın.
 Öz zəif fikriylə o gənc yanaşdı,
 Belədən haqqında şaha söz açdı.
 Atası söyləyən sözləri bir-bir
 Padşaha anlatdı ki, budur tədbir!
 Xoş gəldi bu sözlər, yatdı könlünə,
 Beynində yer etdi o dönə-dönə.
 Dedi: «Ey mərd oğul, belə fikri sən
 Nə sayaq oldu ki, qurdun özündən?
 Bu bilgi özündən gəlməmiş ələ,
 Sən kimdən öyrəndin, gəl, doğru söylə.
 Var, sərvət verərəm doğru söyləsən,
 Zillətə düşərsən düz deməməkdən.»
 Gənc dedi: «Padşahım, mənə ver aman,
 Boşalsın kəcavə bu yüklü atdan.
 O gün ki, əmr etdi ulu hökmüdar,
 Çıxmasın yola bir xəstə, ixtiyar,
 Bir qoca atam var, bu qoca insan
 Çox qulaqburması görmüş dövrədən.
 Ürəyim çox yandı qoca atama,
 Əmrə itaətə unuttum tamam.
 Özümlə gizlincə gətirdim onu,
 Pis gətirdimsə, pis olmadı sonu.
 Dünən yol hiqqında olan sözləri
 Atama açmaqdan durmadım geri.
 Onun təlimini dinlədim bir an,
 Söylənən tədbiri öyrəndim ondan.»
 Çox incə bir nüktə söylədi, deyə,
 Şah onun sözündən ucaldı göyə:
 «Bilənlər padşahı olsa da yenə,

Bu gənclər möhtacdır qoca fikrinə.
 Gənc budaqlarıyla oynarsa qabaq,
 Başını ucaldar bir köhnə budaq.
 Bilikdə birinci olsa cavanlar,
 Qocalar fikrinə ehtiyacı var.»
 Dünya padşahı söhbətdə ikən
 Qapıdan divgövdə o vəhşi birdən
 İçəri girincə yanaşdı məğrur,
 Padşaha göstərdi bir şələ samur.
 Hər biri parlaq bir qunduzdan artıq,
 Bir-birindən alır bəzək, yaraşlıq.
 Malına xiridar çıxdı hökmüran,
 Yenə birdən-birə yox oldu ordan.
 Qaranlıq içində yox oldu vəhşi,
 Padşahı heyrətə saldı bu işi.
 İşıqlıq göstərdi, fikri eşitdi,
 Zülmətə getməyə padşah əmr etdi.
 Əmr etdi: «Yelayaq bir boğaz madyan
 Alsınlar, o heyvan doğduğu zaman,
 Kişinin sözünə tamam uyaraq,
 Alınsın, kəsilsin o körpə dayağ.»
 Padşahın fərmanı həyata keçdi,
 O işıq çeşməyə doğru yol seçdi.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTƏ GETMƏSİ

Saqi, bu zülmətə bənzər torpağı
 Araşdır, ver mənə həyat bulağı!
 O parlaq su ilə mənə sal nəzər,
 Bu həyatdan daha canlı həyat ver!
 Bu bahar fəslində yeni və köhnə
 Tarixdən başlaram gözəl tərənə.
 Rəvayət eyləmiş sınaqlı dehqan:
 Yazın ilk gecəsi ulu hökmüran
 Zülmətə getməyə əzm etdi artıq,
 Fikri təskin edər hər bir qaranlıq.
 Günəşi qıfıla vurunca göylər,
 Qaranlıq içində doğar min gövhər.
 Bu həyat suyunda kim etsə məskən,
 Gərəkdir bir pərdə çəksin önündən.
 Çimənlər bu duru, saf çeşmələrdə
 Gərəkdir üzünə çəksin bir pərdə.
 İskəndər zülmətə edərəkən səfər,
 Söylədi: «Artıqdır bu mühüm şeylər!»
 Cilovu buraxdı «zülmat» deyərək,

Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək.²²⁴
 Söylədi o zaman böyük İskəndər,
 Ona rəhbər olsun Xızır peyğəmbər.
 Atı Xızra verdi böyük tacidar,
 Bilirdi, onda bir aslan qəlbi var.
 Verdi ki, bu yolda səyirtsin onu,
 Onunla tapsın bu həyat suyunu.
 Çuxurlar parlardan bir gövhər verdi,
 Çəsmələr arayan bir rəhbər verdi.
 Dedi ki: «Bu yolun hər tərəfinə
 Həqiqi bir rəhbər özünsən yenə!
 Cilovu hər yana istərsən burax,
 Aç ağıl gözünü, ayıq ol ancaq!
 O çeşmə nə yerdə olsa aşıkar,
 Aldatmaz səni bu gövhər, parıldar.
 Uğurla iç haman uğurlu sudan,
 Mənə də göstər ki, yeyəsən ehsan.»
 Göy gərdişli Xızır haman fərmanla
 Ahəngi pozmadan üz qoydu yola.
 Ordudan ayrıldı, irəli getdi,
 Hər yana himmətlə bir nəzər etdi.
 Su üçün dolandı bütün bucağı,
 Çatmadı suya o susuz dodağı.
 Əlində parladi parlayan gövhər,
 Tapıldı nəhayət aranan cövhər.
 Gümüş rəngli çeşmə axırdı şən-şən,
 Süzülən gümüşmək daş göbəyindən.
 Bu çeşmə tərifdən uzaqdı, uzaq,
 Bir nur çeşməsiydi bu qaynar bulaq.
 Bir ulduz nə sayaq olursa səhər,
 O parlaq çeşmə də olur o təhər.
 Hələ bədr olmadan nura dolsa Ay,
 Eləydi, bir az da böyük olsa Ay.
 Qaynayır, durmayır öz mənzilində,
 Sanki bir civədir iflic əlində.
 O qədər parlaqdır bu lətif cövhər,
 Dünyada yox ona bənzəyən gövhər.
 Yox başqa gövhərdə bu nur, bu günəş,
 Ona həm su demək olur, həm atəş.
 Xızr həyat suyunu tapınca artıq,
 Hər iki gözünə doldu bir işıq.
 Aşağı enərək dərhal soyundu,
 Doyunca həm çimdi, həm də yuyundu.
 Doyunca içdi o, həyat suyundan,
 Əbədi həyata çatdı arayan.

Atına içirdi, çimdirdi onu,
 Tökdü ağ qədəhə həyat suyunu.
 Atının yanında oturdu bir an,
 Göz götürməz oldu o aydın sudan.
 İstədi gəlincə yoldan İskəndər,
 Desin: «Həyat suyu budur, qıl nəzər!»
 Bir daha çeşməyə göz gəzdirərkən,
 Dirilik çeşməsi yox oldu gözdən.
 Dərhal bu iş oldu Xızr üçün məlum:
 İskəndər o sudan qalacaq məhrum.
 Qorxmadı, utandı o İskəndərdən,
 Xızr da su kimi itdi gözlərdən.
 Söylənən sözləri rumlu ravilər
 Başqa bir şəkildə rəvayət edər:
 Bu yolda İlyasla Xızır yoldaşdı,
 Çeşməyə gedərkən dostlar yanaşdı.
 Görüşdü hər iki sevimli rəhbər,
 Çeşməyə çatınca atdan endilər.
 O bulaq başında açdılar süfrə,
 Bulaq başı verir dad yeməklərə.
 Süfrədə çörəkdən ətir qalxardı,
 Duzlanmış qupquru bir balıq vardı.
 Birisi əyildi su içsin deyə,
 Əlindən o balıq düşdü çeşməyə,
 Cumdu o firuzə rəngli bulağa,
 Əl atmaq istədi üzən balığa.
 Tutunca gördü ki, diridir balıq,
 Uğurlu bir fala sevindi artıq.
 Bildi ki, can verən bu parlaq bulaq
 Aranan dirilik suyudur ancaq.
 Həyat çeşməsindən içdi doyuqca,
 Bir həyat qazandı dünya durduqca.
 Dostuna tez xəbər verdi bu zaman,
 İçdi bu əbədi həyat suyundan.
 Təccüb etmə o gümüş bulağa,
 Yenidən can verdi ölü balığa.
 Təccüb bundadır: bir ölü balıq
 Dirilik suyuna yol açdı artıq.
 Bu quru balıqdan, həyat suyundan
 Ərəblər nəql edir başqa bir dastan:
 Başqa bir yerdəymiş həyat çeşməsi,
 Yol azmış məcusun, Rumun dəstəsi.
 Tutaq ki, zülmatda həyat suyu var,
 Yol açan içməzsə kimdir günahkar?
 Xızr, İlyas kam aldı həyat suyundan,

Ancaq vermədilər özgəyə nişan.
 Biri kam alaraq döndü səhraya,
 Biri də içərək cumdu dəryaya.
 Dənləri bir sudan içib boy atdı,
 Ancaq onu iki dəyirman dartdı.
 Çəsməni keçirmək fikriylə ələ,
 İskəndər at çapdı min zəhmət ilə.
 Dirilik verən bir çəsmə dilərkən,
 Çəsmədən göyərdi sulu bir çəmən.
 Çəsməni ararkən qırx gün at saldı,
 Onu tapmayaraq kölgədə qaldı.
 Atəşmi düşmüşdü şah ürəyinə,
 Uymuşdu çəsmənin xoş ahənginə.
 Çəsmədən kölgə yox, gümüş nur çıxar,
 Ancaq çox az olur kölgəsiz sular.
 Çəsməyə lazımsa onun kölgəsi,
 Neçin kölgəsizdir Günəş çəsməsi?
 İçməli olursa çəsmə Günəşdən,
 Kölgədə qalmışdır o çəsmə nədən?
 Çəsmədə kölgəlik yaxşıdır tozdan,
 Bunda sərinlik var, onda həyəcan.
 Şah o kölgəlikdə tapmadı çara,
 Gündüzü olmuşdu kölgədən qara.
 Əbədi həyata ümid bəslərkən,
 İndi can qayğısı çəkir hər yetən.
 Padşahın ümidi söndüyü zaman
 Qayıtmaq istədi gəlidiyi yoldan.
 Düşündü, nə tədbir eləsin barı,
 Qaranlıq kölgədən çıxsın dışarı.
 O yolda qarşıya çıxdı bir mələk,
 Padşahın əlinə o əl çəkərək,
 Dedi: «Bu dünyanı keçirdin ələ,
 Belə çiy xülyadan doymadın hələ?»
 Ovcuna buraxdı pul qədr bir daş,
 Dedi: «Tut bu daşı canından da baş!
 Bu daşlıq dünyada çalış, tök tədbir,
 Bu ağırlıqda daş əlinə keçir!
 Qəlbində minlərlə olsa da dilək,
 Bu daşın tayıyla doyersan, bişək...»
 O daşı İskəndər aldı mələkdən,
 Gözündən yox oldu ona daş verən.
 O zülmət içində çapdı İskəndər,
 Gözündə bir zülmət, könüldə kəder.
 Bir hatif səsləndi ona qeybdən:
 «Qisməti hər kəsə yazıdır verən!

İskəndər zülmətə doğru at çapar,
 Xızr isə çəsməni işıqda tapar.
 Ararkən tapmadı çəsmə İskəndər,
 Xızra qismət oldu, gördü çox səmər.
 Yüzü halva üçün yandırar ocaq,
 Halva şirin eylər bir ağzı ancaq.»
 Başqa bir səs gəldi ki: «Ey əhli-Rum!
 Bu gözəl ölkədə var parlayan qum.
 Peşiman olacaq onu götürən,
 Dizinə vuracaq heç götürməyən.»
 Keçirkən parlayan qumdan hər nəfər
 Götürdü bəxtinə görə bir qədr.
 O yerdə şah gördü çox hikmət, çox raz
 Ki, ondan birini söyləmək olmaz!
 İsrafildən, Surdan bir bəhs açaraq,
 Demədi, məqsəddən düşməyim uzaq.
 Açmış bu mədəni başqa bir şair,²²⁵
 Yenidən bir əsas qurmaq çətindir.
 Əli çatmayınca həyat suyuna,
 Qayıtdı şah işıq çəsmə yoluna.
 İskəndər orduya verincə fərman,
 İşığa döndülər zülmət yolundan.
 O yeni cığırla gəlidiyi yoldan
 Bələdçi olmuşdu o dərli madyan.
 Qırx gün yol getdikdən sonra qaranlıq
 Getdikcə çəkildi, göründü işıq.
 Al Günəş buluddan çıxdığı zaman
 Qan-tərə batmışdı o susuzluqdan.
 Qismətsiz bir şeyə göstərdi həvəs,
 Qismətin deyilsə çalışma əbəs!
 Ruzi arxasınca qaçmaq nə gərək!
 Sən otur, ruzinin özü gələcək.
 Biri toxum səpər, o biri biçər,
 Bəxtiyar odur ki, bu sözü dinlər.
 Hər şeyi özünçün əkmək nə yarar?
 Dünyada hesabsız ruzi yeyən var!
 Keçənlər zəhmətlə əkdii bağdan
 Gələnlər meyvəni dərmış hər zaman.
 Keçənlər bir çox şey əkmışdir bizə,
 Biz də əkməliyik gənc nəslimizə.
 Dünya bir tarladır, diqqətlə baxsaq,
 Hamı bir-birinə cütçüdür ancaq.

İSKƏNDƏRİN ZÜLMƏTDƏN ÇIXMASI

Saqi, ver ürəyə yatımlı meydən!
 Ver ki, mey xoş gəlir ömür gənc ikən!
 O meylə ağzımı isladım bir an,
 Bəxtimi daha gənc eləyim ondan.
 Oyanıq taleyi olunca rəhbər,
 Zülmətdən dışarı çıxdı İskəndər.
 Çox gözəl rəhbərlik eylədi madyan,
 Bir az da azmadı getdiyi yoldan.
 İlk gündə keçdiyi zülmət xəttinə
 Pərgartək yenidən qayıtdı yenə.
 Padşaha taleyi elədi kömək,
 Işıqlı dünyaya çıxdı sevincək.
 Cilovu parlatdı ordu səmtinə,
 Ancaq çatmamışdı öz diləyinə.
 Bu işdən ürəyi sınımadı ancaq,
 Ruzini qismətlə mümkündür tapmaq.
 Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,
 Heyvantək ölmədi heyvan yolunda.²²⁶
 Darılma sənə üz verdikdə kədər,
 Ondan da böyük bir dərdədən qıl həzər!
 Hər gün bu çöllərdə gəzmək çıl-çılpaq
 Yaxşıdır, ya dəniz dibinə batmaq?
 Doğrudur, ağrıdan hər baş incinər,
 İnciməz qılinc, gürz yarası qədr.
 Dünyada hər işdən çətin bir iş var,
 Ürəyi möhkəmə olur zəfər yar.
 Qumluqdan aldığı şeyləri ordu
 Töhfədir deyərək qarşıya qoydu.
 Daşların hamısı qırmızı yaqut,
 Gözlərə nur verir, ürəklərə qut.
 Daşdan az götürən düşmüşdü dərdə,
 Heç götürməyənlər ahda, kədərdə.
 Peşiman olmuşdu az götürənlər,
 Odlara yanırdı götürməyənlər.
 Şah oldu iki gün səfərdən aram,
 Yuxudan, yeməkdən aldı intiqam.
 Bir zaman padşahın əyildi başı,
 Yad etdi mələyin verdiyi daşı.
 Tərəzi istədi daşı çəkməyə,
 Ağır daş qoydular «ölçüdür» deyə.
 Batmanlardan keçdi o bir misqal daş,
 Nə qədər daş qoydu, misqal çıxdı baş.
 Yüz kişi bir qapan çəkdi o düzə,
 Girdi daş bir gözə, daşlar bir gözə.

Daş ağır gəlirdi yüz parça dağa,
 Çəkənlər darıldı bu ağırlığa.
 Deyirlər uzaqdan demiş Xızr: «Ancaq
 Bu daşın vəznidir bir ovuc torpaq.»
 Bir gözə bir ovuc torpaq tökdülər,
 Çəkinin gözləri oldu bərabər.
 Bu incə nüktədən bildi tacidar:
 Torpaqdır, onu bu torpaq doyurur.²²⁷
 Bir gün şah xaslarla taparaq fürsət,
 Bir məclis bəzədi – sanasan cənnət.
 Zərkəmər qulamlar taxtın ucunda,
 Qızıl bir ağactək gümüş sütunda.
 Dünyanın şahları bir səf çəkərək
 Qarşıda diz çökmüş hamı kölgətək.
 Dünya işlərindən açıldı söhbət,
 Söylənən hər şivə qəlb üçün rahat.
 Hər biri zülmətli çeşməni andı,
 Söz sözü çəkərək, söhbət uzandı.
 Qaranlıq altında su varsa, nədən,
 Nə üçün tapmayır arayan, gəzən?
 Zülmətdə yox isə belə bir cadu,
 Nə üçün dillərdə əzbərlənmiş bu?
 Bu yolda deyildi çox incə sözlər,
 Işıqlandı başlar, nurlandı gözlər.
 Haman məmləkətin qocalarından
 Söylədi: «Bu sirri bilsin hökmüran.
 Cahangir İskəndər dünya dolaşdı,
 Göy kimi durmadan ölkələr aşdı,
 Ümidlə aradı həyat suyunu
 Ki, qorxunc ölümdən qurtarsın onu.
 Bir şəhər vardır, bu ölkədə çox şən,
 O abad şəhərdə tapılmaz ölən.
 O şəhri uca bir dağ salmış bəndə,
 Şəhr əhli o dağda düşmüş kəməndə.
 O dağdan səs gəlir hey zaman-zaman,
 Heyrətə düşür hər eşidən, duyan.
 Oradan birini adıyla səsler:
 Ey filan, yuxarı səmtə et səfər!
 O səsi, fərmanı eşidən adam
 Yerində bir an da tutmayır aram.
 Sürətlə dağlara dırmanır dərhal,
 Gedəndən nə sorsan olur dilsiz, lal.
 Dağların ardında yox olur gözdən,
 Yoxdur bu hikməti açan, öyrənən.
 Məqsədin qurtulmaq isə ölümdən,
 Ölümsüz şəhərdə eyləyin məskən!»

Bilici söyləyən sözdən İskəndər
 Sarsıldı, üzünü sardı bir kədər.
 Bu işçün ürəyi vurdu rıqqətlə;
 Fikri qət etməkçün uçdu sürətlə.
 Əmr etdi, ordudan bir neçə kişi
 O şəhrə gedərək, öyrənsin işi.
 Qalsınlar söylənən yerdə bir qədər,
 Bu işdən versinlər doğru bir xəbər.
 Onlara tapşırıldı: «Dağdakı səsə
 Yerindən qalxmasın sizdən bir kimsə!
 Lap adla, nişanla çağırırsa necə
 Siz bu səs-sədanı almayın vecə.
 Cavabı uzatmaq yoluyla barı,
 Açılısın pərdənin gizlin əsrarı.»
 Nəsihət alanlar baş əydi əmrə,
 Gizlin bir yol ilə girdilər şəhrə.
 Şəhərdə uğurla atı çapdılar,
 Ən gözəl bir yerdə mənzil tapdılar.
 Şəhərin haqqında bildilər xəbər,
 Düz çıxdı qocanın dediyi sözlər.
 Şəhərdə birinin adına dağdan
 Apaçıq səs gəlir hey zaman-zaman.
 Adını eşidər-eşitməz hər kəs
 O dağa çıxmağa göstərir həvəs.
 O qədər səbirsiz gedir yolunu,
 Qılıncla qaytarmaq olmayır onu.
 Gələnlər göstərdi yüz tədbir, hünər,
 Pərdənin sirrini öyrənmədilər.
 Seyr etdi dolanan fələk bir zaman,
 Bir neçə mənzili dolaşdı dövrən.
 Şah adamlarıyla çərx kinə düşdü,
 Birini aparmaq fikrinə düşdü.
 Qeybdən gələn səs, əsrar arayan
 Kişidən birini çağırırdı dağdan.
 Adını eşidən durmadı bir an,
 Səs gələn tərəfə qaçdı durmadan.
 Gedəni dostları tutdu yer-yerdən,
 Dedilər: «Tələsmə, dayan, ey gedən!
 Bir yolçu sövdalı olmasın gərək,
 Pərdənin sirrini bəlkə öyrənək.»
 Gedənə o sözlər etməyir əsər,
 Bağırır, dartınır, qurtulmaq istər.
 Bir söz də deməyir yarasın işə,
 Çərx kimi çalışır çıxsın gərdişə.
 Güc ilə qurtuldu gedən sevincək,
 Onlardan uzaşdı uçan çibintək.

Dostları bu işdən etdi çox heyrət,
 Gedəndən hər biri aldı bir ibrət.
 Bizdən ən ağıllı, həm iş bacaran,
 Bax, necə ayrıldı bir sirr açmadan!
 Az zaman keçincə bu hadisədən
 Al Günəş parladı, güldü çöl, çəmən.
 O biri yoldaşa yetişdi növbət,
 O da bu dağlarda yox oldu xəlvət.
 Get-gedə azaldı əsrar arayan,
 Olmadı o hərfi bilən bir insan.
 Qorxudan şiddətlə çırpındı ürək,
 Göylər də kimsəyə etmədi kömək.
 Əsrardan heç biri tutmadı xəbər,
 Kədərlə padşaha tərəf döndülər.
 Şikayətləndilər: «Bir çoxu bizdən
 Dağlara dırmandı, olmadı dönən.
 Nə dağa çıxarkən bir az durardı,
 Nə geri dönməyə bir ümid vardı.
 Bilmədik pərdədə nəyin səsidir,
 Hansı bir çalanın şən pərdəsidir.
 Pərdənin yolunu bilmədik, artıq
 Çarəsiz şəhərdən geri qayıtdıq.
 Bizdən də apardı bir neçə insan,
 Daha səs gəlmədi bir də o dağdan.
 Olunca onların yolu dağ, gədik,
 Biz də çöl yolunu tutaraq gəldik.
 Bu çərxin işləri belədir, belə.
 Biri düşmüş dağa, o biri çölə.»
 Söylənən əsrarı eşitdi bir-bir,
 Bildi, bu yol «gedər-gəlməzə» gedir.
 Dönsəydi o dağa gedənin biri,
 O zaman gözəldi bu dağ səfəri.
 İskəndər bu işdən eylədi heyrət:
 «Öyrənən yox, nədir bu gizli hikmət?»
 Bildi ki, dırmanan o dağa, daşa
 Dünyada ömrünü vurmuşdur başa.
 Bir məsəl çəkdi ki: «Ölər hər doğan,
 Əcəl pəncəsindən kim qurtarmış can?»
 Bir ov ki, bacarmaz ovçular ilə,
 Məzara gedər o öz ayağıyla.
 Yediyi bir oxdan hər ovçu tərən
 Düşər yer üzünə öz qanadından.

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Ey saqi, dayanma, qədəhi gətir!
 Qədəhsiz şənlənmək mümkün deyildir.
 Ver, bir qurtum içim, gətir kuzəni,
 Əcəl pəncəsindən, gəl, qurtar məni.
 Bir kirpik vurunca bu acı dövrən,
 Hər yerdə törədir yüz yaxşı-yaman.
 Birinin başını bağlayır yerə,
 Birini qaldırır uca göylərə.
 Birini günbəddən salır quyuya,
 Birini balıqdan ucaldır Aya.²²⁸
 Hər anda başlayır canbaz oyunu,
 Bu dünya bir heçdir, həm heçdir sonu.
 Dikbaşlıq yaramaz, uyuşmaq gərək,
 Dikbaş at hər zaman qırmanç yeyəcək.
 Dikbaşlıq edərsə ən gözəl bir at
 Misir eşşəyindən əskikdir qat-qat.
 Bu dünya dünyaca görmüşdür adam,
 Ürkəmək kimsəyə olmamışdır ram.
 Elə kimsənindir belə ruzigar,
 Anlayan kəslərin işini anlar.
 Rəvayət edənlər belə anladır:
 Mağara yanında qurunca çadır,
 Təmirə xəzinə tökdü tacidar,
 Saldığı o şəhər adlandı: Bulğar.
 Bulğardan keçərək ruslar elinə,
 Döndərdi o mülkü şən bir gəlinə.
 Oradan qayıtdı Rum dənizinə,
 Yelkənlərlə çıxdı öz ölkəsinə.
 Bir xəbər tutunca Rum başçıları
 Axışdı müzəffər bayrağa sarı.
 Hər kəs öz şahını qalib görüncə,
 Şükürlər edərək daldı sevincə.
 Şahın gəlməsiylə Yunan ölkəsi
 Ay kimi nur saçdı, güldü çöhrəsi.
 İskəndər gətirən zülmət daşından
 Yaqut rəngi aldı cəvahir satan.
 Aldı o sərvətdən şəhərlər zinət,
 Yerlər xəzinədən tutdu bərəkət.
 Axdı hər qəsrədən cənnət sevinci,
 Yerlərə tökdülər qızıl, ləl, inci.
 Xəzinə ağzından qırıldı qıfıl,
 Zillət qapısına vuruldu qıfıl.
 Ay kimi gəldi öz bürcünə o şah,
 Başında Günəştək çinli bir küləh.
 Şah Rumdan gedərkən bənzərdi yerə,

Dönərkən sığmadı uca göylərə.
 Bulud ki, göylərə su ilə gedər,
 Dönərkən dənizə saf inci səpər.
 Şah Yunan taxtına oturdu şən-şən,
 Dincəldi yolların zəhmətlərindən.
 Şah yeddi ölkənin fikrindən doydu,
 Hər bir məmləkətdə bir nayib qoydu.
 Şahlıqlar baş əydi hər fərmanına,
 Sədaqət göstərdi hər peymanına.
 Şahın gəlməsiylə ucaldı onlar,
 Hər kəs öz mülkünə döndü bəxtiyar.
 Hər biri təklidə şahlıq edərdi,
 Başını dik tutub, asıb-kəsərdi.
 Boynunu əymədi kimsə kimsəyə,
 Hər biri başını ucaldı göyə.
 İskəndər adına qədəh qaldırır,
 İçərkən hər biri tək onu anır.
 Şah Yunan taxtına oturdu yenə,
 Bəxtin açarını aldı əlinə.
 Dünyaya elmlər, biliklər saçdı,
 Tanrı hikmətindən qapılar açdı.
 Getdi haqq əmriylə peyğəmbərliyə,
 Hörmətlə baş əydi «fərmandır» deyə.
 Yenidən başladı şah hazırlığa,
 Dünyanı dolaşdı başdan-ayağa.
 İki dəfə səfər etdi İskəndər,
 Birində çöl gəzdi, birində şəhər.
 Birində dolaşdı abad yerləri,
 Yenə Ruma döndü Rumun sərvəri.
 Birində yolsuz hər çölü, hər dağı
 Keçdi Ay, Günəştək onun bayrağı.
 Birinci məclisi bitirdim artıq,
 İkinci məclisə vurdum yaraşlıq.
 Bu «Şərəfnamə»nin məclisində mən
 Saçmışam ən incə, bəkir sözlərdən.
 Ona bağladığım zərif incilər,
 Hər dastan başında saçdığım gövhər,
 Bir yerdə bir telə düzülse bunlar,
 O tel ən parlayan inciylə dolar.
 Hər dastan başında mənalı sözlər,
 Hikmətə dair bir başlıca dəftər.
 Tarixə ən tanış o saqiləri,
 Aldım iş başına hər bir rəhbəri.
 Oturan göz oldu bu biliklərə,
 Xəznədə keşikçi oldu gövhərə.
 Belə incə nəqşi kim qura bilər?
 Bu gözəl rəngləri kim vura bilər?

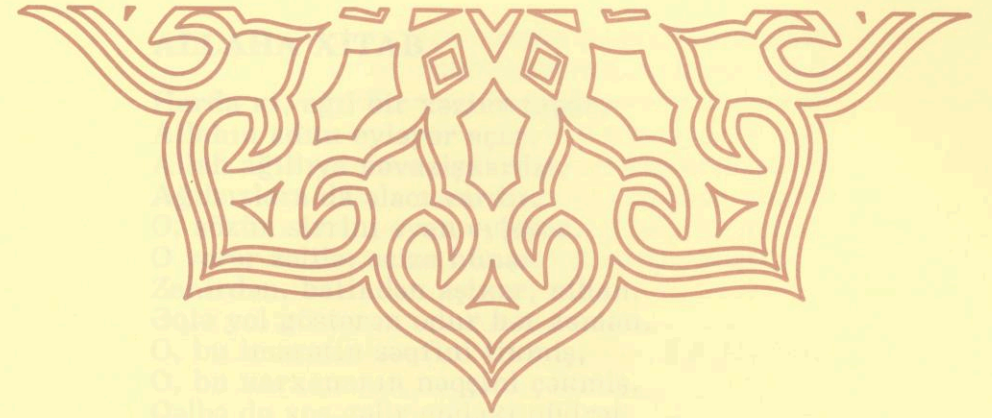
Sazına bağladım elə incə tel,
 Olmuş hər nəğməsi Zöhrədən gözəl.
 Hər yerdə bir yanlış gördüm, silərək
 Toxudum ona ən doğru bir bəzək.
 Doğruluq yolunu tutmayan sözlər
 Aya ucalsa da qiymətdən düşər.
 Hər yerdə o qoca, o sənət əri
 Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
 Yanlışa yenidən vurdum bir bəzək
 O qoca şairdən üzr istəyərek.²²⁹
 Çatınca sona bu binanın nisfi,
 Verildi mənə bu dünyanın nisfi.
 O biri nisfini, zaman olsa yar,
 Təbimlə bəzəyəm elə bil gülzar.
 Oxucu yuxudan qalxar bu səsə,
 Balığı dənizdə gətirər rəqsə.
 Zəmanə azacıq verərsə aman,
 Şüurum söz verir mənə, var güman,
 Bu rumi qılıqlı, naxışlı bağda
 Al güllər göyərdim sarı torpaqda,
 Ən parlaq firuzə və incilərdən
 Xəzinə doldurum, şaşırırsın görən.
 Hər bağdan bir çiçək alaraq bəhrə,
 Hər güldən bir güləb axıdım nəhrə.
 Padşahın taleyi edərsə kömək,
 Sözlərim düzülər sapa incitək.

SULTAN NÜSRƏTƏDDİNİN SİTAYİŞİNƏ DAİR

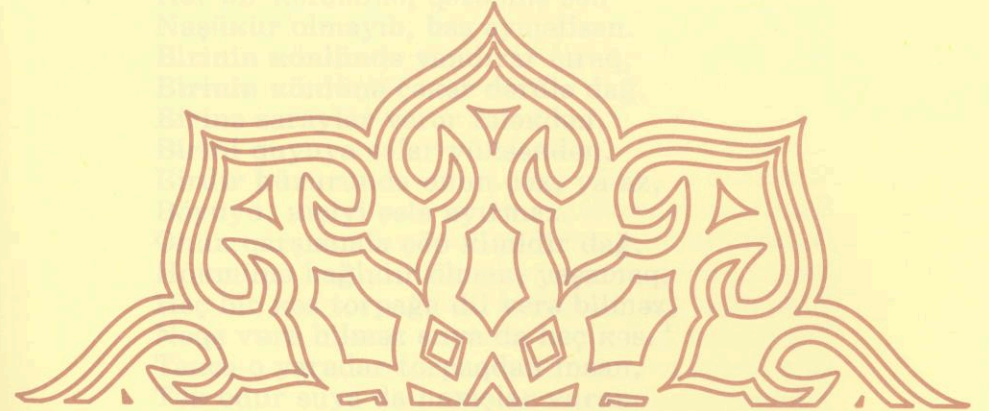
Saqi, Ay işıqlı camı ver mana!
 Padşahın taxtını öpmək adına,
 Taxtımı ucaldım uca Pərvinə,
 Qədəhi boşaldım şah şərəfinə.
 Ölkələr fəth edən, dünya pənahlı,
 Firidun kəmərlı, xaqan külahlı,
 Sultan Nüsrətəddin ədalətindən
 Bu dünya xatırlar şərab içərkən.
 Bir göydür ki, ulduz ona nur verir,
 Dənizdir ki, tacı öz gövhəridir.
 Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
 Nəsara dinindən etmiş tərtemiz.²³⁰
 Uca, dik başını Müştəri öpər,
 Onun bir nəzəri min işıq səpər.
 Təslis və tərbiyə cəvahir saçan,
 Üçbucaq oturdan, dördlük oturan.²³¹

Mübarək bəxtindən dünya kam almış,
 O, köhnə şahlardan yadigar qalmış.
 Ulduz baş çəkə də uca göylərə,
 «Bəndənəm» deyərək baş qoyar yerə.
 Dünyanı padşahlıq gücüylə hər an
 Doldurmuş biliklə, silmiş qubardan.
 Məclisin başında parlaq günəşdir,
 Döyüşdə əjdəha yaxan atəşdir.
 O qədər durudur qəlbinin gözü,
 Onunla nurlanır Günəşin üzü.
 Qılıncı qana qəsd etdiyi zaman
 Su, atəş çıxarır qara daşlardan.
 Yayından buraxsa nişan oxunu,
 Yerlərə bağlar o, göyün boynunu.
 Firənglə Fələstin, Rum keşişləri
 Verdiyi buyruqdan durmazlar geri.
 Gördüm ki, güvənmiş işıqlı baxta,
 Oturmuş şahənə mübarək taxta.
 Əlimdə yox elə böyük hədiyyə,
 Şahım, o şahənə taxta səpməyə!
 İskəndər getdiyi çeşmədən də saf
 Bir gövhər düzdüm ki, ondan da şəffaf.
 Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
 Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.²³²
 Verdim bu gövhərin üzüyünü mən
 Yeni İskəndərə o İskəndərdən.
 Yaşasın padişah uca baxtıyla!
 Var olsun həmişə tacü taxtıyla!
 Bağçanda ötən bu şeyda bülbülün
 Səsiylə şənlənsin mübarək ömrün.
 Elə tacidarsan, göylərin tacı
 Tacının ucunu öpmək möhtacı.
 Bu taxta tək səni bəyəndi dövlət,
 Dünyada bəxtiyar bir sənə, əlbət.
 Dünyada olmamış mümkün kimsəyə,
 Göndərsin padşaha layiq hədiyyə.
 Böyük bir dəryaya saxsı kuzədən
 Bir damcı su damsa, olurmu görən?
 Qara daşdan sızan damcılar, əlbət,
 Dənizə yetişməz, bu bir həqiqət!
 Nizami ki, quldur, bəndədir sana,
 Yazdı bu naməni sənə adına.
 Qarışqa, Süleyman taxtıdır, deyə,
 Çəyirtkə qanadı verdi hədiyyə.
 Tovuzun qanadı olsa da rəngin,
 Baxsana səsine – pişikdən çirkin.

Bax, kiçik bir bülbül cəh-cəh edərkən
 Quşları aşağı endirər göydən.
 Mən haman bülbüləm, uçdum cənnətdən,
 Sənin gül bağçanda eylədim məskən,
 Dövründə oxuyum elə tərənə,
 İllərcə yayılsın adın cahanə.
 Onunçun adına yazdım bir dastan,
 Qələmim qızıla batsın naxışdan.
 Qəsdim fil tiynətli zər almaq deyil,
 Mahmudun filinə bənzəməz bu fil.
 Kimsə istəmədən sərvət verərsən,
 Qədərsiz xəzinə, xələt verərsən.
 Yazmaqdan olsaydı qəsdim gövhər, dürr,
 Dürr, gövhər yonmaqla keçərdi ömür.
 Bu işə eşqim var əzəldən, başdan,
 Qızılda gözüm yox, eşqimdir cahan.
 Söz demək sirrini mənə verdi haqq,
 Sənə də düşüncə, qüvvət və anlaq,
 Xəyala nə gəlsə artıqsan ondan,
 Məmləkət alan ol, dünyanı tutan!
 Bu uca fələkdən hey zaman-zaman
 Başqa bir zəfərlə səadət qazan!
 Dünya gənc ömrünə dadımlıq olsun,
 Qismətin dünyadan qoy artıq olsun!

İQBALNAMƏ

ALLAHA XİTAB

Harda ki, ağıl bir xəzinə tapar,
 Allahın adını eyləyər açar.
 Allah ağıllıya nəvazişkardır,
 Ağılsızlara da əlacı vardır.
 O, sözün sirrini əyan eyləyər,
 O verər zəlilə, acizə hünər.
 Zahirdən, batindən aşıkar, nihan,
 Əqlə yol göstərən odur hər zaman.
 O, bu imarətin səqfini tikmiş,
 O, bu kərhananın nəqşini çəkmiş.
 Qəlbə də xoş gəlir ondakı qüdrət,
 Əqlə də vacibdir ona itaət.
 Bütün varlıqların fəvqündə durur,
 Varlığı hər şeyi yaradıb qurur.
 Hikməti gizlidir, hökmü aşıkar,
 Onun tərifinə dil aciz qalar.
 Əsli pak, zətı pak, təkdir vücudu,
 Nə oddur, nə torpaq, nə yel, nə də su.
 Varlıqlar hamısı onun möhtacı,
 Onunsa heç kəsə yox ehtiyacı.
 Yeddi qat içində nə var binadan,
 Min alqış ona ki, odur yaradan.
 Ona qovuşmağa yol yoxdur fəqət,
 Əqlə, düşüncəyə sığmaz bu hikmət.
 Desək ki, göydədir o Pərvərdigar,
 Ona təzim edən yer tənha qalar.
 Yox, əgər yerdədir, söyləsək, Allah,
 Şənini alçaltmaq olmazmı günah?!
 Məbudun zatından danışan zaman
 Axtarma nə göydə, nə yerdə məkan.
 Əgər qüdrətindən deyib danışsaq,
 Hökmünə tabedir bu göy, bu torpaq.
 Hər bir kərəminə, qəzəbinə sən
 Naşükür olmayıb, baş əyməlisən.
 Birinin könlündə yandırar çıraq,
 Birinin könlünə çəkər dərdlə dağ.
 Birinə saraylar verər fələkdən,
 Birini quyuya salar yüksəkdən,
 Birdir hüsurunda onun çox, ya az,
 Böyüyü, kiçiyi əsla ayırmaz.
 Onun qarşısında çöp kimidir dağ,
 Hökmünə bağlıdır ölmək, yaşamaq,
 Heç bir kəs torpağa dil verə bilməz,
 Nəqş vura bilməz suya da heç kəs.¹
 Təkcə o yaradar torpaqdan insan,
 Tək odur suya da naxışlar vuran.

yoluna nur saçan odur,
Bağlı qapıları ilk açan odur.
Sakin, mütəhərrik, – nə var dünyada,
Varlığı bağlıdır o böyük ada.
Hökmüylə yaranmış bütün kainat,
Bütün canlılara o verir həyat.
Ondan ad almışdır bu varlıq tamam,
O, tamdır, qalanlar nə var – natamam.

MİNACAT

Bəndəyə əl tutan sənsən, ilahi,
Yoxdur səndən başqa onun pənahı.
Olmuş-olacağı sənsən yaradan,
Sənin kərəminə möhtacdır insan.
Lütf elə, əlini mənə də uzat,
Mənə öz qovğamdan özün ver nicat.
Sənsən, Pərvərdigar, hər bir muradım,
Səndən hasil olar hər bir muradım.
Mərhəmət görərsə səndən bir insan,
Nə göydən qorxar o, nə də ulduzdan.
Sən varkən ehtiyac yoxdur göylərə,
Asiman var ikən kim baxar yerə.
Varkən bu dünyada hər cürə büsat,
Behiştə nə üçün axtarmaq həyat?
İnanma ki, cənnət burdan şən olsun,
Deyirsən yaxşıdır, sən deyən olsun.
Bizə də behiştə bir yer ayır sən,
Sil pis naxışları düşüncəmizdən.
Biz öz çarəmizi bilmirik əsla,
Hansı yol yaxşıdır apar o yola.
Səni ümid ilə hey axtarmaqda
Kimisi qarada, kimisi ağda.²
Bir meyvə dərməkçün sənin bağından,
Hərə bir qapıda eyləyir fəğan.
Məndə cəsarət yox sənə söz deyim,
«Onu ver,» – deyərək bir şey istəyim.
Diləyim yerinə yetsə hər kəsdən,
Görürəm o deyil, sənsən lütf edən.
Sənin mövcudata yox ehtiyacın,
Onların hamısı sənin möhtacın.
Sən ki, dostluq ilə çıxdın qarşıma,
Biganəlik külü tökmə başıma.
Feyzindən işıq ver gözlərimə sən,
Qoy olum asudə özgə gözlərdən.
Pərvanə olmuşam şəbcırağına,

Bir quşam, qonmuşam sənin bağına.
Bu kiçik bəndəni salma gözündən,
Böyüksən, kömək et böyüklüklə sən.
Mən nəyəm, bir zərrə – gözlə görünməz,
Səndən nur almışdır o zərrə – sönməz.
Sənin qüdrətinlə aşkar olmuşam,
Hər bir xəzinəyə açar olmuşam.
Köhnə hekayəti çatdırdım sona,
Başlasın təzə söz indi cövlana.³
Saldın ilk sözümü sən dildən-dilə,
Bu son addımı da yetir mənzilə.⁴
Ziya saç, qoy qəlbim işıqla dolsun,
İncə mətləblərə o, güzgülə olsun.
Bu çətin yollarda budur məqsədim:
Sənin bəyəndiyin bir yolla gedim.
Elə kömək et ki, işlərimə sən,
Özün şad olasan dediklərimdən.
Mən öz xoşum ilə gəlirəm önünə,
İtaət eyləyim peyğəmbərinə.

SONUNCU PEYĞƏMBƏRİN TƏRİFİ

Nə bir taxt istədi Məhəmməd, nə tac,
Qılıncla çox aldı şahlardan xərəcə.
Yox, yox, səhv elədim, o böyük nəbi
Həm taxt sahibiydi, həm tac sahibi.
Onun taxtı idi bütün bu əflak,
Başının müqəddəs tacıydı «lövlak».⁵
Mələk simalıydı, Allahtanıyan,
Bizə də Allahı o verdi nişan.
Bizləri cənnətə odur aparan,
Cəhənnəm odundan odur qurtaran.
Parlayıb nur saçdı bu kainata,
Bənzərdi Zülmatda abi-həyata.⁶
Uca qalxmasaydı ərşin tağından,
Kimdi kainatın sirrini açan?⁷
Mənəvi bir töhfə o verib bizə,
Ərşin sovuqatını göndərər bizə.
Yolunun torpağı olan başımız
Dəyməz başındakı bir tükə yalnız.
Bizim halımıza qəlbən yanaraq
Gündüz Günəş oldu, gecələr çıraq.
Hər sınıq ürəyin odur pənahı,
Odur bağışladan hər bir günahı.
Dahidir, böyükdür o, dahilərdən,
Üstündür, yüksəkdir hər peyğəmbərdən.

Cənnətdən torpağa gəldisə Adəm,
 O qoydu torpaqdan cənnətə qədəm.⁸
 Aytək çıxdı Yusif quyudan əgər,
 Nur saçdı quyudan o, Aya qəder.⁹
 Xızra abi-həyat oldusa qismət,
 Həyat çeşməindən keçdi Məhəmməd.¹⁰
 Yunisi uddusa balıq bir zaman,
 Ona səcdə etdi balıqla ilan.¹¹
 Davuddan yadigar tək bir zireh var,
 Məhəmməd yüz zireh qoyub yadigar.¹²
 Süleymanın taxtı getdisə bada,
 Məhəmməd əbədi qaldı dünyada.
 İsanın beşiyi göyə qovuşdu,
 Məhəmmədsə özü göylərə uçdu.¹³
 Tur dağı Musaya oldusa eyvan,
 Məhəmmədin qəsri yarandı nurdan.¹⁴
 Şamının önündə durub çıraqlar,
 Səndən işıq istər, səndən pay umar.
 Şəffaf bir çeşməsən, təmiz bir bulaq,
 Üzünü suyunla yuyub bu torpaq.
 Bu quru torpağın səfası sənsən,
 Bu xəstə dünyanın şefası sənsən.
 Həkim sən, aydınlı düşüncən, zəkan,
 Əlində Allahın hökmü bir dərman.
 Məxluqun gözünə sən işıq verdin,
 Göydə mələklərə yaraşlıq verdin.
 Adın möhür kimi sözə ziynətdir,
 Camından hər qətrə əbədiyyətdir.
 Ondən bir cə udum içərsə hər kəs,
 Dünyada dərd bilməz, əziyyət bilməz.
 Elə et ki, olsun o dadlı şərbət
 Bu yazıq bəndənə – mənə də qismət.

KİTABIN YAZILMASININ SƏBƏBİ

Dolanıb döndükcə qoca ruzigar,
 Özünə bir yeni müəllim arar.
 Köhnə havaları dəyişər tamam,
 O, yeni nəğmələr bəstələr müdam.
 Dövrən oyunbaxtək oynar bir müddət,
 Çıxarar pərdədən bir təzə surət.
 Edib füsunkarlıq bu surət ilə,
 Xalqı əyləndirər bir zaman belə.
 Onu da qocaldıb dövrən itirər,
 Səhnəyə yeni bir surət gətirər.
 Təzə şairlər də təzə xətt ilə

Köhnə tarixləri təzələr belə.
 Hər dövrün olar bir usta bağbanı,
 Bəsləyib böyüdər körpə fidanı.
 Bir gövhər hüsnünü itirsə əgər,
 Daşdan baş qaldırar başqa bir gövhər.
 Gəlində olan şuxluq, tərəvət
 Peykərşünaslara eylər kifayət.¹⁵
 Təzə olmasaydı bu əsər, yəqin
 Təzə bir söz demək olardı çətin.
 Bir harın at idim bir zaman mən də,
 Zəhmətlə, zillətlə düşdüm kəməndə.
 Hər bir xəzinədə var məndən nişan,
 Ancaq, heyf olsun ki, deyiləm cavan!
 Gənclik – təzə nallı, harın, köhlən at,
 Qocaldın – nal qızır, düşür əldən at.
 Kürədən çıxanda güzgü bərq vurur,
 Fəqət sınaq zaman zirehə yarar.¹⁶
 Söz, sənət eşqilə çırpınan ürək
 Alır sirdaş kimi ilhamdan kömək.
 Düşüncəm beynimin qızıl qanından
 İncitək incə söz alardı hər an.
 Çünki gizləndə bir ilhamçım vardı,
 Mənimlə örtülü söz danışardı.
 Susmuşdur sirdaşım xeyli zamandır,
 Mən də söz tapmıram, halım yamandır.
 Bir də ki, sözümlü dinləyib duyan
 Bizi tərək eləyib, gedib dünyadan.
 Şah Arslan torpaqda, qəbirdə ikən,
 Necə söz söyləyim, şer yazım mən?
 Şah əgər lütf ilə etsə mərhəmət,
 Yeni söz deməyə eylərəm cürət.
 Bu dar keçidlərdə dərd mənə aldı,
 Bədənim sustaldı, rəngim saraldı,
 Yolumu tufantək tutdu fikirlər,
 Gözümdə qalmadı yuxudan əsər.
 Gecə, dar qəlblərdən qara bir gecə,
 Yollar baş tükündən daha da incə!
 Belə bir gecədə mümkündürmü səfər?
 Heç belə bir yolda quyu seçilər?
 Zülmətə bürünmüş keşikçixana,
 Həmlə eləmişdir fil pasibana.¹⁷
 Bir ahu balası doğmuşdur çəmən,
 Müşk-ənbər saçmada öz göbəyindən.¹⁸
 Nə pərvanə şamdan uzaq dayanır,
 Nə də ki, şam ondan uzaqda yanır.
 Bir belə gecədə oturmuşam tək,

Kağızda yazılar qara gecətək.
 Dürr üçün qəvvastək suya batırdım,
 Gah seçib götürür, gah da atırdım...¹⁹
 Gecədən bir qədər keçmiş olardı,
 Hələ qaranlıqdı, sübhə çox vardı,
 Fələyin köhləni olub tənğəfəs,²⁰
 Xoruzlar banlamır, gəlməyir bir səs.
 Daxmada gecənin hörüklərindən
 Yeddirəng ipəklər toxuyuram mən.²¹
 Bu lacivərd küpdən mən də İsatək
 İplər çıxarıram hər an rəngbərəng.²²
 Əvvəldən bəsləyib tərbiyə verən
 Bir nəcib insandır mənə yetirən:
 Mötəbər bir şəxsdir o Xoylu İmad;
 Qalxmaq istəyəne o edər imdad.
 Səxası dünyanı salmış heyrətə,
 Dürlə bəzək vurmuş o, səxavətə.
 Bu qoca dünyada ona tay hanı
 Ki, sözü, səxası tutsun cahanı?
 Onda Müştərini görərək hər an,
 Vurar üzüyünə Ütarid nişan.²³
 Əfsus ki, bəxtimin sərkəşliyindən,
 Gizləyir bu dünya o zatı məndən.
 İşlərim düyünlü, nəsimim dərd-qəm,
 Nə yaxın bir dost var, nə də bir həmdəm.
 Məgər neçə uşaq tutar bir mama?
 Bir ağac nə qədər yetirər xurma?²⁴
 Yuxusuz, ac-susuz qalib o gecə,
 Bu mavi dəryada üzürdüm təkçə.²⁵
 Gecə – gecə deyil, dibsiz bir quyu,
 Ayı da, Günü də udmuşdu suyu.²⁶
 Gecənin bağırını yarmışdı zülmət,
 Kölgə eyləyirdi işığa töhmət.
 Atdığım kəməndlə, şahın bəxtindən,
 Əmlik ceyranları ovlamışam mən.²⁷
 Əngin dənizlərə mən tor atmışam,
 Bu torla növbənöv balıq tutmuşam.²⁸
 Xoş görüb bəxtini şahın rəsəddə,
 Mən sözə başladım xoş bir saətdə.
 Vuruşur önümdə Çin ilə Həbəş,²⁹
 Şaha edəcəyəm onları peşkəş.
 O qorxunc gecədə sütləşirdim mən,
 Tutmasaydı şahın bəxti əlimdən,
 Çatdı mədəninə gövhər axtaran,
 Könül azad oldu qəmdən, qubardan.
 Qızıl çadırını Günəş ucaltdı,

İpləri dağların başına atdı.
 Gecəki əzabı unutmaq üçün
 Bir məclis bəzədim mən də həmin gün.
 Ariflər bəyənən bir yer seçərək,
 Orda bir taxt qurdum mən sultanlartək.
 Yeni bir üsulla büsat quruldu,
 Düşüncəm məclisə xidmətçi oldu.
 Şərabım, reyhanım, məzəm, həmdəmim
 Sözümdü, fikrimdi, qəlbimdi mənim.
 Qızışıb coşduqca beynim şərabdan,
 Gəldi səxavətə söz də bu zaman.³⁰
 İlham buludlarım çəkdi nərələr,
 Gövhərşünaslara yağdırdı gövhər.
 İki şey cəsarət istər insandan:
 Biri od, biri də yırtıcı aslan.
 Sanki həmcins imiş odla aslan da,
 Nə düşsə məhv edər bunlar bir anda.
 Taleyim açıldı, oldum bəxtəvər,
 Zöhrə dəf göndərdi, Müştəri dəftər.³¹
 Lütfdən gah bəzək yaradıram mən,
 Gah hikmət saçıram söz xəzinəmdən.
 Saçdığım gövhərlə bəzəndi cahan,
 Çünki var şah kimi bir gövhər alan.
 Yenidən mədəne mən əl uzatdım,
 Gedib xəzinənin məğzinə çatdım.
 Heç yaxşı iş deyil yalan danışmaq,
 Bu qızıl, bu da od, ərit, yoxla, bax!
 Neçə vaxt ağ rəngə lacivərd qatdım,
 Bitdi «Şərəfnamə», murada çatdım.³²
 Coşdu Çin naxışlı şerim, sənətim,
 Gör hara qalxacaq mənim şöhrətim!
 Gör əvvəl nə əkdim, gör bitdi nələr,
 Sınığı bu sayaq bitişdirərlər.³³
 Neçə il olar ki, gövhər sevənlər
 Axtarıb tapmayıb bir belə gövhər.
 Axır ki, tapıldı bir gövhər satan,
 Yaxşı mal alınar satıcısından.
 Padişah əmr etdi: bəzənsin bir bağ,
 Sərvlər çəmənə gətirsin növraq.
 Qəlbi nurlu şahın şərəfinə mən
 Güc alıb idrakın şəfəqlərindən,
 Bir sərv bəzədim ki, məclis şad olsun,
 Onun şərəfinə badələr dolsun.
 Şer yox, mənasız nəzm yazanlar
 Çətinlik çəkməzlər, onlara nə var?
 Daşlardan cəvahir çıxaran ancaq

Bilir ki, çətindir gözəl söz tapmaq.
 Bu incə xəyallar məni coşdurdu,
 Könlümün atəşi beynimə vurdu.
 Öz tüstüm başıma qalxdıqca mənim,
 Quruyub qaxaca döndü bədənim.
 Gəlincə bu gözəl gəlin hasilə,
 Məndə səbr gərək, şahda hövsələ.
 Sözə bax, baş alıb hara ucalır,
 Mən nələr deyirəm, o nələr çalır?
 Bilmirəm, bu qədər füsunkar sözlər
 Babil quyusundan çıxır nə təhər? ³⁴
 Zöhrəyə o «Zənd»i kimlər öyrətdi,
 Oxuyub Harutu tamam bənd etdi? ³⁵
 Şehirli nəgməmdən Zərdüşt xar oldu,
 Söndü çox «Zənd»lərin alovu, odu. ³⁶
 Deryaya dürr saçsın qətrə buradan,
 Qoy xurma daşısın Bəsrə buradan. ³⁷
 Bu altıkünc tağda bir buludam mən,
 Səpərim hər yana su ciyərimdən. ³⁸
 Bitkitək pay alır hamı suyumdan,
 Yağışım sərvlər yetirir hər an. ³⁹
 Kölgətək işıqdan kim çəksə zərər,
 Əlbəttə, həmişə ondan çəkinər.
 Çəşməmdən feyziyab olsa da çoxu,
 Getmir gözlərinə həsəddən yuxu. ⁴⁰
 Mənim meyخانamdan içərlər şərab, ⁴¹
 Mənim sözlərimdən bağlarlar kitab.
 Bu feyzi onunçün qazandım ki, mən
 Əsla su içmədim yad bir çəşmədən. ⁴²
 Xəlvətdə poladdan sildim ki, pası,
 Yaqut rəngi alsın onun aynası. ⁴³
 Silib bu aynanı parlatdım par-par,
 Yerdən toz-torpağı külək aparar.
 O Çin üzlü nigar, bilmirsən məgər
 Rumun qalasını necə fəth edər?
 Xəzinə kəşf etmək istəsə biri,
 Gərək unutməsın çətinlikləri!
 Xəzinə kəşf etmək istəsən əgər,
 Hər bir çətinliyə tab et, sinə gər!
 Məsəl var, deyərlər, eşit, qulaq as:
 «Viranə ocaqdan heç tüstü çıxmaz!»
 Yuxu var, əvvəlcə çox qorxunc olur,
 Gün doğur, ürəyin fərəhlə dolur.
 Qəlbə qorxu salan çox şeylər üçün
 İnsan şükr eləyir axırda bir gün.
 Nə çoxdur şairlik iddia edən, –

Qorxuram meydanda qan tökülməkdən.
 Yayın ortasında çox yağsa yağış,
 Elə soyuq düşər, sanki dönüb qış.
 Havaya yağışdan nəm çöksə əgər,
 Günəş o çirkləri silib məhv edər.
 Payız yetişdikdə, bilir ki, hər kəs,
 Daha lətif külək, incə meh əsməz.
 Artıq rütubətdən törəyər vəba,
 Tənəffüs çətindir belə havada.
 Bundan qurtarmaqçün qalayarlar od,
 Tökərlər bu oda səndəl, gül və ud.
 Təbimlə şaha ud yandıraram mən,
 Daha başqa bir iş gəlməz əlimdən.
 Allah məni ona bəndə xəlq etmiş,
 İtaətdən başqa bilmərəm bir iş.
 Dünyagörmüş adam, – yaxşı ya yaman, –
 Şikayət eyləməz öz ruzgarından.
 Bu dünya heç kəslə deyil həməvaz,
 Sazəndələr kimi bir hava çalmaz!
 O sazda görərsə ipək bir teli,
 Qırıb atmaq üçün uzanar əli.
 İpək yetirməkdə iki cür qurd var,
 Ziddir odla sutək həmişə onlar.
 Biri baramanı toxuyur bir-bir,
 O biri karvanla ipək məhv edir.
 Pətəkdə iki cür arı var müdam,
 Necə ki, aldadar pərvanəni şam, –
 Biri yem daşıyar hey axşam-səhər,
 O biri gizlincə o yemdən yeyər.
 Bal verən arının bircəsi, yəqin,
 Yüzündən yaxşıdır bal yeyənlərin.
 Hələ can almamış əcəl, turactək:
 «Dad, məni tutdular!» – çığırib dad çək. ⁴⁴
 Tamahkar dünyadan nə ummaq olar,
 Ya səni yandırar, ya da çiy saxlar;
 Qaynayıb coşarsan, yanarsan dərddən,
 Qaynayıb coşmasan, çiy qalarsan sən.
 Fələk – yeddibaşlı qorxunc əjdəha,
 Bircə zərbə vursa, məhv oldun daha. ⁴⁵
 Xəlbirə bənzəyən təştdir asiman,
 Sən bir xəlbir torpaq, o da bir təşt qan. ⁴⁶
 O, təştdən su töksə başına nahaq,
 Sən ələ xəlbirtək üstünə torpaq.
 Torpaq da, çəsmə də olan bir yerdə
 Lazımdır, əlbət ki, təşt də, xəlbir də.
 Bu göy rəngli küpün çox hiyləsi var,

İçindən görərsən yüz cür rəng çıxar.⁴⁷
 Küpə bir cadugər minər, deyərlər,
 Bu küpə minmişdir yüz min cadugər.⁴⁸
 Fələk hesabını gəl etmə nahaq,
 Alçağı yüksəkdir, yüksəyi alçaq.
 O gah altda olur, gah üstdə olur,
 Ona alt-üst demək daha doğrudur.
 Əbədir fələklə bəhsə girişmək,
 Heç kəslə həmahəng olmayıb fələk.
 Atdığı hər addım fənddir, kələkdir,
 İşləri büsbütün oyundur, rəngdir!
 Birini göylərə ucaldır bəzən,
 Bəzən də qul edir onu, görürsən.
 Tülkütək geydirər qırmızı papaq,
 Sonra qara itə yedirdər ancaq.
 Nədir dörd yol üstə məskən düzəltmək?⁴⁹
 Nədir qarın güdmək dördayaqlıək?
 Dörd balış qeydindən qurtaranda biz,
 Asudə yatarıq səssiz-səmirsiz.⁵⁰
 Yolüstü mənzildir bu köhnə torpaq,
 İkcə qapısı var onun ancaq:
 Giriş qapısından girərsə hər kəs,
 Çıxış qapısından çıxmaya bilməz.
 Bədbəxtidir bu dərin quyuda qalan,
 Qar kimi düşərək donub buz olan.
 Xoşbəxtidir şimşəktək yalnız bir anda
 Parlayıb sönənlər fani cahanda.
 Nə lazım dünyada fərsiz bir şamtək
 Gecələr uzununu can verib sönmək?
 Etibar etməyən öz gəmisinə
 Gərək əvvəlcədən üzümək öyrənə.
 Tələsən adama köhlən at gərək,
 Yabıyla nə qədər o, yol gedəcək?
 Hiylədən pozulub, korlanıb dünya,
 Nə qəlbə qan qoymuş, nə üzde həya.
 Fələk o fələkdir: dağ çəkib hədə,ər,
 Bizi gah saraldar, gah da göyərdər.
 Hər pərdədə yalnız o adam çalar
 Ki, ola pərdədən yaxşı xəbərdar.⁵¹
 Düz yolu yaxşı bir rəhbər göstərər,
 Mən yola çıxıram, bəs hanı rəhbər?
 Elə bir pis vaxtda gələcək ölüm
 Ki, bezmiş olacaq dünyadan könlüm.
 Qəflət qoşun çəkib gələcək birdən,
 Yatağa baş qoyub yatacağam mən.
 Xəyal dünyasına edib tamaşa,

Ömrü yuxu kimi vururam başa.
 Belə qol-qanadla olarmı uçmaq?
 Hara çatdıracaq belə əl-ayaq?
 Belə dörd müxalif yol ayrıcından
 Çıxmaram, ya qoca olum, ya cavan.
 Qocalıq ədası göstərsəm əgər,
 Məndən bu cavanlar üz döndərərlər.
 Cavanlıq eləsəm bu bədənə mən,
 Gərək başqasından borc alam bədən.
 Yaxşısı budur ki, olam hər zaman
 Qoca ilə qoca, cavanla cavan.
 Açma bu düyünü, bəlkə birtəhər,
 Məndən dost-aşnalar inciməyələr.

SÖZÜN TƏRİFİ VƏ PADŞAHLARA NƏSİHƏT

Dəniz dalğalanıb gələrsə feyzə,
 Sədəfdən dürr alıb çıxardar üzə.
 Yenidən dövlətim başımdan aşdı,
 Dövlətli ürəyim sözlə dostlaşdı.
 Qaranlıq çəkildi, doğdu gözəl gün,
 Şux səhər açıldı şux bülbül üçün.
 Oyandı yenidən, bəxtim oldu yar,
 Gör indi şad könlüm nələr yaradar?..
 Tale birisinə verərsə açar,
 O, qara daşdan da gövhər çıxarar.
 Hər günə ruzigar dedik əzəldən,
 Birində tələ var, o birində dən.
 Varlıq pərgarının ulu rəhbəri
 Mənə söz mülkünü verəndən bəri,
 Xeyli düşündüm ki, bu ölkəni mən
 Bəs kimə tapşırım özüm gedərkən?
 Bir şəhər yaratsam, baxtım olsa yar,
 Kim olsun bəs ona sonra şəhriyar?
 Aqlım söylədi ki: «Belə şəxs gərək
 Tanınsın dünyada məşhur insantək.
 Elə lütfkar əl ola ki, onda,
 Misli tapılmaya bütün cahanda.
 Gərək qarışqaya azca yem verə,
 Filə də fil payı seçib göndərə.
 Olmaya sərsəri, xam adamlartək;
 Əlindən gəlməyə qələm də çərtmək.
 Qarışqa yemiylə fili yemləyə,
 Cəbrayıl rütbəsi verə milçəyə.

Bütün bəxti dönmüş şahların, əlbət,
 Ölçü bilməzlikdən olub bəxti bəd.
 Baş ilə ayağı pis fərq etmişlər,
 Məst olub, tacı da qoyub getmişlər.
 Kiçik çox pay almış, böyük az almış,
 Böyüyün qiyməti belə azalmış!
 Mənasız səxavət göstərsə hər kəs,
 Yırtıq təbil kimi çıxaracaq səs.
 Ölçü-biçi bilsən hər bir işdə sən,
 Böyük hesabları düz həll edərsən.
 Mətahı böləndə sən elə böl ki,
 Aparanın ağır olmasın yükü.
 Qoyma qoca şaha gənc üstün gələ,
 Şiruyə Pərvizi öldürdü belə.⁵²
 Qocaman ağaca mişar çəkmə sən,
 Zöhhak bunun üçün düşdü təxtindən.⁵³
 Hökmdar ölçüylə bəxş edə gərək
 Odu da, suyu da, - Güntək, buludtək.
 Əliylə dürr saç a, dənizlərə,
 Dağlarda torpağı lələ döndərə.
 Harda bayrağını ucaltsa göyə,
 Kisədən paylaya bol-bol hədiyyə.»
 İdrak sahibidir, şükür Allaha,
 Naz da, nəvaziş də yaraşır şaha.
 Dağlardan ta saman çöpünə qədər
 Hər şeyin hər zaman qədrini bilər.
 Hər kəsdə nə qədər varsa ləyaqət,
 O qədər göstərir ona səxavət.
 Odur ki, çox-çoxdur mədh edənləri,
 Dünyada yox misli, yox bərabəri.
 Çoxları istədi «İqbalnamə»ni,
 Tək ona həsr etdim mən bu naməni.⁵⁴
 Çünki tanıdığım bütün şahlardan
 Tək odur əməyə düz qiymət qoyan.
 Boşdur çox şahların ancaq başları,
 Nahaq çox kəsdirmiş onlar başları.
 Hay-küy çox, heç bir şey yoxdur süfrədə,
 Dönüb bədənləri quru cəsədə.
 Onlarda bir tacir təbiəti var,
 Zəlitək qan sorub ləzzət alarlar.
 Dəniztək düşüncəm, dürrtək sözlərim,
 Ləl ilə doludur mənim əsərim.
 Şah özü sərrafdır, qədrini bilər,
 Sözümün rütbəsi qat-qat yüksələr.

PADŞAHIN TƏRİFİ

Deyirlər: göylərdə bir ağ xoruz var,
 O, ərşin altında tutubdur qərar.
 Deyirlər: o xoruz banlar hər səhər,
 Yerdəki xoruzlar ona səs verər.⁵⁵
 Bilin ki, göylərin o quşu mənəm,
 Hər səhər oyadar quşları nəğməm.
 Şəhərin quşları ötər hər səhər,
 «Dünyanı dindirən odur» deyərlər.
 Nizami, durma, gəl, xəzinəni aç,
 Bəsdir bu Gəncədə qalıbsan möhtac.
 Bir ov vurubsansa, çıxar meydana,⁵⁶
 Bir xəzinə varsa, göstər cahana!
 Belə xəzinəni bəxt verər ancaq,
 Xəzinəni dünyanı nurlandıracaq.
 Vurubsan qızıla şah sikkəsini,⁵⁷
 Xütbə de, vüqarla ucalt səsinə.
 O, elə şahdır ki, dövründə nə var,
 Onun şöhrətiylə edər iftixar.
 Ucadır, igiddir hər hökmdardan
 Məlik Nüsrətəddin, o şanlı sultan.
 Zəkada o, Mosul hökmranıdır,
 Mərdlikdə şahların Qədərhanıdır.
 Şövkətdə, ağılda Mahmud kimidir,
 Polad yumşaltmaqda Davud kimidir.
 Almış fərmanını Mahmudilərdən,
 Həsəbi, nəsəbi Davudilərdən.⁵⁸
 Meyvəli bahardır, sinəsində gül,
 Söz qoşur şəninə qumru və bülbül.
 Məclislər içində təzə bahartək
 Dürr, dirhəm paylayar o, etək-ətək.
 Tünd şərab qədəhə tökülə əgər,
 Ləl laciverdə səbxun eyləyər.⁵⁹
 Suya qılinc vurub, od saçan zaman
 Buludlar Günəşi qoruyar ondan.
 Tərlanı ov üçün qalxarsa, yəqin
 Tərlanı dad çəkər göydə fələyin.
 Fəzada uçarsa əgər üqabı,⁶⁰
 Ya Ayı ovlayar, ya Afitabı.
 Hanı bu dövrəndə elə bir insan,
 Oğurlaya bilsin bir sifət ondan?
 Ayın şüasını ip bilən naşı
 Oğrunun, əlbət ki, əzilər başı.
 Göl ilə sərəbı tanımayanlar
 Yolda susuzluqdan taqətsiz qalar.

Ayı göydə fətir eyləyib güman
 Çoxları quyuya düşüblər, inan.⁶¹
 Mələyə bənzəyər divlər kənardan,
 Div zülmətdən törər, mələksə nurdan.⁶²
 Allaha niyədir bizim hökmüdar,
 Sevgi, vəfa ilə dolu qəlbi var.
 Tək məni salmayıb müşkülə bu iş,
 Kim ona layiqli mədhiyyə demiş?
 Neçün Bişkin demiş ona bu dövrən?
 O ki mehribandır bütün şahlardan.
 Bişkin kəlməsini dürüst yazsalar,
 Ona layiq bir ad Keynişin olar.⁶³
 Keynişin desələr, layiqdir, əlbət,
 Həm Key nişanlıdır, həm Keyxasiyyə.

O, abad eləmiş dünya yurdunu,
 Xeyir götürənlər bilirlər bunu.
 Qopdu bir zəlzələ, göyü oynatdı.
 Şəhərlər dağılıb yerlərə batdı.⁶⁴
 Dağ-daş sarsılaraq, qopub uçanda
 Fələk toz altında qaldı bir anda.
 Ruzgarın etdiyi oyunbazlıqdan
 Sanki alt-üst oldu torpaq, asiman.
 Surun gur səmindən balıq qorxaraq
 Atıldı öküzdən bir xeyli uzaq.
 Fələk zəncirinin həlqələr itək
 Yerində bəndləri ayrıldı tək-tək.
 Azdı yollarını gur axan sular,
 Dağlar çarpışmaqdan bitab oldular.
 Yusiflər gözünə sanki batdı mil,
 Sanki aşıb-daşmış Misri basdı Nil.⁶⁵
 Heç bir göz salamat qalmadı, inan,
 Matəm sürməsinə qər q oldu cahan.
 Nə qədər xəzinə batdı o gecə,
 O şən bə gecəsi yox oldu Gəncə.
 Hamı: kişi, qadın, qoca ya cavan
 Qopardı dəhşətli fəryadla fəğan.
 Bircə sap gövhəri sağ gördü səhər,
 O düzdü yenidən saplara gövhər.⁶⁶
 Bu gövhər kəninin baxtı yar oldu,
 O bəla ölkədən tez kənar oldu.
 Az zaman içində bu viran ölkə
 Keçdi abadlıqda Rumu da bəlkə.
 Baxmayın zəlzələ qoparıb tufan,
 Ölkəni bir anda elədi viran, –
 Görün ki, nə sayaq qadir hökmüdar
 Pozulmuş cəlalı etdi bərqərar!

Palçıq barıları tamam sökdürdü,
 Yerində qızıldan divar hördürdü.
 Xəzinə sərf edib, verdi təmtəraq,
 Səylə ölkədən dərd oldu uzaq.
 Bağçalar salındı, evlər dikəldi,
 Hər evdən yüz çıraq işığı gəldi.
 O ki, bu torpağı eylədi abad,
 Dərgahı heç zaman olmasın bərbad.

TƏZİM XİTABƏSİ

Nə gözəl günəşsən, ta uzaqlardan
 Edirsən bizimçün hər şeyi əyan.
 İşıq cinsindəndir hərçənd ki, çıraq,
 İşıqsız çıraq da görünməz ancaq.
 Əsil tacidarlıq, düşün, yaxşı bil,
 Yüzlərcə tac yığıb saxlamaq deyil.
 Hökmüdar odur ki, hər başa müdam
 Mərhəmət göstərib, tac edə ənam.
 İnsanı azdıran xəyalları sən
 Başlardan qılıncla rədd eləmişən.
 Ucalsa bir şahın fikri, bayrağı,
 Şad olar ordusu, yurdu, torpağı.
 Sənin bayrağına bəzəkdir zəfər,
 Gücünlə yox oldu dərdlər, sitəmlər.
 Kəyanlar köçüblər indi dünyadan,
 Yerləri boş deyil, sən sən hökmüran.
 Ölkədə bu xalqa rəhbər oldun sən,
 Fitrətin gözəldir sənin əzəldən.
 İndi bu dünyada sən sən tacidar,
 Əlinlə tac qoyar başına şahlar.
 Çatmaz ədalətdə sənə Pişdad,
 Keyxosrov, Keykavus, nə də Keyqubad!
 Yeddi firuzəli bu qəsrde sən
 Haqqa, ədalətə vüsət vermisen.⁶⁷
 Bir qədər mey verir sənə Nizami,
 Gərək nuş edəsən Keykavus kimi.
 Bu tusi qədəhlə Mahmuda bildir:
 «Şahnamə»nin qədri-qiyəti nədir!⁶⁸
 İki xəzinənin varisi, hökmən
 Səxavətdə sən sən, söz deməkdə mən.⁶⁹
 Borc əgər vaxtında ödənilməsə,
 Qaydadır: varisdən çatar varisə.⁷⁰
 Mən elə söz dedim – deməmiş heç kəs,
 Bir iş gör – olmasın ona heç əvəz.
 Mənə əqlim çatıb bu işdə dada,

Müvəffəq olasan sən oxumaqda.
 Yar etsək bu iki gözəl niyyəti,
 Birə on artacaq sözün qiyməti!
 Bağında reyhandır mənim bu əsər,
 Sənin eyvanını qəndiltək bəzər.
 Məclis qur, bu meylə doldur kasanı,
 Şöləsi, nəşəsi durultsun qanı.
 Sən mey iç, gətirmə heç bir bəhanə,
 Ağzım möhürlüdür, üz vurma mənə.
 Damağın çağ olsun, bəxtin də cavan,
 Cahanda olasan Cahan Pəhləvan.
 Bu dünya, bu dövrən sənə yar olsun,
 Ruzgarın həmişə xoş ruzgar olsun!
 Göylər ülviyyətdən düşməz heç zaman,
 Sən də göylər kimi uca olasan.
 Qılıncın kəskindir Gün şöləsindən,
 Göyü də yer kimi sən ram edibsən.
 Parlaq qılıncından məhv olsun yağ,ı,
 Səndən qüdrət alsın Kəyan bayrağı.
 Böyük bir iş üçün, bil, ey hökmüdar,
 Göndərdim, doğrudur, mən bir yadigar,
 Sən özün əbədi bir yadigar qal,
 Dediym bu sözü daim yada sal!

KİTABIN BAŞLANMASI

Yunanlı filosof, zəkada nadir,
 Çıxartdı mədəndən belə cəvahir:
 Bir dəfə dünyanı səyahət edən
 İskəndər keçərək neçə ölkədən,
 Gəlib öz yerinə, yurduna çatdı,
 Doğma vətəninə nurla parlatdı.
 Ağıl hər bir sirrə yol tapsın deyə,
 O verdi fikrini elmə, biliyə,
 Xəyalı göyləri gəzdi, dolaşdı,
 Bağlı qapıların sirrini açdı.
 Bəyəndi pəhləvi, yunan və dəri
 Dilində yazılmış bir çox əsəri.
 Bir də fars dilində şahanə dəftər
 Olmuşdu dilində su kimi əzbər,
 İstər Rum elində, istər Yunanda,
 Dünya dillərində nə var cahanda,
 Buyurdu tərcümə edilsin bütün
 Bilik xəznəsini doldurmaq üçün.
 Dürr yığdı elm üçün bir-bir hər yandan,
 Bunlardan yaratdı böyük bir ümman.

Onun yaratdığı birinci əsər
 Dünyaşünaslıqdan verirdi xəbər.
 O biri – ruhani sirlərə açar,
 Onunla yunanlar əbədi yaşar.
 Bir də «İskəndərin qeydləri»dir,
 Mum kimi yumşalar bununla dəmir.
 Kin, qəzəb mərhəmət nədir – bilərlər,
 Fələyin sirrindən tutarlar xəbər.
 O gövhər kanını yox edib ruzgar,
 Bircə «Antiyaxis» qalıb yadigar.⁷¹
 Neçə əql övladı nur yaya-yaya,
 O şahın rəylə gəldi dünyaya.
 O böyük, ağıllı ayıq hökmüdar
 Öz şahlıq taxtında tutarkən qərar,
 Əmr etdi, verildi belə bir fərman:
 «Alimdir gözümdə ən əziz insan!
 Elmlə, hünərlə! –Başqa cür heç kəs
 Heç kəsə üstünlük eləyə bilməz!
 Rütbələr içində seçilir biri –
 Hamıdan ucadır alimin yeri!»
 Belə qərar verdi: yanında ancaq
 Hər kəs öz elmiylə bir yer tutacaq.
 Hamı elmə, fənnə elədi rəğbət,
 Çünki elmə təşviq edirdi dövlət.
 Elmə qiymət qoydu böyük hökmüran,
 Elmilə ucaldı dünyada Yunan.
 Onun tacü xəti indi yoxsa da,
 Elm ilə məşhurdur bütün dünyada.
 Qəsrinin bürcləri göyə dəyərdi,
 Haqqın cəlalına o, baş əyərdi.
 Hücrəsi ziynətsiz, bərsiz-bəzəksiz,
 Bir dəri üstündə o, çökərdi diz.
 Söyüddən qurulmuş sadə bir otaq,
 Yerliyi ağappaq, tərtemiz torpaq.
 Könlü bu dünyadan doydugu zaman
 İbadət-xanaya olardı rəvan.
 Tacını götürüb, bir xeyli müddət
 Elərdi ürəkədən haqqa ibadət.
 Üzünü sürtərək təmiz torpağa,
 Başlardı Tanrıya o yalvarmağa.
 Keçmiş günlər üçün şükr eləyərək,
 Gələcək işlərə dilərdi kömək.
 Bütün qazandığı qalibiyyəti
 Sanardı Allahın bir inayəti.
 Allaha şahanə dua edərdi,
 Özü də duaya layiq bir ərdi.
 Könüldən gəlməyən dua, yaxşı bil,

Mənasız bir işdir, ibadət deyil.
 Sidq ilə ibadət eləsə insan,
 Naümid qayıtmaz haqq dərğahından.
 İskəndər belə bir düz yolla getdi,
 Odur ki, cahanı tamam fəth etdi.
 Qafil şahlar kimi keyfə dalaraq,
 Yaxşını, yamanı gözündən iraq
 Qoymazdı... O, zülmə verməzdi imkan,
 Saxlardı dünyada daim bir mizan.
 Qocalar, cavanlar, uşaqlar üçün
 Açıqdı qapısı onun bütün gün.
 Özünə düzlüyü eləyib şüar,
 O, yeddi ölkəyə oldu hökmüdar.
 Tədbir soruşardı iş bilənlərdən,
 Odur ki, olmuşdu özü işbilən.
 Yoxsa rum papaqlı bir türk nə sayaq
 Çinə, Hindistana basardı ayaq? ⁷²
 Deyirlər, getsəydi o bir yer üstə,
 Yanında hazırdı bu altı dəstə:
 Minlərcə ən möhkəm, mərd qılincvuran
 Durardı əmrində onun hər zaman.
 Əfsunda Harutu vurub keçənlər,
 Neçə əfsun quran, neçə cadugər, ⁷³
 Elə natiqlər ki, dilləri atəş,
 Heyrandı onlara səmada Günəş.
 Alim, uzaqgörən hikmətşünaslar,
 Saysız-hesabsızdı qiymətşünaslar.
 Qoca zahidlər də vardı bir qədər,
 Dua elərdilər onlar gecələr.
 Peyğəmbərlərə də gətirib pənah,
 Almışdı orduya onlardan da şah.
 Bir işi düyünə düşsə, hər zaman
 Kömək istəyərdi daim bunlardan.
 Bu altı dəstədən məclis qurardı,
 Onlardan iş üçün tədbir sorardı.
 Hər kəs bildiyini açıb deyərək,
 Ona öz işində edərdi kömək.
 Bu qədər köməkçi edib məsləhət,
 Düyünü açardı onlar, nəhayət.
 Yaşlı kişilərin məsləhətilə,
 Xoştale ulduzun hərəkətilə
 Gördüyü tədbirlər düz çıxan zaman,
 Çatardı məqsədə qadir hökmüran.
 Ona rast gələndə bir qatı düşmən,
 Vuruşda işləri bərkə düşərkən,
 Qızılı salardı işə ən əvvəl,
 Qıziltək eylərdi işi təmiz həll.

Qızıl iş görməsə, iş olsa mahal,
 Qılınca atardı əlini dərhal.
 Qılinc etməsəydi bu işə çara,
 İşi tapşırırdı əfsunçulara.
 Bir iş görməsəydi onlar da əgər,
 Köməyə gələrdi onda natiqlər.
 Söz də etməsəydi düşməne təsir,
 Alimlər yığılıb görərdi tədbir.
 Onlar da qalsaydı təbirdə naçar,
 Zahidlər Allaha yalvarardılar.
 Bu da verməsəydi əgər səməre,
 Həvalə edərdi peyğəmbərlərə.
 İşə gəlməsəydi heç biri hərgah,
 Haqqa gətirərdi axırda pənah.
 Bəxti yar olardı o şaha müdam,
 İşinə verərdi xeyr ilə əncam.
 Keçdiyi yollara edərdi diqqət,
 Gördüyü şeylərdən alardı ibrət.
 Kəfdən, əyləncədən ovçuluğadək
 Heç şeyə baxmazdı bir oyuncaqtək...
 Şah içki məclisi düzəltdi bir gün,
 Şadlığa qərq etdi dünyanı bütün.
 Müğənnilər gəldi, çalanlar gəldi,
 Ucsuz-bucaqsız bir məclis düzəldi.
 Məclisdə bir gözəl oxuyan vardı,
 Şah ona daima nəzər salardı:
 Libası yeddi rəng zərif ipəkdən,
 Ərişi, argacı güldən, çiçəkdən.
 O qəşəng paltara edib tamaşa,
 Heyran qalmış idi xanəndəyə şah.
 Paltar Günəş kimi par-par yanırdı,
 Ancaq ki, xam bezdən astarı vardı.
 O paltar sahibi bir xeyli müddət
 Ömr etdi, hər yanda qazandı şöhrət.
 Soldurdu, toz-torpaq vermədi aman,
 O zərif paltarı köhnəltdi zaman.
 Tikişlər sökülüb, bəndlər boşaldı,
 Xanəndə oxuyub-çalmaqdan qaldı.
 Gördü çox köhnədir əynində paltar,
 Astarı üz etdi, üzü də astar.
 Bu bədrəng paltarı şah görən zaman
 Ona acıqlanıb dedi: «A nadan,
 Atıb qızılgülün ləçəklərini,
 Bəzədin tikanla ətəklərini,
 Niyə palaz oldu geydiyin ipək?
 Gövhərşünaslara şəvə nə gərək?»

Xanəndə baş əyib təzim eylədi,
Başına, canına and içib dedi:
«Haman o libasdır bu, ey hökmüdar,
Diqqətlə nəzər sal, özüdür ki, var.
Dəyişməyib onda, inan ki, heç nə,
Astarı çevrilib ancaq üzünə.
Üzü köhnəlmişdi, gizlətdim mən də,
Çünki utanardım şahım görəndə...»
Bu sözlər o şaha eylədi əsər,
Heyrətlə dayanıb baxdı bir qədər.
Şaha xoş göründü ondakı xislət,
Ona bəxş elədi hədiyyə-xələt.
Söylədi, təsirdən qəhərlənərək:
«Sirrimiz gizləndə saxlansın gərək!
Bizim iç üzümüz açılsa əgər,
Dünyanı üfunət basar, bürüyər!
Madam ki, o rumi ipək bir rəngmiş,
İçdən belə çirkin, üzdən qəşəngmiş,
Gümüş məcməyidə gərək biz nahaq
Bir qara ud kimi coşub daşmayaq.⁷⁴
Ud, söyüd külüylə yoxsa gözəllər
Dişini ağardıb bizə gülərlər...»⁷⁵

İSKƏNDƏRİN BAŞQIRXAN QUL İLƏ ƏHVALATI

Ey müğənni, çal bir könül nəğməsi,
Titrətsin göyləri ərgənün səsi.
Elə bir hava ki, ürəyi açsın,
Qaranlıq gecəyə şəfəqlər saçsın!
Gözəl söz nəqqəşi məharət ilə
İskəndər adını nəqş etmiş belə:
«İki qərn sahibi» qoymuş namını,
Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını.⁷⁶
Deyirlər ki, qoşa hörüyü varmış,
Onu kürəyinə daim atarmış.⁷⁷
Deyirlər, görübmüş bir belə rəya,
Gündən iki qərnə alıbmış guya.⁷⁸
Başqa rəvayətdə deyirlər yenə:
İskəndər yaşamış iki qərinə.
Dünya filosofu Əbu Məşər də
«Üluf» ad qoyduğu məşhur əsərdə
Yazır ki: «İskəndər öldüyü zaman,
Bu böyük itkidən çox qəmgin olan
Yunanlar onu çox sevdiklərindən,

Çəkildər kağıza şəklini həməni.
Onun surətini nəqş edən rəssam
Şekli layiqiylə eyləyib tamam,
Çəkibmiş yanında bir cüt də heykəl,
Sağ yanda bir gözəl, solda bir gözəl.
Heykəlin başında bir cüt də qəşəng
Buynuzlar çəkibmiş rəssam rəngbərəng.
Bunları görərək bir heyətşünas,
Bir cüt mələk ilə edibmiş qiyas.
Vücut xəlq edəndə çünki Allah da
Mələklər oturdar iki yanında.
Ay üzlü İskəndər gözəlmiş əslən,
Daha gözəlləşmiş bu şəkillərdən.
Paylanmış bu şəkil bütün ellərə,
Onun şöhrətini yaymış hər yerə.
Bu şekli seyr edən hər el, hər diyar
Rumlu ustadları alqışlamışlar.
Ərəblər bu şekli seyr eləyərkən
Dəyişik salmışlar onları səhvən.
İskəndər bilmişlər o gündən bəri
Buynuzlu çəkilmiş mələkələri.
Odur ki, şübhəyə düşmüş ərəblər,
«Zülqərneyn» ləqəbi almış İskəndər».
Başqa bir bilici deyir ki, onun
Qulaqları varmış həddindən uzun.
Dürdən taca bənzər qınları varmış,
İki qulağına o, qın taxarmış.
Onları xəzinə kimi güdərək,
Möhkəm gizlədərmiş bir xəzinətək.
Başını qırxan bir qulundan qeyri
Kimsənin bu sirdən yoxmuş xəbəri.
Ancaq ki, həmin qul öldüyü zaman
İskəndər tapdı bir özgə başqırxan.
Şahın hüzurunda təzim edərək,
Başladı saçını qırxmağa dəllək.
Xəlvətdə saçını qırxıb qurtarcaq,
Şah ona yavaşdan dedi: «Bura bax,
Bilsəm, qulaqların sirrini əgər
Eşidib dünyada səndən bir nəfər,
Bir qulaqburması gələrəm sənə,
Daha sirr açmazsan bir özgəsinə.»
Bunu qulağında o, sırğa etdi,
Yaxın dostlardan da sirri gizlətdi.
Bu sözü kimsəyə əsla açmadan,
Saxladı küfrətək könlündə pünhan.
Bu sirin dərdindən saraldı ancaq,

Çünkü çox çətindir sirri saxlamaq.
 Bir gün bərk darıxdı, çölə üz qoydu,
 Gördü ki, çöldə var dərin bir quyu.
 Dərdini quyuya eylədi izhar:
 «İskəndərin uzun qulaqları var!»
 Qəlbinin o yanar atəşi söndü,
 Ürəyi dincəldi, evinə döndü.
 Yenə də sirrini saxladı möhkəm,
 Ağzının möhrünü açmadı bir dəm.
 Bu işdən keçmədi o qədər zaman,
 Bir qamış göyərdir həmin quyudan.
 Bu qamış böyüdü, xeyli boy atdı,
 Əlini o gizlin sirrə uzatdı.
 Bir gün də bir çoban ordan keçəndə,
 Gördü o qamışı quyu içində.
 Əyilib qamışı kəsərək çoban,
 Doğrayıb bir tütək qayırdı ondan.
 Qəm-qüssə bilmədən onu çalırdı,
 Tütəyi çaldıqca ləzzət alırdı.
 Bir gün o səhraya çıxdı padişah,
 Uzaqda bir çoban göründü naghah,
 Çobanın çaldığı neyi eşitdi,
 Çölləri üstünə qalxmış zənn etdi.
 Çünki neyin səsi deyirdi aşkar:
 «İskəndərin uzun qulaqları var!..»
 O, neyin səsindən od tutub yandı,
 Muma döndərərdir hirsli poladı.
 Toxtayıb yerində durdu bir qədər,
 Sonra səsə sarı getdi İskəndər.
 Çağırır çobanı soruşdu ondan,
 Tütəyin sirrini danışdı çoban:
 «Gördüm ki, bitib bu qamış quyuda,
 Şəkər qamışıtək, şirin bir suda.
 Mən kəsib doğradım öz əlim ilə,
 Kəsilməyəydi o, gəlməzdi dilə.
 Cansızdır, onunla qızır bədənim,
 Dilsizdir, ancaq ki, dilimdir mənim...»
 Şahı çox heyrətə saldı bu dastan,
 Dönüb vətəninə qayıtdı ordan.
 Xəlvətdə oturub o, fərman verdi,
 Dəlləyin dalınca adam göndərdir.
 Söylədi ona ki: «Tez elə bəyan,
 De görüm bu sirri kimə açıbsan?
 De görüm, nə cürə eləyib hünər
 Bu sirri özgəyə veribsən xəbər?
 Səni bağışlaram düzünü desən,

Boynunu vurdurram yalan söyləsən!..»
 Şahın sözlərini eşidib dəllək,
 Gördü ki, düzünü söyləsin gərək.
 Əvvəl yeri öpüb səcdə eylədi,
 Sonra padişaha belə söylədi:
 «Doğrudur, şah mənə vermişdi fərman,
 Saxlayım hamıdan bu sirri pünhan.
 Ancaq davam edə bilmədiyimdən,
 Təkcə bir quyuya satdım sirri mən.
 Başqa heç kimsəyə demədim, ey şah.
 Yalansa, qənimim olsun qoy Allah!..»
 Şah gördü ki, dəllək doğru söz dedi.
 O, düzlük istədi, bu da düz dedi,
 Qullardan birinə buyurdu bu an,
 Bir qamış gətirdi həmin quyudan,
 Təzə tütəyə də dəyəndə nəfəs,
 Şahın qulağına gəldi həmin səs.
 Bildi ki, heç sirri saxlamaz nihan,
 Hamının sirrini açar bu cahan!
 Allahı xeyr ilə eyləyərək yad
 Dəlləyi qılıncdan elədi azad.
 Üzünü örtməsin qönçə, nahaqdır,
 Gec-tez ləl yanağı açılacaqdır.
 Qara daş içində gizlənən buxar
 Axır ki, olacaq bir gün aşkar.

İSKƏNDƏR İLƏ ÇOBAN DASTANI

Müğənni, dayanma, sübh açılarkən,
 Püxtə bir mizrab vur o xam ruda sən.
 Könlümə ruh versin gözəl nəğməsi,
 Bu qafil sevdanı oyatsın səsi.
 Həkimlər içində misilsiz olan
 Bir qoca bu sayaq eyləyir bəyan:
 O, rumi kəmərlə, o Çin taclı şah
 Taxtda oturmuşdu yenə bir sabah,
 Qaşını çatmışdı onun qüssə, qəm,
 Gözündə deyildi əsla cami-Cəm.
 Yarının çöhrəsi Günəşdi, Aydı,
 O qızı qızdırma yandırmadaydı.
 Qəlbində qalmışdı arzusu, kamı,
 Əfsus ki, müşküldü onun əncamı.
 Şahın da köksündə sevdalı ürək
 Qəmli, qüssəliydi həmin xəstətək.
 Əmr etdi, nə qədər Rumda həkim var,
 Hansı bir ölkədə, harda olsalar

Gəlsinlər, etsinlər çarə birtəhər,
 Şahın ürəyindən silinsin kədər.
 İşdən başı çıxan həkimlər gəldi,
 Sarayda məşvərət – məclis düzəldi.
 Min cür çarə etdi hərə bir yandan,
 Ancaq o gözələ olmadı dərman.
 Yanırdı almatək qızın yanağı,
 Şahın açılmırdı qaş, qabağı.
 Ona vermiş idi şah öz könlünü,
 Qəmlə keçirirdi bütün gününü.
 Qüssə gətirmişdi o şahı cana,
 Taxtından enərək çıxdı eyvana,
 Eyvanda dayanıb qəmgin, mükəddər,
 Ordan çölə, dağa salırdı nəzər.
 Padişah çölləri seyr edən zaman
 Göründü gözünə onun bir çoban.
 Müdrik bir qocaydı, nurlu, zəkali,
 Kafurtək ağ idi saç, saqqalı.
 Şürü yayıldıqca çəmənə, çölə,
 Ürəyi fərəhdən gəlirdi dilə.
 Şah bir az sevindi onu görərəkən,
 Çünki nur yağırı gülər üzündən.
 Tez adam göndərdi onun yanına,
 Çağırdı çobanı öz eyvanına.
 Qulamlar baş əyib hökmünə yenə,
 Piri gətirdilər şahın qəsrinə.
 Çoban daxil olub uca saraya,
 Bir qəsr gördü ki, ucalmış Aya.
 Bilirdi, belə sədd İskəndərin var,
 Xoşbəxtdir bu qəsrə daxil olanlar.
 Ədəblə yer öpdü, çünki bir müddət
 Başqa şahlara da etmişdi xidmət.
 Şah onu yanına dəvət elədi,
 Onunla söhbətə başlayıb dedi:
 «Ay kişi, gəl, mənə dağdan, dərədən
 Gözəl bir sərgüzəşt danış görüm sən.
 Ürəyim kədərdən çəkilib dara,
 Bəlkə söhbətinlə edəsən çara...»
 Çoban söylədi ki: «Ey tacidar, sən
 Özünsən aləmi abad eyləyən.
 Taxtın işıq salsın ölkəyə hər an,
 Pis göz uzaq olsun xəttü tacından.
 Əvvəl söylə görüm, sən ey hökmüdar,
 Nə üçün tutmuşdur könlünü qubar?
 Söylə ki, müsahib o yolla getsin,
 Sözləri dərvinə bir çarə etsin.»
 Çobanın sözünü şah çox bəyəndi,

Gördü ki, söz bilən və iş biləndi.
 Ağillı danışır dinpərvər kimi,
 Mənasız söz demir çöllülər kimi.
 Şah onu dərindən etdi xəbərdar...
 Bu sirri biləndə çoban da təkrar
 Torpağı öpərək yenə də şaha
 Sidqilə, ürəkdən elədi dua.
 Dedi: «Gəncliyimin xoş zamanında
 Mən xidmət etmişəm şahlar yanında.
 O xidmət etdiyim şahlar içində
 Biri var, yadımdan çıxmaz bu gün də:
 O bir şahzadəydi, Mərvdə yaşardı,
 Uca qəd-qaməti, gül üzü vardı.
 Boyuna sərvlər min həsrət çəkər,
 Üzünün rəngindən sərxoşdu güllər.
 Vardı bir gəlini – gözəl, mehriban,
 Saray nur alardı ay kimi ondan.
 Göz dəydi o qıza, üz verdi əzab,
 Qızdırma əlindən oldu o, bitab.
 Canını yandıran bu bəd azara,
 Nə qədər etdilər, olmadı çara.
 Uca sərv incəlib söyüdtək əsdi,
 Hamı o gözəldən ümidi kəsdi.
 Şahzadə ölümle pəncə-pəncəyə
 Görəndə gözəli: «Sağalmaz,» deyə, –
 Hələ o dilbəri almamış əcəl,
 Biçarə gözəldən tamam üzdü əl.
 Naümid olaraq, o birdən-birə
 Dünyadan əl çəkib düşdü çöllərə.
 Vardı həmin yerdə ucsuz-bucaqsız,
 Qupquru bir səhra – meşəsiz, dağsız.
 Hər tərəf xaraba mağaralardı,
 İçində pələnglər, şirlər yatardı.
 Nə bir ot, nə yarpaq – hər tərəf ölü,
 Xalq ona deyirdi: «Ölümlər çölü».
 Hər kəs əl çəkəydi dünyada candan,
 O möhnət çölündə olardı nihan.
 Heç görə, eşidən yoxdu: bir nəfər
 Ordan sağ qayıdıb gətirə xəbər.
 Şahzadə dözülməz qəmdən, qüssədən
 O çölü etmişdi özünə məskən.
 Bir dostu vardı ki, o şahzadənin
 Yolunda canından keçərdi yəqin.
 Bildi ki, bu çöldə cavan şahzadə
 Ömrünü verəcək boş yerə badə.
 Quldurtək niqablı, əlində yaraq
 Getdi arxasınca, ona çataraq

Tanınmaz bir səslə qopardı nəre,
 Tutub şahzadəni o sərdi yerə.
 Şahzadə sərvətə yerə yıxılcaq
 Tez onun gözünü bağladı qoçaq.
 Tərk etdi durmadan o qorxunc yeri,
 Onu gözübağlı qayıtdı geri.
 Cavanın vardı bir gizlin otağı,
 Aparıb oturtdu orda qonağı.
 Yanında qoydu bir keşikçi – məhrəm,
 Sirri şahzadədən saxladı möhkəm.
 Çörəyə, suya da edib qənaət,
 Başqa şey verməyə vermədi rüxsət.
 O dustaq şahzadə, sinəsi dağlı,
 Qəlbi, könlü tutqun, gözləri bağlı,
 Özü öz işinə qalmışdı heyran:
 Bu bəla hardandır, nədir bu zindan?
 Dostusa, durmayıb cəhd edir yenə,
 Çarə axtarırdı onun dərдинə.
 Çalışıb gəlını sağaltdı əvvəl,
 Yüz cürə şərbətlə dəf oldu əcəl.
 Dərdbilən bir təbib elədi dəvət,
 Saxladı yanında onu bir müddət.
 Qurtardı gözəli verdiyi dərman,
 Tərtəmiz sağaldı o, qızdırmadan.
 Əvvəlki gözəllik gəldi yerinə,
 Başladı şənliyə, çəmənlə seyrinə.
 Dərmandan tapınca o gözəl şəfa,
 Durdu axtarmağa könlünə dəva.
 Cavansa, gözəli görəndə belə,
 Duydu ki, ürəyi vurur eşq ilə.
 Evində şahənə bir məclis açdı,
 Udun xoş ətrini hər yana saçdı,
 Düzdü hər tərəfə gülü, sünbülü,
 Oturtdu bir yanda o qızılgülü.
 Sonra da gətirib gəldi içəri
 Əjdəha ağzından çıxan qəməri.
 Üzündən pərdəni açıb, nəhayət,
 Elədi min cürə nəvaziş, hörmət.
 Şahzadə nə gördü? Məclis düzəlib,
 Sevgili yarı da məclisə gəlib...
 Qorxunc cəhənnəmdən, dardan qurtuldu,
 Həm cənnət, həm huri sahibi oldu.
 Nə deyim, nə qədər sevindi o şah!
 Daha nə şərh edim, artıqdır izah...»
 İskəndər dinlədi dedikcə çoban,
 Elə bil ayıldı pis bir yuxudan.
 Dincəldi, yox oldu çəkdiyi əzab,

O yetkin qocadan aldı xam şərab.
 Şah burda çobanla söhbət edərkən:
 «Sağaldı!..Sağaldı!..» - Eşitdi birdən.
 Padşah da sevindi, oldu bəxtiyar;
 Bircə asqırmaqla sağalmışdı yar...
 Çobanı görərək belə xeyirxah,
 Onunla şahənə rəftar etdi şah.
 Hər kəsin zətə pak olarsa əgər,
 Ondan çox yazılar belə əsərlər.
 Ay daim nur saçır, Müştəri parlar,
 Hünərli şəxsən də hünəri parlar.
 İtirmiş olmasa aqlını sərraf,
 Tez seçib ayırır, deməz qəlpə saf.
 Səninlə biri xoş danışsa əgər,
 Könüldən dinlə ki, bir xeyri dəyər.
 Nalayıq söz ilə etsələr xitab,
 Sən gərək sükutla verəsən cavab.

ARŞİMİDES İLƏ ÇİNLİ KƏNİZİN HEKAYƏSİ

Müğənni, yubanma, götür rudu sən,
 Dumanlar çulğayıb beynimi qəmdən.
 Elə nəgmə de ki, sənin xoş səsin
 Beynimi başımda sakin eyləsin!
 Yenə də o yurdun qocalarından
 Rumlu bir filosof elədi bəyan:
 «Vardı Arşimides adlı bir həkim,
 Padşaha ən yaxın olan bu nədim
 Kübar nəslindəndi Yunanıstanda,
 Mərdlikdə heç misli yoxdu cahanda.
 Yaxşılıq edəndi, varı da çoxdu,
 Ondan yaxşı adam Yunanda yoxdu.
 Aqlı, düşüncəsi, idrakı vardı,
 Təlimə diqqətlə qulaq asardı.
 Ərəstu da ona atalıq etdi,
 Təlim vermək üçün bir ev düzəltdi.
 İskəndər divanı tapşırırdı ona,
 Əmində məzluma yar olduğuna.
 Ruslarla vuruşdan qayıdan xaqan
 Bir kəniş vermişdi şaha ərməğan.
 Alimin qəlbini oxşasın deyə,
 Şah ona bu qızı etdi hədiyyə.
 Elə bil ovçuya çatdı bir ceyran,
 Doymadı o şirin, əmlik quzudan.

Sevdi çinli türkü, könlü şad oldu,
 Qəmlər hindusundan o, azad oldu.⁷⁹
 Onunla söhbətə-işrətə daldı,
 Belə ki, bir müddət dərsdən də qaldı.
 Dərs verən ustadı aldı endişə,
 Onun bu halından düşdü təşvişə.
 Onu dərsdən qoyan nədir görəsən?
 O saf düşüncəsi pozuldu nədən?
 Yüz nəfər şagirdə dərs öyrədirdi,
 Yaxşını, yamanı təlim edirdi.
 Ancaq Arşimides olmasa dərsdə,
 Qalan doxsan doqquz şagird gəlsə də,
 Dərs deyə bilməzdi həvəslə ustad,
 Çünki vardı onda böyük istedad.
 Ancaq o təkçə də gəlsə, müəllim
 Həvəslə edərdi dərslərini təlim.
 Əlbəttə, ağıllı bir qulaq asan
 Yaxşıdır həmişə yüz şüursuzdan.
 Ustad bir gün sordu Arşimidesdən:
 «Nə olub, bizləri unutmusan sən?
 Nə işdir, de, səni dərsindən qoyan?
 Elmsiz yaşaya bilərmə insan?»
 Arşimides dedi: «Bir təşnə əgər
 Bir bulaq taparsa, söylə, neyləyər?
 Şah mənə göstərib xeyli nəvaziş,
 Güzəl bir çinli qız hədiyyə etmiş.
 Özün gənc olasan, yanında gözəl,
 Mümkünmü çəkəsən məhəbbətdən əl?
 Bununçün mən dərsdən soyudum, əfv et,
 Mümkünmü bir qəlbə iki məhəbbət?»
 Müəllim gördü ki, Arşimidesi
 Yaman çulğamışdır şəhvət həvəsi,
 Dedi ki: «Çox yaxşı, mümkünsə əgər,
 O gülü bir mənim yanıma göndər...
 Bir görüm neyləyib sənə o gözəl
 Ki, dərsə, biliyə qoymursan məhəl?»
 Baş əyib ustadın bu fərmanına,
 O bütü göndərdi pirin yanına.
 Ərəstu tapmışdı bir yeni dərman,
 Xıltı ayırırdı onunla qandan.
 O xılt ki, bədəne faydası vardı,
 Qanı saflaşdırar və artırardı.
 Bu dərman gözəllik məğzini aldı,
 Dik sərvə eyərək taqətdən saldı.⁸⁰
 Ustad o gözəldən aldığı xıltı
 Bir təştin içinə yığıb saxladı.

Təşt onun tökdüyü xılt ilə doldu,
 Güzəl çirkinləşdi, saraldı, soldu.
 Söndü üzündə nur, dəyişdi halı,
 Soldu, xəzəl oldu o gül camalı.
 Çağırıb şagirdi bir gün müəllim,
 Ona öz yarını eylədi təqdim,
 Dedi: «Al, bu sənə çox sevdiyim yar,
 Nazladıb sevinclə evinə apar!»
 Gənc baxıb sənəmə, sordu ustaddan:
 «Kimdir bu eybəcər qadın, ay aman!..
 Bəs mənim o gözəl gövhərim hanı?
 Ürəkdən sevdiyim dilbərim hanı?»
 Onun cavabında alim əmr etdi,
 O ağzı örtülü təştı gətirdi.
 Təştin qapağını açdığı zaman,
 Dünyanı eylədi bu işə heyran.
 Dedi: «Bəyəndiyin bu idi ancaq,
 Ləzzət aldığına indi buyur, bax,
 O gözəl bədəndə yalnız bu çirkin
 Xılt idi, əzizim, sənə sevdiyim.
 Mən həmin bu xıltı çıxartdığım dan,
 Sən onu eybəcər adlandırırısan.
 Qandan xılt çıxarsa, bax, belə olar;
 Xıltlı qan sevməyin nə mənası var?
 Gəl, tökmə üzünün suyunu nahaq,
 İnsan bu su ilə canlanır ancaq.
 Üzdən bir damcı su getməzsə, inan,
 Üzünün suyuyla şad yaşar insan.
 Əl çək hər kənizə könül verməkdən,
 Bunlarla ömrünü bada vermə sən.
 Sənə bircə dilbər edər kifayət,
 Tək qalar çox arvad alan, nəhayət.
 Ruzgar ona görə dəyişir hər an:
 Törəyib dörd ana, yeddi atadan.⁸¹
 Oğlunu bir rəngdə görmək istəsən,
 Ürəktək bir ata-analı ol sən.»
 Arşimides rumlu alimin mumdan
 Balı çəkdiyini gördüyü zaman⁸²
 Ondən üzr istədi, gəldi həvəsə,
 Əvvəlki şövq ilə başladı dərsə.
 Ancaq kənizdəydi ürəyi yenə,
 Çünki məftun idi gözəlliyinə.
 Uca sərv bir daha yarpaq açaraq
 Dikəldi, yenə də atdı qol-budaq.⁸³
 Bənövşə yenidən ətirlər saçdı,
 Nərgiz xumar-xumar gözünü açdı.

Çinli türk gözəli açıldı gültək,
 Meyxana yolunu süpürdü külək.
 Yenə Arşimides gələrək cuşa,
 Bənzədi gül görmüş uçan bir quşa.
 Tərk etdi yolunu elm ilə dərsin,
 Açdı qapısını eyşin, həvəsin.
 O pəri qızıyla yaşadı pünhan,
 Xoşbəxtdir pərilə xəlvətdə olan.
 Görərək eşqində belə bir səbat,
 Onu danlamaqdan əl çəkdi ustad.
 Keçdi bir-iki il o gündən bəri,
 Soldu Çin qızının ahu gözləri.
 Torpağa səpildi solğun qızılgül,
 Yox oldu bağçadan o şeyda bülbül.
 Necə ki, pərilər içər badəni,
 Torpaq da uddu o pərizadəni.
 Mənimlə xoş rəftar edərkən fələk
 Vermişdi ondan da gözəl bir mələk.
 O da sevimliydi, əziz canandı,
 Ağillı qadındı, iş bacarandı.
 Ruxü qoymuş idi Ayı piyada,
 «Atı» mat qoymuşdu «şahı» dünyada.⁸⁴
 Qanımla bəslənmiş bir güldü, göyçək,
 O da təkçə məni sevirdi cantək.
 Gözümə nur idi mənim o mələk,
 Yaman göz ayırdı rəhm etməyərək,
 Fələk ayrı saldı o şux gözəldən,
 Yox imiş dünyada sanki əzəldən.
 Nə qədər razıydım mən ondan, eyvah!..
 Ondən razı olsun, görüm ki, Allah!
 Bir qüdrət bəxş edib taleyim sözdən
 Köhnə dastanları təzələyəm mən,
 Nəqd-şəkər paylanar bayram gələndə,
 Dedim ki, bir gəlin bəzəyim mən də.
 «Şirin»in halvasın qurtaranda mən
 Bir halvaçalanım getdi evimdən.⁸⁵
 «Leyli» xəznəsinə çəkərkən hasar,
 Orada da bir gövhər eylədim nisar.
 Bu toyu çatdırıb mən nəhayətə,
 Təzə bir gəlin də verdim cənnətə.⁸⁶
 Neçə gözəl dərdi sinəmdə ikən,
 Rum-rus dastanını necə yazım mən?⁸⁷
 O qəmli çağları niyə yad edim?
 Bu xoş dastanımla könlü şad edim.

QİBTLİ MARIYƏNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN KİMYAGƏRLİYİ

Müğənni, gəl, qədim dövrü yada sal,
 Muğlartək muğani xoş bir hava çal!
 Yazığam, əzizlə, dərdimi dinlə,
 Qızışdır canımı nəğmələrinlə!
 Qoca bir filosof üzündən sözün
 Pərdəni açaraq, nəql etdi bir gün:
 Mariyə adlı bir qibtli vardı,
 Bir əmir qızıydı, Şamda yaşardı.
 Bir çox qalaları varmış ki, düşmən
 Alıbmış onları bir-bir əlindən.
 Yağı dadanmışdı onun yurduna,
 Şikəstlik vermişdi bu dünya ona.
 Düşmənin zülmündən tənqə gələrək
 Gedib İskəndərdən istədi kömək.
 Əgər eləsəydi şah ona imdad,
 Öz abad yurduna qayıdardı şad.
 Şahın vəzirinə pənah apardı,
 Kömək almaq üçün ona yalvardı,
 Gördü ki, ağillı, kamallı vəzir
 Əyləşib bir dəstə gəncə dərs verir.
 Əl çəkdi əvvəlki iddiasından,
 Ona elm oxumaq göründü asan.
 Gördü ki, dava bir cəncəlli işdi,
 Həvəslə, səy ilə elmə girişdi.
 Alimə ürəkdən eləyib xidmət,
 Onun hüzurunda göstərdi hörmət.
 Kənzilər içində alimə məhrəm
 Yoxdu ondan başqa yaxın bir həmdəm.
 Ustadın pak, təmiz xisləti vardı,
 Qız üzün açanda o, göz yumardı.
 Zərif əllərilə su tökəndə qız
 O, tökülən suya baxardı yalnız.
 Qadın ustadını öz ağ kafurtək
 Gözəl bədəninə meyilsiz görçək,
 O da kişilərə olan həvəsdən
 Çəkinib, özünü saxladı qəsdən.
 Təkçə təlim oldu fikri, məqsədi,
 Məqsədə biliklə çatmaq istədi.
 Alim Ərəstu da o gözəl üçün
 ilik xəzinəni açdı büsbütün.
 O saf-təmiz dürrə çox dürlər saçdı,
 Ona deyilməmiş çox sirlər açdı.

Elmin sirlərini açdı qadına,
 Bir-bir təlim edib öyrətdi ona.
 Hər elmin önündə qız səcdə qıldı,
 Sinə lövhəsinə nələr yazıldı?!
 İstədi vətənə qayıdıb ordan
 Öz baba yurduna olsun hökmüran.
 Yox idi qüdrəti, varı, dövləti,
 Dirildə yenidən o səltənəti.
 Ərstu bu işdən olub xəbərdir,
 Düşündü: xəznəsiz olmaz şəhriyar,
 Qızıl iksirini ona öyrətdi,
 Qadını elmiylə iksirçi etdi.
 Mariyə ucaldı o kimiyadan,
 İksir alimlərdən qazandı ad-san.
 Ərstu öz bilik xəzinəsindən
 Ona sirr öyrədib etdi işbilən.
 Şahın izni ilə ordu, xəzinə
 Verib, yola saldı öz ölkəsinə.
 Mariyə yetişəcək doğma yurduna
 Davasız, qovğasız şah oldu ona.
 O qədər varlandı qazandı, bacdan
 Ki, azad elədi yurdu xəracdan.
 Şehirli kimyada olub işbilən.
 Qızıl qayırdı o, xam gümüşdən.
 Nəhayət, qızılla doldu xəzinə,
 Açdı xəzinəni elin üzünə.
 Ölçüsüz bol qızıl qazansa hər kəs,
 Ona daş, ya qızıl, təfavüt etməz.
 Qoşunda nə qədər süvari vardı,
 Atının nalları qızıl nallardı.
 Çoxu bu sarayda yeyib gəzirdi.
 Hətta eşşəyin də palanı zərdi.
 Qızıl bəzəklərin yox idi həddi,
 İtin də zənciri qızıldan idi.
 Elm-fənn aşiqi bir dəstə insan
 Fəqirdi, yoxsuldu, darıdaydı yaman.
 Onlar xəzinədən tutdular xəbər,
 Şahın hüzuruna gəlib, birtəhər,
 O dövlət kanına etdilər minnət,
 Dedilər: «Yoxsulduq, çəkirik zillət.
 Başqa adamlartək yoxdur peşəmiz,
 Yalnız düşünməklə ömr edirik biz.
 Çünki güdməmişik dünyada qazanc,
 Bir günlük çörəyə qalmışıq möhtac.
 Rəhmdil mülkə edib mərhəmət,

Açar xəzinəni bizə də, əlbət.
 Yəqin ki, mərhəmət edərsə əgər,
 İksirdən bizə də bir şey öyrədir.
 Gövhər xəznəsiylə zəngindir dünya,
 Nə qədər paylansa çatar hamıya.
 Nə olar, bizlər də bir parça çörək
 Qazanıb, heç kəsdən minnət çəkməyək?!..
 İşbilən, saf qəlbli, kamallı gözəl
 Onların sözüne eylədi əməl.
 Ölkədə bir guşə şux lələzardı,
 «Səngi-əzəm» adlı bir qaya vardı.
 Mariyə oraya çıxdı, qəmərtək,
 Başında buluddan qara bir örpək.
 Müşkün zülflərinə nərgizə bənzər
 Parlaq gövhərlərdən düzüb bir qədər,
 Qara saçlarını kəmənd etmişdi,
 Hörüb xaç şəklində o, bənd etmişdi.
 Dedi alimlərə: «Gəlin bir yaxın,
 Qaşımın tağında bu bəndə baxın.
 O gizlin iksiri, diqqət etsəniz,
 Şəhərtək alnımda görərsiniz siz.»
 Bunu eşidəndə, düşünüb hərə
 Bir cür mənə verdi həmin sözlərə.
 Biri söylədi ki, Zöhrətək parlaq
 Alnına işarə etdi o, ancaq.
 Saçlarda aradı sirri bir nəfər,
 Saçlar içindəydi çünki o gövhər.
 Hərə bir yol tapdı həmin sənətə,
 Düşdü hər birisi bir cür niyyətə,
 Hərə o qissədən aldı bir hissə,
 Alimin sirrini tapmadı kimsə.
 Bir gün də yığışıb gəldilər onlar,
 Dedilər: şərh etsin bu sirri təkrar.
 Qoyub aşağıda o gələnləri,
 Çıxdı eyvanına vüqarla pəri.
 Həmin xəzinədən söhbət edərkən,
 Şehirli sözlərə vurdu min bəzək:
 «O lələzar dağlar, sirli nəbatat,
 O şehirli sözlər, o rəmz, o büsat,
 O qızıl mədəni – o «Səngi-əzəm» -
 Nağıldır...Kimyasa başqa bir aləm!..
 Hökmdar sirli bir xəznə göstərdi,
 Dəmir qıfıl vurdu, zər açar verdi.
 Ariflər bu sözdən tapdı xəzinə,
 Nadanlar dərd, əzab çəkəndilər yenə.

Bitkidə kimyanın varsa əsəri,
 Qələmdir əslində onun cövhəri!
 Bu qədər var ikən elmdə imkan,
 Əfsus, pay almamış hamı kimyadan.
 Kim əsil kimyaya verərsə ürək,
 O, saxta kimyaya uymasın gərək!»
 Deyirlər: Bağdada etmişdi səfər
 Zirək xorasanlı, kəsib bir nəfər.
 O, xeyli dolanıb çəkdi züziyyət,
 Özünə bir peşə tapdı nəhayət.
 Hamıya mələmdür, əhli-Xorasan
 Bağdadda fənd ilə yaşayır asan.⁸⁸
 Min misri qızılı vardı onun, saf,
 Rumda da tapmazdı bunları sərraf.
 Qızılı yeyəylə ovub sürtərək,
 Sarı palçıq qatıb, etdi xəmirtek.
 Bundan neçə möhrə qayırdı qoçaq,
 İndi gəl qurduğu oyuna bir bax!
 Gəlib bir əttarın yanında sayıb,
 Bir-bir möhürləyib, əmanət qoyub
 Söylədi: «Bunları saxla sən bir az.
 (Əcəb möhrələrdir, əcəb möhrəbaz!)
 Satıram bunları bir dinara mən,
 Çox pul qazanarsan sən bu alverdən.
 Vaxt olar qayıdıb bu möhrələri
 Birə on qiymətə alaram geri.»
 Əttar soruşdu ki: «Bunlar nədir bəs?»
 Dedi: «Təbərrikdir, bilməsin heç kəs!»
 Əttarın yanından dönüb geriyyə,
 Başladı əfsunla kimyagərliyə.
 Darülxilafətə⁸⁹ yaydı bir xəbər
 Ki, gəlib bir nəfər usta kimyagər,
 Deyir ki: «Kimyada baş ustayam mən,
 Yoxdur mənim kimi bu sirri bilən.
 İstəsəm iksirlə edərəm, yəqin,
 Biri – on, onu – yüz, yüzü də ki – min.
 Yüz dinar pul verin siz əvvəlcədən,
 Min dinar eləyim yüz dinarı mən.
 Qoyun üstümdə də mənim bir nəfər
 İşbilən, yetirsin işimə nəzər.
 Əgər hünərimi təsdiq eləsə,
 Daha söz deməsin mənə bir kimsə.
 Yox, əgər görsəniz yalançıyam mən,
 Baş məndən, teşt ilə qılınc da sizdən.»⁹⁰
 Xəlifə eşidib, bərk tamahlandı,

Guya qızıl verib, qızıl qazandı.
 Qurd özünü tülkü cildinə saldı,
 Xam şərab içirib, saf qızıl aldı.
 Vur-tut on qızılı qalanda onun,
 Düşünüb o, qurdu başqa bir oyun:
 Zərgər qaydasıyla bir küre qurdu,
 Bir qaba cürbəcür dərman doldurdu.
 Şəhərdə hər yana adam salaraq,
 Təberrik axtardı, tapmadı ancaq.
 Müştərilər gəzib dükən-bazarı,
 Axır ki, tapdılar həmin əttarı.
 O qızılı gile verib zər dinar,
 Gətirib ustaya çatdırdı onlar.
 Mahir xorasanlı göstərüb tədbir,
 Həmin möhrələri doğradı bir-bir,
 Sonra da alovlu kürəyə saldı,
 Gil yanıb töküldü, saf qızıl qaldı.
 Ərimiş qızılı qaliba tökdü,
 Dibinə yaquttək saf qızıl çökdü.
 Xəlifə tez xəbər tutdu bu işdən:
 Təzə qızıl verir o köhnə mädən.
 Gördü ki, qızılı o mahir ustad
 Şehirle, əfsunla artırır on qat.
 Gövhər xəzinəsi qazansın deyə,
 Hədsiz hörmət etdi həmin kişiyyə.
 Aldanıb hərifin bu oyununa,
 On min misri qızıl göndərdi ona.
 Tapşırıdı: «Bunları tez işə sal sən,
 Ey usta, çıxaram xəcalətindən.
 Daha gözətçilər səndən əl çəkər,
 Mələmdür səndəki sədaqət, hünər.
 Düz çıxdın işinlə sən bu sınaqdan,
 Təmiz olduğunu göstərdi mizan.»
 Alıb qızılı naz eyləyərək,
 Qurdu hindu kimi yenə bir kələk.
 Tədbirlə iş görüb xəlvət, gizlicə
 İçdi qafillərlə bir neçə gecə.
 Hamısı məst olub düşdü torpağa,
 Zirək xorasanlı qalxdı ayağa,
 Bir neçə qul tapdı o, dayanmadan,
 Atları yükləyib çıxdı aradan.
 Gizlin bir yol ilə ordan birtəhər
 Əkildi, görmədi onu bir nəfər.
 Xəlifə bu işdən xəbər tutanda,
 Onun qaçdığını bilcək, bir anda

Təbərrik söhbəti düşdü yadına,
 O biri söhbətlər puç gəldi ona.
 Danışdı sirləri təbərrik satan,
 Güldü bu hiyləni eşidən zaman.
 Bir təbərrik yazıb versə kim sənə,
 Aç, oxu, mənə tap, uyma cildinə.
 Bir əfsun eşitsən bir əfsungərdən,
 Ayıq ol, əfsuna düşməyəsən sən.
 Dünyada görmədim elə kimyagər,
 Kimya oyunundan çəkməsin zərər.
 İskəndər bir xəbər aldı Yunandan:
 Olub xəzinəyə Mariyə ilan.⁹¹
 Şaha dedilər ki: «O dişi aslan
 Bir şıkar fikrinə düşəcək, inan!
 İşbilən qadındır, dünyada heç kəs
 Onun dövlətinin sayını bilməz.
 Xəzinə sirrindən olub xəbərdar,
 Onun dünya qədr xəzinəsi var.
 Əfsunla daşları saf qızıl eylər,
 Sədəfdən çıxarar zərif incilər.
 O qədr qızıl var, dövlət var onda,
 Qarunun dövləti heçdir yanında.
 Şah onun başını kəsməsə əgər,
 Çox çəkməz, dünyanı o əldə edər.
 Düşməne qoşundur verən əziyyət,
 Qoşun da qızılla düzələr, əlbət.»
 Şah yandı qəzəbdən odlu günəştək,
 Düşündü: «Mən onu məhv edəm gərək.
 Onu yox etməkçün bu pak torpaqdan,
 Təbdir görülməli vermədən aman.»
 Artdı, alovlandı şahın qəzəbi,
 Müdrik vəziri də bildi mətləbi.
 Şahın hüzurunda baş əyib vəzir,
 Ona ehtiramla göstərdi tədbir.
 Dedi ki: «Gövhərtək safdır o qadın,
 Kiçik bir kənizdir yanında şahın.
 Şamda hökmüdarə eyləyir xidmət,
 Kənizin olmağa çəkir o, minnət.
 Bir müddət olmuşdur mənə xidmətkar,
 Yaxşı fərasəti, yaxşı elmi var.
 Onu elmə, fənnə məftun etmişəm,
 Mən ona gizli bir sirr öyrətmişəm:
 Qazanar nə qədr dövlət istəsə,
 Dünyada o möhtac olmaz heç kəsə.
 Bacarıq sahibi görərək onu

Öyrətdim xəzinə tapmaq yolunu.
 O sənət yoluyla heç kəs dünyada
 Əldə edə bilməz bircə arpa da.
 Xoşbəxt Mariyədən başqa bir insan
 Belə xəzinəyə olmadı ilan.
 Kifayət qədər pul yığdı əlinə,
 Gedib hakim oldu doğma elinə.»
 Vəzirin rəyini eşidən zaman
 Əl çəkdi İskəndər həmin qovğadan.
 Padşahın könlündən tozu siləntək,
 Vəzir Mariyəyə xəbər verərək,
 Dedi ki, padşahdan üzr istəməkçün
 Tez onun yanına qasid göndərsin.
 İşbilən Mariyə alıb xəbəri,
 Açdı qızıl dolu xəzinələri.
 Qasidə hazırlıq əmrini verdi,
 Şaha misilsiz bir xəznə göndərdi.
 Xəzinə görənlər hələ bu qədər
 Bir yerdə xəzinə görməmişdilər.
 Bəxşişlə rəf oldu –getdi nəhayət
 Mariyədən kədr, şahdan ədavət.
 Bəxşişlə ədavət, kin sönüb gedər,
 Kini küdurəti bəxşiş məhv edər!

FAĞIR ÇÖRƏKÇİNİN HEKAYƏSİ VƏ ONUN VARLANMASI

Müğənni, öt yenə, o lətif səsin
 Bülbülün səsinə batıl eyləsin.
 Nəvalar nəvası olsun bu nəva,
 Dərdlərin dəvası olsun bu nəva.
 Belə deyirlər ki, Ruma bir zaman
 Bir yoxsul gəlibmiş başqa diyardan.
 Az vaxtda qazanmış o çoxlu dövlət,
 Yığmış karvan-karvan xəzinə, sərvət.
 Ancaq bilən yoxmuş dərya xəzinə
 Dağdan, ya dənizdən çıxıb bəxtinə?
 Kimisi deyirdi: mədən tapıbdır,
 Kimisi deyirdi: yox, ev çapıbdır.
 Əlqərəz, yazıqdan əl çəkmədilər,
 Axır ki, padşaha verdilər xəbər.
 Dedilər: «Yad eldən bura bir adam
 Gəlmişdi, əvvəllər yoxsuldu tamam.
 Keçməmiş aradan bircə il müddət,
 O qədər qazanmış qızıl, mal, sərvət

Ki, padşah on katib ayırsa əgər,
 Onun dövlətini saya bilməzlər.
 O bir çörəkçiydi əvvəl, yoxsul, ac,
 Quru çörəyə də, suya da möhtac.
 İndi alıb-satır ləl ilə gövhər,
 Ağıl bu barədə heç susa bilər?
 Peşə yox, alver yox, əkin də əkməz,
 Bu qədər dövləti hardan tapıb bəs?»
 Yığılıb gördülər belə məsləhət:
 Şah ondan bu sirri soruşsun xəlvət.
 Əmr etdi padşah ki, o kişi bir gün
 Üstündən şübhəni götürmək üçün
 Xəlvəti padşahın yanına getsin,
 Bu sirri xoşluqla ona nəql etsin.
 Varlanmış çörəkçi gedib bargaha,
 Ədəblə baş əydi ulu padşaha.
 Diz çökdü, bir daha təzim eylədi,
 Torpağa düşərək sənə söylədi.
 Şah onu görəndə bəxtəvər, xoşbəxt,
 Taxtının yanına eylədi dəvət.
 Gahdan hədələdi, gah xoş danışdı,
 Sonra xəzinədən söz-söhbət açdı.
 Dedi ki: «Sən xoşbəxt adamsan, yəqin,
 Fələk də xoş baxmış üzünə sənin.
 Eşitdim buraya köçüb gələndə
 Bir günlük azuqə yox imiş səndə.
 İndisə, deyirlər, çox sərvətin var,
 Acizdir çəkməyə onu karvanlar.
 Dövlət qazanmaqçün çəkərlər zəhmət,
 Padşaha yetişər tapılma dövlət.
 Bu işin sirrini doğru söyləsən,
 Canından, malından arxayın ol sən.
 Yox, əgər sözündə duysam bir yalan,
 Əmrimlə ən ağır cəza alarsan!..»
 Çörəkçi gördü ki, qəzəblənib şah,
 Bildi ki, düzlüyə qalıbdır pənah.
 Təzim eləyərək şaha yenidən,
 Söylədi: «Ey padşah, eşitmişəm mən,
 Zülmünü görməyib kimsə dünyada,
 Yaxşılıq yaraşır səndəki ada.
 Xoş rəftar edibsən sən rəiyyətlə,
 Yolunda can qoyar hamı minnətlə.
 Sənin torpağında qazandım nemət,
 Sənin sayəndədir məndəki dövlət.
 Əgər qəbul edib buyuruq versən,
 Tamam əl çəkərəm var-dövlətimdən.

Ən axmaq quluna bəxş edib, əlan,
 Torpağı öpərək gedim qapından.
 Əgər soruşursan, budur doğrusu,
 Nəql edim nə cürə gəldi arxa su:
 Ey şahım, mən bura gəldiyim zaman
 Əliboş bir quldum, yoxsul bir insan.
 Möhnət içindəydi ömrüm, həyatım,
 Dedim, çörək satıb, çörəyə çatım.
 Peşəmdən dərdimə olmadı dəva,
 Doğrusu, bundan da görmədim səfa.
 Şahı səxavətli bir məmləkətdə
 Çörəkçi varlana bilməz, əlbəttə.
 Karıxıb hər yerə baş vururdum mən,
 Təsəlli tapırdım bu əlləşmədən.
 Mənim bir arvadım vardı, çox zirək,
 O, hamilə idi... qaldıq neyləyək?...
 Çox çətin vururduq başa hər günü,
 Günəş də kəsmişdi bizdən lütfünü.
 Müşkün ətrindən də safdı o mələk,
 Yeyirdik onunla biz yavan çörək.
 Yetişdi arvadın doğum möhləti,
 Məndən bir az isti quymaq istədi.
 Evdə yemək üçün – ürək qanından
 Başqa heç şey yoxdu, ey şahım, inan!
 Evdə ikimizdik – bir mən, bir arvad,
 Dedi ki: «Ay kişi, bir dadıma çat,
 Ölürəm, bir azca şorba düzəltəsən,
 Ölümdən canımı qurtararsan sən.
 Yoxsa ki, ölmüş bil məni, həmdəməm,
 Əcəl küləyindən batacaq gəmim.»
 Bu halda görəndə əziz yarı mən
 Ağlaya-ağlaya tez çıxdım evdən.
 Ona bir yeməli şey tapmaq üçün
 Gəzdim küçə-küçə şəhəri bütün.
 Bağlıydı üzümə qapılar –hər yan,
 Bədlük bərk tutmuşdu mənim yaxamdan.
 Baş alıb şəhərdən çıxdım kənara,
 Rast gəldim köhnə bir xarabazara.
 Gəzdim dönə-dönə o xarabanı,
 Bir acgöz div kimi eşdim hər yanı.
 Kim bilir nə vaxtdan qalıb bu saray,
 Basıb qapısını toz-torpaq lay-lay...
 Burda da bir zaman məşəllər yanmış,
 Ətirli udlarla nura boyanmış.
 Bir zənci gördüm ki, atəşpərəstdi,
 Əlində bir kuzə, özü də məstdi.

Asmışdı ocağa dolu bir qazan,
 Basmışdı hər yanı orda buğ, duman.
 Zənci dik atıldı yad adam görcək,
 Burula-burula qalxdı tüstütək.
 Üstümə çığırdı: «Ey div oğlu, sən
 Üstümə cumaraq nə istəyirsən?
 Sən də oğrusansa mənimtək əgər,
 De, oğru oğrudan oğurluq edər?»
 Onun qorxusundan, onun hövlündən
 Özümü itirib mat qalmışdım mən.
 Zənci adət ilə tutaraq dilə,
 Könlünü birtəhər gətirdim ələ:
 «Mən kiməm? Bir kəsib, bir fağır adam,
 Gəldim ki, sayəndə mən də dolanam.
 Hamı söyləyir ki, sən aslanbasan
 Səxavət əhlisən, mərd bir adamsan.
 Odur ki, dəvətsiz qonaq gəlmişəm,
 Səni mən özümə pənah bilmişəm.
 Bəlkə köməyinlə işim düzələ,
 Əlimə bir qədər var-dövlət gələ...»
 O məndə belə bir şirin dil görcək,
 Acığı soyudu, yumşaldı mumtək.
 Odur ki, əl çəkdi bəhs eləməkdən,
 Çünki yağlı dilə aldanar düşmən.
 «İçən, çalansanmı?» deyə soruşdu.
 «Bəli!» Cavab verdim, gətirdi rudu,
 Mən də həmin rudu alaraq ələ,
 Qorxumdan kökləyib gətirdim dilə.
 Mizrabı tellərdə oynadı bu an
 Bir nəğmə başladım ona yalandan.
 Qaynar qazan kimi o coşdu, daşdı,
 Başladı hay-küyə, həddini aşdı.
 Gah şərab içirdi o gül-gülə,
 Gah da rəqs edirdi qazanc eşqiylə.
 Zəncini aldadan bir hava çaldım,
 Onun damarını əlimə aldım.
 Mənimlə həriflək elədi rəftar,
 Məst olub sirrini danışdı aşkar.
 Dedi: «Gözləyirəm burda gizlicə,
 Varlanmaq qəsdim var mənim bu gecə.
 Var mənim özümtək bir yoldaşım da,
 Mənsiz şərab içməz əsla dünyada.
 Gizli bir xəzinə keçibdir ələ,
 Üstündə əjdəha yatmayıb hələ.
 Yalnız ikimizik ona əjdəha,
 Odur ki, quldurluq etmirik daha.

Bir ilə yaxındır o xəzinədən
 Yeyib kef çəkirik dərd-qəm bilmədən.
 Tükənib xəzinə, xeyli azalıb,
 Yerində sonuncu bağlama qalıb.
 Dostum gedibdir ki, gətirsin onu,
 Mən də gözləyirəm burda yolunu.
 Bu gecə sən bizə gəlibsən qonaq,
 Odur ki, biz gərək qulluqda duraq.
 Ancaq bir şərtim var: o qayıdanda,
 Xəzinə gətirib gələn zamanda
 Bir küncdə qısılib durasan gərək,
 Səs-səmir çıxmasın səndən ölütkək.
 Mənim fikrim budur: bu əjdəhanı
 Bu gecə öldürüm, qoy çıxsın canı.
 Bütün xəzinəyə mən olub yiyə,
 Çəkilib sığınım dinc bir guşəyə.
 Sənə də, əzizim, ondan bir qədər
 Qoy könlün şad olsun, verərəm səhər...»
 Zənciylə mən şirin söhbətdə ikən
 Ayaq tappılısı eşitdik birdən.
 Mən qalxıb gizləndim dərhal bir küncdə,
 Fikrim gah tıkanca, gah da türüncdə.⁹²
 Qapqara bir adam girdi o anda,
 Həmin bağlama da onun dalında.
 Yüku çətinliklə endirdi yerə,
 Yaman qüvvətliydi, bənzərdi şirə.
 Hələ bağlı yükü töküb açmadan
 Bir qədər yedi o, hazır şorbadan.
 Yoldaşı yatmışdı. Getdi yanına,
 Onun dediyini bu etdi ona:
 Polad qılıncını ona endirdi,
 Bir anda leşini torpağa sərdi.
 Qorxudan canıma düşdü vəlvələ,
 Özümü birtəhər tez aldım ələ.
 O kəsib başını, qalxdı ayağa,
 Durdu bədənini saqqalamağa.
 Bir saqqqa götürüb çıxdı o yerdən,
 Bu zaman huşumu itirmişdim mən.
 Aradan keçincə bir xeyli müddət,
 Gördüm ki, qayıdıb gəldi, nəhayət,
 O biri saqqanı alıb bu səfər,
 Düzəldi yoluna yenə o təhər,
 Bildim ki, o uzaq bir yerə gedir,
 Gecə də qaranlıq, tutqun gecədir.
 Qartaltək yerimdən şığıdım o an,
 Cumdum xəzinəyə sarı durmadan.

Zənci o meyidi alıb gedəndə
 Aldım xəzinəni çiynimə mən də.
 Bir kasa doldurub hazır şorbada,
 Oldum evə sarı yoluma rəvan.
 Mən elə gəldim ki, bəxtimdən qeyri
 Kimsənin olmadı bundan xəbəri.
 Bəxtim kömək oldu, evimə çatdım,
 Yüklümlə dərdi də çiynimdən atdım.
 Gəldi qulağıma bir çağa səsi,
 Artdı şad könlümün qat-qat nəşəsi.
 Verdim, alıb yedi şorbanı arvad,
 Təşəkkür elədi, könlü oldu şad...
 Arvada dedim ki: «Bəxtim oğlandır,
 Oğlan, doğrudan da, baş ucaldandır!»
 Həmin bağlamanı o saat açdım,
 Bu xəstə könlümə nəşələr saçdım.
 Gördüm ki, xəzinə dolu bir mädən,
 Tamam yaqut, qızıl, gövhər, nə desən.
 Döndüm bir mädənə o xəzinədən,
 Dəniztək varlandım bir gecədə mən.⁹³
 Oğlumun bəxtindən könlüm şad oldu,
 Çünki xəzinəylə birgə doğuldu.
 Oldum o gecədən varlı, bəxtiyar,
 Çünki həm xəzinə tapdım, həm açar...»
 Bütün sərgüzəşti burada bitdi,
 Sözünü qurtarıb o, sükut etdi.
 Şah sordu: «Hansı gün doğulub oğlan?
 Arvadın hamilə olub nə zaman?»
 Çörəkçi tez gedib evinə dəydi,
 Gətirdi padşaha etdiyi qeydi.
 Həmin vərəqəni alıb şah isə
 Göndərib tapşırırdı alim Valisə:
 «Uşağın bəxtini ulduzlardan sən,
 Çalış, tədqiq elə, tezliklə öyrən.
 Onun yaxşı-yaman bəxtini axtar,
 Öyrəndikdən sonra de mənə aşkar.»
 Vallis bu fərmanı alıb, bir müddət
 Göydə ulduzlara eylədi diqqət.
 Görüb ulduzların göydə seyrini,
 Gizlin əhvalatın bildi sirrini.
 Yazdı İskəndərə öz gördüyünü,
 Qulaq duyanı yox, göz gördüyünü.
 Valisdən məktubu aldığı zaman
 Yazdığı şeylərə şah qaldı heyran.
 Pərdə ardındakı o nəqşələrdən
 Belə danışırıdı tale göstərən:

«Bu, bir çörəkçidən olmuş uşaqdır
 Ki, dövlət nuruyla parlayacaqdır.
 O körpə anadan lüt doğulsa da,
 Var-dövlət sahibi olmuş dünyada.
 Atası oğlunun xoşbəxtliyindən
 Varlanıb dövlətli olacaq birdən.
 Taleyi belədir, uşaq doğulcaq
 Xəzinə üstünə basacaq ayaq...»
 Şahı sarsıtmışdı bu söz, bu söhbət,
 O gövhər satana etdi mərhəmət.⁹⁴
 Onu əzizləyib elə o gündən,
 Elədi ən yaxın nədimlərindən.

ALİMLƏRİN HÜR MÜZÜ İNKAR ETMƏLƏRİ VƏ HƏLAK OLMALARININ HEKAYƏTİ

Müğənni, sazını ələ alsana,
 Xoşahəng nəğməndən bizə çalsana!
 Dar pərdə dinləmək istəmirik biz,
 Genişdir, yüksəkdir öz ahəngimiz.
 Rumlu filosoflar sözləşib hərdən,
 Yığılıb gələrdi hərə bir yerdən.
 Onlar hər elmdən söhbət açardı,
 Hikmətli sözləri şefəq saçardı.
 Kim yaxşı etsəydi sözünü isbat,
 Başçılar başçısı olardı o zat.
 Hürmüz adlı alim haqq danışmaqda
 Gedərdi hamıdan daim qabaqda.
 Çox möhkəm olardı onun dəlili,
 Qane eləyərdi hamını dili.
 Bir çox ruhanini faş etdiyindən,
 Oldu yunanlılar onunla düşmən.
 Bir gün yetmiş alim çıxardı qərar,
 Onun hər sözünü etsinlər inkar:
 «Hürmüz nə söyləsə, razı olmayacaq,
 Doğru sözlərinə asmayaq qulaq.
 Onu yerli-dibli eyləyək inkar...»
 İnkarla haqq sözü danmaq mı olar?
 Hamısı söz qoyub əhd elədilər,
 Hürmüz çıxardıqca mädəndən gövhər,
 Qiymətdən salsınlar söz dənizini,
 Torpaqla örtünlər xəzinəsini.
 Hər doğru sözünə yalan desinlər,
 Onun haqq sözünü eşitməsinlər...

Hürmüz söz bəhrindən gövhər saçanda,
 Elmi-ilahidən söhbət açanda,
 Hər sözə dəlillər gətirib ustad,
 Hər şeyi aydınca etdikcə isbat,
 Gördü ki, onlara heç etmir bu kar,
 Hər şeyi hay-küylə edirlər inkar.
 Başqa bir xəzinə çıxartdı üzə,
 Yeni dəlillərlə başladı sözə.
 Gətirdiyi dəlil, dediyi fikir
 Qəlbə yox, daşa da edərdi təsir.
 Yenə də sözünü təsirsiz görcək,
 Bildi ki, burda var yəqin, bir kələk.
 Üçüncü dəfə də müşküllər açan
 Diliylə haq sözü eylədi bəyan.
 Qəlbə fərəh verən gözəl sözlərdən
 Onlara söylədi nə qədər desən.
 Bu qədər çaldığı zəngin səsine
 Heç biri etina etmədi yenə.
 Daha danışmaqdan taqətsiz oldu,
 Boğazı qurudu, dili tutuldu.
 Bildi ki, həriflər tərs davranırlar,
 Aydın dəlilləri qəsdən danırırlar.
 Görməyib onlarda heç bir hərəkət,
 Üzünü döndərüb elədi nifrət.
 Qışqırdı onlara hiddətlənərək:
 «Qalın yerinizdə qiyamətədek!»
 Bir anın içində o yetmiş nəfər
 Qalıb hərəkətdən buza döndülər.
 Başları su kimi ayağa düşdü,
 Donmuş bədənleri torpağa düşdü.
 Düz pərdədə əyri çaldıqlarından
 Pərdənin dalında oldular nihan.⁹⁵
 Həmin əhvalatdan tutanda xəbər
 Ulduztək parladı orda İskəndər.
 O sərv meşəsində gördü ki, ancaq
 Yetmiş quruyub, biri qalıb sağ.
 Hürmüzdən soruşdu, o etdi bəyan:
 «Hümmətim kəşf etdi, - dedi, - asiman!»
 İskəndər «afərin» söyləyib ona,
 Ordan tez qayıtdı öz dərğahına.
 Hər kəsə, xəlvətdə, düşəndə fürsət,
 Ona bu dastandan edərdi söhbət:
 «Yetmişlər başladı tufan salmağa,
 Özləri çöp oldu, Hürmüzsə dalğa».
 Haqqı eşitməyə hər kəs dünyada,
 Ömrünü kül edib verəcək bada.

Ustadın dərşini kim etsə inkar,
 Onlartək kəfənə tutacaq ruzgar.
 Dəlili qüvvətli olan bir sözü
 Qanmaq istəməyən bədbəxtidir özü.
 Taca layiq dürrü yerlərə vuran
 İdraksız, şüursuz nadandır, nadan!
 Hünərə göz yummaq deyildir hünər,
 Hansı bir ağıllı tülə bez deyər?
 Alimlə xoş rəftar etsən əgər sən,
 Özün öz elmini aşkar edərsən.

ƏFLATUNUN ÇALĞI ALƏTİ QAYIRMASI

Müğənni, ucalsın o incə səsin,
 Qızdırsın qoy bizi odlu nəfəsin.
 Qızıqsın işlərim, gəl, dadıma çat,
 Kömək ol, bazarım olmasın kasad!
 Təblini çaldıqca təbilçi yeyin
 Qızıxdı havası soyuq gecənin.
 Naümid olanda o qara qarğa
 Ağ xoruz başladı xoş dil açmağa.
 Çıxdı Rum taxtına İskəndər erkən,
 Dili od, dimağı mumdu deyəsən.
 Gəlib filosoflar səf vurmuşdular,
 Taxtın qarşısında oturmuşdular.
 Hərə bir elmdən bildiyi qədər
 Danışır, deyir, bəhs edirdilər.
 Biri danışdı təbiyyatdan,
 O biri də vurur ilahiyyatdan,
 Kimi riyaziyyat bəhsinə girmiş,
 Kimi həndəsəyə fikrini vermiş.
 Birisi namusdan, ədəb-ərəkandan,
 Biri də hiylədən açmışdı dastan.
 Hərəsi bir fənlə edir iftixar,
 Hərənin özünün bir aləmi var...
 Şaha arxalanıb bircə Ərəstu
 Özünü hamıdan yuxarı tutdu:
 «Mənəm hər alimə çarə eyləyən,
 Yoxdur ehtiyacım heç bir alimdən.
 Hikmət xəzinəsi məndədir bütün,
 Mən oldum hikmətdə hamıdan üstün.
 Filan elmi təsis eləmişəm mən,
 Filankəs filan şey öyrənib məndən!
 Yalandan öymürəm burda özümü,
 Sübutla deyirəm hər bir sözümü...»
 Şah ilə arası saz olduğundan,

Hamı çəkinirdi, qorxurdu ondan.
 Xoşuna gəlmədi bu, Əflatunun,
 Hamıdan biliyi artıqdı onun.
 Nə qədər vardısı orada alim,
 Hamıya olmuşdu o, ilk müəllim.
 Əflatun onlardan üz döndərərək
 Yox oldu saraydan Ənqa quşutək.
 Gecəli-gündüzlü düşündü ustad,
 Gizlində o, bir saz elədi icad.
 Bir küpün içində gizləndi bir gün,
 Axtardı səsini bu yeddi küpün.⁹⁶
 Yaxşı olmasa da birinin səsi,
 Küpdə xoş səslənər onun nəğməsi.
 Bu qanun üzrə də o sahibhünər
 Küpdə düzəldirdi yeni nəğmələr.
 O rəsəd sahibi küpə girərək
 Çərxi, ulduzları seyr etdi tək-tək.
 Eşidib burada o, nalə, fəryad,
 Etdi bu ahənglə bir nəğmə icad.
 Rudda bu ahəngi münasib yerdə
 Quru bağırsaqdan bağladı pərdə,
 İçi boş qabağa çəkərək dəri,
 Düzəltdi, bağladı o, pərdələri.
 Ceyran dərisinə çəkdi qara rəng,
 Quru ud səslənib oldu xoşahəng.
 Bir xeyli cəhd edib fikrinə uyğun,
 Düzəltdi, nəhayət o, bir ərgənün.
 Telləri yaxşıca köklənmiş bu saz
 Başladı verməyə ahəngdar avaz.
 Zil və bəm nəğmələr hasil edərək,
 Mizrabı gah yavaş vururdu, gah bərk.
 Səslər çıxarırdı, bərkdən, yavaşdan,
 Sanki nərə çəkir öküz, ya aslan.
 Səslərdə o qədər mələhət vardı
 Ki, heyvan eşitcək donub qalardı.
 İnsan səslərindən heyvana qədər –
 Sazdan çıxarırdı hər cürə səslər.
 Elə ki, çaldığı o havalardan
 Şadlanıb oynamaq istərdi insan.
 Bütün heyvanları yatırıb sazla,
 Sonra ayıldardı xoş bir avazla.
 Hər bir səsə uyğun səslər çıxardan
 Bir saz düzəltdi ki, başqa bir insan
 Onun sirlərini əsla bilməzdi,
 O sazda bir hava çala bilməzdi.
 Ustad həmin sazı çaldığı zaman

Edərdi xəstənin dərdinə dərman.
 Çalğıda elə bir cəhət də vardı
 Ki, həkim onunla dərdi tapardı.
 Həmin sazdan çıxan səs əsasında
 Təşxis olunardı illət bir anda.
 Ərgənün təkmilə yetdiyi zaman
 Süni ud çox yaxşı oldu xam uddan.⁹⁷
 Alim sazı alıb, səhraya getdi,
 Hər bir nisbət üçün onu kök etdi.
 Dördbucaq xətt çəkib öz dövrəsinə,
 Başladı çalmağa sazını yenə.
 Çöldəki, dağdakı bütün heyvanlar –
 Yüyürdü yanına onun hər nə var.
 Yığılıb hamısı sazın səsinə,
 Düzüldülər onun dörd dövrəsinə.
 Hamısı bir anda huşdan gedərək
 Sərildi torpağa bir-bir ölümək.
 Nə bir qurd orada quzuya dəydi,
 Nə bir şir gur tutmaq həvəsindəydi.
 Sonra başqa cürə kökləyib yenə
 Alim saz çalanda, onun səsinə
 O yatmış heyvanlar, çəkmədi bir an,
 Ayıldı hamısı şirin yuxudan,
 Yayıldı hamısı çöllərə həmən...
 Heç belə sərgüzəşt varmı eşidən?
 Bu xəbər bürüdü bütün cahanı
 Ki, yaqut paylayır o yaqut kanı.⁹⁸
 Əflatun yaradıb bir elə pərdə
 Ki, onu bir bilən yoxdur heç yerdə.
 Onun qurduğu saz elə səslənir
 Ki, fələk o səsə yerlərə enir.
 Müəyyən pərdədə bir hava çalır
 Ki, bütün heyvanlar yuxuya dalır.
 Başqa bir pərdədə çaldığı zaman
 Yatanlar hamısı durur yuxudan.
 Şahın sarayına çatdı bu xəbər
 Ki, Zöhrə Harutla bəhsə giriblər.
 Ərəstu bildi ki, o böyük ustad
 Qərribə bir alət eləyib icad.
 Xəcalət çəkəntək düşməndən düşmən,
 Utandı alimin bu hünərindən.
 Sarayda bir küncdə xəyala daldı,
 Onun dar qəlbini bərk həsəd aldı.
 O zərif sənətin, o xəzinənin
 Sirrini bilməkçün düşündü dərin.
 Xəyala gedərək bir xeyli müddət,

Gecəli-gündüzlü çəkdi əziyyət.
 Axır, əzab çəkib aylar uzununu,
 Bu sirli kələfin tapdı ucunu.
 Öz iti ağlının köməyi ilə
 Bildi ki, saz necə gəlirmiş dilə.
 O səslər qulağa nə sayaq çatır
 Ki, bəzən yatırdır, bəzən oyadır.
 Bildi ki, o sazda necədir nisbət,
 Düzəltdi belə saz o da, nəhayət,
 Səhraya gedərək sazını aldı,
 Bihuşluq gətirən havanı çaldı,
 Heyvanlar eşidib, getdilər huşdan.
 O, başqa bir hava çaldı bu zaman,
 Bu dəfə olmadı ona bəxti yar,
 Huşsuzlar yuxudan oyanmadılar.
 Nə qədər çaldısa, bəlkə birtəhər
 Yatımışlar ayılıb huşa gəlsinlər,
 Olmadı...Köklədi sazı hər sayaq,
 Özü də bu işə mat qaldı ancaq...
 Aciz qaldığını özü görəndə
 Axtardı əlacı müəllimində.
 Gedib özü oldu ustada təslim,
 Başladı almağa həvəslə təlim.
 Soruşdu: «Huşsuzu huşa gətirən
 O hansı havadır, bilməyirəm mən.
 Hansı pərdələrdən çıxır o avaz?
 Nə cür köklənməli onda gərək saz?..»
 Əflatun gördü ki, o böyük insan
 Yalvarıb öyrənmək istəyir ondan.
 Çöldə bir xətt çəkib, sazını aldı,
 Kökləyib, bildiyi havanı çaldı.
 Nə qədər şir və gur var biyabanda
 Yığılıb gəldilər səsə bir anda.
 Birinci havanı çalanda, yenə
 Baş qoyub yatdılar Məndəl xəttinə.⁹⁹
 Başqa bir hava da çaldı o ustad,
 Ərəstu özü də yatdı o saat.
 Əflatun bir hava çaldı bu zaman,
 Heyvanlar ayıldı yenə yuxudan.
 Başqa bir hava da çaldı yenidən,
 Ərəstu sıçrayıb qalxdı yerindən.
 Mat-məbhut yerində durub dayandı,
 Bilmədi heyvanlar necə oynadı.
 Nə oldu onları huşa gətirən,
 Nə oldu onlara hərəkət verən?
 Bildi ki, o alim, o sahibhünər

Sirri gizlətməmişdir ondan bu təhər.
 Ondan üzr istəyib, çox dua etdi,
 O da gizlin sirri buna öyrətdi.
 Öyrənib bunalır yazdı Ərəstu,
 Özü yazdığını dəftərdən pozdu.
 Ustadın hünərin eləyib iqrar,
 Ehtiram göstərdi ona o ki var.
 Şah bildi kimdəymiş əsil istedad,
 Rumda Əflatundur elmə baş ustad.
 O da rütbəsini artırdı onun,
 Sarayda uca yer tutdu Əflatun.

ƏFLATUNUN KEÇMİŞDƏN HEKAYƏ SÖYLƏMƏSİ

Mügənni, çəngini yenə saz elə,
 Xoş sözçün səsini xoşavaz elə.
 Könlünü şad elə sən o çəng ilə,
 Gəl nəvaziş elə xoş ahəng ilə!
 Güldü ertəsi gün üfük zəfərlə,
 Gecə vidalaşdı qızıl səhərlə.
 Səma çəmənində Günəş gül açdı,
 Ay da balıq kimi sulara qaçdı.
 Öz qızıl taxtına çıxdı İskəndər,
 Belində gövhərlə bəzəkli kəmərlər.
 Yenə alimlərdən bir məclis qurdu,
 Əflatun hamıdan başda oturdu.
 Əsrarlı sazına şah qalib heyran,
 Təəccüb içində soruşdu ondan:
 «Ey hikmətli qoca, ey nurani pir,
 Sizin ağlınıza əyandır hər sirr.
 Bilik qıfılına sizsiniz açar,
 Bilik sayənizdə olubdur aşkar.
 Keçmiş alimlərdən verin bir xəbər,
 Olubmu sizdən çox bilən bir nəfər?
 Sizdən əvvəlkilər elə bir xəyal
 Edibmi ki, ola sizinçün mahal?»
 Əflatun padşaha dua edərək,
 Dedi ki: «Firuzə rəngli bu fələk
 Cürbəcür əfsunlar edib ixtira
 Ki, bizim ağlımız yetməz onlara.
 Keçmişdə alimlər görüb çox işlər,
 Çox əfsun, çox hiylə icad etmişlər.
 Doğrusu, onların indiki zaman
 Yüzdə birini də yoxdur anlayan!

Şah izn verərsə, o sirlərin mən
 Deyərəm onda yox, yüzdə birindən.»
 Bu işə razılıq verdi İskəndər,
 Danışsın onlardan alim bir qədər.
 Əflatun söylədi: «Var ol, hökmüdar,
 Sənin elmə, fənnə məhəbbətin var...
 Deyirlər, buxarla alov əl-ələ
 Verib bu dünyaya saldı zəlzələ,
 Bu qüvvət yerlərin bağrını yardı,
 Bir düzdə tilsimli bir daş çıxardı.
 Mis ilə qalaydan xilqətin əli
 Sanki yaratmışdı bir at heykəli.
 Heykəlin böyründə bir oyuq vardı,
 Suların açdığı yerə oxşardı.
 Günəş bu oyuqdan nur saçan zaman
 Bir sehir görərdi orda hər baxan.
 Bir çoban keçəndə bu geniş düzü,
 O sadə yarğana sataşdı gözü.
 Orda parıltılı tilsimi görcək
 Endi tez çuxura bir anda zirək.
 O misdən yaranmış at heykəlinin
 Böyründə bir oyuq göründü, dərin.
 Gün işıq salmışdı həmin oyuqdan,
 Seyr etdi heykəli diqqətlə çoban.
 Orda çox köhnə bir meyid gördü ki,
 Heç əskik deyildi onun bir tükü.
 Onun barmağında bir üzük vardı,
 Qaş Müştəritək par-par yanardı.
 Çoban tez əlini uzatdı ona,
 Çıxarıb üzüyü aldı ovcuna.
 Üzüyü ovcunda çevirdi, baxdı,
 Sonra barmağına sevinclə taxdı.
 Ayrı şey tapmadı baxdısa hara,
 Daha ləngiməyib çıxdı bayıra.
 Sürdü sürüsünü, getdi sevincək,
 Səhəri gözlədi səbr eyləyərək.
 Səmanın möhtəşəm göy bayrağında
 İşıq saçan muncuq parıldayanda,
 Çoban sürüsünü dağda tərək etdi,
 Sürü sahibinin yanına getdi.
 Ora getməyindən bu idi məqsəd:
 Üzüyü göstərib, öyrənsin qiymət.
 Çobanı önündə görəndə ağa
 Başladı onunla xoş danışmağa.
 Hal-əhval soruşdu qoyun-quzudan,
 Aydın cavab verdi hər sözə çoban.

Çoban ağa ilə söhbət edərkən
 Arabir yox olub itirdi gözdən.
 Bir də görünəndə çoban, tez ağa
 Başladı heyrətlə acıqlanmağa:
 «Bu nədir, arabir itirsən gözdən,
 Yenə də gözümə görünürsən sən?
 Əfsunçu olubsan durduğun yerdə,
 Hardandır tapdığın bu sirli pərdə?»
 Çoban bu sözlərə heyrət edərək,
 Bu işə ağılından istədi kömək.
 Çoban ağasıyla söhbət edəndə,
 Üzüklü əlini o tərpedəndə,
 Üzüklə qaşı da hey burulurdu,
 Gah altda, gah üstə gəlib dururdu.
 Qaş üstə çevrilib durduğu zaman
 Görürdü çobanı ona hər baxan.
 Qaş ovcun içində olanda isə
 Onu görməyirdi artıq heç kimsə.
 Elə yaratmışdı üzük yaradan,
 Gözə görünməzdi taxsa hər insan.
 Çoban başa düşüb sirli oyunu,
 Gedib dağda, daşda sınağı onu.
 Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk,
 Necə ki, ulduzla oynayır fələk.¹⁰⁰
 Gözə görünməmək istəyən zaman
 Qaş çıxarmazdı əsla ovcundan.
 Nə zaman istəsə görünsün, yenə
 Qaş çevirirdi o öz yerinə.
 Bu yolla şəhərdə qurub oyunu,
 Yetirdi yerinə hər arzusunu.
 Bir gün də bu sirrə qızıqı başı,
 Ovcunun içinə alaraq qaşı,
 Əldə hindli qılınc, saraya keçdi,
 Şahın düz önündə gizli əyləşdi.
 Dağılıb gedəntək ordan adamlar,
 Şahın gözlərinə göründü aşkar.
 Bu haldan ürəyi qorxuya doldu,
 Çarəsiz qalaraq şah təslim oldu.
 Tələşlə soruşdu: «Aç mətləbini,
 De, kimdir göndərən buraya səni?»
 Çoban cavab verdi: «Mən peyğəmbərəm,
 İman gətir, səni xoşbəxt eylərəm.
 İstəsəm heç görməz məni bir adam,
 Mənim möcüzəm də budur, vəssalam!»
 Ona beyət etdi şah qorxusundan,
 Bütün əhali də gətirdi iman.

Çobanın hörməti artdı, ucaldı,
Axırda şahlığı əlinə aldı.
Gör varmış o qaşda nə böyük hikmət
Ki, çoban peyğəmbər oldu, nəhayət!
Bir bax qaş qayıran o alimlərə,
Gör hikmət çatıbmış onda nə yerə!
Şehir gərək belə edilsin icad,
Bizimtək alimlər qalsın ona mat.
Nə qədər düşünüb daşındımsa mən,
Gəlmədi bu sirri açmaq əlimdən...»
Şah bunu eşidib, elədi sənə
Həm o icadkara, həm Əflatuna.
Həmin o məclisdə iştirak edən
Hamı ibrət aldı o hekayədən.

İSKƏNDƏRLƏ SOKRATIN ƏHVALATI

Müğənni, o könül açan saz ilə
Mənim də könlümü bir aç, saz elə!
Bəlkə ilham alıb sazın telindən,
Ruma ipək həşyə nəqş eləyim mən.¹⁰¹
Kainat işindən xəbərdar olan
Bir alim deyir ki: «Bir zaman yunan
Əhli baş qoşmayıb əsla bir işə,
Hamı zahidliyi etmişdi peşə;
Dünyada göz yumub istirahətə,
Onlar xor baxırdı zövqə, şəhvətə.
Çox bilmək, az yemək yolu tutaraq,
Hamı riyazətlə məşğuldu ancaq.
Hətta varlılar da min əzab çəkər,
Dünya ləzzətindən elərdi həzər.
Guya ki, bilikli, ağıllı olan
Bu dünya zövqünə uymaz heç zaman.
Qadından, şərəbdən çəkmişdilər əl,
Guya bunlar ağla gətirər xələl.
O yerə çatdı ki, belə bir adət
Onların nəsli kəsdi nəhayət.
Qadından uzaqda yaşamaq üçün
Qurudan dənizə köçdülər bütün.
Ayırdı qadını kişidən onlar,
Ayrı bir gəmidə qaldı qadınlar.
Kişilər qan alıb damarlarından,
Uzaq yaşadılar daim qadından.
Bu qayda düzgün bir qayda deyildi,
Odur ki, onların nəsli kəsildi.»
Şahın əmri ilə yenə bir səhər

Toplaşıb məclisə gəldi alimlər.
Saray ağasına şah verdi fərman:
«Heç kəsi yanıma bu gün qoymazsan!
Bir də ki, xəbər ver qoy gəlsin Sokrat,
Tərkibdə, ixlatda o böyük ustad!»¹⁰²
Xidmətçi fərmana əməl etdi,
Sokratı taparaq ona söylədi:
«Dəyiş paltarını, bəzəkli geyin,
Şahın hüzuruna gəl gedək, yeyin!»
Dünya görmüş alim buna uymadı,
Onun təklifinə məhəl qoymadı.
Dedi: «İskəndərə get eylə bəyan:
Bir şey tapmayacaq əsla bu yoldan.
Çünki indi başqa aləmdəyəm mən,
Yalnız xəyalımdır burda görünən.
Haqsevər adamsa məni axtaran,
Tapa bilər ancaq haqq dərgahından...»
Qasid qulaq asdı həmin sözlərə,
Gəlib xəbər verdi tez İskəndərə.
Şaha günəş kimi oldu aşikar,
Sokrat bir şamdır ki, xəlvətdə yanar.
Aytək gecə oyaq olmasa hər kəs,
Axtarıb o şama yol tapa bilməz.
İskəndər, hərçənd ki, sahib-tac idi,
Biliyə, hikmətə çox möhtac idi.
Ən gözəl gövhəri seçib hər zaman
Aqillər yollardı şaha ərməğan.
Ona alimlərin hər bəxşisindən –
Kəlamı, söhbəti, hər bir işindən
Daha xoş gəlirdi Sokratın sözü,
Fikri aydın idi, açıqdı gözü.
Şahın bilik sevən könlü o gün də
İstədi Sokratı görsün önündə.
Dedilər: «Xəlvətə çəkilib daim,
Xalq ilə get-gəli kəsib o alim.
Elə üz döndərüb dünya işindən,
Gorda dürr tapıbdır qoca, deyəsən.
Qohumdan, qardaşdan üz döndərərək
Yaşayır kənardə, bir bucaqda tək.
Candan xidmət etsə bu cahana ona,
O yenə üz tutmaz əsla cahana.
Tərgidib tamamən o, ət yeməyi,
Palaza bürünüb, atıb ipəyi.
O hər cür yeməyə edir qənaət,
Bir az qovut eylər ona kifayət.
İbadət eləyir tənha, kimsəsiz,

Tapmayır yanına bir kimsə yol, iz.
 Ağilla dost olub Nizami təkin,
 Ondən dərs alıbdır Nizami yəqin...»
 Şaha təsir etdi verilən xəbər,
 Sokratı daha çox sevdi İskəndər.
 İnsanın belə bir xasiyyəti var:
 İraq gəzənləri çox yada salar.
 İnsandan qaçana, belədir adət,
 İnsan daha da çox göstərər rəğbət.
 Sokrat da eldən üz döndərdiyindən
 Hamı onu görmək istərdi hökmən.
 Şah onu nə qədər dəvət etdisə,
 O, məhəl qoymadı əsla məclisə.
 Çox rica elədi ondan hökmüdar,
 Onun ürəyinə etmədi bu kar.
 Alimin gözəltək naz etməsinə
 Naz çəkən hökmüdar dözüdü yenə.
 Özünə ən məhrəm olan bir nəfər
 Çağırdı yanına bir gün İskəndər,
 Göndərüb alimin tək hüzuruna,
 Dedi ki, gizlicə söyləsin ona:
 «Səni dəfələrlə mən dəvət etdim,
 Var idi səninlə məhrəm söhbətim.
 Bilmirəm, nə üçün rədd elədin sən.
 Hörmətin qədrini niyə bilmirsən?
 Mənim dərgahımdan nədir bu həzər?
 Buyur gəl, ya da ki, bir səbəb göstər.
 Üzrünü isbat et ya açıq-aşkar,
 Ya söylə, başqa bir məramınmı var?»
 Qasid bu fərmana əməl eylədi,
 Şahın sözlərini Sokrata dedi.
 Dünyagörmüş alim, o alicənab
 Qasidə söylədi belə bir cavab:
 «Doğrudur, çağırılıb məni hökmüdar,
 Mənim də, pis-yaxşı, öz düşüncəm var.
 Düşüncəm getməyi görmür məsləhət,
 Çünki şahda yoxdur mənə məhəbbət.
 Getməmək üçün də vardır çox dəlil,
 Hara oynamığa getmiş Cəbrail?¹⁰³
 Saraya getməyə edərdim rəğbət,
 Görseydim dəvətdə bir səmimiyyət.
 Bilinər, nəfə müşk bağlasa əgər,
 Çünki o bu zaman xoş qoxu verər.
 Dostluq iddiası edən bir ürək
 Sözdən başqa çox şey bildirə gərək.
 Bir könül məhəbbət edərsə izhar,

Çox şeylə seçilər ondakı rəftar.
 Şahın məclisinin o məhrəmləri,
 Onun həmsöhbəti və həmdəmləri
 Yolumu bataqlıq ediblər mənim,
 De, necə oradan keçsin köhlənəm?
 Yəqin ki, məclisdə söhbət edərkən
 İskəndər yaxşı söz deməyib məndən.
 Odur ki, padşahın yaxın dostları
 Dostluqla baxmırlar heç mənə sarı.
 Şahın ürəyini adamtanıyan
 Qiyas ilə bilər adamlarından:
 Şahın adamları danışsa yumşaq,
 Onda olar şaha ümid bağlamaq.
 Kobud danışsalar səninlə yəqin,
 Bil ki, şah bəsləyir sənə qarşı kin.
 Səhnənin günbəzi düz olsa əgər,
 Köklənməmiş tel də gözəl səslənər.
 Günbəzin bir yeri olarsa xarab,
 Xoş səslə adam da alar pis cavab.
 Evdən çıxan pislik, yaxşılıq, yəqin
 Əslini göstərər ev yiyəsinin.
 Doğrudur, sən özün «Gəl, gəl!» deyirsən,
 Dostlarından «Get, get!» eşidirəm mən.
 Onlar coşub daşır coşğun dəniztək,
 Belə vurhavurda mümkünmü gəlmək?
 Bu ona bənzər ki, dərin bir dərya:
 «Məndə dürr – gövhər var!» deyər çağıra,
 Ancaq ağzı açıq dura nəhənglər,
 Ora dürr dalınca, söylə, kim gedər?
 Qarında: «Uzaq ol!» deyənlər varkən,
 Orada nə cürə şafəq saçım mən?
 Məni şah yanında pis göstərənlər
 Mənə yox, özünə yamanlıq eylər.
 Tək olan Tanrıya pənah gətirən
 Bir qul heç qorxarmı dünya əhlindən?
 Mən bu qulluğumla ağayam sənə,
 Gəlsəm hüzuruna, qul ollam yenə!
 Baxsan bu məqama ağlın gözüylə,
 Bilərsən nə üçün ucadır belə.»
 Şahın xidmətçisi qayıdıb geri,
 Ərz etdi hüzura bütün sözləri.
 O dürr süfrəsindən örtüyü açdı,
 Şahın ətəyinə dürr-gövhər saçdı.
 Gövhər bəxş etməkdən bezmədi mädən,
 Şah isə yoruldu gövhər seçməkdən.
 Düzdür, sərt olsa da Sokratın sözü,

Bəyəndi onları İskəndər özü.
 Bildi, onu ancaq xəlvətdə görər,
 Piyada yollandı ora İskəndər.
 Gördü ki, yaşayır çox pərişan, tək,
 Xaraba guşədə bir xəzinətək.
 Dünya gərdisinə yumub gözünü,
 Hücərəyə çəkmişdi Sokrat özünü.
 Şahın ürəyini bu hal qanatdı,
 Tərpədib ayaqla onu oyatdı.
 Dedi: «Qalx ayağa, mənə qulaq as,
 Eyləyim dünyada səni biniyaz.»
 Alim gülüb dedi: «Bu qüdrətin var,
 Məni yox, get, başqa bir adam axtar.
 Kim qane olarsa bir ovuc dənə,
 Dönməz dəyirmantək sənin dövrənə!
 Arpa çörəyinə edib qənaət,
 Buğda çörəyinə çəkmərəm minnət.
 Evdə bir arpası olmayan bir kəs
 Yarım arpa qədər minnət götürməz.
 Bir saman çöpündən yoruluram mən,
 Dağ boyda yük alım çiynimə nədən?»
 Şah dedi dübarə: «Ey nəcib insan,
 Mal-dövlət, nə desən, eylərəm ehsan!»
 Alim verdi şaha qürurla cavab:
 «Gəl, məntək adama vermə sən əzab;
 Mən qat-qat varlıyam hümmətdə səndən,
 Mən bir azyeyənəm, sənə çoxyeyən.
 Bu geniş dünyaya maliksən özün,
 Ancaq bu süfrədən doymayırsan gözün.¹⁰⁴
 Mənsə, qorxmasaydım isti-soyuqdan,
 Bax, bu şəltəni də atardım çoxdan.
 Bu qədər ağır yük altındaykən sən,
 Mənim tələbimi necə ödərsən?»
 Hökmüdar söylədi: «Ver görüm cavab,
 Sən kimsən, məni kim edirsən hesab?»
 Belə cavab aldı padşah qocadan:
 «Mən fərman verənəm, sən fərman alan!»
 Şaha acıq gəldi, söylədi ona:
 «Bu örtülü sözdən, de, nədir mənə?»
 Yenə cavab verdi ağıllı Sokrat:
 «Dinlə, mənasını deyim bu saat:
 Mənim həvəs adlı bir nökrərim var,
 O daim önümdə fərmanda durar.
 Həmin o nökrərin nökrərisən sən,
 Mənə qul olana qulluq edənsən!»
 Padşah bu sözlərdən dərslərini aldı,

Utanıb, başını aşağı saldı.
 Şah ona dedi ki: «Üzümdəki nur
 Mənim pak fikrimə aydın sübutdur.
 Sən paksan, paklardan düşmə uzağa,
 Diriykən boş yerə girmə torpağa!»
 Sokrat verdi ona gümüştek cavab,
 Dedi ki: «Qulağa tökülməz simab!¹⁰⁵
 Səndə ki pak olmaq iddiası var,
 Bəs niyə heyvantək edirsən rəftar?
 Əlbəttə, tələsən bir heyvan ancaq
 Oyadar insanı təpik vuraraq.
 Mən yatmış, sən oyaq olan zamanda,
 Təpik niyə vurdun bəs oyadanda?
 Oyatdın hirsənib çox yatmağımdan,
 Halbuki sən özün çoxdan yatıbsan!
 Yatıb dovşan kimi, coşub pələngtək,
 Gəl, ayıq aslanla qovğadan əl çək.
 Özünə ov axtar, get, dolan bir az,
 Mənimtək aslandan sənə ov olmaz!»
 Bu qızğın danışıq təsir edərək
 Şahın ürəyini yumşaltdı muntək.
 Sonra o, alimə eləyib minnət,
 İstədi bir qədər öyüd-nəsihət.
 Pərhizkar qocanın hiddəti getdi,
 Şirin bir dil ilə o, söhbət etdi.
 Şahı nəsihətlə qane eylədi,
 Ona öyüd verib belə söylədi:
 «Əlində yumşalsa dəmir, bunu bil,
 Tədbirlə yumşalar, hiddətlə deyil!
 Qəlbi də, istəsən, bu sayaqla sən
 Parladıb aynatək edə bilərsən.
 Dəmiri aynatək parladan insan
 Pası silməlidir öz vicdanından.¹⁰⁶
 O qədər saf qəlbli, pak vicdanlı ol,
 Mənəvi sirləri edəsən qəbul.
 Pis olan şəxslərə vur qara damğa,
 Çalış öz qəlbini saflaşdırmağa.
 Qəlbiqara kəsin dili düz deyil,
 Olmaz hər zəncidən bir Xacə Müqbil.
 Zəncinin zahiri qaradır, ancaq,
 Sən ağzından çıxan saf sözlərə bax.
 Qara olsan əgər, söyüd kimi yan,
 Zəncinin dişini odur ağardan.¹⁰⁷
 Zənci dəmir kimi qara, parlaqdır,
 Üzü qaradırsa, ürəyi ağdır!
 Dirilik suyunu Zülmatda sanan

Alimlər o hökmü çıxarıb burdan.¹⁰⁸
 Xıltdan ayrılmağı öyrən gümüşdən,
 Çalış, gümüş kimi saf, təmiz ol sən!
 Bir idrak nurani olarsa əgər,
 Bu tutqun günbəzə qalxıb yüksələr.¹⁰⁹
 Ləkəsiz, tərtəmiz saf səhər çağı
 Allah sirlərinin olar ocağı.
 Açısan pəncərədən sən pərdələri,
 Onda işıq salar Günəş içəri.
 Günəşə göz yumub, yandırsan çıraq,
 Külək söndürəcək onu, bil ancaq.
 Günəşin nuruna yedəkçi ol sən,
 Səni tərək etsə də, düşmən ümiddən.¹¹⁰
 Süpürüb təmizlə qapı-bacanı,
 Heç qonaq çağırma sonra sultanı.
 Ova gedən zaman sataşar gözü
 Qapına-bacana tez gələr özü.
 O gəlsə yanına qonaq qalmağa,
 Bizdən salam söylə sən o qonağa.
 Bu qapıya gəldin, məğrur olma sən,
 Əl çək boş, mənasız mənəşə güdməkdən.
 O xas məclisini qəbul et candan,
 Yoxsa qoymaz səni içəri dərban.
 Palçıqlı başmaqla o taxta sarı
 Getmə, yolda çıxar sən başmaqları.
 Şah ilə həmsüfrə olmaq istəsən,
 Dırnaqlarını tut, əlini yu sən.
 Şiri-nər olsa da, heç kimsə, əlbət,
 Taxt üstə çıxmağa etməz cəsərət.
 Taxta nəqş edilmiş o bir cüt aslan
 Dönmüşdür taxtaya taxt qorxusundan.
 Sənin dərğahına gələn bir nəfər
 Yolunu azarsa, bol sille yeyər.
 İndi sən bir düşün nə dərğahdasan
 Gör necə, hansı bir seyrəngahdasan?
 Bu qapı önündə olmalısın qul,
 Yolun bura düşsə, gəl, ədəbli ol!
 Özünü sayırsan əgər hökmüdar,
 İtlə, gözetçiylə, de, nə işin var?
 Düzdür, tünd danışdım səninlə, amma
 Budur xasiyyətim, məni qınamal
 Bu yanar ürəyim o zaman göyə
 Getmişdi, seyr edib sirr öyrənməyə.
 İndi qayıtmışdır, gətirdiyi sirr
 Bunlardır, söylədim mən sənə bir-bir...»
 Qoca bu saf, təmiz sözləri dedi,

Bu sözlər şaha çox əsər elədi.
 Üzü Günəş kimi işıqlı, parlaq,
 Tələsdi saraya ordan çıxaraq.
 Əmr etdi katibə, o da diqqətlə
 Yazdı bu sözləri zərli bir xətlə.

HİNDLİ HƏKİMİN İSKƏNDƏRLƏ SÖHBƏTİ

Müğənni, çal, oxu, dilə gəlsin saz!
 Bülbüllər bağlarda sakit dayanmaz.
 Qızıqsın ürəyim sənə nəğmənlə,
 Mənim də lal könlüm qoy gəlsin dilə!
 Həmin dünyagörmüş filosof dedi:
 Bu hikmət şaha çox təsir eylədi.
 Şadlığı mənasız görüb dünyada,
 O, meyi, məzəni salmadı yada.
 Açıldı səhərin zərrin pərdəsi,
 Göründü Günəşin gülər çöhrəsi.
 Bilik ayinilə İskəndər yenə
 Çıxdı öz möhtəşəm şahlıq xətinə.
 Bir xadim təzimlə gətirdi xəbər
 Ki, gəlib hüzura Hinddən bir nəfər.
 «Şaha deyilməli sözüm var», deyir,
 Şahın hüzuruna izin istəyir.
 Eşitcək, buyurdu ona İskəndər
 Ki, muğu Günəşə tez yetirsinlər.¹¹¹
 Şahın əmri ilə göstərib hörmət,
 Elçini saraya etdilər dəvət.
 Ədəblə, ərkanla o muğ əyildi,
 Atəşin önünə təzimlə gəldi.¹¹²
 O parlaq Günəşi taxt üstə görcək
 Ona səcdə etdi atəşpərstək.
 Şahın fərmanı ilə xidmətçilər də
 Onu oturdular layiqli yerdə.
 Məclisdə yerdən ta göylərə qədər
 Hər şeydən çox şirin söhbət etdilər.
 Hər kəs bacardıqca ürək sözünü
 Deyib göstərirdi orda özünü.
 Növbə o hindliyə yetişən vaxtda
 Təzə gül açıldı köhnə budaqda.¹¹³
 Elə sirlilə sözlər dedi məclisə
 Ki, məlum deyildi onlar heç kəsə.
 Nurdan bəzək vurdu fələk bağına,
 Dürdən sırğa asdı yer qulağına.¹¹⁴

Elə sənə etdi o muğ padşaha,
 Sanki işıq saçdı bütün bargaha.
 Hindli sənəsini tamam eylədi,
 Sözün pərdəsini açaraq dedi:
 «Pərvanə zülmətdə yanan çırağa
 Uçantək, gəlmişəm mən də bu bağa.¹¹⁵
 Bəlkə çıraq mənə dostluq göstərə,
 Bu tutqun könlümə bir işıq verə.
 Mənəm hindlilərə rəhbər, pasiban,
 Bədəncə qocayam, fikircə cavan.
 Mənim başıbağlı çox sözlərim var,
 Onları şərh edən az-az tapılar.
 Deyirlər: dünyada hər elmi bilən,
 Bilik dövrünün başçısı sənsən.
 Bir sapa düzölmüş gövhərdir əqlin,
 Müşkül düyünlərə açardır dilin.
 Həm taxt sahibisən, ucadır təxtin.
 Həm bilik vermişdir, sənə öz bəxtin.
 Sorguma düz cavab alarsam səndən,
 Günə sitayişdən əl çəkərəm mən.
 Yox, cavab almasam suallarına,
 Yollanıb gedərəm öz diyarıma.
 Bircə şərtim vardır, ərz edim sizə:
 Heç kəs qarışmasın söhbətimizə.
 Mən bir-bir soruşum, sən də ver cavab,
 Ancaq ki, xoşluqla etgilən xitab.»
 Şah dedi: «Bəhanə axtarma nahaq,
 Aç sirri, sual ver, biz qulaq asaql!»
 Hindli təzim ilə yeri öpərək,
 Sıyırdı dilini hind qılıncıtək.
 Şahı layiqincə tərif elədi,
 Dünya işlərindən söz açıb dedi:
 «De, nə cür ayrılısın ruh bədənimdən,
 Qovuşum Allaha hansı yolla mən?
 Bilirəm, yaradan birdir dünyanı,
 Harda tapmaq olar bəs Yaradanı?
 Özü gizlindədir, nişanı aşkar,¹¹⁶
 O bağlı qapını mənə kim açar?
 Mənalər sahibi olan o vücut
 Hardadır, yerdəmi, göydəmi mövcud?
 Təsəvvür etməkmi, görməkmi olar?
 Hardadır, nə deyim, əgər sorsalar?
 Yerdəmi, göydəmi, hardadır, deyin,
 Onun varlığını isbat eyləyin!»
 Şah dedi: «Cavabı belədir bunun:
 Bu söz həm qısa, həm də çox uzun.

Özündən üzünü çevirən zaman
 Allahın yolunu tapmış olarsan!
 Ona yer axtarmaq doğru sayılmaz,
 Yeri yaradanın öz yeri olmaz.
 Heç kəs aç bilməz onun sirrini,
 Tapmaz düşüncə də əsla yerini.
 Düşüncə göz ilə görülebilen
 Şeylərə yol tapar, belədir əslən!
 Allahı xəyaldə olmaz axtarmaq,
 Xəyaldən doğan şey divlərdir ancaq.¹¹⁷
 Bir şeyin əslinə çatarsa xəyal,
 Onun yaranması deyildir mahal.
 O şey ki, sığmayır insan ağına,
 Dünyanı yaradan deyirik ona.
 Bu yolu qəflətlə getmək yaramaz,
 Bulud örtər Ayı, göz yumsa bir az.
 Haqqı tanımaqçın bəsdir bir nişan;
 Bura yetişdinmi, daha dur, dayan!¹¹⁸
 Haqqı tanımaqçın bunlar deyil az,
 Allahı tanıyan bu həddi aşmaz.
 Bu sirli pərdəyə nə lazım daha
 Axtarmaq ibtida və ya intəha?»
 Şahın cavabını hindli dinlədi,
 Yenidən suallar verərək dedi:
 «Bu yerdə, bu göydə nə varsa, əlbət,
 Bütün mövcudata var bir nəhayət.
 Bəs bu kainatdan, de görüm, kənar
 Başqa bir aləmə gedən yolmu var?
 Var isə, nə üçün bilmir heç bir kəs?
 Yox isə...yoxluğa heç bir yol getməz.»
 Şah dedi: «Köhnədir bu məsələlər,
 Təzə bir söz söylə, varınsa əgər.
 Bu yerdən, bu göydən kənar çıxma sən,
 Yoxsa səriştəni lap itirərsən.
 Bizə yeddi hüduv çəkmişdir fələk,
 Onlardan kənara çıxmayaq gərək.
 Bundan çıxma kənar, həddini tanı,
 Qılınc, təst gözləyir kənar çıxanı.¹¹⁹
 Bu uca barigah – uca bir hasar,
 İçində əsirdir bütün xəyallar.¹²⁰
 Aşa bilməz ikən onu fikirlər,
 O yandan nə cürə gətirər xəbər?
 Bunu həll etməkçün var bircə düstur:
 Ağılda görünməz şeyə yer yoxdur!
 Görünməz bir şeyi düşünsən əgər,
 Hər şeyin, zəhmətin gedəcək hədə.

Bir çox adamları gözlə görmədən
 Təsəvvür elədim xəyalımda mən,
 Ancaq həqiqətdə rastlaşan zaman
 Gördüm ki, başqadır tamam o insan.
 Üstüörtülü bir başqa cahən var,
 Orda mümkün olar bu axtarışlar.»
 Hindli yenə sordu o hökmüdüardan:
 «Nə üçün ikiye bölünmüş cahən?
 Bu cürə bəzəkli bir dünya varkən,
 Bir də başqa dünya axtarmaq nədən?
 Yaşamaq olursa burada mümkün,
 Başqa bir dünyaya köçmək nə üçün?
 Əgər orda isə bizim yerimiz,
 Əvvəlcə bəs bura niyə gəldik biz?»
 Ağillı şah dedi: «Bil, ey sadədil,
 Öyrən, könlündəki o tozları sil!
 Düzdür, iki dünya yaratmış Xuda,
 Xəzinə ordadır, açarı burda.
 Çalışıb nə əksən bu dünyada sən,
 Onun məhsulunu orda biçərsən.
 Burda bütün şeylər dəyişir hər an,
 Orda əbədidir hər şey, hər zaman.
 Yaradan çəkmişdir iki cür pərgar:
 Burda zəhmət çəkən orda əcr alar.
 Bura bir körpüdür, keçmək gərəkdir,
 Sel axıb dənizə töküləcəkdir.
 Dağlardan süzülüb axan hər bulaq
 Dənizə qovuşar axırda ancaq.»
 Qoca hindli yenə soruşdu ondan:
 «Nədir bu bədənə həyat verən can?
 Onu atəş kimi zənn edirəm mən,
 Oddan bir şərərə almış hər bədən.
 Can da ölüb gedir, sönür atəştək,
 Buna şəkk-şübhə olmaya gərək.»
 Bu sözdən od tutdu sanki İskəndər,
 Saldı o hindliyə odlu bir nəzər,
 Dedi: «Əhrimənlik səninin şanıdır,
 Oddan törənən can səninin canındır.
 Yoxsa bilmirsənmi, can etsə səfər,
 O yenə gəlidiyi məkana dönər?
 Atəşdən olsaydı insanın canı,
 Cəhənnəm olardı onun məkanı.
 Deyirsən: can dəxi çıraqtək sönər;
 Qələtdir tamamen dediyin sözlər.
 Uca bir aləmdən gəlmiş bizə can,
 Yenə ora dönər, ölməz heç zaman!

Canını tapşıran adam üçün, bil,
 «Can verdi» deyərlər, «can öldü» – deyil.
 Əlbəttə, bu sözdə vardır həqiqət,
 «Verməklə» «ölməyin» fərqi var, əlbət.
 Keç ondan, o qüdsi bir işıqdır, pak,
 Allahın nurudur, nə sudur, nə xak!
 Hindli bir söz atdı yenə ortaya,
 Soruşdu ondan ki: «Bəs nədir rəya?
 İnsan yatan zaman yuxu görərkən
 Nədir xəyalına qol-qanad verən?
 Dağları, daşları gəzir rəyada,
 Min cür sərgüzəştlər görür dünyada.
 Əgər orda isə rəya görən kəs,
 Yerində sərilib yatan kimdir bəs?»
 Acıqla söylədi ona hökmüdar:
 «Rəya bir xəyaldır, bədəndən doğar,
 Bütün rəyaların kökü bədəndir,
 Yad deyil, hamısı bu bədəndəndir.
 Yuxuda gördüyün canlı, ya cansız,
 Sənin öz şamının odudur yalnız.¹²¹
 Sənə öz düşüncən göstərir yuxu,
 Sənin öz arzundur onların çoxu.
 Bilmək istəsən ki, neçin arzular
 Yatmış bir adama görünür aşkar?
 Hər qeyddən asudə olanda xəyal,
 Ona gizlin qalmaz artıq heç bir hal.
 Riyazət çəkənlər, bilmirsən məgər,
 Ayıqkən ən gizlin sirləri bilər.
 O sirr ki, başqası görər rəyada,
 Onlar ayıq ikən görər dünyada.»
 Hindli yenə şahdan sual elədi,
 Gövhəri almazla deşərək dedi:
 «Pis gözdən sən uzaq olasan, ey şah,
 Gəl elə bir məni pis gözdən agah.
 Necə bir qüvvədir, söylə, bədnəzər
 Ki, öz sevdiyini gözə gətirər?
 Təcrübə sahibi, müdrək bir insan
 Ondən daha pis şey görməyib, inan!
 Bəyənilən şeyi görse xoşnəzər,
 Ona gözəl şeylər əlavə edər.
 Hər şeyi bəyənsə bədnəzər, ancaq
 Onu tələf edər, qoymaz qala sağ.
 Biz hansı peşəni etdiksə tədqiq,
 Görmədik bir sözü, əməli dəqiq.
 Bircə o bəd nəzər oxunu atan
 Dümdüz nişanəyə vurur hər zaman.

De görək bir, nədir ondakı qüvvət,
 Neçin üzərriklə dəf olur afət?
 Nə bilim, birinə rast gəlsəm əgər,
 O qəlbitəmizdir, yoxsa bədnəzər?»
 Şah dedi: «Düşünüb alimlər incə,
 Bundan çıxarıblar belə nəticə:
 Şübhəsiz, hər şeyə düşərsə nəzər,
 Havadan keçərək eyləyər əsər.
 Bu zaman havayla birləşir, yəqin,
 Odur ki, təsiri artır nəzərin.
 Dəydiyi nöqtəyə göz salar bir iz,
 Hava da o yerə bir yol tapar tez.
 Əgər sağlam olsa hava bu zaman,
 Dəydiyi şeylərə yetirməz ziyan.
 Yox, əgər olarsa havada zəhər,
 Dəydiyi hər şeyi yəqin məhv edər.
 Göz, dəyən hər şeyə tək özü deyil,
 Havayla birlikdə zərər verir, bil.
 Zənnimcə, burda bir başqa sirr də var,
 O hələ bizlərə deyildir aşkar:
 Bədnəzər tək özü eləməz təsir,
 Səbəbkər – qarşıda cülvələnəndir.
 Bədnəzər, önündə gözəl şey görcək,
 Ona nəzər salıb cəza verəcək.
 Gözəl şey olmalı ondan uzaqda,
 Yolundan, gözündən daim iraqda.
 Gözünə görünmə bir gözəl surət,
 Öz çirkin işinə başlar o əlbət.
 Hər kim xoş görünmə gözünə onun,
 Tez tələf edər ki, olmasın məftun.
 Birinə bəd nəzər dəyərsə əgər,
 Dəyişər əhvalı, tez-tez əsnəyər.
 Bədnəzər olarsa əgər bir insan,
 Alnı hərərətdən tərlər çox zaman.
 Bu iki əlamət aydın göstərər:
 Kimdir gözə gələn, kimdir bədnəzər.
 Üzərriklə yaxarlar göz dəyən üçün,
 Od yaxıb-yandırır dərdi büsbütün.
 Başqa alim isə belə şərh edir:
 Üzərriklə yananda tüstüsü gedir,
 Qara pərdə kimi tutur havanı,
 Qaytarır, rəf edir gələn bəlanı.»
 Rumipərəst hindli doymaq bilmədi,
 Öz hind qılıncını çəkərək dedi.
 «Yaxşını, yamanı, deyin, nə təhər
 Verir qabaqcadan münəccim xəbər?»

Bir əməl ki, üzə çıxmayıb hələ,
 Xoşluğu, bəddiyyə gələrmə dilə?»
 Diqqətlə yetirib hindliyə nəzər,
 İlahi kəlamla dedi İskəndər:
 «Dünyada nə varsa – yaman və yaxşı,
 Göylərin tağına çəkilib naxşı.
 Münəccim rəmlini atdığı zaman,
 Taleyin naxşını oxuyur ordan.
 Zəmiyə səpilmiş toxumun bir-bir
 Necə bitməsini bilir, bildirir.
 Bizə üz verəndə bir gün ehtiyac,
 Edir dərdimizə Yaradan əlac,
 Baxıb arzumuza, istəyimizə,
 Açıq qəderincə sirləri bizə.
 Göndərir bir mələk, əlində açar,
 Edir gizli sirri bizlərə aşkar.»
 Hindli bu şərabdan məst olub qaldı,¹²²
 Nəhayət, qılıncı əlindən saldı.
 Sordu ki: «Zənciylə çinli nə sayaq
 Biri qara olmuş, o birisi ağ?
 Bu küpdə olan rəng yalnız bircədir,¹²³
 Bəs bu ikiliyin səbəbi nədir?»
 Şah dedi: «Hər lənən bu kürə, əslən
 Özü ikirəngdir, berrəng bilmə sən.
 Güzgütək iki üz vardır Günəşdə,
 Bir üzü Çindədir, biri Həbəşdə.
 Bir üzü eləyər üzü aypara,
 Bir üzü eləyər kömürtək qara!»
 Hindli sualların cavablarından
 Qalmışdı şahdakı biliyə heyran.
 Ona təslim olub diz çökdü yerə,
 Şahın da ucaldı başı göylərə.
 Çox şükür eləyib böyük Allaha,
 Afərin! – dedilər alimlər şaha.

İSKƏNDƏRİN YEDDİ ALİM İLƏ XƏLVƏTƏ ÇƏKİLMƏSİ

Müğənni, çal yenə qədim havanı,
 Kömək et, bitirim mən bu dastanı!
 Dünya dastanından bəlkə birtəhər
 Canımı qurtarım, bitsin bu əsər...
 Biri nəql edirdi filosoflardan:
 Şaha xoş göründü bu qoca dövrən.
 Mübarək bəxtindən gəlib hümmətə,

Bol dövlət payladı el-cəmətə.
 Bəxşişin hüdudu, həddi olmadı,
 Rumda bir nəfər də yoxsul qalmadı.
 Şahlar baş əydilər ona cahanda,
 Durdular hamısı qultək fərmanda.
 O xoşbəxt padişah bir səhər yenə
 Çıxaraq firuzə rəngli təxtinə,
 Söhbətə başladı insafdan, dindən,
 Dürr, gövhər saçdı söz xəzinəsindən.
 Padişah son qoydu şirin söhbətə,
 Meyl edib çəkildi yenə xəlvətə.
 Kimsənin qəlbinə heç toxunmadan
 Yeddi filosofu seçdi bu zaman:
 Ərəstu – tədbirli bir vəzir idi,
 Bəlinas – cavanmərd, Sokrat – pir idi.
 Valislə Əflatun, bir də Fərfuryus –
 Heyrandı bunlara o rühulqüdüs.
 Yeddinci Hürmüzdü, bilir ki, hamı
 Yeddinci göydədir onun məqamı.
 Yiğışdı dövrəyə bu yeddi pərgar,
 Nöqtətək mərkəzdə şah tutdu qərar.
 Gözəl bir məclisdi, fikirlər parlaq,
 Quru təkəbbürdən, badədən uzaq.
 Bu məhrəm məclisdə alınacağıq şah
 Fikrindən onları eylədi agah.
 Dedi alimlərə sirri açaraq:
 «Sirrimiz nə qədər gizlin qalacaq?
 Çox gecə keçirdik biz kef edərək,
 Gəlin, bir günü də elmə sərf edək!
 Bircə gün baxaraq Günəşə, Aya,
 Fələyin sirrini qoyaq ortaya.
 Bilək ki, bu öküz belitək çadır
 Bu möhkəm yer üstə necə dayanır?
 Əvvəli necəymiş bu göyün, yerin,
 Bu haqda fikrini hamı söyləsin!
 Ağıla, idrakə bir vəzifədir,
 Bilsin ki, dünyada ilk tərkib nədir.
 Bu yeni əskiltmə və artırmalar
 Yoxluqdan nə cürə olmuş aşikar?
 Əzəldən nə olmuş xilqətə bais?
 Bunu ulduzlardan tədqiq edək biz.
 Belə elmi məclis yığılar az-az,
 Daha bir də belə məclis yığılmaz.
 Görək bu yollarda kim yeyin gedər?
 Görək xəzinəni kim tez kəşf edər?
 Hərə öz fikrini atsın ortaya,
 Necə yaranmışdır, desin, bu dünya?

Onda ki, hökm etmiş uca Yaradan,
 Əvvəl yer yaranmış, yoxsa asiman?
 Qoy açsın bu sirri ağlın açarı:
 Necə çiçəklənmiş yerin baharı? ¹²⁴
 Necə qoyulmuşdur bina əzəldən?
 Necə səslənmişdir ilk mahnı teldən?»
 Padişah beləcə dürrlər saçdı,
 Bağlı xəzinənin ağzını açdı. ¹²⁵
 Sonra da buyurdu: «Cəsərət edən
 Danışsın varlığın ilk tarixindən.»
 Sarsıtdı onları şahın sualı,
 Dedilər: «Cavabı layiq olmalı.»
 Bir səslə dedilər qərar verərək:
 «İlk sözə Ərəstu başlasın gərək!»

ƏRƏSTUNUN DEDİKLƏRİ

Aydın düşüncəli alim Ərəstu,
 Böyük tacidara sənə oxudu,
 Dedi ki: «Elm axtar həmişə, ey şah,
 Örtülü sirlərdən ol daim agah.
 Haqqın köməyiylə şad keçsin ömrün,
 Olmasın sənincün açılmaz düyün.
 Padşahın əmrinə əməl eləyim.
 İlk xilqət haqqında fikrimi deyim:
 Əvvəl vardı ancaq tək bir hərəkət,
 Onu iki yerə ayırdı sürət.
 Bu iki hərəkət gəlib bir yerə,
 Yeni bir hərəkət doğurdu hərə.
 Əvvəlki hərəkət ayrıldı yenə,
 Bu üçü qoşuldu biri-birinə.
 Üç xətt zahir oldu üç hərəkətdən,
 Üç dövrə yarandı ondakı xətdən.
 Mərkəzdən ayrıldı həmin dövrlər,
 Yaranıb ortaya çıxdı bir cövhər.
 Cövhər kəşməkdən doğub parladı,
 «Hərəkət eləyən cism» oldu adı.
 Həmin cism qərar tutmayıb bir an,
 Dönür, hərlənirdi əsla durmadan.
 Bu cismin parlayan saf parçaları
 Həmişə qaçırdı mərkəzə sarı.
 Yüksəyə uçanlar etdi hərəkət,
 Aşağı enənlər tapdı sükunət.
 Parlaq cism hərəkət etdikcə belə,
 Ondən parlaq göylər gəldi əmələ.

Göy də meyl edərək öz mərkəzinə,
Onun ətrafında hərləndi yenə.
Əvvəlki meylinə bağlı qalaraq,
O daim hərəkət etdi bu sayaq.
İlk pərgar hərlənib dövr edən zaman
Bu uca göylər də yarandı ondan.
Göyün gərdişindən od oldu aşkar,
Od hərəkət edən qüvvədən doğar.
Odun qüvvəsindən hava yarandı,
Hava istilikdən od kimi yandı.
Havada rütubət bol idi əslən,
Rütubət hərəkət etmədiyindən,
Onun zərrələri çöküb su oldu,
Bu cürə yarandı təmiz, şirin su.
Xılt saldı su daim sakit duraraq,
O xıltan törədi gördüyün torpaq.
Dörd ünsür yaratdı o Pərvərdigar,
Hərə öz yerində oldu bərqərar.
Qatdı bir-birinə onları həyat,
Yaratdı bunlardan bitki, nəbatat.
Bitki də başqa cür artdı, dirçəldi,
Cürbəcür heyvanlar vücuda gəldi.
Bu qədər dərk edir ağıl hikməti,
Uzağa getməyə yoxdur qüdrəti!»

VALİSİN DEDİKLƏRİ

Alim Valis dedi: «Padşah hər zaman
Bu qoca dünyada yaşasın cavan!
Bilik təlimində bəxti yar olsun,
Elm yollarında daim var olsun!
Şahlar şahı özü verdi ki, fərman:
Hər kəs bildiyini eyləsin bəyan.
Mən də ərz eləyim: dünyaya təməl,
Məncə, su olmuşdur hər şeydən əvvəl.
Qızgın hərəkətdən və çaxnaşmadan
O yerə çatdı ki, od oldu əyan.
İldırım buxardan ayırdı odu,
Bundan rütubətli hava doğuldu.
Suyun qatılığı getdikcə artdı,
Həmin qatılıq da yeri yaratdı.
Cövhərlər yerbəyer olduğu zaman,
Təbiət qoynunda yarandı cahan.
Ən saf və ən lətif cüzündən onun
Yaranıb hərəkət elədi gərdun.

«Sudan bu kainat yarana bilməz»,
Deyə inkar etmək istəsə hər kəs,
Nütfəni bir anlıq qoy salsın yada,
Sözümə sübutdur, dəlildir o da!»

BƏLİNASIN DEDİKLƏRİ

Bilici Bəlinas təzim elədi,
Torpağı öpərək hörmətlə dedi:
«Ey şahım, görün ki, dünya durduqca
Allahın yanında olasan uca!
Yar olsun ağılına hər bilik, hər sirr,
Gözü nur, nuru göz ziynətləndirir.
Şah gizli sirləri soruşdu bizdən,
Fikrimi hüzurə ərz eləyim mən:
İlkin tilsim kimi yaranmış torpaq,
Qalan tərkiblər də ondandır ancaq.
Hərəkət qüvvəsi ona etdi kar,
Atəşi söndükcə yarandı buxar.
Onun da ən parlaq zərrələrindən
Ulduzlar yaranmış, – fikrindəyəm mən.
Buxarda vəznə ağır olanlar
Hərə bir mərkəzdə tuturdu qərar.
Onlardan birinci – işıqlı oddur,
Dünyanın ən yüksək tağı da odur.
İkinci – havadır, hərəkətdədir,
Hərəkət etməzsə, bilinməz nədir.
Üçüncü – sudur ki, təravət verər,
Hər şeyə təzəlik, lətafət verər.
Dördüncü – torpaqdır, tapdayır əyyam,
Tapdanan köksündən toz qalxır müdam.»

SOKRATIN DEDİKLƏRİ

Sokratın növbəsi yetişən zaman
Sanki xurma yağdı yerə ağacdən,
Dedi ki: «Padişah, şadlıqla ömr et,
Din-bilik yolunda daim öndə get!
Sənə şikar olsun bütün arzular,
Sirrələr qarşında daim aşikar.
Şahın sorduğunu kim deyə bilər?
Çünki çox gizlidir sorduğun sirlər!
Kim necə bacarır fikir söyləsin,
Varını hüzurə təqdim eyləsin.
Xilqət səhifəsi açılmamışdan

Bircə vücud varmış, o da Yaradan.
 Bir bulud yaratmış əzmi, cəlalı,
 Şimşəyi, yağışı olmuş faydalı,
 Onun yağışından yaranmış göylər,
 İldırımından da Günəş, Ay, ülkər.
 Maddələr çökdürüb ondakı buxar,
 Bu yeri yaradıb etmiş bərqərar!»
 Bələdçi getmədi bundan o yana,
 Artıq danışmaqda görmədi mənə.

FƏRFURYUSUN DEDİKLƏRİ

Alim Fərfuryus da təzim eylədi,
 Torpağı öpərək belə söylədi:
 «Ey şah, ömr edəsən durduqca dövrən,
 Bütün dövrənlərin şahı olasan!
 Dünya boş qalmasın ədalətindən,
 Çünki zülmü, qəhri qəhr eyləyənsən.
 Haqsevən padşaha cavab olaraq,
 Ərz edim fikrimi mən də bu sayaq:
 Hələ bu dünyalar yaranmamışdan
 Bir cövhər yaratdı böyük Yaradan.
 Tanrının feyziylə yetirdiyi bu –
 Cövhər bir müddətdən dönüb oldu su.
 İkiyə bölündü sonra bu su da,
 Yarı üzde qaldı, yarısu altda.
 Bunlar andırırdı müşkü, kafuru,
 Yarısu mayədi, yarısu quru.
 Maye olan hissə etdi hərəkət,
 Quru olan isə tapdı sükunət.
 Hərəkət eləyən – göy oldu, parlaq,
 Sükunətdə qalan – bu yer, bu torpaq.
 Mənim də bildiyim bunlardır ki, var,
 Düşüncəm çıxmıyır bu həddən kənar.»

HÜRMÜZÜN DEDİKLƏRİ

Hürmüz də əl atdı qifıla sarı,
 Zənciri çeynədi əqlin açarı.
 Düyünü açmadan əvvəl sidq ilə
 Şaha dua edib başladı belə:
 «Açıla biləcək hər düyünə sən,
 Görüm ki, ağılla üstün gələsən!
 Fələk istəyincə eləsin rəftar,
 Sadlığın əbədi olsun payidar!

Padşah hər budağın söz bəhərindən
 Lütf edib bir meyvə istəyirsə, mən
 Əlbəttə, çıxmaram belə fərmandan,
 Mən də öz fikrimi eləyim bəyan:
 Düşüncə yoluna düşəndən bəri
 Seyr etdim firuzə rəngli göyləri.
 Zənnimcə, bu dərya şövkətli göylər
 Dağ başına çökən tüstüyə bənzər.
 Bu qorxunc tüstünün üstündə ancaq
 Bir elə nur var ki, pak, təmiz, parlaq.
 Örtmüşdür o nuru tüstü pərdəsi,
 Şan-şan görünmədə tutqun çöhrəsi.
 Pərdəyə nəqş olan pəncərələrdən
 İşıqlar süzülür cahana hərdən.
 Bizim gördüyümüz Gün, Ay, ulduzlar
 Bəmin işıqdandır bütün hər nə var.
 Vardır bu xilqəti yaradan, fəqət,
 Bilmirəm nə sayaq olmuş ilk xilqət...»

ƏFLATUNUN DEDİKLƏRİ

Əflatun, o ustad qəlbini açdı,
 Dəniztək gövhərlər, dürrlər saçdı:
 «Aydın düşüncəli dünya şahından
 Dünyada heç bir sirr qalmasın nihan.
 Bəxti hər bir işdə ona yar olsun,
 Qurtuluş yolunda daim var olsun!
 Şahın sorduğunu deyərək şəksiz,
 Amma idrakından çəkinirik biz.
 Heç yoxdur qorxumuz yanlış sözlərdən,
 Çünki bəhs edirik namələm yerdən.
 Düşünüb mən belə verirəm qərar
 Ki, yoxdan yaranmış bütün varlıqlar!
 Vardan yaratsaydı varı yaradan,
 Əbədi qalardı mayə hər zaman.
 Mayədən doğurmaq – yaratmaq deyil,
 Kəndxuda başqadır, Xuda başqa, bil!
 Bir kəs ki, əql ona ad verib: Qadir,
 Özü bildiyini özü xəlq edir.¹²⁶
 Ayrıca yaradıb o, hər gövhəri,
 Vasitə olmayıb burda digəri.
 Hər gövhər bəzənib kamala yetdi,
 Ortadan ixtilaf, ziddiyyət getdi.
 Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
 Ağıllı, hünərli insan yaratdı.¹²⁷
 Bircə qarışqanın qanadında sən
 Tanrı qüdrətini görə bilərsən!»

İSKƏNDƏRİN DEDİKLƏRİ

Məclisi xətm etmək məqamı çatdı,
Şah sözün qədrini Aya ucaltdı.
Aləmə Günəşdir böyük İskəndər,
Sinəsi nur dolu bir bağa bənzər.
Dövrəyə alaraq şah İskəndəri,
İşığa gəlmişdi nur aşıqləri.
Müdrək olar isə, əlbət, hökmüdar,
Onun ölkəsində müdrək çox olar.
Alimlər deyəni bir-bir eşitdi,
Hər camı ayrıca alıb nuş etdi.¹²⁸
Həmin alimlərə əvvəl İskəndər
Allahdan dilədi çox afərinlər,
Sonra söylədi ki: «Ey alimlər, mən
Kainat sirrini xeyli dərindən
Düşündüm, boş, əbəs deyil bu surət,
Əzəldən onu bir çəkən var, əlbət!
Bilirəm, gizli bir rəssam var, ancaq
Bilmirəm bunları çəkmiş nə sayaq?
Bilsəydim bunları necə xələq etmiş,
Mənim də əlimdən gələrdi bu iş.
Düşüncə qavrasa bir şeyi əgər,
Şübhəsiz, özü də onu düzəldər.
Xilqətin sirrini kəşf etməmiş biz
Tədqiqə çatarmı heç qüdrətimiz?
Göylərə: yazılı vərəq dediniz,
Ayrı cür oxudu fəqət hərəniz.
Dünyanın nəqşini bir nəqş edən var,
Bundan artıq demək mənasız olar!»

NİZAMİNİN DEDİKLƏRİ

Nizami, bu qapı açar götürməz,
İlk nəqş bağlananda görməyib heç kəs.¹²⁹
Böyük Yaradıcı, nə olsa, ancaq,
Hər nə yaratdısa hündür, ya alçaq,
Ən əvvəl, şübhəsiz, ağıl yaratdı,
Onu öz nuruyla o, aydınlattı.
Hər nəqşə çəkdisə qadir Yaradan,
Ağlın nəzərindən etmədi nihan!
Yalnız ilk nəqşini gizli nəqş etdi,
Ağlın gözündən də onu gizlətdi.
İlk xilqət nəqşini qurtarıb, qəsdən
Açdı o pərdəni ağlın gözündən.
Sonra nə xəzinə oldusa aşkar,

Açmaqçın bəxş etdi əqlə bir açar.
Yalnız o ilk hesab qaldı gizlində,
Onda pərdə vardı ağlın gözündə,
Ağla aşkar oldu başqa hər nə var,
Nə zaman istəsə, ora yol tapar.
Ağla bağlı olan o yoldan amma
Danışma, ağıldan o yolu sorma.
Ağıl ancaq elə yerə yol tapar
Ki, bilsin nə qədər məsafəsi var.
Qeyb yolu ağıldan hədsiz uzaqdır,
Ağıl ora necə yol tapacaqdır?
Ağıllı adamdır dünyada o kəs –
Gözü görməyeni qəbul eləməz!
Sənət sənətkarı nişan verəndə,
Bağlama sən ona başqa bir pərdə.
Sözə bax, mindiyi çolaq heyvanla
Uçrumdan, gör, necə çıxıbdır yola.
Yalçın qayaları dağıdıb əzən,
Lacivərd göylərin qoynunda süzən
Xızr adlı o hatif birdən səsləndi,
Salam verib göydən yanıma endi.
Mülayim bir səslə söhbət eylədi,
Beynimə sözlərlə nur saçıb dedi:
«Bu gizli sözləri, fikirləri sən
Niyə lal dillərə isnad edirsən?»¹³⁰
Sən niyə bu sərvə becərüb belə,
O filosoflara verirsən, söylə?
Bu incə sözlərin sahibi sənsən,
Quru sümüklərə verirsən nədən?
Yemə çörəyini yad süfrələrdə,
Öz süfrən üstünə gəl çəkmə pərdə.»
Dövrün kişiləri nakişidirlər,
Elmə yox, nücuma həvəs edirlər.
Mərhəmət umarlar qara torpaqdan,
Torpaqdan yaxşıdır ancaq sağ insan.¹³¹
Hoqqabaz torpaqda sehribazlıq var,
Həm möhrə oğurlar, həm də oynadar.¹³²
Ovcunda gizlədər möhrəni, birdən,
Sonra da ağzından çıxar görərsən.
Zırınıxı, görərsən, udar sapsarı,
Göy-yaşıl rəngində çıxar dışarı.
Qupquru ud yeyər torpaq xəzanda,
Ətirli müşk verər bahar olanda.
İnsan bədənini udanda ancaq,
Bilmirəm nə sayaq o qaytaracaq?
Torpaqda çürüyən bədənlerimiz

Dağılır, dəyişir, yox olmur təmiz.
Yerində qalarsa o dağıntılar,
Bir yerə yığanda yenə canlanar.
Torpağa tökülən şeylər tamamen
Torpaqdan dirçəlib qalxar yenidən.
Qızıl toz halına gələrsə əgər,
Civəylə onları cəm edər zərgər.
Dağın qızılı mahir sənətkar,
Madam ki, civəylə bir yerə yığar,
Bizim də əczamız dağılsa, bir gün
Onu da cəm etmək mümkündür, mümkün!

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİYƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, çal rudu, çal səhər erkən,
Mərdlik nəğməsini gətir yada sən!
Oyandır məndə də nəğmə həvəsi,
Duymayım bihudə, biməna səsi.
Yenə bir filosof dərinə getdi,
Rumun tarixindən belə nəql etdi:
O dünya padşahı – böyük İskəndər,
Uca ulduzlara o uca rəhbər
Elmdə o qədər oldu ki, pərgar
Ağlı hər müşkülə saldı bir açar.
Bir çox viranənin ördü üstünü,
Açdı neçə-neçə bağlı düyünü.
Sirli elmləri İskəndər qədər
Yoxdu bu dünyada bilən bir nəfər.
O, Rumun, Yunanın alimlərindən
Hər elmi öyrəndi möhkəm, dərinədən.
Daha ulduzları göydə güdmədi,
Tamam başqalaşdı onun məqsədi.
Başından lovğalıq tacını atdı,
Öz başı Allahın tacına çatdı.
Bir də yaranışı araşdırmadan,
Axtardı, bilsin ki, kimdir yaradan.
İstədi çalışıb sirləri örtən
Yeddi qat sürməni silsin tamamen.¹³³
Onu olduqutək görmək istədi,
Əlçatmaz arzuya irmək istədi.
Gecəli-gündüzlü bir xeyli müddət
Düşündü, parladı bəxti nəhayət.
Bir mələk göndərüb bir gecə Allah
Etdi o bihuşu özündən agah.

Ətrafa nur saçan parlaq günəştək
Yalan vəsvəsədən uzaq bir mələk
Parlaq gövhər saçdı şah hüzuruna,
Allahın vəhyini yetirdi ona:
«Bu saysız dağlarcan, coşğun çaylarcan
Alqışlar göndərdi sənə Yaradan!
O səni dünyada şahlıqla birgə
Ləyaqətli bildi peyğəmbərliyə.
Sən Allah əmriylə şah olduğundan,
İndi də belədir Allahdan fərman:
Haqqın dərgahına baş əyim, deyə,
Söylə ki, son qoydum asudəliyə.
Fələktək dünyanın başına hərlən,
Azğını, vəhşini əhliləşdir sən.
Xalqı pis yollardan et haqqa dəvət,
Onlar da Allaha etsin itaət.
Təzələ kökündən köhnə binanı,
Təmizlə qəflətdən bütün dünyanı.
Cahanı divlərin zülmündən qurtar,
Dünyalar şahına ol itaətkar!
Bütün yatmışları yuxudan oyat,
Ağlın üzündəki o niqabı at!
Allah tərəfindən yoxsullara sən
Verilmiş mərhəmət xəzinəsisən.
Dünya pərgarını göz diyar-diyar,
Səndən xeyir görsün bütün insanlar.
Bu dünya mülkünə özünsən ağa,
Çalış o dünyanı ələ almağa.
Bu yolda zəhməti qəbul edərək,
Allah rızası güd, xeyrindən əl çək!
Nə hörmətin varsa canlıya göstər,
Cansıza vaxtını eyləmə hədər,
Canlıdan dəyərsə sənə bir ziyan,
Zəncirlə, məhv elə, heç vermə aman!»
İskəndər mələyə xitab eylədi:
«Ey müdrik ilhamçı, ey mələk, – dedi, –
Dinləyib o böyük Pərvərdigarı,
Gərək tərək eləyəm mən bu diyarı.
Məşriqdən məğribə hücum çəkərək
Xalqları yuxudan oyadam gərək!
Ellərin dilini əsla bilmədən,
Onlarla nə cürə danışım bəs mən?
Nə sayaq bilim ki, nə deyir onlar?
Qarşımda hələ çox maneələr var...
Birisi budur ki, bu çətin səfər
Orduda vahimə törədə bilər.

Bir də ki, qoşunla səfər edərkən
 Dağları, çölləri necə keçim mən?
 Bu qədər zillətə edərlərimi tab?
 Nə deyə onlara mən verim əzab?
 O korlar ardınca gəlməsə əgər,
 Kar olub sözümü eşitməsələr,
 Mən yad ölkələrdə o kar-korlara
 Nə əlac eləyim, varmı bir çara?
 Əgər peyğəmbərlik fikrinə düşsəm,
 Xalqı cəlb etməkçün hanı möcüzəm?
 Hanı bir möcüzə, eləsin kömək,
 Mənə inansınlar onu görərək?
 Əvvəl yeriməyi öyrədib mənə,
 Sonra da getməyi tələb etsənə.
 Elmi dərya kimi çox insanların,
 Zəkayla, biliklə tox insanların
 Sarsıtmaq mümkünmü heç vüqarını?
 Yox etmək olarmı iqtidarını?»
 O vəhyi gətirən xeyirxah mələk
 Dedi, İskəndərə xitab edərək:
 «Rəvandır hər əmrin, hökmün cahana,
 Həm gizli, həm aşkar, bil ki, hər yana.
 Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
 Nasıkdir adları, yoxdur dinləri.
 Şərqdə bir iayfa var, xislətdə mələk,
 Onlara layıqdır Mənsək ad vermək.¹³⁴
 Dəryatək cənubda bir tayfa yaşar,
 Habildən törəyib qalmışdır onlar.
 Şimalda bir tayfa salmışdır məskən,
 Mütilik onlara qalmış Qabildən.
 Başlayan zamandan uzaq səfərin,
 Düşəcək qaraya, ağa güzərin.
 Nasıkdən Mənsəkə çək qoşunları,
 Keç sonra Habildən Qabilə sari.¹³⁵
 Hamısı hökmünə, yəqin, baş əyər,
 Başından keçərlər baş əyməyənlər.
 Hər başçı ayağın heç ola bilməz,
 Səni əvəz etməz dünyada heç kəs!
 Aytək, Müştəritək gecə nur saçan
 Parlaq bəxtinlə sən bir şəbçiraqsan.
 Ucadan düşəndə işığın sənin
 Açılar qapısı hər xəzinənin.
 Yola çıxanda ol hər şeydən agah,
 Səni hifz edənə apar sən pənah.
 Hansı bir niyyətlə minsən atına,
 Köməklər köməyi çatsın dadına!

Dünyada özünə, orduna əsla
 Nə bir zərər dəysin, nə də bir bəla.
 Nəbələd yollarda öndən, arxadan
 Keşikçin olmalı sənin hər zaman.
 Səni hara çəksə işıqlı niyyətlə,
 Əmrində duracaq nur ilə zülmət.
 Qaranlıq arxanda, nur önündəsən
 Özün görünməzsən, ancaq görənsən.
 Kim sənə xoşluqla itaət etsə,
 İşıq bəxş edərsən sən də o şəxsə.
 Hər kim lovğalıqla çıxsa qarşına,
 Sən də qaranlıqdan bir pay ver ona.
 Qoy bir kölgə kimi zülmətdə qalsın,
 Qorxuda, dəhşətdə, zillətdə qalsın!
 Bir də ki, atını çilovlayaraq
 Nə zaman istəsən bir ölkə almaq,
 Qarşına yad tayfa çıxarsa əgər,
 Səninlə yad dildə söhbət etsələr,
 Qadir köməkçinin ilhamıyla sən
 Hər qövmün dilində cavab verərsən.
 Dil bilən olarsan hər bir ölkədə,
 Sənə gizlin qalmaz tək bir kəlmə də.
 Sən də Rum dilində hər nə danışsan,
 Anlar tərcümansız orda hər insan.
 Allah bu möcüzü bəxş etmiş sənə,
 Qalibsən bununla sən hər düşmənlə!»
 Şah gördü bu sözdə böyük bir mənə,
 Söylədi: «Baş əyər bəndə fərmanal!»
 Qasiddən peyğəmə qəbul eylədi:
 «Allaha biz müti bəndəyik! dedi.
 O gündən hazırlıq gördü səfərə,
 Əsla baş qoşmadı başqa işlərə.
 Kənar məşğələdən uzaq olaraq,
 Səfərə tedarük görürdü ancaq.
 Mələk gətirmişdi ona xoş xəbər,
 Əlavə olaraq, yenə İskəndər
 Tədbirlər öyrəndi hər bir alimdən,
 Çatar məqsədinə çox tədbir bilən!
 Səfərdə həmişə faydalı olan
 Mənalı kəlamlar yığdı durmadan.
 Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
 O «Sifri-əzəm»dən başqa üç gözəl
 Nəsihətnamə də keçirdi ələ,¹³⁶
 Yazdırdı ipəyə qara müşk ilə.
 Ərəstu oldu ilk naməni yazan,
 O, xəbər verirdi yaxşı-yamandan.

İkinci naməni bildiklərindən
 Əflatun yazmışdı, duyub dərindən.
 Üçüncü xəzinə Sokratdan idi,
 Qiymətli gövhərlə doluydu içi.
 Sözlər bir-birinə rəbt edilərək,
 Üç nəsihətnamə tamama yetcək,
 Padşah möhürlədi bunları o dem,
 Sahmanla bağlayıb saxladı möhkəm.
 Tədbirə ehtiyac duyduğu zaman
 Açıb oxuyardı bir-bir onlardan.
 O gövhərlə dolu xəzinələrdə
 Dərman axtarırdı düşdüyü dərdə.
 Görseydi çətindir bir qərar vermək,
 Allahın feyzindən istərdi kömək.
 O bir gün çıxaraq öz ac-təxtinə,¹³⁷
 Firuzə rəngli tac qoyaraq yenə,
 Aqıl vəzirinə buyurdu belə:
 Müti qələmini alaraq ələ,
 Elm ilə zəkaya edib riayət,
 Yazsın bir faydalı, gözəl nəsihət.
 Elə nəsihət ki, dinləsə onu,
 Dost bilsin özünə qurd da qoyunu.
 Fərmanı dinləyib vəzir hörmətlə,
 Təzim edib şaha çıxdı rüxsətlə,
 Mədəndən gövhərlər çıxarmaq üçün¹³⁸
 Fikrini başına yığaraq bütün,
 Diltək itiləyib qələmi, yenə
 Qamışdan qənd səpdi kağız üstünə.¹³⁹

ƏRƏSTUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Allahın mədhini edib ifadə,
 Ərəstu yazmışdı rəhbərnəmədə:
 «Ey şah, elmə, fənnə sən daim yar ol,
 Nadandan, cahildən daim kənar ol!
 Bağlı bir qapıya açar axtarsan,
 Ancaq alimlərdə axtar, taparsan.
 Əgər sahib olsan dövlətə, vara,
 Şükr elə bununçün pərvərdigara.
 Zəfərlər çalanda, yetəndə kama,
 Allahın xofunu yaddan çıxarma.
 Allahdan qorxana bəxti yar olar,
 Ondən qorxmayanlar daim xar olar.
 Salamət yaşamaq istəsən əgər,
 Oda üzərrik at hər gün, hər səhər.
 Pis gözə inanma, ondan göz kənar,

Heç öz gözüne də etmə etibar.
 Demiş müdrik qoca belə bir məsəl:
 «Gərək yaman gözdən qorunsun gözəl!»
 Bir ağac çox uca qalxmasa, inan,
 Şiddətli küləkdən görməz bir ziyan.
 Ovlaqda ovçular ox atsa əgər,
 Dikbaş təkələrə daha çox dəyər.
 Hər kəsi ötməkçün çıxanda yola,
 Tələsmə, həsədə yol vermə əsla!
 Həsəd dərdə salar daim insanı,
 İnsana yad edər dostu, aşnanı.
 Heç kəsi qaldırma kinlə yerindən,
 Qaldırdın, yerə vur arxasını sən!
 Biriylə köhnədən olarsa kinin,
 Kökünü qazıma onun nəslinin,
 Ata intiqamın alma oğuldan,
 Çalışıb onunla dost ol hər zaman.
 Günəşlə kölgədə çox azdır ara,
 Biri işıqlıdır, biri qapqara.
 Tikan xurma ilə bir yerdə bitər,
 Biri zəhərlidir, biri qənd-şəkər.
 Naqqaya qonşudur sədəf dəryada,
 Qılinc yox, dürr verir şaha dünyada.¹⁴⁰
 Qardaşın qanını alma qardaşdan,
 Tamam ayrı şeydir çünki südlə qan.¹⁴¹
 Bir kəşçün özgəni incitmək olmaz,
 Qoyunu qoyunun ayağından as!
 İstəsən Allahdan mərhəmət, kömək,
 Pisliyi kökündən atasın gərək!
 Pislərlə fələk də elər pis rəftar,
 Yaxşılıq görərlər daim yaxşılar.
 Həmişə dünyada yaxşılıq axtar,
 Yaxşı ad almaqda əbədiyyət var!
 Yaxşı adlananla yaxşı ol müdam,
 Yoxsa sən özün də olarsın bədnam.
 Zətı pis olana üz göstərmə sən,
 Qurdu bəsləməkdən ziyan çəkərsən.
 Bədgövhər adamla heç addım atma,
 Öz təmiz kimyanı küllərə qatma.
 Bədəsil olarsa əgər bir adam,
 Qırmızı gövhəri saraldar tamam.
 Ağillı adamla dost olsan əgər,
 Elmi, mərifəti sənə də keçər.
 Çox pul qazanmağı eləsən niyyət,
 Pulsuz adamlarla etmə məsləhət.
 Ciddiyyət gözləmək yüngül adamdan –

Gövhər istəməkdir arpa satandan.
 Gur, öküz, ya pələng – bütün heyvanlar
 Ancaq həmcinsiylə gəzər, dolanar.
 Nacins olar isə əgər bir nəfər,
 Ondən görəcəkdir çoxları zərər.
 İki saf güzgünü qoysan üz-üzə,
 Onlarda bir ləkə görünməz gözə.
 Qorxma acizlərə zülm edənlərdən,
 Yoxsa qəm-qüssəyə batarsan hökmən.
 İnsana ram olsa aslanlar əgər,
 Bunu insafdan yox, qorxudan edər.
 Həyasız adama qarşı sərt rəftar
 Yumşaq davranmaqdan faydalı olar.
 İşini bərk tutan düşməni yoxla,
 Yumşaq-yumşaq çağır, tutdun, bərk saxla!
 Başı fitnə dolu olarsa hər kəs,
 Şirinliklə çağır, itiliklə kəs.
 İki xam bədxahın birsə qərarı,
 Fənd ilə, tədbirlə ayır onları!
 Qurd ilə pələngi sal bir-birinə,
 Sənin istədiyən yetsin yerinə.
 Şah və ya əkinçi, gözləmə nəşəb,
 Özünə görə ver hər kəsə mənşəb.
 Güclünün yanına güclünü göndər,
 Alimin üzünü alimə döndər.
 Göndərdiyin adam işbilən olsa,
 Heç öyüd-nəsihət istəməz əsla!
 Paslanıb kəsməsə qılincin əgər,
 Qızıl ver, daşları dəmirə döndər.
 Xəzinə qızılı yığmaq üçündür,
 Qızıl da düşməni yıxmaq üçündür.
 Quyruqla mümkündür tülkünü tutmaq,
 Şirniyə aldanar həmişə uşaq.
 Xalqın məclisində mütrübtək şad ol,
 Sərvsən, kibrdən, çalış, azad ol.
 Dünyanı sübh kimi nurunla bəzə,
 Camalın səhərtək görünsün gözə.
 Bəzəmə özünü sən reyhansayaq,
 Özgənin əlində ol nurlu çıraq.¹⁴²
 Səninçün bir yüküdür daim xəzinə,
 Dincəlmək istəsən, ver özgəsinə,
 Zər atəş deyil ki, daim yığılsın,
 Qığılcım kimidir, gərək dağılsın.
 Qızıl, ya sahibi xoşdur? – Sorma sən,
 Düyün bənddən pisdır, bənd də düyündən.¹⁴³
 Bir gün atəşpərəst soruşdu oddan:

«Söylə, mən yaxşıyam, ya sən yaxşısan?»
 O dedi: «İstəsən düzünü bilmək,
 Mənə yanmaq gərək, sənə də ölmək!»
 Geniş ətəklil ol, çünki meyvələr
 Geniş ətəklərə daha çox düşər.¹⁴⁴
 Çox yemə, süfrədə hər şey çox da var,
 Artıq bir qətrədən qədəh də daşar.
 Bir müflis xəzinə tapmışdı, həməni
 Yıxılıb ölmüşdü sevindiyyindən.
 Necə susuz olsan, istiyə düşsən,
 Tələsik soyuq su əsla içmə sən.
 Bir yeri talayıb dağıtmış olsan,
 Orda mənzil salıb yatma heç zaman!
 Əsla içməyəsən yoxlanmamış su,
 İçirt başqasına, yoxla bir onu.
 Qərribə görünən meyvəni yemə,
 Özünü dərd-qəmə düşər eləmə!
 Olarsa birisi yeməkdə loğman,
 Saxlar öz nəfsini yad loğmalardan.
 Heç kəs getmədiyi naməlüm yolla,
 Yoldaş çox olsa da, getmə sən əsla!
 Çox yaxın olsa da, qorxulu yoldan
 Qorxusuz uzaq yol yaxşıdır, inan!
 Çox yığıb, yükünü ağır etmə sən,
 Qoşunun içində dilə düşərsən.
 Əlinə keçərsə əgər qənimət,
 Ordan yoxsula da qoy çatsın qismət.
 Bir pay ver xəlvəti pay istəyəne,
 Allahın rizası bəs edər sənə.
 Gizlincə verilən bir bəxşiş, inan,
 Hifz edər insanı dərddən, bələdan.
 Orduya nə versən, rütbəylə payla,
 Yol xərcindən artıq pul vermə əsla.
 Qarınqulu adam olsa da qoçaq,
 Qarnı doyan kimi tənbel olacaq.
 Nə o qədər ver ki, sərxoş olsunlar,
 Nə də elə et ki, lap ac qalsınlar.
 Nə çox bərk, nə çox boş et rəftarını,
 Orduda itirmə etibarını.
 Gündə iki dəfə qurub ziyafət,
 Bütün başçıları sən eylə dəvət.
 Heç bir yad ölkədə şərab içmə sən,
 Heç yerdə əylənmə Ruma dönmədən.
 Nurani adama tapşır əmanət,
 Olmaz duru suda toz, ya üfunət.
 Günəş hər bir şeydən pak olduğundan

Dağ, dəniz sirrini gizlətmir ondan.
 Xoşbəxtlik istəsən, xoşbəxti tanı,
 Xoşbəxt xoşbəxt edər çünki insanı!
 Bədbəxt adamlardan ol daim kənar
 Ki, üzüm üzümə baxıb qaralar.
 Doğma xislətidir vəfalı olmaq,
 Çalış ki, əslini itirmə ancaq.
 Biri adətini dəyişsə əgər,
 Yığdığı dövlət də onu tərk edər.
 Köhnə xasiyyətdən dönmə heç zaman,
 Xasiyyət dəyişmək deyildir asan.
 Aqıl ol, əl çəkmə xasiyyətindən,
 Özgə xasiyyətə uyma qətiyyənl!
 Həmişə düz gedən piyada əsgər
 Vəzir olan kimi əyri yol gedər.¹⁴⁵
 Taleyi xoş olan xoşbəxt adamlar
 Aranı xoş elə, çəkişmə əsla.
 Hər bir hadisədən ötrü fəlakət
 Bəhs etmə, onunla xoş rəftar elə.
 Ruzigar nə versə qəbul eylə sən,
 Çalış ustadının çıxma sözündən.
 İncimə dövlətin etdiyi nazdan,
 Dövlətin nazında dövlət taparsan.
 Vaxtı yetişəndə sən də, əlbət,
 Çəkəcək nazını bir gün o dövlət.
 Sədəfin qabığı xeyli bərk olur,
 Odur ki, içi də dürlə doludur.
 Bərk daşlar içində gizlənər gövhər,
 Gövhər çətinliklə əldə edilir.
 Pis gündə ulduzdan olma pisgüman,¹⁴⁶
 İşlər yaxşılaşar, əlbət, bir zaman.
 Göy rəngli günbəzdən olma mükəddər,
 Aqibət xeyr olar, düzələr işlər.
 İş bərkə düşəndə, məyus olma sən,
 Könlünə qüvvət ver, bəxtinə güvən.
 Göyə atılan daş yerə tez düşər,
 Bu qısa müddətdə işlər dəyişər.¹⁴⁷
 Zülmü birdəfəlik yadından çıxar,
 Çünki zülümkarlıq ömrü azaldar.
 Padşah ədaləti çıxartsa yaddan,
 Ölkəsi tez olar zülm ilə viran.
 Allah ədalətçün yaradıb səni,
 Zülm etmə, ədl ilə saxla ölkəni!
 Pis fikrə düşərsə yaxşı bir insan,
 Özünə yamanlıq eləyər, inan!
 Dünya yaranandan belədir qanun,

Dəyişir istisi, soyuğu onun.
 Havada olanda belə ziddiyyət,
 Onda heç axtarma, heç umma səhhət.
 Yaxşısı budur ki, ildə hər fəsil
 Öz qaydası ilə keçsin müttəsil.
 Gərək bahar fəslə keçə bahartək,
 Yay da yaylığını göstərə gərək.
 Bir şey qaydasından çıxarsa kənar,
 Ondan üz döndərər, əlbət ki, ruzgar.
 Əgər pislik etsə bir nəfər sənə,
 Sən yaxşılıq etsən bir özgəsinə,
 Onu da, bunu da yad etmə əsla,
 Xalqa bədguluqdan dilini saxla.
 Çalış ki, kərpiyin olsun almaztək,¹⁴⁸
 Ayıq ol, ölkənin keşiyini çək.
 Belə məsəl çəkmiş aqıl bir insan:
 «Qurd girməz sürüyə, yatmasa çoban!»
 Canın möhkəm olsa, döşünə döymə,
 Gülüb, yersiz-yersiz özünü öymə.
 Acizlik üz versə, qəm çəkmə yenə,
 Bunu da bildirmə özgələrinə.
 Özünü şad göstər, heç olma qəmgin,
 Gizlin dərdin olsa, zahirdə sevin.
 Qarşına bir döyüş, qovğa çıxarsa,
 Döyüş adamına ehtiyac varsa,
 Başqa bir ordudan qaçıb gələni
 Əsla qəbul etmə, aldadar səni!
 Qaçmağa öyrənmiş adam qaçacaq,
 Sənin də ordunu xarablar ancaq!
 Döyüşdə qələbə çalmaq istəsən,
 Müzəffər sərkərdə seç özünə sən.
 Qələbə qazanmış xoşbəxt atlılar
 Səni hər səfərdə edər bəxtiyar.
 Yaxşı, pis, – nə etsən, həmişə bil sən,
 Yaxşını, Allahdan, pisi özündən».
 Bu məşhur naməni qurtarıb ustad,
 Şaha təqdim etdi, o da oldu şad.

ƏFLATUNUN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Oyanıb qalxanda Günəş yuxudan,
 Müşkə kafur səpdi sanki asiman.¹⁴⁹
 Şah xəbər göndərmiş dedi: «Əflatun
 Qələmlə ipəyə nəqşələr vursun.
 Elə gözəl namə yazsın o gərək,
 Hər bir oxuyana eləsin kömək!»

Şahın buyruğuyla əzəmətli pir
 Mədəndən gövhərlər çıxardı bir-bir.
 Müti qələmindən saçıldı gövhər,
 Beləydi dəftərə yazdığı sözlər:
 «Bizdən Yaradana min-min ehtiram,
 Yerdən də, göydən də ziyadə salam!»
 Allaha şükr ilə mədəni açdı,
 Sonra söz bəzminə gövhərlər saçdı:
 «Şahımız ucadır bütün aləmdən,
 O, parlaq gövhərdir, bu aləm – mədən.
 Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,
 Özünü həmişə qorusun gərək.¹⁵⁰
 Hər kəs, yaxşı-yaman, – nə qoysa əsər,
 Bununla zatını bürüzə verər.
 Oğru ovlağıdır bizim bu cahan,
 Onu özbaşına qoyma heç zaman!
 Keşikçi olmasa həmişə ayıq,
 Deyildi dünyanı güdməyə layiq.
 Hər kim bu dünyanı istəsə tutmaq,
 Qılıncla, təbdirlə fəth edər ancaq.
 Mərdlərin qan tökən qılını, bəli,
 Alim tədbirilə olar kəsərli!
 Şahın məclisi də gərək hər zaman
 Ola alimlərə şərəfli məkan.
 Şah yeyib-yatmağa meyl etməyərək,
 Bilik toplamağa çalışsın gərək!
 Şaha yoldaş olan iki bəla var,
 Yoxsuldən uzaqdır həmin bəlalar;
 Biri aşıpdır ki, yağlı yeməklər
 Bişirib, padşahı ona cəlb edər.
 Biri də cilvəli şux məşuqəsi
 Ki, ona bağlanar könlü, həvəsi.
 Bunlar xeyir verməz: biri doldurar
 Qarnını, o biri şirəni sorar.
 Nə çox əylənən ol, nə də çox yeyən,
 Bunlardan süstləşər, keyiyər bədən!
 Qırmızı və sarı gördüyün cahan
 Bir rəngin büsatdır – adamaldadan.
 Məşuqə adlanan bir əjdəhadır,
 Bu dünya kam vermir, ancaq can alır.
 Dünya yurdumuzdur, candan əzizdir,
 Bizim zindanımız, həm yerimizdir.
 Dünyanı dördəlli tutmayaq gərək,
 Nədən can-ciyərlə süfrə bəzəyək?
 Qanla qidalanıb yaşayır bədən,
 Ciyərsiz bu qanı alarıq nədən?

Dörd tərkib birləşib ahəngdar olmuş,
 Dörd cövher birləşib, həyat var olmuş.
 Yığmasaq onların ipini əgər,
 Hərəsi bir yana baş alıb gedər.
 Su dönsə torpaqda çiçək ətrinə,
 Qayıdar əslinə o bir gün yenə.
 Tuluğu dağıdıb qaçdı bir eşşək,
 Sahibi qəmləndi bu halı görcək.
 Dünya tıkanlıdır, kirpiyik biz də,
 İynə var, tıkan var xislətimizdə.¹⁵¹
 İki qarı qızın başladı bəhsi,
 Dünyanı götürdü onların səsi.¹⁵²
 Bu dedi: «Üzünün çirkinliyindən
 Ərə getməmişən bu vaxtacan sən!»
 O dedi: «Üzün çox göyçəkdir sənin,
 Bununçün almırlar səni də yəqin!»
 Bu qədər nə üçün yataq dünyada?
 Yuxu da ölümə bənzər mənada.
 Bir də duracaqmı həmin yuxudan?
 Bunu doğru, dürüst bilməyir insan.
 Yuxudan ölümtək etməli həzər,
 Çünki bir-birinə bunlar çox bənzər!
 Dovşan yuxusutək pis yuxu olmaz,
 Yatanla öləndə hiss, duyğu olmaz!
 Yuxu igidlərə hiylə quranda
 Gözlər yumulmaya kaş bircə an da!
 Hər bir gizli sirri o, baxıb görə,
 Yaxşıya, yamana düz qiymət verə.
 İnsan əl çəkəydi boş xəyallardan,
 Yersiz qovğalardan, qalmaqallardan.
 Niyə bircə qarın çörəkçün yalnız
 Çəkişək, vuruşaq belə amansız?
 Neçün biz dağlara, daşlara düşək?
 Bunların səbəbi – bir parça çörək!
 Səfərə başlayan müdrək insanlar
 Yolda yox, mənzildə rahatlıq umar.
 Keçərlər dünyanı tapdalayaraq,
 Rahatlıq fikrinə düşməzlər ancaq.
 Hamı yol gedənlər, uzaq görənlər
 Mənzilə çatana afərin deyər.
 Dinclik – asudələr ölkəsindədir,
 Bundan başqa nə var – bir əfsanədir.
 Yeddi qat yanar od içrə, nəhayət,
 Kabablıq ət üçün nədir bu zəhmət?¹⁵³
 Neçindir bu zillət, əziyyət bütün? –
 Hamısı yeməklə geyinmək üçün.

Bizim əmrimizdə olanda bunlar,
 Hələ başqa-başqa hesablar da var.
 Əzaba qatlaşıb canından keçən
 Dənizdən dürr tapar, dağlardan mədən.
 Kimsə ruzusunu atlayıb keçməz,
 Əndazəylə yeyər ruzunu hər kəs.
 Fəqət var dünyada elə insan da,
 Zəri yerdə saxlar, həsədi canda.
 Qızılı torpaqda basdırsan əgər,
 Taleyin başına sənin kül ələr.
 Yesə çörəyini dostlarla insan,
 Onundur var-dövlət, onundur cahan.
 Açıb kisasını rəhmə gələrək,
 Bir neçə yoxsula o edər kömək.
 Arpacı olsa da vəzndə gövhər,
 Ona «Çox sanballı daşdır» deyərlər.
 Əllərimiz boşdur, yol isə uzaq,
 Yoxdur mənzildən də hələ bir soraq.
 O qədər xəbərsiz yatma ki, haşa,
 Yatmışkən sel gəlib başından aş.
 Yuxusuz, yeməksiz qalma ki, bədən
 Süstləşib, yorulub düşər qüvvədən.
 Yola çıxan yolçu cövlan edərək,
 Çapmasın hər yana gərək dəlitək.
 Keşikçi düzdürsün yollar uzununu,
 Getsin təhlükəsiz ta ki, yolunu.
 Olsun gecə-gündüz işində oyaq,
 Yatana oğrutək ruzgar soyacaq.
 Arxaya, qabağa zillənsin gözü,
 Onu aldatmasın yadların sözü.
 Yola bələd olsa rəhbərlik edən,
 Ordu qorxu bilməz çətinliklərdən.
 Yollar dağa-daşa salsın da onu,
 Dağılmaz başından əsla qoşunu.
 Qoşunla yerişər yağıştək, qartək,
 Əyləşər heybətlə o, dəryalartək.
 Çatdığı ölkədən bir neçə nəfər
 Yedirdib, içirdib ələ gətirər.
 Sırr alıb, ənamlar verər o kəsə,
 Toxum göyərərmi su verilməsə?
 İşini düzəldər bu sayaq asan,
 Gərək, çətinlikdən bezməsin insan.
 Sülh əgər bir başla olsa bərqərar,
 Artıq baş kəsməyin nə mənası var?
 Yolda qoluzorlu rast gəlsə əgər,
 Üstünə yerimək bəla gətirər.

Mümkün deyildirsə qələbə çalmaq,
 Nahaqdır qoşunu çətinə salmaq.
 İşin düyün düşsə, aç bilməsən,
 Səbr elə, özünü nahaq yorma sən.
 Hər çətin düyünün bir əlacı var,
 Səbrlə, tədriclə açılar onlar.
 Adətdir, işlərdə az olmur düyün,
 Fəqət öz-özünə açılır bir gün.
 Nə qədər yerində söyləsəm sözü,
 Məndən artıq bilir, əlbət, şah özü.
 Niyyyətlə at sürsə şah hansı yana,
 Öz ağı rəhbərdir həmişə ona.
 Bir kəsə köməkçi olarsa Allah,
 Heç kəsə ehtiyac duymaz o əsla.
 Salamla gətirsə bir qələbə mələk,
 Onun insan fikri nəyinə gərək?
 Padşahın əmrinə eləyib əməl,
 Yazdımsa bilənlər kimi bir məsəl,
 Yalnız ixlasımı elədim izhar,
 Onun öz xəbərdar bir rəhbəri var.
 Heç kəsin möhtacı deyildir padşah,
 Ona köməkçidir ağıyla Allah!
 Ağı kömək olsun hər işdə ona,
 Allah hər işini salsın yoluna!
 Naməni qurtarıb o qoca alim,
 Təzimlə elədi padşaha təqdim.
 Qəlbi bu namədən şahın şad oldu,
 Qüssədən, kədərdən o, azad oldu.

SOKRATIN NƏSİHƏTNAMƏSİ

Üç gün ötüb keçdi, yenə asiman
 Rum – zənci oyunu oynayan zaman
 İskəndər buyurdu qoca Sokrata,
 Vursun üzüyündən muma möhr o da.
 Yazsın bir qiymətli nəsihətnamə,
 Mənası nur saçsın bütün aləmə.
 Alim əməl etdi uca fərmana,
 Dürələr çıxarmaqçün daldı ümmana.
 Gümüştək kağıza qara xətt ilə
 Zəkanın hökmünü nəqş etdi belə:
 «Nəqqaş hansı nəqşə başlasa, gərək
 Allahın adına vursun ilk bəzək.
 Hamıya köməkdir böyük Yaradan,
 Onun möhtacıdır bütün bu cahan.»
 Allahın mədhini yetirib sona,

Bağladı sözünü şahın adına:
 «Ey şah, bu örtülü quyuya, gəl, sən
 Girmə əqlin, huşun əmr vermədən.
 Sən ki, bol gövhərdən yoğurulubsan,
 Həyat oyuncaqtək gəlməsin asan!
 Bu başdan edirəm səni xəbərdar,
 Gücünə güvənmə, yolda pələng var!
 Döyüşdə, şənlikdə, – hər yerdə olsan,
 Heç zaman ayrılma yaxşı dostlardan.
 Əyləncə, – eyş-işrət bəzminə düşsən,
 İşvəli bir dilbər seç özünə sən.
 Məclisdə qüssədən, qəmdən uzaq ol,
 Həmişə kefi kök, damağı çağ ol.
 Siyasət məclisi qurulsa fəqət,
 Orda hər yetənə sən vermə fürsət.
 Yanında hərzə söz danışmasınlar,
 Səni də hörmətdən salmasın onlar.
 Yeməyi heç yemə dəniz kimi tək,
 Yediyn olmasın acı, dəniztək.¹⁵⁴
 Bulaq ol, çox olsun gəlib içənin,
 Dursun qulluğunda kuzələr sənini!
 Xörəyi evində gizlətsən, əlbət,
 Ondan yetmiş evi basar üfunət.
 Vaxtında evindən çıxarsan əgər,
 Qapına müşktək ətir səpilər.¹⁵⁵
 Nə qədər açmayıb hələ bənövşə,
 Qönçəsi pis qoxu verər həmişə.
 Saçları açılıb dağılan zaman
 Müşk-ənbər qoxusu yayılar ondan.
 Acgöz olma, sənini deyil bu saray,
 Yalnız bir çörəkdir alacağın pay.
 Tək birçə fətirə gəl qane ol sən,
 Düşün, Günəşdən ki, artıq deyilsən.¹⁵⁶
 Allahlıq edərsən, nəfsi saxlasan,
 Acgözdür öküzle eşşək hər zaman.
 Kimin ki, yeməkdə heyvan nəfsi var,
 Heyvan sifətində qəbirdən çıxar.
 Qiyamət gələndə, əldə tərəzi,
 Öküztek, eşşəktək baxar hərəsi.
 İnsan sağlam olar az-az yeməkdən,
 Uzun ömür sürməz əsla çoxyeyən.
 Həddindən ziyadə yesə bir insan,
 Gəyirər, pis qoxu gələr ağzından.
 Aslantək sən də az yeməyə alış,
 Çünki qorxaq olar çoxyeyən camış.
 Dartıb sürüyərlər tənbel eşşəyi,

Çünki ölçüsüzdür yeyib-içməyi.
 Buludtək damcıyla su al dənizdən,
 Verəndə bol-bol ver, səxavətlə sən.
 Suçu tuluğundan tez-tez su paylar,
 Tuluq gah boşalar, gah da ki, dolar.
 Yağlıdan, yavandan elə ye ki, sən
 Onu asanlıqla həzmə verəsən.
 Saxla əndazəni qədərlə, sayla,
 Bir az ye, bir az yığ, bir az da payla!
 Bu cür yeyib, yığıb paylasan əgər,
 Sənə bu dünyada xoşbəxt deyərler.
 Yeməkdə əsasdır cana nuş olmaq,
 Onun dadına yox, faydasına bax!
 Sirkəni yeyəndə süddən et həzər,
 Sirkəylə süd içmək azar törəder.
 Uyuma eyş-işrətə həddindən artıq,
 Yola tedarük gör, bir səfərə çıx!..
 Bu nə tənbellikdir? Giriş bir işə,
 Bekarlıq insanı sıxar həmişə!
 Özgənin əliylə qızdırma mədən,
 Özün bir əl tərət, əgər dirisən.
 Əl-ayaq qulundur, işlətsən, yəqin,
 Çıxmazlar heç zaman əmrindən sənini.
 Minlərlə xidmətçin olsa da, hökmən,
 Özün əl-qolunu heç qoyma işdən.
 Sənini əl-ayağın səlamətdirsə,
 Onların işini xadimlər görsə,
 Bunlar da əlindən çıxsın bir zaman,
 Sən əlsiz, ayaqsız qalmış olarsan!
 Şirinsə birinin dili, söhbəti,
 Başqa şey istəmə, bəsdir ülfəti!
 Köməyi dəyməyən şirindil insan
 Yaxşıdır acı dil iltutanlardan.
 Daim şirin dillə yaxşılıq elə,
 Nə fayda, eləsən acı dil ilə?
 Həyalı söz danış, öyrənib səndən
 Həyalı danışsın səni dinləyən.
 Ağillı bir işdir yumşaq danışmaq,
 Kobudluq axmağa yaraşar ancaq!
 Söz özü nə qədər gözəl olsa da,
 Onu gözəllikdən salar pis əda!
 Sükut çox yaxşıdır pis danışmaqdan,
 Sükuttan olmayıb heç kəs peşiman.
 Hər kim qol qoyarsa nalayiq işə,
 Dünyada xar olar özü həmişə.
 Bir şeyi tapmasan, çalış, səbr elə,

Aldat sən özünü bir ümid ilə!
 Yeməkdən yaxşıdır ümid min kərə,
 Ümidlə, vədəylə bəslənir zirə.
 Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,
 Zirəyə verərlər zirə suyunu? ¹⁵⁷
 Zirə öz suyuyla yaşayar ancaq,
 Dolan qismətinlə sən də o sayaq.
 Bulud çisikinindən yatarsa güllər,
 Yağış şiddətlənsə, aparar sellər.
 Zalıma heç zaman eləmə kömək,
 Bir gün sorğu-sual günü gələcək!
 Çox da qoşun çəkib susama qana,
 Bu, bir kündə olar öz ayağına.
 Bu qədər baş kəsib atmaqdan usan,
 Bu topla nə qədər oynayacaqsan?
 Sənin buludunda çox göz yaşı var,
 Daim qılıncından nahaq qan axar.
 Qorx ki, boyun vuran qılıncın bir gün
 Vurar öz boynunu nahaq qan üçün.
 Elə sür kəcavə çəkən dəvəni,
 Filin ayağına salmasın səni. ¹⁵⁸
 Bir gör nə qədər qan tökübsən hədə, ¹⁵⁹
 Başlar kəsdiribsən nahaq, nə qədər.
 Nə qədər ölkələr edibsən xarab,
 Sorsalar, nolacaq verdiyin cavab?
 Güllərə dağ çəkmək olmasın peşən,
 Yetirməz onları bir də bu gülşən.
 Bu harın göy atdan daim et həzər,
 O bir əjdəhadır, gəlinə bənzər. ¹⁵⁹
 Qəlbi ülfətsizdir, köksü boşluqdur,
 Özünün özündən xəbəri yoxdur.
 Bağla torpaq kimi dinclik kəməri,
 Qoy fələk tələssin, sən asta yeri!
 Şahsan, şahin kimi iti uçma sən,
 Şiri-nər kimi ol, vüqarlı tərpen!
 İti düşüncənin cilovunu çək,
 Meşə yollarında çoxdur daş-kəsək.
 Dərdə əlac etmək istəsən əgər,
 Ləngiyib vaxtını eyləmə hədə.
 Günahsızla dava fikrinə düşsən,
 Səbr elə, bu işdə tələsmə heç sən.
 Canini, oğrunu bağışlama heç,
 Başqa təqsirlərdən, günahlardan keç!
 Çəkin aşnalıqdan hər bir alçaqla,
 Onları özündən uzaqda saxla.
 Şah əgər xalq ilə etsə ədavət,

Ağ olar üzünə xalq da, nəhayət!
 Etmə təbəenlə çox yumşaq rəftar,
 Məlumdur, almazı qalay sındırar.
 Heç salma altına özgə kilimi,
 Öz dərin üstündə yat aslan kimi!
 Özündən özünə baramaqurdu
 Həm kəfən toxudu, həm də ev qurdu.
 Məhrəm olmayandan gözlə özünü,
 Dinləmə onların əsla sözünü.
 Ömrünü ah-vayla vermə sən bada,
 Acizlər ah-vayla yaşar dünyada.
 Bu cürə sözlərim çoxdur, ancaq mən,
 Demirəm: tapılmaz məndən çox bilən;
 Sən özün göylərdən ilham alansan,
 Bundan çox söyləsəm, gətirər ziyan.
 Sözlərim itisə mənim qılıncək,
 İncimə, adətdir qılıncda kəsmək.
 Əlində bu iti qılınc ilə şah
 Hara qoşun çəksə, basar inşallah!»
 Dürle dolub sandıq tamama yetdi,
 Bunu da bəyənib şah qəbul etdi.

İSKƏNDƏRİN PEYĞƏMBƏRLİK SƏFƏRİNƏ ÇIXMASI

Yuxudan duraraq bir səhər erkən,
 Üzümü Günəştək alışırdım mən.
 Sözümlün taxıtını göyə ucaltdım,
 Qəlbimdən atəşə üzərrik atdım.
 Mən «Xosrovnamə»ni yazmaqçün rəvan, ¹⁶⁰
 Bu qoca sərvimi elədim cavan.
 Qaldırdım möhrü söz xəzinəsindən,
 Orda deşilməmiş dürr qoymadım mən.
 Qələmim o qədər saçdı ki, gövhər,
 Heç gövhər qalmadı, boşaldı göylər.
 Bu zaman bir gözəl içəri girdi,
 Qılınc kimi parlaq bir güzgü verdi,
 Dedi: «Bu güzgüdə bir bax üzünə,
 Çox da məftun olma özün özünə.»
 Bu parlaq güzgülüyə dikdim gözümü,
 Gördüm surətimi, gördüm özümü:
 Baxanda güzgüdə – o yaşıl bağda
 Ağqanad bir qarğa gördüm budaqda.
 Yuxudan məhrumdu o nərgiz gözlər,
 Sərvimdə görmədim gənclikdən əsər.

Bənövşə üstünü basmış yasəmən,
 Öz qızılgülümü solğun gördüm mən.¹⁶¹
 Sikkəni bu qədər sürtülmüş görcək,¹⁶²
 Süstləşdim, heyrətdən çırpındı ürək.
 Hanı o ayaq ki, quş edə mənə,
 Hanı əl, dəyişə köhnə nəqşəni.
 Xəcalət çəkərək solğun rəngimdən,
 Başladım nəvaya öz ahəngimdən.
 Qorxdum vaxtsız əcəl üstümü ala,
 Çəkdiyim bu naxış yarımçıq qala.
 Yuxu göz mülkünü tutana qədər
 Dedim ki, bu evi tikim birtəhər.
 Bəlkə bir yatağa yetişə əlim,
 Ola son mənzilim, axır mənzilim...
 Dövrəndən xəbərdar bir alim yenə
 Başladı keçmişin bu cür şərhinə:
 «Allahın hökmüylə böyük İskəndər
 Vəhy alıb, elə ki, oldu peyğəmbər,
 Dövlət divanından pozdu adını,
 Zəhmət divanına yazdı adını.¹⁶³
 Əmr etdi bacını Rum ilə Rusun
 Yazsınlar adına İskəndərusun.
 Getmədən tərək etdi taxtı oğluna,
 Tapşırıdı anası göz olsun ona!
 Vəsiyyəət etməkcün gələrək dilə,
 Əziz anasına söylədi belə:
 «Gedirəm, bu xalqla et yaxşı rəftar,
 Qoy səndən həmişə razı qalsınlar.
 Atatək bu xalqı himayənə al,
 Anasan, anatək dərdlərinə qal.
 Amandır, dindar ol, göstər ədalət,
 Allahın əmrinə elə riayət,
 Əmrə əməl edib xeyirə çat sən,
 Bu, qat-qat yaxşıdır əmr eləməkdən.
 Mən yola çıxmağa duydum zərurət,
 Qalır taxtım, tacım sənə əmanət.
 Yollarım uzundur, mənzillərim çox,
 Bilmirəm, dönərəm geriyyə, ya yox.
 Elə et qayıtsam əgər səfərdən,
 Xəcalət çəkməyə nə mən, nə də sən.
 Yox, əgər dönməyim olmasa qismət,
 Huşyar ol, xoş gəlsin ta ki, aqibət.
 Elə et, ki, haqqın məhkəməsindən
 Dilin tutulmasın, xəcil olma sən.»
 Bütün sözlərini deyib İskəndər,
 Qoyub taxtı, tacı elədi səfər.

Əmr etdi: bir anda bütün Rum və Şam
 Qoşunu önündə cəm olsun tamam.
 Fərmanında olan bütün qoşundan
 Yol üçün ayırdı yüz min pəhləvan.
 Bunlar hər ölkədən seçmə mərdlərdi,
 Hərə bir orduya dəyən əsgərdi.
 Dörd min yük daşıyan dəvə götürdü.
 Onları nizamla yola düzdürdü.
 Birsək cinsindəndi onun min başı,¹⁶⁴
 Keçərdi yel kimi o, dağı, daşı.
 Mini də büxtiydi, nərdi hər biri,¹⁶⁵
 Dadlı yeməklərdi bütün yükləri.
 Üçüncü mini də cəld naqələrdi,¹⁶⁶
 Bəzəyi qızıldan, zərdi, zivərdi.
 Dördüncü min isə, nəcib dəvələr,
 Hər biri ceyrantək iti yol gedər.
 Vardı hər peşədən, hər bir sənətdən
 Yanında yüzlərcə mahir işbilən.
 Belə tədarüklə qurub növrağı,
 Qaldırdı balıqdan Aya bayrağı.
 O, Məqduniyyədən yola düşərək
 İskəndəriyyəyə gəlib çatantək,
 Orda o möhtəşəm taxtı ucaldı,
 Neçə gün şadlıqla orada qaldı.
 Fateh Keyxosrovtək görüb baxtını,
 Gedib düz Səridə qurdu taxtını.
 Əmr edib o, uca bir mil düzəltdi,
 Başına bir parlaq güzgü bənd etdi.
 Güzgüdə bir aylıq bir məsafədən
 Görünür dənizdə hər gəlib, gedən.
 Taxtı düşmənlərdən qorumaq üçün
 Keşikçi dururdu orda bütün gün.
 Güzgü əyan etsə bir sirri əgər,
 Gəlib hökmdara bildirərdilər.
 Düşmənlər çal-çapa gəlsələr, işdir,
 Saray adamları görərdi tədbir.
 Olub paytaxtından arxayın, yenə
 Şah mindi vüqarla öz köhləninə.
 İlk əvvəl yolunu Məğribə saldı,
 Misrə gəlib, orda iki gün qaldı.
 Sonra çıxıb ordan, qəlbində dilək,
 Allahın əmrinə əməl edərək,
 Bir xeyli yol gedib, dərələr keçdi,
 Ötüb zəmiləri, çölə yetişdi.
 Məqdəsdəndə dəstəylə bir neçə adam
 Hakimin zülmünə etməyib davam,

Yolda düzüldülər, o qadir şahdan
 Belə dilədilər mərhəmət, aman:
 «Pak etdin dünyanı, sən, ey hökmüdar,
 Gəl, bu pak evi də paklığa çıxar.
 Ucalt bayrağını şəhərimizdə,
 Yox et bədxahları, dincələk biz də.
 O paklar yurdunda var bir Əhrimən,
 Allah dostlarıyla düşməndir, düşmən.
 Müqəddəs binada itaətkarlar
 Olub o zalımın zülmündən bezar.
 Tərk edib sitayiş yolunu hakim,
 Bütün din əhlinə zülm edir daim.
 Başını dik tutub, tökülür nahaq qan,
 Çoxunun başını kəsib nahaqdan.
 Hamımız qorxuruq o Əhriməndən,
 Divlər qənimisən, dada yetiş sən!»
 İskəndər onları belə görəntək,
 O göz yaşlarına rəhm eləyərək,
 Əsla incimədi fəryadlarından,
 Çatdı məzlumların dadına o an.
 Dinləyib onların ah-fəryadını,
 Beytülmuqəddəsə sürdü atını.
 Dünyanı hasardan qurtarsın deyər,
 Beytülmuqəddəsdən başladı səyər.
 Orda qoymamaqçün fitnədən əsər,
 Rumdan düz Məqdəsə gəldi İskəndər.
 Bu vaxt hər tərəfdən – dağdan, dərədən
 Ədalət səsinə eşidib düşmən,
 Tədarük görərək döyüşə çıxdı,
 Bilmirdi ki, şahın bəxti açıqdı.
 İskəndər vuraraq ona şəbxunu,
 Yolkəsən azğının kəsdi yolunu.
 Onu zalım görüb, qanını tökdü,
 Qüdsün qapısında çarmıxa çəkdi.
 Carçılar bir neçə müddət çəkib car,
 Elədiyi zülmü bir-bir saydılar.
 Dedilər: «Bu evə zülm etsə hər kəs,
 Belə aqibətdən qurtara bilməz!»
 Pak evi napakdan azad eylədi,
 Şadlıq sevənləri o, şad eylədi.
 O dinclik məkanı asudə oldu,
 Nakəsin torpağı göyə sovruldu.
 Zalımın zülmünü şah məhv elədi,
 Müti olanlara verdi məbədi.
 Beytülmuqəddəsi nizama saldı,
 Sonra da Məğribə tərəf yol aldı.

Çəkdi Əfrəncəyə qoşunu ordan,
 Sonra Əndülüsə oldu o, rəvan.
 Həm dəvət edərəkən, həm hökm edərəkən
 Əql ilə, ədl ilə iş gördüyündən,
 Müdrik bir hökmdar görərək onu,
 Hamı qəbul etdi doğru yolunu.
 Hamını düz dinə elədi dəvət,
 Tikdirdi hər yerdə bir yeni məbəd,
 Yenidən qoşunla yola çıxaraq
 Dünyanı tutmaqçün ucaltdı bayraq.
 Sürətlə keçirdi dağdan, dərədən,
 Çəmənlik görəndə salırdı məskən.
 Dincəlib bir qədər, oldumu aram,
 Yenidən edirdi yoluna davam.
 O keçdi çölləri sahilə qədər,
 Yetişib dənizə, saldı gəmilər.
 Üç ay gecə-gündüz üzdü dənizlə,
 Ancaq dənizdə ov keçmədi ələ.
 Sürətlə keçirdi Məğribə sarı,
 Yanında qoşunu və yoldaşları.
 Keçirdi bir yerdən o başqa yerə,
 İnsan yaşamayan cəzirələrə.
 Çıxdı qarşısına minlərcə insan,
 Cürbəcür canlılar, cürbəcür heyvan,
 Ancaq heç yaxın da gəlməyib ona,
 qaçıb dağıldılar hərə bir yana.
 Bir xeyli yol gedib İskəndər yenə,
 Enişdən qalxdı bir geniş düzənə.
 Bu çölün sapsarı qumları vardı,
 Yerindən sarı gil tozu qalxardı.
 O qumun üstündə atlar çaparkən
 Həmişə od-alov qopurdu yerdən.
 Başqaymış torpağın tərkibi yəqin,
 İçində kükürd də varmış o yerin.
 Bir ay o çöllərdə etdilər səfər,
 Nəhayət, ordan da ötüb keçdilər.
 Çöllər qurtaranda, gördü uzaqdan
 İskəndər önündə əngin bir ümman.
 Yunanlar Okyanos deyərdi ona,
 Qərribə gəlirdi dəniz insana.
 Dəhşətlə döyürdü ətrafı dalğa,
 Yol yoxdu keçməyə burdan uzağa.
 Günəş batan zaman bütün dünyada,
 Yenə görünürdü həmin deryada.
 Atəşpərəst kimi güdüdü odu,
 Odu heç gözündən iraq qoymurdu.

Fələk də heç gecə-gündüz bilmədən
 Ona nur saçırdu odlu çeşmədən.
 Qürubu dəryada seyr edən zaman
 Sanırıq, çeşmədə gün olur nihan.
 Sanki odlu çeşmə axır dənizə,
 Şəfəqli yol kimi görünür bizə.
 Axıb çuxurları doldursa sular,
 Böyüyə-böyüyə bir dərya olar.
 Müəyyəb adlanır çuxura dolsa,
 Müəlləq deyilər yer üstə olsa.¹⁶⁷
 Baxsaq Mühit adlı böyük dənizə,
 Suları müəlləq görünər bizə.
 Su qalxıb oyanar Günəş batanda,
 Günəş də boylanar sular yatanda.
 Ucalan Günəş də ordan keçərək
 Dəniz rənglərindən bürünər ipək.
 Günəş endirərsə zirvədən bayraq,
 Dalğalar ardında görünər ancaq.
 Örtüyə bürünər bir az gedərək,
 Çünki yer altından keçsin o gərək.¹⁶⁸
 Bilik belə verir bunu nəzərə,
 Başqa rəhbər də var yol bilənlərə.
 Şah isti görəndə dəniz suyunu,
 Çox dərin bir heyrət götürdü onu.
 Alimdən soruşdu: «Deyin, bu nədir?
 Kimdir gözətçisi, bu nə çeşmədir?»
 Alim cavab verdi: «Həmin isti su
 Çoxunun abırını tökmüş, doğrusu.¹⁶⁹
 Çox olub bu sirri açmağa həvəs,
 Kələfin ucunu tapmayıb heç kəs.
 Çoxundan bu sirri soruşmuşam mən,
 Olmayıb bir doğru cavab söyləyən.
 Günəşin seyrini, hərə birtəhər,
 Mərkəzdə, ya yerin altında bilər.
 Kim bilir, Günəş, Ay bu cilvəgahdan
 Keçib sonra harda sürürlər dövran?..»
 İskəndər kənardə bir az dincəldi,
 Sonra yavaş-yavaş sahilə gəldi.
 Civətək ağırdu o dənizdə su,
 Kəsmişdi yolları bulud ordusu.
 Gəmi belə suda üzməzdi asan,
 Müşküldür yol getmək rəhbər olmadan.
 Soruşdu şah sirri bələdçilərdən:
 «Bu yola nə tədbir görməliyəm mən?
 Salaq biz gəmini suya nə sayaq?
 Yüklə o sahilə mümkünmü çıxmaq?»

Məsələt görmədi o yolbilənlər,
 Dedilər: «Yaramaz bu yerdən səfər.
 Olsa yüz bələdçi, yenə də heç kəs
 Gəmini bu sudan çıxara bilməz.
 Vardır cive rəngli bu qorxunc suda
 Qəssasə deyilən bir əjdəha da.¹⁷⁰
 Mağaradan çıxan qara tüstütek
 Görünər heybətə hərədən o nəhəng.
 Elə dəhşət saçar o qorxunc heyvan,
 Uzaqdan görərsə əgər bir insan,
 Vahimə içində quruyub ölər...
 Kim olar bu qorxunc yollara rəhbər?
 Hələ bundan betər: burdan baxanda
 İşıqlı bir sahil vardır o yanda,
 Rəngbərəng daşlarla doludur hər yan:
 Qapqara, sapsarı, gömgöy, al-əlvan!
 Hərəsi bir-iki batman qədərdir,
 Qızıl sürmə daşlar sanki gövhərdir.
 O əlvan daşları görəndə insan
 Sevinər fərəhdən, gülər şadlıqdan.
 Qəhqəhə çəkərək güldükcə gülər,
 O qədər gülər ki, gülməkdən ölər.
 Misqaldan az olsa daşın çəkisi,
 Oyatmaz insanda o, gülüş hissi!»
 Bunları dinləyib şah fikrə getdi,
 Adamlar göndərüb təcrübə etdi.
 Qocanın sözləri düz-doğru çıxdı,
 Daşlar çoxlarını torpağa yıxdı.
 İskəndər əmr etdi, bir miqdar əsgər
 Minib dəvələrə ora getsinlər,
 Sarınsın gözləri yetişən zaman,
 Yığış gətirsinlər həmin daşlardan.
 Nə qədər bacarsa toplayıb hərə,
 Çatsınlar daşları tez dəvələrə.
 Bez ilə bürüyüb bərk sarınsınlar,
 Üstdən də çox qalın şeylər salsınlar.
 Daşlarla yükləyib o dəvələri,
 Daşlıqda qalmayıb dönsünlər geri.
 Şahın adamları dinləyib bunu,
 İcra elədilər buyurduğunu.
 Ölüm qorxusundan şah ilə ordu
 Yel kimi tərək etdi o qorxunc yurdu.
 Dəvə sürənlərə padşah əmr etdi,
 Yüz dəvə o sarı qumdan yüklətdi.
 İmarət tikməyə yararlı olan
 Sulu bir çəmənə çatdığı zaman,

Buyurdu, daşları yerə tökdülər,
Onlardan bir böyük bina tikdilər.
Parçaya sarınmış həmin daşlardan
Eləcə sarıqlı qoyub, açmadan,
Onları qaydayla düzüb yığdılar,
Tikdilər qapısız uca bir hasar.
Daşbadam sayağı gözəl qəslər,
Hərəsinin hüsnü bir özgə təhər.
O sarı torpaqdan palçıq tutaraq,
Bayırdan çəkdilər hasara suvaq.
Hasar içəridən çılpaq divardı,
Çünki bu pərdədə gizli sirr vardı.
Alimlər bu cürə edir rəvayət:
Aradan keçincə bir xeyli müddət,
Çürüyüb sarğılar töküldü yerə,
Yeddi rəng gövhərlər çıxdı zahirə.
Binalar xaricdən vermirdi ziyan,
Çünki suvaq vardı sarı palçıqdan.
Geyimi soyundu daxildən hasar,
Ölürdü oraya ayaq basanlar.
Ora yetişəndə hər yoldan ötən,
Hasarı içindən görmək istərkən,
Bir qapı axtardı, tapmadı ancaq,
Hasara dırmaşdı kəmənd ataraq.
O hasar daşları bir adam görcək,
Alırdı canını ahənribatək.
Batmanı adamı öldürsə əgər,
Gör dağtək qalansa nələr törəder?
Deyirlər: qürurlu şahlardan biri
Əfsanə sayaraq belə sözləri,
Bir adam göndərmiş, təcrübə etmiş,
Eşitdiyi sözlər sübuta yetmiş.
Binanı qurtarıb, sonra İskəndər
Dəryadan səhraya elədi səfər.
Altı ay yol getdi sonsuz çöllərdən,
Qoşun tənqə gəldi axır səfərdən.
O, fil ayağıyla səhralar keçdi,
Nilin sahilinə gəlib yetişdi.
Çayın mənbəyini istədi görə,
Çıxan olmamışdı o yüksəklərə.
İskəndər çox iti bir hərəkətlə,
Böyük mətanətlə, böyük cürətlə
Dördnala çapırdı çayla yanaşı,
Aşırdı sel kimi o, dağı-daşı.
Dağları, çölləri keçərək getdi,
Nəhayət, dağ-dərə axıra yetdi.

Quru qumluqları keçib ötürdü,
Axırda yamyaşıl bir təpə gördü.
Təpənin ətrafı uca dağlardı,
Minatək yamyaşıl daşları vardı,
Bu daşlar kəsmişdi çıxacaq yolu,
Yol gedən azardı orda sağ-solu.
Minalı dağlardan büllur sütüntək
Şəlalə axırdı yolu kəsərək.
İti daşlar ilə doluydu hər yan,
Yol tapa bilməzdi təpəyə insan.
Bənzərdi tikanlı təpə kirpiyə,
Zillətlə qalxsaydı biri zirvəyə,
Orda unudardı əziyyətləri,
Keçərdi o üzə, dönməzdi geri.
Birisi, ya mini çıxsaydı bura,
Burdan da uçardı o çəmənara.
Ora neçə nəfər oldusa rəvan,
Olmadı bir nəfər geri qayıdan.
Gedənlər nədənsə salırdı məskən,
Taxtü tac tapırdı orda, deyəsən.
Qoşunu etmirdi onlar bir də yad,
Qalırdı onlardan quruca bir ad.
Yığdı alimləri yenə İskəndər,
Bu işə bəlkə bir çarə etsinlər.
Dedilər: «Yaramaz təklidə getmək,
Oraya çıxanlar cüt olsun gərək.
Birbaşa çıxmaq da ora çətindir,
Yolda dincəlsinlər on addımda bir.
Təpəyə yetişib dayansın onlar,
Sonra tədbirləri işə salsınlar.
Heyrətə düşməsin deyə gözləri,
O üzə tədriclə baxsın hər biri.»
Nəticə vermədi bu son tədbir də,
Yığdı alimləri İskəndər bir də.
Düşünüb verdilər belə bir qərar:
«Hünərli, vicdanlı bir şəxs tapsınlar,
Dünyagörmüş olsun, yazmaq bacarsın,
Gedəndə qələmlə kağız aparsın.
Götürsün yanınca əziz oğlunu,
Dərd-qəmədən qorusun övladı onu.
O dağı çıxdıqda, oğlu da hər an
Gərək təqib etsin onu arxadan.
O çıxsın, atəkdə qoysun oğlanı,
Balası zəncirtək saxlar aslanı.¹⁷¹
Qayıda bilməsə o kişi əgər,
Ordan övladına eləsin xəbər.

İşdir, heyrətindən dili tutulsa,
 Danışa bilməsə, qəfil lal olsa,
 Yazar, gördüyünü verər oğluna,
 Çünki varlığıyla bağlıdır ona.»
 Həmin sifətlərə malik, cəld, qıvraq
 Bir qoca tapdılar soraqlaşaraq.
 Yollandı dağlara qocayla cavan,
 Sanki balasıyla getdi bir aslan.
 O günün sabahı, günorta çağı
 Gənc igid qayıdıb gəldi aşağı.
 Bükülü naməni möhkəm tutaraq,
 Baş eydi padşaha, rəngi ağappaq.
 Şah alıb oxudu, beləydi yazı:
 «Məni bezdirmişdi yolların tozu,
 Lap cana gəlmişdim, qorxurdum yaman,
 Sanki cəhənnəmdə bu yolda hər yan.
 Elə bil həyatın asılır tükədən,
 Canından əl üzər bu yolu gedən.
 Bu yollar çətindir, incədir tükətək,
 Burdan mümkün deyil geri dönmək.
 Sarp qaya üstünə gəlib çatarkən
 Darısqal yollardan tənqə gəldim mən.
 Baxdıqca keçdiyim qorxunc yollara,
 Qəlbim sıxıntıdan gəldi zinhara.
 Bu tayın yolları düzdür, hamardır,
 Hər yana baxırsan yaşıl bağlardır.
 Boldur gül-çiçəyi, suyu, meyvəsi,
 Gəlir hər tərəfdən quşların səsi.
 Havası tərtemiz, qəşəngdir hər yan,
 Belə yurd arzular Allahdan insan.
 Havası səfahı, ətir qoxulu,
 Güzəl torpaqları çeşməli, sulu.
 Çeşmələr, bulaqlar verib əl-ələ,
 Bunlardan böyük çay gəlib əmələ.
 Bu yanda bəzəkli gözəl bir həyat,
 O yanda azgınlıq, düşkünlük, fəryad...
 O tərəf – cəhənnəm, bu tərəf – gülşən,
 Dönməz cəhənnəmə heç kəs behiştədən.
 Bir də ki, gəlmişik gör hardan-hara,
 Baxıram keçdiyim qorxunc yollara,
 Belə gözəl yerdən kim dönər geri,
 Keçər o dəhşətli qorxunc yerləri?
 Mən getdim, salamat olsun görüm şah,
 Mən şadam, sizi də şad etsin Allah!»
 Şah gizli sirlərdən oldu xəbərdar,
 Qoşunu tez etdi o yerdən kənar.

Heç kəsə demədi oxuduğunu,
 Qorxdı ki, hamısı tərək edər onu.
 Şah razı olmadı orda qalmağa,
 Əmr etdi, qoşunu çəktilər sağa.
 Durub dincəlmədən düzəldi yola,
 Daha düşünmürdü heç bir şey əsla!
 Qum kimi sərf edib bollu xəzinə,
 Səhradan əzabla qayıtdı yenə.
 Yol – qumluq, dərdi də – hədsizdi qumtək,
 Gedirdi, qüssədən ahlər çəkərək.
 Səf çəkib tutmuşdu düşmənlər yolu,
 Doluydu vəhşiyə yolun sağ-solu.
 Ancaq şaha sarı onlar cumanda
 Qaranlıq basırdı yolu bir anda.
 Şah rüxsət vermədən, bir qədəm onlar
 Çıxa bilməzdilər zülmətdən kənar.
 Birisi çıxsaydı əgər fərmandan,
 Olardı durduğu yer ona zindan.
 Dilini bilirdi rast gəlsəydi kim,
 Heç lazım deyildi ona mütərcim.
 Onların dilində eləyib xitab,
 Verirdi hərəyə layiqli cavab.
 O, tozlu yollarla səfər edirdi,
 Zamanı arxada qoyub gedirdi.
 Bu yolda heç nəyə meyl etməyərək,
 Qəlblərdən tozları silirdi yeltək.
 Dostların könlünü o, şad edirdi,
 Yadlara həqiqi din öyrədirdi.
 Qorxunc səhralardan tufantək keçdi,
 Bir div ovlağına gəlib yetişdi.
 Sanki od düşmüşdü bu yerdə çölə,
 Səhra danışırdı alov diliylə;
 Bol qızıl veribdir bura Yaradan,
 Ağacdən, otdansa yoxdu bir nişan.
 Qızıl mədəninə İskəndər görcək,
 Sevindi bir qızıl tapan uşaqtək.
 Bir qədər yol gedib, atını çapdı,
 Cənnəttək bir gözəl düşərgə tapdı.
 Ağaçları qızıl bir bağdı abad,
 Burda taca, taxta çatmışdı Şəddad.
 Ölkələr fatehi girdi içəri,
 Qızıldan sapsarı gördü hər yeri.
 Meyvəylə doluydu bütün ağaclar,
 Ləl idi, dürr idi verdikləri bar.
 Alma, nar doluydu hər tərəf, hər yan,
 Hamısı qızıldan, parlaq yaqutdan.

Gümüşü narıncılar, qızıl türüncilər,
 Bunlara baxdıqca adam aldanar.
 Baharı cəvahir, yeri kimyatək,
 Zümrüddü, mərcandı hər ot, hər çiçək.
 Büsat içindəydi o zinətli bağ,
 Burda gövhərdəndi yanan hər çıraq.
 İnsan biçimində qalxıb uçalan
 İki heykəl vardı orda qızıldan.
 Qızıl olduğunu bilməsə əgər,
 Onlardan qorxardı yəqin görənlər.
 Orda saf büllurdan vardı bir hovuz,
 Xalis gümüşdəndi içindəki buz.
 Orda saf əqiqdən balıqlar vardı,
 Seyrinə dalanlar heyran qalardı.
 Uca bir saraya malıkdı gülşən,
 Bir daşı qızıldan, biri gümüşdən.
 Şah ayaq basanda həmin saraya,
 Bir cənnət qəsrinə yetişdi guya.
 Şah qəsrin içini seyr eləyərkən
 Ətəyi yırtıldı yağan gövhərdən.
 Əqiqdən bir köşk də ziynətədi bağa,
 Gövhər içindəydi başdan ayağa.
 Onun qızıldan bir günbəzi vardı,
 Günəştək bərq vurub par-par yanardı.
 Üstündə müşk ilə ənbər tozundan
 Başqa heç bir tozdan yox idi nişan.
 Göyün günbəzinə girən mələktək,
 İskəndər o köşkə girdi sevincək.
 Gördü əqiqdən bir parlaq məqbərə
 Ki, kafur qoxusu saçır hər yerə.
 Mina naxışlıdır orda dər-divar,
 Mina yazılı bir yaqut lövhə var.
 Üstündə həkk olmuş: «Ey bura girən
 Qüdrətli qəhrəman, oxu, bil ki, sən:
 Şəddaddır bu qəbrin içində yatan,
 Bu bağı, bağcanı odur yaradan.
 Həyalı, ədəbli ol burda ancaq,
 Fikrindən keçməsin niqabı açmaq.
 Çalış, gizli qalsın bizim sirrimiz,
 Kimsənin sirrini açmamışıq biz.
 Gəl, bizim şərəfə hörmət elə sən,
 Bu torpaq sənə də olacaq məskən.
 Qəbrin günbəzini bu yerdə yatan
 Hərçənd tikmişsə də sərt, qara daşdan,
 Nəhayət, sürətlə dolanan fələk
 Tozlara çevirib yelə verəcək.

Bədəni qarışqa yemi olacaq,
 Başı da at nalı altında torpaq.
 Doğrudur, çalışıb hərə birtəhər
 Öz qəbri üstündə sütun tikdirər,
 Ancaq belə gəlib hər şeyin sonu,
 Yel göyə sovurar onun tozunu.
 Şəddadın cəsədi, kim bilir, haçaq
 Hansı at nalına tapdaq olacaq?
 Bu məzar içindən dağıtma tozu,
 Torpaqda yaxşıdır torpaq, doğrusu.
 Bədəni axtarma, toz etdi ruzgar,
 Təkcə bu günbəzdir ondan yadigar.
 Gəl, toxunma bizə, baxıb ibrət al,
 Bax, öz bu gününü sən də yada sal!
 Özünə güvənmə ki, bəxtiyarsan,
 Kim olsan, düşün ki, insansan, insan!
 Bu xəzinə, saray sənindir yalnız,
 Sənin əmrindədir başla tacımız.
 Açıqdır üzünə bütün xəzinə,
 Bu yetər ordunun yol zəhmətinə.
 Apar, sənin olsun xəzinə, amma
 Bizim qəbrimizə əsla toxunma!..»
 İskəndər mənalı lövhəni görcək,
 Heyrətdən donaraq qaldı lövhətək.
 Xətləri su kimi rəvan oxudu,
 Ağlayıb gözündən tökdü xeyli su.
 Məzarın önündə duran hökmüdar
 Axıtdı gözündən sel kimi yaşlar.
 Dəymədi orada bircə gövhərə,
 Çıxıb hazırlaşdı yenə səfərə.
 Getdi qılincına baş əyən bağdan,
 Dərməyib bir meyvə heç bir budaqdan.
 Baxdı, o, bağdakı bu cah-cəlala,
 Bildi ki, illəri salıbdır yola.
 Xəzinə gördüsə dünyalar qədər,
 Nə özü götürdü, nə də bir nəfər.
 Sərvətlə doluydu o keçdiyi yol,
 Saf qızıl-gümüşdü hər tərəf bol-bol.
 Yenə də yadına düşdü öz yurdu,
 Yenə səfər üçün çölə üz qoydu.
 Yolun yarısına çatıb İskəndər,
 Vəhşilər gördü ki, insana bənzər.
 Bunlar çöl əhliydi, qırdan da qara,
 Yaşayış yerləri kaha, mağara.
 Onlardan soruşdu: «Bu çöllərdən siz
 Sərgüzəşt, əfsanə nə bilirsiniz?

Deyin, sizdən başqa varmı yaşayan
 Bu çöldə ya əhli, ya vəhşi heyvan?»
 Onların cavabı şaha bu oldu:
 «Az olur bu çölün suyu, buludu;
 Bu susuz səhrada yaşayırıq biz,
 Səhranın ovudur yediklərimiz.
 Yalnız ovçuluğu etmişik peşə,
 Ömrümüz heyvantək keçir həmişə.
 Yeyərik nə etsək bu çöldə şikar,
 Tüklərdən, dəridən geyərik paltar.
 Burada nə atəş, nə də ki, su var,
 Odu Günəş verir, suyu buludlar.
 Işıqlı gündüzlər göyün Günəşi
 Bizə əvəz edər odu, atəşi.
 Şeh düşüb havanı nəm edən zaman
 Nəfəslə alırıq suyu havadan.
 Bu çöldə belədir məişətimiz,
 Belədir işimiz, vəziyyətimiz.
 Bir də soruşdunuz, deyək bir qədər
 Bu çöldə kimlər var, necə ömr edər?
 Bu odlu səhralar dəşhətdir, dəhşət,
 Bir quş da uçmağa etməz cəsarət.
 Dəstə-dəstə vəhşi adamlar yaşar,
 Heç kəslə ünsiyyət bağlamaz onlar.
 Bir gündə onların getdiyi qədər
 Biz getsək, inan ki, iki ay çəkər.
 Onlardan birisi düşmüşdü ələ,
 Soruşub birtəhər gətirdik dilə:
 «Necə edirsiniz susuzluğa tab?»
 O bizə nifrətlə vermişdi cavab:
 «Su bizə zəhərdir, su içməz heç kəs,
 Bizə suyu hava eləyər əvəz.
 İlantək heç kəsə yovuşmarıq biz,
 Kərtənkələlərdir yediklərimiz.
 Sizdən ki, bir fayda yoxdur bizlərə,
 Neçin boyun əyək sizə boş yerə?»
 Yemək, yatmaq vaxtı yenə birtəhər
 Onlardan gizlincə almışdıq xəbər:
 «Bu sonsuz səhranı, susuz çölləri
 Gəzib görübsünüz siz coxdan bəri:
 Söyləyin, kim görüb başqa bir canlı?
 Varmı bu çöllərdə bir istiqanlı?»
 Onlar cavab verib: «Bu çölü, dağı
 Axtarıb gəzmişik yaxın-uzaqı.
 Ahutək biz qaçdıq illər uzununu,
 Tapmadıq səhranın ancaq sonunu.

Bizə rast gəlmişdir başqa çöllülər,
 Onlardan soruşub tutmuşuq xəbər:
 «Görəsən bizlərdən başqa, Yaradan
 Burda yaratmışımı başqa bir insan?»
 Onlar deyiblər ki: «Çox uzaqlarda,
 Günəş ziyasına həsrət diyarda
 Müşk meşəsi kimi bircə səhər var,
 Orda ağ bədənli insanlar yaşar.
 Gözəl, xoşxasiyyət, üzləri gülər,
 Onlar beş yüz ildən artıq ömr edər.
 Beş yüz yox, lap min il yaşasalar da,
 Qocalıq əsəri olmaz onlarda.
 O diyar haqqında bunlardan qeyri
 Heç kəsin heç şeydən yoxdur xəbəri.
 Bizim bu torpaqda hələ də çox var
 Heç ayaq dəyməmiş səhralar, dağlar.
 Orda göyertidən, sudan əsər yox,
 İsti bərk istidir, soyuq bərk soyuq.
 Bir yerdə göyerti bitməsə əgər,
 Orda canlı məxluq necə ömr edər?»
 Bunlardır eşidib bildiklərimiz,
 Yoxdur başqa daha bir xəbərimiz.»
 Onların halına yanıb İskəndər,
 Cürbəcür nemətdən verdi bir qədər.
 Qayda-qanun qoydu, ayin öyrətdi,
 Onları haqq dinə hidayət etdi.
 Düzgün nişanlarla bilməkçün yəqin
 Yolunu soruşdu məchul yerlərin.
 Gördülər İskəndər çox şəfqətlidir,
 İnsafılı, qayğıkeş, mərhəmətlidir,
 Eyləyir onlara ürəkdən kömək,
 Dedilər: biz də bir xidmət göstərək.
 Torpağı od, atəş, küləyi zəhər
 Səhradan çıxmağa yol göstərdilər.
 İskəndər vaxt-bivaxt, baxmadan yola,
 Oradan atını çapdı dördnala.
 Qurtardı axır ki, çöllər, səhralar,
 Dübarə sahilə çatdı hökmdar.
 Dərya kənarında bulaqlar vardı,
 Büllurtək suları şırşır axardı.
 Bulaqlar başında bir aya qədər
 Əzabı dincliklə əvəz etdilər.
 Yenidən gəmilər qayırdı onlar,
 Mindi gəmilərə bütün qoşunlar.
 Bir ay da yol gedib onlar dənizlə,
 Gəlib yetişdilər axır mənzilə.

Ulduzlu gecənin od tutub canı,
Sanki əqrəb çalib xallı ilanı.¹⁷²
Cənubdan bir nəsim əsdi bu yerə,
Şadlıq, fərəh verdi yol gedənlərə.
Çəsməli, kölgəli bir yer gördülər,
Bir həftə qalmağa qərar verdilər.
Yolun əzabına tapdılar dərman,
Çıxdı yavaş-yavaş ağrılar candan.

İSKƏNDƏRİN BAŞA SİTAYİŞ EDƏNLƏR KƏNDİNƏ YETİŞMƏSİ

Müğənni, könlümdə taqət yox səbrə,
Bu gecə nəğmənlə qıl mənə çarə!
Elə bir nəğmə ki, kama yetirsin,
Məni huşsuzluqdan huşa gətirsin!
O gövhər paylayan öz mücrüsündən –
Belə gövhər saçır söz mücrüsündən:
Şah dönüb Məşriqdən mənzilə yetdi,
Atını Cənuba tərəf yönəltdi.
Havanın ən lətif, ən xoş bir çağı,
Oxşayıb sevəndə ruzgar torpağı,
Narıncı ətr ilə sübh öyananda,
Turuncu rənglərlə su boyananda,
Yenə köç yerindən çıxıb səfərə,
Sürdülər atları başqa bir yerə.
Şaha bələdçilər verdilər xəbər
Ki, burdan çıxaraq edərkən səfər,
Yolda behiştək bir kəndə çatacaq,
Hər yanı çəmənlik, hər yanı bulaq.
Orda yaşayanlar haqqı danırlar,
Bütü özlərinə allah sanırlar.
Bəlkə şah onlara edə mərhəmət,
Edə onları da haqq yola dəvət.
Gecənin camına gün axıb doldu,
Yetişib o kəndə şah, aram oldu.
Günəş tovuz kimi açdı balü pər,
Lacivərd hilalın üstə səpdi zər.
Qalxdı o cahangir atın belinə,
Zəfər cilovunu aldı əlinə.
Qürurla atını sürdü qabağa,
Sanki Bəhram getdi gur ovlamağa.
Açıldı önündə nurlu bir cahan,
Çiçəkli, çəsməli bağ idi hər yan...
Hər yanı yamyaşıl gözəl bir kənddi,

Kənd demə, elə bil əsil cənnətdi.
Şah gəlib o kəndə çatdığı zaman,
Görmədi pişvaza çıxan bir insan.
Çox idi o kənddə allahlıq edən,
Hamısı uzaqdı ağıldan, dindən.
Palçıq bir küp qoyub evinə hərə,
Küncüd yağı töküüb həmin küplərə,
Yağla dolu küpə insafsızlıqdan
Onlar salardılar bir nəfər insan.
Üstündən otuz gün, qırx gün keçərkən
Kəsib alardılar başı o küpdən.
Baş dönüb qupquru kəllə olardı,
Bədənsə necə var elə qalardı.
Bu quru kəlləni sanaraq rəhbər,
Ondan alardılar hər şeyi xəbər.
Quru, boş kəlləni çubuqlayaraq,
Hərdən sorardılar ondan bu sayaq:
«Yaxşımı keçəcək bizim gecəmiz?
Nələr görəcəyik sabahkı gün biz?»
Guya bu kəllədə gizli sirr varmış,
Ondan danışıqtək bir səs çıxarmış,
Deyərmiş sabahkı müqəddəratdan:
Hansı yollar ilə gedəcək cahan.
Baxıb o söyləyən sözə, təbirə,
Yozardı bəxtini hərə bir cürə.
Görüb bu adəti, müdrik xilaskar
Dedi ki, bu sirdə bir div əli var.
Əmr etdi, kəllələr bütün qırılsın,
Yağla dolu küplər tez sındırılsın.
Ağıllı dəlillər ilə hökmüdar
Batil fikirləri etdi tarmar.
Onları təlqinlə dinpərvər etdi,
Allah və peyğəmbər yolu öyrətdi.
Bir təmiz qəlblini böyük İskəndər
Burada onlara eylədi rəhbər.
Ölkənin işini qaydaya saldı,
Yenə də gethaget səsi ucaldı.
Fərəhlə eləyib ordan hərəkət,
Bir mənzil yol getdi o, sağ-səlamət.
Hökmüdar atına vermədi aman,
Axıb ulduz kimi keçdi yollardan.
Yollar buruq-buruq, yollar dumanlı,
Uçurum, darısqal, daşlı, tikanlı.
Göründü zirvəsi qılınctək bir dağ,
Əzab-əziyyətdi o dağı aşmaq.
Şah onu seyr etdi başdan-ayağa,

Yol gəzdi birtəhər ora çıxmağa.
 Çəkdi ordusunu o dağa sarı,
 Hədsiz əziyyətlər yordu onları.
 O qədər sərttdi ki, daşlar, həmin gün
 Dırnaqdan oldular heyvanlar bütün.
 Şah gördü bu daşlar bərkdir poladtək,
 Heyvanlar yorulub əldən düşəcək,
 Əmr etdi xam gönlə, dəriylə bərk-bərk
 Onların dırnağı sarınsın gərək.
 Dırnaqlar daşlara dəyməsin deyə,
 Möhkəm sarınsınlar qalın keçəyə.
 Yolda yeriməyə əngəl törədən
 Daşları yığsınlar bütün o yerdən.
 Yığdılar yollarda nə qədər daş var,
 Çala-çuxurları hamarladılar.
 Gəlib neçə fərraş şahın yanına,
 Ədəblə, hörmətlə baş əydi ona.
 Bir ovuc daş verib dedilər: «Bir bax,
 Bu daşlar minikdə qoymayıb dırnaq.
 Nallardan əzabla çıxarmışıq biz,
 Bunlardan dad çəkib miniklərimiz.
 Polad çəkiclərlə döydük o ki, var,
 Polad sındı, amma sınmadı daşlar.
 Şah daşa zəhm ilə bir qılinc çaldı,
 Qılinc parçalandı, daş bütöv qaldı.
 Hansı bir maddəylə onu sürtdülər,
 Qalaydan başqa şey etmədi əsər.
 Doğrudan bu daşlar bərkdi, itiydi,
 Odur ki, bunlara şah «almaz» dedi.
 Toplayıb hamını dedi hökmüdar:
 «Tanıyın, qiymətli daşlardır bunlar.
 Bunlar kara gələr, yəqin ki, bir gün,
 Yığın, təmizləyin yolları bütün!»
 Daşları tanıyıb yığsınlar deyə,
 Nümunə verirdi hər döyüşçüyə.
 Əsgərlər bu sözü eşidən zaman
 Düşüb axtardılar həmin daşlardan.
 Aşağı-yuxarı, çox axtardılar,
 Ancaq gördülər ki, bu daşdan az var,
 Dəniztək vüsətli bir dərə vardı,
 Dağı dörd tərəfdən o qucaqlardı.
 Almazla doluydu o dərin dərə,
 Gəlirdi tasdakı sutək nəzərə.
 Dərə dəniz kimi gövhər saçandı,
 Ancaq ki, balığı onun ilandı.
 Qaynaşır ilanlar min-min hər yanda,

Kim görüb ilanı gövhər satanda?
 İlanlar onunçün dolub bu yola
 Ki, xəznə bir yerdə olur ilanla.
 Yolu xəzinənin çətindi yaman,
 Yox idi bir nəfər ora yol tapan.
 Şah gördü çox-çoxdur mədəndə almaz,
 Almazın üstüylə yol getmək olmaz,
 Həm də ki, yollarda doludur ilan,
 Bir əsgər getməyir ora qorxudan.
 Düşündü, axtardı buna bir çara,
 Diqqətlə baxanda qayalıqlara,
 Gördü ki, qayalar üstünə qonmuş
 Caynaqlarında ov çoxlu qaraquş.
 Uçuşan quşları görəndə orda,
 Öz fikir quşunu uçurtdu o da.
 Əmr etdi: kök, arıq, nə olur olsun,
 Yığıb gətirsinlər düz min baş qoyun.
 Həmin qoyunları kəssinlər onlar,
 Ətini doğrayıb parçalasınlar.
 Atsınlar o mədən sayılan yerə,
 Ət ilə qalanıb dolsun o dərə.
 Şahın əmri ilə görüldü tədbir,
 Qoyunlar kəsilib soyuldu bir-bir.
 Almazlar mədəni sayılan yeri
 Ətlə doldurdular atıb leşləri.
 Ətə almaz duztək yapışan zaman
 Quşlar da uçuşub gəldi hər yandan;
 Kababla «duzu» da aldılar onlar,
 Qaldı o dərədə yalnız ilanlar.
 Qayalar üstünə qonub yedilər,
 Hər quşun dalınca getdi on nəfər.
 Tökülən almazı onlar yığaraq,
 Şahın hüzuruna döndülər qıvraq.
 Şah yığdı bir yerə o almazları,
 Pislər gömgöy idi, yaxşılar sarı.
 Şah ordan aşağı dönüb gələrək,
 Endi dağdan axan qüdrətli seltək.
 Onlar çox sürətlə endilər dağdan,
 Yox idi bir nəfər bələdçi-filan.
 Atların nalından odlar yağırdı,
 Döşündən tər deyil, qanlar axırdı.
 Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
 Qalmaq minikdə salamat dırnaq.
 Axır xoşbəxtliklə qurtardı birdən
 Qoşun şikayətdən, şah əziyyətdən:
 Qoşunu şah daşlıq yerdən çıxartdı,

Həm abad, həm geniş bir yerə çatdı.
 O münbit torpaqda yağışdan, qardan
 Gömgöy əkinlərlə doluydu hər yan.
 Yamyaşıl, şən, göyçək görüb o yurdu,
 Qəlbi həsrət ilə ora uçurdu.
 Atlar ac, burasa göy otlar dolu...
 Başları qarışdı, azdılar yolu.
 Bir gənc, əlində bel, ayağı yalın
 Durmuşdu zəmidə şir kimi dalğın.
 İgiddi, tərifə yox ehtiyacı,
 Başına layıqdi Kəyanlar tacı.
 Bel sanki əlində qızıl açardı,
 Üzündə iş-gücün nişanı vardı.
 Beli gah qaldırır, gah endirirdi,
 Suyu gah kəsirdi, gah da verirdi.
 Şah dəvət eləyib soruşdu ondan:
 «Nədəndir torpağa meylin, ey cavan?
 Bir gözəl oğlansan, düşüncən də var,
 Gözəl iş görməli gözəl insanlar.
 Sənə layiq deyil bu çöldə qultək
 Əlinə bel alıb rəncbərlik etmək.
 Belə gözəl, parlaq gövhərə əsla
 Yaraşmaz torpağa qaxılıb qala.
 Lap şahlıq verərəm istəsən sənə,
 Əl çək bu torpaqdan, qulaq as mənə...»
 Ağillı əkinçi eyləyib xitab,
 Verdi padişaha ədəblə cavab:
 «Ey dünya alimi, adil hökmüdar,
 Sənə ram olmuşdur xamlar, harınlar.
 Bir elə iş ver ki, hər peşəkara,
 Qoymasın işindən onu avara.
 Başqa iş bilmərəm, əkinçiyəm mən,
 Padşahlıq eləmək gəlməz əlimdən.
 Rəncbərin yatağı daim bərk olar,
 Biz yumşaq yataqda olarıq donqar.
 Bərkliyə öyrənib vücudum mənim,
 Çox yumşaq yatağa dözməz bədənim.
 Zəriflik eləse kobud bədənələr,
 Elə bil, yapışqan bal olmaq istər!..»
 Bu cavab padşahın gəldi xoşuna,
 Ürəkədən «Afərin!» söylədi ona.
 Sonra da etməkçün onu imtahan
 Soruşdu: «Allahın kimdir, ey cavan?
 Səni kim qoruyur dünyada şərdən?
 De, nəyə etiqaad eləyirsən sən?
 Kimə qul bilirsən, söylə, özünü?»

Tikibsən hansı bir yola gözünü?»
 Gənc dedi: «Ey haqdan xəbərler verən,
 Peyğəmbərlik edib düz yol göstərən!
 Səninlə bir yolun yolçusuyam mən,
 Mənim də qibləmdir sən öz qiblən.
 Dağları, daşları, çağlayanları,
 Göyləri bəzəyən kəhkəşanları
 Yaradan Allaha mən gecə-gündüz
 Səcdəylə sürtürəm bu torpağa üz.
 Bu qaşı, bu gözü odur nəqş edən,
 Özümdən xəbərsiz mənə bəxş edən.
 Daha neçə nemət mənə göndərmiş,
 Onun yüzdə biri min fayda vermiş.
 Mənim də borcumdur ona şükr etmək,
 Allahı tanıyan şükr edə gərək.
 Sən bir peyğəmbərsən, mən – Allaha qul,
 Odur ki, edirəm dinini qəbul.
 Mən səni əvvəldən görüb yuxuda,
 Sayəndə dirildim balıqtək suda.
 İndi, sən qarşımda zühur edəndə,
 Əmrinə həmişə hazırım mən də.
 Dünya yetirməmiş sənintək insan,
 Səni tək yaratmış böyük Yaradan.
 Aləmdə şadlığın mayəsi sənsən,
 Dünyanı hifz etdin öz səddinlə sən!»
 Şahların başcısı olan İskəndər
 Həmin xoşxasiyyət gəncə bir qədər
 «Afərin!» söyləyib öpdü alnından,
 Allahın adını eylədi bəyan.
 Ona bağışladı şahənə xələt,
 Allahın dinilə tapdı o, qüdrət.
 Bu güllü, çiçəkli gülşən ölkədə,
 Çəmənli, bulaqlı bu şən ölkədə
 Qoşunla birlikdə şah bir gün qaldı,
 Hamı rahatlanıb dincini aldı.
 Bu yeddi xalvarlıq təbli çaldıran
 Xoruz əmr edib verdirəndə ban,
 Yola hazırlaşdı yenə İskəndər,
 Tədarük gördülər, başladı səfər.
 Xeyli uzaqlaşdı həmin ölkədən,
 Başqa bir mənşildə saldılar məskən.
 Bu ölkə cənnəttək gözəl bir yerdə,
 Torpağı əkinsiz məhsul verərdi.
 Ağaclı, çiçəkli gözəl diyardı,
 Hər yanda şahənə saraylar vardı.
 Ancaq torpağını basmışdı sular,

Çürüyüb solmuşdu orda hər nə var.
 Şah sordu: «Bu yerdə kimlər hakimdir?
 Bu hansı ölkədir? Sahibi kimdir?
 Bunun əkinçisi, öküzü hanı?
 Hanı xış sürəni, cilov tutanı?»
 Yerlilərdən biri təzim eylədi,
 Şaha əhvalatı belə söylədi:
 «Qəlbə fərəh verir bu gözəl diyar,
 Onun bərəkətli zəmiləri var.
 Burda əkin əksən vaxtında əgər,
 Məhsulu ən azı birə min verər.
 Ancaq zülm əlindən gəlib zavala,
 Düşüb bu faydasız, bəhrəsiz hala.
 Adil olsa idi burda hökmüran,
 Kənd abad olardı, kənddə də – insan.
 Bu yer ədalətə görə verər bar,
 Zülümdən zavala gəlib məhv olar.
 Bir yerdə insafdan olmasa nişan,
 Quruyar istidən, çürüyər sudan.
 Bu yerdə zülm olsa bir arpa qədar,
 Arpanı, buğdanı yel, sel məhv edər.
 Bu yerin çox incə tərəzisi var,
 Bircə arpa onu əyərək pozar.»
 İskəndər bildi ki, bu su, bu torpaq
 Zülümdən xaraba qalıb bu sayaq.
 Ədli bərpa etdi, kənd oldu abad,
 Qoydu adını da: İskəndərabad.
 Bir qanun qoydu ki, o kənddə heç kəs
 Muzdurun haqqını verməyə bilməz.
 Hər kəs verməlidir malına zəkat,
 Ora xərac üçün gəlməsin barat.
 Heç bir vergi yığan ora gəlməsin...
 Belə hökmüdə yüz min afərin!

İSKƏNDƏRİN QƏNDƏHAR BÜTXANASINA YETİŞMƏSİ

Müğənni, mizrab vur, gəlsin dilə saz,
 Çünki bu işimiz sazsız saz olmaz!
 Bu saz yar olarsa əgər bir kəsə,
 Gələr onun qəlbi eşqə, həvəsə.
 Səfalı bir gündə, ilk bahar çağ
 Seyr etmək nə xoşdur bağçanı, bağı.
 Bənövşə gətirə bahardan soraq,
 Nərgiz əllərində qaldıra çıraq,
 Quşların qanları gəldikcə cuşa,

Qəlbləri naləylə gələ xüruşa.
 Sərv altda qırqovul quşuna bənzər
 Düzülə rəngarəng qızıl qədəhlər.
 Çöllərdə ceyranlar başlaya rəqsə,
 Ceyran quzuları verə səs-səsə.
 Güllər büsat qura çay sahilində,
 Şirindil bülbüllər ola sazəndə;
 Qumrunun səsilə gülün nəsimi
 Uyuşa ülfətlə iki dost kimi...
 Belə bir fəsildə ən sevimli şey
 Rudun ahəngidir, bir də gülgün mey...
 Çala badam gözlü bir türk nəğməkar,
 Simlərin üstünə tökülə saçlar.
 O simlər dəyəndə nazlı əllərə,
 Qırılıb qarışa ipək tellərə.
 Sən nəğmə qoşasan oynaq rəng ilə,
 O da cavab verə sənə çəng ilə.
 Ondan öpüş ola, səndən qəzəllər,
 Biri innab kimi, digəri şəkər...
 Tutiyyə dönübsən, ey şad könül, sən,
 Yadına Hindistan düşüb deyəsən!..¹⁷³
 Dağların döşünü bəzədi reyhan,
 Otlar yamyaşıldır, güllər al-əlvan.
 Marallar gül-çiçək içinə batdı,
 Səsləri dağ-daşı, çölü oyatdı.
 Tikanlar yerini verdi güllərə,
 Qarıxdı bənövşə müşkə, ənbərə.
 Ənbər almaq üçün o xumar nərgiz
 Başını qaldırdı yerdən çarəsiz...
 Rum ilə İrənin böyük sərdarı
 Abad bir ölkəyə saldı güzarı.
 Hindistan mülkünə yetişdi yenə,
 Elə bil, xoş nəsim əsdi gülşənə.
 Ordan da Məşriqə qaldırdı bayraq,
 Bir ay dağdan, daşdan aşdı çaparaq.
 Yolları cəhənnəm istisi sardı,
 Gündən balığın da beli qızardı.¹⁷⁴
 Yaşılıq içində gördü bir şəhər,
 Ona Fərruxbehişt deyirlər türklər.
 Gördü orda gözəl bir büt-xana var,
 Qoymuşlar adını onun Qəndəhar.
 Yığılıb bütüzlü gözəl sənəmlər,
 Hərəsi bir bütə sitayiş eylər.
 Qızıldan büt-lerdir baxsan hər yana,
 Xəznəyə çevrilib sanki büt-xana.
 Nəzər sal heykəlin başında taca,

Ucalıb sarayın tağı boyunca.
 Gövhərdir bütlerin parlaq gözləri,
 Şamtək şölələnib yanır hər biri.
 O qədər gövhərlə bəzənib bu bağ,
 Sanki yanır orda gecə min çıraq.
 Şah dedi: «Heykəlin tozu tökülsün,
 Qızılı, gövhəri, nə var sökülsün.»
 Bütə bu fərmandan gəlsə də ziyan,
 Xalqın xeyrinəydi, əlbəttə, fərman.
 Orda bir canlı büt vardı, gözəldi,
 İşvəylə o, şahın yanına gəldi.
 Əyilib süpürdü saçıyla yeri,
 Şahı alqışlayıb düzdü sözləri:
 «Ey Şərqdən Qərbədək bütün dünyanı
 Fəth edən ən adil dünya sultanı!
 Dünyaya nur saçar, ucadır tacın,
 Qızıla, gövhərə yox ehtiyacın.
 Belə nəql edirlər düzdənşanlar:
 Bu bütün qəribə bir dastanı var.
 Şah əgər icazə versə, könüldən
 O köhnə dastanı danışaram mən.»
 Padişah buyurdu: o gözəl dilbər
 Yaqut sandığından saçsın saf gövhər.¹⁷⁵
 Qaraxal gözəlin dodağı qaçdı,
 Sanki büllür çeşmə sərin su saçdı,
 Dualar söyləyib eylədi bəyan:
 «Bu yaşıl budaqlı, bu zərli eyvan
 Bir zaman deyildi hələ bütxana,
 Bir günbəzi vardı yarımvirana.
 Səhradan buraya uçdu iki quş,
 Hərə dimdiyində bir gövhər tutmuş,
 Səadət gətirən humay quşutək
 Qondular üstünə günbəzi görcək.
 Şəhər əhli buna təəccüb etdi,
 Quşları tədbirlə tutmağa getdi.
 Tədbir baş tutmadı, keçdi bir qədər,
 Quşlar gövhərləri atıb getdilər.
 Şəhər böyükləri düşdülər işə,
 Gövhərlər onları saldı təşvişə.
 Fikir, mübahisə artdı, çoxaldı,
 Ağıllı məsləhət qələbə çaldı.
 Qət etdi şəhərin başbilənləri:
 Məbədə versinlər o cüt gövhəri.
 Bir büt düzəldilər, bədəni zərdən,
 Hər iki gözü də parlaq gövhərdən.
 Quşların bəxşişi – o gövhərləri

Gərək şah da bizdən almasın geri!
 Nur alır gözümüz gündən, gündüzdən,
 Rəvamı gözləri gün ala bizdən?¹⁷⁶
 Korları şad edən bir şamı əbəs
 Gözü işıqlılar əsla söndürməz.
 Qəlbinə dağ çəkmə dul qadınların,
 Söndürmə şamını sən də onların.»
 O şirin dilli büt belə söylədi,
 Şah da dilsiz bütü azad eylədi.
 Yazıldı o bütün üstə bu sözlər:
 «Bura öz möhrünü vurmuş İskəndər.»
 Qız gördü qoruyur padşah bütleri,
 Bundan xoşhal olub o gözəl pəri,
 Şaha bir xəzinə göstərdi pünhan,
 Onu kim görsəydi qalardı heyran.
 Xəznə açarını şah ondan aldı,
 Bir qədər payladı, bir qədər qaldı.
 Sonra o cənnətdən çıxıb İskəndər
 Yenə qoşunuyla eylədi səfər.
 Keçərək şoranlıq, daşlıq yerlərdən
 Çöllərdə, dağlarda salırdı məskən.
 Yollarda təsadüf etdikcə insan,
 Başlardı söhbətə o hər bir yandan.
 Danışıb onlara Allahdan, dindən,
 Tutiya verərdi din hikmətindən.
 Getmişdi bütün Şərq ölkələrinə,
 Yenidən bir daha yönəldi Çinə.
 Onun gəlişini eşidən zaman
 Layiqli bir büsat bəzədi xaqan.
 Şahı dəbdəbəylə etdi istiqbal,
 Bürüdü dünyanı dövlət, cah-cəlal.
 Təzimlə çıxdı o, şah hüzuruna,
 Şah da mehribanlıq göstərdi ona.
 Göy küpdə batan Gün, sapsarı ipək
 Rəngini dəyişib, alanda göy rəng,
 Üz-üzə əyləşib iki hökmüdar
 Hər yerdən, hər şeydən söhbət açdılar.
 Xeyli uzun çəkdi xoş söhbətləri,
 Onlar təzələdi köhnə əhdləri.
 Padşahın dinini bəyəndi xaqan,
 Qanunlar, qaydalar öyrəndi ondan.
 Sabah öz möhrünü göstərən zaman
 Atəşpərəst oldu hindli Qaraxan.¹⁷⁷
 Burdan köç edəydi gərək İskəndər,
 Bunu da xaqana elədi xəbər:
 «Burda xoş keçsə də mənimçün, yenə

Böyük həvəsim var dəniz seyrinə.
 Səyahət eləyib yenə dəryanı,
 Görüm orda olan yaxşı-yamanı.
 Dərin dənizlərdə bir görüm nə var,
 Nə sirlər söyləyir qorxunc dalğalar?
 Səfərdə yoldaş ol, dayaq ol mənə,
 Yoluma nur saçan çıraq ol mənə.»
 Xaqan bu təklifi qəbul etdi:
 «Belə səyahətə çox şadam!» dedi.
 Sonra qərar verdi iki hökmüdar:
 Əvvəl bir bələdçi yola salsınlar.
 Uğurlu talelə üfüq gülüncə
 Səhərin başına tac qoydu gecə.
 Belə qərar verdi böyük tacıdar,
 Dostlarla bir yerdə yola çıxsınlar.
 Seçdi ordusundan düz on min nəfər,
 Hər biri şahlığa layiq bir əsgər.
 Sonra ehtiyaca nəzər yetirdi,
 Nə qədər lazımsa sursat götürdü.
 Qoşundan, xəznədən bir hissə qaldı,
 Özüsə dəstəylə köç təbli çaldı.
 O xanlar xanı da bir bələdçitək
 Şaha xidmət etmək, yoldaşlıq etmək
 Fikriylə, azuqə alıb bir qədər
 Götürdü ox, qılınc və başqa şeylər.
 Yanında on min də əsgəri vardı,
 Onlar həm ağıllı, həm işgüzarı.
 Başlandı bu sayaq Məşriqə səfər,
 Yolda saf qızillar sərf edirdilər.
 Sonrasa Cənuba dönüb yenə də,
 Çoxlu ov etdilər yol gedə-gedə.
 Belə yol getdilər onlar düz qırx gün,
 Bir yer tapmadılar dincəlmək üçün.
 Göy su kənarına çatdıqda onlar,
 Enərək sahildə tutdular qərar.
 Ordaca yığılıb məclis quraraq,
 Yenə ucaltdılar göylərə bayraq.
 Orda eşitdilər bir xoş hekayət,
 O sahil haqqında xoş bir rəvayət:
 «Günüzlü, ayüzlü pərilər gecə
 Çıxırlar dəstəylə ora gizlicə,
 Ucadan oxuyub dadlı nəğmələr,
 Çalıb oynayırlar səhərə qədər.
 O qədər lətifdir, incədir o səs,
 Huşunu itirər eşitsə hər kəs.
 Beytlər yayılır bəhrdən çölə,

Heç kəs bu bəhrdə yazmayıb hələ.¹⁷⁸
 Dağın ətəyində bir neçə saat
 Hər gecə qururlar pərilər büsat.
 Sübhün nəfəsini onlar duyanda
 Batırlar qapqara suya bir anda...»
 Şah bunu eşidib belə buyurdu:
 İki mil uzağa çəkilsin ordu.
 Müşktək ətirli bir gecə, göydən
 Ulduzlar gövhərtək nur səpələrkən
 Şahın əmri ilə bir gəmi gəldi,
 Şah burdan qoşunsuz yola düzəldi.
 Sahildə bir xeymə qurdu o sultan,
 Gövhər nur saçmağa başladı sudan.
 Göründü pərilər, elə bu zaman
 Gün bayraq qaldırdı sanki dərnyadan.
 Saçlar ağ əndama səpələnibdir,
 Sanki gümüş üstə müşk ələnbidir.
 Təranə oxuyur şövq ilə onlar,
 Hər səsdə, nəğmədə başqa ahəng var.
 İskəndər eşidib o xoş səsləri,
 Qanı cuş gəldi, yandı ciyəri.
 Bu həzin nəvadan ağladı bir az,
 Sonra gülüb dedi: ağlamaq olmaz.
 Bir səsdən gülə, həm ağlaya insan,
 Onun qüdrətinə olmazmı heyran?
 Şah bütün bunları seyr edib, yenə
 Sahildən qayıtdı öz məskəninə.
 Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
 Yer açdı üzündən qara örpəyi.¹⁷⁹
 Dedi gəmiçiyə böyük hökmüdar:
 «Tez ol, bu dənizə bir gəmi çıxar.
 Dalğalı suları seyr eləyim bir,
 Var bu pərdələrdə ilahi bir sirr.
 Bu iş qorxuludur, anlayıram mən,
 Ancaq əl çəkmərəm öz niyyətimdən.
 Bunu bir aqıldən soruşsan əgər,
 Fələk sövq eləyib bu işə, deyər.»
 Gəmiçi dinlədi şahın əmrini,
 Sahildən dənizə saldı gəmini.
 Şah minib gəmiyə gedəndə ordan
 Sahildə müntəzir dayandı xaqan.
 Ona tapşırırdı ki: «Mən qayıtmamış
 Tərpənmə yerindən əsla bir qarış!
 Geri döndərmərəm əsla yelkəni,
 Bəlkə də cəldir aparən məni...
 Sağ dönsəm, çıxaram xəcalətindən,

Dönməsəm, işlərə əncam çəkərsən!»
 Deyib, göz yaşını axıtdı seltək,
 Yerdə qalanlara vida edərək,
 Sürdü gəmisini Çin dənizinə.
 Kim görüb ki, dəniz gəmiyə minə!¹⁸⁰
 Yoldaşlarından da bir neçə nəfər
 Götürdü, birlikdə etdilər səfər.
 O İsa nəfəsli ustadlardan da
 Bircə Bəlinasdı onun yanında...
 Çəkildi sahildən ənginliklərə,
 Sahil görünməyən uzaq bir yerə.
 Dəniz dünyasında bir dünya getdi,¹⁸¹
 Hünəri, şöhrəti dünyaya yetdi.
 Bir xeyli yol getdi dənizdə gəmi,
 Axıntı başladı birdən sel kimi.
 Axırdı Mühitə dəniz bu yerdən,
 Axırdı, axırdı geri dönmədən.
 Mahir dənizçilər düşüb heyrətə,
 Bu qorxunc sulara gəlib dəhşətə,
 Axır rəhnümadan öyrənib sirri,
 Gördülər ki, gərək dönsünlər geri.
 Bu zaman uzaqda nurtək parlayan
 Kiçik bir cəzirə göründü əyan.
 Mühitin selindən qorxaraq onlar
 Həmin cəzirədə tutdular qərar,
 Bir qoca gəmiçi gələrək dilə,
 Müdrik padişaha söylədi belə:
 «Çatmışıq ən qorxunc, çətin bir yerə,
 Bura son mənzildir rəhnüma üzrə.
 Gəl, inad eləmə, dəniz suları
 Burdan axıb gedir Mühitə sarı.
 Əgər bir mənzil də o yana getsək,
 Daha mümkün olmaz geriye dönmək!..»
 İskəndər bunları eşidən zaman
 Gördü, qorxuludur bu yer, doğrudan.
 Əmr etdi, burda bir tilsim düzəlsin,
 Əliylə işarə eyləyə bilsin.
 Görənlər bilsin ki, yol yoxdur burdan,
 O yana keçməyib hələ bir insan.
 O yerdə misdən bir tilsim tökərək,
 Onu qaldırdılar adada yüksək.
 Gəmilər gələndə bura uzaqdan,
 Tilsim suyu verib əliylə nişan,
 Bildirsin ki, burdan keçməyib heç kəs,
 Kimsə cəhd etməsin o yana əbəs!
 Şahın buyruğundan olub xəbərdar,

Bu yoldan geriye qayıtsın onlar.
 Tilsimə bir daha nəzər saldı şah,
 Duydu ki, bu sirri buyurmuş Allah.
 Alimə dedi ki: «Çəkilen zəhmət
 Bu işin xatiri üçünmüş, əlbət!
 Bu tilsim üstündə, buna sal nəzər,
 Məni bu dənizin Xızrı etdilər.»
 Allahın əmrilə qadir hökmüran
 Salamət qayıtdı o gur axından.
 Dənizdə on gün də etdilər səfər,
 Yol azdıqlarını sonra bildilər.
 Uca bir dağ gördü onlar uzaqdan,
 Önündə yol kəsən qorxunc burulğan.
 Bir gəmi girdaba düşsəydi əgər,
 Hərlənib qalardı hey uzun illər.
 Sınıb dağlardı orda, nəhayət,
 Ordan çıxmamışdı kimsə səlamət.
 O mahir gəmiçi ora yetişcək
 Xətt çəkdi gəmiylə suda pərgartək.
 Bir dağ ətəyində saldı lövbəri,
 Çıxardı sahilə sərnişinləri.
 Baxıb burulğana, xəyalda daldı,
 Arvad-uşağını yadına saldı.
 Şah sordu: «Nə var ki, qəmgin durubsan?
 Üzübsən əlini sanki dünyadan.»
 Gəmiçi bilirdi iş nə yerdədir,
 Bunları şaha da danışdı bir-bir:
 «Gəmini bu yerə sürərsə hər kəs
 Bu qorxunc girdabdan qurtara bilməz!
 «Şir ağzı» deyərlər bu burulğana,
 Çünki şir ağzıtək hərisdir qana.
 Doğrudur, çox qorxu çəkdik biz müdam,
 Ancaq bu təhlükə başqadır tamam.
 Bu ona bənzər ki, qızdıra xəstə,
 Bir yara da çıxı yaranın üstə.
 Qorxuyla keçdikse o yolu əgər,
 Öndəydi təhlükə, öndəydi xətər.
 Ölüm ayağıdır indisə bura,
 Yağışdan qurtarıb düşdük yağmura.
 Bu dağ qılıncından xilas olaq biz,
 Quruyla getməkdir ancaq çarəmiz.
 O yanda Qeysura gedən bir yol var,
 Ordan Çinə sarı uzanır yollar,
 Quru yol olsa da nə qədər uzaq,
 Dənizlə getməkdən yaxşıdır ancaq.»
 Söylədi İskəndər orda bir məsəl:

«Uzaqlıq eyb etməz, sağ-salamat gəl!»
 Sonra tələb etdi o, alimdən də:
 «Müdrək bir insansan, fikir de sən də,
 Qüdrətli ağılından işıq saçılınsın,
 Gəmiyə qurtuluş yolu açılınsın!»
 Alim söylədi ki: «Bu yolda müdam
 Mən şahın bəxtini rəhbər tutmuşam.
 Şah əgər qalarsa burda bir qədar,
 Mən qaya üstündə tilsim düzəldər,
 Sonra da bir günbüz tikərəm ona,
 Bir təbil asaram onun boynuna.
 Günbəzin içində durub bir nəfər
 Təbili şiddətlə döyersə əgər,
 Gəmi burulğandan çıxar səlamət,
 Əvvəlki qaydayla yol gedər rahət!»
 Şaha çox qərribə gəldi bu oyun,
 İstədi fikrini öyrənsin onun.
 Alimə buyurdu: fikrində nə var,
 Yerinə yetirib eləsin aşkar.
 Hər nə lazım isə həmin iş üçün
 Verildi alimə o şeylər bütün.
 Hünərli alim də durmadan bir dәм
 O çətin iş üçün çalışdı möhkəm.
 Sarp daşdan bir günbüz tikdi çox yüksək,
 Ona əfsunlarla vurdu min bəzək.
 Misdən bir tilsim də elədi bina,
 Asdı bir mis təbil onun boynuna.
 Şaha söylədi ki: «Günbüz hazırdır,
 Onun tilsimi də, təbli də vardır!
 İndi burulğana gəmini salsan,
 Salamət çıxacaq, o təbili çalsan!»
 Mahir gəmiçiyə şah verdi fərman,
 Sürsün gəmisini ora qorxmadan.
 Gəmi burulğana daxil olantək,
 Coşaraq hərləndi bir burulğantək.
 Təbil ağacını şah alıb ələ,
 Yoxlamaq istəyib, endirdi təblə.
 Elə bir dəhşətlə gürlədi təbil,
 Sanki qanad çaldı göydə Cəbrail.
 Gəmi də girdabda qalmayıb bir an,
 Tez çıxıb qurtuldu o burulğandan.
 Bu sirli hikmətə çox sevinərək,
 Şahın üzü güldü yaz Günəşitək.
 Xilaskar alimə, şad olsun deyə,
 Çoxlu mal-xəzinə etdi hədiyyə.
 Başqa bir katib də xəritələrdən

Yoxlayıb, danışır həmin o yerdən:
 «Babil tərəfdədir həmin burulğan...»
 İki başlı sözlər olmayır asan.
 İki çay bir yerə tökülsə əgər,
 Səsi nəğmə kimi qulağa gələr.
 Bunu bir alimdən sual elədim:
 «Bu təblin səsində nə sirr var?» dedim.
 Heyətşünas alim öz biliylə
 Dəlillər gətirib, şərh etdi belə:
 «Gəmi burulğana çatdığı zaman
 Heybətli bir balıq suyun altından
 Bir dairə üzrə daim dövr edir,
 Ağır gəmiləri suda hərlədir.
 Gəmilər hərlənir dağılanadək,
 Qərq olub batanı udur o nəhəng.
 Gurlayanda təbil – o qurd dərisi,
 Yetişir balığa sehirlə səsi.
 Balığı sarsıdır bu müdhiş nərə,
 Baş vurub o qaçır dərinliklərə.
 O balıq qaçanda suları yarıp,
 Ardınca gəmini çəkib aparır.
 Çıxır burulğandan gəmi bu sayaq,
 Allah özü bilir düzünü ancaq!»
 Tilsimin sirrini bilib hökmüdar,
 Dənizə çıxmağa verdi tez qərar.
 O dağda dayanmaq istəməyərək,
 Tələsik sahilə gəldi sevincək.
 Gecənin hindusu bu göy çadırdan
 Yeddi rud boyunca ip çəkən zaman¹⁸²
 O qorxunc sahilə xof etməyərək,
 İp üstə oynadı şah bir hindlitək.¹⁸³
 Ancaq bilmirdi ki, o təbil çalan
 Adamı nə sayaq götürsün ordan.
 Yenə kömək oldu bu işdə Allah,
 Heç kəsi qoymadı qalsın orda şah.
 Özgənin gözünə dərman eyləyən
 Özünə istərmi dərman özgədən?
 Kafur həbi atar çox qızdırmalı,
 Bunsuz yaxşılaşar təbibin halı.
 Başqa dərmlilərə kim etsə dərman,
 Özü sağ-salamat olar hər zaman.
 Hünərli gəmiçi cəld tərpenərək,
 Atıldı gəmiyə sanki bir nəhəng.
 Yelkənin ipini açdı bəndlərdən,
 Dora altdan-üstəndən bənd idi yelkən.
 Yelkəni qaydayla açıb yüksəltdi,

Gəldiyi yollarla qayıdıb getdi.
 Qara su üstüylə gəmiylə keçdi,
 Əvvəlki sahilə gəlib yetişdi.
 Hamı ağla gəlməz bir sevinc ilə
 Çıxdı sağ-salamat həmin sahilə.
 İskəndər dəhşətlə dolu o yoldan
 Qayıdıb sahilə çıxdığı zaman
 Çəkdiyi əzabdan artıq dincəldi,
 Dərd-qəmi unudub özünə gəldi.
 O, xeyli qul, dustaq eylədi azad,
 Allaha şükr etdi, qəlbi oldu şad.
 Çatanda bu xəbər Çin xaqanına,
 Gəldi gülər üzlə şahın yanına.
 Allaha sidq ilə şükr edib yenə,
 Səpdı ayağına bol-bol xəzinə.
 Onu nəvazişlə qucaqladı şah,
 Başına gələndən elədi agah.
 Danışdı dəhşətli dəniz selindən,
 Qurduğu tilsimin nicat əlindən,
 Dənizdə yolunu azdığı zaman
 Dəstənin düşdüyü o burulğandan,
 qaçdıqları dağdan, xilas təblindən...
 Nəql etdi hər şeyi ona tamamən.
 Bütün əhvalatı xaqan dinlədi,
 Şahın iqbalına tərif söylədi
 «Şahların şahına Tanrı yar oldu,
 Bu xanlar xanı da bəxtiyar oldu.
 Buraya gəlməkdə sirr varmış yəqin,
 Fələk qüdrətini bilirmiş sənin!
 Qarşına yaxşı da çıxsa, yaman da,
 Yaxşı bax, bir məqsəd gizlənib onda...
 Bu üstüörtülü sirləri isə
 Görməz huş sahibi olmayan kimsə.
 Ora getməsəydi hökmüdar əgər,
 Necə düzələrdi bütün bu işlər?
 Əlinlə müşküllər açır bu cahan,
 Cahanda əbədi qərar tutasan!»
 İskəndər dincəlib orda yeddi gün,
 Yolun əzabını unudu bütün.
 Dünya səfərini yad edib yenə
 Keçmişini almadı əsla vecinə.
 Ucaldı o gecə yenə köç səsi,
 Yollandı qoşunun öncül dəstəsi.
 Qılavuz birinci düşdü qabağa,¹⁸⁴
 Nallar naxış vurdu daşa, torpağa.
 Gövhərlə bəzənmiş əlvan bayraqlar

Çölləri bahartək etdi laləzar.
 Qılınclar bəzəkli, qalxanlar qəşəng,
 Bəzədi çölləri gültək, çiçəktək.
 Sıçradı o dünya şahı yəhərə,
 Dünyanın tozunu saçdı göylərə.
 Üz qoydu səhraya, gəlib çatantək
 Payladı qoşuna mal-dövlət, yemək.
 Dünya səfərinə qızışdığından,
 Qızışmış çöllərlə çapdı durmadan.
 On gün biyabanla çapıb getdilər,
 Göründü əkinli, abad bir şəhər.
 Ağ rəngdə gördülər onlar şəhəri,
 Sanki kafurdandı bütün evləri.
 Şah sordu: «Kimindir, xaqan, bu şəhər?
 Bura xəritədə nə ad vermişlər?»
 Bilici bu cürə elədi bəyan:
 «Məhrumdur bu şəhər məhsuldan, bardan.
 Burda hökm eləyir elə bir padşah
 Ki, onu qüdrətdə sanırlar allah.
 Qəriblər çəkinir bu məmləkətdən,
 Ürəyi nurlular qaçar zülmətdən.
 Ancaq qızıl-gümüş burda bol olar,
 Başqa şeylərdənsə kasaddır bazar.
 Günəş dan yerinə sancanda bayraq,
 Başlanır dənizdə taraqqataraq.
 O dəhşətli nərə, o gurultular
 İnsanın qəlbinə vahimə salar.
 Dəhşətə gəlməsin deyə, bu yerdə
 Körpələr saxlanılır zirzəmilərdə.
 Səsdən qulağını tutar böyükklər,
 Yoxsa onların da ürəyi gedər!»
 Bu sözlər şaha çox elədi təsir,
 Soruşdu alimdən buna bir tədbir.
 Alim cavabında dedi ki: «Ey şah,
 Əmr elə, gözünü açanda sabah,
 Xoruz banlamamış qoy səhər erkən
 Təbillər vurulsun düşərgələrdən.
 Təbil çala-çala təbil oyunu
 Oynayıb boğsunlar o gurultunu.
 Bu sayaq gün doğub qalxana qədər
 Təbil səslərini əksiltməsinlər.
 Bu halda dənizdən qopan qorxunc səs
 Heç kəsə vahimə, dəhşət gətirməz!»
 Şah dedi alimə: «Bu səslər nədən
 Eşidəni edir başdan, beyindən.
 Ondakı fəryadın nədir səbəbi?

Külək də dinləyir...Aç bu mətləbi!»
 Alim cavab verdi: «Bir xatirəm var,
 Ustadımdan qalib mənə yadigar.
 Sular qızarılanda səhər Günəşdən,
 Dalğalar od alır sanki atəşdən.
 Döş-döşə gələndə dağtək dalğalar
 Dənizdə dəhşətli nərələr qopar.
 Dərya təndir kimi zəbanə çəkər,
 Gurlayıb ətrafa qığılcım tökər!
 Başqa bir alim də deyir ki, guya
 Civə qarışmışdır həmin o suya.
 Günəş suya düşüb qızdırıran zaman
 Hərərət civəni qaldırır sudan.
 Günəş ki, axşamlar batıb yox olar,
 Dincələr o coşğun civəli sular.
 Çırpınan dənizdə, qarışanda şər
 Qopar dalğalardan qorxulu səslər..»
 Dünyanın hakimi belə buyurdu:
 Şəhərə çatmamış dayansın ordu.
 Düşüb dincəlməyə o, qərar verdi,
 Burdan da yoluna tedarük gördü.
 Şəhər əhalisi tutanda xəbər,
 Alver etmək üçün axıb gəldilər.
 Burda şəhər üçün hər cür mətah var,
 Acıdan, şirindən baxıb aldılar.
 Oldu bu alverdən bütün şəhər şad,
 Artdı əhalinin qazancı qat-qat.
 Şah da öz malından hər müştəriyə
 Əvəzsiz, minnətsiz etdi hədiyyə.
 Bir az da ayırıb puldan, qızıldan
 Başçıya göndərdi sovqat, ərməğan.
 Şəhərin başçısı bunu görəntək
 Şahın ənamından vəcdə gələrək,
 Göndərdi şövqlə o da hər cürə
 Xuruşlarla dolu zəngin bir süfrə.
 Bişmişdi xuruşlar balıqdan, ətdən,
 Vardı o süfrədə hər bir nemətdən.
 Gəlib üzr istədi: «Əfv elə bizi,
 Verə bilmədik yol azuqənizi.
 Azuqə tapılmaz bizim çöllərdə,
 İsti havalar var ancaq bu yerdə.»
 Şah ona şərh etdi öz ayinini,
 Zəngin biliyini, doğru dinini.
 O da qəbul edib oldu minnətdar,
 Haqqı nişan verdi ona hökmüdar.
 Şah da bu əməldən çox razı qaldı,

Ona xələt verdi, şad yola saldı...
 Qırmızı pərdəni göy yığan zaman
 Düşdü qızıl teşti uca damından.¹⁸⁵
 Şah öz yoldaşları ilə bərabər
 Yatıb dincəldilər səhərə qədər.
 Ətirlər saçanda sübhün reyhanı,
 Yüksəldi dənizin yenə fəğanı.
 Sanki dünən düşən teştir bu təhər
 Belə guruldayır indi bu səhər.
 Bu qorxunc səsdən şah hövlə gələrək,
 Dilləndi gurlayan döyüş təblitək.
 Əmr etdi: hərəkət eləsin ordu,
 Hər yandan təbillər saldı gurultu.
 Onların səsləri dəhşətlər saçdı,
 Xoruzun boynundan zəngləri açdı.¹⁸⁶
 Bu səslər bürüdü səmanı, yeri,
 Bu səslər batırdı başqa səsləri.
 Təbillər dünyaya hay-küy salaraq
 Gurladı nahara qədər bu sayaq.
 Səsdən bütün şəhər cuşa gələrək
 Dəydi bir-birinə məhşər günütək.
 Axışdı buraya həm pir, həm cavan,
 Dəccalın təbliydi sanki çalınan.¹⁸⁷
 Dənizin səsini batırdı bu səs,
 Buna çox təəccüb elədi hər kəs.
 Gün qalxıb olanda günorta çağı,
 Şah yenə qaldırdı səfər bayrağı.
 Şaha təzim edən ərlər, qadınlar
 Ona dedilər ki: «Bir arzumuz var:
 Bəlkə qorxunc səslə bu təbildən sən
 Birini burada qoyub gedəsən?
 Ta ki, ucaldıqca onun gur səsi,
 Boğula dənizin qorxunc nərəsi!..»
 Vida eyləyəndə böyük hökmüdar,
 Bəxş etdi bir neçə təbil yadigar.
 O gündən şəhərdə, tezdən hər səhər,
 Təbil çaldırmağı adət etdilər.
 Şah da bu adəti etdirib davam,
 Təbil çaldırırdı sübh çağı müdam.
 Onlar yol getdilər bir aya qədər,
 Abad Çin mülkünə gəlib yetdilər.
 Gəlib ordugaha çatdı hökmüdar,
 Fələyi görəndə yenə xoşrəftar,
 Çəkildi düz bir ay istirahətə,
 Başladı ləzzətlə eyşə, işrətə...

İSKƏNDƏRİN ŞİMALA ÇATMASI VƏ YƏCUC SƏDDİNİ BAĞLAMASI

Müğənni, ürəyim düşübdür dara,
Bu dərdə sazınla sən eylə çara!
Könlüm cuşa gəlib qəmdən, qüssədən,
Sazının telilə ram et onu sən!
Günəş öz evinə edəndə şitab,
İstidən aslanlar oldular kabab.¹⁸⁸
Gücü, hərərəti artdı anbaan,
Çirki, rütubəti sildi havadan.
Qarsıldı bitkinin yaşıl yarpağı,
Saraldı lalənin qızıl yarpağı.
Bürkü səhralara od-alov saldı,
Meyvələrin ağzı açıla qaldı.
Bülbül çöldən dağa eylədi səfər,
Səsləndi qürbətdə qərrib nəğmələr.
Qızdı yay gününün isti nəfəsi,
Çalı quşlarının kəsildi səsi.
Günəşi, göylərdə dolanan zaman
Sancıb saraltmadı əqrəbtək xəzan.
Tüstülənən bir teşt vardı əlində,
Gəzib od saçırdı o, Zəngdə, Çində.
Yırtırdı aslantək iti caynağı
Gah öküz sağrısı, gah gur dırnağı.
Yayın ən şiddətli, isti çağında,
Daş muma dönəndə gün qabağında
İskəndər gözündən qovub yuxunu,
İstədi Xırxıza çəksin qoşunu.
Şah vida eylədi Çin xaqanına,
Xəzinə, var-dövlət bəxş etdi ona.
Yola rəvan oldu, Çini tərək etdi,
Qoşunu səhraya doğru yönəltdi.
Bəxtinin təblini çaldırıb yenə,
Yetişdi Məşriqdən Şimal həddinə.
Keçdi o, çöllərdən, axan qumlardan,
Nə ucan quş gördü, nə də bir insan.
Qarşıda parlayan düzənlik vardı,
Qumları nur saçır, par-par yanardı.
Bələdçi dedi ki: «Burda gördüyün
Qumlar başdan-başa gümüşdür bütün.
Burdan sən o qədər götür xəzinə,
Qoşunu salmasın yolda çətinə.
Qoşundan bilməsin bunu bir nəfər, –
Ağır yük götürüb əldən düşərlər.»
Şahınsa çox idi saf qızilları,

Odur ki, baxmadı gümüşə sarı.
Ancaq ki neyləsin, güc gəldi tamah,
Bir neçə dəvəni yüklətdi padşah.
Yel kimi keçsə də yolu çaparaq,
Qalxmırdı havaya nə toz, nə torpaq.
Bir həftə qonmadı toz paltarlara,
Çünki başdan-başa gümüşdü ora.
Deyərdin, bu yerlər iki hissəydi:
Torpağı gümüşdü, suyu civəydi.
Nə gümüş üstündə dincəlmək olar,
Nə civə su kimi içməyə yarar.
O yer tutulmuşdu belə bir dərdə,
Çökmüşdü torpağa qara bir pərdə.
Harda ki, içməli bir çeşmə vardı,
İçində su ilə civə qaynardı.
Su civə üstündə tutmuşdu qərar,
Ordan cürətlə su içirdi onlar.
Çalxalanmasaydı əgər çeşmələr,
Civədən görməzdi heç kimsə zərər.
Çeşmələr bulanıb qaynaşan zaman
Heç kimsə əyilib içməzdi ondan.
Bilməyib içsəydi bir adam əgər,
Onu öldürərdi sudakı zəhər.
Şah bunu biləndə, tez verdi fərman:
Hamı ayıq olsun su içən zaman!
Hər kim axar sudan istəsə içmək,
Onu ehtiyatla durultsun gərək.
Bir ay yol getdilər onlar bu sayaq,
Öldü susuzluqdan bir çoxu ancaq.
Gümüşlü çöllərdən keçərək yenə
Gəlib yetişdilər vətənlərinə.
Düşdülər torpağa yorğun, natəvan,
Torpaqda dincələr torpaqdan olan.
Gördülər qarşıda bir düşərgə var,
Zülmətdə Günəştək par-par parıldar.
Qabaq-qarşı duran dağda bir qala
Tutmuşdu başını göyə vüqarla.
Qala arxasında bir dağ da vardı,
Belində kəməri sarp qayalardı.
Orda peyğəmbərə etməyib beyət,
Bir tayfa yaşardı sakit, səlamət.
Onlar ilham alıb böyük Tanrıdan,
Özləri olmuşdu allahtanıyan.
Onlar İskəndəri paksifət görcək,
Qəbul elədilər bir peyğəmbərtək.
Bilikli, adil bir hökmdar kimi

Qəlbləri bəzədi onun təlimi.
 İskəndər onlara haqqı göstərdi,
 Din, bilik, mərifət, – çox şeylər verdi.
 Şahı mərhəmətli, qayğıkeş görcək,
 Açıb dərdlərini umdular kömək:
 «Ey qəlbi şəfqətli adil hökmüran,
 Müti qullarına, gəl, ol pasiban!
 Bu dağdan o yana vardır bir diyar,
 Sonsuz bir səhradır, sərt qayalıqlar.
 Oranı yəcuclar etmişlər məskən,
 İnsana bənzərlər, divdirilər əslən!
 Şirtək almazcaynaq, sərt, dəmirürək,
 Hamısı xaindir yırtıcı qurdtek.
 Təpədən dırnağa tükləri biz-biz,
 Yoxdur üzlərində burundan bir iz,
 Boyları bir qarış, yeməkləri çox,
 İstidən, soyuqdan qorxuları yox:
 Dişdən, dırnaqdan da – yırtıcı heyvan,
 Qana hərisdirilər onlar hər zaman.
 Yeyinlikdə üstün gələrlər yelə,
 Poladı deşərlər dırnaqlarilə.
 Yeməkdə, içməkdə naşükürdürlər,
 Allahı tanımaz orda bir nəfər.
 Dünyada bu qədər yeməli şey var,
 Ancaq ki, ot-ələf yeyərlər onlar.
 Yeyərlər, yatarlar, iş-güc bilməzlər,
 Mini doğulanda bircəsi ölər.
 Onların yerində bir cür ot bitər,
 Verər istiottək çox tünd danələr.
 Hər gecə-gündüzdə ondan bir azca
 Yeyərək yatarlar elə ordaca.
 Bir xırman başqa ot versən də əgər,
 Yeyərlər, yenə də doymaq bilməzlər.
 Ayla Gün səmada üz-üzə gələcək
 Onlar qaynaşarlar xırda qurdlartək.
 Nə düşsə, qorxusuz tutub yeyərlər
 Bu sayaq, Ay yarı olana qədər.
 Göydə Ay kiçilib olandı yarı,
 Azalar bir qədər iştahaları.
 Qara buludlardan ildə bir kərə
 Böyük bir əjdəha düşər o yerə;
 Yaman yekə olur həmin o heyvan,
 Yəcuclar doyunca yeyərlər ondan.
 Yıxılıb qalarlar, bir aya qədər
 Sərxoştək yatarlar, heç nə yeməzlər.
 Köklə otdan başqa bilməzlər yemək,

Xəstəlik görməzlər ölənin günədək.
 Bir nəfər ölərsə onlardan əgər,
 Hamısı yığışib ölünü yeyər,
 Şoran torpaqlarda nə murdar qalar,
 Nə də ölülərə qazılar məzar.
 Yaxşı cəhəti də budur: o torpaq
 Məzardan xalidir, murdardan uzaq!
 Arabir hücumla talayıb bizi,
 Xaraba qoyarlar evlərimizi.
 Qoyun-quzumuzu aparıb onlar,
 Yeyərlər nə qədər azuqəmiz var.
 Bu itsifətlərdən qorxdığı qədər
 Canavardan qorxmaz bizim sürülər.
 Bizləri qırmaqçün edərlər qovğa,
 Didərgin salarlar yurddan uzağa.
 Biz uca dağlara qaçıb qorxudan
 Quştək ağaclarda salarlıq məkan.
 Ancaq ayaqları süstdür bir qədər,
 Ardımızca dağa çıxma bilməzlər.
 Bu böyük bəlanı bizdən əgər sən
 Dəf etsən, çox böyük savab edərsən!»
 İskəndər bildi ki, zordur yəcuclar,
 Yəqin hər birində bir fil gücü var.
 Bir sədd ucaltdı ki, orda poladdan,
 Olmaz həşrə qədər onu dağdan.
 Ona uca bəxti köməklik etdi,
 Tikilib qurtardı İskəndər səddi.
 Dönüb bir şəhərə gəldi şah ordan,
 Axtarıb tapmadı orda bir insan.
 Yenə səfərinə davam etdi şah,
 Köçməyə başladı ordan qərargah.
 Bu işdən keçəndə bir xeyli müddət,
 Bir ay dağlar, çöllər aşıb, nəhayət,
 Gözəl bir mənildə məskən saldılar,
 Bu yerdən hamısı məmnun qaldılar.
 Bir yol töhfəsitək böyük hökmüran
 Göstərdi qoşuna şəhri uzaqdan.
 Başqa cürə idi burda təbiət,
 Su ilə, əkinlə tapmışdı ziynət.
 Hasarsız, divarsız bağlardı hər yan,
 Bol-bol sürü vardı, yoxdu bir çoban.
 Qoşundan birisi tər meyvələrə
 Əlini uzadıb istədi dəre,
 Həmin meyvələrdən birini dərcək
 Bədəni qıc olub qaldı kamantək.
 Başqa bir atlı da qoyun tutanda

Onu bərk qızdırma tutdu bir anda.
 İskəndər: «Bax, bunlar ibrətdir», deyə,
 Əlini vurmadı orda heç nəyə.
 Qoşuna əmr edib şah dedi: «Heç kəs
 Özgənin bağına toxuna bilməz!»
 Tələsik gedərək ordan bir qədər,
 O axar-baxarlı yerdən keçdilər,
 Cənnəttək, neməti bol-bol, firavan
 Bir şəhər gördülər onlar uzaqdan.
 Gəlib darvazaya çatdı İskəndər,
 Gördü ki, qapıdan yoxdur bir əsər.
 Müdrik qocalarla girdi şəhərə,
 Baş vurdu onlarla burda hər yerə,
 Gördü çox bəzəkli, dolu dükanlar,
 Ancaq nə qapısı, nə qıfılı var.
 Nəcib şəhər əhli onu görəntək
 Çıxdı qarşısına təzim edərək.
 Gətirdilər qəsrə bir mehman kimi,
 Saray ziynətliydi asiman kimi.
 Süfrə bəzədilər, büsat qurdular,
 Özləri xidmətdə hazır durdular.
 Pərəstiş etdilər o mehmanlara,
 Əhsən qonaqsevən bu insanlara!
 Süfrəni bəyəndi böyük hökmüdar,
 Onlar fərəhlənib çox şad oldular.
 İskəndər soruşdu: «Nə üçün sizlər
 Qorxu bilməzsiz heç zərrə qədər?
 Neçün burda belə arxayınlıq var?
 Neçün qıfılsızdır burda qapılar?
 Yoxdur heç bir bağda keşikçi, bağban,
 Neçin sürünüzü güdməz bir çoban?
 Çobansız sürülər nədir bir belə,
 Baxdıqca yayılıb düzənə, çölə?
 Belə arxayınlıq, laqeydlik nədir?
 Sizin inamınız, deyin, kimədir?»
 Ədalət yurdunun ağsaqqaları
 Bir də mədh eləyib o hökmüdarı
 Dedilər: «Başına tac qoyan Allah
 Ömrünü payidar eləsin, ey şah!
 İşində haqq sənə havadar olsun,
 Şöhrətli adına hünər yar olsun!
 Bizim güzaranı sordu hökmüran,
 Buyurub dinləsin, biz edək bəyan:
 Doğrusu budur ki, bizlər qədimdən
 Bu dağı, bu çölü etmişik məskən.
 Fağır bir tayfayıq, həm də dinpərvər,

Düzlükdən keçmərik əsla tük qədər.
 Əyri dolanmaqla yoxdur işimiz,
 Düzlükdən başqa yol tanımırıq biz.
 Əyrilik yoluna çəkmişik hasar,
 Düzlüklə olmuşuq əzabdan kənar.
 Yalan gətirmərik biz dilimizə,
 Əyri yuxular da görünməz bizə.
 Faydasız etmərik heç sorğu-sual,
 Çünki Allaha da xoş getməz bu hal.
 Allahdan nə gəlsə, edirik şükür,
 Çünki narazılıq naşükürlükdür.
 Biz razı qalarıq nə gəlsə həqdən,
 Düşmənlilik edərmi pərəstiş edən?
 Acizin dərdinə edərik çara,
 Xilas eyləyərək düşərsə dara.
 Bizim aramızda, bilsək ki, əgər,
 Birinə bir işdə yetişib zərər,
 Biz öz kisəməzdən onu ödərik,
 Verib mayasını təmin edərik.
 Bizdə bərabərdir hamının varı,
 Bərabər bölərik bütün malları.
 Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
 Bizdə ağlayana heç kimsə gülməz.
 Oğrudan qorxmırıq, biz nə şəhərdə
 Keşikçi qoyarıq, nə də çöllərdə.
 Oğruluq eləməz bizdə bir nəfər,
 Oğurlaya bilməz bizdən özgələr.
 Nə zəncir, nə qıfıl görər qapılar,
 Gözətçisiz otlar bizim mal-davar.
 Bizim uşaqları böyüdər Allah,
 Naxıra şir, pələng toxunmaz əsla.
 Bizim bir qoyuna dəysə canavar,
 Ordaca gəbərək yerində qalar.
 Kim dərsə bir sünbül bizim əkindən,
 Qəfil bir ox dəyər düz ürəyindən.
 Biz əkin zamanı səpərək dəni,
 Haqqa tapşırıyıq sonra əkini.
 Altı ay olarıq əkindən uzaq,
 Bir də biçin vaxtı gələrək ancaq.
 Bizim bərekətli münbit zəmilər
 Düz birə yeddi yüz məhsul yetirər.
 Bir, yaxud yüz belə işi bacarsaq,
 Allaha təvəkkül elərik ancaq.
 Bizi hifz eləyən Allahdır, Allah,
 Biz yalnız Allaha gətiririk pənah.
 Xəbərcilik bilməz bir nəfərimiz,

Özgənin eybinə göz yumarıq biz.
 Birini qəzəbli, acıqlı görsək,
 Ona məsləhətlə elərik kömək.
 Heç kəsi pis yola əsla çəkmərik,
 Fitnə axtarmarıq, qan da tökmərik.
 Dərdlinin dərdinə olarıq şərik,
 Şad olsa, onunla şadlıq eylərik.
 Qızıla, gümüşə aldanmaz heç kəs,
 Bunlar bizim yerdə bir şeyə dəyməz.
 Xəsislik bilmərik dünyada bizlər,
 Zorla şey almırıq bir arpa qədar.
 Bizdən qaçmaz əsla vəhşi heyvanlar,
 Vermərik onlara əziyyət, azar.
 Ehtiyac olanda gur, cüyür, ceyran
 Özləri axışib girər qapıdan.
 Ovlamaq istəsək onlardan əgər,
 Ovlarıq ehtiyac duyulan qədar.
 Lazım olmayanı biz nahaq yerə
 Qırmarıq, ziynətdir onlar çöllərə.
 Nə öküz, nə eşşək kimi yeyərik,
 Nə də ağzımızı möhürləyərək.
 Süfrəyə hər cürə nemət düzslər,
 Yeyərik, gözümüz qalana qədar.
 Bizdə cavanlardan ölüm uzaqdır,
 Ölüm çox yaşamış qocaya haqdır.
 Ölüyə biz əsla saxlamarıq yas,
 Bilirik, bu dərdə bir çarə olmaz.
 Üzə deyilməyən bir sözü heç kəs,
 Bizlərdə qaydadır, daldada deməz.
 Kim nə cür dolanır, danışmarıq biz,
 Kimsenin işinə qarışmarıq biz.
 Naşükür deyilik qismətimizə,
 Razıyıq qəzadan nə gəlsə bizə.
 Allahın lütf edib verdiyi şeyə
 Demərik: «Bu hardan? Bu belə niyə?»
 Bizimlə birlikdə o adam yaşar
 Ki, ola bizimtək təmiz, pəhrizkar.
 Tutduğumuz yoldan çıxsa bir insan,
 Kim olsa qovarıq öz aramızdan...»
 İskəndər bu qayda-qanunu görcək
 Duruxub dayandı divanələrtək.
 Çünki belə şeyi nə görmüş, nə də
 Oxumuş idi bir xosrovnədə...
 Öz özünə dedi: «Arifsən əgər,
 Qoy sənə bir ibrət olsun bu sirlər.
 Dünyanı gəzmərəm mən, daha bəsdir,

Hər ovlaqda bir tor qurmaq əbədir.
 Bütün bildiklərim qalsın bir yana,
 Bunların söhbəti bəs elər mana.
 Elə bil, dünyanı o Pərvərdigar
 Bu mərd insanlarçün etmiş bərqərar.
 Bunlar şövkət vermiş aləmə, yəqin
 Sütunu bunlardır bütün aləmin.
 Düz yaşayış yolu budursa əgər,
 İnsan bunlardırsa, bəs nəyik bizlər?
 Bizi haqq göndərib çölə, dənizə,
 Qəsdi göstərməkmiş bunları bizə.
 Vəhşi adətlərə eləyib nifrət,
 Öyrənək bunlardan ayin, mərifət,
 Bunları əvvəldən görseydim əgər,
 Dünyanı bu qədər gəzməzdim hədə.
 Tapardım özümə dağda bir kaha,
 İbadət eylərdim orda Allaha.
 Bunlartək asudə ömr edərdim mən,
 Dinim də olardı həmin bu dindən!..»
 İskəndər görəndə onları dindar,
 Peyğəmbərliyini etmədi izhar.
 Görəndə onları əməlisaleh,
 Xəzinə bəxş etdi o böyük fateh.
 Qayıtdı geriye ordan fərəhlə,
 Qoşunu dəniztək yönəltdi çölə.
 Bayraqlar qaldırdı rum ipəyindən,
 Al, xara geyindin sanki çöl-çəmən!
 Tutdu qarışqatək qoşun hər yanı –
 Dərəni, tərəni, düzü ormanı...
 Hara iz saldısa atının nalı,
 Sildi o yerlərdən dərdi, məlalı.

İSKƏNDƏRİN RUMA QAYITMASI

Müğənni, şövqilə ucalt səsinə,
 Aç yenə gövhərlər xəzinəsini!
 Bu bağlı qapıya kim salsa açar,
 Gizli xəzinədə dürr, gövhər tapar.
 Meyvənin xoş ətri basanda bağı,
 Kəndlilər unudar evi, otağı.
 Meyvələr çoxalar, bağlar varlanar,
 Belə bir bolluqdan yer vüqarlanar.
 Fərəhdən sevinib güləndə püstə,
 Xurma baxıb ondan bir busə istər.
 Ləl ilə bəzənmiş bir tac kimi nar,
 Uzaqdan çıraqtək alışıb yanar.

Göz vurub qızarmış alma edər naz,
 Çəkər gərdənini turunc işvəbaz.
 Tənəklər şərəbdən nəşələnərək
 Sarmaşar almaya, nara sərxoştək.
 Bürüyüb bağları nar ağacları,
 Cüt məmələr kimi görünür barı.
 Əncir yeyən quşlar oğrutək pünhan
 Asılar ağacın budaqlarından.
 Badam sevən torpaq yağ almaq üçün
 Soyar qabığına badamın bütün.
 İstəyər, innab da gəlib həvəsə,
 O dilsiz-ağızsız fındıqdan busə.
 Ağaclar şənliklə qaldıraraq baş
 İnnabdan, fındıqdan verərlər şabaş.
 Qarapapaq üzüm sərxoşluğundan
 Dolar barmağına saçını pünhan.
 Qabaqlar sazlarlar şadlıqçün rudu,
 Heyva boğazından tutar armudu.
 Daşınar şərəbçün dolu səbətler,
 Səbət daşıyanın üzü-gözü tər.
 Salxımlar sıxılar bağda başabaş,
 Axışar küplərə şirəsi birbaş.
 Südəmər körpələr necə qığıldar,
 Küplər də dolduqca elə uğuldar.
 Toy-bayram edirkən dünya, bu zaman
 İskəndər uzaqdı bu toy-bayramdan.
 Qatıb bir-birinə gecə-gündüzü,
 Üzürdü dənizi, keçirdi düzü.
 O, bir çox ölkəni xoşluqla, zorla
 Dardan çıxarmışdı geniş bir yola.
 Ömrün piyaləsi artıq dolmuşdu,
 Onun özünə də yol dar olmuşdu.
 Dünyada hamıya iki qapı var,
 Birindən girənlər birindən çıxar.
 Bu yeddi budaqlı, altı cəhətli,
 Dövrəsi, meydanı, yeri vüsətli
 Sərvdən ucaldı səmavi bir səs:
 «Daha fəthlikdən əl çək, bəsdir, bəs!
 Bəsdir, bu dünyanı gəzməkdən əl çək,
 Daha ilk mənzilə dönəsən gərək!
 İskəndər sözünü yazanda katib
 Yalnız beşcə hərflə ifadə edib.
 Beş hərfə müvafiq etdin beş səfər,¹⁸⁹
 Suları, dağları keçdiyən yetər!
 Pəncəni bu dünya işlərindən çək,
 Qayıt öz evinə, get, beş ayadək

Yunan torpağına dönməlisən sən!»
 Ayıldı İskəndər sanki məstlikdən.
 Qorxuyla, dəhşətlə dinlədi bunu,
 Çəkdi öz atının tez cilovunu.
 Məhrəm dostlarına açıb bu sirri,
 Ordan Ruma sarı qayıtdı geri.
 Dərədən, təpədən, dənizdən, dağdan
 Keçərək, yol getdi daha durmadan.
 Yerini o başından Kirmana yetdi,
 Ordan Kirmanşaha yol aldı getdi.
 Sonra da Babilə gəlib, İskəndər
 Ordan Ruma tərəf elədi səfər.
 Yolda Zur şəhrinə gəlib çatanda
 Pozuldu səhhəti şahın bir anda.
 Onun can köhləni daha yoruldu,
 Taqətdən düşərək yolgetməz oldu.
 Ruma çatmaq üçün xeyli atdı can,
 Əl-ayaq süstləşdi, qalmadı imkan.
 Sandı ki, içibdir zəhərlənmiş su,
 Həmin o zəhərin təsiridir bu.
 Onu əldən saldı qorxu, vahimə,
 Əlacsız dərd imiş bu dərd, sən demə!
 Vəzirin yanına – Yunanıstana
 Bir qasid göndərdi, söyləsin ona:
 «Çaparaq yanıma gəlsən əgər sən,
 Son dəfə üzümü görə bilərsən.
 Yaxşı işbacaran alimlərdən də
 Yüz ya əlli nəfər gətir gələndə!»
 O qasid yetişib dedi vəzirə,
 Vəzir əl atsa da hər bir tədbirə,
 Çarələr heç bir kərə gəlmədi,
 Bir ümid işığı görə bilmədi.
 Yığıb alimləri Rumdan, Yunandan
 Oldu hökmüdarın yanına rəvan.
 Birbaş o, şahın yanına gəldi,
 Bu görüş heç də xoş görüş deyildi.
 Gördü: şah taqətsiz uzanıb yerdə,
 Əlac mümkün deyil düşdüyü dərdə.
 Diz çökdü, üzündə qüسسə, duman, çən,
 Yoxladı nəbzini, öpüb əlindən.
 Nəbzini vurmasına elədi diqqət,
 Tapdı xəstəlikdən neçə əlamət.
 Buyurdu: nə qədər vardısı imkan,
 Axtarıb tapsınlar bu dərdə dərman.
 Dərmanın olsa da lap abi-həyat,
 Əcəlin çatanda yoxdur bir nicat!

Artıq hökmdarın işi bitmişdi,
 Əbədi dincəlmək vaxtı yetmişdi.
 Əmanət aldığı mayəni yenə
 Gərək qaytaraydı tələb edənə.¹⁹⁰
 Onu əridirdi indi bu cahan
 Ki, zəri ayırsın qara torpaqdan.
 Daha can köhləni asta gedirdi,
 Gedər-gəlməz yola səfər edirdi.
 Şamtək tərək edirdi nurlu aləmi,
 Suda qənd, odda mum əriyən kimi.
 Bir külək söndürdü yanan çırağı,
 Bağda ağaclardan tökdü yarpağı,
 Sərvdə yaşıl bir budaq qoymadı,
 Sındı qırqovulun qolu, qanadı.
 Müşk ətirli olan əlvan gül-çiçək
 Solub səpələndi yerə xəzəltək.
 Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
 Ölüm yatağına baş qoyub inlər...¹⁹¹

İSKƏNDƏRİN VƏSİYYƏTİ

Müğənni, bir quşsan – vaxtı düz bilən,
 De görək: nə qədər keçmiş gecədən?
 Nədənə gecikib quşların səsi,
 Çal, süğdi quşunun gəlsin naləsi.¹⁹²
 Əsdi xəzan yeli, payız yetişdi,
 Bağların əhvalı tamam dəyişdi.
 Küləklər taladı bağcanı, bağı,
 Söndü al güllərin yanar çırağı.
 Arxlar kənarında otlar sapsarı,
 Töküldü reyhanın şux yarpaqları.
 Sanki ağacılıqda odlar qalandı,
 Əlvan yarpaqları alışdı, yandı.
 Gördü bazarını kəndli pərişan,
 Bağın qapısını bağladı bağban.
 Şahlar hovuzuna axan saf sular
 Soyuqdan, ayazdan tamam dondular.
 Çəsməsiz, çiçəksiz bağ şad olarmı?
 Hasarsız, barısız abad olarmı?
 Hanı saqi, badə, o məclis hanı?
 Bura vəhşilərin olmuş məkanı!
 Kəsilmiş nəgməsi ötən quşların,
 Dolaşır qıçına xəzəl ruzgarın.
 Seyrə gələnələr də bağı tərək etmiş,
 Muğlar də çəməndən ayrılıb getmiş.
 Yeyəylə sürtülmüş Günəşin tacı,

Yeyətək dən-dəndir suların saçı.
 Bağı tərək eləyib getmiş gözəllər,
 Nə bülbül səsi var, nə güldən əsər...
 Tikanlar dağ çəkib gülün köksünə,
 Bəzəksiz, cəh-cəhsiz qalib bağ yenə.
 Belə sərt bir xəzan çökəndə bağa,
 Başladı o Kəyan sərvə solmağa...
 Şahlığın şah sərvə – İskəndəri də
 Axır saldı dövrən sağalmaz dərde.
 Çovğuntək soyuqdu şahın nəfəsi,
 Çoxdu bu dünyada qəmi, qüssəsi.
 Özülü çökərsə bəxtin, dövlətin,
 Səhhətə zəiflik üz verər yəqin!
 İllərlə dünyanı uçub seyr edən
 Quşun qol-qanadı qırıldı birdən.
 Uca sərv yıxıldı, şux lələ soldu,
 Qırqovul şahinin şikarı oldu,
 Ordu həkimləri, şəhər əyanı
 Aldılar araya o hökmüranı.
 Bəlkə də bir əlac tapalar ona:
 Şərbətlər qatıldı dava-dərmana.
 Nəbz, qərarəsi olundu təhlil,¹⁹³
 Nə çarə, gedən can qayıdan deyil!
 Əlac eləse də təbib nə qədər,
 Ömür tükənibse, nə fayda verər?
 Çox səy göstərdilər çarə etməkçün,
 Gedəni qaytarmaq olmadı mümkün.
 Tədbirlə gəlmədi o gövhər ələ,
 Necə sədd çəkəsən əsən bir yelə?
 Əcəl yetişəndə tapıb bəhanə
 İnsana min əzab verər zamanə.
 Ruzgardan o qədər inciyər insan,
 Özü ölümünü istər Allahdan.
 Əl atmadıqları tədbir qalmadı,
 Rəylərdən bir fayda hasil olmadı.
 Çırağın əcəli çatıbsa əgər,
 Ona öz yağı da yetirər zərər.
 Çürümüş bir meyvə ağacda durmaz,
 Düşəcəkdir, tərpsənə budaqda bir az.
 Ən mahir, ən ustad təbib heç zaman
 Tapa bilməmişdir ölümə dərman.
 Göyün hesabına bələd olanlar
 Saldılar hesaba göydə hər nə var.
 Onun taleyini gördülər nursuz,
 Ondən uzaqdaydı bəxt açan ulduz.
 Heç elə bir ulduz yoxdu ki, onun

Göstərmiş olaydı ömrünü uzun.
 Taleyı səmada bəd görən zaman
 Mүнəccim özü də əsdi qorxudan.
 Önündə aynaya baxdı İskəndər,
 Baxdı, vücuduna yetirdi nəzər,
 Gördü ki, bədəni tüktək incəlib,
 Qaçmaq istəyən can dodağa gəlib.
 Nə qəlbə qüvvə var, nə canda taqət,
 Əyilmiş əvvəlki o sərv qamət.
 O öz ölümünü gözüylə görcək,
 Özü öz halına ağladı şamtək.
 Yaxın dostlarını dəvət elədi,
 Ürək sözlərini onlara dedi:
 «Gədim dar girdaba düşdü, a dostlar,
 Ölüm ağzı açıq nəhəngtək durar.
 Köçmək vaxtı gəldi bu düşərgədən,
 Başqa bir ovlağa getməliyəm mən.
 Bu fələk mənimlə xoşrəftar oldu,
 Dağda, daşda mənə pərəstar oldu.
 İndi düşmən oldu o haqq-sayda,
 Dəyişdi rəftarı Günəş də, Ay da.
 Ruzgar gözlərimdə çənə bürünür,
 Bu dardan çıxmağım müşkül görünür.
 Nə çarə qılım ki, oldum dərmdənd,
 Bu fələk tacıma atıbdır kəmənd.
 Hardadır, çatdırın xəzinədəra,
 Bəlkə rüşvət verib məni qurtara.
 Mənim od qılınclı qoşunum hanı?
 Qovsun canımdakı bu qızdırmanı.
 Ən qorxunc divləri tutub ram edən,
 Taxtə tac sahibi İskəndərəm mən!
 Qılınca qurşandım, kəmər bağladım,
 Bütün qulaqlara çatmışdır adım.
 Zəhərli qılıncla tufan edib mən
 Tozlar qaldırmışam Bəhri-Qülzüməndən.¹⁹⁴
 Böyüdüb çoxunu etdim hökmüran,
 Çox qoyun almışam qurdlar ağzından.
 Çox-çox sınıqları mən calamışam,
 Çox-çox bütövləri parçalamışam.
 Zülmü ədalətlə eyləyib əvəz,
 Müşküllər həll etdim hesaba gəlməz.
 Qünnücdən Qülzümə oldum hökmüran,
 Şimşək qılınıcı gördü Qeyrəvan.¹⁹⁵
 O qılınclı dönübdür indi zəncirə,
 Ömrümü tor kimi salıbdır girə.
 Çox dağlar, dənizlər keçmişəm, heç kəs

Dünyanı mənimtək seyr edə bilməz.
 Hökmüdar Daraya qarşı çıxıb mən
 Başını torpağa sərdim bəxtimdən.
 Mən o qatıl Furun boynunu vurdum,
 Çipalın yerində Çində oturdum.
 Qabildən, Habildən alıb intiqam,
 Nasikdən Mənsəkə yollar açmışam.
 Yudum məcusluğu dünya üzündən,
 Rus dənizində də od qaladım mən.¹⁹⁶
 Cəmşiddə taxtlara çıxdım – ucaldım,
 Firidun xəzinə yığdı, mən aldım.
 Yıxdım daxmasını – evini Adın,
 Qəsrini hünərlə açdım Şəddadın.
 Hətta Sərəndibə gedib çıxaraq,
 Adəmin izinə basdım mən ayaq.¹⁹⁷
 Rüstəmin bəxtindən mən soruq verdim,
 Keyxosrov taxtından xəbər gətirdim.
 Məşriqdən məğribə at səyirdərək
 Yəcuclar səddini ucaltmışam dağtək.
 Adəmtək Qüdsdə elədim məskən,
 Kəbə həlqəsinə əl yetirdim mən.
 Bir məşəl ucaltmışam qatı zülmətdən,
 Zülmün qapısını taxtaldım mən!
 Aldığım adları nahaq almadım,
 Atmadım qəflətdə tək bircə addım.
 Mən hansı bir yerə etdimsə səfər,
 Ədalətlə bilik qazandı ellər.
 Sarp daşı əridən isti havalar
 Sağlam bədənimlə etdi xoş rəftar.
 İndisə bu pərqu yataqda bitab
 Yatıram, xəstəlik verir min əzab.
 Balınca baş qoydum zəifliyimdən,
 Yatağa düşərmə sağlam bir bədən?
 Dünyanı qarqara gördüm gəzərək –
 Qara qumdan tutmuş qara suyadək.
 «Nə gördün?» deyərək sorsalar əgər,
 Deyərəm: sanki heç etmədim səfər.
 Dünyanı görmədən torpağa girən
 Birgünlük körpəyə bənzəyirəm mən.
 Dünyanı başabaş gəzməmişəm özüm,
 Hələ ki, dünyadan doymayıb gözüüm...
 Otuz altı deyil, lap otuz min il
 Yaşasam, cavabım bu olardı, bil!
 Mənə sirlərini açdı asıman,
 Çox şeylər söylədim Günəşdən, Aydan.
 Qədir-qiyəmət qoydum müdrik insana,

Sükürlər eylədim mən Yaradana.
 Ömrümü qəflətlə vurmam başa,
 Ağilla, hünərlə mən doldum yaşa.
 Bütün biliklərdən dərşimi aldım,
 Ölümün əlində, heyf aciz qaldım.
 Çox azğın zalımı çəksəm də dara,
 Bu namərd ölümə tapmadım çara.
 Bir ölümdən başqa hər bir müşkülə
 Mümkündür birtəhər çarə edilə.
 Hanı yollarına qızıl səpdiyim
 Dərin düşüncəli yüzlərlə həkim?
 Torpağı qızıla çevirin yenə,
 Gəlin, əlac edin şahın dərşinə.
 Hardadır Ərəstu – tapa bir dərman,
 Məni biliylə qurtara dardan?
 Hanı əfsun bilən həkim Bəlinas?
 Gəlib İskəndəri eləyə xilas.
 Hanı bəs Əflatun, o təmiz insan?
 Mənim bu dərşimə eləyə dərman.
 Hardadır o böyük bilici Valis?
 Desin: bu mərəzə nə oldu bais.
 Çağırın Sokratı, bəlkə əql ilə
 Bu bağlı qapını o açə bilə.
 Hürmüzə göndərin durmadan xəbər,
 Bəlkə ürək verə şaha birtəhər.
 Gedin, Fərfuryusu edin xəbərdir,
 Bəlkə bu dərşimə o, əlac tapar.
 Bu sözü bir daha eylədi təkrar:
 «Etsə, əlac edər tək Pərvərdigar!
 Bəlkə rəhm eləyib qurtara məni,
 Qurtara bu dərşli, yazıq bədəni.
 Əlimdən tutan yox, yox salan yada,
 Heç kəs tək qalmasın məntək dünyada!
 Mənə belə cəza verərkən fələk,
 Nə lazım səs salıb fəryad eləmək?
 İçindən çıxdığım torpağın yenə
 Axtarılı baş qoyum pak sinəsinə.
 Ölüm girdabına düşməmiş, gərək
 Suya qalxan tutam ləngiməyərək.¹⁹⁸
 Çılpaq doğulmuşam çünki anadan,
 Məni soyundurun dəfn edən zaman.
 Yükmüm yüngül idi doğulanda mən,
 Yenə yüngül gedim burdan gedərkən.
 Bir quş dağa qonub qalxarsa əgər,
 Dağa nə artırılıb-əksildə bilər?
 Mən də bir quş idim, ölkəmsə – bir dağ,

Gedərsəm, bu dünya yasa batacaq?
 Məntək çoxun doğub öldürmüş dünya,
 Nifrətə layiqdir bu qozbel dayə.¹⁹⁹
 Çoxuna mərhəmət, lütf eyləmişəm,
 Görən də olubdur əlimdən sitəm.
 Zalım olmuşamsa, əfv edin məni,
 Mən də öldürmüşəm çox zülm edəni!
 Tabutum torpağa olanda təslim,
 Pak ruhum paklara qovuşar mənim.
 Başa kül sovrmaq əvəzində siz
 Mənimçün Allaha dua ediniz!..»
 Bunları söyləib, almadı cavab,
 Yenə yatağına sərildi bitab...

İSKƏNDƏRİN ANASINA MƏKTUB YAZMASI

Müğənni, rudunu bir dindir barı,
 Yada sal nəğmənlə o yatmışları!
 Mənim dərşimə qal, sazını sazla,
 Bəlkə rahat yatım o xoş avazla!..
 Gülə hücum etsə payız ruzgarı,
 Körpəyken quruyar tər budaqları.
 Ölüm bir bələdir, çarə edilməz.
 Onun çarəsinə tapmayıb heç kəs.
 Əcəl qızdırması yetişən zaman
 Qalar həkimdən də əlacı pünhan.
 Gecə köçüb getdi, ağladı şəbnəm.
 Günəş şəfəq saçıb güləndə aləm
 Artdı İskəndərin ahü naləsi,
 Ucaldı çalınan zənglərin səsi.
 Hər dərşə yüz çarə bilən Ərəstu
 Bu dərşin önündə çarəsiz durdu.
 Şahı sağaltmağa tapmayıb əlac,
 Özünü görərək əlaca möhtac,
 Şaha söylədi ki: «Ey şəfəqli şam,
 Şahlar nur alıbdır şöləndən müdam!
 Qalıbdır dərşinə həkimlər naçar,
 Üzünü Allaha çevirib yalvar.
 Hələ haqlamamış coşğun sel bizi,
 Niyə dəyişmədik öz yerimizi?
 Bu şərab qədəhdən aşılıb daşmadan,
 Nə üçün ölmədim, çıxmadı bu can?
 Dilərəm: bir tükün əsməsin sənin,
 Bir tükün əskilsə ölərəm, yəqin!

Ancaq bir şərbətdir, bu ölüm, gərək
 Qoca da, cavan da, – hamımız içək!
 Nə deyə bilərəm: iç bu badəni!
 Çünki bihuş edər içəndə səni;
 Nə də almaq olar qədəhi səndən,
 Çünki şah bəzmində ədəbliyəm mən!
 Əfsuslar olsun ki, bu nurlu çıraq, –
 Qurtarıbdır yağı, – xamuş olacaq.
 Ancaq yağsızlığın qalma dərdinə,
 Bəlkə yağ yetişdi, o yandı yenə...»
 İskəndər dedi ki: «Bu sözdən əl çək,
 Əcəli yetəndə insan öləcək!
 Əmrimdə deyildir dövr edən göylər,
 Əlimdə deyildir Günəş, Ay, Ülker...
 Bir ovuc torpaqla bir qətrə suyam,
 Bunlardan yoğrulub əzəldən mayam.
 Haqqın sayəsində böyüdüm, artdım,
 Nəhayət, elə bir rütbəyə çatdım
 Ki, Şərqdən Qərbədək gəzdim hər yanı,
 Keçirdim əlimə bütün dünyanı.
 O zaman cahana bir şah idim mən,
 Canımda can vardı, sağlamdı bədən.
 İndi ki, zəiflik üz verdi cana,
 Gərək səfər edəm başqa cahana.
 Məğrurluq meylinə uyma ki, heyhat,
 Dolmaz bu quyuya o abi-həyat!
 Susuza eyləməz cəhənnəm əlac,
 Sən o dörd çeşməli behiştədən söz aç.²⁰⁰
 Yalvarıb Allaha, eylə ibadət,
 Bəlkə o eyləyə mənə mərhəmət...»
 Günəş köçüb getdi, qaraldı dünya,
 O şahlar şahı da getdi yuxuya.
 Qorxunc əjdəhatək gecə qarqara,
 Qatı bir qaranlıq çökdü yollara.
 Daş qəlbli bir gecə, dəhşətli zülmət,
 Zülmətdə kim görmüş şəfqət, mərhəmət?
 İşləri düyünə salan ulduzlar
 Sanki dodağına vurmuşdu mismar.
 Bu oğru fələk də, oğrular tutan
 Ay da qır küpünə düşmüşdü çoxdan.
 Qarqara tüstüyə bürünmüş dünya,
 Tüklə cəhənnəmdən asılmış guya.
 Sanki ərimişdi şah səhərədək
 İyirmi yeddinci gecəki aytək.²⁰¹
 Anası yadına düşdü, İskəndər
 Sarsıldı, ürəkəndən oldu mükəddər.

Buyurdu, hüzura ağıllı, zirək
 Rumlu katiblərdən biri gələrək,
 Qələmi qaparaq hislə doldurub,
 Əziz anasına yazsın bir məktub.
 Ana dili kimi şirin dil ilə
 Ona and verərək başlasın belə:
 «Anacan, sən məni eyləyəndə yad,
 Sıxma ürəyini, qoparma fəryad!»
 Hər kim oxusaydı bu yazılanı
 Qarqara görərdi bütün dünyanı.
 Katib qələmini çərtdi qurtardı,
 Ucuyla fələyin bağırını yardı.
 Vərəqə əbiri yaydıqca qəşəng,
 Kağız dönüb oldu müşkün bir ipək.²⁰²
 Yazanda o zərif mənəli sözü,
 Katibin heyrətdən qaraldı gözü.
 İnsanın gözünə işıq bəxş edən
 Tanrının adına o yazdı əhsən:
 «Bir olan Allaha hamı möhtacdır,
 Hamının dərdinə tək o, əlacdır!..»
 Böyük Yaradanı gətirib dilə,
 Katib məktubunu başladı belə:
 «Məndən – İskəndərdən bu namə getsin,
 Dörd yox, bircə olan anama yetsin.²⁰³
 Anacan, qətrəyə döndüsə çeşmə,
 Su qabı suda da sınar, qəm çəkmə!
 Ağacdən düşdüsə bir qızıl alma,
 Narıncək rəvnəqdən düşüb saralma!
 Soldu, sarı gülün getdi növrəği,
 Qalsın qızılgülün yaşıl budağı.
 Anacan, bu sözə inanmıram mən:
 Məhəbbət könüldə çox olur dildən.
 Eşidib od tutar sinəndə ürək
 Ki, şahlar gülünü aparıb külək.
 Yanma, bəslədiyən balan qayıtmaz,
 Əlini o yanan ürəyinə bas!
 Zaman etsin səni bu oddan kənar,
 Sənə səbir versin o Pərvərdigar!
 Səni and verirəm əmdiyim südə,
 O şirin laylaya, o ilk öyüdə,
 Dünyadan gənc getmiş bir övladına
 Ağlayan ananın o fəryadına,
 Dinə əməl edən pak insanlara,
 Dünyanı yaradan Pərvərdigara,
 Qanun-qayda qoyan hər peyğəmbərə,
 Cənnətdə əbədi ömr edənlərə,

Torpağın altında həbs olanlara,
Behişt gülzarından zövq alanlara.
Bütün canlılara can verən cana,
Qəmdən nicat verən, can qurtarana,
Səxa dənizinin coşğunluğuna,
Vücudu yaradan haqq buyruğuna,
Adların fəvqündə dayanan ada,
O nəqşə ki, ziynət verir vücuda,
Yeddi qat ucalan göy pərgarına,
Yeddi ulduzun da pak adlarına,
Allahı sevənin mərifətinə,
Şüur sahibinin fərasətinə.
Elmdən nurlanıb yanan hər şama,
Mərhəmət sahibi fazil adama,
Elə bir başa ki, bəxtə nur saçıb,
Elə ayağa ki, düz yollar açıb,
Pakizə fikirli, o saf ərənə,
Müşküllər açana, nicat verənə,
Darda qalanların pak niyyətinə,
Azad insanların xoş adətinə.
Yoxsulları sevən comərd sultana,
Sultantək gözü tox, yoxsul insana,
Sübhün gül-çiçəklə gülüşməsinə,
Gözlənməz yeməyin xoş düşməsinə,
O yağın həmdəmi səhər çağına,
Ağlar qəriblərin pak torpağına.
Yazıq məbusların dərdi-dilinə,
Müqəddəs mehrabın nur qəndilinə,
Təşnə bir tifilin süd həsrətinə,
Naümid qocanın zəlalətinə,
Xəstə qəriblərin intizarına,
Döyülmüş yetimin göz yaşlarına,
Dərd-qəmdən guşəyə çəkilənlərə,
Şaxtadan dırnağı tökülənlərə,
Dərclinin çarəsiz oyaqlığına,
Çarəsiz qalanın yazıqlığına,
Əzabdan sonrakı asudəliyə,
Pak, təmiz sevgiyə – aludəliyə,
Ağlın zəfərinə, ülviyyətinə,
Gizli ibadətin qüdsiyyətinə.
Şüura yol açan sözə, dastana,
Bəşər karvanını çəkən sarvana,
İnsanı içindən yeyən dərdlərə,
Qəddini gizlicə əyən dərdlərə,
Dözümsüz adamda səbrə, qüdrətə,
Gözəlin üzündə həya, ismətə.

Ümitsiz çəkilən son fəğanlara,
Dadına heç kimsə çatmayanlara,
Dinpərvər adamda olan inama,
Peyğəmbərə gələn vəhyə, ilhama,
Bütün insanların o son yoluna,
Hamıya əl tutub kömək olana,
İnsanı son yola salan qapıya,
Bizi ağışuna alan qapıya,
Üzünü axtaran baxışlarıma,
Səsini eşitmək intizarıma,
Mənə bəslədiyən sonsuz həsrətə,
Düşdüyüm bu dərdə, bu fəlakətə,
Həmişə, hər yerdə dada çatana,
Can verib can alan o Yaradana...
Anacan, bu məktub gəlib çatarkən
Çatıb qaşlarını kədərilmə sən!
Bu dünya fanidir, əbəs ağlama,
Mənimçün yas tutma, qara bağlama!
Dünyanın əzəldən axırı budur,
Əyilmə ələmdən, mətanətlə dur!
Dünya bir kimsəyə qalmıssa əgər,
Səni də qoy üzsün bu dərd, bu kədər.
Ancaq bu dünyanı fani görəndə
Başqaları kimi toxtaq ol sən də!
Yox, əgər bunlara baxmayaraq sən
Mənimçün yasxana qurmaq istəsən,
Əvvəlcə şahənə bir məclis düzəlt,
Gözəl yeməklərdən bir süfrə bəzət,
Çağır qonaqlığa xalqı hər nə var,
Bütün gələnləri elə xəbərdar:
Qəbirdə adamı yoxsa hər kəsin,
Buyursun süfrəyə, doyunca yesin!..
Əgər yemiş olsa onlardan biri,
Sən də ye dünyada acı qəmləri.
Heç kim o süfrəyə əl uzatmasa,
Sən də unut qəmi, heç batma yasa!
«Oğlum ölüb,» – deyə çəkmə heç mələl,
Gəl, öz işlərinin qeydinə sən qal.
İkiqat uzun da olsaydı ömrüm,
Axır yenə bir gün vardı bu ölüm.
Ən uzun ömür də kifayət deyil,
Nə fərqi, yaşadın otuz, ya yüz il?
Behiştə getməkdən qorxarmı insan,
Minlərlə açar var, yol da çırağban.
Əbədi bir taxta yiyələnərkən
Nə üçün razılıq eləməyim mən?

Yerində toz yoxdur, göyündə duman,
 Niyə at sürməsin oraya insan?
 Əlimdə qalmadı bu saxta saray,
 Siz də səbr eləyin, salmayın haray!
 Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
 Məndən salam olsun dosta, aşnaya.²⁰⁴
 Bizi azad etdi zindandan fələk,
 Hamı azad olsun görüm bizimtək!..»
 Məktubu yazdırıb o, yola saldı,
 Özü də cənnətə sarı yol aldı.
 Gecəni sübh etdi dərdlə, əzabla,
 Keçdi bütün günü min iztirabla.
 Gecə öz taxtını yüklədi filə,
 Yer saldı donunu göylərtək nilə.
 Gün tutdu üzünü qüruba sarı,
 Qaraldı üfüqdə qızıl saçları.
 Aciz ulduzların əli büküldü,
 Gümüş dırnaqları bir-bir töküldü.
 Şahın ağır-ağır yumuldu gözü,
 Cırmaq-cırmaq oldu Qəmərin üzü.
 Bir örpək toxuyub gecə saçından,
 Torpağın başına örtüdü asıman.
 Zənəbin ağzından alaraq zəhər,
 Ayın boğazına onu tökdülər.
 Başının üstündə görcək əcalı,
 Şahın öz canından üzüldü əli.
 Əsəbdən sıxıldı damarda qanı,
 Bir anda sustaldı bədəni, canı.
 Ölüm gözündəki qaranı aldı,
 Səhərtək ağ üzü soldu, saraldı.
 Candan bizar olub, canından keçdi,
 Canını tapşırmaq vaxtı yetişdi.
 Quş elə tez uçdu öz yuvasına,
 Sürətdə baxış da çatmadı ona.
 Dünyada nə qədər bilicilər var,
 Bu gizli işlərdən deyil xəbərdar.
 Bunun çarəsini bir bilən varsa,
 Özünə bir çarə edər bacarsa.
 Köçüb bu dünyadan getdi İskəndər,
 Ona ən yüksəkdə taxt düzəltdilər.
 Dünyada min cürə yaxşılıq etdi,
 Özüsə dünyadan incimiş getdi.
 Həyat səhnəsində o düşdü dərdə,
 Nəhayət, üzünə çəkildi pərdə.
 Dolanıb görmüşdü o bir çox yeri,
 Başqa bir yerəydi indi səfəri.

Hayana getsəydi böyük İskəndər,
 Oradan verərdi hamıya xəbər.
 Soraq gətirən yox bu son yolundan,
 Nə üçün bir xəbər gəlmədi ondan?
 Yoxsa, elə yerdir o yer ki, hər kəs
 Getsə, qayıtmağa yol tapa bilməz?
 Bunun da hikməti açılsaydı bir,
 Pərdənin dalında qalmazdı heç sirr...
 İskəndər bənzərdir yaşıl yarpağa,
 Kəyan ağacından düşdü torpağa.
 Açıldı belindən qızıl kəməri,
 Zərrin bir beşikdə düzəldi yeri.
 Tabutun içinə kafur səpdilər,
 Çölünə düzüldü cəvahir, gövhər.
 O qədər yayıldı ətrin səfası,
 Çatdı Cudi dağa səxa dalğası.²⁰⁵
 Qərq edib kəfəni müşk ilə uda,
 Qoydular nəşini qızıl tabuta.
 Bir bədən gümüştek ağarıb solsa,
 Nə fayda tabutu qızıldan olsa?
 Şahın öz rəyincə verildi qərar,
 Qoyuldu bir əli tabutdan kənar.
 Ovcuna torpaq da töküb bir qədər,
 Sonra hər tərəfə car çəkərdilər:
 «Görün, yeddi ölkə hakimi olan
 İskəndər dünyadan köçdüyü zaman
 O saysız-hesabsız xəzinələrdən
 Bir ovuc torpaqdır əlində gedən!
 Sizin də dünyadan gedərkən ancaq
 Payınız bir ovuc torpaq olacaq!..»
 Şəhri zurdan Misrə yola saldılar,
 Hiylədən uzaqdır çünki o diyar.
 İskəndəriyyəni etdilər vətən,
 Onu taxta üstə atdılar təxtdən.
 Kimə dağ çəkməmiş vəfasız cahan?
 Kimdir bu kitabı bütün oxuyan?
 Bu dəfə dəyişdi sarayda bəxti,
 Torpağın altında quruldu təxti.
 Dünyada olmamış əzəldən bəri
 Əsla mehribanlıq, dostluq əsəri!
 Aldı öz qoynuna o şahı məzar,
 Daxmanı bağlayıb döndü adamlar.
 Bu dünya çoxuna məqam bəxş edər,
 Saxlamaz o yerdə axıra qədər.
 Ömrü sona çatdı saysız insanın,
 Hesabı bitmədi yenə dünyanın.

Nə bir qurtaran var ipdən boynunu,
 Nə də bir tapan var ipin ucunu.
 Əbədir, bu sirrə sərif etmə ömür,
 Susmaqdan başqa bir əlac görünmür.
 Dünyaya dərindən yetirsən nəzər,
 Görərsən insanlar çəkibdir nələr!..
 Dünyanın ki sonu əbəsmiş, əbəs,
 Bu qədər sitəmə, əzaba dəyməz!
 Bu lacivərd tağda nə gördük axır?
 Onun sütunundan qan seli axır.
 Bu sütunun odu Günəşdir, Aydır,
 Gəl, o qəndilləri daş atıb sındır.
 Ondaqı qızılı rəngə aldanma,
 Oddan qızarmışdır, sən qızıl sanma!
 Bizimlə uyuşmaz əsla göy saray,
 Bizim qədimizdə durmuş Günəş, Ay.
 Bizimlə dost olmaz saxta cadugər,
 Üzdə gülər bizə, dalda öldürər.
 Guya mərhəm qoyar sağalsın yaran,
 Ancaq yara vurur sənə arxadan.
 Balıqtək dünyadan sən uzaq olsan,
 Qurtarar zirehin səni qılincdan!
 Tufan başlayarsa almağa qisas,
 Balıqtək üzənlər əsla qərq olmaz.
 İpək karxanası bil bu dünyanı,
 Bir yanı sudursa, oddur bir yanı.²⁰⁶
 Orada hərlənən çox tağalaq var,
 Biri boşalanda o biri dolar.
 Dünyanın sirrini boşdur axtarmaq,
 Üstü tüstü-duman, altı toz-torpaq.
 Bu tozdan, tüstüdən görünür hər an
 Çarpışır, vuruşur yerlə asiman!
 Sazişə gəlsəydi göylə yer əgər,
 Bizi yer üzündən süpürməzdilər...
 Nizami, gəl qurtar axır sözünü,
 Qorxutma özgəni, nə də özünü.
 Sultanın bəzminə gedəndə mehman,
 Yolun yarısında olma peşiman.
 Eşit sözlərini huşu-guş ilə,
 Acı badəsinə alıb nuş elə!
 İskəndər bu camdan murada çatıb,
 İçib o badəni, əbədi yatıb.
 Sultan sağlığına kim içsə şərab,
 Nuş olsun, içənlər olsun feyziyab!

İSKƏNDƏRİN MƏKTUBUNUN ANASINA ÇATMASI

Müğənni, bu gecə çəngini saz et,
 Məni bu dar yolda qəmdən xilas et!
 Bəlkə genişlənsin, açılısın yolum,
 Köçüm bu daşlıqdan, asudə olum...
 Fəsilər içində qış gələn zaman
 Narın yağış səpər yerə buluddan.
 Tozdan xəstələnmiş dünyaya fələk
 Sanki dərman verər rəhmə gələrək!
 Geniş səmaların sərini səbnəmi
 Qurtarar istidən bütün aləmi.
 Susamış otlara bağçada, bağda
 Xırdaca buzlardan pay verər şaxta.
 Hamıya bəxşişlər paylayan bağlar
 Tamam müflis olub möhnətdə qalar.
 Dünən reyhan suyu satanlar bütün
 Şərab doldurarlar küplərə bu gün.
 Qaynayır kəndlinin evində küplər,
 Kəndlilər kətan yox, yun paltar geyər.
 Ceyran göbəyindən müşklər saçılar,
 Kabablı, noğullu süfrə açılar.
 Şahlar kəf məclisi qurub bu zaman
 İçərlər İskəndər içən şərabdən.
 Gör, qəlbə nə vardı, dilim nə dedi,
 Bu çərxi-fələyin oyunu nədi?
 Ruma gəlib çatdı bu qara xəbər:
 «Getdi bu dünyadan böyük İskəndər».
 Tayfa başçıları yığılıb dedi:
 «Cahan sahibsizdir, başsızdır indi.
 Hər kim barigaha töhfə yollasa,
 Gərək təqdim etsin İskəndərusa.»
 Örtüdü qara qanad Rumu sərəsər,
 Bürüdü ölkəni sanki zəncilər.
 Çatanda, hamını batırdı qəmə,
 Şahın anasına yazdığı namə.
 Oxuyub məktubu ana ağladı,
 Matəmə büründü, qara bağladı,
 Baxdıqca oğlunun bu məktubuna,
 Tumartək qıvrılıb açıldı ana.²⁰⁷
 Qəlbi yas tutsa da bu möhnətindən,
 Çıxmadı o şahın vəsiyyəti;
 «Oğlumun qoy ruhu şad olsun!» dedi.
 Onun andlarına əməl elədi...

Bir an kəsilmədi ahı, fəryadı,
Tez getdi dünyadan, o da qalmadı!
Qara taleyinə əlvida etdi,
Onun da həyatı beləcə bitdi.

ATASININ VƏFATINDA İSKƏNDƏRUSUN NALƏ ETMƏSİ

Müğənni, qəlb açan o sazın ilə
Bu odlu dərdimə bir əlac eylə!
O nurlu nəğmənlə könlümü bəzə,
Bu qəmli gecədən çıxar gündüzə!..
İskəndərdən sonra İskəndərus da
Qovğa eləmədi taxtū tac üstə,
Şahların içində heç onun qədər
Yoxdu şah olmağa layiq bir nəfər.
Beş günlük dünyaya tamah salmadı,
O uca mənəsbə mayil olmadı.
Güldən ayrı düşmüş şeyda bülbültək
Ahü zar eylədi gecə sübhədək.
Sanki anasını bir bala ceyran
Kabab olmuş gördü oyanan zaman.
Ordu böyükleri çox etdilər cəhd,
Bəlkə qəbul etsin tacı vəliəhd.
Açsınlar önündə xəzinələri,
Tutsun atasının tutduğu yeri.
Yoxdu şahzadənin şahlıq məqsədi,
O, ancaq ibadət etmək istədi.
Üzr ilə onlara dedi ki: «Gedin,
Taxtı başqasına həvalə edin.
Atamın yerində məclis qurmaram,
Badəni etmişəm özümə haram.
Dünya işlərindən əl çəkmişəm mən,
Yoxdur bu kələfin ucunu görən.
İnana bilməzdim, böyük hökmüran
Belə gənc yaşında gedə dünyadan,
Tərk edib sarayı, keçə təxtindən,
Darisqal daxmanı eyləyə məskən.
Bu dünya əhlini tərk edib daha
Mən üz tutacağam yalnız Allaha.
Sütunu sarsılmış titrək körpünün
Üstündə bərk durmaq olarmı mümkün?
Atamdan artıq ki, olmayacağam,
Ölüb-getmədimi elə bir adam?
Onuntək tədbirli ola bilmərəm,
Cahanı fəth edib ala bilmərəm.

Atama nə verdi o güc, o qüdrət
Ki, ola məndə də mənəsbə rəğbət?
Bu yeddi qatlı çərx tüğyan eylədi,
Atamın taxtını viran eylədi.
Mən də taxtū tacı ataraq oda,
Kəyanlar taxtını qoydum tabuta!
Sadə adamları azad görüncə,
Çəkildim özüm də azad bir küncə.
Çoxunu aldatmış gümüş həvəsi,
Axırda yırtılıb zərdən kisəsi!
Dolmuş bir qədəhi doldursan yenə,
İçəndə dağılar o, üz-gözünə.
Bir yer ki, deyildir əbədi məskən,
Gərək «Get!» deməmiş özün gedəsən.
Şahlıq arzusundan uzaqdır könlüm,
Çünki qarşımdadır amansız ölüm.
Bu dar mağarada hörümçəklərtək
Nə qədər ovlayım qarışqa, milçək?
Qayalar içində məbəd taparam,
Orda keçirərəm ömrümü müdam.
Dünyanın çirkini təmizlərəm mən
Gözümün yaşıyla öz ürəyimdən.
Dünya işlərindən əl çəkib bütün,
Tədarük görərəm axirət üçün.
Quşlartək az dənə edib qənaət,
Edərəm Allaha dağda ibadət.
Köçməyin növbəsi yetişən zaman
Div girsin pərinin qoy qapısından!
Axirət xofundan qorxum var məgər?
Asan ömr eləyən çətin can verər.
Atamtək mənə də məzara atın,
Bir ovuc torpağı torpağa qatın!
Düşünsən əcəlin nə olduğunu,
Daha cəsərlə gözlərsən onu.
Ölüm əzabını dərk eləməsən,
Çox çətin açarsan o qapını sən...»
Gedib bir kahada o tutdu məqam,
Dünya işlərini unatdı tamam.
Yalnız eyləyirdi haqqa ibadət,
Ölümə yaxındı bu yol, bu adət.
Bundan ibrət götür sən də, ey cavan,
Məbada çıxasan ata yolundan!
Çünki bu dünyada hiyləgər fələk
Çox işlər görür ki, çətindir demək.
Quyuya nahaqdan çox Yusif salmış,
Çox mənəm deyəndən intiqam almış!

ƏRƏSTUNUN RUZGARININ SONU

Müğənni, yorubdur bəm səslər məni,
 Zil üstə qaldır sən indi naləni!
 Bəlkə o zil səsin ucalan zaman
 Qurtara ürəyim bu ahü zardan.
 Açdı ayağından İskəndər bəndi,
 Göylər qalasına atdı kəməndi.
 Onun sarayının filosofları
 Üz tutdu o gedən mənzilə sarı.
 Ərəstu görəndə batıb afitab,
 Bağladı üzünə buluddan niqab,
 Qaralar geyindi, matəm saxladı,
 Səfər boğçasını o da bağladı.
 Onun uca sərvəti soldu, saraldı,
 Başının üstünü xəstəlik aldı.
 Eşidib ustadlı, şagirdli – kim var,
 Yığıldı başına o yunanlılar.
 Gördülər ki, yolu yaxşı tanıyan
 Ərəstu yoluna tək olur rəvan.
 O huş sahibinə sual verdilər,
 Göyün sirlərindən tutdular xəbər:
 «De, nədən yaranıb uca asiman
 Ki, bəşər xəyalı uzaqdır ondan?»
 Səfərə tələsən xəstə Ərəstu:
 «Allah yaxşı bilir, - söylədi. - bunu.
 Şərh edib bir xeyli zamandan bəri,
 Sanırdım, bilirəm mən bu sirləri.
 İndi acizliklə burdan köçərkən
 Gördüm ki, heç bir şey bilmirmişəm mən.
 Dünya filosofu adlandıraraq,
 Məni rəsədbilən sayırlar nahaq.
 Yazdım bildiyimi «Cahanmədxəl»ə,²⁰⁸
 Bəzədim, süslədim onu elm ilə.
 Göyün, ulduzların sirri haqqında
 Çox şeylər kəşf edib göstərdim onda.
 İndi, doğrusunu söyləsəm əgər,
 Boş şeydir o köhnə rəsədnamələr.
 And olsun Allaha, mən də bilmərrə
 Bilmirəm doludur, boşdur bu süfrə!»
 Ərəstu bu qədər söyləyə bildi,
 Söz bura çatanda nitqi kəsildi.
 Yağ tamam qurtardı yanar çırağdan,
 Əmr etdi bir alma dərslər bağdan.
 O gözəl almanı qoxlar-qoxlamaz
 Canı rahatlandı, dincəldi bir az.

Fələyin hökmüylə gəlib zamanı,
 Nəfəsi tutulub çıxanda canı,
 Gülərək dedi ki: «Siz olun agah,
 Köçürəm, qarşımda açılır sabah.
 Bu canı pak Allah vermişdi mənə,
 Pak olan Allaha qayıtdım yenə...»
 Bunu deyib susdu bir ah çəkərək,
 Onun da tozunu sovurdu fələk.
 Atdı o almanı yoldaşlarına,
 Göz yumdu bu əzab, qəm dəryasına...

HÜRMÜZÜN RUZGARININ SONU

Müğənni, ruh verən sazını bir al,
 Bizə ürək açan xoş bir hava çal!
 Bülbültək nalədən sərxoş olaraq,
 Bəlkə bu nalədən, qəmdən qurtaraq!..
 Hürmüz də bu dərin dəryaya çatdı,
 Onun də gəmisini ümmanda batdı.
 Dənizə qərq olcaq fəryad eylədi:
 «Yükü yüngül olan xoşbəxtdir, - dedi, -
 Gəmidə artıq yük nəyə gərəkdir?
 O ki, bir gün suya töküləcəkdir!
 Bu dünya əzəldən vəhşətخانədir,
 Göyərən hər otun işi nalədir.
 Dağların damını örtüb qalın qar,
 Dəniz quyusuna dolub yağışlar.
 Yarandı ceyranlar ovlayan insan,
 Qulanlar, ceyranlar qaçdılar ondan.
 Mən də bir ahuyam, düşmüşəm bu gün
 Amansız toruna zalım ölümün.
 Bu yolda köməkçim olacaq Allah,
 Yoxdur ondan başqa heç kimə pənah!
 Bu fani dünyadan köçən zaman siz,
 Ancaq bir Allaha üz döndəriniz».
 Deyərək bir şirin yuxuya getdi,
 Sözü nə uzadaq, o, vəfat etdi...

ƏFLATUNUN RUZGARININ SONU

Müğənni, bir şirin nəğmə söylə sən,
 Bu ki, ilk ricamız deyildir səndən!
 Sübh çağdı dinləyib sənin səsinə,
 Unudaq dünyanın ah-naləsini!
 Əflatun söylədi köçüb gedərkən:

«Olacaq hamıya torpaq son məskən.
 Deyirlər: mən uzun ömür sürmüşəm,
 Rumda ən yaşlı bir dünyagörmüşəm.
 Ölüm pərdəsinə mən yol tapanda
 Başqa pərdələrdən döndüm cahanda.
 Bir körpə uşağa bənzərəm mən də
 Ki, qaçar beşiyə yuxu gələndə.
 Vücudu yatmağa sövq edər onu,
 Yuxu necə gəlir, heç bilməz bunu.
 Su ilə torpaqdan, od ilə yeldən, –
 Bu zidd ünsürlərdən əmələ gələn
 Dünyada düzlükdən olarmı nişan,
 Belə əyri yerdə qalarmı insan?
 Bünövrəsi əyri qoyulan evin
 Bir gün dörd divarı uçacaq, yəqin!
 Yaşım yüz on üçü keçmişə əgər,
 Halım on yaşlı bir uşağa bənzər.
 Qocayam, ancaq ki, o gənc yaşımda
 Olan arzularım oynar başımda...»
 Bu xoş arzulardan bir az keçəntək
 Onun da fərşini yığdırdı fələk...

VALİSİN RUZGARININ SONU

Müğənni, bir nəğmə de, qəşəng olsun,
 Mənim fəryadıyla həmahəng olsun!
 Bəlkə də ruhlanıb sənin nəğməndən
 Yeddi çay üstündən keçə bilim mən...
 Valisin gözünü yuxu tutanda
 Ömrünün gəmisini qaldı tufanda.
 Dostları eşidib gəldi haraya,
 Fələktək aldılar onu araya.
 Xəstəlik getdikcə elədi şiddət,
 Zəiflik qoymadı bədəndə taqət.
 Bəxtini göylərdə yoxlayan zaman
 Gördü bəxt ulduzu uzaqdır ondan.
 Ulduz ədalətdən çıxmışdı kənar,
 Ona zülm etməyə vermişdi qərar.
 Ordakı dostlara eyləyib xitab,
 O da öz ömründən verdi haqq-hesab:
 «Xatircəm olmayın, – deyirəm ki, mən –
 Qara zıncırovlu yeddi hindlidən.²⁰⁹
 Bizə xoş bəxt verən bu ulduzlardır,
 Ancaq pislikdə də əlləri vardır.
 Nəhs dövrə başlasa ulduzlar əgər,
 Bu dövrə zalımlıq dövrü gətirər.

Zülmün zəmanəsi olmamış tamam
 Dünyada yetişməz adil bir adam.
 Qayıtsa yenidən o yeddi ülkər,
 Şad olar o zaman yenə xoşbəxtlər.
 Dönüş nöqtəsinə gedib çatmadan
 Yazdı yazımızı amansız zaman...»
 Allahın adıyla bitirdi sözü,
 Yumuldu dodağı, yumuldu gözü...

BƏLİNASIN RUZGARININ SONU

Müğənni, bu köhnə pərdədə yenə
 Hüzünlü, qəmli bir hava çal mənə!
 Qəlbim də səs versin o nalələrə,
 Şəbnəmtək göz yaşım çilənsin yerə!
 Dövrü Bəlinasın axıra yetdi,
 O da ariflərə belə ərz etdi:
 «Vaxt çatıb, köçümü mən çatım gərək,
 Başqa bir aləmi arzular ürək.
 Bu palçıq daxmada yaşardım əvvəl,
 Mən getdim, yerimdə qaldı bir heykəl.
 Yeddi heykəlinə bu fələyin mən
 Əsla baş əymərəm səmimi qəlbənd!
 Mən göydə də uca bir hökmdaram,
 İstəsəm hər evə girib-çıxaram.
 Budaqda gül olub açaram bəzən,
 İstəsəm tovuztək uçaram bəzən.
 Pəritək kimsəyə olmadan əyan,
 İstəsəm uçaram hər yerə nihan.
 Mənim uçuşlarım sığmaz zamana,
 Ötərəm mən onu, getsəm hər yana.
 İstəsəm göyləri ayaqlaram mən,
 Daşın içini də eylərəm məskən.
 Səhrələr, dənizlər qarşımı almaz,
 Çöldə Xızr olaram, dənizdə İlyas.
 Gəlib mənzilimə əgər baxsanız,
 Hər şey yerindədir, mən yoxam yalnız.
 Uçaram göylərə – o son məskənə,
 Yerdə nə qalarsa dəxli yox mənə!..»
 Bunları astaca tərənnüm etdi,
 O da gedənlərin ardınca getdi.
 Son qoydu dünyanın əzablarına,
 Dostlarla bir ölmək xoşdur insana...

FƏRFURYUSUN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal, sənə heyran olum mən,
 Ayrılım bu vaxtsız mürgüləməkdən!
 Bəlkə nəğmələrin ola mənə yar,
 Nə yatam, nə görə qorxunc yuxular!
 Fərfuryus da köçmək əmrini aldı,
 Dəvəni yükləyib, təblini çaldı.
 Dedi dostlarına: «Bu bəzəkli bağ
 Reyhan ətirlidir, gözəldir, ancaq
 Fanidir, o bir gün gedəcək bada.
 Cəhənnəm olsa da, behişt olsa da!
 Bizə bilikdəndir hər qorxu, bəla,
 Yoldilən arxayın düzəlməz yola!
 Qozbel olar bütün yay qayıranlar,
 Dərzinin paltarı yamaqlı olar!
 Yağ satanın qabı yağlı görünər,
 Evində yağ olmaz bir zərrə qədər!
 Xəzinə yükünü çəkərsə hər kəs,
 Ömründə dərd-qəmdən dincələ bilməz!..»
 Pərgarı nəqşədən üzüldü, bu dəm
 Onun da ömrünə çəkildi qələm...

SOKRATIN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal rudu, gəl, dadıma çat,
 Məni bu amansız yuxudan oyat!
 Bəlkə rudun səsi axar çay kimi
 Soyutsun susamış yanar qəlbimi!
 Vaxt çatdı, Sokrat da düzəldi yola,
 Əcalin önünə çapdı dördnala.
 Deyirlər: gizlicə düzəldib zəhər,
 Özündən xəbərsiz ona verdilər.
 Bundan xəstələnib səfər edərkən
 Bir şadlıq nərəsi çəkdi ürəkdən,
 Dedi ki: «Çatarsa vaxtı ölümün,
 Ona çarə etmək deyildir mümkün!
 Bu solğun balısa dünyada bir-bir
 Hamı baş qoyaraq, dincələcəkdir!»
 Yüksəklik əşiqi o quş durmadan,
 Gördülər, ucacaq indi bu tordan,
 Dedilər Sokrata: «Canın bədəndən
 Çıxanda, ey alim, bilirsən ki, sən
 Gedəcək əlindən hər iqtidarın,
 De, harda qazılısın sən məzarın?»

Gülərək söylədi onlara ustad:
 «Burdan gedənləri etməyin heç yad.
 Mənimçün nə fərqi burdakı yerin?
 Harda istəsəniz orda yer verin.»
 Ona da bir yuxu tufanı çatdı,
 Bəxtinin yelkəni sularda batdı.
 Ordakı zirəklər bildi o saat,
 Nə dedi onlara o böyük ustad.

NİZAMİNİN RUZGARININ SONU

Müğənni, çal görək bir «Ramişi-can»,²¹⁰
 Açılıs ürəyim o xoş havadan!
 Xosrov məclisində Barbəd çalantək
 Çal bir-bir nəğməni, birdən yüzədək!..
 Bu dastan yazılıb qurtaran kimi
 Köçmək xəyalına düşdü Nizami.
 Çox çəkməz, o çatar öz arzusuna,
 Ömrünün kitabı yetişər sona.
 Altmış üç yaşından altı ay qədər
 Keçmişkən, istədi eləsin səfər.
 Keçmiş alimlərdən danışdı bütün,
 O da onlar kimi yatacaq bir gün.
 Yığdı dostlarını edərkən səfər,
 Verdi köçəcəyi yollardan xəbər.
 Gülərək söylədi ki: «Ümidim var,
 Keçər günahımdan o pərvərdigar!
 Bizimçün çəkməyin boş yerə zəhmət,
 Siz qalın, bizləri gözləyir cənnət!..»
 Belə danışarkən getdi yuxuya,
 Heç oyaq deyilmiş dünyada guya...

MƏLİK İZZƏDDİNİN MƏDHI

Müğənni, o «Ramiş» havasını çal,
 Şadlıq məqamıdır, qurtardı məlal!
 Rudunla bir dəsgah çalasan gərək,
 Çaldıqca uzana şahın ömrütək!
 Aqıl adamları aldı ruzigar,
 Qaldı şahımıza ağıl yadigar.
 Şaha kömək olsun həmişə xoş bəxt,
 Onunla bəzənsin daim tacü təxt!
 Məlik İzzəddinə bu çərxi-dövrən
 Qüdrət kəməndini bəxş etmiş çoxdan.
 Odur yeddi ulduz sirrini açan,

Odur səkkizinci qırana sultan.
 Kəsra-Key bəzminə o tutub qərar,
 Olub Firiduntək xoşbəxt hökmüdar!
 Dodağı dünyanın həyat şərbəti,
 Ondandır göylərin rəngi, ziynəti.
 O qədər şirindir söz bulaqları,
 Səsinin quludur öz qulaqları.
 Hər səhər bəzəkli bir məclis qurar,
 Orada Keyqubad kimi oturur.
 Gələr ölkələrin bir çox alimi,
 Arılar pətəyə yığışan kimi.
 Çox bilən alimlər göstərib hünər,
 Biliyi azların dərşini verər.
 Vardır hər guşədə gövhər tapanlar,
 Oddan su almağı bacarar onlar.
 Mələk xislətlidir şahın vəziri,
 Behiştə açardır hər bir tədbiri.
 Şah – Məlik şah kimi səxavətlidir.
 Vəziri Nizamətək ləyaqətlidir.
 O, hökmran şahdır indi dövrəna,
 Vəzir də ikinci Nizamdır ona.
 Alimlər gətirmiş hər bir diyardan,
 Yaratmış onlara hər cürə imkan.
 Şərabı içərlər şən, güllər kimi,
 Məstkən ayıqdırlar bülbüllər kimi.
 Hamı yarımhuşyar, şah yarımayıq,
 Hamı dildən iti, şah əliaçıq!
 Kimdə var bu məclis padişahlardan?
 O həm şahdır, həm də ki, Cahan Pəhləvan.
 Bu bir məclisdir ki, qovğadan uzaq,
 Ona layiq olar bu naməm ancaq.
 Bununla seyr etsin şah göyü, yeri,
 Dağları, daşları, göy dənizləri!
 Hərdən at oynadıb çıxsın meydana,
 Gah da hücum çəksin Həbəşistana.
 Heç yerə getmədən aqil hökmüdar,
 Görər öz gözüylə dünyada nə var.
 İstəsə şah üçün bu kitab yəqin
 Açar qapısını yeddi ölkənin.
 Onunla məclisi şahın şad olar,
 Onda bu dünyanın təsvirləri var.
 Keyxosrov bəzminin varisi sənşən,
 Taxtū tac dayağı zoruna əhsən!
 Cahanı göstərən bu cama baxsan,
 Könlündən keçəni verəcəm nişan.
 Xəlvətdə yazılmış belə bir əsər

Şaha şahzadəlik müjdəsi verər.
 Elə bir qapını açdı bu açar
 Ki, ora dəniztək gövhərlər saçar.
 Səhər ağ taxtına çıxandan bəri
 Heç bir tac görməyib belə gövhəri.
 Mən ki, söz açmışam əvvəl beşikdən,
 Körpəni görəndə heyrət etmə sən.
 Bu şadlıq günündə sən bir məclis qur,
 Yerin dövrəsinə göytək kəmər vur.
 Nolaydı, bəxtim yol verəydi mənə,
 Gələydim şahın o cənnət bəzminə.
 Bəlkə o məclisin mərhəmətindən
 Açıydım işimdən düyünləri mən.
 Qolumda, qıçımda qalmamış taqət
 Ki, gəlib behiştə edəm ziyarət.
 Müqəddəs behiştə can getsin gərək,
 Cəsədi oraya niyə göndərək?
 Deryamdan iki dürr olubdur əyan,²¹¹
 Onlardır üzümü mənim ağardan:
 Biri Məryəm kimi ismətli pəri,
 İsanın nuruyla parlar o biri.
 Birinin çöhrəsi Aytək münəvvər,
 Birinin ürəyi Güntək nur çilər.
 Müqbil, İqbal adlı iki hindli qul
 Göndərdim hüzura, olaydı məqbul.²¹²
 Gəldi hər ikisi şah xidmətinə,
 Məsələdir, yaqutu saxlar xəzinə.
 Qızını cehizlə köçürər ana,
 Qardaş duvaq salar onun başına.²¹³
 Hüzura göndərdim bu gəlini mən,
 Qardaşı tutmuşdur onun əlindən.
 Canımı yollayıb bir peşkəş kimi,
 Qoşmuşam mən ona ciyərpərəmi,
 Onu sən geriye qaytaran zaman
 Lütfün artıq olsun umduğumuzdan!
 Sözümlü burada çatdırdım sona,
 Nə qiymət lazımdır, özün ver ona!..

KİTABIN SONU

Gövhərlər olanda mədəndə aşkar,
 Dünyanı bürüdü gövhər alanlar.
 Gövhərə olsa da hamı müştəri,
 Gövhərtanıyanlar alar gövhəri.
 Daşın göbəyindən çıxardım gövhər,
 Əlimdə tərəzi dursam da əgər,

Sanma ki, düşmüşəm dövlət eşqinə,
Mənə gərək deyil əsla xəzinə!
İstəyim budur ki, o sahibi dövlət
Versin əməyimə layiq bir qiymət.
Məni düşündürmür azla çox fikri,
Çünki qohum deyil Ayla Müştəri.
Gəzirəm elə bir sərraf insanı
Ki, məğmun etməsin gövhər satanı.
Div kimi dağların köksünü yarmaq,
Vəhşi heyvan kimi nəre qoparmaq,
Açmaq xəzinəyə axan selləri,
Dənizə tullamaq dürrü, gövhəri
Min dəfə yaxşıdır, asandır, inan,
Nadan adamlara şer oxumaqdan!..
Söz hər şeydən əvvəl dinləyən istər,
Alıcı olmasa, tanınmaz gövhər.
Mənim gövhərşünas bir müştərim var,
Həm gövhərşünasdır, həm də lütfkar.
Ancaq, xəbər tutub daş hərisləri
Saldılar dalımca neçə nəfəri.
Bu parlaq ləlimi almaqçün ələ,
Mənə daş yağdırıb deyirlər belə:
«O parlaq gövhəri, gəl, bizə ver sən,
Verməsən, bu bağdan köç etməlisən!»
Hirsləndim onların bu rəftarından,
Bu cürə qarışıq, pis bazarından.
Dedim: «Gövhər üçün edərlərmi cəng?
Nəgmə gözəl olarsa həmahəng.²¹⁴
Dərya sevdasıdır, keç öz dürründən,
Gücün nəyə çatır onu söylə sən.
Dənizlə alverə çıxarsa biri,
Gərək dərya qədər ola gövhəri.
Dəryayla alverin dərya nəfi var,
Dəryanı dəryayla satın alarlar.
Bir səsin dünyanı tutsa şöhrəti,
Gərək dünya qədər ola vüsəti.
Pozğunluq olarsa ahəngdə əgər,
O səs hara çatar, necə yüksələr?
Bir söz ki, rəng verir gülə, gülşənə,
Hikmətli cavabdır başa düşənə.
Yaxşı tanıyıram mən hər yetəni,
Kəmər oğrusuyla tac bəxş edəni...
Bunları deməkdən qəsdim, yaxşı bil,
Əsla yoxsulluqdan şikayət deyil!
Demirəm pis keçir günüm, həyatım,
Ancaq yorulmuşdur azacıq atım.

Süfrəmdə bir parça çörək tapılar,
Amma səhhətimdən şikayətim var.
İnsanın bədəni olmasa möhkəm,
Yazarkən süstləşər əlində qələm.
Saz olsa qarğanın əgər bədəni,
O, Bəsti ənciri bilər hər dəni.²¹⁵
Düzdür, yaşım ötüb, əsir dizlərim,
Rövnəqdən düşməmiş ancaq sözlərim.
Hələ çox solmayıb göy sərvim mənim,
Hələ diribaşdır bu ağ köhlənim.
Hələ haqq gözləyən, qədirbilənlər
Əllicə beytimə yüz qızıl verər.
Bəxtimdən, zəmanə eyləyir kömək,
Kisəmə dürr verir, taxtım ipək.
Ancaq bir arzu da keçir qəlbimdən,
Aslanlar ovuna kəmənd atım mən:
Şir kimi doyarım qanıya ovun,
Leşini qoy yesin tülkülər onun.
Əti apararsa pişix qazandan,
Nə çıxar, qarı hey qoparsın fəğan!
Fələyin zərləri əyri atması,
Dünyanın oyuna xələl qatması
Altmışa çatdırdı yaşımı mənim,
Düşməmiş qüvvədən ancaq bədənim.
Sanıram yenə də on yaşındayam,
Hələ də divlərin savaşındayam.
Keçənlər keçibdir çöllərdə yeltək,
Qalanlar da belə gəlib keçəcəkdir.
Ömrün hesabını düşünsən əgər,
Quyuya sallanmış dolçaya bənzər.
Bir dolça quyudan su çıxarmasa,
Nə xeyri, uzunmuş ipi, ya qısa?
Getdim, bu dastanda qoyub qəlbimi,
Gərək oxunmasın əyləncə kimi.
Dinləyən halını duysun dərindən,
O da getməlidir bu köç yerindən!
Bizi nə düşünsün, nə yada salsın,
Özünün, dostların qeydinə qalsın.
Mən də oturmuşdum bir gün, dünyada
Olub keçənləri salırdım yada.
Ölənlərin qəmi qəlbimə doldu,
Gözlərimin yaşı dönüb sel oldu.
Suda batanlardan bir nəfər gecə
Yuxuma girərək dedi gizlicə:
«Sən özün bizimlə bir yerdə ikən
Bizim dərdimizi nahaq çəkirsən.

İndi ki, gedirsən bu karvan ilə,
Sən öz dərdini çək, fikrini elə!»
Bu dünya mənasız göründü mənə,
Düşdüm o gecədən səfər fikrinə.
Çünki təşviş etməz ayıq bir insan
Bu çıraqsöndürən dəli ruzgardan.
Mən şərab küpünə düşərsəm, nə qəm,
Meylə al boyanmış libas geyərəm!
Tapa bilməsəm də qulan kababı,
Çəkmirəm toxluq ya aclıq əzabı.
Yoxsa da içməyə dadlı bir şərbət,
Şirin xəyallardan alaram ləzzət!
Qurtarıb tükənsə yağdanda yağım,
Nə olar, qoy sönsün bu can çıraqım.
Səsim çıxmasa da təbiltək əgər,
Dözərəm təbiltək, yağsa zərbələr.
Sındırsa sərvimi zamanın yeli,
Sağaldar yaramı şahın öz əli.
Xudaya, sən özün bu saf gövhəri,
Bu hünər bağında yetmiş bəhəri,
Yetimdir, dünyada qoru hər zaman,
Gecəli-gündüzlü dərddən, bələdan.
Bu dəri dastanım yetişdi sona,
Yaxşı fal, xoş tale yar oldu ona.
Şahın adı kimi o, məsud olsun,
Şah da bu dastanla qoy Mahmud olsun.²¹⁶
İlk dəfə bu dürrü mən sapa düzdüm,
Tale ümmanında fərəhlə üzdüm,
İqbalı xoşlara yazdığım əsər,
Təəccüb etməyin, məqbulsa əgər.
Nəzər salan zaman şah bu dastana,
Qoy ağı, zəkası yar olsun ona!
Ucalsın adıyla onun bu kitab,
O da bu kitabdan olsun feyziyab!
Nizami aləmə bir də səs salsın,
Adı bu əsərlə əbədi qalsın!
Bunun adı kimi olsun bəxtəvər,
Dolandıqca dövran, keçdikcə illər!

İZAHLAR

ŞƏRƏFNAMƏ

¹ Sənsən bu aləmdə bir damcı sudan
Günəşdən işıqlı gövhər yaradan.

Burada *günəşdən işıqlı gövhər* ifadəsi ilə insan da nəzərdə tutula bilər. *Bir damcı sudan (nütfədən)* insanı yaradan sənsən, – mənası da anlaşıla bilər.

² Fələyi uca bir hasara aldın,
O yerdə idrakı kəməndə saldın.

Yəni insanın şüuruna, fikrinə göylərin xaricində nə olduğunu bilməyə imkan vermədin.

³ Yollardan tüstünü qaldırsan əgər,
Bir çibin Nəmrudun beynini yeyər.

Dini rəvayətlərə görə, Nəmrud allahlıq iddiası edərəkən bir çibin onun burnundan beyninə getmiş, onu öldürmüşdü. Nəmrud Babili tikdirmiş və orada hökmranlıq etmişdir.

⁴ İstəsən əzilsin düşmənin beli,
Quşlarla qırarsan əshabi-fili.

Dini rəvayətə görə, müsəlmanların peyğəmbəri Məhəmmədin anadan olduğu 569-cu ildə Həbəş padşahı Ərəbistana gələrək, Kəbəni dağıtmaq məqsədilə Məkkəni mühasirəyə alır. Onun ordusunda müsəlləh hərbi fillər də var imiş. Lakin Allah onun üzərinə Əbabil quşlarını (dağ qaranquşları) göndərir. Bu quşlar dimdiklərində xırda daşlar gətirib, Həbəş qoşununun üstünə salırlar. Kimin başına bu daşlardan düşürsə, o, yara çıxardıb ölür. Bu hadisə həbəşləri geri qayıtmağa məcbur edir, onların sahiblərini isə *əshabi-fil (fil sahibləri)* adlandırırdılar.

⁵ Gah kiçik nütfəyə qoydun qızıl tac,
Gah xırda çərdəkdən yaratdın ağac.

Yəni gah bir damcı sudan ibarət olan nütfədən bir xoşbəxt adam – bir padşah, bir filosof, bir peyğəmbər yaradırsan, gah bir çəyirdəkdən bir ağac çıxarırsan.

⁶ Gah Xəlil alırsan bütخانələrdən,
Gah dost yaradırsan biganələrdən.

Dini rəvayətə görə, İbrahimxəlil peyğəmbər öz atasının dinini, yəni bütperəstliyi atmış, bütخانəyə gedib, bütləri qırmışdır. Burada *Xəlil* – İbrahimxəlil peyğəmbərə işarə olmaqdan əlavə, eyni zamanda, dost mənasını verir. İbrahimxəlil əvvəl bütperəst ikən biganə idi,

Allahı tanımırdı, sonra Allahı tanıdı, bütləri qırdı, biganəlikdən çıxıb dost oldu.

⁷ Qiymətli cəvahir doğan bir evdən
Əbutalibi də çıxaran sənsən.

Burada *qiymətli cəvahir* dedikdə ya Məhəmməd peyğəmbər və ya onun əmisi oğlu, dördüncü xəlifə Əli nəzərdə tutulur. Məhəmmədin atası öldükədən sonra əmisi Əbutalib yetim qalmış Məhəmmədi oğulluğa götürmüşdü.

⁸ Kəsərli ayəni öyrətmək səndən,
Şeytanın gözünü tikməksə məndən.

İslam dininə görə, guya Şeytan «Quran»ın ayələrini eşitdikdə orada dura bilməz, qaçıb gedər. Nizami bu beytində demək istəyir ki, sən mənə ayələrini öyrət, yəni mənə yardım et, mən də Şeytanın gözünü bağlayım, günah işlər görməyim.

⁹ Bu köhnə dəzğahdan düşərsəm uzaq...

Yəni ölüb bu dünyadan gedərsəm... Burada *köhnə dəzğah* dünya mənasında işlənmişdir.

¹⁰ Zamindir qaraya, ağa bu rəhbər.

Yəni Məhəmməd günaha da, savaba da zamindir.

¹¹ Xalını qaraldır Əbbasilərin,
Gözünə nur saçır şəmmasilərin.

Əbbasi xəlifələrinin paltarları və bayraqları qara idi. *Xalını qaraltmaq* ifadəsi burada Əbbasilərin səltənət və əzəmətinə işarədir. *Şəmmas* – atəşpərəst, Günəşə pərəstləş edən, həm də gözdə ağ – titə deməkdir. İnad göstərmək mənasında işlənir.

Yəni atəşpərəst şəmmasilərin gözündən ağılığı, korluğu alıb, nur saçdı, onları müsəlman etdi.

¹² Dodağı İsadən daha möcüzkar.

Yəni onun (Məhəmmədin) nəfəsi ölüləri dirildən İsanın nəfəsindən daha möcüzəlidir.

¹³ Zülmətin suyutək geyinmiş paltar.

Yəni dirilik suyu zülmətdə, qaranlıq içində gizlin ikən, onun da vücudu qara paltarla örtülü idi.

¹⁴ Göy – ona dünyada dörd tağı quran,
Yer – ona fələkdə beş növbət vuran.

Yəni göylər ona yerdə dörd ünsürdən dörd qübbəli çadır quran, yer də göylərdə onun beş növbət vuranıdır. Səlcuq padşahı Sultan Səncərdən qabaq şahların saray darvazasında gündə dörd dəfə təbil çalmaq qayda idi. Sultan Səncərdən sonra təbil çalmağın sayı beşə

qaldırıldı. Burada isə Nizami *beş növbət vuran* dedikdə beş vaxt namaz qılmağı nəzərdə tutur.

¹⁵ Odur öz ağına eləyən təkyə,
Ayı barmağıyla bölən ikiyə.

Dini etiqadlara görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də Ayı barmağı ilə ikiyə bölməsidir. Guya qureyşilərin rəislərindən Əbu-Sufyan və Əbu-Cəhl bir dəfə Məkkədə Məhəmməddən, doğrudan da, peyğəmbər olduğunu isbat etmək üçün Ayı barmağı ilə bölməyi tələb etmişdir. Məhəmməd də guya barmağı ilə Aya işarə etmiş və Ay iki parça olmuşdur. Sonra yenə barmağını Aya doğru uzatmış, Ay parçaları yenidən birləşmişdir.

¹⁶ Hər iki dünyadan bir don tikərək,
Onlardan düzəltdi yeganə bəzək.
O donu geyərkən pak vücuduna,
Bir qarış az gəldi uca boyuna.

Yəni Məhəmməd iki aləmdən də yüksəkdir, onun varlığı bu iki aləmə – yer və göy aləminə sığışmadı.

¹⁷ Dəvətə genişlik o vermiş yenə,
Daşlar da şahiddir möcüzəsinə.

İslamiyyət uğrunda apardığı müharibələrin birində Məhəmmədin ağızını vurub yaralamışdılar. Bu beyt həmin hadisəyə işarədir.

¹⁸ Göy gecə məclisi qızıqdırmışdı,
İşıqdan gecənin gözü qamaşdı.

Məhəmməd peyğəmbərin meraca getdiyi, yəni guya göyün yedinci təbəqəsinə qalxdığı gecə göylər ondan işıqlandı.

¹⁹ Çin ipəklərinə düzmüş dürr, gövhər...

Yəni göyləri ulduzlarla bəzəmişdir.

²⁰ Doqquz hücrəsini bir an buraxdı,
Göyün doqquzuncu tağına qalxdı.

Məhəmmədin doqquz arvadı və doqquz otağı vardı. Yəni o, doqquz hücrəsinin içindən əl çəkdi, dünyanı tərək etdi, doqquzuncu fələyə getdi.

²¹ Yeddinci əflakə çapdığı zaman
Dışarı atıldı dördkunc daxmadan.

Dini etiqada görə, Məhəmməd meraca Büraq adlı mövhumi at üzərində getmişdir. **Dördkunc daxma** – guya dörd ünsürdən (sudan, oddan, küləkdən, torpaqdan) vücuda gəlmiş yer deməkdir. Yəni yeri buraxıb, göyə çıxdı.

²² Ərəb səmasında bir Süheyl çapdı,
Yəmən gönü ondan yeni rəng tapdı.

Yəni onun (Məhəmmədin) Bürağı ərəb torpağının göylərində Süheyl ulduzu kimi parladı, onun nurundan Yəmənün tumaçı rəng və xoş qoxu aldı. Süheyl – cənubda görünən çox parlaq bir ulduzdur.

²³ Gecə otlağından sərxoş olaraq
Ay kimi gəlmişdi əldə şəbçirəq.

Əfsanələrə görə, *şəbçirəq* elə bir gövhərdir ki, dəniz atı sahilə otlamağa çıxarkən onu özü ilə çıxarır, işığında otlayır, doyub məst olandan sonra yenə o gövhəri özü ilə dənizə aparır. Nizami burada Bürağı həmin əfsanəvi dəniz atına, Məhəmmədi də həmin nurlu gövhərə bənzədir: at, gövhəri (şəbçirəği) dənizə apardığı kimi, Büraq da Məhəmmədi göylər dənizinə, asimana aparmışdır.

²⁴ O səyyar dənizdən toz qoparırdı.

Burada *dəniz* - göylərə işarədir. Yəni Məhəmməd göyləri çox sürətlə keçib gedirdi.

²⁵ Çatdı hər dənizə yeddi ölkərdə,
Yeddi yol yuyundu o dənizlərdə.

Yəni göylərin yeddi təbəqəsini keçib, daha da yüksəklərə qalxdı.

²⁶ Ütarid ulduza verdi qələmi,
Əlinə qələmi alarmı ümmi?

Ütarid ulduzu (Mercuri) – köhnə astroloji təsəvvürə görə, göylərin katibi sayılır. *Ümmi* isə savadsız deməkdir. Yəni oxuyub-yazmaq bilməyən Məhəmməd öz gəlişi ilə Ütarid ulduzunu savadlandırdı, işıqlandırdı.

²⁷ O səyyar gəmini Keyvana verdi.

Qaralan Səyyar gəmi – torpaqdan yaranmış insan bədəninə işarədir. Peyğəmbərin Tanrı hüzuruna ancaq bədən xılından azad olmuş ruh cövhəri ilə getdiyi nəzərdə tutulur.

²⁸ Ərş divangahını sürətlə keçdi,
Dərcin də yolunu bir anda biçdi.

Dərc – burada Məhəmməd peyğəmbərin, guya mərac gecəsində keçdiyi göy pillələrindən birinin adıdır. Yəni Məhəmməd göyün təbəqələrini, o cümlədən dərc pilləsini keçib, yeddinci qata yüksəldi.

²⁹ Ağzından çıxmayan səsi eşitdi,
Görünməz simanı ziyarət etdi.

Yəni Allahdan gələn səsi eşitdi və gözə görünməyən varlığını iman gözü ilə gördü.

³⁰ Tərifə başlasam dörd yavərini,
Dörd gövhər satan var, dörd gövhər alan.

Burada *dörd yavər* dedikdə Məhəmməddən sonra yolunu davam etdirmiş olan dörd xəlifə nəzərdə tutulur. *Gövhər* – burada islam dini deməkdir. *Dörd gövhər satan və alan* – yenə dörd xəlifəyə işarədir.

³¹ Bu dərviş sifətli dörd böyük sultan
Dünyaya olmuş dörd təkbir oxuyan.

Dərviş sifətli dörd sultan – yenə dörd xəlifəyə işarədir. *Dörd təkbir* – ölü üçün oxunan namazdır: burada üz çevirmək mənasındadır. Yəni o dörd xəlifə dünyadan üz çevirib, onun bütün varına göz yummuşlar.

³² Bazarlar olmuşdu səs-küydən uzaq,
Zıncırov səsindən dincəlməmiş qulaq.

Yəni bayır-bazar küydən, gurultudan boşalmış, hər tərəfə səsizlik çökmüşdü. Gecə qarovulları yatmış, zıncırovlarının səsi kəsilmişdi.

³³ Dan yeri başını salmışdı suya.

Yəni Günəş də göyün dənizinə qər q olmuşdu.

³⁴ Gah başım dizimin üstündə dalğın,
Yer – başım altında, göy – ayağımın.

Yəni başım dizimin üstündə, fikrə dalmış halda xəyalat və ilham göylərində uçurdum. Deməli, yer başımın, göy isə ayaqlarımın altında idi.

³⁵ Günəş qarşısında əriyəntək mum,
O mumla gözümdən çəkildi yuxum.

Yəni Günəş mumu əridən kimi, mənim qızgın fikirlərimlə coşğun ilhamım yuxumu əritmişdi, səhərə qədər yatmamışdım.

³⁶ Müəzzin başlarkən birinci qunut
Ki: «Sübhanə həyyəlləzi layəmut»...

Yəni azançı əvvəl Allahın əmrlərinə tabelik duasını oxudu: «Həmişə diri və əbədi ölməz olan Allaha alqışlar olsun», dedi.

³⁷ Başladı ürək, dil: «Şer yaz» deyə,
Harut, Zöhrə kimi cadugərliyə.

Yəni *Harut* və *Zöhrə* bir-biri ilə eşqbazlıqda şirin, gözəl söhbətlər və sehrbazlıqlar etdikləri kimi, mənim də qəlbim, dilim bədi söz yaradıcılığında möcüzəli sənət əsərləri yaratmaqla məşğuldur.

Harut və Marut dini xurafatda iki mələyin adıdır. Guya Babil şəhərində bir quyudan başısağağı asılmışlar.

Əfsanəyə görə, Harut Zöhrə adlı bir qadınla eşqbazlıqda ona sehr və əfsun öyrətmiş və guya bu qadın öyrəndiyi sehr ilə göyə qal-

xaraq orada Zöhrə ulduzuna çevrilmişdir. Zöhrə ulduzu İran mifologiyasında həm də göy çalğıcısı sayılır. Farsca ona Nahid deyilir.

³⁸ Bu barlı ağacdən kim meyvə dərsə,
Söyləsin xoşbəxtdir bu bağban kimsə.

Burada *barlı ağac* Nizaminin əsərinə – «Şərəfnamə»yə işarədir. *Kim meyvə dərsə*, yəni kim «Şərəfnamə»ni oxusa... *Bağban* isə o meyvələri yetişdirən, yəni o sözləri yazan Nizamidir.

³⁹ Ancaq bir şərtim var: bir para dəcəl
Qonşunun malına uzatmasın əl.

Burada Nizaminin müasirləri olan bəzi xırda şairlərə işarə edilir. *Qonşunun malına əl uzatmasın*, yəni mənim əsərlərimi oğurlamasın.

⁴⁰ Damcı oğrusundan qorxarmı dəniz?
Buludum yağdırar ondan çox, şəksiz.

Yəni mənim təbim bir dənizdir: o, damcı oğurlayanlardan qorxmaz. Oğruların apardıqları damcılar əvəzinə, ilhamın buludu bir anda mənə ondan çox muzd verir.

⁴⁴ Ay işığı qədər olsa yüz çıraq,
Yenə Günəş ona vuracaqdır dağ.

Burada *günəş* Nizami, *çıraq* isə dövrünün xırda şairləridir.

⁴² Dağlara buludlar ağ kafur saçdı,
Ac torpaq ağzını kafurçun açdı.

Yəni dağdan kafur yağdıran bulud göründü – qocalıqdan basımında saçlarım kafur kimi ağardı və həyatım sona yetdi (müsəlmanlıqda ölünü basdırmazdan əvvəl yuyarkən üstünə kafur səpərlər).

⁴³ Bu zaman bir bucaq xoşdur saraydan,
Oyuncaq əlini uzadar dövrən.

Yəni qocalıqda yoxsulca bir küncdə yaşamaq sarayda kef çəkməkdən yaxşıdır, çünki bu zaman artıq dövrən insanı qocalığına görə ələ salar, ona istehza edər.

⁴⁴ Məşriqdən ağardı daha dan yeri.

Yəni saçlarım ağarmış, artıq qocalmışam.

⁴⁵ Başına tac ilə kim vursa bəzək,
Əmgəyi ağ deyil, müşk olsun gərək.

Yəni taca layiq olan şirmayı kimi ağ saçlar deyil, müşk kimi qara saçlar lazımdır; demək, bunun üçün qoca deyil, cavan olmalıdır.

⁴⁶ Keçərsə körpüdən bu Gilan atım,
İnanma Gilana bir də qayıdım.

O zaman yaxşılığı ilə məşhur olan Gilan atı nəzərdə tutulur. Yəni ömrümün Gilan atı həyat körpüsündən keçəndən sonra bir də dünyaya qayıtmayacağam, əbədiyyətə qarışmış olacağam.

⁴⁷ Bir mey ki, suyu saf, axan gümüşdür,
Onu hər dörd məzhəb halal görmüşdür.

Burada zülal suyu kimi təmiz, saf şərab deməklə, Nizami guya cənnətdə olan kövsər suyunu nəzərdə tutur və onun bütün məzhəblərdə halal olduğunu söyləyir.

Dörd məzhəb – müsəlmanların iki böyük qismindən biri olan sünnilərin məzhəbləridir: hənəfilər, şafeilər, hənəbililər və malikilər.

⁴⁸ Bərcistək oxum var, atmaram ancaq.

Bərcis Müştəri ulduzunun farsca adıdır. Bu ulduz Qövs (Kaman) bürcündə olduğu üçün ondan ox atarmış. Nizami anlatmaq istəyir ki, düşmənlərlə və paxıllarla mübarizədə mənim də Müştəri ulduzu kimi silahım, sözdən, şerdən oxlarım var, istəsəm vuraram.

⁴⁹ Zöhrətək çəkiyə qoyaram dirhəm.

Zöhrənin evi Tərəzi bürcüdür. Yəni mən də söz dirhəmini (gümüşü) Zöhrə kimi tərəzidə çəkərəm.

⁵⁰ Hər çillə qırx gündür, xəlvəti mindir,
Bu yerdən məclisə girmək çətindir.

Çillə – burada zahidlərin cəmiyyətdən uzaqda keçdikləri qırx gün deməkdir. Buna dərviş çilləsi deyilir. Yəni qırx çillədən və min cürə pəhriz, qənaət, ibadət işləri ilə məşğul olandan sonra, daha şahların məclislərində iştirak etmək yaramaz. Demək, ömrümü azad, öz ələməmdə keçirdikdən sonra daha saraya girmək, saray şairi olmaq məndən uzaq olan işdir.

⁵¹ Görseydim özümdən gözəl bir gülşən,
Al, sarı gülünü dərməzdimmə mən?
Hazıram budumdan kabab yeməyə,
Günəştək getməyim dilənçiliyə.

Yəni əsərlərimdən gözəl əsər, özümdən yaxşı şair görseydim, mən də onun budağından bir gül dərərdim. Lakin yox, ətəyimi öz sözümdən fidanından doldururam, öz ətimdən kabab yeyirəm. Buna görə, Günəş kimi başqalarının qapısını gəzmək mənə lazım deyildir.

⁵² Nəfsin noxtasını bərk tutdum qırx gün,
Qırx günün içində hazır olur gön.

Gönü tamamlamaq və qırmızı rəngə boyamaq üçün qırx gün dabbaxanada bişirirlər. Yəni mən də qırx gün riyazət çəkdim, nəfsi-

min ixtiyarını əlimə aldım, öz güşəmdə oturdum və məqsədimə nail oldum.

⁵³ Çünki dörd balışda görmədim səbat,
Dörd divar içində keçirdim həyat.

Dörd balış – şahlıq taxtına və dörd ünsürə işarədir. Bu, eyni zamanda qüdrət və qüvvət rəmzidir. Yəni dörd ünsürdən əmələ gələn bu dünyada, yaxud onun şahlıq taxtında bir sabitlik, vəfa görmədim. Odur ki, bu dünyadan üz çevirib, xəlvətə çəkildim.

⁵⁴ Qəlbim qadın deyil, çaxmaqdır, çaxmaq,
Məryəmtək boyludur, bakirdir ancaq.
Kişiyə getməyə nə ehtiyac var,
Onun öz daşından öz odu çıxar.

Yəni təbimin kimsəyə ehtiyacı yoxdur. O, Məryəm kimi ərsiz də doğmağa qadirdir. Onun poladı da, çaxmağı da özündəndir. Yazdıqlarım, yaratdıqlarım öz qəlbimin orijinal məhsuludur, kimsənin onda haqqı yoxdur.

⁵⁵ Nizami bu sapa düzərkən gövhər,
Qələmdən silindi qələm görənlər.

Yəni mən «Şərəfnamə»ni yazarkən Firdovsinin yazdıqlarını buraxdım, yazmadım; deyilməmiş, yazılmamış olanları nəzmə çəkdim.

⁵⁶ Quruda, dənizdə kim çəksə zəhmət,
Balıqdan dürr alar, öküzdən sərvət.

Mifoloji təsəvvürə görə, yer kürəsi öküzün, öküz balığın üstündə, balıq da suda dayanmışdır, Beytin mənası: kim ki, əməyə alışmış, zəhmət çəkməyi özünə sənət etmişdir, o, yerin altında olan balığın qarnında da olsa dürr, yerin istinad etdiyi öküzün altında da olsa xəzinə əldə edə bilər. Əməyin qarşısında heç bir şey dura bilməz.

⁵⁷ Gümüş küp, ya qızıl bir təşt istəsən,
İraq torpağından uzaq getmə sən.

Əgər sənətin gümüş küpünü, şerin qızıl təştini istəyirsənsə, bunu İraqda (burada: Əcəm İraqı, yəni Azərbaycan nəzərdə tutulur) axtar.

⁵⁸ Bilənlər əkdiiyi üç toxumdan mən
Bir ağac əkərəm həm uca, həm şən.

İskəndər Zülqərneyn üç sifətə malik imiş: padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik. Nizami burada İskəndərin tarixi haqqında bu üç mövzuda yüksək və parlaq bir əsər yazacağam deməklə «İskəndərnamə»ni nəzərə alır.

⁵⁹ Üç qapı tıkdım, üç xəzinə demək,
Çəkdim hər qapıda ayrıca əmək.

Yəni *üç ev üçün* – İskəndərin sifətlərini göstərən padşahlıq, alimlik və peyğəmbərlik evləri üçün üç qapı tıkdım: üç cəhətdən əsər yazdım. Hər cəhət üçün ayrıca əmək sərf etdim. Bunların hərəsi özlüyündə bir sənət və söz xəzinəsidir.

⁶⁰ Bu namə mübarək olacaq, bişək,
Şahın məclisində olsa mübarək.

Burada *şah*–Nüsrətəddin Əbubəkr ibn Məhəmməddir, namə isə «Şərəfnamə»yə işarədir.

⁶¹ Düşmən son düşünən, ürəyində kin,
İstiqbal görəndir, ləqəbi Bişkin.

Yəni düşmən iş işdən keçəndən sonra o, iş haqqında düşünür. Bişkin isə qabağı görmək istedadına malik olduğu üçün, hadisə baş verməmişdən qabaq onun çarəsini tapır. *Bişkin*–Atabəy Nüsrətəddin Əbubəkr ibn- Məhəmmədin ləqəblərindən biridir.

⁶² Fəratkək səmimi bir dostluğu var,
Nil kimi düşməni gizlədə boğar.

Yəni Nüsrətəddinin dostluğu Fərat çayının suyu kimi şirin və aşkardır. Düşməni də, guya Tanrı düşmənlərini boğub gizlədən Nil çayı kimi, xəbərsiz məhv edəndir.

⁶³ Hər şəhrə hünərlə qələbə çalmış,
Qarun sərvətini əlinə almış.

Qarun–mifoloji rəvayətə görə mal-dövlətinin çoxluğu, eyni zamanda xəsisliyi ilə məşhur bir adam imiş.

⁶⁴ Yer, xəzinəsindən bir çuval tıkmış,
Xeyri zər toplamış, yasəmən gümüş.

Xeyri–rəngi sarı olan həmişəbahar gülüdür. *Zər* – qızıl deməkdir. *Yasəmən* də gümüş kimi ağ, xoş qoxulu çiçəkdir.

Yəni o, o qədər dövlətlidir ki, xeyri sarılığını onun qızıllarından, yasəmən də ağılığını onun gümüşlərindən almışdır.

⁶⁵ Fillərlə döyüşdə atınca kəmənd,
Qənnucun şahını edərsən filbənd.

Qənnuc–Hindistanın ən qədim şəhərlərindən biridir. Sultan Mahmud Qəznəvi tərəfindən məhv edilmiş bir dövlətin paytaxtı idi. Vaxtilə çox böyük olmuş, indi isə bir qəsəbə halındadır. *Filbənd etmək* – şahmatda fil və piyada ilə şahı mat etmək deməkdir.

⁶⁶ Saydığım altı şey məxsusdur sana,
Adında altı hərf şahiddir buna,

Altı şey – izahı yuxarıdakı misralarda verilir. *Adında altı hərf* – ərəb əlifbası ilə yazılarkən Nüsrətəddin sözündəki altı samit hərfdir: n, s, r, t, d, n.

⁶⁷ Yeddi göy altında, ey dünya şahı,
Beşinci ölkənin sən sən pənahı.

Beşinci ölkə – qədim Şərqi coğrafiyasında Türkünstan və Azərbaycan sayılırdı. Yeni Türkünstan və Azərbaycanın şahı sən sən.

⁶⁸ O gizli xəznəni açma bilməsə,
Verər qızıl açar şənlik o şəxsə.

Yeni bu əsəri oxuyub, ondakı hikmətləri anlamasa da, əlində belə bədi bir açarın, əsərin olması onu sevindirər.

⁶⁹ Bu Çin ipəyinin naxış evində
Maninin fırçası düşmüşdür bəndə.

Yeni «Şərəfnamə» elə sənətkarlıqla işlənmişdir ki, məşhur sənətkar Mani bunun qarşısında heyran qalmışdır.

⁷⁰ Ulduz güzgüsüylə o böyük qeysər
Qaranlıq içindən çıxardı gövhər.

Yeni ilk dəfə güzgü qayıran, qara bir dəmirin içindən işıqlı gövhər çıxaran İskəndər oldu.

⁷¹ Bulqar şəhrini o, etdi bərqərar,
O şəhrin adıdır əslində Bün-qar.

İskəndər zülmətə gedəndə əsbab-əsləhəsini və qoşununu bir mağarada qoyub getmiş, sonra o mağaranın yerində bir şəhər tikdirmiş, adını Büni-qar qoymuş və bu ad tədricən *Bulqar* şəklinə düşmüşdür. *Büni-qar* – mağaranın dibi deməkdir.

⁷² Dünyaya gələndən əvvəl xaçpərəst,
Çəkdi bu dünyaya xaç kimi bir xətt.

İskəndər ekvator xəttindən biri Şimal, digəri Cənub qütbünə tərəf xətlər çəkdi, dünyanı dörd yerə böldü.

⁷³ Həmin bu dördbucaq ətləsi xətlə
Həndəsi ölçünü keçirdi ələ.

Ətləsi xətt – ekvator xəttindən çəkilən xətlərə işarədir. Beytin mənası budur ki, İskəndər həmin bu dörd xətlə geometriya (həndəsə) elmini yaratdı.

⁷⁴ Dörd bucaq üstünə bir də artırdı,
Bu doqquz fələyə beş növbət vurdu.

Dörd bucaq – İskəndərin ekvator xəttinin üstündən keçən qütblər dairəsi ilə dörd yerə böldüyü dünyaya işarədir. Yeni İskəndər bu dördbucaq dünya üzərində elə bir təbilxana qurdu, daha doğrusu, elə bir əzəmət sahibi oldu ki, tərifi doqquzuncu fələyə çatdı.

⁷⁵ O, rübi-məskunu etdi aşkar...

Qədim ərəb coğrafiyaşünasları yeri dörd hissəyə bölərdilər. Bunlardan yalnız birində insan yaşayırmış. Misranın mənası: dünyanın dördüdə birinin məskun olmasını geometriya vasitəsilə İskəndər müəyyən etdi.

⁷⁶ İskəndər bir böyük yol təqib etdi,
Dirilik suyunun dalınca getdi...
...Dirilik suyunun olmadı sonu,
Ancaq indi tapdı həyat suyunu.

Yeni İskəndər o zaman abi-həyat tapmaq üçün zülmətə gedərək düşünürdü ki, o sudan əbədi həyat tapacaq. Lakin o vaxt axtardığını indi «Şərəfnamə»nin bulağından tapdı və əbədi həyata yetdi.

⁷⁷ Xızır bu süfrəndə olmuş həmsüfrən,
Yetmiş yeddi suda ağzını yu sən.

Bu, Nizaminin özünə xitabıdır. Madam ki, sən sənət bulağının daimi həyat suyunu içərək Xızır ilə həmsüfrə oldun, o halda daim doğru, təmiz sözlər söylə. *Yetmiş yeddi su* – son dərəcə təmizlik və paklığa işarədir.

⁷⁸ Rum şahı oldu bu bəxşişdən çox şən,
Mumunu qorudu yanar atəşdən.

Yeni İskəndər bu peşqəşdən sevindi və özünü Daranın qəhrindən hifz etdi.

⁷⁹ Ulduz tərəzisi ortaya gəldi,
Taleyi göründü Əsəd bürcündən.

Yeni rəsəd alətləri işə başladı. Onun bəxtinə *Əsəd (Şir) bürcü* düşdü ki, bu da şücaət və qüvvət əlamətidir.

⁸⁰ Günəş yaxınlaşdı o gün Həmələ,
Gedirdi elmdən çatsın əmələ.

Yeni bu zaman Günəş də bilik və əmək nişanəsi olan Həmələ bürcünə girmişdi.

Bundan sonra gələn üç beytin mənası belədir: bu zaman tale ulduzları öz evlərində idilər; Ütarid ulduzu Cövza bürcündə, Ay və Zöhrə Buğa bürcündə, Mərrix isə öz fərəh evi olan altıncı evdə idi. Səadətə yaxın olan belə bir tale ilə İskəndər dünyaya gəldi.

Şərqi astrologiyasında hər planet üçün iki ev, daha sonra isə bir yoxuş, bir də eniş evi qeyd edilir. Öz evində və yoxuş evində planetlər müvəffəqiyyəti göstərir. Astrologiyanın təsvir edilmiş horoskopunda isə (horoskop – orta əsrlərdə münəccimlərin insan anadan olarkən onun taleyini, gələcəyini qabaqcadan söyləmək üçün tərtib etdikləri ulduzların düzülüş cədvəlidir) bütün planetlər ya öz evində və ya yoxuşunda göstərilir. Deməli, bu halət müvəffəqiyyəti, xoşbəxtliyi xəbər verir.

⁸¹ Bəxtini oxudu parlaq alından,
Verdi oğluna da ondan bir ünvan.

Yəni Nikumaxos İskəndərin taleyini təyin edərkən öz oğlu Ərəstunun da adını ona bağladı.

⁸² Tale xidmətində duran zamanda,
Söz qaşu möhrünü vuran zamanda
Oğlunu tapşırırdı gənc şahzadəyə...

Yəni ulduzlar xoşbəxtlik göstərən vəziyyətdə olduqları bir gündə o, Ərəstunu İskəndərə tapşırırdı.

⁸³ Ağacdır, dörd kökü, altı böyrü var,
Çoxunu boğmuşdur bu qorxulu dar.

Bu dünya *altı cəhəti* (önü, arxası, sağ, solu, üstü, altı) və dörd kökü, dörd ünsürü (su, od, torpaq, yel) olan bir dar ağacdır ki, çoxlarını çarmıxa çəkmişdir. Buraya çoxları gəlib getmişdir.

⁸⁴ Əlində tərəzi mahir söz ölçən
Saxta əşrəfini saldı rövnəqdən.

Burada Nizami özünü mahir söz ustası, əsərini də sözün dəyərini, saxta, ya saf olduğunu təyin edən tərəzi, əyar adlandırır.

⁸⁵ Hər hərfin üstünə barmaq basam mən
Tapılmaz üstündə qələm işlədən.

Yəni mən başqalarının əsərinə toxunmaq istəmirəm: nöqsan axtarmağa başlasam tənqidimin qabağında heç kəs dura bilməz.

⁸⁶ Elə bir dabbaqlıq etdim bu gönə,
Mətanət göstərsin hər ağır günə.

Yəni mən özümə elə tərbiyə vermişəm ki, mənə əziyyət etsələr də, başqasını incitməyə qalxışmaram.

⁸⁷ O yaşıl sərv ilə Rumun torpağı
Reyhantək bəzəndi, şənləndi bağı.

Yəni gənc İskəndərlə bütün Rum ölkəsi xoşbəxt oldu və onunla fəxr etməyə başladı.

⁸⁸ Gəldi qurd ağzından sübhün nəfəsi
Keşikçi itinin kəsildi səsi.

Qurd ağzı – yalançı səhər, dan yeri deməkdir, yəni sübh açılmağa başlayanda, qarovulçunun itinin səsi kəsildə, itlər yatanda.

⁸⁹ Coşdu toppuz, yağdı mancanaq daşı,
Əyildi öküzün, balığın başı.

Yəni elə şiddətli müharibə oldu ki, enən güzlərin qüvvətindən yerin altında öküzün və balığın başı əyildi.

⁹⁰ Mənimlə bu qorxu bilməyən pələng
Olmasını Rum, zənci kimi iki rəng.

Yəni bu pələng qorxusuz və iki rəngli olan dünya mənimlə ikiüzlülük etməsin, mənə qalib gəlməsin. Rum – ağ rəngə, gündüzə, zənci – qara rəngə, gecəyə işarədir.

⁹¹ Aldadan yol oldu bu uzaq yollar,
Yeddinci fələkdə ancaq işıq var.

Yəni dünyanın çox uzun olan yolu azdırıcıdır və qurtuluş işığı çox uzaqda görünür.

⁹² Çin şahı atına qoyarkən yəhər
Zəncinin nalına od vurdu göylər.

Yəni səhər açılmağa başlayanda gecə atını sürətlə sürüb getdi.

⁹³ Günəşi pusqudan fələk sıçratdı,
Ulduzlar üzüyü əlindən atdı.

Yəni Günəş çıxarkən ulduzlar söndü.

⁹⁴ Dəvənin zəngindən, fil güzgüsündən
Sədəf şəvə doğdu inci doğurkən.

Şərq mifologiyasına görə, yağış dənizə ildırımsız yağanda sədəflər dürrə, ildırımla yağanda isə şəvəyə hamilə qalır. Beytin mənası: müharibədə dəvələrin boynundan asılan zənglərin ildırım kimi səşindən, fillərin üstündə olan güzgülərin şimşək kimi parıltısından dəniz sədəfləri dürrə əvəzinə şəvəyə hamilə qalırlar.

⁹⁵ Maral buynuzuna göndən zeh çəkər,
Qarışqa başını dırnağa tikər.

Maral buynuzundan qayrılmış yay və yabanı eşşək gönündən hazırlanmış kərişlə elə düzgün ox ata bilər ki, qarışqanın başını ayağına tikər.

⁹⁶ Göylərin Harunu keşik çəkərək,
Belinə asmışdı saysız qızıl zəng.

Göy Harunu və ya hindusu – gecə qarovulçusu Zühəl ulduzdur ki, yeddinci fələkdə olur. Dinlər tarixinə görə, yəhudilərin peyğəmbəri Musa, qardaşı Haruna qarovulçuluq vəzifəsini tapşırılmışdı. Harun qurşağının və paltarının dövrəsinə qızıl zinqirovlar asmışdı. Qarovulçu mənasında işlənən Harun sözü buradan alınmışdır.

⁹⁷ Ordunun çəkisi elədikcə meyl,
Bu gözdən o gözə axıdırdı sel.

Nizami burada bir-birinə qarşı duran iki ordunu gözləri poladdan hazırlanmış bir tərəzinin bir-birini dartan iki gözünə bənzədir. Beytin mənası: poladdan silahlar daşıyan iki qüvvətli ordu iki tərəzi başı kimi bir-biri ilə vuruşurdu. Bu gözdən o gözə qan sel kimi axırdı.

⁹⁸ Zəncinin qəlbine çökmüşdü qorxu,
«Biz ipək sanırdıq, cod palazmış bu...»

Yəni biz əvvəl zənn edirdik ki, İskəndər yumşaq və ədalətlidir. İndi görürük ki, o, çox zalım və adamyeyəndir.

⁹⁹ Hər filin belinə taxt qoyulmuş ac,
Üstündə bir zənci, başında bir tac.

Yəni fillər üstündə ağ şirmayı yəhərlərdə zəncilər oturmuşdular. Onların başlarında qıvrım saçları müşkdən taca bənzəyirdi.

¹⁰⁰ Fillərin yanınca gedən piyada
Hər yerdə yüz fili salırdı bəndə.

Burada Nizami şahmat oyununun terminlərindən istifadə edir. Şahmatda piyada filin yolunu kəsə bilir.

¹⁰¹ Coşarsam atından salaram Nili,
Bu rüxüm piyada buraxar fili.

Yəni mənim nərəm Nil çayının səsini batırır, mənim heybətım fili dəhşətə gətirər.

¹⁰² Rəcəzi bitincə tərpendi duman,
Xəznədə qıvrıldı sanki bir ilan.

Rəcəz – vuruşanların mübarizəyə girməzdən qabaq yüksək tonla oxuduqları şerdir. Mifologiyaya görə, xəznəni ilan mühafizə edir. Yəni ilan xəzinə sevdası ilə qıvrılan kimi, o da qalibiyyət arzusu ilə qıvrıldı.

¹⁰³ Kəməndi tamğacli qaşına bənzər.
Çaçların qurduğu yay kimi çənbər.

Tamğac – Türkünstan şəhərlərindən biri, Çaç isə indiki Daşkəndin yerində bir şəhər olmuşdur. Tamğaclılarda qaşlarını kaman kimi düzəltmək adət idi. Çaçlılar da yaxşı kaman qayırmaqla məşhur olmuşlar.

¹⁰⁴ Mən ərəb huşlu bir Rum sərvəriyəm,
Zənci öldürən bir sübhün nuriyəm.

Ərəblər ayıqlıqları ilə seçildilər. Zənci qaralığından gecəyə bənzədilir. *Rumlu* da sübh kimi ağ olur. Yəni sübh gecənin qaranlığı-nı boğan kimi, mən də zənci öldürənəm.

¹⁰⁵ Fil kəskin qolumdan bir qılinc yesə,
Filban Nil küpünə atar əlbəsə.

Yəni filə bir zərbə vursan, filin sahibi matəm paltarı geyər. Nil küpü – sürməyi boyaq küpü deməkdir.

¹⁰⁶ Poladın açdığı dərin yaradan
Qalmaq abinus ağacında can.

Abinus ağacı – Hindistanda bitən sərt və qara bir ağacdır: burada isə zəncinin vücudu deməkdir. Yəni bir zərbə ilə zənci məhv oldu.

¹⁰⁷ O qara buluda qızdı hökmüran,
Çəkdi ağ nəhəngi qara qınından.

Qara bulud – zənci, *ağ nəhəng* – qılinc deməkdir.

¹⁰⁸ Zəncilər gecəydi, rumlular çıraq,
Rumlular qarğanın gözüydü ancaq.

Yəni zəncilərin qoşunu gecə kimi qara, rumluların qoşunu isə çıraq kimi (ağ) idi; yaxud zəncilər qarğa kimi qara, rumlular qarğanın gözü kimi ağ idilər. Burada həmçinin zənci qoşunların çoxluğu və rumlu qoşunların azlığı da ifadə edilmişdir.

¹⁰⁹ Əqiqlər şəvədən qalamış ocaq,
Zəncilər od tutub, kül qalmış ancaq.

Əqiq – qırmızı rumlular, *şəvə* isə qara zəncilərdir. Yəni rumlular zənciləri qalayıb yandırdılar.

¹¹⁰ Qarğalar ağ şahin əlində əsir.
Yəni İskəndər zəncilərə qalib gəldi.

¹¹¹ Göy üzü geyərkən lacivərd paltar,
Hər kəsə lacivərd paltar hazırlar.

Lacivərd–tünd göy, həm də matəm rəngi sayılır. Yəni lacivərd rəngində olan göylər insanlar üçün də o rəngdə matəm paltarı biçər. Deməli, göylərin, fələyin qəza-qədərindən yaxa qurtara bilməzsən.

¹¹² Çox danə görərsən bu dəyirməndə,
Növbətlə üyüdür unu hər bəndə.

Yəni dünya dəyirmanında dən, sərvət çoxdur. Hər kəs öz dənini növbətlə o dəyirməndə üyüdüb faydalanır. Demək, rumlular da öz növbələrində bu dünya dəyirmanından istifadə etdilər.

¹¹³ Həndəsi hərflər, cizgili xətlər
Bildirir sənindir şanlı bir zəfər.

Yəni həndəsi xəttin hərfləri göstərir ki, sən qalibsən. Həndəsi xətt – Ərəstunun atasının İskəndərə vermiş olduğu qalibiyyət və məğlubiyyət cədvəlinə işarədir.

¹¹⁴ Şah içdiyi camın hər damcısından
Mühəndis əkirdi gözəl bir fidan.

Yəni şah şərab içdikcə falçı mühəndis bir ümid ağacı əkirdi, ona gözəl vədlər verirdi.

¹¹⁵ Qasidə tapşırıdı bir top, bir çovkan,
Bir çuval küncüd də verdi ərməğan.

Qədimdə insanlar bir-birinə məktub əvəzinə şey göndərər və öz fikirlərini həmin şeylər vasitəsilə bildirərdilər. Buna əşya yazısı deyilir. Əlifba icad edilməmişdən qabaq bu, əsas yazı formalarından biri olmuşdur.

¹¹⁶ Küncüddən çox olsa Dara qoşunu,
Mənim də quşlarım dənləyər onu.
Üzərlik doldurdu kiçik çuvala,
Qasidə verincə dedi: «Çıx yola!»

El arasında üzərliyi bədnəzərdən qorunmaq üçün yandırarlar. Lakin son dərəcə acı olduğu üçün quşlar onu yeməz. Dara İskəndərə küncüd göndərmişdi: İskəndər dedi ki, onu mənim quşlarım yeyər, yeni sənin qoşununu mənim əskərlərim yox edər. İskəndər isə Dara-ya üzərlik göndərdi və bununla demək istədi ki, mənim qoşunumu düşmənin quşları yeyə bilməz.

¹¹⁷ Mən onu içərsəm verər sədət,
O məni yeyərsə doğar fəlakət.

Yəni mən şərabi içsəm, o, qəlbimə hərəret və işıq saçar, o məni yesə, yeni bərk sərxoş edib məni öldürsə, qismətim torpaq olar.

¹¹⁸ Keyxosrov dünyadan edərkən səfər
Cavahir camından vermişdi xəbər.

İran mifologiyasında Keyxosrovun gövhər bir camı varmış ki, dünyanın bütün hadisələri, həm keçmiş və həm də gələcək onda əks edilirmiş. Yeni Keyxosrov ölərkən Daranın əhvalını öz camında görüb, əvvəlcədən xəbər vermişdi.

¹¹⁹ Elə iş görmə ki, doğsun sənə kin,
Dəmirə tez təsir etsin sükahin.

Əslində *sükahin* deyil, *segahəndir*. Bu, sirkə ilə dəmirdən hazırlanan bir boyadır. Sirkə pas salmaqla dəmiri yeyər.

¹²⁰ Qızıl öz vəznini versə arpaya
Qızıl qiymətiylə çıxar ortaya.

Yəni sən qızılсан, İskəndər arpadır. Əgər sən özünü İskəndərlə bərabər etsən, dəyərsiz arpaya qızıl dəyərini vermiş olarsan; belə ki, qızılın arpa ilə çəkilməsi arpanı qızıl qiymətinə qaldırır.

¹²¹ Tox ilə ac kabab yesə bir yerdə,
Tox adam kababdan düşəcək dərdə.

Yəni ac adam kabab tikələrinin irilərini, yağlılarını yeyəcək, tox isə bu iştahdan məhrum olduğu üçün dərd çəkəcəkdir.

¹²² Harada görünmüş aciz bir yunan
Belə bir gəmini çıxarsın sudan?

Yəni bir rumluda haradan o qədər güc ola bilər ki, gəmini dənizdən çıxarıb qovsun? Burada dəniz İran məmləkətinə, gəmi də Dara-ya işarədir.

¹²³ Dilini bağla ki, əldə qalsın baş,
Dil quru olarsa, boğaz olmaz yaş.

Quru dil – susmaq, *yaş boğaz* isə – başın kəsilib qana bulaşması deməkdir. Yeni dilini saxla ki, boğazından qan axıdılmasın.

¹²⁴ Qan ilə islanmış dilsiz bir başdan,
Şübhə yox, yaxşıdır başsız bir insan.

Yəni baş kəsilmiş olduğu üçün danışa bilməyən bir dil başı ağılsız, biliksiz olanın dilindən yaxşıdır. Demək, yersiz danışmaq lal olmaqdan pisdir.

¹²⁵ Məclis qur, ulduzlar nur verdi yerə,
Firiştə qapını açmış göylərə.

Böyükklərlə məsləhətləş, müharibə və sülh məsələsini müzakirə və həll et. Tale ulduzları göydən baxır, qədər mələkləri asimanda qapıları açıb gözləyir.

¹²⁶ Cəmşid tarixini oxu bir daha,
O ayı gör necə uddu əjdəha.

İran mifologiyasında deyilir ki, çiyinlərində iki ilan bitmiş Zöhhak Cəmşidin taxtını əlindən almışdı. Burada əjdəha – Zöhhak, ay isə – Cəmşiddir.

¹²⁷ Haman əjdəhaya sonra Firidun
Əjdəha gücüylə açdı nə oyun?

Yəni sonra Cəmşidin nəvəsi Firidun böyük bir qüvvətlə hücuma keçib, Zöhhakı məğlub etdi.

¹²⁸ Öz mülkündən mənə iqta göstərmə,
Süheylə baratı Yəməndən vermə.

Burada İskəndər Daraya cavab verir ki, öz ölkəmdən mənə pay vermə. Süheyl ulduzu özü Yəməndədir, yeni Yəmənə məxsusdur, ona Yəməndən barat verilməz.

¹²⁹ Divlərlə oturub dursa Süleyman,
Qalmaz barmağında üzüyü, inan!

Ehtiras və tamah divi ilə dostluq etmə, yoxsa Süleyman kimi padşahlıq üzüyünü itirmiş olarsan.

Şərq mifologiyasından məlumdur ki, Süleyman Bilqeyse aşiq olmuşdu və ona sonsuz dövlət və sərvət verməyə hazır idi. Bilqeyse də Süleymandan yalnız üzüyünü istəmiş (Süleyman üzüyü «Möhri-Süleymani» adı ilə məşhurdur; guya o, bütün aləmə həmin üzüyün

vasitəsi və gücü ilə hökm edirmiş), o da üzüyü vermiş. Bilqeyis isə onu alıb yanından keçən arxın içinə atmışdı.

¹³⁰ Çıxarkən bir sənlik, mənlik ortaya,
Ah, necə doymasın cana bu dünya?!

Yəni dünyanın işləri ona görə düzəlmir, insanlar ona görə cana gəlmişdir ki, mən və sən bir zamanda yaşayırıq, heç birimiz bir-birimizi bəyənmirik, xudbinlikdən əl çəkmirik.

¹³¹ Bilirəm, bax, budur, fikrinin canı:
Tutmaz bir tərəzi iki batmanı.

Yəni iki düşmən iki batmanlıq daş kimidir ki, hərəsi tərəzinin bir gözündə biri-birinə qarşı durmuş, biri o birisindən aşağı və ya yuxarı olmur.

¹³² Məni öz daşınla gəl çəkmə daha,
Bəhməni bununçün vurdu əjdəha.

Yəni sən özünü mənimlə müqayisə etmə, sən mənə bərabər deyilsən; mən sənə nəzərinde kiçiyəmsə də, sən belə imtahana girmə, çünki Bəhmən belə imtahanda əjdəha tərəfindən uduldu. Bu, ehtimal ki, Bəhmən Ərdəşir ilə yeznəsi və sərkərdəsi Mekabizin əhvalatına işarədir. Qüdrət və əzəmətinə güvənən Bəhmən ona qarşı üsyan edən Mekabizin əlində aciz qalmışdı.

¹³³ Zənci öz tacına düzuncə gövhər
Çin şahı taxtından düşdü dərbədən.

Bu beytdə *zənci* – axşam, gecə; *tac* – göy, səma; *gövhər* – ulduz; *Çin şahı* – günəş; *taxt* (orijinalda: ağ taxt) – gündüz, yaxud, gündüzün işıqlı səması; *düşdü dərbədən* – (günəş) batdı deməkdir. Yəni gündüz keçdi, axşam oldu.

¹³⁴ Nəslimə əzəldən ölümdür qismət,
Öldürən bu əmrə verir şəhadət.

Yəni qatilim mənim Keylər nəslindən olduğumu öz sui-qəsdilə isbat etdi. Bu öldürülmək də mənə babalarımın miras qalmış bir tələdir.

¹³⁵ Könlünü çevirmə Rövşənəyimdən,
Təbii, işıqla günəş olur şən.

Yəni qızımdan, Rövşənəkdən məhəbbətini əsirgəmə, həyat məhəbbətlə gözəlləşir.

¹³⁶ Gecənin gözünə qaranlıq axdı,
Bağdadı Kaxsız və Kərxsiz buraxdı.

Yəni çərxi-fələyin gözü kor, üzü qara oldu ki, İranın Bağdadını saraysız, qalasız və Kərxsiz qoydu. *Bağdad Kərxsi* Bağdad hasarı xaricində sənətkarlara məxsus geniş bir yer idi.

¹³⁷ Əbləq atlı səhər gəlib üfüqdən,
Axuru çəməndə yerləşdirərkən...

Əbləq atlı səhər – sübh vaxtı göyün iki rəngli olmasını bildirir: *çəmən* – göy, səma deməkdir. Yəni günəş dan yerinin alaqranlığından çıxıb, göyə yüksələrkən...

¹³⁸ Göy günbəz altında gəl qurma büsat,
Kəhrəba qalada yaramaz nişat!

Göy günbəz – səma, göy; *kəhrəba qala* – yer, dünya deməkdir. Yəni bu dünyada şadlıq, sevinc məclisi qurma.

¹³⁹ Üzünü kəhrəba kimi saraldar,
Paltarın lacivərd bir rəngə çalar.

Yəni dünya vəfasızdır, bugünkü al yanağını sabah saraldar; bugünkü toy paltarını sabah matəm geyimi ilə əvəz edər.

¹⁴⁰ Etsin mey özümü unudan kimi,
İki məğz yaratsın mənə dan kimi.

Dan – dan yeri deməkdir. Dan, yaxud sübh iki olur; birincisinə yalançı sübh, ikincisinə həqiqi sübh deyirlər. Beytin mənası: elə şərab ver ki, mənə özümdən çıxartsın, iki məğzli etsin – beynimi ikiqat işıq eləsin.

¹⁴¹ Gözəlcə bir cavab verdi pəhləvan:
«Söylərkən dilimiz dönər çox zaman»

Yəni dil ağızda sümüksüz ətdir, hər cür mənasız və yalan söz söyləməyə qabildir.

¹⁴² Dörd tağ altında beş növbət nə gərək?
Şeşdərsiz olurmu bu doqquz fələk?

Dörd tağ – dörd ünsür: kainatın əsasında duran su, od, torpaq, külək; *beş növbət* – şahların sarayı önündə gündə beş dəfə çalınan təbil; *şeşdərs* – nərd oyununun altı qoşası; *doqquz fələk* – göyün xəyal edilən doqquz təbəqəsi. Yəni dünyada şahlığın beş növbətini vurma, çünki bu səmanın altında həyat nərdi altı qoşasız oynanmır, demək, səndən üstünləri də ola bilər.

¹⁴³ Diləkçin kim köynək geysə tərsinə,
Duayla avanda çevirər yenə.

Müsəlman Şərqiədə Allahdan ehtiyacını istəmək üçün köynəyi tərsinə qeymək, adət kimi olmuşdu. Yəni ehtiyacını diləmək üçün köynəyini tərsinə geyən adam məqsədinə çatdıqdan sonra onu yenə rastına çevirib geyə bilər.

¹⁴⁴ İran başçıları xidmətdə durdu,
Onun daşlarıyla tərəzi qurdu.

İranda böyük adamları ona tabe oldular. Tərəziyə onun daşlarını qoydular, yəni onun böyüklüyünü təsdiq etdilər.

¹⁴⁵ Diniylə atəşə çöküncə dehqan,
Həm atəş söndü, həm ona inanan.

Dehqan – burada Zərdüştün ruhanisi, muğ mənasındadır. Beytin mənası: muğ atəşkədə atəşpərəstlik dini ilə Zərdüştün ayinlərini icra edərkən həm od söndü, həm özü öldü.

¹⁴⁶ Novruz ilə Səddə bayramlarında...

Səddə – Novruza əlli gün qalmış iranlıların bayram etdiyi gündür; guya od bu gün tapılmışdır. Atəşpərəstlik dininin banisi Zərdüştün iradəsi ilə keçirilən bu bayramda od yaxıb şənlik edirlər.

¹⁴⁷ Zöhrətək Babilə parladi öncə,
Haruti kəsləri təmizləyincə.

Mifologiya üzrə, Zöhrə ulduzu sehr və cadu hamisi sayılır. Haruti kəslər – Harutun ardınca gedənlərdir. Harut və Marut – Babilə göndərilmiş iki mələkdir. Onlar Zöhrəyə uyub sehrbazlığa başlamış və buna görə də cəzalandırılmış, Babil quyusunda asdırılmışlar.

¹⁴⁸ Hirbüdün oduna soyuq su tökdü,
Çox hirbüd belini ikiqat bükdü.

Hirbüd – atəşkədə xidmətçisidir. Beli ikiqat bükmək – məğlub olmaq deməkdir.

¹⁴⁹ Əjdəha görünə gəlir Bəlinas,
Bildi ki, şüşəni qıracaq almas.

Almasın xassəsi şüşəni kəsməkdir. Yəni o əjdəha kimi görünən qız Bəlinası gördükdə bildi ki, sehrinin şüşəsinə doğru almas gəlir. Demək, Bəlinas ona qalib gələcəkdir.

¹⁵⁰ Mişku – hərəmxana.

¹⁵¹ Qızıldan yazılsın gərək bu sözlər:
«Çarvadar əkəni dəvəçi biçər».

Çarvadarla dəvəçi eyni rütbədə və eyni hüquqdadırlar. Birinin əkdüyünü ona bərabər və tay ikincisi biçə bilər.

¹⁵² Gecə al Günəşdən düyümü dəldi,
Şəfəqin əlinə bir əqiq gəldi.
Onu da uddu Busəhaq firuzə,
Busəhaqlara bax, ilişdi sözə.

Busəhaq – İranda Nişabur şəhərindəki firuzə mədənlərindən birinin adıdır ki, ondan çıxan firuzəyə Busəhaq deyirlər. Əqiq – burada qırmızı deməkdir, axşam şəfəqinə işarə olunur. Günəş qırmızı qızıldan düyümlənmiş böyük bir düyüm kimi alınır: gecə bu düyümü

açır, açıldıqca ondan şəfəq doğur, sonra gecə şəfəqin qırmızılığını Busəhaq firuzənin göy rəngi ilə dəyişdirir, yəni şəfəq də çəkilir, səma göy olur.

Burada günəş düyümünün açılması, şəfəq əqiqinin görünməsi, sonra qırmızının göylə örtülməsi – İskəndərlə Rövşənəyin zifaf gecəsindəki vəziyyətini təsvir edir.

¹⁵³ Səhər çöhrəsindən pərdə atarkən
Həbəşə bac üçün dağ çəkdi Xütən.

Xütən – burada gün, həbəş isə gecə deməkdir. Dağ çəkdi – yeni günəşi parlatdı.

¹⁵⁴ Dövrən gümüş təştin ağzını açdı,
Qara qarğa qızıl yumurta saçdı.

Gümüş təst – səhər, qara qarğa – gecə, qızıl yumurta isə Günəş deməkdir. Yəni səhər oldu, gecənin qoynundan Günəş doğdu.

¹⁵⁵ Qoca möbidlərsə tarix boyunca
Yumurta və təstdən demiş doyunca.

Yumurta və təst – burada astrologiyaya işarədir. İranda möbidlər, yəni Zərdüşt dini ruhaniləri bunların köməyi ilə guya qeybdən xəbər verərdilər.

¹⁵⁶ İskəndər əmr etdi, cavab olaraq
Məktublar müşk ilə yazılsın ancaq.

Yəni İskəndər hər ölkədən ona müraciət edənlərə müsbət cavab verdi, sülh və xeyrxahlıq bildirdi.

¹⁵⁷ İstədi büsatı İranda qursun,
Ərəb də bu yolda ona baş vursun.

Yəni şahlığını İranda etsin, eyni zamanda Ərəbistan da ona tabe olsun.

¹⁵⁸ Təvaf işlərindən azad olaraq,
Basaraq Yəmənin gönünə ayaq...

Yəni Kəbəni ziyarət şərtlərini yerinə yetirdikdən sonra Yəmənin məşhur qiymətli dərilərini ayağı altına saldı, onlara sahib oldu.

¹⁵⁹ Şəbdizə vurunca gündüz qızıl nal,
O dünya günəşi atlandı dərhal.

Şəbdiz – gecə, *qızıl nal* – günəş; *dünya günəşi* – İskəndər deməkdir. Yəni səhər olcaq İskəndər atına mindi.

¹⁶⁰ Mən qalib gəlsəm, kin coşduğu zaman
Ataram gizlənən şahı ortadan.

Yəni sən dünyanı tutmuş bir padşahsan, mən cuşa gəlib səni yıxsam, yer kürəsini yıxmış olaram.

¹⁶¹ Padşah da yuxuya tez hazırlandı,
Dörd ünsür də yatdı, qapı bağlandı.

Dörd ünsür – dünya və dörd divar; *qapı* – burada qapının iki tayına bənzədilən iki göz qapağı. Yəni padşah dörd divar arasında göz-lərini qapayıb, yuxuya daldı.

¹⁶² Günəşin əlində bir narınc vardı,
Fələk narıncının başını yardı.

Narınc – Günəş, günəş kürəsi. Yəni Günəş çıxdı, üfuku qan rəng-li şəfəqlə boyadı.

¹⁶³ Lacivərdə şəncərf vurunca dövrən
Samur sarı tülkü doğdu o zaman.

Yəni şəfəq keçib, havalar qatı maviyə çalanda qara gecədən sarı ay doğuldu.

¹⁶⁴ Nəğməyə başladı pəriüzlülər,
Günəş mehreganda daha xoş gələr.

Mehregan – mehr iranlıların qədim təqvimində üzrə aylardan biri, payızın birinci ayıdır. Mehregan həmin ayın on altıncı günüdür ki, farslar bu günü böyük bayram edirlər: payızda gecə və gündüzün bə-rabər olması.

¹⁶⁵ Göy soyuq, Günəşin xeyməsi ocaq,
Yer quru, Cəmşidin yastığı yumşaq.

Yəni havanın soyuqluğundan yer buz bağlamışdı, quru idi. La-kin İskəndərin səxavəti və Cəmşid kimi ucalığı ilə o soyuq qışda ça-dır isti, yastıq yumşaq olmuşdu.

¹⁶⁶ Günəş Dəlv bürcündən çıxdı qırağa,
Girdi Hut bürcünə balıq tutmağa.

Ulduzşünaslıqda Dəlv bürcü Günəşin «ev»lərindən biri sayılır. Günəş bu bürcə yanvar ayında girir. Hut, yəni Balıq və ya Su bürcünə isə Günəş fevral ayında girir. Yəni bu məclis düzələn za-manda il yanvardan fevrala keçirdi.

¹⁶⁷ Buzlamış ceyranın kabablıq budu,
Suların bağına hey duz vuruldu.

Yəni ceyranlar qışın bərk soyuğundan donub ölmüş, buz bağla-mış və suyun bağı onların halına yannmışdı. Demək, ceyranlar odda deyil, suda kabab olmuşdu.

¹⁶⁸ Buludlar o qədər sıx kafur saçmış,
Çınarın qolları ağ çiçək açmış.

Burada *kafur* sözü qar mənasında işlənmişdir. Yəni çınarın bu-daqları qardan ağ çiçək açmışdı.

¹⁶⁹ Ya qoca insafsız, rəhmsiz məcus
Əmr etmiş həbəşi qarət etsin rus.

Yəni od yandıran qoca atəşpərəst həbəşin qaranlığını – kömürü rusun qırmızılığına – oda qarət etdirdi.

¹⁷⁰ Muğ arpa yerinə əkmış ərgəvan,
Bənövşə döşürmüş biçdiyi zaman.

Yəni muğ (atəşpərəst) arpa əvəzinə *ərgəvan* əkmış və bənövşə rəngində kül biçilmişdir. Ağacın yanmasına işarə olunur.

¹⁷¹ Katibin dalından göyərmiş qələm,
Barmağında müşkin qələmlər möhkəm.

Burada katib manqal, onun barmaqlarında tutduğu müşkin qə-ləmi isə manqalın içində olan qara kömür lülələri mənasında işlən-mişdir.

¹⁷² Reyhanla bəzənmiş saxsı güldandır,
Ancaq bu, meşədən çıxan reyhandır.

Saxsı güldan – burada saxsıdan qayrılmış manqal, onun reyhan gülləri də manqalın içindəki odlardır. *Meşədən çıxan reyhan* – kö-mürdən əmələ gələn odlar deməkdir.

¹⁷³ Ey saqi, qırmızı süddən ver ki, hər
Civəyə əks etsə, ona can verər.
Ver mənə, dönmüşdür qanım civəyə,
Söz düzüm dırnaqdan keçən rıştəyə.

Dirnaqdan keçən rıştə – zərif keçi tükündən və ya yundan əldə ayrılmış iplikdir ki, bu, baş barmağın uzadılmış dırnağından keçiri-lib əyirilir. Belə iplik cəhrə ipliyyindən daha incə və saf olur. Mətnin mənası: «Ey saqi, o qırmızı süd olan şərəbdən mənə ver ki, sarılıq xəstəliyinə tutulanlar onu civə kimi içərkən rəngləri qan kimi qızı-rır. Mən bu saat qəmdən qana dönmüş titrəyən civəyə bənzəyirəm, dərdimi sözün dırnaqdan keçən incə və saf ipliyyəyə düzürəm».

¹⁷⁴ Onda çöl xalqının axınlarından
Rahatlıq içində dincələr xəzran.

Xəzran – yəni xəzərlilər. Xəzər dənizinin şimal-qərbində və Volqa çayının hər iki sahilində yerləşən türk qəbilələrindən biri olmuşdur.

¹⁷⁵ Gündüz qarğa rəngli qara gecədən
Çıxmış Zəngibardan kafur kimi şən.

Burada ağılıq mənasını verən kafur Zəngibarda və Həbəşistanda istehsal edilir. Yəni səhər açılmışdı.

¹⁷⁶ Yaşıl donlu tovuz humay quşundan
Ağ parlaq sümüyü qapdığı zaman...

Yaşıl donlu tovuz – göy, səma; *humay quşu* – Günəş; *ağ parlaq sümük* – sübh, səhər deməkdir. Yəni göy Günəşdən sübhü aldı – səhər açıldı.

¹⁷⁷ Nəfsinin ağacı yamyaşıl durur,
Başını burmadan, başını sən bur!

Yəni həvəs və ehtiras sən qapında durmuşdur. O sənə qalib gəlmədən sən ona qalib gəl – nəfsini öldür.

¹⁷⁸ İndi ki, zəfəran yemədən şadsan,
Yemə zəfəranı, ölərsən, inan!

Zəfəran yemək, deyilənə görə, adamı gülməyə sövq edir. Burada zəfəran bu cəhətdən şərəblə müqayisə edilir və zəfəran sözü altında şərəb nəzərdə tutulur. Yəni əgər şərəb içmədən şadsan, kefin yaxşıdırsa, onda şərəb içmə, çünki sərxoşluqdan və lüzumsuz yerə çox gülməkdən məhv ola bilərsiniz.

¹⁷⁹ O ceyran otaran çobanlar belə
Çomağın yerinə ox almış ələ.

Yəni çobanlar da çobanlıq ağacını atıb, əllərinə silah almışlar, yollarından azmışlar.

¹⁸⁰ Kiçikdən ən böyük bir fitnə doğur,
Hər qurdun sümüyü ayağa oxdur.

Deyirlər, qurd topuğunun sümüyü zəhərli olur. Beytin mənası: xırda bir şeydən çox vaxt böyük bir ziyan baş verə bilər. Qurd topuğunun bir sümük qırıntısı ayağa batsa, bir oxun başı qədər yara salıb əzab verir.

¹⁸¹ Bənzər o dastana bu tac, taxt, ordu:
«Hindudan sərvəti çalar bir hindu».

Yəni mənim bu taxt-taca malik olmağım «Bir hind oğrusunun paltarını başqa bir hind oğrusunun oğurlaması» hekayəsinə bənzər.

¹⁸² Önünə çıxarkən bir atəşkədə
Ondan buz yaratdı atəşpərəstə.

Yəni bütün atəşkədələri dağıdıb xaraba qoydu.

¹⁸³ Orada bir bahar vardı qəlb açan,
Güllərin dimağı acıydı ondan.

Burada *bahar* – atəşkədə mənasındadır. Yəni orada bir atəşkədə vardı ki, qızılgül onun rənginə paxıllıq etdiyindən acı olmuşdu.

¹⁸⁴ Saqi, ver ərinmiş o saf qızıldan.
Qırmızı kükürdü odur doğuran.

Qırmızı kükürd – əski kimyagərlərin fikrincə, elə bir maddədir ki, hər hansı maddəyə vurulsa qızıla çevirər.

¹⁸⁵ Mənə ver, dərmantək tutiya edim,
Misimi onunla kimiya edim.

O iksiri mənə ver ki, mis vücudumu onunla qızıla döndərim.

¹⁸⁶ Ulduzu ona yar olduğu gündə.

Yəni bəxti açıldığı, xoşbəxt olduğu zaman.

¹⁸⁷ Uca fil başına kəmənd atım mən,
Qandan ruyən kökü çıxarım nildən.

Ruyən kökü – boyaqçıların işlətdiyi qırmızı kök, nil isə Hindistanda bitən qara otdur.

Beytin mənası: Hindistanda o qədər qan töküm ki, qara ot (nil) əvəzinə qırmızı boya kökü bitsin.

¹⁸⁸ Örtülü sərvətə növbət gəlincə,
Hinddə Çin çinisi göründü incə.

Örtülü sərvət – Keydin qızı deməkdir. Yəni əsmər gözəllər ölkəsi olan Hindistandan Çinin ağ gözəli göründü.

¹⁸⁹ Baş vermiş arpadır müşkin buğdadan,
Deyil buğda, deyə, boz arpa satan.

Yəni o əsmər gözəlin arpa boyda xalı buğdadan bitmişdi, buğdayı rəngli gözəl üzündə idi. Bu, arpanı buğda yerinə satıb aldadanlardan deyildi. Demək, bunun zahiri buğda, əsl arpa deyil, əksinə, zahiri arpa, əsl buğda idi; saf və təbii gözəl idi.

¹⁹⁰ Türk simalı idi o hindli afət,
Şaha Hind elindən vermişdi cənnət.

Yəni o gözəl türk simalı, ağüzlü idisə də, özü hind qızı idi, şah üçün cənnəti Hindistanda yaratmışdı.

¹⁹¹ O rumi üzüylə, hindu diliylə
Etmiş Rum şahını özünə kölə.

Yəni o Rum (ağ) üzlü və hind dilli, hindcə danışan gözəl Rum şahını özünə qulam etmişdi.

¹⁹² Oxundan torpağa üz qoyan ceyran
Gözündə tiryəktək görünür cahan.

Yəni onun oxu ilə yıxılan ceyranın gözündə dünya qaralırdı; yaxud tiryəkdən məst olan kimi, gözləri süzülüb qalırdı.

¹⁹³ Atlar dırnağından ipək çöl, çəmən
«Ceyrangöz» olmuşdu ceyran gözündən.

«Ceyrangöz» – bir növ ipək parça adıdır; üstündə ceyran gözü kimi naxışlar olduğu üçün belə adlanır. Beytin mənası: o qədər ceyran ovlanmış ki, yer «ceyrangöz» parçası şəklində idi.

¹⁹⁴ Sübhün gözəli zər xalxalı ilə
Göyün xeyməsinə saçarkən şölə...

Sübh gözəli – Günəş; *zər xalxal* – Günəşin nuru; göyün xeyməsi – göy qübbəsi, səma deməkdir. Beytin mənası: səhər açılıb Günəş göydə görünməyə başlarkən...

¹⁹⁵ Qara müşk ağacı əkmışəm Hinddə,
Fikrim ağ yasəmən tikməkdir Çində.

Yəni Hindistanı fəth etmişəm, indi Çini də fəth etmək istəyirəm. Burada *qara müşk* – hindlilərin qaralığına, ağ yasəmən isə çinlilərin ağlığına işarədir.

¹⁹⁶ Xəbər ver, hesabdan qalmayım geri,
Səbətə ilandır, ya sümükləri?

İlan kin və ədavət rəmzidir. İlanın bel sümüyünü isə qədim iranlılar dostluq üçün özlərində saxlardılar. Beytin mənası: söylə görüm, arada dostluq var, ya düşmənlik?

¹⁹⁷ *Zəxirə* – ərzaq, sursat.

¹⁹⁸ Düşünmə, lacivərd boyalı paltar
Hər şəxsə göylərdən gəlir, ey salar!

Yəni zənn etmə ki, kişinin başına gələn bəla göydən gəlir.

¹⁹⁹ Sarsılmaz qolumdan qorxmadınmı sən?
Mənim tərəzimə torpaq tökürsən!

Birinin *tərəzisində torpaq tökmək* – onu gücsüz saymaq, asanlıqla məğlub ediləcəyinə inanmaq deməkdir. Yəni polad kimi gücümdən qorxmadan, məni ağır daşlarla deyil, yüngül torpaqla çəkmək istəyirsən.

²⁰⁰ Ulduzlar o qədər qızıl səpirdi,
Yer öküzü qızıl altına girdi.

Mifoloji təsəvvürə görə, yer kürəsi öküz üstündə durmuşdur. Beytin mənası: gecə oldu, o qədər ulduz doğdu ki, göydən yerə işıqdan sanki qızıl töküldü, yer öküzü qızılın altında duran kimi idi.

²⁰¹ Təbii yaqutu yonunca zaman,
Yaqutlu tac ilə cüt oldu cahan.

Yəni göy təbii yaquta bənzəyən Günəşi xırdalayıb səmaya səpmiş, səma almazlarla bəzənmiş, tac kimi yerin başına qoyulmuşdur.

²⁰² Neysandan nə şərəf almışsa sədəf,
Çinə də şah verdi elə bir şərəf.

Yəni İskəndər çinlilərə çoxlu dürr-cəvahir bağışladı.

²⁰³ Fəğfur – qədimdə Çin imperatorlarına verilən titül.

²⁰⁴ Hər yandan töküldü şahənə yarpaq,
Meynə yarpağıtək tökdü hər budaq.

Yəni payızda ağac yarpaqlarını tökən kimi, ziyafət süfrəsinə də o qədər bol rəngarəng yemək boşqabları döşəndi.

²⁰⁵ Fərxaş bənzəyən istək evindən
Tez hazır olurdu hər istənilən.

Fərxaş – Çində gözəlləri ilə məşhur bir şəhər olmuşdur. Yəni o məclisdə, Fərxaş şəhərində olan kimi, hər kəs öz istədiyinə o saat nail olurdu. Cənnətdə həmişə hər şey arzu edilən dəqiqədə hazır olan kimi, orda da hər şey hazır idi.

²⁰⁶ «Fərəsi» «Rux» ilə ayaqdan salır,
«Fərəs»lə «Fil»i də cəbhədən alır.

Yəni (şahmat oyununda olan kimi) düşmənin atını topla vurur, filini də atla aradan çıxarır.

²⁰⁷ Çərx kimi dolanır açarkən şəhbal,
Gəzişi cənubdu, çıxışı şimal.

Yəni o ov quşu ova getməkdə cənub küləyi kimi, ovdan gəlməkdə isə şimal küləyi kimi sürətli, iti qanadlı idi.

²⁰⁸ Su kimi lətifdir o çənə, buxaq,
Atəşdə suyu kim görmüş baş-ayaq?

Atəşdə suyun baş-ayaq görünməsi ifadəsi ilə tər damcılarını süzülən lətif ağ buxağın od kimi qırmızı yanaqlar altında sallanması nəzərdə tutulur.

²⁰⁹ Üzü bənövşəyə qızıl gül atır,
Gül üzdə bənövşə keşikçi yatır.

Burada *bənövşə* – saçlar, qızıl gül – yanaq deməkdir.

Yəni yanağı qara saçları bənövşəsinə qızılgül taxmış, bənövşəni qızılgülün qarovulçusu etmişdir.

²¹⁰ Müşk onun zülfünə bağlamış kəməş,
Zülfü də Günəşə köləlik edər.

Yəni müşk onun saçlarının beli bağlı qulu, saçları da Günəş kimi parlaq yanaqlarının beli bağlı qulamı idi.

²¹¹ Yeddi rus soyundan tərətədi ordu.

O zaman ruslar yeddi tayfaya bölünürdü.

²¹² Tarixlə, təqvimlə hər bə gedirlər,
Hesabda bir ayı təxir edirlər.

Yəni onlar tarix və təqvim üzürlə uğurlu-uğursuz saati təyin etməklə hər bə başlayır və bu astronomik hesablama üçün bir ay yubanırlar.

²¹³ Zəhər ki, vücuda salır zəlzələ,
Sağalır yenə də başqa zəhərlə.

Təbabətdə zəhərlənməni bədənə başqa bir zəhər vurmaqla da müalicə edirlər: burada həmin təbii əməliyyata işarə olunur.

²¹⁴ Daşlarda nizə qan çeşməsi açar,
Bir orman göyərdir yay ilə oxlar.

Burada *daşlar* dedikdə döyüşçülərin daş kimi bərk sinələri nəzərdə tutulur. Yəni nizə, mızraq döyüşçülərin daş sinələrindən qan bulacağı açmış və o bulacağın ətrafında nizə, ox meşəsi bitmişdir.

²¹⁵ Aslantək alışıdım sağrı yırtmağa,
Tülkütək baxmaram yağlı quyruğa.

Yəni mən müharibədə aslan kimi pəncə-pəncəyə vuruşuram, tülkü kimi hiyləgərliklə məşğul olmuram.

²¹⁶ Boynunu çəkən çox adlı pəhləvan
Oturdu buza o soyuqqanlıdan.

Yəni bu müharibə çox igidləri məhv etdi. *Buza oturmaq* – burada soyumaq, ölmək deməkdir.

²¹⁷ Firuzə rəngli tağ ertəsi günü
Dağ-daşdan ucaldı yaqut güzgünü.

Firuzə rəngli tağ – göy, səma; *yaqut güzgü* – Günəş. Yəni ertəsi günü dağın arxasından Günəş doğdu.

²¹⁸ Öpüşün qapısı bununla belə,
Bağlanmış Səmərqənd çubuqlarıyla.

Yəni dodaqlarım gözəl, öpüş çox şirinsə də, lakin onların qapısı Səmərqənd ağacı ilə bərk bağlanmışdır, oradan öpüş içəri girə bilməz.

²¹⁹ Mənimlə bir cınaq çəksə gül, çiçək,
«Apardım» sözünü unutsun gərək.

Yəni güllər də mənim gözəlliyimlə bəhsə girişə bilməz; mən öz gözəlliyimlə hər zaman güllərdən, çiçəklərdən üstünəm.

²²⁰ Bu müşkin xalımla çinli bağrıyam,
Falca Rum qəlbinin şən çırağıyam.

Burada *müşkin xal* – qara, *çinli bağı* – ağ vücuda, ağ sifətə yaraşlıq deməkdir. Yəni fala baxdırmışam, bəxtimə Rum qəlbi, yəni İskəndər düşmüşdür. *Rum qəlbinin şən çırağıyam* – yəni məhəbbətim İskəndərin ürəyindədir, İskəndərin xoşuna gəlmişəm.

²²¹ Əqiq möhr üstünü basmamışdı pas,
Saf üzük qaşını deşməmiş almas.

Yəni o qız hələ bakirə idi, o vaxta qədər ona kişi əli toxunmamışdı.

²²² Gecəydi o yerdə, qaranlıq diyar
Müşkü ud yerinə etdi ixtiyar.

Orijinalda «qaranlıq diyar» deyil, «yarımışıqlı diyar»dır. Yəni gecə olanda o diyar ağ udu (ışığı) deyil, qara müşkü (qaranlığı) seçdi.

²²³ Kinindən olmuş göy dəli, zəncirli,
Zəncinin yerinə keçdi kəşmirli.

Yəni göyün halı zəncirli dəli kimi qarışdı. Ağ sifətli kəşmirli qara bədənli zəncini əvəz etdi: hava işıqlandı.

²²⁴ Əjdər quyruğunda gizləndi Aytək.

Dini rəvayətlərdə Ayın tutulması əjdəhanın onu tutub gizlətməsi ilə izah edilir. Buna görə də Ay tutularkən əjdəhanı guya qorxudub qovmaq üçün mis qablara döyüb hay-küy salarmışlar. Misranın mənası: İskəndər Zülqərneyn zülmata getdi.

²²⁵ Açmış bu mədəni başqa bir şair.

Burada Nizami Firdovsini nəzərdə tutur.

²²⁶ Heyvan tapmadısa, kədər yox bunda,
Heyvantək ölmədi heyvan yolunda.

Burada birinci və üçüncü «*heyvan*» – abi-həyat, dirilik suyu mənasındadır. Yəni İskəndər dirilik suyunu tapmadısa da, bundan incimədi və çox şükür etdi ki, heyvan suyu, yəni dirilik suyu yolunda heyvan kimi ölmədi.

²²⁷ Bu incə nüktədən bildi tacidar:
Torpaqdır, onu bu torpaq doyurar.

Yəni bu mənalı hekayədən şah anladı ki, sağlığın tamahını yalnız qəbir torpağı doyurar.

²²⁸ Birini günbəddən salır quyuya,
Birini balıqdan ucaldır Aya.

Yəni bu dünya birini göydən yerə endirir, birini yerdən göyə qaldırır – birini alçaldır, birini yüksəldir.

²²⁹ Hər yerdə o qoca, o sənət əri
Yanlış söyləmişdi doğru sözləri,
Yanlışa yenidən vurdum bir bəzək,
O qoca şairdən üzr istəyərek.

Qoca şair – Firdovsidir. Yəni Firdovsi İskəndər dastanını yanlış rəvayətlər üzrə bəzəmişdi. Mən bunu doğru dastan üzrə bir də bəzədim (yenidən işlədim) ki, bunun üçün də Firdovsidən üzr istəyirəm.

²³⁰ Dünyanı yumuş bu üçüncü dəniz,
Nəsara dinindən etmiş tərtemiz.

Mifoloji rəvayətə görə, *üç dəniz* – birinci asiman, göy, *ikinci* – dünyanı qaplayan mühit dənizi, *üçüncü* – havada sallanan dənizdir. Bunun suyu dünyanı yumaqdadır.

Nəsara dini – allahı üç ünsürdən (ata, oğul, müqəddəs ruh) ibarət hesab edən xristianlıq.

²³¹ Uca, dik başını Müştəri öpər,
Onun bir nəzəri min işıq səpər.
Təslis və tərbiə cəvahir saçan,
Üçbucaq oturdan, dördlü oturan.

Yəni *Müştəri* ulduzu kimi yüksəkdə olan, baxışları gövhər saçan. *Tərbi* – dördlənə; burada bardaş qurub oturma: təslis – üçləmə; burada məclisdəkiləri üçbucaq şəklində oturtma; sağda, solda və qa-baqda.

²³² Bitincə gövhəri aldım hüzurə,
Gövhəri hədiyyə verdim gövhərə.

Yəni «Şərəfnamə»ni yazıb qurtardıqdan sonra Nüsrətəddinə it-haf etdim. Beytdə əvvəlki iki «gövhər» sözü «Şərəfnamə»ni, so-nuncu «gövhər» isə Nüsrətəddin Atabəyi bildirir.

İQBALNAMƏ

¹ Heç bir kəs torpağa dil verə bilməz,
Naxış vura bilməz suya da heç kəs.

Heç kim torpağı danışdıra bilməmiş və heç kim suya naxış sala bilməmişdir. Təkcə Allah torpaqdan nitq sahibi olan insan yaratmış və bir damcı suya (nütfəyə) insanın surətini nəqş etmişdir.

² Səni ümid ilə hey axtarmaqda
Kimisi qarada, kimisi ağda.

Səni hər kəs qaranlıq gecədə, işıqlı gündüzdə, kimi yerdə, kimi göydə axtarıb tapmaq istəyir.

³ Köhnə hekayəti çatdırdım sona,
Başlasın təzə söz indi cövlana.

Bundan əvvəlki hekayəni – «İskəndərnamə»nin birinci hissəsi-ni – «Şərəfnamə»ni yazıb bitirdim, indi də onun ikinci hissəsini – «İqbalnamə»ni yazmağa başlamışam.

⁴ Saldın ilk sözümü sən dildən-dilə,
Bu son addımı da yetir mənzilə.

«Şərəfnamə»də müvəffəqiyyətimi və şöhrətimi təmin etdin, indi «İqbalnamə»ni də o cür başa çatdırmağa mənə yol göstər, yar-dım et.

⁵ Onun taxtı idi bütün bu əflak,
Başının müqəddəs tacıydı «lövlək».

Həqiqətdə Məhəmmədin taxtı-tacı yox idisə də, mənən o həm taxt, həm tac sahibi idi.

Quranda «Lövləkə lima xələqtül-əflak» («əgər sən olmasaydın, göyləri yaratmazdım») ayəsinin ixtisar edilmiş variantıdır. Guya bu sözləri Allah Məhəmmədə müraciətlə demişdir.

⁶ Parlayıb nur saçdı bu kainata,
Bənzərdi Zülmatda abi-həyata.

Məhəmməd cəhalət qaranlığında olan dünyaya öz mərifəti ilə işıq saçdı. Onun dünyada varlığı əsatirə görə Zülmatda olan dirilik suyuna (abi-həyata) bənzədilir.

⁷ Uca qalxmasaydı ərşin tağından,
Kimdi kainatın sirrini açan?

Ərşin tağı – burada Məhəmmədin, dini əfsanədə deyildi ki, qalxdığı «meracdır» ki, göyün yeddinci təbəqəsi sayılır.

Beytin mənası: Məhəmməd göylərin ən yüksək qatından uca qalxdığı üçün kainatın sirlərini açdı.

⁸ Cənnətdən torpağa gəldisə Adəm,
O qoydu torpaqdan cənnətə qədəm.

Dini əfsanəyə görə birinci peyğəmbər olan Adəm Allahın əmrindən çıxdığı üçün cənnətdən çıxarılıb dünyaya atılmışdı.

Beytin mənası: Məhəmməd Adəm peyğəmbərdən də yüksəkdir. Adəm cənnətdən çıxarılıb yerə qovulduğu halda, Məhəmməd yerdən cənnətə getmişdir. Burada Məhəmmədin behiştə görməsinə işarə edilir.

⁹ Aytək çıxdı Yusif quyudan əgər,
Nur saçdı quyudan o, Aya qədar.

Yusif quyudan Ay kimi bayıra çıxdısa, Məhəmməd merac gecəsi yerdən Ayın üstünə, ərsə çıxdı və hər yeri öz nuruna qər qət etdi.

¹⁰ Xızra abi-həyat oldusa qismət,
Həyat çeşməsindən keçdi Məhəmməd.

Əgər Xızr Zülmata gedib dirilik suyuna çatdısa, Məhəmməd merac gecəsi daha yüksək məqama çatdı.

¹¹ Yunisi uddusa balıq bir zaman,
Ona səcdə etdi balıqla ilan.

Yunis – dini rəvayətə görə, qədim yəhudilərin peyğəmbərlərindəndir. Uydurduğu möcüzə yalan çıxdığı üçün qaçıb Dəclə kənarına gəlmiş, gəmiyə minmiş, günahkar olduğundan gəmi onu aparmışdır; Yunisi suya atmışlar. Bir böyük balıq onu udmuş, o da balığın qarınında tövbə və dua etmiş, Allah duasını qəbul etmiş, bir müddət sonra balıq onu kənara buraxmışdır.

İkinci misrada Nizami Məhəmmədin möcüzələrindən birinə işarə edir. Dini əfsanəyə görə, Məhəmmədin möcüzələrindən biri də guya heyvanları dilə gətirməsi olmuşdur. Guya balıq və ilan da ona ram olub dilə gəlmiş, onun peyğəmbərliyini təsdiq etmişdir.

¹² Davuddan yadigar tək bir zireh var,
Məhəmməd yüz zireh qoyub yadigar.

Davud peyğəmbər öldəndən sonra ondan insanlara yadigar kimi zireh qayıрмаq bacarığı qalmışdı. Məhəmmədin təlimi isə yüz zirehə bərabərdir.

¹³ İsanın beşiyi göyə qovuşdu,
Məhəmmədsə özü göylərə uçdu.

Məhəmməd peyğəmbərin meracına işarədir.

¹⁴ Tur dağı Musaya oldusa eyvan,
Məhəmmədin qəsri yarandı nurdan.

Musa Allahdan vəhy almaq üçün «Turi-Sina» dağına çıxmışdı, Məhəmməd nurdan yaranmış qəsrə Allahla söhbət edirdi.

¹⁵ Gəlinimdə olan şuxluq, tərəvət
Peykərşünaslara eylər kifayət.

Gəlinim – burada əsərim, yəni «İqbalnamə», peykərşünas isə sənəti, gözəlliyi qiymətləndirən deməkdir.

¹⁶ Kürədən çıxanda güzgü bərq vurur,
Fəqət sınaq zaman zirehə yarar.

Qədimdə güzgünü pardaxlanmış dəmirdən qayırdılar. Güzgü qırıldıqda ondan zireh də düzəltmək olurdu.

Beytin mənası: gənclikdə insanın üzü güzgü kimi parlaq və saf olur, amma qocalanda üz qırışır, zireh kimi çin-çin olur.

¹⁷ Zülmətə bürünmüş keşikçixana,
Həmlə eləmişdir fil pasibana.

Keşikçixana – dünya, fil – gecə, pasiban – Günəş mənasını verir. Yəni: gecə gəlmiş, hər tərəfi qaranlıq basmışdır.

¹⁸ Bir ahu balası doğmuşdur çəmən,
Müşk-ənbər saçmada öz göbəyindən.

Ahu – ulduz, *çəmən* – göy mənasındadır. Ahunun göbəyindən qara müşk düşən kimi göydən yerə qaranlıq çökməkdədir, yəni gecədir.

¹⁹ Dürr üçün qəvvastək suya batırdım,
Gah seçib götürür, gah da atırdım.

Nizami «İqbalnamə»ni yazarkən yeni surətlər, incə mənalar, gözəl ifadələr tapmasını qəvvastək dənizdən dürr çıxarmasına oxşadır.

²⁰ Fələyin köhləni olub tənqəfəs...

Vaxtın sürətlə keçməsinə işarədir.

²¹ Daxmada gecənin hörüklərindən
Yeddirəng ipəklər toxuyuram mən.

Bu dar evimdə gecənin mənə verdiyi ilhamla rəngarəng surətlər, sözlər yaradıb, əsərimi yazıram.

²² Bu lacivərd küpdən mən də İsatək
İplər çıxarıram hər an rəngbərəng.

Dini əfsanəyə görə, İsanın peyğəmbərliyinə ən əvvəl inanan on iki boyaqçı olmuşdur. Bunlar İsadan möcüzə istəmişlər. İsa da guya boyaqçılara boyamaq üçün verilmiş bütün əşyanı bir küpə tökmüş və bunları eyni küpdən hər kəsin istədiyi rəngdə çıxarmışdır.

Bu beytdə: lacivərd küp – göy, səma; rəngbərəng iplər isə – müxtəlif surətlər və müxtəlif mənalar ifadə edən misralar, beytlər deməkdir.

²³ Onda Müştərini görərək hər an,
Vurur üzüyünə Ütarid nişan.

Nizami özünü *Ütaridə* – katibə, Xoylu İmadı isə xoşbəxtlik gətirən Müştəri ulduzuna bənzədir. Münəccimlərin fikrincə, Müştəri xoş tale göstərən ulduzların ən böyüyüdür, Ütarid isə göylərin kati-bidir.

Beytin mənası: Müştəri Ütaridə xoşbəxtlik nəzərini salan kimi Ütarid bu səadəti möhürləmək üçün katiblik üzüyünü barmağına keçirir. Keçmişdə şahların katibi onların möhrünü özündə saxlardı ki, yazılanları möhürləsin.

²⁴ Məgər neçə uşaq tutar bir mama?
Bir ağac nə qədər yetirər xurma?

Burada Nizami özünü mamaya və bar verən ağaca, yaratdığı misraları və beytləri uşaq və xurmaya bənzədir. Yəni bir şair bir gecədə nə qədər şer yazar.

²⁵ Yuxusuz, ac-susuz qalib o gecə,
Bu mavi dəryada üzürdüm təkcə.

Mavi dərya ilham mənasındadır. Yəni bu yuxusuz çalışdığım gecədə fikrim ilham dənizində söz inciləri toplamaq üçün üzməkdədir.

²⁶ Gecə gecə deyil, dibsiz bir quyu,
Ayı da, Günü də udmuşdu suyu.

Ayın görünmədiyi gecə, yəni tamam qaranlıq olan gecə el arasında qədimdən bəri qaranlıq quyuya bənzədilir, guya Ay və Günəş bu quyuya düşmüşdür.

²⁷ Atdığım kəməndlə, şahın bəxtindən,
Əmlik ceyranları ovlamışam mən.

Şahın dövlətindən ilham kəməndini ələ alaraq xəyalımın çəmənində *məna ceyranları* ovlamışam – gözəl beytlər yaratmışam.

²⁸ Əngin dənizlərə mən tor atmışam,
Bu torla növbənöv balıq tutmuşam.

Xəyalımın dənizinə tor ataraq, çoxlu təzə fikirlər tapmışam, rəngarəng beytlər yaratmışam.

²⁹ Vuruşur önümdə Çin ilə Həbəş.

Çin – ağ kağız, Həbəş isə kağız üzərində qara xətlər, yazılar deməkdir.

³⁰ Qızışıb coşduqca beynim şərəbdən,
Gəldi səxavətə söz də bu zaman.

Şərab şairin ilhamı, təbi mənasındadır. Nizami ömründə şərab içmədiyini başqa beytlərində də bildirmişdir. Məsələn:

Sən mey iç, gətirmə heç bir bəhanə,
Ağzım möhürlüdür, üz vurma mənə.

Beytin mənası: mənəvi şərabım – təbim coşduqca sözlər, fikirlər də beynimdə coşub daşır.

³¹ Taleyim açıldı, oldum bəxtəvər,
Zöhrə dəf göndərdi, Müştəri dəftər.

Zöhrə ulduzu Yaxın Şərqi klassik şairlərinin əsərlərində göylərin çalğıcısı sayılır. *Zöhrənin dəfi* buna işarədir.

Kosmoqrafiya Müştəri ulduzu üzərində qara xətlər olduğunu göstərir. Müştərinin bu xətlərini qədimdə yazı saymışlar. Müştərinin dəftəri ifadəsi də buna işarədir.

İkinci tərəfdən, Müştərinin Zöhrə ilə bir bürcdə qarşılaşması, qədim astroloqların fikrincə, xoşbəxtlik əlamətidir.

Bu beytdə *Zöhrənin dəfi* – əyləncəli, zövq verən şerlər, *Müştərinin dəftəri* isə, xoşbəxtlik kitabı deməkdir ki, bu da «İqbalnamə»yə işarədir. Nizami demək istəyir ki, bu kitabda həm zövq, sevinc, həm də səadət yolunu tapmaq olar.

³² Neçə vaxt ağ rəngə lacivərd qatdım,
Bitdi «Şərəfnamə», murada çatdım.

Ağ rəng – kağıza, *lacivərd* isə mürəkkəbə işarədir. Nizami *ağ rəngi lacivərdə qatdım* deməklə, əsərlərini yazmasından bəhs edir.

³³ Gör əvvəl nə əkdim, gör bitdi nələr,
Sınığı bu sayaq bitişdirərlər.

Şair «İqbalnamə»ni yazmaqla və onu «Şərəfnamə» ilə bitişdir-məklə «İskəndərnamə» kimi bütöv bir əsərin meydana çıxdığını göstərir. Beytdə sınıq sözü «Şərəfnamə»nin mövzuca yarımçıqlığına işarədir ki, «İqbalnamə» bunu tamamlayır.

³⁴ Bilmirəm bir belə füsunkar sözlər
Babil quyusundan çıxır nə təhər?

Əsatirə görə, qədim Babil şəhərində dərin bir quyu var imiş ki, oradan asılmış Harut və Marut adında sehirbaz mələklər də quyudan çıxıb bilməzlərmiş. Nizami burada öz şerinin o quyudan çıxıb biləcək dərəcədə qüvvətli caduya, yəni təsirə malik olduğunu söyləyir.

³⁵ Zöhrəyə o «Zənd»i kimlər öyrətdi,
Oxuyub Harutu tamam bənd etdi?

Əsatirə görə, guya Zöhrə ulduzu çox gözəl oxumağı ilə Harutu cəzb etmiş, Harut da ona qovuşmaq üçün sehirbazlığa başlamış və sehirbazlıq etdiyinə görə cəzalandırılaraq quyudan başı üstə asılmışdır.

«Zənd» – atəspərəstlərin peyğəmbəri Zərdüştün kitabının adıdır. Buna «Zənd-Avesta» da deyilir. Nizami isə təbini «Zənd» oxuyan Zöhrəyə, şeirlərini də Zöhrənin cəzbedici nəğmələrinə bənzədir.

³⁶ Şehirli nəğmədən Zərdüşt xar oldu,
Söndü çox «Zənd»lərin alovu, odu.

Yəni mənim sehrə – qüvvətə malik sözlərimin müqabilində Zərdüştün sözləri kölgədə qaldı, çox «Zənd»lər rəvnəqdən düşdü.

³⁷ Deryaya dürr saçsın qətrə buradan,
Qoy xurma daşısın Bəsrə buradan.

Məlumdur ki, qətrə deryada sədəfin ağzına düşüb, dürr olar. Nizami deyir ki, qətrələr məndən deryalara dürr saçə bilər, yəni mən sözlərdən dürr yaradan bir şairəm.

İkinci misra Bəsrənin bol və əla xurma yeri olduğuna işarədir. Nizami özünün Bəsrə xurmasından da şirin və bol sözlər yaratdığını söyləyir.

³⁸ Bu altıkünc tağda bir buludam mən,
Səpəram hər yana su ciyərimdən.

Mən bu altıçəhətli aləmdə elə bir sənətkaram ki, sözlərimin şöhrəti hər yana gedib çatır.

³⁹ Bitkitək pay alıb hamı suyumdan,
Yağışım sərvlər becərir hər an.

Mənim əsərimdən ilham alan şairlər damcı ilə bitən otlara bənzərlər, onlar mənim böyük bəhrələr verən sənətimə möhtacdırlar.

⁴⁰ Kölgətək işıqdan zərər görənlər,
Əlbəttə, həmişə ondan çəkinər.
Çəşməmdən feyziyab olsa da çoxu,
Getmir gözlərinə həsəddən yuxu.

Bu beytlərdə Nizami özünü işığa və onun poetik istedadına həsəd aparən şairləri kölgəyə bənzədir.

⁴¹ Mənim meyخانamdan içərlər şərab.

Mənim əsərlərimdən istifadə edərlər.

⁴² Bu feyzi onunçün qazandım ki, mən
Əsla su içmədim yad bir çəşmədən.

Mən özgəyə göz dikmədən öz əməyimlə belə bir dərəcəyə çatdım.

⁴³ Xəlvətdə poladdan sildim ki, pası,
Yaqut rəngi alsın onun aynası.

Bu və başqa beytlərdə Nizami öz yaradıcılığının tamamilə orijinal olduğunu, heç kəsi təqlid etmədiyini və heç kəsdən söz almadığını göstərir və deyir ki, mən zəhmət və əziyyət çəkməklə öz yaradıcılıq xəyalımı güzgü kimi parlatdım.

⁴⁴ Hələ can almamış əcəl turactək:
«Dad, məni tutdular!» – çığırıb dad çək.

Dad, məni tutdular! – Turacın oxumasına təqlid yolu ilə düzəldilmiş ifadəyə işarədir.

⁴⁵ Fələk – yeddibaşlı qorxunc əjdaha,
Bircə zərbə vursa, məhv oldun daha.

Əsatirə görə, guya göy əjdəhası fələk Ayı udurmuş, həm də onun tutulmasına səbəb olmuş.

⁴⁶ Xəlbirə bənzəyən təştdir asiman,
Sən bir xəlbir torpaq, o da bir təşt qan.

Birinci misra ulduzlarla dolu göyə işarədir, ikinci misrada isə insan bir ovuc torpağa, çərxi-fələk isə məhv olmuşların qanı ilə dolmuş bir təştə bənzədilir.

⁴⁷ Bu göy rəngli küpün çox hiyləsi var,
İçindən görərsən yüz cür rəng çıxar.

Göy rəngli küp – fələk, səma deməkdir. Beytin mənası: bu fələk cadularla, füsunlarla doludur, ondan yüz növ hiylə baş verir.

⁴⁸ Küpə bir cadugər minər, deyərlər,
Bu küpə minmişdir yüz min cadugər.

Əfsanələrə görə, küpə bircə cadugər minir, amma göyün küpünə bax ki, üstündə yüz minlərlə cadugər və sehrbaz, yəni bədbəxtlik və nəhslilik ulduzları dolaşır.

⁴⁹ Nədir dörd yol üstə məskən düzəltmək?

Dörd yol – dörd ünsürdən, yəni su, od, torpaq və havadan ibarət dünya deməkdir. Mənası: nə vaxta qədər bu keşməkeşli dünyada yaşayacağıq?

⁵⁰ Dörd balış qeydindən qurtaranda biz,
Asudə yatarıq səssiz-səmirsiz.

Dörd balış – yenə də dörd ünsürdən ibarət olan dünya deməkdir. Yəni yalnız öləndən sonra asudə olmaq mümkündür.

⁵¹ Hər pərdədə yalnız o adam çalar
Ki, ola pərdədən yaxşı xəbərdar.

Musiqidə işlənən pərdə sözü burada məcazi mənada. Beytdə deyilir ki, həyatın qanun-qaydalarını bilməyən, onlarla hesablaşmayan adam daim çətinliklərə rast gələr.

⁵² Qoyma qoca şaha gənc üstün gələ,
Şiruyə Pərvizi öldürdü belə.

Nizaminin «Xosrov və Şirin» poemasında Pərviz öz sağlığında şahlığı oğlu Şiruyəyə vermiş, onu həddindən artıq yüksəltmişdir. Şiruyə də yolunu azıb atası Xosrov Pərvizi öldürmüşdür.

⁵³ Qocaman ağaca mişar çəkmə sən,
Zöhhak bunun üçün düşdü təxtindən.

Qocaman ağac sözlərindən Pişdadiyan sülaləsinin, guya yeddi yüz il padşahlıq etmiş dördüncü şahı Cəmsid nəzərdə tutulur. Zöhhak onu taxtdan saldığı üçün öz taxt-tacını itirdi.

⁵⁴ Çoxları istədi «İqbalnamə»ni,
Tək ona həsr etdim mən bu naməni.

Namə sözü «İqbalnamə»yə, ona sözü isə İzzəddin Məsuda işarədir.

İzzəddin Məsud – Nurəddin Arslan şahın oğlu, Mosul atabəylərinin yeddinci hökmdarı olmuş, 1218-ci ilə qədər hakimiyyət sürmüşdür. Nizami «İskəndərnəmə»də bir neçə dəfə İzzəddin Məsudun adını çəkmiş, «İqbalnamə»ni də ona ithaf etmiş və oğlu Məhəmməd vasitəsilə əsəri Mosula göndərmişdir.

⁵⁵ Deyirlər o xoruz banlar hər səhər,
Yerdəki xoruzlar ona səs verər.

Nizami özünü guya göydə yaşayan və hər səhər ilk banlayan xoruza, o biri şairləri isə onu təqlid edərək, yerdə banlayan xoruzlara bənzədir.

⁵⁶ Bir ov vurubsansa, çıxar meydana...
Bir əsər yazmınsansa, ortaya qoy.

⁵⁷ Vurubsan qızıla şah sikkəsini.

Pulun üstündə şahın adı həkk edilən kimi, sən də bu qızıl kimi əsərin («İqbalnamə»nin) üstünə şahın adını yazmısan, əsəri ona ithaf etməsən.

⁵⁸ Almış fərmanını Məhmudilərdən,
Həsəbi, nəsəbi Davudilərdən.

Mahmud – Sultan Mahmud Qəznəvi və ya Səbuktəkin Qəznəvilər dövlətinin banisidir. 997-ci ildən 1030-cu ilə qədər hakimiyyət sürmüşdür. *Mahmudilər* – Mahmud nəsli, sülaləsi deməkdir. Davud – Səlcuq hökmdarlarından Qılıc Arslanın böyük qardaşı idi. Məlikşah Səlcuqunin fərmanı ilə 20 il hakimiyyətdə olmuş, 1107-ci ildə ölmüşdür. Şair İzzəddin Məsudun Səlcuq sülaləsindən olan Qılıc Arslanın böyük qardaşı Davud ibn-Süleymanla əsil-nəsəbcə bağlı olduğunu göstərir.

⁵⁹ Tünd şərab qədəhə tökülsə əgər,
Ləl lacivərdə şəbxun eyləyər.

Ləl – qırmızı şərab, *lacivərd* isə tünd göy rəngli qədəh mənasında işlənmişdir. *Ləl lacivərdə şəbxun (basqın) eyləyər* – yəni: qırmızı şərab göy qədəhin rəngini dəyişdirər.

⁶⁰ Üqab – qaraquş, ulduz adı.

⁶¹ Ayı göydə fətir eləyib güman,
Çoxları quyuya düşüblər, inan.

Şair Ayın quyu suyunda əks olunan şəklini fətirə, şahın çöhrəsini isə həmin şəkllə oxşadır; şaha təmənna ilə yanaşanlar Ayın quyudakı şəklini fətir bilib ona can atanlar kimi, özlərini fəlakətə salırlar.

⁶² Mələyə bənzəyir divlər kənardan,
Div zülmətdən törər, mələksə nurdan.

Əsatirə görə, div qaranlıqdan, mələk isə nurdan yaranmışdır.

⁶³ Neçün Bişkin demiş ona bu dövrən?
O ki, mehribandır bütün şahlardan.
Bişgin kəlməsini dürüst yazsalar,
Ona layiq bir ad Keypişin olar.

Bişkin sözünün lüğəti mənası çox kinli deməkdir. Nizami bu ləqəbin əsərdə mədh edilən şahın xasiyyətinə uyğun olmadığını bildirir və deyir ki, onun kini deyil, əksinə, mehribanlıığı bütün şahlardan artıqdır. Buna görə də şair Bişkin (yaxud Pişkin) sözünün hərflərinin yerini dəyişməklə onu Keypişin şəklinə salır və bu adı şaha daha layiq bilir; çünki Keypişin İranın əfsanəvi padşahı və Keylər sülaləsinin birinci şahı olan Keyqubadın oğlu Keykavusun adıdır.

⁶⁴ Qopdu bir zəlzələ, göyü oynatdı,
Şəhərlər dağılıb yerlərə batdı.

On ikinci əsrdə Azərbaycanda və o cümlədən Gəncədə bir neçə zəlzələ olmuşdur. Bunların ən böyüyü 1139-cu il zəlzələsidir ki, rəvayətə görə, bu vaxt Gəncədə 230 minə qədər adam həlak olmuşdur. Kəpəz dağı zirvəsinin çökməsi nəticəsində Göygölün əmələ gəlməsinə səbəb olan bu dəhşətli zəlzələni Nizami həyəcanla təsvir edir.

⁶⁵ Yusiflər gözünə sanki batdı mil,
Sanki aşıb-daşib Misri basdı Nil.

Nizami burada Gəncəni əfsanəvi gözəl Yusifə və Misirə bənzədir. Mil Yusifin gözünü kor və Nil Misiri viran etdiyi kimi zəlzələ də Gəncəni viran etmişdir.

⁶⁶ Bircə sap gövhəri sağ gördü səhər,
O düzdü yenidən saplara gövhər.

Gəncənin zəlzələdən sonra şah tərəfindən bərpasına işarədir.

⁶⁷ Yeddi firuzəli bu qəsrde sən
Haqqa, ədalətə vüsət vermişən.

Yeddi firuzəli qəsr – yeddi göy təbəqəsini bildirir; məcazi mənada isə dünyaya işarədir. Yəni: sən bu dar *dünyanı* hünərin və ədalətəninlə genişləndirdin.

⁶⁸ Bir qədəh mey verir sənə Nizami,
Gərək nuş edəsən Keykavus kimi.
Bu tusi qədəhlə Mahmuda bildir
«Şahnamə»nin qədri, qiyməti nədir!

Bir qədəh mey dedikdə «İqbalnamə» nəzərdə tutulur. Şair deyir ki, gərək bu qədəhdəki meyi nuş edib, ona qiymət verəsən. Başqa sözlə, bu tusi qədəhlə, yəni Firdovsi Tusinin «Şahnamə»si qiymətində olan bu əsərə layiqli qiymət verməklə, Sultan Mahmuda bildirəsən ki, şairin qədrini necə bilərlər.

⁶⁹ İki xəzinənin varisi, hökmən,
Səxavətdə sənsən, söz deməkdə mən.

İki xəzinə – Sultan Mahmudun xəzinəsi ilə Firdovsinin «Şahnamə» əsərini bildirir. Nizami deyir ki, «Şahnamə» şairinin varisi mənəm, Mahmud xəzinəsinin varisi sən. Məndən böyük əsər yazmaq, səndən böyük səxavət göstərmək...

⁷⁰ Borc əgər vaxtında ödənilməsə,
Qaydadır: varisdən çatar variscə.

Rəvayətə görə, Sultan Mahmud Firdovsiyə «Şahnamə»ni yazdırmış, lakin vəd etdiyi mükafatı verməmişdir. Nizami şaha deyir ki, Firdovsinin varisi mənəm, Mahmud xəzinəsinin varisi sən. Qanun-qaydaya görə ödənilməmiş borcu bu varis o varisə verməlidir.

⁷¹ O gövhər kanını yox edib ruzgar,
Bircə «Antiyaxis» qalib yadigar.

«Antiyaxis» İskəndərdən sonra İranda hakimiyyət sürmüş sultanlar nəslindən birinin adıdır. Bu söz eyni zamanda həmin hökmdarların adına yazılmış bir kitabdır ki, Nizami burada qalib yadigar dedikdə, onu nəzərə alır.

⁷² Yoxsa rum papaqlı bir türk nə sayaq
Çinə, Hindistana basardı ayaq?

Rum papaqlı türk sözləri ilə Hindistanı alıb, Çini özünə tabe etmiş olan İskəndər Zülqərneyn nəzərdə tutulur.

⁷³ Əfsunda Harutu vurub keçənlər,
Neçə əfsun quran, neçə cadugər...

İskəndər Zülqərneyn öz yanında Harutdan da mahir cadugərlər aparırdı.

⁷⁴ Madam ki, o rumi ipək bir rəngmiş,
İçdən belə çirkin, üzdən qəşəngmiş,
Gümüş məcməidə gərək biz nahaq
Bir qara ud kimi coşub daşmayaq.

Rum çeşnili ipək üzdən gözəl naxışlı, astardansa çirkin olur. Bu ipəyin astar tərəfini açıb eybini göstərmək lazım olmadığı kimi, biz də bu *gümüş məcməidə*, yəni bu göy altında (məcazi: bu dünyada) yaxşı qoxu verməyən qara ud kimi yanaraq eybimizi üzə çıxarmayaq. (Ud ağacı yanarkən xoş qoxu verir. Amma qara ud əksinə, yandıqda yaxşı iy vermir).

⁷⁵ Ud, söyüd külüylə yoxsa gözəllər
Dişini ağardıb bizə gülərlər.

Keçmişdə ud və söyüd ağaclarını yandıraraq külü ilə diş yuyarlanmış. Dişini ağardıb ifadəsi həm həqiqi mənada, həm də gülümək mənasında işlənmişdir. Nizami deyir ki, qara ud yananda külü ilə diş yuduqları kimi, biz də coşub-daşsaq, eyblərimizi üzə çıxararıq və xalq gülüb bizə iztehzə edər.

⁷⁶ «İki qərn sahibi» qoymuş namını,
Çünki Şərqdən, Qərbdən almış kamını.

Ərəb dilində qərn sözü Şərq və Qərb mənasında da işlənir. İskəndər Zülqərneynə «*İki qərn sahibi*» ləqəbini ona görə vermişlər ki, o, Şərqi də, Qərbi də fəth etmişdir.

⁷⁷ Deyirlər ki, qoşa hörüyü varmış,
Onu kürəyinə daim atarmış.

Qərn sözü saç mənasında da işlənir. Guya İskəndər saçını başının dalında iki dəstədə hörüb bururmuş, buna görə ona Zülqərneyn – iki hörüklü deyirmişlər.

⁷⁸ Deyirlər görübmüş bir belə rəya,
Gündən iki qərni alıbmış guya.

İskəndər yuxuda görübmüş ki, Şərqi və Qərbi Günəşin əlindən almış iki qərn sahibi olmuş, buna görə ona Zülqərneyn adını vermişlər.

⁷⁹ Sevdı çinli türkü, könlü şad oldu,
Qəmlər hindusundan o, azad oldu.

Türk sözü gözəl mənasında da işlənir. Burada Çində yaşayan türk gözəli nəzərdə tutulur. *Hindu* sözü qaralığ, qəm, kədər rəmzi kimi alınır.

Beytin mənası: Arşimed o ağ çimli türk gözəli ilə o qədər zövqə dalmışdı ki, qəmin, kədərin qaralığı onun qəlbini tərk etmişdi.

⁸⁰ Dik sərvə əyərək taqətdən saldı.

Qızı sağlamlıq, gənclik və gözəllikdən məhrum etdi.

⁸¹ Ruzgar ona görə dəyişir hər an:
Törəyib dörd ana, yeddi atadan.

Dörd ana – maddi aləmin əsasını təşkil edən dörd ünsür (su, od, torpaq, hava); *yeddi ata* isə astrologiyaya görə göyün yeddi təbəqəsi deməkdir.

Beytin mənası: dünya və insanın həyatı ona görə durmadan dəyişilir ki, bir-birinə zidd müxtəlif maddə və qüvvələrdən əmələ gəlmişdir.

⁸² Arşimides rumlu alimin mumdan
Balı çəkdiyini gördüyü zaman...

Rumlu alim – yunan filosofu Ərəstuya işarədir.

Beytin mənası: Arşimides Ərəstunun, balı mumdan ayıran kimi o qızın gözəlliyini soldurduğunu gördükdə...

⁸³ Uca sərv bir daha yarpaq açaraq
Dikəldi, yenə də atdı qol-budaq.

O sərviboylu kəninin əvvəlki gözəlliyi qayıdıb yerinə gəldi.

⁸⁴ Ruxu qoymuş idi Ayı piyada,
«Atı» mat qoymuşdu «şahı» dünyada.

Nizami bu beytdə öz fikrini obrazlı ifadə etmək üçün şahmat oyunu terminlərindən istifadə edir. Birinci misrada rux sözünü şair eyni zamanda iki mənada işlədir. *Rux* – farsca, üz və top (şahmat fiquru) mənasını verir. *Misra gözəlin hüsnü Ayı piyada qoymuşdu* mənasındadır.

Beytin mənası: parlaq üzü Ayın işığının yolunu bağlamışdı və onun gözəlliyinə şahlar mat (heyran) qalmışdılar.

⁸⁵ «Şirin»in halvasın qurtaranda mən
Bir halvaçalanım getdi evimdən.

«*Şirin*» – «Xosrov və Şirin» əsəri, halvaçalanım – arvadım mənasındadır.

Beytin mənası: «Xosrov və Şirin» əsərimi yazıb bitirdikdə, öz Şirinimi – Afaqımı itirdim.

⁸⁶ «Leyli» xəznəsinə çəkərkən hasar,
Orda da bir gövhər eylədim nisar.
Bu toyu çatdırıb mən nəhayətə,
Təzə bir gəlin də verdim cənnətə.

«Leyli və Məcnun» əsərini yazıb sona çatdıranda da ikinci arvadım öldü.

Üçüncü və dördüncü misralardan məlum olur ki, şair «İqbalnamə»ni yazıb qurtaranda üçüncü arvadı da vəfat etmişdir.

⁸⁷ Neçə gözəl dərdi sinəmdə ikən,
Rum-rus dastanını necə yazım mən?

Rum-rus dastanı burada «İskəndərnamə»yə işarədir.

⁸⁸ Hamıya məlumdur ki, əhli-Xorasan
Bağdadda fənd ilə yaşayar asan.

Abbasilər dövründə, səkkizinci əsrdə Xorasan hakimlərinin (Əbu Müslim Xorasaninin, Bəni-Tahir dövlətinin banisi Tahirin və b.) Bağdad xəlifələri ilə diplomatik əlaqələrinə və xəlifələri aldatmalarına işarədir.

⁸⁹ *Darülxilafət* – xilafət mərkəzi, paytaxt.

⁹⁰ Yox, əgər görsəniz yalançıyam mən,
Baş məndən, təst ilə qılinc da sizdən.

Gördünüz ki, mən sizi aldadıram, başımı təst içində kəsin. (Keçmişdə məhkum olanların başını təst içində kəsmək cəza formalarından biri olmuşdur).

⁹¹ İskəndər bir xəbər aldı Yunandan:
Olub xəzinəyə Mariyə ilan.

Şərqi əfsanələrinə görə, guya hər gizli xəzinə üstündə bir ilan yaşayıb onu qoruyarmış.

⁹² Mən qalxıb gizləndim dərhal bir künçdə,
Fikrim gah tikanda, gah da türüncdə.

Mənim ürəyimdə bir tərəfdən arvad-uşaq dərdi və ölüm qorxusu, digər tərəfdən də xəzinə qazanmaq, varlanmaq arzusu vardı.

⁹³ Döndüm bir mədənə o xəzinədən,
Dəniztək varlandım bir gecədə mən.

Mədəndə qiymətli daşlar, dənizdə dürr, inci və s. bol olduğu kimi, mən də eləcə varlandım.

⁹⁴ Şahı sarsıtmışdı bu söz, bu söhbət,
O gövhər satana etdi mərhəmət.

Gövhər satan ifadəsində bu əhvalatı danışan çörəkçi nəzərdə tutulur.

⁹⁵ Düz pərdədə əyri çaldıqlarından
Pərdənin dalında oldular nihan.

Doğru sözləri inkar edib yanlış yol ilə getdikləri üçün tələf oldular.

⁹⁶ Bir küpün içində gizləndi bir gün,
Axtardı səsini bu yeddi küpün.

Əflatun bir küpün içinə girib yeddi fələyin, kainatın səsini axtardı.

⁹⁷ Ərgənün təkmilə yetdiyi zaman
Süni ud çox yaxşı oldu xam uddan.

Ərgənün musiqi alətidir. Ud həm simli musiqi aləti, həm də Hindistanda bitən və yanarkən xoş qoxu verən ağac adıdır. İkinci misrada süni ud – musiqi alətinə, xam ud isə ağaca işarədir.

Yeni çalınan musiqi dinləyənləri çox ruhlandırır. Bunun təsiri yanan xoş qoxulu udun təsirindən daha yaxşı idi.

⁹⁸ Bu xəbər bürüdü bütün cahanı
Ki, yaqut paylayır o yaqutkanı.

Yaqutkanı sözlərində elm və hikmət sahibi olan Əflatun nəzərdə tutulur.

Yəni: hər tərəfə xəbər yayıldı ki, Əflatun gözəl musiqi aləti yaratmışdır.

⁹⁹ Birinci havanı çalanda yenə
Baş qoyub yatdılar Məndəl xəttinə.

Məndəl xətti – sehirbazların və cadugərlərin öz dövrlərinə çəkdiyi tilsimli xəttə deyilir.

Yəni: musiqi o qədər təsirli idi ki, dinləyənlər sehirlənmiş kimi bihuş olmuşdular.

¹⁰⁰ Qayıdıb üzüklə qurdu min kələk,
Necə ki, ulduzla oynayır fələk.

Fələk göydəki ulduzlarla cürbəcür hadisələr törətdiyi kimi, çoban da barmağındakı üzüyün qaşını oynatmaqla min kələk qururdu.

¹⁰¹ Bəlkə ilham alıb sazın telindən,
Ruma ipək həşyə nəqş eləyim mən.

Bəlkə bu ipək telli sazın musiqisi ilə ilhama gələrək Rum tarixinin ipəyini gözəl naxışlarla bəzəyim, İskəndər Rumi haqqında gözəl bir əsər yazım.

¹⁰² Bir də ki, xəbər ver, qoy gəlsin Sokrat,
Tərkibdə, ixlata o böyük ustad.

Tərkib və *ixlat* sözləri köhnə elmi istilahlardır. *İxlat* – qədim nəzəriyyəyə görə orqanizmdə olan dörd ünsürdür: qan, səfə, qara öd və bəlgəm. *Tərkib* – bu ünsürlərin birləşmə qayda və nisbətləridir.

Beytdə Sokrat bu elmin böyük bilicisi kimi göstərilir.

¹⁰³ Getmək üçün də vardır çox dəlil,
Hara oynamağa gedib Cəbrail?

Sokrat özünü Cəbrail ilə müqayisə edib, Cəbrail kimi hər kiçik iş üçün yerindən tərpənməməyi, ağır oturub-durmağı özünə layiq bilir.

¹⁰⁴ Ancaq bu süfrədən doymayır gözün...

Süfrə sözü burada dünyanın mal-dövləti mənasında işlənmişdir.

¹⁰⁵ Sokrat verdi ona gümüştek cavab,
Dedi ki: «Qulağa tökülməz simab!»

Simab – civə. Yəni: Sokrat ona gümüş kimi parlaq və təmiz cavab verərək dedi ki, qəflət civəsini öz qulağından çıxart, bu haqq sözü eşit.

¹⁰⁶ Dəmiri aynatək parlardan insan
Pası silməlidir öz vicdanından.

Özgülərə tərbiyə verən özü mənən təmiz, yüksək olmalıdır.

¹⁰⁷ Qara olsan əgər, söyüd kimi yan,
Zəncinin dişini odur ağardan.

Zəncilər dişlərini söyüd kömürü ilə yuyarlarmış.

¹⁰⁸ Dirilik suyunu Zülmatda sanan
Alimlər o hökmü çıxarıb burdan.

Əsatirə görə, dirilik suyu Zülmatda, yəni qaranlıq dünyadadır. Nizami demək istəyir ki, qara zəncidə işıqlı, fərəhli ruh olduğunu gören alimlər dirilik suyunun qaranlıqda, Zülmatda olduğunu düşünmüşlər.

¹⁰⁹ Bir idrak nurani olarsa əgər,
Bu tutqun günbəzə qalxıb yüksələr.

İdrak işıqlı, güclü olarsa, əlçatmaz göyləri də dərk edə bilər.

¹¹⁰ Günəşin nuruna yedəkçi ol sən,
Səni tərək etsə də düşmə ümiddən.

Günəşin nuru – həqiqət, doğruluq.

Yəni: sən həmişə həqiqətdən, doğruluqdan yapış. O səni bir müddət tərək etsə də, ümitsiz olma. Burada Nizami həqiqət və mərifət günəşini kəcavədə gedən bir gözələ bənzədir.

¹¹¹ Eşitcək buyurdu ona İskəndər
Ki, muğu Günəşə tez yetirsinlər.

Muğ – atəşpərəstə, Günəş – şaha işarədir.

¹¹² Ədəblə, ərkanla o muğ əyildi,
Atəşin önünə təzimlə gəldi.

Atəş sözündə İskəndər nəzərdə tutulur. Məlumdur ki, atəşpərəstlər – muğlar oda sitayiş edirlər.

¹¹³ Növbə o hindliyə yetişən vaxtda
Təzə gül açıldı köhnə budaqda.

Təzə gül – eşidilməmiş dəyərli sözlər deməkdir, köhnə budaq – qoca hindli alimdir.

¹¹⁴ Nurdan bəzək vurdu fələk bağına,
Dürdən sırğa asdı yer qulağına.

Onun söylədiyi sözlər kainatın sirlərini işıqlandıran, izah edən və dünyanın, insanların qulağına sırğa olacaq qədər dəyərli, mənalı sözlər idi.

¹¹⁵ Pərvanə zülmətdə yanan çırağa
Uçantək gəlmişəm mən də bu bağa.

Yanan çırağ – İskəndər, bu bağ – İskəndərin sarayı mənasında işlənmişdir. Yəni: mən İskəndərin yanına və onun sarayına böyük məhəbbətlə gəlmişəm.

¹¹⁶ Özü gizlindədir, nişanı aşkar.

Nişan – dünya, aləm deməkdir. Yəni: Yaradan özü görünmür, lakin yaratdığı aləm göz qabağındadır.

¹¹⁷ Allahı xəyalda olmaz axtarmaq,
Xəyaldan doğan şey divlərdir ancaq.

Xəyal yalnız yaradılmış şeyləri təsəvvür edə bilər, Yaradanı təsəvvür edə bilməz.

¹¹⁸ Haqqı tanımaqçün bəsdir bir nişan,
Bura yetişdinmi, daha dur, dayan!

Haqqın varlığına dəlil olan bir nişandan – bu gördüyümüz aləmdən o yana getməyək, bu maddi aləmdən başqa şey axtarmayaq.

¹¹⁹ Qılınc, təst gözləyir kənar çıxanı.

Kim bu aləmdən kənara çıxmaq istəsə (Allahı axtarmaq fikrinə düşsə) onu ölüm gözləyir.

¹²⁰ Bu uca barigah – uca bir hasar,
İçində əsirdir bütün xəyallar.

Uca barigah və uca hasar – maddi aləm, kainat deməkdir. Yəni bütün bizim fikirlərimiz, xəyallarımız içində yaşadığımız bu varlıqla hüdudlanmışdır.

¹²¹ Yuxuda gördüyün canlı, ya cansız
Sənin öz şamının odudur yalnız.

Yuxuda gördüklərin fəvqəladə bir şey deyil, onlar sənin öz fikir-xəyalının məhsuludur.

¹²² Hindli bu şərabadan məst olub qaldı...

Burada şərab İskəndərin sözləri deməkdir. Yəni: İskəndərin dedikləri hindlini heyran etdi.

¹²³ Bu küpdə olan rəng yalnız bircədir.

Bu küpdə – bu dünyada deməkdir. Misranın mənası: bu dünya üçün bütün insanlar bərabərdir.

¹²⁴ Qoy açsın bu sirri ağlın açarı:
Necə çiçək açmış yerin baharı?

İnsan öyrənməli, bilməlidir ki, bu dünya necə yaranmışdır.

¹²⁵ Padişah beləcə dürrlər saçdı,
Bağlı xəzinənin ağzını açdı.

İskəndər öz mənalı sözləri ilə mübahisə açdı və filosoflar söhbətə başladılar.

¹²⁶ Mayedən doğurmaq – yaratmaq deyil,
Kəndxuda başqadır, Xuda başqa, bil!
Bir kəs ki, əql ona ad verib: Qadir,
Özü bildiyini özü xəlq edir.

Hazır bir maddədən – mayedən bir şey yaratmaq qüdrət, allahlıq deyildir. Şərt odur ki, yoxdan, heç nədən bir şey yaradasan; allahlıq budur. Bu qüdrətə ancaq Allah malikdir.

¹²⁷ Bu zidd qüvvələri bir yerə qatdı,
Ağıllı, hünərli insan yaratdı.

Zidd qüvvələr – bir-birinə zidd keyfiyyətlərə malik olan dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir. Yəni: Allah insanı bu dörd ziddiyyətli maddədən yaratdı.

¹²⁸ Hər camı ayrıca alıb nuş etdi.

İskəndər bəhsdə iştirak edən hər filosofun sözlərinə ayrı-ayrı, diqqətlə qulaq asdı.

¹²⁹ Nizami, bu qapı açar götürməz,
İlk nəqş bağlananda görməyib heç kəs.

Nizami, kainatın – varlığın bu əsrarına ağıl çatmaz, yaradılışın başlanğıcını heç kəs görməmişdir, əzəl nəqşini oxumaq mümkün deyil.

¹³⁰ Bu gizli sözləri, fikirləri sən
Neçin lal dillərə isnad edirsən?

Lal dillər sözü ölüb getmiş filosoflara işarədir.

¹³¹ Mərhəmət umarlar qara torpaqdan,
Torpaqdan yaxşıdır ancaq sağ insan.

Nizami öz dövründəki hakimlərin əsl elmə qiymət vermədiklərindən və ölümləri dirilərdən üstün tutduqlarından şikayətlənir, diriləri daha çox sevmək lazım gəldiyini söyləyir.

¹³² Hoqqabaz torpaqda sehirbazlıq var,
Həm möhrə oğurlar, həm də oynadar.

Burada və bundan aşağıdakı misralarda Nizami torpağın sehirbazlığını, yəni onun ölü bədənləri, quru xəzəlləri udub, təkrar canlı heyvanlar, yaşıl otlar, nəbatat şəklində meydana çıxartdığını söyləyir.

¹³³ İstədi çalışıb sirləri örtən
Yeddi qat sürməni silsin tamamen.

İskəndər kainatın sirlərini kəşf etməyə çalışdı, həqiqətin üstünü örtən yeddi qat sürmə rəngli, dumanlı göy pərdələrini açıb axtardığını tapmaq istədi.

¹³⁴ Qərbdə bir tayfa var, özü köçəri,
Nasikdir adları, yoxdur dinləri.
Şərqdə bir tayfa var, xislətdə mələk,
Onlara layiqdir Mənsək ad vermək.

Nasik – ümumi mənasında abid, zahid, Allaha ibadət edən, xüsusi mənada isə mifik bir tayfadır ki, guya Qərbdə heç bir dinə bağlanmayaraq və heç bir ibadətəgaha malik olmayaraq çöllərdə yaşamışdır.

Mənsək – ibadət yeri, dini ayinlərin icra olunduğu yer. Burada isə ibadət və pərəstiş olunmağa layiq, mələk xislətli tayfa mənasında işlənmişdir.

¹³⁵ Nasikdən Mənsəkə çək qoşunları,
Keç sonra Habildən Qabilə sarı.

Ordunu qərbdən şərqə çək, sonra da cənubdan şimala tərəf apar.

Qabil və Habil – dini əfsanələrə görə Adəmin oğlanlarıdır. Guya qısqançlıq və paxıllıq nəticəsində Qabil Habil öldürmüş, sonra peşman olmuşdur. Bu, dünyada insanın ilk cinayəti hesab edilir.

Şərq əsətirində, guya Habilin nəslə cənubda, Qabilin nəslə isə şimalda imiş.

¹³⁶ Allah tərəfindən gəlmiş mükəmməl
O «Sifri-əzəm»dən başqa üç gözəl
Nəsihətnamə də keçirdi ələ.

Sifr – kitab: «*Sifri-əzəm*» – Tövrətin beş cildindən böyüyü.

Üç nəsihətnamə – Ərəstunun, Əflatunun və Sokratın «Nəsihətnamə»ləri. İskəndər «Sifri-əzəm»dən və bu nəsihətnamələrdən öz işlərində rəhbərlik göstərən əsərlər kimi istifadə edərmiş.

¹³⁷ O, bir gün çıxaraq öz ac təxtinə...

Ac təxtinə – fil sümüyündən qayrılmış taxta.

¹³⁸ Mədəndən gövhərlər çıxarmaq üçün...

Ağıllı fikirlər, gözəl tədbirlər söyləmək üçün.

¹³⁹ Diltək itiləyib qələmi, yenə
Qamışdan qənd səpdi kağız üstünə.

Qamışdan qənd səpdi – yəni qamış qələmlə qiymətli, şirin sözlər yazdı. Burada eyni zamanda şəkər qamışına işarə edilir.

¹⁴⁰ Naqqaya qonşudur sədəf deryada,
Qılınç yox, dürr verir şaha dünyada.

Sədəf dənizdə nəhənglə bir yerdə olur. Lakin o, tacları bəzəyən incilər verdiyi halda, nəhəngin qılınca bənzər dişləri olur.

¹⁴¹ Qardaşın qanını alma qardaşdan,
Tamam ayrı şeydir çünki südlə qan.

Qardaş qardaşla ana südüne şərik olurlar: amma qan – cinayət işlərində onlar şərik deyillər. Birisi bir günaha batıbsa, onun cəzasını o birinə vermək olmaz.

¹⁴² Bəzəmə özünü sən reyhansayaq,
Özgənin əlində ol nurlu çıraq.

Gül-çiçək kimi özünü bəzəmə, çıraq kimi ol ki, yanaraq başqasına fayda verəsən.

¹⁴³ Qızıl, ya sahibi xoşdur? – Sorma sən,
Düyün bənddən pisdır, bənd də düyündən.

Qızıl sahibi qızıl kisəsinə vurulmuş bir düyün kimi, qızıl isə sahibinin ayaqlarına vurulmuş bənd kimidir. Hər ikisi pisdır.

¹⁴⁴ Geniş ətəklil ol, çünki meyvələr
Geniş ətəklərə daha çox düşər.

Səxavətli, əliaçıq ol ki, özün də səxavət və əliaçıqlıq görəsən, ruzun bol olsun.

¹⁴⁵ Həmişə düz gedən piyada əsgər
Vəzir olan kimi əyri yol gedər.

Bəzi adamların yüksək vəzifə və rütbəyə çatdıqları zaman lovgalanıb yollarından azmalarını Nizami şahmat fiqurlarının hərəkətləri ilə müqayisə edir. Məlum olduğu kimi, şahmatda əsgər

(piyada) yalnız düz istiqamətdə hərəkət edə bilər. Lakin o, taxtanın son xanasına çatdıqda vəzir olur və bu zaman yana da (əyri yola da) hərəkət edə bilər.

¹⁴⁶ Bəd gündə ulduzdan olma bədgüman.

Yaman vəziyyətə düşəndə bədbin olma, ümitsizliyə qapılıb taleyin uğursuzluğundan şikayətlənmə.

¹⁴⁷ Göyə atılan daş yerə tez düşər,
Bu qısa müddətdə işlər dəyişər.

Pis vəziyyət çox tez – bir daşın göyə atılıb yerə düşməsi müddətində dəyişib yaxşılaşa bilər.

¹⁴⁸ Çalış ki, kirpiyin olsun almaztək.

Ayıq, iti gözlü ol, qəflətə düşmə.

¹⁴⁹ Oyanıb qalxanda Günəş yuxudan,
Müşkə kafur səpdi sanki asiman.

Müşk – qara, *kafur* – ağ, yəni səhər Günəş doğanda müşkə kafur səpilən kimi oldu: hava işıqlandı.

¹⁵⁰ Əsildir, yüksəkdir o da gövhərtək,
Özünü həmişə qorusun gərək.

Şah nəcabət əhlidir, onun vücudu gövhər kimi qiymətlidir, buna görə də xətərə düşə bilər. Deməli, o özünü, əsil-nəsəbini həmişə mühafizə etməlidir.

¹⁵¹ Dünya tikanlıdır, kirpiyə biz də,
İynə var, tikan var xislətimizdə.

Dünyanı nahaq yerə pisləməliyik, çünki əgər dünyanın üstü zülm tikanları ilə doludursa, bizim də təbiətimiz kirpi kimi tikanlıdır, demək, ikimiz də – dünya da, biz də bir-birimizə bənzəyirik.

¹⁵² İki qarı qızın başladı bəhsi,
Dünyanı götürdü onların səsi.

Bizim dünyanı pisləməyimiz iki bədxasiyyət qarımış qızın bir-birini pisləməyinə bənzər.

¹⁵³ Yeddi qat yanar od içrə, nəhayət,
Kabablıq ət üçün nədir bu zəhmət?

Yeddi qat yanar od – dünya deməkdir. Yəni: bu keşməkeşli, mərəkəli dünyada bu qədər arzu və ehtirasa əsir olmaq nə üçündür?

¹⁵⁴ Yeməyi heç yemə dəniz kimi tək,
Yediğin olmasın acı, dəniztək.

Dəniz suyu acı olur. Guya açılıq ona görədir ki, dəniz hər şeyi özbaşına təklidə udur.

Beytin mənası: xudbin və xəsis olma, yeməyi tək yemə. Belə etsən, yediğin nuş olmaz, ağzın dada gəlməz.

¹⁵⁵ Vaxtında evindən çıxarsan əgər,
Qapına müşktək ətir səpilər.

Bundan əvvəlki beytdən də aydın olur ki, xəsislik edib yeməyi evində saxlasan, onun üfunəti çox evlərə yayılacaq. Əliaçıq olub onu qonşulara versən, onların məhəbbətini qazanarsan, haqqında yaxşı sözlər yayılır.

¹⁵⁶ Tək bircə fətirə, gəl, qane ol sən,
Düşün, Günəşdən ki, artıq deyilsən.

Burada fətirə yuvarlaq Günəş qürsü ilə müqayisə edilir. Yəni: dünyada acgöz olma, bir çörəklə kifayətlən, düşün ki, parlaq Günəş də bir qürs (dairə) ilə kifayətlənir.

¹⁵⁷ Quraqlıq olanda, bilmirsən bunu,
Zirəyə verərlər zirə suyunu?

Rəvayətə görə, guya zirə bitkisinə su verilmir. Quraqlıq vaxtı zirə – sənə su verəcəyəm, deyən sahibinin vədilə, ümidlə yaşayır. Buna görə də zirə suyu ifadəsi aldadıcı, yalançı vəd və ümid mənasını daşıyır.

¹⁵⁸ Elə sür kəcavə çəkən dəvəni,
Filin ayağına salmasın səni.

Az qan tök, az zülm elə, işini elə ehtiyatla apar ki, sağlığın bər-bad olmasın; dəvə (ədalət, qanun) səni filin (xalqın, rəiyyətin) ayağı altına salıb paymal etməsin.

¹⁵⁹ Bu harın göy atdan daim et həzər,
O bir əjdəhadır, gəlinə bənzər.

Burada harın göy at – fələk, asiman mənasındadır. Yəni: bu dünyanın gərdişi aldadıcıdır, əslində o, kinli bir əjdəhadır, lakin zahirdən gözəl bir gəlinə bənzər.

¹⁶⁰ Mən «Xosrovnəmə»ni yazmaqçün rəvan...

«Xosrovnəmə» – «İqbalnəmə» (yaxud «Xirədnəmə») deməkdir. Əsər İskəndərə həsr edildiyi üçün onu «Xosrovnəmə» də adlandıрмаq olar.

¹⁶¹ Yuxudan məhrumdu o nərgiz gözlər,
Sərvimdə görmədim gənclikdən əsər.
Bənövşə üstünü basmış yasəmən,
Öz qızılgülümü solğun gördüm mən.

Şair öz bədəninin üzvlərini müxtəlif bitkilərə bənzədir: nərgiz – gözlər, sərv – boy, qamət; bənövşə üstünü basmış yasəmən – yeni saçlar ağarmışdır. Qızılgülümü solğun gördüm – al yanaqlarımı, üzümü solub saralmış gördüm. Demək, daha qocalmışam.

¹⁶² Sikkəni bu qədər sürtülmüş görcək...

Sifətimi rövnəqdən düşmüş görəndə...

¹⁶³ Dövlət divanından pozdu adını,
Zəhmət divanına yazdı adını.

Dövlət divanı – hakimiyyət mövqeyi, şahlıq; zəhmət divanı – peyğəmbərlik.

¹⁶⁴ *Bisrək* – güclü dəvə, qıvrac və tez yeriyən olur.

¹⁶⁵ *Büxti* – Xorasan dəvəsi.

¹⁶⁶ *Naqə* – dişi dəvə.

¹⁶⁷ *Müəyyəb* – eybəcər. Müəlləq – asılı, asılmış.

¹⁶⁸ Örtüyə bürünər bir az gedərək,
Çünki yer altından keçsin o gərək.

Guya Günəş əvvəl dənizdən keçdiyi üçün onun ipək sularına bürünər, sonra da yerin altından keçdiyi üçün yerin örtüyünü örtər.

¹⁶⁹ Alim cavab verdi: «Həmin isti su
Çoxunun abrını tökmüş, doğrusu».

Bu sirri çox adamlar gəzib axtarmış, tapa bilmədikləri üçün üzvlərinin suyu tökülmüşdür.

¹⁷⁰ *Qəssasə* – bir cins mifək, dəhşətli dəniz nəhəngi.

¹⁷¹ O çıxsın, ətəkdə qoysun oğlanı,
Balası zəncirtək saxlar aslanı.

Aslan üçün balası zəncir kimidir: balası harada olsa, özü də orada olmalıdır. Burada atanın öz övladına məhəbbətinin qüdrətindən söhbət gedir.

¹⁷² Ulduzlu gecənin od tutub canı,
Sanki əqrəb çalıb xallı ilanı.

Nizami yay gecəsindəki səmanı xallı ilana, ulduzların sayrışmasını isə əqrəb vurmuş ilanının hərərətdən çırpınmasına oxşadır.

¹⁷³ Tutiyyə dönübsən, ey şad könül, sən,
Yadına Hindistan düşüb deyəsən.

Tutuquşu, əsasən, isti ölkələrdə, xüsusən Hindistanda yaşayır. Oradan başqa ölkələrə aparılan tutuquşu daima öz vətənini arzular-

mış. Bu beytdə şair öz qəlbini şirin dilli tutuquşuna, eşq və gənclik dövrünü Hindistana bənzədir.

Beytin mənası: tutuquşu Hindistana uçmaq istədiyi kimi, könlüm də gəncləşmək, sevinmək istəyir.

¹⁷⁴ Yolları cəhənnəm istisi sardı,
Gündən balığın da beli qızardı.

Hava Günəşdən o qədər qızmışdı ki, istilikdən (məlum əfsanəyə görə) yerin altında olan balıq da qızardı.

¹⁷⁵ Padişah buyurdu: o gözəl dilbər
Yaqut sandığından saçsın saf gövhər.

İskəndər əmr etdi ki, o gözəl qız yaqut kimi qırmızı dodaqlarını (ağzını) açıb gövhər kimi sözlər söyləsin.

¹⁷⁶ Nur alır gözümüz gündən, gündüzdən,
Rəvamı gözləri gün ala bizdən?

Bütün gözlər Günəşdən nur aldığı halda Günəş (yəni İskəndər) necə bizim gözümüzü bizdən uzaqlaşdırar? Burada **gözümüzü** sözü, haqqında söhbət gedən bütün, heykəlin iki parlaq gövhərini bildirir.

¹⁷⁷ Sabah öz möhrünü göstərən zaman
Atəşpərəst oldu hindli Qaraxan.

İkinci gün Günəş çıxanda *hindli Qaraxan* atəşpərəst oldu – gecənin gündüzlə əvəz olunmasına işarədir.

¹⁷⁸ Beytlər yayılır bəhrdən çölə,
Heç kəs bu barədə yazmayıb hələ.

Burada birinci misrada *bəhr* sözü dənizi, ikinci misrada əruz vəzninin bəhrini bildirir.

Yəni: bu dənizdən sahilə elə xoş nəğmələr yayılır ki, bunları heç bir şair heç bir bəhrdə (vəzndə) deməmişdir.

¹⁷⁹ Bəzədi göyləri ağ Çin ipəyi,
Yer açdı üzündən qara örpəyi.

Ağ Çin ipəyi – burada Günəşin işığı, qara örpək – gecənin zülməti mənasında işlənmişdir.

Beytin mənası: Günəş çıxdı, yerin üstündən qaranlıq çəkildi.

¹⁸⁰ Kim görüb ki, dəniz gəmiyə minə!

Burada dəniz (dərya) sözü gəmiyə minib gedən İskəndərə işarədir.

¹⁸¹ Dəniz dünyasında bir dünya getdi.

Bu misrada ikinci dünya sözü İskəndəri bildirir.

¹⁸² Gecənin hindusu bu göy çadırdan
Yeddi rud boyunca ip çəkən zaman...

Rud – nəhr, böyük çay; yeddi rud – yeddi iqlim – dünya, aləm... Hindu – qaranlıq; çadır – səma. Burada çay dünya çadırının ipinə bənzədilir.

¹⁸³ İp üstə oynadı şah bir hindlitək...

Şah ip kimi incə və təhlükəli bir yol ilə getdi.

¹⁸⁴ **Qılavuz** – yol göstərən, bələdçi.

¹⁸⁵ Qırmızı pərdəni göy yığan zaman
Düşdü qızıl testi uca damından.

Günəş özü testə, işığı isə qırmızı pərdəyə oxşadılır.

Beytin mənası: axşam olanda Günəş qızıl test kimi göydən enir.

¹⁸⁶ Onların səsləri dəhşətlər saçdı,
Xoruzun boynundan zəngləri açdı.

Xoruzun boynundan zəngləri açdı – xoruzun banlamasına son verdi. Səhər açılarkən təbil səsləri xoruzların səsini batırdı.

¹⁸⁷ Dəccalın təbliydi sanki çalınan.

Dəccal (Antixrist) xristiyanlarca İsanın düşməni, müsəlmanlarca Məhəmmədin düşməni; yalançı Mehdi; guya qiyamətdə təbilini çalib zühur edəcək.

¹⁸⁸ Günəş öz evinə edəndə şitab
İstidən aslanlar oldular kabab.

Günəşin evi – astrologiyada: Aslan bürcü (Əsəd bürcü) deməkdir.

Beytin mənası: günəş Aslan (Şir) bürcünə girəndə – yayın ən isti vaxtı gələndə meşədəki aslanlar da istidən bişdilər.

¹⁸⁹ İskəndər sözünü yazanda katib
Yalnız beşcə hərflə ifadə edib
Beş hərfe müvafiq etdin beş səfər.

İskəndər sözü ərəb əlifbası ilə beş hərflə yazılır ki, bu da «s», «k», «n», «d», «r» hərflərindən ibarətdir. Beş səfər dedikdə Nizami İskəndərin Misir, İran, Hindistan, Rus və Çin səfərlərinə işarə edir.

¹⁹⁰ Əmanət aldığı mayəni yenə
Gərək qaytaraydı tələb edənə.

Mayə burada dörd ünsür mənasındadır. Yəni: vücudunu müvəqqəti təşkil edən ünsürləri geri qaytarmalısan.

¹⁹¹ Ayı yəhərləyən həmin İskəndər
Ölüm yatağına baş əyib inlər.

Ayı yəhərləyən – şöhrəti göylərdə gəzən. Yəni: şan-şövkəti bütün dünyaya yayılmış İskəndər başını yerə qoyub ölüm yatağında can verirdi.

¹⁹² Nədənə gecikib quşların səsi,
Çal, süğdi quşunun gəlsin naləsi.

Süğd – qədimdə Səmərqəndin yaxınlığında bir şəhər olmuş ki, orada yaxşı musiqi aləti qayıranlarmış. Süğdi quşu – məcazi mənada: simli musiqi alətini – rübabı bildirir.

¹⁹³ Nəbzi, qarurəsi olundu təhlil.

Qarurə – sidiyi təhlil etmək üçün işlənən qab, cihaz. Yəni xəstəliyin səbəbi axtarıldı, öyrənilməli.

¹⁹⁴ Bəhri-Qülzüm – Qırmızı dəniz.

¹⁹⁵ Qənnücdən Qülzümə oldum hökmüran,
Şimşək qılıncımı gördü Qeyrəvan.

Qənnüc – Hindistanda ən qədim şəhərlərdən biridir ki, vaxtilə bir hind dövlətinin mərkəzi olmuşdur. Qülzüm – Qırmızı dəniz sahilində Süveyş kanalının yaxınlığında şəhər.

Qeyrəvan – Afrikada Tunis məmləkətində məşhur bir şəhər olmuşdur.

Beytin mənası: Şərqdən qərbə qədər bütün ölkələri fəth etmişdim.

¹⁹⁶ Yudum məcusluğu dünya üzündən,
Rus dənizində də od qaladım mən.

Məcusluq – atəşpərəstlik, zərdüştilik.

Tarixdən məlumdur ki, İskəndər zərdüştiliyə düşmən olmuş, atəşkədələri yıxıb məhv etmişdir.

İkinci misrada Nizami İskəndərin ruslarla müharibələrini nəzərə alır ki, bu müharibələri o, «Şərəfnamə»də təsvir etmişdir.

¹⁹⁷ Hətta Sərəndibə gedib çıxaraq
Adəmin izinə basdım mən ayaq.

Sərəndib – Seylon adasının adıdır.

Əfsanəyə görə, guya Adəm cənnətdən qovulduqda Sərəndib adasına atılmışdır.

¹⁹⁸ Ölüm girdabına düşməmiş gərək
Suya qalxan tutam ləngiməyərək.

Günəş batanda onun qürsü su üzərində qalxana bənzəyir, batar kən bu qalxan suyun üstündə işıq kimi yayılır. İskəndər burada – girdaba düşməmişdən qabaq qalxanı suyun üstünə tutmalıyam, yəni ölüm yaxınlaşanda təslim olub tərki-silah etməliyəm, deyir.

¹⁹⁹ Nifrətə layiqdir bu qozbel dayə.

Qozbel dayə – burada qoca dünya deməkdir.

²⁰⁰ Susuza eyləməz cəhənnəm əlac,
Sən o dörd çeşməli behiştədən söz aç.

Dini etiqada görə, cənnətdə kövsər, səlsəbil, təhur və təslim adında dörd bulaq və ya arx var. Nizami onlara işarə edir.

²⁰¹ Sanki ərimişdi şah səhərədək
İyirmi yeddinci gecəki Aytək.

Hicri tarixlə ayın iyirmi yeddində ay qaralmağa və görünməyə başlayır. Nizami burada İskəndərin ömrünün sonunu yavaş-yavaş incələyən və sönən Ayla müqayisə edir.

²⁰² Vərəqə əbiri yaydıqca qəşəng,
Kağız dönüb oldu müşkin bir ipək.

Əbir – ənbərin ikinci adıdır; balınaya bənzəyən və Hind okeanı sahillərinə yaxın yerlərdə olan bir balığın qarnından çıxan ətirli maddədir: xoş qoxusu mühafizə olunsun deyərək onu ipəyə büküb saxlarlar.

Burada İskəndərin anasına yazdığı sözlər ənbərə, o sözlərin yazıldığı kağız isə ipəyə bənzədilir.

²⁰³ Məndən – İskəndərdən bu namə getsin,
Dörd yox, bircə olan anama yetsin.

Burada *dörd ana* – dörd ünsür (su, od, torpaq, hava) deməkdir ki, qədim təsəvvürə görə insan vücudu da bunlardan ibarətdir.

²⁰⁴ Şəbdizim sıçradı çaydan o taya,
Məndən salam olsun dosta, aşnaya.

Yəni: ömrüm bitdi, dostlara əlvida!

²⁰⁵ *Cudi* – Mesopotamiyada yüksək bir dağın adıdır; Türkiyədəki Ağrı dağına da deyilir.

²⁰⁶ İpək karxanası bil bu dünyanı,
Bir yanı sudursa, oddur bir yanı.

İpək karxanasında barama qozasını ocaq üstündəki suda həll edib ipək qayırırlar.

Mənası: dünya od ilə su arasındadır, ziddiyyətlərlə doludur.

²⁰⁷ Baxdıqca oğlunun bu məktubuna,
Tumartək qıvrılıb açıldı ana.

Tumar (*perqament*) – qədim zamanlarda burulub bağlanan məktub və ümumiyyətlə, yazılı uzun kağızlardır.

Beytin mənası: İskəndərin anası oğlunun son məktubunu oxuyarkən iztirabdan tumar kimi açılıb büküldü.

²⁰⁸ «*Cahanmədxəl*» – Ərəstunun əsərinin adıdır.

²⁰⁹ Xatircəm olmayın, deyirəm ki, mən,
Qara zıncırovlu yeddi hindlidən.

Qədimdə şahlar hindlilərdən gecə damda zıncırovlu keşikçi qoyarlarmış.

Burada Nizami fələyin yeddi damında (göy təbəqələrində) Günəş sistemini təşkil edən yeddi ulduzu yeddi hindliyə bənzədir.

Mənası: taleyin uğurlu olmasına bel bağlamayın.

²¹⁰ «*Ramişi-can*» – İran klassik musiqi havalarından birisinin adı.

²¹¹ Dəryamdan iki dürr olubdur əyan.

İki dürr sözləri ilə «*İqbalnamə*» poeması və Nizaminin oğlu Məhəmməd nəzərdə tutulur.

²¹² Müqbil, İqbal adlı iki hindli qul
Göndərdim hüzura, olaydı məqbul.

İqbal – *İqbalnamə* əsərinə, *Müqbil* – Nizaminin oğlu Məhəmmədə işarədir. Eyni zamanda *iqbal* – bəxt, *müqbil* – xoşbəxt deməkdir. Lakin müqbil sözü həm də qul mənasında işlənir. Beləliklə, burada «*İqbalnamə*»nin Məhəmməd vasitəsilə şahə göndərilməsi ifadə olunur.

²¹³ QIZINI cehizlə köçürər ana,
Qardaş duvaq salar onun başına.

QIZ – «*İqbalnamə*»ni, qardaş isə – əsəri şahə aparən Məhəmmədi bildirir.

Yəni: ana qızını təmiz, bakirə olaraq köçürür və belə qızın da duvağını özgələr yox, məhz qardaşı başına saldığı kimi, mən də əsərimi başqası ilə yox, öz oğlumla yollayıram.

²¹⁴ Dedim: «Gövhər üçün edərlərmi cəng?
Nəgmə gözəl olar, olsa həmahəng».

Əsərimi tələb edənlərə dedim ki, dürr satıb almaq müharibə etmək deyil: burada zor işə keçməz. Nəgmə o zaman bəyənilər ki, o, musiqi ilə həmahəng ola: belə qiymətli əsəri yalnız sənəti başa düşən şəxs qiymətləndirə bilər.

²¹⁵ Saz olsa qarğanın əgər bədəni,
O, Bəsti ənciri bilər hər dəni.

Bəsti – Xorasan vilayətində bir şəhərdir ki, gözəl ənciri ilə məşhurdur, qarğa da çox əncir yeyən olur.

Beytin mənası: qarğanın canı sağlam olsa, hər əlinə düşən dən ona Bəsti ənciri kimi dadlı gələr. Səhhətin möhkəmliyi insanı bir çox qayğıdan azad edir.

²¹⁶ Şahın adı kimi o, məsud olsun,
Şah da bu dastanla qoy Mahmud olsun.

Burada Nizami «İqbalnamə»ni Firdovsinin «Şahnamə»si ilə, İzzədin Məsudu da Sultan Mahmud Qəznəvi ilə müqayisə edir.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz (*Azadə Rüstəmov*)5

ŞƏRƏFNAMƏ

Allaha xitab	15
Minacat	19
Sonuncu peyğəmbərin tərifi	21
Peyğəmbərin meracı	22
«Şərəfnamə»ni yazmaq haqqında	25
Hekayət	27
Öz halına və zəmanənin gedişinə dair	28
Öz nəfəsinə öyüd və nəsihət	31
Xızrın Nizamiyə təlimi	37
Nüsrətəddin Əbubəkr padşahın tərifi	40
Padşaha xitab	44
Dastanın xülasəsi və İskəndərin cahangirlik tarixi	45
Bu əsərin yazılmasının səbəbi	49
Dastanın başlanğıcı	51
İskəndərin təlim alması	56
İskəndərin taxta çıxması	59
Zənci qoşununun gəlməsindən İskəndərin xəbərdar olması	62
İskəndərin Zəngibar şahına xəbər göndərməsi	64
İskəndərin Zəngibar şahını məğlub etməsi	78
İskəndərin Misirdən Ruma qayıtması	82
İskəndərin ovda xoş fal vurması	85
İskəndərin güzgü qayırması	91
Dara elçisinin İskəndərin yanına gəlməsi	92
Daranın İskəndərlə müharibəyə qoşun çıxarması	98
Daranın sərkərdələri ilə məsləhəti	101
Daranın İskəndərə məktubu	108
Daranın məktubuna İskəndərin cavabı	112
Daranın İskəndərlə müharibəsi	116
Daranın sərkərdələri tərəfindən öldürülməsi	121
İskəndərin İran başçıları ilə əhd-peyman bağlaması	131
İskəndərin İran atəşkədələrini dağıtması	140
İskəndərin İsfahanda Daranın qızı Rövsənəyi alması	145
İskəndərin İstəxrde taxta oturması	152
İskəndərin Daranın qızı Rövsənəyi Ruma göndərməsi	157
İskəndərin Ərəbistana getməsi və Kəbəni ziyarət etməsi	161
İskəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabə ilə görüşməsi	165
İskəndərin Nüşabə ilə məclisdə oturması	183
İskəndərin Əlbürz dağına getməsi	186
İskəndərin Dərbənd qalasını alması	190

İskəndərin Sərir qalasına getməsi və Keyxosrovun qəbrini ziyarət etməsi.....	197
İskəndərin Keyxosrov məqbərəsinə getməsi.....	202
İskəndərin Rey və Xorasana getməsi.....	207
İskəndərin Hindistana getməsi.....	212
İskəndərin hindli Keydə məktubu.....	218
İskəndərin Hindistandan Çinə getməsi.....	222
İskəndərin Xaqana məktubu.....	228
Xaqanın İskəndərə cavabı.....	232
Rum və Çin nəqqaşlarının yarışı.....	245
Xaqanın İskəndəri qonaq etməsi.....	248
İskəndərin rus qoşununun hücumundan xəbər tutması.....	255
İskəndərin Qıpçaq çölünə çatması.....	258
İskəndərin rus ölkəsinə çatması və müharibəsi.....	262
İskəndərin ruslarla vuruşması.....	267
İskəndərin rusları məğlub etməsi.....	291
Nüşabənin xilas edilməsi.....	294
İskəndərin çinli kənzilə şənlük etməsi.....	298
İskəndərin dirilik suyu axtarması.....	307
İskəndərin zülmətə getməsi.....	313
İskəndərin zülmətdən çıxması.....	318
İskəndərin Ruma qayıtması.....	322
Nüsrətəddin Atəbəyin sitayişinə dair.....	324

İ Q B A L N A M Ə

Allaha xitab.....	329
Minacat.....	330
Sonuncu peyğəmbərin tərfi.....	331
Kitabın yazılmasının səbəbi.....	332
Sözün tərfi və padşahlara nəsihət.....	339
Padşahın tərfi.....	341
Təzim xitabəsi.....	343
Kitabın başlanması.....	344
İskəndərin başqırخان qul ilə əhvalatı.....	345
İskəndər ilə çoban dastanı.....	351
Arşimides ilə çinli kənzin hekayəsi.....	355
Qibtli Mariyənin hekayəsi və onun kimyagərliyi.....	359
Fağır çörəkçinin hekayəsi və onun varlanması.....	365
Alimlərin Hürmüzü inkar etmələri və həlak olmalarının hekayəti.....	371
Əflatunun çalğı aləti qayırması.....	373
Əflatunun keçmişdən hekayə söyləməsi.....	377
İskəndərlə Sokratın əhvalatı.....	380
Hindli həkimin İskəndərlə söhbəti.....	387

İskəndərin yeddi alim ilə xəlvətə çəkilməsi.....	393
Ərəstunun dedikləri.....	395
Valisin dedikləri.....	396
Bəlinasın dedikləri.....	397
Sokratın dedikləri.....	397
Fərfuryusun dedikləri.....	398
Hürmüzün dedikləri.....	398
Əflatunun dedikləri.....	399
İskəndərin dedikləri.....	400
Nizaminin dedikləri.....	400
İskəndərin peyğəmbərliyə yetişməsi.....	402
Ərəstunun nəsihətnaməsi.....	406
Əflatunun nəsihətnaməsi.....	411
Sokratın nəsihətnaməsi.....	415
İskəndərin peyğəmbərlik səfərinə çıxması.....	419
İskəndərin başa sitayiş edənlər kəndinə yetişməsi.....	439
İskəndərin Qəndəhar bütخانəsinə yetişməsi.....	440
İskəndərin Şimala çatması və Yəcuc səddini bağlaması.....	454
İskəndərin Ruma qayıtması.....	461
İskəndərin vəsiyyəti.....	464
İskəndərin anasına məktub yazması.....	469
İskəndərin məktubunun anasına çatması.....	477
Atasının vəfatında İskəndərusun nalə etməsi.....	478
Ərəstunun ruzgarının sonu.....	480
Hürmüzün ruzgarının sonu.....	481
Əflatunun ruzgarının sonu.....	481
Valisin ruzgarının sonu.....	482
Bəlinasın ruzgarının sonu.....	483
Fərfuryusun ruzgarının sonu.....	484
Sokratın ruzgarının sonu.....	484
Nizaminin ruzgarının sonu.....	485
Məlik İzzəddinin mədhi.....	485
Kitabın sonu.....	487
İzahlar	491
Kitabın içindəkilər.....	549

Nizami Gəncəvi

İSKƏNDƏRNAMƏ

Nəşriyyatın direktoru	Eldar Əliyev
Mətbəənin direktoru	Səhraf Mustafayev
Texniki redaktor	Fərid Kərimov
Redaktoru	Həqiqət Eldarova
Korrektoru	Ofelya İsmayılova
Kompüter operatorları	Mahir Həsənov Günay Yusifova
Rəssamlar	Rəhimə Həsənova Leyla Salamova Ramil Əliyev

*Nizami Gəncəvinin portretinin müəllifi xalq rəssamı
Elmira Şahtaxtinskayadır*

Yığılmağa verilib 25.11.2003. Çapa imzalanıb 18.04.2004.
Formatı 70x100 ¹/₁₆. F.ç.v. 34,5. Ş.ç.v. 44,5. Ofset çapı.
Sifariş № 81. Sayı 5000 nüsxə. (Birinci buraxılış 500 nüsxə).
Qiyməti müqavilə ilə.

"Çaşıoğlu" nəşriyyatı.
"Çaşıoğlu" mətbəəsi.
Bakı ş., M.Müşfiq küç., 2a.
Tel. 47-49-71

